ISBN 978-985-581-439-0

Першы Рэспубліканскі краязнаўчы форум Беларусі

ТОМ 2

Першы Рэспубліканскі краязнаўчы форум Беларусі

ў рамках Года малой радзімы

У двух тамах

ТОМ 2

Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь
Грамадскае аб’яднанне «Беларускі фонд культуры»
пры падтрымцы
Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь
Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь
Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

ПЕРШЫ РЭСПУБЛІКАНСКІ КРАЯЗНАЎЧЫ ФОРУМ БЕЛАРУСІ

ў рамках Года малой радзімы

Зборнік матэрыялаў

У двух тамах

Том 2

МІНСК
ВЫДАВЕЦТВА «ЧАТЫРЫ ЧВЭРЦІ»
2020

УДК 908(476)(082)
ББК 26.89(4Беи)я43
П27

Выданне ажыццёўлена пры падтрымцы генеральнага партнёра Нацыянальнага гістарычнага музея Рэспублікі Беларусь – ЗТАА «Джапан Табака Інтэрнэшнл ЭсЭндДзі»

Укладальнікі:
П. М. Сапоцька, Ю. В. Юшкевіч

Рэдакцыйная калегія:
А. М. Карлюкевіч (старшыня), Т. І. Стружэцкі (намеснік старшыні), П. М. Сапоцька (намеснік старшыні), У. І. Адамушка, А. І. Бутэвіч, В. У. Ваніна, У. А. Гілеп, А. А. Гужалоўскі, Я. Л. Іванова, А. А. Каваленя, Н. У. Калымага, А. Я. Кравец, А. І. Лакотка, А. А. Лесін, І. А. Марзалюк, Р. С. Матульскі, С. С. Мітраховіч, В. Г. Пішчык, І. М. Пракаповіч, У. С. Пучынскі, В. Ю. Себруковіч, П. Я. Сухарукаў, А. А. Трусаў, Ю. В. Юшкевіч

Першы Рэспубліканскі краязнаўчы форум Беларусі ў рамках Года малой радзімы : зборнік матэрыялаў. У 2 т. Т. 2 / укл. : П. М. Сапоцька, Ю. В. Юшкевіч ; рэдкал. : А. М. Карлюкевіч (старшыня) і інш. – Мінск : Чатыры чвэрці, 2020. – 476 с.

П27

ISBN 978-985-581-439-0.

Зборнік уключае ў сябе даклады ўдзельнікаў Першага Рэспубліканскага краязнаўчага форуму Беларусі, які адбыўся 12–13 сакавіка 2020 г. у Нацыянальным гістарычным музеі Рэспублікі Беларусь у рамках Года малой радзімы. У другім томе змешчаны артыкулы ўдзельнікаў секцый «Экалагічнае краязнаўства і турыстычная дзейнасць», «Асоба ў краязнаўстве: з гісторыі біяграфій беларускіх краязнаўцаў», «Пазашкольнае краязнаўства: вопыт рэгіёнаў» і студэнцкай канферэнцыі «Моладзь і краязнаўства».

Выданне адрасавана навукоўцам, гісторыкам, настаўнікам, студэнтам, школьнікам, краязнаўцам і ўсім зацікаўленым вывучэннем і даследаваннем роднага краю.

УДК 908(476)(082)
ББК 26.89(4Беи)я43

ISBN 978-985-581-439-0 (т. 2)
ISBN 978-985-581-437-6

© Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь, 2020
© Сапоцька П. М., Юшкевіч Ю. В., укладанне, 2020
© Афармленне. ТДА «Выдавецтва “Чатыры чвэрці”», 2020

СЕКЦЫЯ «АСОБА Ў КРАЯЗНАЎСТВЕ: З ГІСТОРЫІ БІЯГРАФІЙ БЕЛАРУСКІХ КРАЯЗНАЎЦАЎ»

НІНА БОХАН: САМАБЫТНАЯ МАСТАЧКА, ЯКАЯ МАЛЯВАЛА ДЫВАНЫ І ГРОШЫ

Антонава Галіна Францішкаўна,
загадчык аддзела культуры, маралі і права
ўстановы «Рэдакцыя газеты «Светлы шлях»,
г. Смаргонь

Практычна дэтэктыўная гісторыя, пра якую пойдзе размова, пачалася напрыканцы студзеня 2019 года. Аляксей Крукоўскі з Мінска, сябра Студэнцкага этнаграфічнага таварыства, даслаў мне фота, зробленае падчас экспедыцыі па Смаргоншчыне летам 2018 года. На здымку – маляваны дыван, які ўдзельнікі экспедыцыі купілі ў вёсцы Лісічына.

Маляванка ўразіла сваім самабытным дзіцяча-наіўным «почыркам», незвычайным сюжэтам і яркасцю фарбаў. Яшчэ адну маляванку этнографам перадала журналістка Святлана Станкевіч, шукальніца скарбаў даўніны, якая літаральна выцягнула яшчэ адных «аленяў» з-пад завалаў старой хаты ў Клочках. Знойдзены дыван аказаўся вельмі падобным да лісічынскага.

«У 20–30-я гады мінулага стагоддзя ў кожнай сялянскай хаце сцены былі ўпрыгожаны маляванымі дыванамі. Да народных майстроў цягнуліся людскія душы – усім жадалася ўнесці ў сваё жытло шчасце і свята» [1, с. 4].

На падставе ўнікальнай калекцыі гісторыка-культурнага запаведніка «Заслаўе» (каля 200 адзінак), сабранай па крупіцах з розных куткоў краіны, упершыню ў Беларусі пабачыла свет выданне «Беларускія маляваныя дываны». Альбом «распавядае пра феномен народнай творчасці, дзякуючы якой у самыя цяжкія гады станаўлення нашай дзяржавы народ імкнуўся захаваць нацыянальныя традыцыі» [1, с. 4].

«Язэп Драздовіч, Алена Кіш, Фёдар Сухавіла, Ядвіга Вайцешык, Генадзь Кузаўкоў – гэта далёка не ўсе імёны, якія дайшлі да нашага часу, але творы гэтых мастакоў застануцца ў нашай памяці» [1, с. 5].

У гэтым спісе пакуль няма імя самабытнай мастачкі Ніны Бохан, якое мы раскрылі. І прадаўжаем гэта рабіць.

Выпадкова нам стала вядома, што на Смаргоншчыне была самадзейная мастачка. Тады ўпершыню я пачула пра Боханіху – менавіта так называлі па-мясцоваму Ніну Бохан. У цяжкі пасляваенны час, здавалася б, усім было не да карцін. А жанчына хадзіла па вёсках і зарабляла на хлеб маляваннем. Людзі, хоць і жылі бедна, але шукалі спосабы ўпрыгожыць сваё жыллё.

Калі я расказала Аляксею Крукоўскаму пра свае здагадкі наконт аўтарства «аленяў», ён зацікавіўся асобай Ніны Бохан і актыўна далучыўся да пошуку інфармацыі па-за межамі Смаргоншчыны.

Так, 62-гадовая смаргонка Наталля Трацяк узгадала, што яна была даволі малая, але помніць Нініны работы. У суседзяў мастачка размалявала дзверы і сцяну, а яе дываны былі практычна ў кожнай укропенскай хаце. Маляванка з Лісічына падобная да тых. Мая суразмоўца прыпомніла, што на адной карціне маглі быць і возера з лебедзямі, і алені, і бярозы, і кветкі буйныя – ружы і лілеі. Маляванкі нагадвалі дзіцячы малюнак, толькі вялікага памеру. Вядома, гэта не пейзажы Шышкіна ці Левітана, але ў сціплы хатні інтэр'ер яны цудоўна ўпісваліся.

91-гадовая маці Наталлі Трацяк расказвала, што Ніна з'явілася ва Укропенцы пасля вайны не адна – з братам і сёстрамі. Яны былі, як казалі людзі, «бежанцамі». Бацькоў не мелі, жылля таксама; хадзілі па людзях. Ніна малявала, старэйшая сястра і брат дапамагалі ёй. У месцы, дзе працавалі, там і жылі. У астатні час спыняліся ў лесе, паміж Чарнятамі і Укропенкай, у адной з зямлянак, дзе вайной хаваліся мясцовыя жыхары. Той акоп у народзе празвалі Боханіхін.

Боханы на Смаргоншчыну прыйшлі з Вілейскага раёна. Жылі ў вёсцы Пукелы (цяпер Засценкі). Бацька Ніны таксама быў мастаком. Ён вёў вандроўны лад жыцця. Смаргонец Міхаіл Бохан, 76-гадовы стрыечны пляменнік мастачкі, прыпомніў, як яшчэ падлеткам з мамай трапіў у царкву ў вёсцы Ручыца Вілейскага раёна. Мама тады ўзгадала, што на пачатку 40-х гадоў мінулага стагоддзя родны брат яго дзеда Сцяпан Бохан распісваў царкву. Яму сказалі, што фрэскі і дагэтуль захаваліся.

У сеціве фотаздымкаў з роспісамі Ручыцкай царквы не знайшлося. Давялося ехаць на Вілейшчыну, каб на свае вочы пабачыць, што захавалася. Фрэскі сапраўды ёсць. Высока пад столлю. Сцены святыні шмат разоў перабельвалі, але ні ў каго не паднялася рука поўнасцю знішчыць старыя роспісы. Вобразы святых выглядаюць, як аплікацыі на выбеленым фоне. На жаль, ні мясцовыя жыхары, ні святар нічога не ведаюць пра аўтарства гэтых роспісаў.

Міхаіл Бохан з усіх дзяцей дзядзькі найбольш помніць Ніну. Яна нарадзілася ў 1917 годзе. Пасля вайны зусім нядоўга жыла ў смаргонскім Доме

культуры, дзе ёй адвялі невялікі пакойчык. Афармляла наглядную агітацыю, афішы для кіно, а таксама стварала маляванкі.

1947 год стаў трагічным у лёсе мастачкі. У Вільні яе злавілі з падробнымі грашыма: сама намалявала. У міліцыю пра яе, быццам, данёс кавалер, калі ўбачыў, як Ніна капіруе асігнацыі. Свой тэрмін, сем гадоў, адбывала на Калыме. Гісторыя з Нінай і падробнымі грашыма ператварылася ў народны жарт. Працяглы час людзі яе ўспаміналі прыслоўем: не маеш грошай – ідзі да Боханіхі, хай намалюе.

Ніна вярнулася з Калымы на Смаргоншчыну ў 1954 годзе. Пасялілася ў Чарнятах – прытуліла жанчыну цётка Броня, удава Нінінага стрыечнага брата. Малявала Ніна вельмі шмат. Працавала ў хляве ці пад паветкай. Розныя дываны з лебедзямі, аленямі, прыродай, кветкамі прадавала па вёсках і ў Смаргоні на кірмашы. Афармляла насценную агітацыю, плакаты з надпісамі кшталту «дагонім, перагонім, пераможам». Пісала па клетачках партрэты правадыроў – Леніна і Сталіна. Каб карціна была больш трывалай, аснову грунтавала растворам крухмалу ці зубнога парашку. Фарбы купляла ў Смаргоні ў нейкай Зязюлі, якая прывозіла фарбы з Вільні. Яны былі вельмі яркія, з гадамі зусім не бляклі.

Той, хто бачыў, як працуе мастачка, гаварылі, што эскізаў яна не рабіла, трафарэтамі ніколі не карысталася. А малявала на ўсім, што людзі прапаноўвалі, – на старых капах, на дзіцячых коўдрах, цыратах, паперы, кардоне, на саматканай тканіне. Размалёўвала шафы, люстэркі, сцены.

У Чарнятах Ніна пражыла да канца 1950-х гадоў, пакуль сын гаспадыні не ажаніўся. Адтуль яна накіравалася да малодшай сястры Веры ў Ленкаўшчыну Маладзечанскага раёна. Пасля гэтага Міхаіл бачыў цётку толькі аднойчы, калі на пачатку 1970-х гадоў яна заязджала ў госці.

Прыкладна ў 1963–1964 гадах Ніну бачылі на Астравеччыне. Сын Броні, Аляксандр Бохан, з жонкай Фаінай перабраўся ў вёску Віктасіна. Пачаў там будаваць дом. Іх дачка Людміла Гродзь з вёскі Варона Астравецкага раёна расказала, што ёй было гадоў шэсць, калі ў іх доме з'явілася сваячка-мастачка. Ніна жыла ў іх, харчавалася і малявала. Рабочым кабінетам ёй служыў вялікі пакой у хаце, у ім тата Людмілы яшчэ нават падлогу не паслаў. Яна малявала вялікія і малыя вянкі з кветак, казачныя сюжэты, жывёл (звычайна аленяў ці ласёў), лебедзяў. Хадзіла па вёсках, каб прадаць свае маляванкі. Там таксама спынялася ў мясцовых людзей і малявала, а пасля вярталася ў Віктасіна. Прыгожы дыван (з выявамі трох волатаў) знайшоўся ў Варнянах, а пазней і ў іншых вёсках Астравеччыны.

У Маладзечанскім раёне выявіліся раннія работы Ніны Бохан – «кветкавы» абрус і вельмі цікавы абраз Святой Кацярыны. Многае распавяла пра сваячку пляменніца Галіна з Радашковічаў.

Пазней аказалася, што працяглы час (у 70-я гады мінулага стагоддзя) мастачка жыла і малявала ў вёсках Смаргонскага раёна. Усе насілі Ніне Бохан свае старыя капы, а мастачка ператварала іх у квяцістыя дываны. Адзін такі мы знайшлі ў Сяльцы, адзін – у Наваспаску і тры – у Сіньках.

У Сяльцы, у хаце 85-гадовай Галіны Вяршковіч, чакаў незвычайны скарб – карціны, што малявала Ніна Бохан на сценах. На выяву трох волатаў павесілі сучасны дыван. Дзве іншыя карціны заклеілі шпалерамі. Тым не менш гаспадыня, убачыўшы зацікаўленасць да насценных малюнкаў, дазволіла нам іх «адкрыць» – зняць шпалеры. На адной сцяне – казачныя павы (паўліны) на ярка-блакітным фоне. На другой – плывуць лебедзі.

Ларыса, дачка Галіны Вяршковіч, успамінае пра нязвыклую тэхніку стварэння гэтых карцін: Ніна малявала знізу ўверх. Напрыклад, пачынала з хваста паўліна і пайшла-пайшла ўверх. Гэта здзіўляе, бо звычайна чалавека ці жывёлу пачынаюць маляваць з галавы.

Галіна Вяршковіч успамінае, што Ніна прыйшла ў Сялец з Ленкаўшчыны. Там жыла яе малодшая сястра. Мастачка была вельмі простая ў зносінах, неперабарлівая ў ежы, худзенькая. Па ўсім было відаць, што многа гаравала. Вялікіх грошай за работу ў людзей не прасіла. Сярод сясцёр і брата (якія былі шатэнамі з прамымі валасамі) яна найперш выдзялялася цёмненькай шавялюрай. Фарбавала вусны і вочы (што на той час было рэдкасцю), сачыла за модай. Галоўны аксесуар, па якім здалёку пазнавалі мастачку, – вялікі драўляны чамадан, дзе знаходзіліся пэндзлі і фарбы.

Ад пляменніцы Ніны стала вядома, што цётка памерла прыкладна ў 1980 годзе ў смаргонскай бальніцы. На жаль, радня не ведала, дзе яе пахавалі. Мы настойліва шукалі месца пахавання мастачкі. Абышлі старыя смаргонскія могілкі. Дакументацыі пра пахаванні тут ніхто ніколі не вёў. Звестак пра Ніну няма ні ў смаргонскай бальніцы (інфармацыя пра хворых ёсць толькі за апошнія 25 гадоў), ні ў пашпартна-візавай службе, ні ў загсе. Супрацоўнікі загса высунулі версію, што мастачка магла жыць без пашпарта. І гэту версію пацвердзіў Міхаіл Бохан. Таму не захавалася і пасведчання аб смерці.

Людзі часам называлі Ніну Бохан жабрачкай. А на мой погляд, яна ў прамым сэнсе была вольнай мастачкай. На гэты час мы знайшлі каля трыццаці яе работ.

Папулярнае апошнім часам стварэнне муралаў – карцін на сценах гарадскіх дамоў – дало магчымасць мне памарыць. Я выразна ўяўляю, як цудоўна глядзеліся б алені, паўліны ці лебедзі на сценах смаргонскіх будынкаў. Такім чынам можна было б увекавечыць імя малавядомага пакуль народнага таленту.

Літаратура

1. Беларускія маляваныя дываны. Альбом-каталог / І. Арцем'ева. – Мінск : РЫФТУР, 2005. – 64 с.

2. Драздовіч, Я. Альбом. Біяграфія і спадчына / У. І. Пракапцоў. – Мінск : Беларусь, 2012. – 95 с.

3. Песня аб райскім жыцці. Маляваныя дываны Алены Кіш / Н. В. Русаковіч. – Мінск : Беларусь, 2016. – 72 с.

ТРАПЕЗНИКОВА ЕВГЕНИЯ АНАТОЛЬЕВНА: УЧИТЕЛЬ, КРАЕВЕД, ПОИСКОВИК

Антонова Ксения Александровна,
учитель истории, главный хранитель фондов
Народного музея боевой славы
ГУО «Средняя школа № 2 г. Новополоцка»,
г. Новополоцк

История страны, республики, деревни складывается из биографий и судеб отдельных граждан. В каждом городе, поселке, деревне есть люди, о которых хочется рассказать всем. В мире все связано. Изучая историю своей малой родины, мы волей-неволей знакомимся с людьми, жившими в то или иное время, людьми, родившимися на этой земле или переехавшими по каким-то причинам. Героиня моей работы родилась и выросла далеко от того места, где прошла вся ее сознательная жизнь, но считала это место своей малой родиной.

Определенное время выдвигает своих героев. Это не обязательно герои военных действий. В мирное время героями можно назвать людей, которые оставляют после себя, а может и при жизни, что-то важное, то, благодаря чему их будут помнить потомки.

Евгения Анатольевна Трапезникова (Котлярская) родилась 7 декабря 1930 г. в г. Херсоне Украинской ССР. Как бы тяжело не было в те годы, воспоминания детства всегда светлые и радостные. В июне 1941 г. Женю отправили в пионерский лагерь, который находился в г. Цюрупинске Херсонской области. Однако началась война. Родители стали срочно забирать детей из лагеря. Оставшиеся там ребятишки возвращались домой на трех пароходах под флагами Красного Креста. Налетели немецкие бомбардировщики, обрушились десятки бомб. Кругом крики тонущих, скрежет металла, огонь... К берегу причалил только один пароход. На нем находилась и маленькая Женя...

Именно тогда девочка впервые столкнулась со страшной правдой войны. А потом… Вместе с мамой Лидией Марковной Котлярской (отец погиб во время войны в Испании) и парализованной бабушкой они эвакуировалась в г. Балахну Нижегородской области РСФСР.

В Балахне Женя пошла в 3-й класс, любила петь и танцевать, а в мечтах видела себя артисткой – но не стала ей. В 1949 г. она окончила школу и поступила в Костромской педагогический институт на специальность «учитель русского языка и литературы». Годы учебы – это были годы, где у нее появилось много друзей, которые помогали ей выжить в то нелегкое послевоенное время. Лидии Марковне жилось непросто, она не всегда имела возможность помочь дочери деньгами или продуктами.

После окончания института Евгению направили на работу в г. Дрегли Новгородской области учителем русского языка и литературы. А учитель – это тот же артист, который каждый день должен выходить на «сцену» к доске и «играть» свою роль. Она не играла. Она жила этим. Поэтому школьники были очень расстроены, когда их педагога избрали вторым секретарем Дрегельского РК ВЛКСМ.

Период с августа 1955 по август 1957 г. – комсомольская, затем партийная работа. А потом снова школа, но теперь уже в г. Крестцы Новгородской области. В 1957 г. Евгения Котлярская вышла замуж за Андрея Трапезникова, который после окончания Ленинградской лесотехнической академии работал лесничим Дрегельского лесхоза.

В ноябре 1964 г. семья уже вместе с дочерью и Лидией Марковной приехали в строящийся город на Двине – Новополоцк.

Свой трудовой путь в Нефтеграде Евгения Трапезникова начинала заведующей детсадом № 6, затем работала ответственным секретарем Новополоцкой городской организации общества «Знание».

С 1 сентября 1967 г. ее жизнь связана со средней школой № 2.

В ее первом 8 «Б» классе из 34 учащихся – 24 мальчика. Были и трудные. «Чем заинтересовать ребят»? – думала не раз Евгения Анатольевна. Как-то прочитала книгу М. С. Прудникова «Неуловимые» действуют». Автор рассказывал о партизанской бригаде, которая в годы Великой Отечественной войны дислоцировалась в районе Полоцка [1].

Знакомясь с книгой, Евгения Анатольевна встречала знакомые фамилии и думала: рядом с нами живут такие замечательные люди, а мы ничего не знаем о них. На следующий день, придя в школу, объявила ребятам, что после уроков будем читать книгу. Остались все, однако слушали неохотно, отвлекались. Но постепенно увлеклись. Очень взволновали смелые действия начальника разведки Ивана Колосова, который, как оказалось, жил в Новополоцке и работал в ювелирном магазине.

Через несколько дней И. Н. Колосов уже выступал в актовом зале школы с воспоминаниями о своих соратниках по оружию, подсказал, кто из них живет в Новополоцке, в других городах, дал их адреса. Встречи, переписка и снова встречи. Эта работа послужила толчком для организации в школе первого отряда красных следопытов, куда вошел весь 8 «Б», и началом создания музея боевой славы.

Музей открылся в 1970 г. и был посвящен боевому пути бригады «Неуловимые». Позже музей пополнился многочисленными материалами о партизанском движении на территории Полотчины, героях-освободителях Полоцка. В 1994 г. музею было присвоено звание «Народный», которое затем подтверждалось в 2000, 2004 г. (решения коллегии Управления культуры Витебской области: № 5 от 28.04.1994 г., № 3 от 27.09.2000 г., № 4 от 26.05.2004 г.) в 2009 г. (решения коллегии Министерства Республики Беларусь № 62 от 22.04.2009 г.), в 2014 г. (рашэнне калегіі Міністэрства Рэспублікі Беларусь № 62 ад 18.06.2014 г.), в 2019 г. (постановление Министерства Культуры Республики Беларусь № 35 от 10.06.2019 г.).

Город Новополоцк молодой, и построен он на месте деревень, которых сейчас уже нет, и, казалось, ничего в нем не напоминает сегодня о войне. Но когда ребята с увлеченным педагогом решили написать историю города, то узнали, что на месте промышленной зоны было 26 деревень, а в годы Великой Отечественной войны на территории города был создан и действовал отряд «Смерть фашизму» бригады имени Ворошилова, что 220 земляков не вернулись с фронта, что при освобождении деревни Троецкое погибли четыре Героя Советского Союза: Федор Вознесенский, Михаил Виноградов, Иван Жагренков и Владимир Рублевский [2]. Работая в ЦАМО, Евгения Анатольевна с ребятами подготовили списки воинов 6-й гвардейской и 4-й ударной армий, погибших при освобождении Полоцка и Полоцкого района. Установили фамилии двух экипажей сбитых советских самолетов: Шкарпетов А. и Каргин Г. (Ил-2) и командир Петров В., штурман Кучеренко Ф., стрелок-радист Сотников М. и Плясуков И. К. (Ил-4). Найдена могила Сотникова М., позднее он был перезахоронен в братскую могилу в Боровухе-1 [1]. Благодаря поисковым работам и работе в архиве, ребята определили 12 мест падения сбитых советских самолетов и фамилии летчиков. Двум из них были установлены памятники.

Вместе с учениками Е. А. Трапезникова исходила сотни километров в поиске безымянных воинских захоронений, не раз принимала участие в вахтах памяти, в том числе международных, занималась благоустройством братских могил. Вместе со своими воспитанниками неоднократно работала в Центральном архиве военно-медицинской академии г. Подольска Российской Федерации. Причем новополоцкие школьники были первыми в Со-

ветском Союзе детьми, кому это было разрешено. По инициативе и непосредственном участии Евгении Трапезниковой в Новополоцке и Полоцком районе установлены памятники погибшим в годы войны солдатам и мирным жителям, перезахоронено с воинскими почестями более 1000 защитников Отечества. Трапезникова вела большую работу по установлению имен павших героев, поиску их родственников, проводила встречи с ветеранами Великой Отечественной войны и семьями погибших воинов.

Евгения Анатольевна была членом рабочей группы редколлегии Полоцкой районной и городской «Книг памяти», активно участвовала в работе координационного совета областного историко-патриотического объединения «Пошук». Неоднократно избиралась депутатом городского Совета депутатов.

Имя Е. А. Трапезниковой представлено в сборниках «Кто есть кто в Республике Беларусь» и «Краеведы Витебщины». Она – Почетный гражданин города Новополоцка, отмечена нагрудными знаками СССР и БССР «Отличник просвещения», «За активный поиск» Минобороны Беларуси и России, медалями «За заслуги в увековечивании памяти погибших защитников Отечества», «За заслуги перед городом Новополоцком», «Ветеран труда», юбилейными медалями, множеством других наград областного и республиканского значения, а также Российской Федерации.

О работе клубов красных следопытов и поискового отряда «Разведчики воинской славы», который действовал в ГУО «Средняя школа № 2» под руководством Евгении Анатольевны более 25 лет, она рассказала в написанных ей трех книгах: «Партизанскими тропами» (1979), «Мы ищем на земле ровесников следы» (2008), «Если бы камни могли говорить…» (2015).

Благодаря собранным архивным материалам в 2017 г. начата работа над научно-образовательным проектом «Полоцк. Освобождение. Память». Проект является результатом работы сотрудников, студентов и магистрантов кафедры истории и туризма гуманитарного факультета и факультета информационных технологий Полоцкого государственного университета совместно с музеем боевой славы средней школы № 2 г. Новополоцка.

Данная работа ведется в рамках Постановления Совета Министров Республики Беларусь от 4 июня 2014 г. № 534 «Об утверждении Государственной программы на 2015–2020 годы по увековечению погибших при защите Отечества и сохранению памяти о жертвах войн», направленной «на гражданско-патриотическое воспитание, формирование уважительного отношения к погибшим при защите Отечества, событиям, вошедшим в историю Беларуси как символы героизма, мужества, стойкости и самопожертвования народа».

Цель проекта – предоставление информации о погибших солдатах Красной Армии и местах их захоронения и о фронтовиках, оставивших после себя воспоминания о событиях освобождения Полотчины летом 1944 г.

Даже уйдя на пенсию, Евгения Трапезникова оставалась преданной своему делу. Откликалась на обращения людей, которые до сих пор ищут могилы своих родных и близких, павших в годы войны. Занималась систематизацией списков летчиков, которые погибли при освобождении Полоцка, с целью увековечить память о них. Не успела…

14 декабря 2018 г. перестало биться сердце Евгении Анатольевны Трапезниковой – великой труженицы, Педагога, общественного деятеля, матери, бабушки, прабабушки.

«Последним делом Евгении Трапезниковой», как назовут его журналисты, стало перезахоронение в канун 9 мая 2019 г. останков героически погибшей в годы войны молодой разведчицы Никишиной Елизаветы Борисовны. Ее подвиг и даже имя могли навсегда исчезнуть из истории, если бы не новополочане и продолжатели дела Евгении Трапезниковой.

В ноябре 2019 г. ГУО «Средняя школа № 2 г. Новополоцка» присвоено почетное звание «Школы мира». Этот проект реализуется в Витебской области с 2018 г. Первым в области учебным заведением, получившим это звание, стала СШ № 1 г. Городка, вторым – СШ № 28 г. Витебска, третьим – СШ № 2 г. Новополоцка. Решение присвоить новополоцкой СШ № 2 звание «Школы мира» принято областной организацией Белорусского фонда мира за многолетнюю и плодотворную работу по увековечению памяти защитников Отечества, гражданско-патриотическое воспитание подрастающего поколения.

2020 г. богат на юбилейные даты, значимые для нашей страны, нашего города, нашей школы: мы отмечаем 75-ю годовщину Победы советского народа в Великой Отечественной войне, 50-летие школьного Народного музея боевой славы и 90-летие со дня рождения Почетного гражданина города Новополоцка, талантливого педагога, краеведа, поисковика Трапезниковой Евгении Анатольевны. Ее нет с нами, но остался музей, который и сегодня живет активной и насыщенной жизнью. Остались памятники и мемориалы, которые появились благодаря ей. Остались соратники-поисковики, которые продолжают начатую ею работу. Остались ее ученики, в воспитание которых она искренне вкладывала свои сердце и душу. Остались ее дети, внуки, правнук… Осталась память.

Литература

1. Народный музей боевой славы ГУО «Средняя школа № 2 г. Новополоцка» (НМБС). – Ф. 3. Оп. 1. Д. 223–228.

2. Трапезникова, Е. А. Если бы камни могли говорить… / Е. А. Трапезникова. – Новополоцк, 2015. – 32 с.

СЛОВО О БОБРУЙСКОМ ИССЛЕДОВАТЕЛЕ ВАЛЕРИИ МЕЛЬНИКОВЕ

Овсейчик Инна Вячеславовна,
старший научный сотрудник
УК «Бобруйский краеведческий музей»,
г. Бобруйск

Имя этого исследователя не стоит в ряду широко известных историков. Так сложилась судьба уроженца г. Молодечно Валерия Федоровича Мельникова, что после окончания истфака БГУ в 1973 г. он был призван в Вооруженные Силы СССР и после прохождения срочной службы принял решение остаться в армии. И только двадцать лет спустя, после увольнения в запас, он снова вернулся к истории – стал работать преподавателем этого предмета в Воспитательной колонии № 2 для несовершеннолетних в г. Бобруйске. Увлекся историческим краеведением.

Валерий Мельников (1949–2017) был настоящим, глубоким исследователем. Краеведы и люди, интересующиеся историей, связывают его имя в первую очередь с изучением Бобруйской крепости.

В Беларуси есть немало специалистов по фортификационным сооружениям XX в. и практически нет исследователей сооружений первой половины XIX в., к которым относятся Бобруйская и Брестская крепости. Сотрудникам Бобруйского краеведческого музея, историкам и другим краеведам к началу XXI в. удалось только в общих чертах разобраться с оборонительными сооружениями крепости на Березине. В немногочисленных публикациях хватало ошибок и неточностей. Но вот около семи лет назад наконец-то нашелся человек, кому оказался по зубам такой крепкий орешек, как Бобруйская крепость. Это Валерий Федорович Мельников, историк и бывший офицер, который более пяти лет служил в Бобруйской крепости.

Он умел анализировать старые планы крепости и как никто мог их читать, потому что для несведущего человека (даже историка) многие линии и цифры на плане оборонительного сооружения XIX в. скажут немного. В отличие от многих любителей фортификации, он не просто осматривал сооружения, а вместе с учащимися гимназии № 3 г. Бобруйска (в гимназии он вел кружок) производил обмеры казематов, определяя толщину стен и другие параметры. Сопоставляя натурные исследования с планами объектов, с фотографиями разных периодов, делал выводы о том, что представляло собой сооружение в реальности, и собственноручно чертил планы укреплений. Ведь не раз оказывалось, что в действительности вместо одного сооружения было построено другое или с меньшим количеством казематов.

Валерия Федоровича всегда интересовала реальная, невымышленная история. «Я не собираю сказки, а изучаю крепость с рулеткой в руках, используя интернет и библиотеки… Но основной источник моих знаний – это архивы» [4, с. 5].

Создатели подземных «тайн» и «очевидцы» рассказывали, как в детстве по подземному ходу из крепости под Березиной добирались до поселка Титовка. А В. Мельников среди прочих изданий XIX в. изучил «Памятную книгу для инженерных и саперных офицеров», разобрался, какие подземные ходы строили военные инженеры в крепостях – с какой целью, какой высоты, протяженности. Изучил информацию о подземных войнах в России и других странах в разные периоды истории. И, разумеется, обследовал потерны и противоминные галереи непосредственно на территории нашей крепости, придя к выводу, что подземных ходов длиной в полкилометра не существовало и не существует. Написал он в подробностях и о технологии производства кирпичей и известкового раствора, раскрыв секреты прочности кирпичной кладки.

Интернет во многом облегчал работу исследователя, но на поиски необходимых сведений уходило немало времени. Представьте себе монотонное пролистывание полного собрания законов Российской империи, издания «Столетие военного министерства» в пятидесяти томах, «Памятных книжек Минской губернии» разных лет и других материалов. Кстати, В. Мельников умел признавать ошибки, которые допускал сам. Если в информации, добытой из архивных источников, обнаруживались новые факты, он переделывал разделы по фортификации Бобруйской цитадели. Отдельные его статьи были размещены на сайте Бобруйского горисполкома в разделе «Историко-культурное наследие» [2, с. 5], но любители истории не всегда могли найти их там. И тогда Валерий Федорович разместил свои материалы на одном из бобруйских форумов. Вот что сам он написал о цели новой темы на форуме: «Крепость – одна из главных исторических достопримечательностей города. Но для многих бобруйчан терминология русской фортификации XIX в. – тайна за семью печатями. Они с легкостью редюиты называют бастионами, оборонительные башни – фортами, казематы – редутами и т. д. Цель данной темы – помочь горожанам ликвидировать этот пробел и научить правильно читать “каменные страницы” Бобруйской крепости» [3, с. 5].

Валерий Федорович изучал историю строительства Бобруйской крепости и назначение оборонительных сооружений, определял значения фортификационных названий и терминов, кропотливо собирал сведения о крепостной артиллерии, органах управления, биографии комендантов и инженеров, систематизировал материалы о военно-рабочих и арестантских ротах Бобруйской крепости. Свой труд он не успел довести до конца. 17 апреля 2017 г. Валерия Мельникова не стало. Но материалов по Бобруйской кре-

пости к этому времени им было собрано уже немало, поэтому его родными и близкими, а также краеведами было принято решение подготовить их к публикации в виде книги. В 2020 г. она должна увидеть свет.

Но это только одна из тем, которые интересовали В. Мельникова. В период работы преподавателем истории в воспитательной колонии он стал заниматься поисковой работой. Вместе с учащимися направлял запросы в архивы Беларуси и России, вел переписку с историками, архитекторами, журналистами. Начинал с изучения истории Бобруйской воспитательной колонии № 2 и в 2009 г. создал там музей. Научно-исследовательские работы, написанные учащимися под руководством В. Ф. Мельникова, не раз занимали первые места на конкурсах в области и в республике. Своей энергией, страстью к исследовательскому делу он смог увлечь даже малолетних правонарушителей. Под влиянием этого талантливого преподавателя несколько бывших воспитанников колонии получили высшее образование, а один из них сегодня работает в архиве. Неудивительно, что преподаватель В. Ф. Мельников был награжден почетными грамотами Министерства внутренних дел Республики Беларусь «за эффективные результаты, весомый и плодотворный вклад в общеобразовательное обучение осужденных».

Вот только некоторые из тем исследовательских работ, которыми занимались учащиеся Бобруйска под руководством В. Ф. Мельникова: «Последний подвиг комбата» (о командире танкового батальона Николае Изюмове), «Чапаевцы» (боевой путь партизанского отряда имени В. И. Чапаева 37-й партизанской бригады имени А. Я. Пархоменко)», «Почтовые дороги и станции Бобруйского уезда в 1795–1830 гг.».

Одним из значимых его дел стало исследование жизни и подвигов летчика Георгия Правосудова. По крупицам собирал он в архивах России и Беларуси сведения о героической судьбе уроженца Рогачева, юность которого прошла в Бобруйске. Георгий Правосудов был представлен к званию Героя Советского Союза (причем дважды), но заслуженной награды так и не получил. Главным образом из-за того, что с воинскими почестями его похоронили... гитлеровцы. В. Мельников обратился в «Советскую Белоруссию». Вот что писал о нем журналист Николай Качук: «За годы исследовательской работы судьба сводила меня с многими белорусскими поисковиками, которые своим беззаветным, подвижническим трудом возвратили из небытия имена сотен героев Великой Отечественной. С благодарностью и искренним восхищением вспоминаю профессиональную работу Виталия Лунева из Бреста, Вячеслава Бриштена из Радошковичей, витебчанку Ларису Бруеву, минчан Николая Акаловича и Виктора Шомоди, москвича с минской пропиской – здесь прошла его молодость – Тараса Степанчука. Помню, как до глубины души был потрясен борьбой Тараса Степанчука за присвоение погибшему

летчику-штурмовику Василию Дегтяреву звания Героя Советского Союза… Радует, что ряды поисковиков-исследователей не редеют. Взамен выбывших – время, увы, неумолимо – в наш отряд памяти приходят новые бойцы. Валерий Федорович совместно с учениками бобруйской гимназии № 3 (ранее – школа № 5) провел большую исследовательскую работу, которая сродни подвигу Тараса Степанчука» [1, с. 5].

Благодаря журналисту Николаю Качуку материалы о Правосудове были напечатаны, но борьба за Золотую Звезду Георгия Правосудова продолжается и по сей день. Уже без Валерия Мельникова.

Хотелось бы, чтобы в Беларуси больше узнали об этом увлеченном исследователе, бывшем скромным и по-настоящему интеллигентным человеком – именно эти качества всегда отличали лучших представителей как научного, так и офицерского сообществ XIX веков.

Литература

1. Качук, Н. Н. Звезда штурмана Правосудова / Н. Н. Качук // Советская Белоруссия. – 2014. – 29 авг. – С. 8–9.

2. Мельников, В. Ф. Земляные укрепления / В. Ф. Мельников // Бобруйская крепость. Фортификация [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://bobruisk.by/kultura/nasledie/?curPos=6. – Дата доступа: 14.12.2019.

3. Мельников, В. Ф. Оборонительные сооружения Бобруйской крепости / В. Ф. Мельников // Бобруйская крепость [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://forum.bobr.by/viewtopic.php%3Ff=226&t=157231.html. – Дата доступа: 09.01.2020.

4. Молвин, А. Подземелья Бобруйской крепости / А. Молвин // Подземелья Бобруйской крепости [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://https://www.bobrtown.ru/2018/10/. – Дата доступа: 14.12.2019.

ПОЛАЦКАЯ НАСТАЎНІЦКАЯ СЕМІНАРЫЯ Ў ЛЁСЕ БЕЛАРУСКАГА КРАЯЗНАЎЦЫ ДАНІЛЫ ВАСІЛЕЎСКАГА

Аўчыннікава Раіса Ільінічна,
старшыня секцыі тапанімікі
ГА «Беларускае геаграфічнае таварыства»,
в. Лугавая Слабада, Мінскі раён, Мінская вобласць

У 1910 годзе Полацкую настаўніцкую семінарыю скончыў ураджэнец вёскі Новае Сяло Міхалоўшчынскай воласці Полацкага павета Даніла Мінаў Васілеўскі, будучы беларускі краязнаўца, географ, гісторык, літаратар і кры-

тык. Менавіта семінарыя стала для яго галоўным трамплінам, з якога ён ступіў у дарослае жыццё.

Нарадзіўся Даніла 17 снежня 1889 года ў сялянскай сям'і. Па ўспамінах аднавяскоўцаў яго бацька Міна Рыгоравіч валодаў рознымі рамёствамі і карыстаўся ў вёсцы вялікай павагай. Маці была простай жанчынай, але вельмі набожнай [1]. Бацькі разумелі важнасць адукацыі і аддалі свайго сына ў мясцовае аднакласнае Навасельскае вучылішча, дзе навучаліся дзеці сялян не толькі з Новага Сяла, але і з суседніх паселішчаў – Курыловічаў, Палякоў, Падсад, Цяпловічай, Белякова і Сасніно.

За тры вярсты ад Новага Сяла ў вёсцы Альшанікі той жа Міхалоўшчынскай воласці ў 1894 годзе нарадзіўся мой тата, Аўчыннікаў Ілля Міхайлавіч, таксама выпускнік Полацкай настаўніцкай семінарыі, але 1914 года. Жыццёвыя сцежкі Васілеўскага і майго таты не раз перакрыжоўваліся ў Полацку. Родная вёска таты Альшанікі з аднайменным маёнткам у той час належала памешчыкам Васілеўскім. Апошнім уладальнікам маёнтка быў Станіслаў Іосіфавіч Васілеўскі, урач, выпускнік Пецярбургскай медыцынскай акадэміі. Працяглы час ён працаваў у Маскоўскай дзіцячай бальніцы, затым раз'язным урачом у Курылоўшчыне. Сяляне Полацкага павета яго любілі, бо доктар аказваў ім неадкладную медыцынскую дапамогу і рабіў бясплатныя прышчэпкі іх дзецям.

Сялянскі сын Васілеўскі быў толькі цёзкам па прозвішчы памешчыкаў Васілеўскіх. Скончыўшы двухкласнае Ануфрыеўскае вучылішча, Даніла Васілеўскі паступіў у падрыхтоўчае вучылішча пры Полацкай настаўніцкай семінарыі, а наступным годам стаў навучэнцам першага курса семінарыі. У дакументах семінарыі яго імя запісалі на праваслаўны манер як Данііл. Дырэктарам Полацкай семінарыі ў час навучання Васілеўскага быў таленавіты педагог Клаўдзій Іванавіч Ціхаміраў, якога ў 1914 годзе прызначылі дырэктарам Віцебскага настаўніцкага інстытута [2]. Ён заўсёды прыходзіў у клас у форменным сурдуце з ордэнам Св. Ганны на шыі. Меў паважную фігуру, таму малодшыя навучэнцы крыху яго пабойваліся. Выкладаў псіхалогію і да навучэнцаў ставіўся як добры бацька-выхавацель. Матэматыку і фізіку вёў у семінарыі выдатны педагог і грамадскі дзеяч Мікалай Іосіфавіч Ласковіч, якога ў 1908 годзе выбралі гарадскім галавой. Ён меў прыязны вясёлы характар, насіў чорную шырокую бараду і на фотаздымках Полацкай семінарыі яго лёгка пазнаць. Гісторыю старажытную, сярэдніх вякоў і новую выкладаў настаўнік Сяргей Сцяпанавіч Мацвееў [3], які таксама вельмі сардэчна ставіўся да навучэнцаў. Наведваў іх у інтэрнаце, расказваў пра цікавыя падзеі і мясціны Полацкага краю. Самі семінарысты любілі рабіць пешыя вандроўкі на Замкавую Гару і крапасны вал. Любаваліся парэшткамі княскага палаца і велічнай панарамай Заходняй Дзвіны. Як успамінаў выпускнік семінарыі

1912 года Дзям'ян Іваноў, у гэтыя часы перад імі паўставала жывая гісторыя Полацкага краю [4]. Не дзіўна, што са сцен Полацкай семінарыі выйшлі такія шчырыя патрыёты, як віцебскія журналісты Юрыс Крэйц і Ігнат Пілін [5], паэт Янка Журба (Іван Якаўлевіч Івашэнь) [6], беларускі гісторык, краязнавец, фальклярыст Іван Данілавіч Гарбачэўскі [7], вядомы беларускі краязнавец Ісаак Сербаў, які па заданні Рускага геаграфічнага таварыства зрабіў каля пяці тысяч фотаздымкаў розных куткоў Беларусі і Украіны. У савецкія часы Сербаў займаў пасаду Галоўнага школьнага інспектара рэспублікі [8]. З кіраўніцтвам Полацкай семінарыі кантактавалі такія вядомыя ў краязнаўстве асобы, як Аляксей Парфёнавіч Сапуноў і Еўдакім Раманавіч Раманаў.

Азы мастацкай адукацыі семінарысты атрымлівалі ад прафесійнага мастака, выпускніка Строганаўскага прамыслова-мастацкага вучылішча Дзмітрыя Іванавіча Рохліна [9]. Карцінамі і пейзажамі Рохліна былі ўпрыгожаны сцены класных пакояў семінарыі. У савецкія гады Рохлін вярнуўся на сваю радзіму ў горад Уладзімір, дзе плённа працаваў як мастак.

Навучэнцаў семінарыі рыхтавалі да сельскага жыцця, таму таксама вучылі іх рамесніцтву, у тым ліку кніжнаму пераплёту, вырабу кошыкаў, табурэтак, вулляў для пчол. На трэцім курсе семінарысты атрымлівалі практычныя навыкі назіранняў за прыродай на метэаралагічнай станцыі, што размяшчалася ў двары семінарыі.

Вельмі цікавым быў настаўнік гімнастыкі Іосіф Георгіевіч Каудзелька. Ён жа навучаў семінарыстаў танцам пад суправаджэнне скрыпкі. Навучэнцы на ўроках спеваў авалодвалі музычнай граматай і па жаданні маглі вучыцца ігры на скрыпцы.

Дасканала ў семінарыі вывучаліся царкоўна-славянская мова і Закон Божы. Гэта рабілася для таго, каб сельскі настаўнік мог у выпадку неабходнасці замяніць бацюшку на службе ў царкве і кіраваць царкоўным хорам.

Рускую мову і літаратуру вёў у семінарыі Мікалай Іванавіч Зорын, які ў 1916 годзе быў прызначаны Папячыцелем Віленскай вучэбнай акругі. У савецкія часы быў высланы на Урал, дзе вызначыўся навуковай працай аб дыялектах Арэнбуржжа [10]. З прыведзеных біяграфій настаўнікаў Васілеўскага бачна, што гэта былі вельмі прафесійныя педагогі.

Даніла Васілеўскі ў час вучобы захапіўся чытаннем беларускай літаратуры і стаў членам літаратурнага гуртка «Веснік ведаў», хаця на захапленні заставалася мала часу. Расклад семінарыстаў быў распісаны ад 6 гадзін раніцы да 22 гадзін.

Праграма семінарыі ўключала ў сябе 16 прадметаў, але была спецыяльна скарочана, каб семінарысты не мелі права паступаць у вышэйшыя ўстановы. Гэта выклікала незадаволенасць у моладзі, якая прагла атрымліваць далейшую адукацыю. У час пасля Першай рускай рэвалюцыі хваляванні ахапілі

і Полацкую семінарыю. Нават на нейкі час завадатары хваляванняў былі выключаны з семінарыі, але дзякуючы заступніцтву настаўнікаў былі адноўлены на вучобе. Але ідэі сацыял-дэмакратыі ўжо пасяліліся ў галовах семінарыстаў. Сярод прыхільнікаў ідэй народнікаў і сацыял-рэвалюцыянераў быў і Даніла Васілеўскі. У той жа час узровень дысцыпліны сярод семінарыстаў быў высокі. Семінарысты не былі заўважаны ў выпіўках, не было і выпадкаў крадзяжоў. Да настаўнікаў ставіліся з вялікай павагай, за ўвесь час быў толькі адзіны прыкры выпадак негатыўных паводзін.

У маі 1910 года семінарысты прымалі ўдзел у святкаванні перанясення мошчаў Ефрасінні Полацкай з Кіева ў Полацк. А летам таго ж года пасля сканчэння трэцяга курса Даніла Васілеўскі ў ліку лепшых навучэнцаў атрымаў магчымасць удзельчаць у паездцы-паломніцтве ў Пецярбург і Маскву. У Пецярбургу семінарысты наведалі Ісакіеўскі, Петра-Паўлаўскі і Казанскі саборы, Аляксандра-Неўскую лаўру, Зімні і Таўрычаскі палацы, Эрмітаж, музей Акадэміі навук, а таксама Пецяргоф і Кранштат. У Маскве праграма экскурсій была таксама звышнасычанай: Гранавітая і Аружэйная палаты, Гістарычны музей, Траццякоўская галерэя, музей Строганаўскага вучылішча, помнікі славутым расійскім героям. Для гэтай паездкі Даніла цэлы год збіраў грошы, невялікую частку выдаткаў аплаціла Віленская вучэбная акруга [11].

У наступным годзе пад кіраўніцтвам гісторыка С. С. Мацвеева полацкія навучэнцы зрабілі экскурсію ў дарагі для кожнага беларуса горад Вільню. Гэтыя вандроўкі рабілі на хлопцаў з правінцыі незабыўныя ўражанні. А ў наступным годзе Расійская імперыя святкавала 100-годдзе вайны з Напалеонам, і экскурсіі ў сталічны Пецярбург былі забаронены з-за наплыву гасцей. Таму семінарысты зрабілі вандроўку па месцах руска-французскай вайны: Масква – Смаленск – Барадзіно – Барысаў. Любоў да вандровак была прывіта ў Полацкай семінарыі і майму тату. Кожны год ён з вучнямі, сваімі дзецьмі або самастойна рабіў падарожжы па рэспубліцы і за яе межамі.

А наш герой Даніла Васілеўскі пасля выпуску з семінарыі асвойваў нялёгкую прафесію сельскага настаўніка. Захаваліся два фотаздымкі гэтага выпуску, які стаў 36-м у гісторыі Полацкай семінарыі. На жаль, фотаздымкі без подпісаў, і можна толькі здагадвацца, дзе на іх знаходзіцца Васілеўскі. Усяго разам з ім скончылі курс семінарыі 23 навучэнцы, у тым ліку Аляксандр Пятровіч Пчолка, будучы вядомы савецкі педагог-метадыст. У 1930-я гады працаваў у Наркамасвеце пад кіраўніцтвам Н. К. Крупскай, аўтар падручніка і методыкі выкладання матэматыкі ў малодшых класах. Сярод выпускнікоў – Іван Мікалаевіч Лагун, даваенны дырэктар Веліжскага педтэхнікума, у пасляваенныя гады дацэнт Пскоўскага педінстытута. А пачынаў свой шлях таксама сельскім настаўнікам Серцейскага пачатковага вучылішча далёкага Веліжскага павета Віцебскай губерні.

Даніла Мінавіч Васілеўскі пасля атрымання выпускнога пасведчання быў накіраваны на працу ў Старцаўскае сельскае вучылішча Мікалаеўскай воласці Полацкага павета. Тут ён працаваў абавязковыя для выпускнікоў семінарыі два гады [12]. Заробак сельскага настаўніка быў неблагім, 150–200 рублёў. А часта сельскае таварыства давала настаўніку бясплатна бульбу і хлеб. Васілеўскі быў сведкам нялёгкага паўсядзённага жыцця простых сялян. Але гэта яго не пужала, бо ў семінарыі хлопец атрымаў неабходны запас прафесійных ведаў і навыкаў. І менавіта ў семінарыі была закладзена аснова для яго далейшых творчых заняткаў. Таму можна смела назваць Полацкую настаўніцкую семінарыю вызначальнай у лёсе гэтага чалавека.

У вольны ад школьных заняткаў час Даніла Мінавіч любіў вандраваць па наваколлі, размаўляць з мясцовымі жыхарамі; запісваў ад іх народныя песні і паданні, рабіў замалёўкі з прыроды. З 1914 года стаў друкавацца ў «Нашай Ніве» і часопісах пад псеўданімамі Віцень і Шчыры, дасылаў апісанне свайго настаўніцкага вопыту ў расійскі часопіс «Школа и жизнь» пад псеўданімам М. Дабраведаў.

У 1914 годзе вырашыў прадоўжыць адукацыю ў Віцебскім настаўніцкім інстытуце, дзе працавалі многія знаёмыя яму па семінарыі выкладчыкі, у тым ліку былы дырэктар семінарыі К. І. Ціхаміраў.

Рэвалюцыю сустрэў прыязна. На сялянскім з’ездзе Полацкага павета 8–9 чэрвеня 1917 года быў абраны старшынёй Полацкага павятовага Савета сялянскіх дэпутатаў ад партыі сацыял-рэвалюцыянераў, або скарочана эсэраў. У кастрычніку падчас выбараў ва Устаноўчы сход Расіі Васілеўскі быў вылучаны кандыдатам па Віцебскай выбарчай акрузе якраз ад партыі эсэраў. У снежні 1917 года мой тата, таксама член партыі эсэраў на той час, вярнуўся з Каўказскага фронту ў Полацк, дзе быў абраны старшынёй Полацкага павятовага Савета дэпутатаў. Пасля адыходу германскіх войск у 1919 годзе Васілеўскі і Аўчыннікаў сталі членамі партыі бальшавікоў.

З гэтага ж года Васілеўскі прызначаны інструктарам школ Віцебскай губерні, затым інспектарам народнай адукацыі ў Оршы. Увайшоў у камісію па захаванні творчай спадчыны А. П. Сапунова. У пачатку 1920-х гадоў Даніла Мінавіч актыўна займаецца краязнаўчай працай, становіцца адным з арганізатараў Віцебскага губернскага Бюро краязнаўства. З 1924 года з’яўляецца намеснікам старшыні Аршанскага акруговага таварыства краязнаўства [13]. Удзельнічаў у раскопках археалагічнай стаянкі «Бердыж». У 1926 годзе прымаў удзел у Другой Аршанскай краязнаўчай канферэнцыі, на якой абмяркоўваліся пытанні мясцовага краязнаўства, адкрыцця музея, выдання друкаванага органа краязнаўцаў. Стаў рэдактарам першага выпуску зборніка «Аршаншчына».

Працягваў займацца літаратурнымі справамі, з 1925 года лічыцца кандыдатам Аршанскага філіяла «Маладняка». Яго матэрыялы і апавяданні публікавалі газеты «Савецкая Беларусь», «Прыдзвінскі край», часопісы «Маладняк», «Наш край».

У пачатку 1930-х гадоў краязнаўчы рух пачаў турбаваць савецкіх ідэолагаў, і краязнаўчы рух быў ліквідаваны. Дзеячы краязнаўчага руху сталі падвяргацца цкаванню і праследаванню. Даніла Мінавіч працаваў у Аршанскім педтэхнікуме, і вакол яго пачалі згушчацца хмары, пасыпаліся абвінавачанні ў нацдэмаўшчыне. Таму ён вымушаны быў пераехаць у Магілёў. Тут працаваў на рабфаку і геаграфічным факультэце. З 1930 года выконваў абавязкі дэкана геаграфічнага факультэта. Прымаў удзел у стварэнні геаграфічнага апісання горада Магілёва. У 1931 годзе ў газеце «Звязда» быў апублікаваны артыкул, у якім Васілеўскі абвінавачваўся ў контррэвалюцыйных настроях і нацдэмаўшчыне. Даніла Мінавіч быў выключаны з радоў ВКП(б), а ў снежні 1936 года арыштаваны. Быў асуджаны да пяці гадоў высылкі і трох гадоў пазбаўлення правоў. Праз год яшчэ раз быў асуджаны і атрымаў больш суровы прысуд – 10 гадоў папраўчых лагераў і наступныя пяць гадоў пазбаўлення правоў. У высылцы на Поўначы працаваў простым бурылышчыкам. Толькі ў 1945 годзе быў вызвалены, а рэабілітаваны ў 1956-м. Апошнія гады жыцця правёў у Феадосіі, дзе памёр 8 снежня 1963 года.

Біяграфія Васілеўскага савецкага перыяду падрабязна даследавана і апісана беларускімі даследчыкамі Ю. Васілеўскім (1994), І. Мусінскай (1999), Г. Кісялёвым (1978, 1993, 1995), І. Саламевічам (1994). Яна прыведзена ў многіх беларускіх энцыклапедычных выданнях.

Творчая спадчына Васілеўскага вельмі рознабаковая. Ён даследаваў гісторыю кнігадрукавання і развіцця беларускай літаратуры. Асаблівы інтарэс Васілеўскі праяўляў да «чарадзейнай» літаратуры; апісаў «Лячэбнік» Ганны Таранды, вывучаў творчасць Яна Баршчэўскага. Даследаваў удзел сялянства Віцебскай і Магілёўскай губерняў у паўстанні 1863–1864 гадоў. Цікавіўся эканамічнымі пытаннямі, у тым ліку дзейнасцю Вольнага эканамічнага таварыства. Быў аўтарам некалькіх апавяданняў і навуковых прац: «Школа і настаўніцтва на Віцебшчыне» (1924); «Новыя матэрыялы творчасці Яна Баршчэўскага (1925); «Сто год краязнаўчай працы на Беларусі» (1926); «Крыніцы мінулага Беларусі» (1926); «Беларускія чараўнікі і іх зельле» (1927); «Народная асвета ў Горацкім раёне» (1927); «Пад аховай роднай песні. З перапіскі Яна Баршчэўскага» (1928); «Арцём Ігнатавіч Вярыга і яго літаратурна-мастацкая чыннасць» (1929); «Кумысалячэнне на Беларусі» (1929); «Краязнаўчая справа ў Магілёўскім раёне» (1932) і інш.

У асобе Васілеўскага Беларусь мела вопытнага даследчыка, які працаваў на стыку розных навук – гісторыі, краязнаўства, геаграфіі, літаратуразнаў-

ства. Але тагачасная маскоўская ўлада, якая атрымала ў спадчыну былыя імперскія ўстаноўкі, ходу нацыянальным талентам не хацела даваць. Бо гэта магло прывесці да адрыву нацыянальных правінцый ад іх імперскага поля. Застаецца толькі выказаць вялікую падзяку дзеячам нацыянальнага Адраджэння дваццатых-трыццатых гадоў, якія нягледзячы на страты змаглі данесці да нас свае ідэалы, сваё бачанне гістарычных падзеяў, рэальнае апісанне жыцця і культуры беларускага народа.

Літаратура

1. Васілеўскі Даніла Мінавіч // Прыдзвінскі край: гісторыя і сучаснасць, 2015. Электронны рэсурс.

2. Раиса Овчинникова. Полоцкая учительская семинария. Судьбы преподавателей и воспитанников. – Минск : Издатель В. Хурсик, 2017. – С. 64.

3. Тамсама. – С. 63.

4. Иванов, Д. А. Воспоминания о годах учёбы в Полоцкой учительской семинарии, 17.03.1972, рукопись, музей Полоцкого педагогического колледжа.

5. Раиса Овчинникова. Полоцкая учительская семинария. Судьбы преподавателей и воспитанников. – Минск : Издатель В. Хурсик, 2017. – С. 33, 34.

6. Тамсама. – С. 47–51.

7. Памяць. Полацк. – Мінск : БСЭ, 2002. – С. 301.

8. Часопіс «Асвета». №№ 1, 2. 1925.

9. Раиса Овчинникова. Полоцкая учительская семинария. Судьбы преподавателей и воспитанников. – Минск : Издатель В. Хурсик, 2017. – С. 67.

10. Тамсама.– С. 67–68.

11. НГАБ, фонд 2566, вопіс 1, справа 624, л. 2, 3, 5, 6, 7, 13, 14, 30–36.

12. Памятная книжка Витебской губернии на 1912 год. Витебск, 1912. – С. 204.

13. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т. 2. – Мінск, 1994 – С. 228.

РАЗВИТИЕ БЕЛОРУССКОГО КРАЕВЕДЕНИЯ В XIX–XX ВЕКАХ

Баранова Алла Саввична,
доцент кафедры педагогики
УО «Минский государственный
лингвистический университет»,
г. Минск

Известные белорусские краеведы, этнографы, фольклористы И. Д. Горбачевский, Е. Р. Романов, Н. Я. Никифоровский, А. Е. Богданович придавали большое значение развитию просвещения и образования в белорусском крае. Деятельность известных этнографов изучена и представлена в литературе [2].

В своих работах белорусские краеведы проанализировали состояние просвещения и предложили пути его совершенствования с целью улучшения положения дел в этой области. Вопросы краеведения тесно связывались с проблемами просвещения и образования. И. Д. Горбачевский (годы рождения и смерти неизвестны) в работе «Сельский учитель» (1895) с помощью просвещения и повышения грамотности в деревне предлагал развивать садоводство, огородничество, пчеловодство, различные ремесла, кухонное дело, домоводство, правильный уход за малыми детьми. Учитель Николай Иванович «завел практический питомник плодовых деревьев: яблонь, груш, слив, вишен и ягодных кустов и начал обучать детей садоводству и огородничеству» [1, с. 210]. В результате питомцы Николая Ивановича не избегали трудовой деревенской жизни, жили со всеми в мире и согласии, стремились улучшить ведение хозяйства.

На тесную связь между хозяйственно-экономическими и учебно-воспитательными проблемами указывал просветитель и педагог, ученый в области этнографии Е. Р. Романов (1855–1922). Ученый проанализировал дело народного образования в Рогачевском уезде и отметил его неудовлетворительное хозяйственно-экономическое и учебно-воспитательное состояние. Согласно Романову, «из 39 училищ этого уезда удовлетворительные помещения имеют только 10 училищ, остальные же 29 ютятся или в наемных крестьянских избах, или в ветхих, тесных и холодных помещениях» [1, с. 218]. Е. Р. Романов резко критиковал состояние народного образования. Будучи инспектором, он 19 апреля 1906 г. докладывал директору народных училищ Могилевской губернии о том, что «громадную строительную нужду (75 училищных заведений) не в состоянии удовлетворить ни казна, ни сельские общества. В течение трех-четырех лет ее могло бы удовлетворить земство, но, к сожалению, вследствие отсутствия в Рогачеве инспектора земство направило свои средства за 1904, 1905 и 1906 гг. не на приведение в должный порядок существующих училищ, но на открытие новых училищ, которое может последовать не ранее конца 1907 г.» [1, с. 218]. Такую растрату земских средств он считал непрактичной и непроизводительной. Е. Р. Романов отмечал неудовлетворительность учебно-воспитательного дела в училищах Рогачевского уезда, на которую влиял плохой состав учительского персонала, в среде которой «учителей с правильной педагогической подготовкой только 10, т.е. 23%, лиц с домашней подготовкой, учителей церковноприходских школ, бывших военных писарей 22 человека, т.е. 51%. Остальные окончили женские гимназии и училища и 2 – духовные семинарии» [1, с. 218]. Е. Р. Романов отмечал только «одно хорошее училище (Чечерское женское) и десять более или менее удовлетворительных, 28 училищ были посредственные, из них 12 были безусловно слабые»

[1, с. 218]. При таком состоянии просвещения хозяйство, экономика, культура в Могилевской губернии в указанный период были на недостаточно высоком уровне.

Белорусский этнограф, педагог, фольклорист Н. Я. Никифоровский (1845–1910) в своих работах описал материальное состояние, быт, нравы и особенности обучения в различных типах школ: примонастырских, прицерковных, чисто деревенских, переносных, «панских». Он проанализировал особенности сельскошкольного образования. В очерке «Сельскошкольное обучение в юго-восточной окраине Витебской Белоруссии, каким застает его реформа 19 февраля 1861 г.» (1893) он не соглашается с уверением в косности, неразвитости и умственной бедности простолюдина Витебской Белоруссии, которая не позволяет ему выйти из постоянной материальной нужды, не возвышает его над прадедовской жизнью. Н. Я. Никифоровский отмечает, что при всей подавленности крепостного и почти при полной его обезличенности для простолюдина было характерно «искание грамотности». Физические и нравственные ограничения не препятствовали уважению и почитанию грамотных, «письменных» людей. Затаенной мечтой было видеть грамотными собственных детей, по крайней мере – сыновей. Искание грамотности Н. Я. Никифоровский считал важной потребностью белорусского простолюдина. Вместе с тем он указывал на проблемы в так называемых «питомниках грамотности». Такие школки, как и подобные им в соседних местностях Витебской Белоруссии, имели всего от двух до пяти учеников. Н. Я. Никифоровский проанализировал причины такого скромного состава таких школок: теснота помещений и полузапретное положение школок, особенно в селах вблизи панского дома. Школы находились под постоянным контролем панских шпионов («дозорцев»), которые следили за тем, кто и чему учит крестьянских детей. В результате приходящие ученики тайно пробирались в школу и также тайно уходили из нее. Во время учения в случае нежеланного посетителя ученики готовы были скрыться в заранее указанном месте или разыграть роль наемщика-пастуха.

Как отмечал Н. Я. Никифоровский, деятельность этих школок была однообразна. Первенствующее место принадлежало примонастырским школкам, из которых в Тадулинской бывшего Суражского уезда этнограф пробыл с незначительными перерывами около полутора лет. Он также изучал сведения о примонастырской Махировской школке Полоцкого уезда. Учителями при монастырских школках были монашествующие, эпитимийные священно- и церковнослужители, престарелые миряне и немногие униатские священники, не пожелавшие воссоединения с православием в 1839 г. Испросив благословенное позволение настоятеля, учитель открывал школку для одного, двух и более учеников. Н. Я. Никифоровский описывает убогость

и стесненность таких школ: «В первом случае она помещалась в учительской келье, при многолюдстве же школки помещались в свободной келье, которая украшалась обыкновенным столом, скамьями, табуретами, а то и пустыми ящиками для размещения учащихся» [1, с. 225].

Н. Я. Никифоровский проанализировал причины выбора педагогической деятельности учителей в таких школках: «а) религиозно-христианское желание служить темному люду своими знаниями; б) монастырская скука во внебогослужебные часы, настоятельное побуждение, как мера монастырского послушания; г) неугасающее желание сообщаться с миром, что особенно заметно бывало у эпитимийных, живших в монастыре, и униатов и т. д.; д) материальные расчеты» [1, с. 225–226]. Однако, как отмечал Н. Я. Никифоровский, чем бы ни руководствовались учителя в открытии школок, дело их учения шло лучше, чем в других сельских местах.

Прицерковные школки стояли ниже монастырских, их устроителями и руководителями были сравнительно малообразованные дьяконы, еще менее образованные дьячки и полуграмотные пономари. Н. Я. Никифоровский отмечал, что «бедность, корыстолюбие, а то и предосудительные слабости отдельных учителей переменяли святое дело учения в нечто несродное: ученики нянчили учительских детей, носили воду и дрова, рубили последние, гоняли скот на водопой, – словом, исполняли многие хозяйственные работы в пределах детского умения и сил, в случае же учительского загула ученики принуждены были разделять участь его семьи – исчезать и укрываться, пока не пройдет гроза» [1, с. 226]. Чисто деревенские школки, отвечавшие современным школам грамотности, создавались в той или другой деревне, хотя бы и захолустной, если там был «одукыванец». В качестве учителей чисто деревенских школок были прогулявшиеся горожане, устаревшие ремесленники, разночинцы, разжалованные дворовые, отставные или увечные инвалиды, беглые крепостные. Такие учителя приходили к учительству как к последнему средству пропитания. К категории переносных школок относились школки, временно и случайно создававшиеся мастеровыми, которые выполняли в деревне ту или другую работу: сапожную, портняжную, шерстобитную. В таком случае мастер-учитель, выполнив специальную работу в одном доме, переходил в другой, туда же перемещалась и школка. Обучение грамотности шло между делом, нерегулярно и носило характер любезного одолжения и милости.

Материальное положение «панских» школок было неплохим. В них были классные доски, достаточное число столов со скамьями, книгами и учебными пособиями. Такие школы преследовали узкие цели – в них готовили лакеев, будущих писарей, счетчиков, мастеров. Крепостные крестьяне сторонились таких школок, как рекрутчины, искали других, непанских школок. Во

всех школках непременными орудиями для «вкоренения страха» были розги, плетки, линейки, учительский костыль или клюка.

В работе «Четыре листка из памятной книжки сельского учителя» (1874) Н. Я. Никифоровский описывает положение и быт Ловжанского начального училища, классная комната которого напоминала просторную, но аляповатую избу. В ней ничего не напоминало о классе; в амбразуре между печью и стеной было два учебных стола, которые чуть не упали, когда их покачнули. Продовольствие для учителей и учеников состояло из ржаной муки, ячменной крупы и соли. Систематическое голодание, материальная бедность, лишение нравственной поддержки учителей, неопределенность положения сельского учителя усугублялись ложным отношением среды к сельскому училищу. Надежды крестьянина на то, что сын его выйдет из училища «человеком», не исполнялись. Были отдельные случаи отдачи в рекруты лиц, окончивших курс сельского училища. Злонамеренно распространенные слухи порождали в крестьянах боязнь: даже в гимназических занятиях учителя с учениками они видели приготовления к рекрутской службе. Унизительное положение сельских учителей состояло и в том, что крестьянин в учителе ценил «побратимство». Для приобретения среди крестьян полезной популярности учителю нужно было сделаться гостем кабака, посещать пирушки. Учитель должен был посещать волостные сходы, вымаливать себе помощь в две четверти ржи или что-то другое. Унижение учителя состояло и в том, что он зависел от должностных лиц волости, должен был угождать невежественным влиятельным лицам. Унижение, постоянное одиночество, скудный материал для мысли, невозможность добывать книги для чтения, заставляли «мельчать молодую мысль, сродняться со средою, которая почти исключительно знает работу желудка и мускулов» [1, с. 231].

Прогрессивный педагог, этнограф, фольклорист А. Е. Богданович (1862–1940) в статье «Педагогические воззрения белорусского народа» (1886) отмечал, что «народное образование в Белорусском крае – дело новое; история его развития исчерпывается последним двадцатипятилетием; следовательно, возникновение его относится ко времени освобождения крестьян от крепостной зависимости» [1, с. 234]. Стремление крестьян к знаниям пресекалось помещичьей властью, изрядным количеством розг и отдачей в солдаты неблагонадежных, но стремившихся к знаниям. А. Е. Богданович подчеркивал: «Белорусский народ сознает значение воспитания как фактора, влияющего на развитие ума и нравственности, воли и характера, обусловливающих поведение личности» [1, с. 235]. В статье «Школьная страда» (1894) он предлагает усовершенствовать программы средних учебных заведений, ввести в широком объеме химию, которая имеет большое значение и для обыденной жизни и для понятия производства, экономики края, а также естествозна-

ние и биологию, которые учат сознательно относиться к множеству явлений окружающего мира.

Работы известных этнографов раскрывают особенности организации просвещения и образования в белорусском крае.

Литература

1. Антология педагогической мысли Белорусской ССР / сост.: Э. К. Дорошевич, М. С. Мятельский, П. С. Солнцев. – М. : Педагогика, 1986. – 468 с.

2. Березкина, Н. Ю. Библиотеки и распространение научных знаний в Беларуси (XVI–XX вв.) / Н. Ю. Березкина; науч. ред.: М. П. Костюк, А. А. Коваленя. – Минск : Бел. навука, 2013. – 523 с.

ЛИЧНЫЕ ДОКУМЕНТЫ КРАЕВЕДОВ, ХРАНЯЩИЕСЯ В ГОСУДАРСТВЕННЫХ АРХИВАХ ВИТЕБСКОЙ ОБЛАСТИ

Бондарева Елена Михайловна,
заведующая отделом информационно-поисковых систем и автоматизированных архивных технологий Учреждения «Государственный архив Витебской области», г. Витебск

Основная часть документов, поступающих на постоянное хранение в государственные архивы Витебской области – это документы организаций, учреждений и предприятий. Помимо этого, архивные учреждения комплектуются документами личного происхождения, образовавшимися в процессе жизни и деятельности отдельного человека или семьи и имеющими историческое, научное, социальное, экономическое, политическое или культурное значение. Среди них в государственных архивах области в настоящее время хранятся документы 14 краеведов и должностных лиц, связанных по роду службы с краеведением.

Учреждение «Государственный архив Витебской области» обеспечивает хранение 7 личных фондов краеведов.

Документы Газина Дмитрия Романовича (17.09.1928 – 21.11.2012) – краеведа, ветерана Великой Отечественной войны, связиста 1-й Витебской подпольной бригады, внештатного корреспондента газеты «Витебский рабочий» образуют личный фонд № 330. В нем насчитывается 115 дел за 1936, 1942–1943, 1946–2010 гг. Среди документов: рукописи статей, очерков о подпольном и партизанском движении, становлении и развитии народного об-

разования на Витебщине, воспоминания узников концентрационного лагеря «Лужесно» (Витебский район) [1, с. 545].

Статистические сведения о церквях, духовенстве, истории Витебской епархии, послужные списки православного духовенства, отчеты, сведения о жизни православных приходов, списки священнослужителей и церквей Витебской области имеются в личном фонде № 2419 Горидовца Владимира Владимировича (23.09.1968) – кандидата богословия, протоиерея, члена комиссии по канонизации святых в Белорусской Православной Церкви, председателя Витебской епархиальной комиссии по работе в архивах. В фонде насчитывается 143 дела за 1943–1978, 1986, 1993, 1996–2013 гг. [4].

В личном фонде № 391 Зейлерта Валентина Карловича (24.05.1908 – 23.09.1994) – музееведа, педагога, отличника народного образования СССР и БССР имеется 122 дела за 1954–1992, 1994–1995 гг. В документах фонда содержатся краткий исторический очерк по истории г. Витебска, схема Рынковой площади г. Витебска конца XIX – начала XX в. и сценарии телепередач, посвященных истории г. Витебска [1, с. 548].

Личный фонд № 2252 Пищуленка Михаила Владимировича (25.05.1953 – 18.06.2008) – кандидата исторических наук, начальника отдела по архивам и делопроизводству Витебского областного исполнительного комитета, Почетного архивиста Республики Беларусь состоит из 85 дел за 1930, 1936–1937, 1975, 1980, 1982, 1985, 1988–2006 гг. Это тексты выступлений на научных, научно-практических и краеведческих чтениях, статьи, опубликованные в периодических изданиях, документы о состоянии государственной архивной службы, геральдике Витебской области, по вопросам топонимики [1, с. 553–554].

В личном фонде № 406 краеведа, основателя общественного объединения «Витебский областной краеведческий фонд им. А. П. Сапунова», члена Союза журналистов Беларуси Подлипского Аркадия Михайловича (18.03.1946) насчитывается 203 дела за 1946–2001 гг. Среди них: рукописи статей и очерков, книги и брошюры по истории г. Витебска и его окрестностей, а также посвященные знаменитым уроженцам и людям, чей жизненный и творческий путь был связан с Витебским краем (Марк Шагал, Илья Репин, Алексей Сапунов, Исаак Боровский, Владимир Адамов и др.), документы по истории евреев на Витебщине, коллекция пригласительных билетов, программ, каталогов выставок и другой печатной продукции, изданной Витебской областной типографией [1, с. 554].

Документы Рывкина Михаила Степановича (29.12.1931 – 12.03.2010), кандидата педагогических наук, краеведа в количестве 586 дел за 1975–2006, 2010 гг. образуют личный фонд № 2154. В настоящее время личный фонд М. С. Рывкина является одним из наиболее объемных, полных и тематически разносторонних личных документальных собраний, принятых архивом

на государственное хранение. Среди документов фонда: воспоминания лиц, переживших Холокост, списки мирных жителей, уничтоженных гитлеровцами в оккупированном Витебске в 1941–1944 гг., тематические картотеки о жизни и творчестве Марка Шагала, истории еврейской диаспоры Витебщины, паспорта еврейских кладбищ Витебской области, документы по истории г. Витебска дореволюционного периода [5].

В личном фонде № 399 Шульмана Аркадия Львовича (род. 25.12.1953), краеведа, главного редактора журнала «Мишпоха» насчитывается 88 дел за 1941–1945, 1947–1949, 1952–1960, 1964, 1966–1968, 1970, 1972–1974, 1977, 1979–1980, 1982, 1986–1989, 1991–2014, 2016–2017 гг. Среди документов фонда: статьи по истории евреев Беларуси, опубликованные в периодических изданиях, документы общественной деятельности (каталоги художественных выставок, программы фестивалей, научных конференций, творческих встреч, приглашения на общественные мероприятия и др.), письма читателей журнала «Мишпоха» о спасении евреев в годы Великой Отечественной войны и присвоении почетного звания «Праведник народов мира», фотографии по истории городов и местечек Беларуси, истории Великой Отечественной войны, фотографии и портреты деятелей культуры, искусства, общественных деятелей, фотоальбомы о деятельности еврейских общественных организаций [2].

В учреждении «Зональный государственный архив в г. Глубокое» в составе коллекции документов личного происхождения краеведов г. Глубокое и Глубокского района (фонд № 10) хранятся документы двух краеведов. В опись № 2 коллекции включены документы краеведа Бунто Иосифа Владимировича (22.07.1926 – 24.08.2016) в количестве 32 дел за 1932, 1943, 1944–1957, 1960–1995, 1997–2000, 2005, 2009–2010, 2013, 2015–2016 гг. Это статьи о Глубокском гетто, истории городов Глубокое, Миоры, Дисна, географические карты, фотодокументы.

Переписка с органами власти об увековечивании памяти жертв Холокоста, статьи, очерки в периодических изданиях о жизни евреев в г. Глубокое, фотодокументы, переданные в дар архиву Плавинским Геннадием Антоновичем (род. 20.12.1938), включены в коллекцию в составе описи № 1 и насчитывают 11 дел за 2002–2005, 2007–2014, 2016 гг. [3].

В учреждении «Зональный государственный архив в г. Орше» хранится личный фонд № 508 краеведа Шинкевича Александра Николаевича (род. 08.04.1956). В его составе 67 дел за 1986–2012 гг. Это рукописи историко-краеведческих исследований Оршанщины, сборники очерков, статьи, опубликованные в периодической печати, фотодокументы [6].

В учреждении «Зональный государственный архив в г. Полоцке» в составе коллекции документов личного происхождения (фонд № 1164) хранятся документы 4 краеведов.

В опись № 12 коллекции включены личные документы учителя и краеведа Богдановой Александры Михайловны (08.03.1922 – ?) в количестве 11 дел за 1939–1999 гг. Это рукописи воспоминаний о Великой Отечественной войне, довоенной жизни в г. Полоцке, фотографии.

Документы Дейниса Ивана Петровича (10.02.1890 – 20.11.1985) – преподавателя, краеведа, Почетного гражданина г. Полоцка включены в опись № 5 коллекции. Они насчитывают 26 дел за 1910–1984 гг. Среди них: рукописи, очерки, статьи, опубликованные в периодической печати по истории г. Полоцка, Полоцкого Софийского собора, Спасо-Евфросиньевской церкви, Богоявленского и Борисоглебского монастырей.

Документы по истории подпольного и партизанского движения, о героях-освободителях г. Полоцка и Полоцкого района, фотодокументы, собранные Манисом Николаем Александровичем (17.12.1912 – 19.04.1996), краеведом, Заслуженным учителем БССР, включены в опись № 25 коллекции в количестве 65 дел за 1943–2001 гг.

В опись № 11 коллекции включены документы Чернявской Светланы Сергеевны (22.09.1938 – 28.12.2010) – руководителя рабочей группы по подготовке книги «Память» при Полоцком райисполкоме. В составе описи насчитывается 98 дел за 1944–1997 гг. Это воспоминания участников освобождения Полотчины от немецко-фашистских захватчиков, списки воинов, пропавших без вести, погибших, захороненных на территории г. Полоцка и Полоцкого района, фотографии г. Полоцка [7].

Таким образом, государственные архивы Витебской области располагают множеством личных документов краеведов, доступных для широкого круга исследователей.

Литература

1. Государственный архив Витебской области: путеводитель, 1917–2006, сост. Т. В. Буевич, Ю. С. Петухов. – Минск : Медисонт, 2011. – 936 с.

2. Учреждение «Государственный архив Витебской области». Ф. 399. Оп. 1.

3. Учреждение «Зональный государственный архив в г. Глубокое». Ф. 10. Оп. 1, 2.

4. Фондовый каталог [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://fk.archives.gov.by/fond/108184/. – Дата доступа: 16.12.2019.

5. Фондовый каталог [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://fk.archives.gov.by/fond/104625/. – Дата доступа: 16.12.2019.

6. Фондовый каталог [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://fk.archives.gov.by/fond/109725/. – Дата доступа: 16.12.2019.

7. Фондовый каталог [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://fk.archives.gov.by/fond/116455/. – Дата доступа: 16.12.2019.

ВАСІЛЬ ГУЗАЎ: «ДЛЯ ЖЫВЫХ І МЁРТВЫХ Я ЗРАБІЎ УСЁ, ШТО МОГ…»

Буракова Аляксандра Сяргееўна,
загадчык экспазіцыйна-выставачнага аддзела
УК «Магілёўскі абласны краязнаўчы музей імя Е. Р. Раманава»,
г. Магілёў

«Летапісец з Галоўчына», «Захавальнік Памяці», «Васіль, які помніць сваё радство» – вось толькі некаторыя загалоўкі артыкулаў пра Васіля Дзмітрыевіча Гузава, апантанага даследчыка, краязнаўца, журналіста, збіральніка фальклору, асветніка, стваральніка музея з Бялыніцкага раёна. Яго імя было даволі гучным у канцы 1980-х – 1990-я гг. на рэгіянальным узроўні. Пра яго і створаны ім краязнаўчы музей у калгасе «Наша Перамога» шмат пісалі ў газетах «Зара над Друццю», «Зара камунізму», «Советская Белоруссия». На абласным радыё ў 1991 г. была падрыхтавана перадача «У гасцях у асветніка Гузава». Ён сам актыўна выступаў у сродках масавай інфармацыі, быў членам Саюза журналістаў БССР. Улічваючы яго заслугі, праўленне калгаса «Наша Перамога» ў пачатку 1990-х гг. выступіла з ініцыятывай прысвоіць яму званне «Заслужаны работнік культуры БССР».

Гузаў пакінуў пасля сябе багатую спадчыну. Яшчэ пры жыцці ён паклапаціўся, каб яго матэрыялы засталіся нашчадкам – аформіў і перадаў іх у Дзяржаўны архіў Магілёўскай вобласці, Магілёўскі абласны краязнаўчы музей, бібліятэкі і іншыя ўстановы, з якімі меў цесныя стасункі напрыканцы свайго жыцця. У Магілёўскі абласны краязнаўчы музей матэрыялы Гузава паступалі ў перыяд з 1991 па 1995 г. Асноўны фонд склалі 20 брашур, выдадзеных краязнаўцам, 22 брашуры папоўнілі калекцыю навукова-дапаможных матэрыялаў. Акрамя гэтага, у навуковы архіў музея было аформлена 204 справы. Самыя шматлікія калекцыі – 65 і 50 спраў адпаведна – датычацца знакамітых землякоў і тэмы Вялікай Айчыннай вайны [4]. У Дзяржаўны архіў Магілёўскай вобласці матэрыялы Гузава таксама траплялі часткамі. Першыя паступленні былі ў 1992 г. Здаваў сам краязнаўца. Потым ён дапоўніў свой асабісты архіў у 1993–1996 гг. Пасля яго смерці родныя Гузава аформілі астатнія матэрыялы ў 1997 і 2002 гг. Усяго ў архіве захоўваецца 81 справа [1].

Матэрыялы краязнаўца ахопліваюць храналагічныя рамкі з 1941 г. па 1996 г. і ўключаюць брашуры, выдадзеныя за яго ўласныя сродкі, перапіску з удзельнікамі Вялікай Айчыннай вайны, знакамітымі землякамі і іх роднымі, спісы загінулых байцоў Чырвонай Арміі, партызан, падпольшчыкаў і мірных жыхароў на акупіраванай тэрыторыі Бялыніцкага раёна, фальклор-

ныя матэрыялы, газетныя артыкулы, фотаздымкі, дакументы і інш. У асноўным калекцыю складаюць матэрыялы па гісторыі Бялыніцкага раёна, пра знакамітых землякоў, удзельнікаў Вялікай Айчыннай і Афганскай войнаў, дакументы, што датычацца дзейнасці створанага ім музея.

Фотаздымкі – гэта своеасаблівая ілюстрацыя жыцця і працоўнай дзейнасці Васіля Гузава. Самыя старыя – за 1941 г. У першы дзень Вялікай Айчыннай вайны 22 чэрвеня ўраджэнцу вёскі Падбелле Магілёўскага раёна споўнілася роўна сямнаццаць гадоў. За плячыма была праца па найме, навучанне ў Шчэжарскай сярэдняй школе. У ваенны час Гузаў трапляе ў нацысцкія лагеры, потым на прымусовыя працы ў Судэцкую вобласць (Чэхія), дзе вядзе антыфашысцкую дзейнасць – распаўсюджвае сярод рускіх, беларусаў, палякаў і чэхаў улёткі і патрыятычныя вершы, напісаныя ім на рускай і беларускай мовах. Пасля паспяховых уцёкаў далучаецца да Чырвонай Арміі. Падчас службы ў Венгрыі працуе бібліятэкарам 124-га армейскага дома адпачынку, потым служыць у гаспадарчай роце Адэскай ваеннай акругі. Наведвае вячэрнюю школу.

Адукацыю Гузаў працягвае на радзіме: у 1949 г. скончыў Магілёўскі настаўніцкі інстытут, у 1973 г. – Магілёўскі дзяржаўны педагагічны інстытут. Пра сваю адукаванасць ён гаварыў напрыканцы жыцця: «Усё жыццё вучыўся, маю некалькі дыпломаў. Добра ведаю нямецкую мову. Чытаю англійскія, французскія, польскія, іспанскія тэксты…» [3, л. 5].

У архіве Магілёўскага абласнога краязнаўчага музея захоўваюцца даведкі, якія сведчаць аб тым, што ў 1947–1948 гг. Гузаў працаваў загадчыкам хаты-чытальні Шчэжарскага сельсавета, а таксама акцёрам дапаможнага складу ў Магілёўскім абласным тэатры. Але галоўнай для яго стала педагагічная праца, якой прысвяціў 38 гадоў свайго жыцця. Ён працаваў у вёсцы Галоўчын настаўнікам, праводзіў выхаваўчую работу сярод моладзі. Ён вучыў дзяцей «жыццю, працавітасці, праўдзе, дабрыні, міласэрнасці. Любіць Радзіму і людзей…» [2, л. 5].

У галоўчынскай школе ў 1950-я гг. Гузаў вёў літаратурны гурток, які аб’ядноўваў таленавітую моладзь. Настаўнік імкнуўся пашырыць веды вучняў у галіне мастацкай літаратуры, пазнаёміць іх з вуснай народнай творчасцю, тэорыяй літаратуры, садзейнічаць самастойнай творчасці гурткоўцаў. Школьнікі пісалі вершы і апавяданні, а Гузаў іх рэдагаваў і выдаваў самаробны часопіс «Залаты ранак». Рэдкалегію часопіса складалі В. Даюжэнак (рэдактар), М. Казлоў (намеснік рэдактара), А. Мельнікаў і інш. Адным з важных раздзелаў часопіса быў раздзел «Чытачы аб кнігах», у якім школьнікі дзяліліся сваімі ўражаннямі аб прачытаных мастацкіх творах. Юныя літаратары спрабавалі свае здольнасці ў перакладзе на беларускую мову ў рубрыцы «Голас рускіх сяброў на мове Янкі Купалы і Якуба Коласа». Гузаў

адзначаў неабходнасць дапаўняць часопісы фотаздымкамі выдатнікаў вучобы і перадавікоў гаспадаркі, каб стымуляваць школьнікаў на працу і добрыя паводзіны. У архіве Магілёўскага абласнога краязнаўчага музея знаходзяцца пяць нумароў гэтага часопіса за 1953–1955 гг., а таксама брашура «Залаты ранак», у якую ўвайшлі некаторыя творы гурткоўцаў, даклад на педагагічных чытаннях у Інстытуце педагогікі, метадычныя парады для настаўнікаў. Гузаў таксама вёў гурток «Юныя мастакі». Вучні-гурткоўцы В. А. Бабкоў і Я. Р. Кузьміцкая сталі прафесійнымі мастакамі. Настаўнік адзначаў таксама неабходнасць выкарыстання малюнкаў вучняў у працэсе навучання на ўроках літаратуры для развіцця лагічнага мыслення, вобразнага ўспрыняцця рэчаіснасці.

Гузаў амаль усё жыццё збіраў фальклор – песні, прыказкі, прымаўкі, трапныя выразы, што мелі распаўсюджванне ў вёсцы Галоўчын і навакольных вёсках. З вуснай народнай творчасцю ён быў знаёмы з дзяцінства. З 1939 г. пачаў занатоўваць песні, якія спявала маці Ксенія Нікіфараўна. У 1949–1954 гг. запісваў жыхарак вёскі Галоўчын М. Р. Маслёнак і С. Р. Мельнікаву і вёскі Забалацце А. Р. Ермачэнка. Калі б не Гузаў, многія народныя песні зніклі б для нас бясследна. Прыказкі і прымаўкі яму дапамагала збіраць жонка Алена Раманаўна, якая таксама працавала настаўніцай беларускай мовы і літаратуры. З мэтай занатаваць сучасны мясцовы фальклор Васіль Дзмітрыевіч вельмі часта хадзіў на калгасныя сходкі, дзе і запісваў трапныя выразы аднавяскоўцаў.

Краязнаўствам Васіль Гузаў захапіўся ў 1960-я гг. Пачаў выступаць у мясцовым друку з артыкуламі пра гісторыю роднага краю. Але найбольш актыўна пошукавай працай ён заняўся, калі стаў дырэктарам музея, што стваралася ў калгасе «Наша Перамога». Ствараючы яго, Гузаў сутыкнуўся з шматлікімі цяжкасцямі, але не спыніўся, не кінуў пачатай справы. У інтэрв'ю ён гаварыў: «Музей – гэта мая настойлівасць… Дарога толькі наперад, нягледзячы ні на што…» [2, л. 30].

Камплектуючы фонды музея, Гузаў праявіў сябе як апантаны даследчык. Ён звяртаўся ў розныя ўстановы – музеі, архівы, бібліятэкі, да прыватных асоб у пошуку патрэбнай інфармацыі і экспанатаў. Асаблівую дапамогу яму аказвалі Беларускі дзяржаўны музей гісторыі Вялікай Айчыннай вайны, Палтаўскі музей, Дзяржаўны архіў Кастрычніцкай рэвалюцыі. Гузаў вёў перапіску з удзельнікамі Вялікай Айчыннай вайны, знакамітымі землякамі, іх роднымі. Дзякуючы гэтаму ў фонды музея паступілі шматлікія гістарычныя матэрыялы.

Вялікай каштоўнасцю для музея былі, напрыклад, аўтарскія пасведчанні, выдадзеныя ўраджэнцу в. Галоўчын Р. С. Аксельроду Камітэтам па справах вынаходніцтваў і адкрыццяў пры Савеце Міністраў СССР. Доктар тэхнічных

навук, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР Рыгор Аксельрод з'яўляўся ўладальнікам больш за 20 аўтарскіх пасведчанняў. Ён вынайшаў астранамічны гадзіннік, станок па вырабе ланцужкоў Галя, схему бульбаўборачнага камбайна, апарата для сшывання крывяносных сасудаў. Матэрыялы вынаходніка ў музей перадаў яго сын Л. Р. Аксельрод, з якім актыўна перапісваўся Гузаў. У фонды музея таксама трапілі дакументы, асабістыя рэчы, прадметы абмундзіравання землякоў – удзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны – генерал-маёра Еўдакіма Андрэевіча Магілеўчыка, генерал-лейтэнанта Яфіма Цімафеевіча Марчанкі, кандыдата сельскагаспадарчых навук Лявонція Ігнацьевіча Дракіна, з роднымі якіх Гузаў падтрымліваў цесныя сувязі на працягу многіх гадоў. Даследчык збіраў звесткі пра воінаў 100-й, 161-й, 42-й, 95-й, 199-й стралковых дывізій Чырвонай Арміі, вёў перапіску з ветэранамі 42-й стралковай дывізіі, якая прымала ўдзел у вызваленні вёскі Галоўчын, партызанамі брыгады «Чэкіст», што двойчы грамілі галоўчынскі фашысцкі гарнізон.

Збор экспанатаў не быў самамэтай для Гузава. Галоўнае для яго – вярнуць імёны. Каб стварыць спісы загінулых на тэрыторыі Галоўчынскага сельсавета ў час Вялікай Айчыннай вайны, Гузаў напісаў больш за 5 тысяч запытаў, рабіў падворныя абыходы. Яму ўдалося ўстанавіць і ўдакладніць імёны больш за 500 чалавек, выявіць абставіны іх смерці і месцы пахавання. Складанню гэтага спіса Гузаў прысвяціў каля 40 гадоў свайго жыцця. Рэгулярна на старонках газеты «Зара над Друццю» ў пачатку 1990-х гг. ад імя камісіі па напісанні гісторыка-дакументальнай хронікі «Памяць» яму выказвалася падзяка за пошук недакладнасцей у прозвішчах, імёнах і імёнах па бацьку загінулых удзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны, у іх біяграфічных звестках. Для кнігі «Памяць» Гузаў напісаў шмат артыкулаў па гісторыі краю, пра знакамітых землякоў і ўдзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны. Фарміруючы спісы загінулых яўрэяў, ён занатоўваў у сшыткі вядомыя са слоў мясцовых жыхароў звесткі, а потым гэтыя сшыткі дасылаў па пошце розным людзям з прапановай дапоўніць змешчаную там інфармацыю.

Каб захаваць сабраныя гістарычныя і фальклорныя матэрыялы для нашчадкаў, Гузаў на ўласныя сродкі выдаў 47 брашур. Яны прысвечаны створанаму музею («Водгук удзячных сэрцаў», «Экспанаты і дакументы»), асабістаму жыццю краязнаўца («Маё жыццё – мае пакуты», «Жыццё. Як яно было»), мінуламу Галоўчына («Подых далёкіх гадоў»), знакамітым землякам («Памяць», «Героі Савецкага Саюза», «Заслужаныя настаўнікі», «Гартаванне ў агні», «Народныя таленты»), газеце «Зара над Друццю» («Пяром, як штыком»), фальклорным матэрыялам («Песні сівой даўніны», «Павер'і і прыкметы», «Казкі для дзетак-малалетак», «Мы гаворым так», «Лепш не скажаш», «Легенды сівой даўніны», «Ісціны жыцця», «Народныя параўнанні», «Праклёны вясковых сварлівых кабет») і інш.

Прыгаданыя матэрыялы сведчаць аб тым, што Васіль Гузаў быў рознабаковай асобай. Ён праявіў сябе як выдатны педагог, метадыст, даследчык, краязнаўца, збіральнік фальклору, журналіст, музейны спецыяліст. Самаадданая праца Васіля Гузава яскрава пацвярджае яго словы: «Для жывых і мёртвых я зрабіў усё што мог». А наш абавязак – захаваць для нашчадкаў яго багатую спадчыну.

Літаратура

1. Дзяржаўны архіў Магілёўскай вобласці. – Фонд 1244. – Воп. 19. – Спр. 1–81.
2. Дзяржаўны архіў Магілёўскай вобласці. – Фонд 1244. – Воп. 19. – Спр. 78.
3. Дзяржаўны архіў Магілёўскай вобласці. – Фонд 1244. – Воп. 19. – Спр. 80.
4. Магілёўскі абласны краязнаўчы музей імя Е. Р. Раманава. – Калекцыя «Дакументы» (КП 29439–29444, 29731–29734, 30055–30060, 30901; 31490–31492; НВ 10880–10887; 11389, 11403, 11428), асабісты архіў Гузава В. Д.

ІВАН АНДРЭЕВІЧ – НАСТАЎНІК

Галоўка Сяргей Аляксандравіч,
журналіст,
г. Стоўбцы

Гаварыць пра Івана Адрэевіча Шавеля ў мінулым часе не зусім прыемна. Болем у душы адбіваецца ўспамін, а нявер'е, што яго няма сярод нас, так і не знаходзіць свайго пераканаўчага ўразумення. І ў той жа час пра яго, настаўніка і чалавека адкрытай душы, хочацца і хочацца гаварыць.

Івана Андрэевіча Шавеля ў свой час ведала практычна ўся Стаўбцоўшчына. У створаным ім у Старасвержанскай школе музеі ў 1960–1980 гг. перабылі разам са сваімі вучнямі ці не ўсе настаўнікі раёна, вопыт яго пазакласнай гісторыка-патрыятычнай работы са школьнікамі пераймалі калегі-гісторыкі, яго краязнаўчыя нататкі і артыкулы ў раённай газеце «Прамень» заўсёды выклікалі цікавасць у чытачоў самых розных узростаў, сацыяльных рангаў і прафесій…

Нарадзіўся Іван Андрэевіч 1 сакавіка 1919 г. у вёсцы Кухцічы, што на Уздзеншчыне [5, с. 6]. Сям'я была небагатай, бо жыла выключна са сваёй працы на зямлі. З малых гадоў спасціг яе і ён – пасьба кароў, сенакос, малацьба, ворыва… Усе жыццёвыя экзамены Іван здаваў выключна на «выдатна», а паралельна асвойваў яшчэ і школьную навуку. Спачатку паспяхова закончыў чатыры класы пачатковай школы ў роднай вёсцы, за-

тым – сямігодку ў суседніх Сямёнавічах, а ў 1935-м у ліку нямногіх вясковых юнакоў паступіў у адзіную ў раёне Уздзенскую дзясяцігодку. Сярэдняя адукацыя стала для Івана Андрэевіча адпраўной кропкай у самастойнае жыццё і адначасова праклала дарогу ў далейшы навуковы свет. У 1938-м, у год заканчэння сярэдняй школы, ён стаў студэнтам гістарычнага факультэта Мінскага педінстытута.

Першыя гады вучобы ў інстытуце запомніліся вясковаму юнаку на ўсё жыццё. Ён прагна спасцігаў навуку. Быў актывістам грамадскага жыцця. Як і многія тагачасныя студэнты, строіў планы на далейшае шчаслівае і радаснае жыццё ў Краіне Саветаў пад мудрым кіраўніцтвам Кампартыі і правадыра савецкіх народаў І. Сталіна. Аднак у хуткім часе прыйшло пэўнае расчараванне: восенню 1940 г. выйшла пастанова Савета Народных Камісараў СССР аб увядзенні платы за атрыманне на стацыянары вышэйшай адукацыі. Як згадваў пазней Іван Андрэевіч, неабходна было плаціць каля 400 тагачасных рублёў, і бацька, каб сабраць грошы на аплату, прапанаваў прадаць бычка і швейную машынку. Але гэта была занадта вялікая ахвяра сям'і, і Іван Андрэевіч пагадзіцца на яе не мог. Ён перавёўся на трэці курс завочнага факультэта і паехаў працаваць.

У канцы мая 1941-га студэнт-завочнік І. Шавель пайшоў у водпуск і паехаў у Мінск здаваць сесію. Да сярэдзіны чэрвеня ён поўнасцю справіўся з экзаменамі і меў намер крыху адпачыць. Але грымнула Вялікая Айчынная вайна. Нечаканасць гэтай навіны выклікала пэўную збянтэжанасць. І не толькі ў яго аднаго. Калі ж дні праз два ад пачатку ваенных дзеянняў пад Брэстам Іван Андрэевіч разам з многімі кухцінскімі юнакамі і мужчынамі прыйшоў у райваенкамат, там ужо нікога не заспеў. Тады і з'явілася думка падацца на ўсход. Аднак ужо за некалькі дзясяткаў кіламетраў ад Узды, каля вёскі Валяр'яны, іх абстралялі немцы, якія аўтакалонай рухаліся па Слуцкай шашы на Мінск. Страціўшы падчас абстрэлу свой адзіны транспартны сродак – каня, хлопцы разышліся па дамах.

Пазней жыццё пад акупацыяй неаднойчы згадвалі Івану Андрэевічу ў самых розных інстанцыях. Аднак мала хто ведаў (а той, хто павінен быў пра гэта мець звесткі, упарта не хацеў прымаць іх да ўвагі), што ўчарашні студэнт І. Шавель падчас акупацыі роднай вёскі не проста разам з бацькамі займаўся хатняй гаспадаркай, але і супрацоўнічаў з партызанамі, збіраў для іх зброю, распаўсюджваў лістоўкі…

29 чэрвеня 1944 г. народныя мсціўцы з 300-й партызанскай брыгады імя К. Я. Варашылава вызвалілі Узду і тры дні ўтрымлівалі яе да прыходу часцей 65-й арміі 1-га Беларускага фронту. Як толькі ў Кухцічах з'явіліся чырвонаармейцы, ужо навучаны вопытам, назаўтра ж Іван Андрэвіч быў на зборным пункце. Яго залічылі ў 96-ю Гомельскую стралковую дывізію. У складзе гэ-

тага вайсковага падраздзялення радавы Шавель прайшоў франтавымі дарогамі роднай Беларусі, затым Польшчы і часткова Германіі, а канец вайны заспеў яго ў Чэхаславакіі.

Пра сваю ваенную «адысею» Іван Андрэевіч не любіў успамінаць. Калі мы, яго вучні, на занятках краязнаўчага гуртка ці на ўроку гісторыі прасілі штосьці расказаць з асабістага, ён заўсёды гаварыў, што вайна – гэта найвялікшае няшчасце, і вымушана згадваў адзін-два свае ваенныя эпізоды, якія, на жаль, не адклаліся ў памяці. Затое Іван Андрэевіч заўсёды вучыў нас паважліва ставіцца да ветэранаў. А колькі старасвержанскіх школьнікаў разам са сваім настаўнікам і без яго пабывалі ў сведак і непасрэдных удзельнікаў Вялікай Айчыннай! Вынікам чаго сталі шматлікія альбомы ўспамінаў аднавяскоўцаў пра перажытыя імі гады ваеннага ліхалецця. Але гэта было крыху пазней, калі настаўнік пранікся ідэяй стварэння школьнага краязнаўчага музея...

Як былога студэнта, які не закончыў навучанне, Івана Андрэевіча дэмабілізавалі датэрмінова. У кастрычніку 1945-га ён вярнуўся дадому і адразу ж аднавіўся на вучобе. У пасляваенныя гады Беларусь перажывала цяжкасці ва ўсім. Не хапала ў школах і настаўнікаў, асабліва на тэрыторыі былой Заходняй Беларусі, далучанай перад вайной да БССР. Прайшоўшы паскораны курс навучання, Іван Андрэевіч атрымаў дыплом настаўніка гісторыі, пасля чаго яго накіравалі на Стаўбцоўшчыну. А першым і практычна адзіным месцам яго працы стала Старасвержанская дзесяцігодка, якой ён аддаў больш як сорак гадоў свайго жыцця. Працуючы ў школе, Іван Андрэевіч знайшоў сваю другую палавінку, таксама настаўніцу, Лідзію Дзмітрыеўну – жонку, сябра і надзейнага памочніка ва ўсіх яго справах і задумах.

Пра тое, якім Іван Андрэевіч быў настаўнікам, абапіраючыся і на ўласныя ўражанні, і на ўспаміны яго шматлікіх вучняў, можна гаварыць бясконца. Але адзінае, што ў гэтай сувязі хочацца зазначыць, гэта быў сапраўдны Педагог і Настаўнік. Яго жыццёвая энергія, чалавекалюбства, улюбёнасць у родны край, мінуўшчыну нашай зямлі, адданасць матчынай мове, спагада да прыроды, выключная інтэлігентнасць і шмат-шмат яшчэ іншых станоўчых якасцей дапамаглі не аднаму пакаленню старасвержанскіх школьнікаў стаць сапраўднымі грамадзянамі нашай краіны. І гэты жыццёвы прыклад свайго Настаўніка, без сумнення, дапамагае ім і сёння ўпэўнена крочыць па жыцці.

Прыехаўшы працаваць у сельскую мясцовасць, Іван Андрэевіч ніколі не адасабляў сябе і сваю сям'ю ад аднавяскоўцаў. Вучоба і паводзіны іх дзяцей у школе – гэта было адно, а вось суседскія шчырыя і спагадлівыя стасункі – гэта другое. Як вясковы інтэлігент, Іван Андрэевіч заўсёды быў наперадзе. Яго ініцыятывы па добраўпарадкаванні вуліц і прылеглых да

сядзіб тэрыторый заўсёды знаходзілі водгук у жыхароў Гараймаўшчыны (сёння гэта – частка вёскі Дразды), дзе ён пабудаваў дом і, дарэчы, нароўні з суседзямі да выхаду на пенсію вёў хатнюю гаспадарку, трымаў карову, свіней, меў сотак пад сорак агарода і цудоўнага саду. Смак райскіх яблычак, якімі ён з Лідзіяй Дзмітрыеўнай любіў частаваць сваіх вучняў, і сёння, напэўна, памятаюць многія.

Івана Андрэевіча, зрэшты, як і многіх настаўнікаў, спаўна скарыстоўвалі ў ідэалагічных мэтах мясцовыя ўлады. Асабліва ў пасляваенны час. Яны былі і агітатарамі, і інфарматарамі, і «калектывізатарамі» – дапамагалі ствараць калгасы, і зборшчыкамі падаткаў, і распаўсюджвальнікамі аблігацый дзяржаўнай пазыкі, і арганізатарамі выбараў, ды і дзялкай буракоў разам з калгаснікамі іх за гэта таксама не забывалі надзяляць… І ўся гэта грамадская нагрузка ўспрымалася як мае быць.

Праз прызму далучанасці да мясцовага жыцця і нават знітавання з ім, і зарадзілася ў Івана Андрэевіча ідэя аб стварэнні ў школе краязнаўчага музея. Не апошнюю ролю тут адыграла і яго прафесійная прыналежнасць, бо як гісторык ён мусіў клапаціцца не толькі пра тое, каб вучні памяталі, калі і дзе ўзнікла Вялікае Княства Літоўскае, ці ў якім годзе адбылася Палтаўская бітва, але і ведалі, як жылі ў тыя часы жыхары Старога Свержаня, Ператокаў, Драздоў і іншых вёсак Стаўбцоўшчыны.

Паходы з вучнямі па наваколлі, экскурсіі ў сталічныя музеі, асабістыя паездкі ў архівы, гістарычная літаратура дапамагалі разжыцца некаторым матэрыялам. Калі ж у канцы 1950-х – пачатку 1960-х гг. настаў час ссялення хутароў, у музей сталі паступаць і першыя істотныя матэрыялы – у ім знаходзілі «спачын» непатрэбныя для перасяленцаў рэчы, прадметы даўнейшага побыту і г.д. Паралельна са зборам экспазіцыйнага матэрыялу актыўна вялася работа і па ўвекавечанні памяці пра ўдзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны. А героі жылі побач, з імі штодня здароўкаліся дзеці, ідучы ў школу ці гуляючы на вуліцы. Разам з запісамі ўспамінаў былых франтавікоў і партызан, дайшла чарга і да старажылаў, якія ахвотна дзяліліся з вучнямі мясцовымі легендамі і паданнямі. Усё гэта і паступала ў школьны музей.

Значнай акцыяй старасвержанскіх школьных музейшчыкаў стаў пошук сваякоў чырвонаармейцаў, якія загінулі пры вызваленні Стаўбцоўшчыны ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Атрымаўшы з архіва Міністэрства абароны СССР звесткі аб загінулых, вучні проста пісалі пісьмы без якіхсьці канкрэтных адрасоў у рэгіёны, адкуль прызываліся воіны. І заўсёды атрымлівалі на іх адказы. Так завязалася перапіска з многімі родзічамі загінулых у баях за вызваленне Стоўбцаў. Дзякуючы гэтаму, з далёкай Сібіры, Паўночнага Каўказа, Украіны і іншых рэгіёнаў СССР прыязджалі ў Стоўбцы пасівелыя ад гора маці, каб пакланіцца на плошчы Бессмяротнасці магіле сваіх сыноў, каб су-

стрэцца з вучнямі Івана Андрэевіча і падзякаваць уладам Стаўбцоўшчыны за захаванне памяці аб сваіх родных крывіначках [1]. Кожны такі прыезд, як і наведванне раёна воінамі-вызваліцелямі 4-га Гвардзейскага Кубанскага казацкага корпуса пад камандаваннем генерала Ісы Пліева, з якімі школьнікі таксама вялі перапіску, станавілася вялікай падзеяй не толькі для Старасвержанскай школы, але і ўсяго раёна…

Да 1986 г. створаны Іванам Андрэевічам школьны музей разросся на некалькі класных пакояў і яму стала цесна ў сценах школы. Тады старшыня калгаса «Нёман» Юльян Пятровіч Цвірка падтрымаў ідэю настаўніка, і гаспадарка ўзвяла пад размяшчэнне музея асобны будынак. І школьны музей памяняў статус на калгасны гісторыка-краязнаўчы, а яго дырэктарам быў прызначаны Іван Андрэевіч. Шкада, што ў сярэдзіне 1990-х новы старшыня калгаса «Нёман» Алег Рабчынскі не прадоўжыў ініцыятыву. Пасля пажару на мясцовым ФАПе будынак музея быў перапрафіліраваны пад урачэбную амбулаторыю, а яго экспазіцыя перавезена ў Дом культуры, дзе і была размешчана ў двух невялікіх пакоях…

Згадваючы пра Івана Андрэевіча, нельга не адзначыць яго любоў да прыроды і яго бескампрамісную барацьбу, якую ён вёў з усімі, хто асмельваўся ставіцца да навакольнага хараства не па-гаспадарку. У так званыя часы сацэльнай меліяратызацыі дайшла чарга і да невялікай рачулкі Залужанкі, плынь якой спрадвечна абягала вёску Стары Свержань. Правёўшы «паляпшэнне» наваколля на вытоках гэтай рэчкі, каля вёскі Залужжа, і затым стварыўшы Скамарошкаўскае вадасховішча, меліяратары выказалі намер спраміць пад лінейку і далейшае русла Залужанкі. Довады Івана Андрэевіча аб тым, што ператварэнне рэчкі ў канаву адмоўна скажацца на навакольным асяроддзі, ніхто не хацеў браць пад увагу. Не дапамагло і раённае начальства, кіраўніцтва аддзялення таварыства аховы прыроды таксама разводзіла рукамі. І тады Іван Андрэевіч наважыўся напісаць самому П. Машэраву [4, с. 4]. Толькі пасля гэтага супрацьстаянню настаўніка і меліяратараў быў пакладзены канец. А рэчка Залужанка сваім звілістым рэчышчам і сёння радуе кожнага ўлюбёнага ў родную зямлю старасвержанца, драздоўца і ператачаніна…

Цяжкім ударам для Івана Андрэевіча стаў пажар 1987 г. у Старым Свержані. У адначассі ўспыхнуў будынак мясцовай царквы. Нягледзечы на свае ў цэлым атэістычныя перакананні, Іван Андрэевіч з павагай ставіўся да вернікаў. А нам, сваім вучням, заўсёды казаў, што гістарычным цэнтрам Старога Свержаня з'яўляецца акурат тое месца, дзе стаіць царква. Менавіта па яго ініцыятыве і пры падтрымцы ўсё таго ж старшыні калгаса Ю. Цвіркі на раздарожжы каля цвінтара ў 1986 г. быў устаноўлены мемарыяльны камень з пазнакай першага ўпамінання Старога Свержаня ў гістарычных крыніцах [2, с. 8].

…Сёння царква Нараджэння Найсвятой Багародзіцы адбудавана ў Старым Свержані нанова. Многае зроблена на Стаўбцоўшчыне за апошні час і па аднаўленні гістарычнай спадчыны. З'явілася і раённая кніга «Памяць» [3]. Аб ёй марыў Іван Андрэевіч. Шкада толькі, што ў гэтым змястоўным выданні не знайшлося месца для пазнакі памяці пра Настаўніка і Краязнаўца Івана Андрэевіча Шавеля – чалавека, які любіў Стаўбцоўшчыну і рабіў усё магчымае, каб яе мінуўшчыну ведалі і любілі іншыя.

Літаратура

1. Вясковы настаўнік вярнуў імёны 136-і салдатам Вялікай Айчыннай [Электронны рэсурс] : рэпартаж міжнароднага радыё «Беларусь». – Рэжым доступу: https://radiobelarus.by/be/content/162. – Дата доступу: 02.02.2020.

2. Галоўка, С. Дзень нараджэння вёскі / С. Галоўка // Голас радзімы. – 1988. – 24 ліст.

3. Памяць. Стаўбцоўскі раён : гісторыка-дакументальныя хронікі гарадоў і раёнаў Беларусі. – Мінск : Беларуская энцыклапедыя, 2004. – 829 с.

4. Танич, М. Живёт в селе учитель... / М. Танич // Знамя юности. – 1985. – 9 янв.

5. Шавель, Я. Справа жыцця франтавіка і настаўніка / Я. Шавель // Прамень (Стоўбцы). – 2019. – 8 чэрв.

С. А. ЩЕРБАКОВ – ЖИВАЯ ЛЕГЕНДА. К 80-ЛЕТИЮ БАРАНОВИЧСКОГО КРАЕВЕДА

Горбунов Андрей Александрович,
протодиакон, кандидат богословия,
клирик Свято-Покровского храма г. Барановичи,
руководитель Миссионерского отдела
Пинской епархии Белорусской Православной Церкви,
г. Барановичи

«Мельзи млеко, и будет масло», – говорит премудрый Соломон (Притч. 30, 33). В любом деле непременным условием успеха является неравнодушие, энтузиазм и мотивация. Люди, обладающие этими качествами, не только приносят добрые плоды своих трудов, но пробуждают интерес и усердие у тех, кто вступает с ними в общение.

21 февраля сего 2020 года исполнилось 80 лет со дня рождения неустанного труженика на краеведческом поприще – Станислава Александровича Щербакова. Именно знакомство и общение с тогда еще директором Барановичского краеведческого музея вдохновило автора на исследовательскую работу по истории Барановичей.

Автор доклада пообщался с юбиляром, который любезно согласился рассказать о своем жизненном пути.

Станислав Александрович родился на ст. Целина Ростовской области (Ростов-на-Дону) в семье военнослужащего. Короткое время отец служил в Армении, а в 1946 г. семья переехала в белорусский город Калинковичи. В 1954 г. судьба привела юного краеведа в Барановичи, где, спустя четыре года, он окончил 42-ю Железнодорожную школу (сегодня СШ № 14 г. Барановичи). Во время учебы в школе занимался в школьном географическом кружке и стал частым посетителем Барановичского краеведческого музея. Любопытный факт: официальное название музей получил именно в 1954 г.

Еще будучи школьником, Станислав Александрович с увлечением изучал фонды музея, помогал сотрудникам в обустройстве экспозиции, в проведении инвентаризации. В книге поступлений музейных экспонатов за 1956 г. есть записи, что в фонды музея приняты на постоянное хранение монеты от учеников 8-го класса 42-й Железнодорожной школы Станислава Щербакова и Валерия Поликарпова.

По окончании 10 классов Станислав Щербаков на два года задержался в Барановичах. Работал подсобным рабочим и помощником машиниста углеподъемного крана в паровозном депо ст. Барановичи.

В 1960 г. приехал в Ригу и поступил в Рижское мореходное училище на судоводительское отделение, которое окончил в декабре 1963 г. Параллельно с учебой в РМУ посещал вечернюю рисовальную школу при Латвийской академии художеств. Учеба в «мореходке» дала возможность в периоды плавпрактик посетить ряд портов Балтийского моря, не только советских – Литвы, Латвии, Эстонии и России, но и зарубежных – Швеции, Германии, Бельгии, Голландии. Познакомился с музеями Риги, Ленинграда, Антверпена, Гааги, Роттердама.

К сожалению, связать свою жизнь с мореплаванием не представилось возможным. В 1964 г. он перебрался к родителям, которые жили уже в Краснодаре. Там поступил в Краснодарское художественное училище. В 1966 г. ушел в академический отпуск и занялся подготовкой к поступлению в ленинградский Художественный институт им. И. Е. Репина. Конкурс был очень высоким (около 50 человек на место), и учеба в Ленинграде также осталась в мечтах. В 1967 г. Станислав Александрович поступил на исторический факультет Краснодарского государственного педагогического института им. 15-летия ВЛКСМ. 18 февраля 1970 г. институт был преобразован в Кубанский государственный университет, который С. А. Щербаков окончил в 1972 г.

После университета вернулся в Барановичи. Директором Барановичского краеведческого музея в этот период был однокашник Станислава Щербако-

ва, Валерий Поликарпов, о котором уже упоминалось выше. Барановичский музей готовился к созданию новой экспозиции и нуждался в профессиональных кадрах. Сам по профессии музыкант, Поликарпов пригласил на работу в музей не просто школьного товарища, но, в первую очередь, историка с университетским образованием.

Работая научным сотрудником-экспозиционером, С. А. Щербаков написал тематико-экспозиционные планы нескольких отделов музея, способствуя его открытию в феврале 1974 г., принимал активное участие в формировании ряда музейных коллекций, участвовал в создании нескольких общественных музеев в учебных заведениях города, писал статьи по местной истории, выступал с лекциями по краеведению перед коллективами многих предприятий.

В 1981 г. оставил работу в музее и перешел в Барановичское бюро путешествий. Там руководил курсами экскурсоводов, сам работал экскурсоводом. Работа в бюро была отмечена Почетной грамотой Всесоюзного центрального Совета профессиональных союзов (ВЦСПС).

В декабре 1985 г. вернулся в музей уже на должность директора. В тяжелых условиях перестройки, при недостатке финансирования и дефиците материалов, удалось осуществить капитальный ремонт здания. В те годы музей расширился и занял все здание (до этого ему принадлежал лишь второй этаж). В 1994–1995 гг. была открыта основная экспозиция музея.

Параллельно с работой над созданием обновленной экспозиции (музей был закрыт на ремонт) директор и музейные сотрудники активно проводили различные выставки в Выставочном зале (открылся в Барановичах в 1984 г.). Оформляли передвижные выставки, которые экспонировались в кинотеатрах, клубах, школах, городском парке. Параллельно готовили к публикации статьи в городской газете, выступали на городском и областном радио. На местном телевидении регулярно стали выходить репортажи, освещавшие открытия выставок.

В эти годы музей стал налаживать дружеские контакты с посольствами других стран в целях укрепления культурных связей. Были подписаны соглашения о сотрудничестве с посольствами Китая, Чехии, Индии, Германии, Японии.

В конце 1990-х Станислав Щербаков принял активное участие в работе над книгой «Памяць: Гісторыка-дакументальная хроніка, г. Баранавічы і Баранавіцкі раён», которая увидела свет в 2000 году.

В 2001 г. решением Барановичского горисполкома С. А. Щербаков удостоен звания «Человек года г. Барановичи», а в следующем году Брестский облисполком принял решение присвоить директору Барановичского краеведческого музея почетное звание «Человек года Брестчины». В 2003 г. музей отмечен Почетным дипломом «Лучший музей».

В августе 2006 г. Станислав Александрович ушел на заслуженный отдых, подготовив к тому времени обновленный 7-й зал основной экспозиции музея – «Барановичи сегодня», посвященной истории города с 1985 г. по настоящее время. Обновленный раздел основной экспозиции открыт в сентябре 2006 г.

С уходом на пенсию неутомимый краевед не оставляет дело своей жизни. Он продолжает консультировать сотрудников музея, пишет статьи в местную газету. Его регулярно приглашают на заседания рабочих групп и координационных советов, на которых решаются вопросы, касающиеся истории города.

Свободное время, которого стало значительно больше, С. А. Щербаков использует для завершения рукописей и издания еще во время работы в музее книг.

В 2009 г. увидела свет книга «Барановичи на открытках и фотографиях».

В 2016 г. была готова к печати книга «Барановичи: улицы и переулки города в прошлом и настоящем, 1884–2014 годы». Осенью 2014 г. труд получил высокую оценку Координационного совета Барановичского городского исполнительного комитета по вопросам сохранения историко-культурного наследия.

Книгу удалось издать только в 2019 г. Вместе с ней увидела свет и книга «Мозаики Барановичского Покровского собора». В канун 80-летия автора в Барановичской городской библиотеке состоялась презентация этих работ. На мероприятие собрались близкие друзья и коллеги юбиляра. Среди поздравлений и слов признательности прозвучали и нотки сожаления о том, что такие важные труды долгие годы не доходят до типографии. Вот уже почти 20 лет ждет издания еще одна уникальная работа С. А. Щербакова: «Барановичи на картах, планах, схемах, в названиях улиц и переулков».

Кроме литературных и исследовательских трудов юбиляр известен своими акварельными пейзажами. В 2018 г. в выставочном зале Барановичского краеведческого музея состоялась выставка работ семьи Щербаковых. На ней было представлено более сотни работ: акварели Станислава Александровича (почти два десятка пейзажей), живопись и графика его супруги Аллы Брониславовны, а также фотографии их сына Виктора и текстильные куклы Натальи, его жены.

В 2005 г. автору настоящего доклада посчастливилось познакомиться с мэтром музейного дела. За 15 лет было много встреч, телефонных разговоров, совместных походов по памятным местам города, а также консультаций и советов при написании «Истории православных храмов г. Барановичи».

Удивляет способность Станислава Александровича рассмотреть даже в неприметных мелочах ниточки исторической памяти. Однажды во время

похода по авиагородку, где когда-то располагалась железнодорожная бригада, а вначале Первой Мировой войны – Ставка Верховного главнокомандующего, С. А. Щербаков обратил внимание на здание по ул. Уборевича, 5. Оно расположено по другую сторону железнодорожных путей Полесского вокзала. «Смотрите. В середине 30-х годов солдатами польской армии на кирпичах выцарапаны различные надписи. Здесь и даты есть. Это, вероятно, часовые оставили, которые охраняли генерала Андерса. Он жил в этом доме в те годы».

Из-под пера барановичского краеведа вышло 96 статей в городских и республиканских периодических изданиях, 26 статей в книжных изданиях. Он является автором пяти книг. Еще одна книга – «Барановичи» из серии «Города-побратимы» написана в соавторстве и издана на русском и финском языках в 1989 г. Многочисленные литературные и краеведческие труды, неустанное попечение о популяризации истории города и района позволяют говорить о С. А. Щербакове как о подвижнике в деле сохранения памяти старины и живой легенде города Барановичи.

КРАЕВЕДЫ БЫХОВЩИНЫ. НЕИЗДАННОЕ НАСЛЕДИЕ

Жижиян Сергей Филиппович,
директор
ГУК «Быховский районный историко-краеведческий музей»,
магистр исторических наук,
г. Быхов

Возрастающее на наших глазах внимание к краеведению как в малых городах Беларуси, так и в областных центрах, в учреждениях системы образования, науки и культуры, средствах массовой информации отражает осознание усиливающегося значения истории, прошлого нашей Родины в общественно-политической и культурной жизни страны.

Развивается краеведческое движение и на территории Быховского района Могилевской области. Но так было не всегда. В данном докладе мы расскажем о становлении краеведческого движения в регионе, о проблемах, связанных с сохранением уже наработанного материала, и задачах, стоящих перед краеведами дня сегодняшнего.

Первыми краеведами Быховщины можно условно считать историков конца XIX – начала XX в. М. О. Без-Корниловича, А. С. Дембовецкого,

Е. Р. Романова, М. В. Довнар-Запольского, нашего земляка И. А. Сербова и других исследователей этого периода [2; 8; 10].

С ноября 1924 г. в Быхове начало работу районное краеведческое общество. При обществе был создан музей. Современные исследователи музейного дела в Беларуси относят начало развития музейного дела на Быховщине именно к началу 20-х гг. XX в., а современный районный историко-краеведческий музей считают преемником музея краеведческого общества. В музее были собраны предметы археологии, нумизматики, этнографии и быта. Возглавлял общество Н. Е. Поплавский, который представил его работу на Втором всебелорусском съезде, проходившем 10–13 февраля 1927 г. в Минске. Общество занималось сбором этнографического материала, составлением археологической карты региона, изучением природных и климатических явлений в районе. Почти все материалы, трепетно собранные краеведами, уничтожила война [4, с. 28].

Наиболее активную и плодотворную работу в области исследования истории родного края проделали в послевоенное время краеведы Даниил Мартинович Абрамович, Михаил Филиппович Завальников, Илья Хононович Дригант, супруги Николай Кириллович и Галина Степановна Шульга, супруги Владимир Семенович и Нина Александровна Слиж, супруги Виктор Фомич и Анна Петровна Кулешовы, Калман Шмеркович Кугель, Таисия Никитична Бобцова, Сергей Максимович Божков, Александр Федорович Горошко и другие.

Среди них разнообразием тем исследований и активностью в изысканиях выделялись краеведы Д. М. Абрамович, К. Ш. Кугель и И. Х. Дригант.

Калман Шмеркович (Николай Семенович) Кугель родился в 1925 г. в Минске. Когда началась Великая Отечественная война, он оказался вместе с родителями в эвакуации, трудился на оружейном заводе, там же экстерном окончил 9 классов средней школы. Учился в школе рабочей молодежи. После войны вернулся в Минск и в 1945 г. поступил в медицинский институт. В то же время Кугель начинает заниматься наукой, посещает научные кружки, участвует в конференциях, выступает с докладами по акушерству и хирургии.

На Быховщину Кугель приезжает в июле 1950 г. Этот год можно считать отправной точкой в его краеведческой работе. Стоит отметить, что регион, в который волею судьбы попал молодой врач, сам по себе был, безусловно, интересен для пытливого ума. Деревня Рыжковка и Рыжковская больница, главным врачом которой Кугель проработал до 1997 г., связаны с родом Толстых, которые, собственно, эту больницу и построили. Недалеко от Рыжковки расположена деревня Грудиновка, где находится усадьба Толстых – дво-

рец и парк. Уже в начале 1960-х гг. появляются первые публикации Кугеля в местной прессе об истории Рыжковской больницы.

Со временем он начинает заниматься исследованием рода Толстых и истории деревни Грудиновка. К началу 1990-х гг. К. Кугель – автор более пятидесяти заметок об истории этого микрорегиона Быховщины в районной, областной и республиканской прессе, участник ряда научных конференций по истории и краеведению Могилевщины [5; 12].

28 июня 1999 г. Кугелю было присвоено звание «Почетный гражданин Быховского района». Умер К. Ш. Кугель 11 января 2010 г., похоронен в Минске. На сегодняшний день Кугель – единственный краевед, который сумел найти и обобщить материалы, касающиеся рода Толстых на Могилевщине. После смерти архив исследователя частично был передан Быховскому музею, а частично – разделен между родственниками [7].

Илья (Израиль) Хононович Дригант родился в 1918 г. в Быхове. Его род был одним из древнейших представителей еврейской диаспоры на Быховщине. Отец будущего краеведа был одним из активных участников революционных событий 1917 г. в крае, возглавлял артель. Израиль Хононович, окончив в Быхове школу второй ступени, уехал учиться в Могилев в газетный техникум – осваивать профессию журналиста. Когда началась Великая Отечественная война, оставшаяся в городе большая семья Дригантов погибла в Быховском гетто.

Израиль Хононович с ноября 1941 г. служит на Южном и Воронежском фронтах военным корреспондентом и добивается на этом поприще больших успехов. Постоянно находясь в самой гуще событий, он пишет статьи и заметки в различные фронтовые газеты. В 1942 г. Дригант становится секретарем редакции газеты «За Родину» 107-й стрелковой дивизии, а войну заканчивает в звании майора, имея шесть боевых наград. В фондах Быховского музея хранятся фотокопии его фронтовой переписки с И. Эренбургом [11].

После войны Израиль Хононович служит на Дальнем Востоке редактором газеты округа, затем на пять лет уезжает в Китай. Дригант – один из тех, кто, обучая и наставляя, создавал современную военную китайскую журналистику. Во время борьбы с космополитами он меняет свое имя Израиль на более безопасное – Илья. В конце 1950-х гг. Дригант возвращается в Быхов. Журналисты такого уровня были очень востребованы, и, придя работать в редакцию районной газеты «Сцяг Працы», он до выхода на пенсию становится ее бессменным ответственным секретарем. Начав свою деятельность с традиционных журналистских материалов, он со временем активно включился в активную краеведческую работу, которая проводилась работниками редакции. На протяжении почти тридцати лет Дригант

собирал и публиковал материалы о прошлом нашего региона. Основными темами его исследований были довоенная и военная история Быховщины. Он вел активную переписку со старожилами, свидетелями событий прошлого, учеными, архивами и библиотеками. Дригант – автор многих статей книги «Памяць» [9].

После выхода на пенсию Илья Хононович активно занимается краеведением и журналистикой. В районном Доме пионеров ведет кружок «Юный журналист». Умер Дригант в 1987 г. Его супруга с сыном и приемной дочерью эмигрировала в Израиль. Неизвестна судьба личного архива И. Х. Дригана. Часть его переписки сохранилась в фондах районного музея. По воспоминаниям его друзей и коллег часть своих наработок в области краеведения он передал Дому пионеров и школе № 3, однако на сегодняшний день следы этих материалов обнаружить не удалось.

Одним из самых известных краеведов Быховщины был Даниил Мартинович Абрамович, краевед всесоюзного значения. Родился Даниил Мартинович в деревне Мокрое в 1900 г. Осенью 1909 г. поступил в Мокрянское четырехклассное народное училище, которое окончил в 1913 г. с отличием. В том же году поступил в Быховское училище имени М. И. Кутузова. С 1916 г. учился в Быховском ремесленном училище, где увлекся революционными идеями. В 1917 г. – активный участник февральских и октябрьских событий на территории уезда, участник гражданской войны. В 1920-е гг. начинает публиковаться в районной и областных газетах. С 1929 г. работает в сельском хозяйстве, один из активистов коллективизации на Быховщине. С 1933 г. на партийной работе. С 1938 г. в рядах РККА, участвовал в походе Красной Армии в Западную Беларусь и Польшу, в Великой Отечественной войне, которую закончил в звании майора. Награжден двумя орденами и медалями. После войны находился на партийной работе. Персональный пенсионер с 1964 г. [12].

Коллекционированием и краеведческой работой Абрамович начал заниматься с 1924 г. Сам краевед в автобиографии писал: «Много материалов моих в библиотеках РК, районной, областной, в музеях Минска и Могилева, в Славгороде, Довске и других местах». Он очень много печатался в районной и областной прессе, при жизни собрал огромный архив и коллекцию древностей, связанных с Быховщиной. После смерти Д. М. Абрамовича 6 апреля 1994 г. его наработки и коллекция затерялись.

Следует отметить, что при жизни Абрамович был очень плодовитым «самиздатовцем»: кроме вышеперечисленных самим краеведом учреждений, часть материалов, написанных им, осталась в школьных музеях, у учителей и администрации школ, краеведов, его друзей и знакомых. Свои наработки он многим просто дарил.

Отсутствие при столь активной краеведческой работе какого-либо итогового труда, т.е. брошюры или книги, возможно, объясняет одна из цитат в автобиографии Д. М. Абрамовича: «Желательно написать хотя бы краткую историю Быховского района, но в этом должно быть заинтересовано руководство района» [6].

Вместе с тем при такой активной исследовательской работе на Быховщине в советское время единственными изданиями по материалам, собранным краеведами и отражающими прошлое региона, являются книга «Память», изданная в 1990 г. [9], и маленькая брошюрка «Быхов» Н. П. Хоботова, опубликованная годом ранее [13]. Как ни печально, но приходится осознавать тот факт, что огромное количество материалов, собранных краеведами Быховщины, не были обобщены и опубликованы ими в виде брошюр или книг при жизни, а после смерти их архивы в большинстве своем затерялись.

Полагаем, что одной из основных задач сотрудников районного музея является работа по розыску архивов краеведов прошлого, активное взаимодействие с краеведами дня сегодняшнего, дабы сохранить для будущего поколения наработки и исследования, касающиеся истории родного края.

Литература

1. Архив газеты «Маяк Прыдняпроўя».

2. Без-Корнилович, М. О. Исторические сведения о примечательнейших местах в Белоруссии с присовокуплением и других сведений к ней же относящихся / М. О. Без-Корнилович. – СПб., 1890.

3. Жижиян, С. Кровавый след холокоста / С. Жижиян // Маяк Прыдняпроўя. – 2012, № 3. – 11 студзеня.

4. Жижиян, С. Ф. 101 занимательный факт из истории Быховщины / С. Ф. Жижиян. – Могилев : АмелияПринт, 2013. – 84 с.: ил.

5. Кугель, К. З гісторыі маентку Грудзінаўка / К. Кугель // Магілёўская даўніна. Магілеў, 1996. – С. 59–64.

6. Личный архив С. Ф. Жижияна.

7. Личный архив С. П. Двоскина.

8. Опыт описания Могилевской губернии. В 3-х кн. / под ред. А. С. Дембовецкого. – Могилев на Днепре, 1884.

9. Памяць: Гісторыка-дакум. хроніка Быхаўскага раена / гал. рэд. І. П. Шамякін. – Минск, 1990.

10. Романов Е. Р. Две археологические разведки / Е. Р. Романов // Могилевская старина. – Вып. 3. – Могилев, 1903.

11. Фонды ГУК «Быховский районный историко-краеведческий музей».

12. Фонды Могилевского государственного архива (ГАМог).

13. Хоботов, Н. П. Быхов / Н. П. Хоботов. – М., 1989.

ПЕДАГОГИ-ФРОНТОВИКИ: НАСЛЕДИЕ И НАСЛЕДНИКИ

Захаренко Наталья Ивановна,
методист отдела туризма и краеведения
ГУО «Гомельский городской центр дополнительного образования детей и молодежи»,
г. Гомель

Я не напрасно беспокоюсь,
Чтоб не забылись имена,
Ведь эта память – наша совесть.
Она как сила нам нужна.
Юрий Воронов

Судьбы педагогов-фронтовиков, обожженные войной, стали совестью поколений. Их имена, как яркие салюты, и это только капли в веренице нашей памяти. «Беларусь помнит» – акция, которая сплотила всех в едином порыве: вспомнить каждого, кто завоевал Великую Победу над фашизмом. Во всех семьях жива память о героическом подвиге родных и близких. Война сроднила людей, невзирая на нации и народности, веру и возраст. Движение по сохранению личной памяти о поколениях Великой Отечественной войны стало международным, общественно-гражданским. Летопись памяти пополняют и страницы о педагогах-фронтовиках. Важно сохранить эту память для потомков. И сегодня позвольте мне напомнить об удивительных людях, педагогах-фронтовиках, чьи имена золотом вписаны в историю Гомельщины, чьи судьбы отшлифовала война.

Выпускники школ 1941 г., молодежь, педагоги ушли на фронт. Они прошли долгими километрами военных дорог и победили. Многие из них остались в строю, но солдатами самой мирной профессии – учителями. Им выпала особая дорога – стать педагогами от бога, поднять город из руин, восстановить школы, воспитать патриотов и уйти в бессмертие. Урок жизни педагогов-фронтовиков – это огромный ресурс, помогающий нам воспитывать молодежь на героических подвигах наших земляков. Исследовать их жизнь и подвиг необходимо, потому что они история, прикоснувшись к которой, можно почувствовать и понять всю глубину и правоту выражения «в жизни всегда есть место подвигу».

Стремительно меняется время, меняется общество и отношения между людьми. Но неизменной остается роль учителя, передающего знания, учителя, ведущего нас по жизни. Разрешите мне вспомнить подвиг учителя-фронтовика, который встретился на моем жизненном пути. Это Лариса

Тихоновна Дейкун. Ее педагогическая деятельность вписана в историю нескольких школ. Но для меня Лариса Тихоновна – это учитель, идущий со мной по жизни. Это она привила нам, учащимся школы, любовь к истории и литературе, рассказала о божественном предназначении учителя – давать людям слово, свет, знания. Лариса Тихоновна солдатом не была, оружия не держала, но заслужила право носить гордое солдатское звание «фронтовик».

Лариса Дейкун родом из Речицы. На начало войны ей было всего 15 лет. На фронт ушли все ее родные. Девочку отправили в эвакуацию, но поезд по дороге разбомбили фашисты. Домой – дороги не было, ее родной город был захвачен врагами. На перепутье, между фронтом и тылом, она встретила передвижной госпиталь, попросилась с ними на фронт. Ее определили помощницей к прачке. А с ноября 1943 г. Лариса Тихоновна служила уже в прифронтовых госпиталях действующей армии нянечкой, санитаркой, медсестрой. В защитной гимнастерке и сапогах, на пять размеров больше своего, она прошагала наравне с солдатами долгими фронтовыми дорогами. Мечтала дойти до Берлина. Дважды была ранена. Войну прочувствовала и запомнила каждой своей клеточкой: первые фронтовые дни, как замачивала сотни солдатских гимнастерок, пропитанных кровью, как вытаскивала раненых с передовой, в огненном аду рвущихся снарядов, как получала похоронки на родных… Ужасы войны ее долго не отпускали. Лариса Тихоновна стала записывать воспоминания о солдатах и мирных жителях, для которых война стала частью жизни. Она открыла людям многие имена своих земляков, героев войны. Дейкун Л. Т. опубликовала много статей и очерков. У нее легкое, изящное слово.

О самой героине написала Светлана Алексиевич в книге «У войны не женское лицо». После войны Лариса Тихоновна прошла путь от учителя до директора школы. И многие мои сверстники благодарны судьбе за встречу с ней, с педагогом-фронтовиком с большой буквы.

Время, безусловно, откладывает отпечаток на характер человека. Пословица «Посеешь характер – пожнешь судьбу» – правдивое отражение жизни Клары Залмановны Резниковой. Ее судьба – это подвиг гражданина, труженика, солдата и просто женщины с твердым характером. Аттестат с отличием она получила накануне 22 июня 1941 г., а потом пришлось вместе с жителями Гомеля рыть окопы и противотанковые рвы. Просилась на фронт, хотела стать танкистом. Но семью эвакуировали в Саратовскую область. Там обучилась управлять трактором – фронту нужен был хлеб. В августе 1942 г. Клара Резникова, окончив краткосрочные курсы медицинских сестер, попала на фронт. В самый эпицентр войны – под Сталинград. Каждый день, без отдыха и сна, ей приходилось сдавать экзамен по

спасению людей. Военный путь от Сталинграда через Украину, Молдавию, Австрию Клара Залмановна прошла в должности санинструктора, затем – медсестры. Что только не пришлось увидеть и пережить этой хрупкой девушке: множество человеческих смертей, собственные ранения и контузию, агонию войны. Правительство высоко оценило ее подвиг во имя Родины. Клара Залмановна награждена медалью «За оборону Сталинграда» и орденом Красной Звезды. До войны она мечтала быть врачом, но слишком много крови и человеческого страдания пришлось увидеть Кларе в военные годы. В мирной жизни ей хотелось радости, счастья, веселого и беззаботного детского смеха.

Демобилизовалась она в декабре 1945 г. и поступила в Гомельский пединститут имени В. Чкалова. Тридцать пять лет педагогического пути от простого учителя до методиста Гомельского отдела образования она прошла достойно. 1980 г. стал для нее началом поистине важного и нужного дела – в этом году был создан клуб «Искатель», а затем и школьный музей.

Музей трудовой и боевой славы СШ № 44 им. Н. А. Лебедева был открыт 26 ноября 1983 г. в день 40-летия освобождения Гомеля от немецко-фашистских захватчиков. Музей стал центром патриотического воспитания молодежи. Ветеран Великой Отечественной войны и педагогического труда Клара Залмановна Резникова всю себя отдала служению Родине, профессии и сохранению памяти о борьбе за Родину. Люди, прошедшие войну, помнят ее всю – от начала до конца. Только поняв всю глубину несчастий и весь объем потерь, можно осознать длину пути до Победы, до бессмертия.

Высочайшая степень признания труда и служения Родине – звание Почетного гражданина города. Среди педагогов-фронтовиков г. Гомеля этого почетного звания удостоены Милевский Альбин Иванович (1967) и Лебедев Николай Афанасьевич (1988).

А. И. Милевский в числе первых педагогов-фронтовиков стал Почетным гражданином нашего города. Свой педагогический путь Альбин Иванович начал в далеком 1936 г., сразу после окончания физико-математического факультета Гомельского педагогического института. На фронт ушел добровольцем, воевал на Ленинградском, Волховском и Прибалтийском фронтах. Вернулся с боевыми наградами, в числе которых орден Красной звезды и медаль «За Отвагу». После окончания войны учителя физики назначили директором сельского детского дома, а в 1949 г. – заведующим сектором детских домов области. Альбин Иванович объездил на «полуторках», на санях по бездорожью, обошел обожженную землю Гомельщины пешком, чтобы собрать всех обездоленных войной детей, дать им приют и возможность учиться. За гражданский подвиг и профессиона-

лизм в 1963 г. Альбину Ивановичу присвоено звание заслуженного учителя БССР. В дальнейшем педагогическая деятельность фронтовика много лет была связана с разными школами города. 27 апреля 2004 г. состоялся торжественный митинг, посвященный открытию мемориальной доски на здании средней школы № 20 г. Гомеля первому педагогу-фронтовику, Почетному гражданину Гомеля, заслуженному учителю Республики Беларусь. Его педагогический опыт опережал свое время как минимум на пятьдесят лет. Альбина Ивановича называли творческим педагогом, его кипучая деятельность научила многих учителей беззаветно служить детям и Отечеству. Судьба А. И. Милевского даже после его ухода в бессмертие служит примером самоотверженного подвига учителя во имя будущего детей и развития педагогической науки.

Не должно померкнуть в памяти людской золото имен педагогов-фронтовиков, солдат самой мирной профессии, которыми по праву гордится педагогическое сообщество Гомельщины.

Необходимо глубже изучать подвиг учителей, которые ушли на фронт, оставив любимое дело и своих учеников, и подвиг тех, кто из окопов фронтовых пришел в школу восстанавливать народное образование в послевоенные годы.

События Великой Отечественной войны с каждым годом отдаляются в прошлое. Но люди хранят память о тех, кто прожил страшные дни, когда содрогалась от ужаса наша земля. Все меньше участников Великой Отечественной войны остается с нами – уходят они тихо, неспешными шагами.

В год 75-летия Победы над фашизмом в учреждениях образования Гомеля стартует акция «Великая Победа: наследие и наследники». Каждое учреждение готовит баннер, на котором будет размещена информация о педагогах-фронтовиках. Куратором этой акции выступает Гомельский городской центр дополнительного образования детей и молодежи. Акция будет способствовать увековечению памяти имен педагогов-фронтовиков.

Акция памяти – это плата наших сердец за то, что ветераны сделали для нас, для страны, для мира. «Учитель – мирный человек, но в сорок первом каждым нервом он защищал двадцатый век, чтоб жили школы в двадцать первом…». Сохранение памяти об учителях, прошедших Великую Отечественную войну, изучение их наследия является важнейшей задачей воспитания и формирования личности и обогащает последующие поколения бесценными знаниями. Подвиг учителя-фронтовика бессмертен, как и подвиг солдата, подвиг всего советского народа!

«ВСЁ СУЩЕЕ УВЕКОВЕЧИТЬ…»

Канапацкая Таццяна Васільеўна,
журналіст,
прыход храма іконы Божай Маці
«Спатоленне пагіблых»,
г. Лунінец

У Лунінцы ў Дзень беларускага пісьменства ў 2001 годзе адкрыты бюст з надпісам: «Мікалаю Калінковічу – удзячныя землякі». Помнік установлены каля цэнтральнай бібліятэкі. Лунінчане знаёмяць гасцей з біяграфіяй земляка, якому было наканавана вельмі кароткае, але насычанае багаццем літаратурнай творчасці жыццё.

Ураджэнец вёскі Цна (18.12.1950 – 24.07.1990) быў выпускніком СШ № 2 г. Лунінца (1968). Закончыў факультэт журналістыкі Белдзяржуніверсітэта імя У. І. Леніна (1976), працаваў у раённай газеце «Ленінскі шлях» (Лунінец, цяпер «Лунінецкія навіны») і абласной – «Заря» (Брэст), супрацоўнічаў з рэспубліканскімі СМІ. Запрошаны ў органы дзяржаўнай бяспекі, закончыў Вышэйшую школу КДБ (Мінск), служыў у Мары (Туркменістан) і Тбілісі (Грузія), у Маскве абараніў навуковую дысертацыю на званне кандыдата юрыдычных навук. Падпалкоўнік.

Увесь гэты час Мікалай Калінковіч быў аддадзены творчасці. Першы з ураджэнцаў нашага краю прыняты ў Саюз пісьменнікаў СССР (1984). У яго багатай літаратурнай спадчыне і першая [1], і апошняя [2] кнігі – прысвячэнні малой радзіме.

Калі ж па волі лёсу чэкіст служыў за межамі Беларусі, у розных краінах ён шукаў звесткі аб суайчыннікаx. Ён выдаў кнігу аб двух беларусах з ліку 26-і бакінскіх камісараў [3]; занатаваў гісторыі лёсаў рэвалюцыянераў – ураджэнцаў Беларусі, якія ўсталёўвалі Савецкую ўладу ў Туркменіі [4]; аддаў даніну памяці туркменам, якія ўдзельнічалі ў баях за вызваленне Беларусі [5].

І ў далёкай рэспублікі пісьменніка падтрымлівала нітка духоўнасці з радзімай. Свае творы ён прысвячаў родным і блізкім людзям (напрыклад, кніга «Не парываецца зямная сувязь» прысвечана бабулі аўтара А. Ф. Іваш-кевіч-Луд, вязню канцлагера, а кніга «Вяртанне світанкавага золку» – памяці дзядзькі А. І. Луда, «партызана і радавога вайны, які загінуў 19-гадовым»…).

Каштоўнасць і для Беларусі, і для Расіі – даследаванне, якое «выраслa» з дыпломнай работы і адкрыла для сучаснікаў старонкі знаходжання на Палессі расійскага творцы Аляксандра Блока (16[28].11.1880 – 07.08.1921) у перыяд Першай сусветнай вайны з ліпеня 1916-га па сакавік 1917 г. [6]. Дарэчы, вершаваны радок паэта як загаловак майго артыкула адлюстроўвае сутнасць нашага земляка.

Праз два гады пасля трагічнай гібелі Мікалая Мікалаевіча лунінчане пачалі адзначаць яго памяць літаратурнымі сустрэчамі. Імем М. М. Калінковіча былі названы вуліцы ў горадзе і ў яго роднай вёсцы Цна. Пісьменніку прысвячаюцца конкурсы вершаў краязнаўчай тэматыкі, конкурсы навукова-даследчых работ, навукова-практычныя канферэнцыі.

На захаванне памяці аб земляку нас натхняюць сябры М. М. Калінковіча і творцы, якія даведаліся аб ім пасля завяршэння яго зямнога шляху. Яны не дазваляюць аддаць забыццю пісьменніка. У прыватнасці, член Саюза пісьменнікаў і Беларусі, і Расіі Сяргей Трахімёнак неаднаразова прымаў удзел у лунінецкіх краязнаўчых сустрэчах.

Да дзён нараджэння і памяці М. М. Калінковіча ў раённай газеце «Лунінецкія навіны» апублікавана больш як 50 матэрыялаў, яшчэ больш – вершаў… Аб нашым земляку прыгадвалі абласныя і рэспубліканскія выданні [7–12]. Імя трагічна загінулага пісьменніка неаднаразова ўшаноўвалася ў публікацыях штотыднёвіка «Літаратура і Мастацтва» [13–16].

Аднакурснікам М. М. Калінковіча быў Віктар Супрунчук, лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Івана Мележа, які занатаваў свае ўспаміны аб сябры [17–18]. Знаёмы па Туркменістане з М. М. Калінковічам быў Васіль Ткачоў, лаўрэат рэспубліканскіх і міжнародных літаратурных прэмій, які прысвяціў яму нарыс [19].

Самы вялікі ўклад у захаванне памяці ўнёс Алесь Карлюкевіч, лаўрэат прэміі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь «За духоўнае адраджэнне». Аўтар уключыў у дзве свае кнігі [20 і 21] напісаны ім нарыс «З душою чуйнай, як мембрана», яшчэ ў адну – аўтабіяграфію М. М. Калінковіча «Кароткі погляд на пражытае» [22]. На тэлеканале «Беларусь-3» Алесь Мікалаевіч падрыхтаваў праграму, што выйшла ў эфір 16.01.2014 г.

А. М. Карлюкевіч называе М. М. Калінковіча ў ліку «шчырых служак беларускага слова». Вядомы журналіст прысвяціў лунінецкаму радзімазнаўцу шэраг публікацый [23–28].

Вернемся да помніка пісьменніку, на ўзвядзенне якога жыхары Лунінецкага раёна тры гады збіралі сродкі. Бюст работы скульптара Мікалая Кандрацьева (14.12.1925 – 07.08.2001) набыты за сродкі тагачаснага дэпутата Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь Васіля Гаргуна (працаваў у парламенце два скліканні, 1996–2001 і 2001–2006). Матэрыялы выдаткавалі РУВП «Граніт» і ААТ «Спецжалезабетон», работы выканалі працаўнікі ПМК-7.

Няхай у Беларусі будзе больш прыкладаў дабрачыннага ўзвядзення помнікаў намаганнямі грамадства! Лунінчане могуць лічыць сябе годнымі памяці пісьменніка, які сваю творчасць прысвяціў Радзіме – вялікай і малой…

Літаратура

1. Калинкович, Н., Литвинчук, В. Лунинец: Ист.-экон. очерк / Н. Н. Калинкович, В. А. Литвинчук. – Мінск : Беларусь, 1981.

2. Калинкович, Н. Лунинец: Ист.-экон. очерк / Н. Н. Калинкович. – Мінск : Полымя, 1990.

3. Калинкович, Н. Не обрывается земная связь: Докум. повести и рассказы / Н. Н. Калинкович. – Ашхабад : Туркменистан, 1982.

4. Калинкович, Н. Имя моё – Свобода: Докум. повести и рассказы / Н. Н. Калинкович. – Ашхабад : Туркменистан, 1986.

5. Калинкович, Н. Возвращение рассветной рани: Докум. повесть и очерки / Н. Н. Калинкович. – Ашхабад : Магарыф, 1987.

6. Калінковіч, М. Палескія дні Аляксандра Блока / М. М. Калінковіч. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1985.

7. Белорусские дороги Александра Блока // Могилёвские ведомости. – 2008. – 20 мая.

8. Бензерук, Р. Два крокі ў звонкае лета. …Як вяртанне ў маладосць / Р. П. Бензерук // Народная Трыбуна (Брэст). – 2012. – 17 жніўня.

9. Белорусские дороги Александра Блока // Рэспубліка. – 2008. – 23 авг.

10. Осколки «бесстрашной искренности» // Беларускі час. – 2009. – 10 июля.

11. Добрыя традыцыі працягваюцца // Железнодорожник Беларуси. – 2012. – 15 дек.

12. Натхнённыя ўсходняй мудрасцю // Звязда. – 2014. – 29 кастр.

13. Памяць – працяг справы // ЛіМ. – 2012. – 6 студз.

14. Родная Цна. Назаўсёды // ЛіМ. – 2013. – 16 жніўня.

15. У Лунінцы… // ЛіМ. – 2015. – 16 студзеня.

16. Розніца – у стагоддзе // ЛіМ. – 2015. – 21 жніўня.

17. Супрунчук, В. Старшына / В. П. Супрунчук // Лунінецкія Навіны. – 2010. – 18 снежня.

18. Супрунчук, В. Старшына / В. П. Супрунчук // ЛіМ. – 2011. – 14 студзеня.

19. Ткачоў, В. Белае сонца пустыні / В. Ю. Ткачоў // Маладосць. – 2001. – № 1.

20. Карлюкевіч, А. Далёкія і блізкія суродзічы / А. М. Карлюкевіч. – Мінск : Пейто, 1999 (на вокладцы – здымак надмагільнага помніка М. М. Калінковічу).

21. Карлюкевіч, А. І векавечны толькі край / А. М. Карлюкевіч. – Мінск : РВУ «Літаратура і Мастацтва», 2012.

22. Карлюкевіч, А. З росных сцяжын / А. М. Карлюкевіч. – Мінск : РВУ «Літаратура і Мастацтва», 2009.

23. Карлюкевич, А. Александр Блок: «…Пинск, вроде града Китежа» / А. Н. Карлюкевич // СБ – Беларусь Сегодня. – 2005. – 27 октября.

24. Карлюкевіч, А. Дарога да святла / А. М. Карлюкевіч // Беларуская думка. – 2007. – № 9.

25. Карлюкевіч, А. Полымя купальскіх кастроў / А. М. Карлюкевіч // Звязда. – 2012. – 12 мая.

26. Карлюкевіч, А. Вуліца Акадэміка Бахулева. Беларускія адрасы ў Маскве / А. М. Карлюкевіч // ЛіМ. – 2012. – 9 ноября.

27. Карлюкевіч, А. Цеплыня ашхабадскіх вуліц / А. М. Карлюкевіч // ЛіМ. – 2014. – 22 жніўня.

28. Карлюкевіч, А. Салдат паэзіі – Керым Курбаняпесаў / А. М. Карлюкевіч // Звязда. – 2016. – 12 мая.

ВЯДОМЫЯ КРАЯЗНАЎЦЫ ГОМЕЛЬСКАГА РАЁНА (У РАМКАХ ДАСЛЕДАВАННЯ «ЛЁС НАШ – ГОМЕЛЬСКІ РАЁН»)

Козыраў Канстанцін Дзмітрыевіч,
малодшы навуковы супрацоўнік
ДУ «Гомельскі гісторыка-краязнаўчы музей»,
аг. Пакалюбічы, Гомельскі раён, Гомельская вобласць

Гомельскі раён – сэрца Гомельскай вобласці, адзін з найпрыгажэйшых куточкаў на яе тэрыторыі, які мае значныя прыродныя і працоўныя рэсурсы.

У 2016 г. Гомельскому раёну споўнілася 90 гадоў. Напярэдадні святкавання гэтай знамянальнай даты ў Гомельскім гісторыка-краязнаўчым музеі вялася вялікая праца па збіранні цікавых звестак і артэфактаў з гісторыі развіцця сельскагаспадарчых і прамысловых прадпрыемстваў раёна, яго знакамітых людзей і тых, хто ўсё жыццё прысвяціў сябе працы на гэтай зямлі, а таксама захаванню і папулярызацыі гістарычнага мінулага краю.

Вынікам гэтай дзейнасці з'явіўся доўгатэрміновы праект «Захаваем гісторыю разам», у рамках якога асаблівае месца займае тэма «Лёс наш – Гомельскі раён». Праект прысвечаны 128 вядомым людзям раёна з розных галін дзейнасці: навукі і культуры, сельскай гаспадаркі і прамысловых прадпрыемстваў, медыцыны і народнай творчасці і іншых.

Напярэдадні святкавання 75-гадовага юбілею Вялікай Перамогі грунтоўна распрацавана тэма аб Героях Савецкага Саюза – ураджэнцах Гомельскага раёна, Героях Сацыялістычнай Працы, ганаровых грамадзянах, ветэранах Вялікай Айчыннай вайны і воінах, якія загінулі пры вызваленні раёна. З гэтай нагоды праведзены шэраг мерапрыемстваў, сярод якіх закладка алей у гонар герояў і воінаў-вызваліцеляў, установка білборда «Героі Савецкага Саюза Гомельскага раёна», сустрэчы, вечарыны памяці ветэранаў і многае іншае.

Той можа кінуць край гаротны
Дзеля чужых заморскіх дзіў,
Хто на сваёй старонцы роднай
Сады ніколі не садзіў.

Такія словы можна пачуць толькі ад сапраўднага патрыёта сваёй Бацькаўшчыны, які, як родную матулю, любіць і шануе родную зямліцу. Гэта радкі Галіны Аляксандраўны Рагавой, вядомай паэтэсы Гомельшчыны, ураджэнкі Гомельскага раёна. І такіх патрыётаў сярод нашых землякоў вельмі шмат, але сёння хочацца расказаць аб тых, хто ўсё сваё жыццё прысвяціў вывучэнню духоўнай спадчыны роднай зямлі і ўнёс значны ўклад у развіццё навукі этнаграфіі. Адна з іх Зінаіда Радчанка.

Нарадзілася Зінаіда Фёдараўна Радчанка ў памешчыцкай сям'і. Маленства і юнацтва яе прайшлі на ўлонні прыроды ў маёнтку маці – вёсцы Дзятлавічы Гомельскага павета. Тут упершыню пачула і палюбіла яна народную песню. Жыццё ў вёсцы дало ёй магчымасць вывучыць побыт, звычаі, абрады, павер'і і вусную паэтычную творчасць сялян Дзятлавіцкай воласці. З. Ф. Радчанка цягам усяго жыцця цікавілася народнай творчасцю, асаблівасцямі гаворкі беларусаў, іх поглядамі на сусвет і наогул матэрыяльнай і духоўнай культурай жыхароў краю. Вынікамі яе збіральніцкай дзейнасці з'явіліся тры зборнікі народных песень. Зінаіда Фёдараўна – першая ў Расійскай імперыі жанчына, якая стала правадзейным членам Рускага геаграфічнага таварыства.

За першы фальклорны збор – «Зборнік маларускіх і беларускіх песень Гомельскага павета, запісаных для голасу з акампанементам фартэпіяна» (Санкт-Пецярбург, 1881, вып. 1) З. Ф. Радчанка была ўдастоена сярэбранага медаля Рускага геаграфічнага таварыства. У зборнік увайшлі 30 песень з напевамі.

Самы багаты па колькасці твораў другі выпуск – «Гомельскія народныя песні (беларускія і маларускія)», выдадзены ў Пецярбургу ў 1888 г., куды былі ўключаны 676 народных песень, таксама запісаных у Дзятлавіцкай воласці Гомельскага павета. Апрача таго, З. Ф. Радчанка змясціла тут 84 народныя прыказкі [1, с. 171].

«Ва ўводзінах да зборніка складальніца коратка характарызуе беларусаў Гомельскага павета, іх знешні выгляд, адзенне, рысы характару. Яна лічыць беларусаў працавітамі, цярплівымі, пакорнымі лёсу, называе "рахманым народам". Наогул у той час яшчэ многія вучоныя мелі памылковае ўяўленне аб характары беларусаў (маецца на ўвазе цярплівасць, пакорнасць, забітасць)», – вось такі крытэрый ацэнкі працы Зінаіды Радчанка прысутнічае ў зборніку «Беларуская фальклярыстыка», выдадзеным у Мінску ў мінулым стагоддзі.

Вядомы этнограф і фалькларыст М. А. Янчук з жалем адзначаў, што на беларусаў склаўся няправільны погляд: «Мы і цяпер гатовы ўяўляць сабе беларуса нейкім напаўдзікуном, напаўзверам, які жыве ў лесе, і толькі навука, толькі правільнае, сістэматычнае вывучэнне тыпу, характару і побыту гэтага народа, а таксама і самой краіны, у якой ён жыве, здолее праліць сапраўднае

святло на гэту цёмную старонку нашага народазнаўства і дазволіць з цягам часу зрабіць якія-небудзь агульныя вывады і заключэнні» [2, с. 2].

Падрабязна характарызуецца ў зборніку беларуская гаворка ў Гомельскім павеце, адзначаецца ўплыў на яе рускай і ўкраінскай моў. Даследчыца пералічвае асноўныя сялянскія стравы, гаспадарчыя пабудовы, апісвае інтэр'ер сялянскай хаты. На яе думку, звычаі, павер'і, прыкметы і забабоны ў гэтай мясцовасці такія ж, як і па ўсёй Беларусі і ва Украіне.

Найбольшая ўвага ва ўводзінах надаецца характарыстыцы спеваў і народных песень. «Беларусы любяць спевы і шмат пяюць, – піша даследчыца. – У свята і ў будні, на рабоце і на вячорках, вясною, летам, восенню і нават зімою, на адкрытым паветры, – пастаянна чуюцца іх песні».

Даследчыца спрабуе вызначыць музычныя асаблівасці беларускіх песень. Яна адзначае: «У музычных адносінах гэтыя песні маюць свой асобы характар; самі беларусы гавораць: "Нашы песні не закацістыя", г.зн. няма ў іх шырыні велікарускай песні, той шырыні, якая так тыпова адрознівае яе ад народных песень іншых еўрапейскіх нацый… Як характэрную рысу ўсіх гэтых песень можна адзначыць тое, што для кожнага складу ёсць амаль заўсёды своя асобная нотка». Яна адзначае, што ў беларускіх песнях пераважае мінорны тон з мажорным заканчэннем. Вельмі нямногія спяваюць у мяккім мажорным тоне, а ў чыста мажорным – толькі танцавальныя і новыя фабрычныя.

З. Ф. Радчанка выяўляе двухгалоссе ў харавым выкананні беларускіх песень: «Кожная з іх (спявачак), калі спявае адна, то спявае ўвесь матыў, як трэба; калі ж заспяваюць хорам, то яны, як бы па інстынкце, дзеляцца на два галасы: адны, тыя, што галасістыя, спяваюць усю песню правільна з матывам; другія ж бяруць то ў тэрцыю, то ў кварту, то ў квінту, часам бяруць і секунду ніжэй, або застаюцца на той жа нотцы, калі ў гэты час бярэцца верхняя нота, але гэты другі голас ніколі не заглушае верхняга, ніколі не вылучаецца; таму спачатку і здаецца многім, што яны спяваюць ва ўнісон. Пад канец песні ніколі не бярэцца актава ўверх, як гэта часта бывае ў велікарускіх песнях» [1, с. 172].

Каб паказаць стаўленне навадзятлаўцаў да спеваў, расказваецца пра адну сям'ю, у якой усе валодаюць цудоўнымі галасамі, але асабліва прыгожа спяваў 10-гадовы хлапчук. Яму плацілі грошы і дзякавалі за добрыя спевы тыя, хто праязджаў праз вёску, заслухоўваліся і мясцовыя жыхары.

Заслугоўвае ўвагі назіранне З. Ф. Радчанка таго, хто і якія песні спявае: абрадавыя песні спяваюць толькі дзяўчаты, усе ж іншыя (іх называюць у Новых Дзятлавічах «простыя») спяваюць і мужчыны. Моладзь пераймае шмат песень ад салдат, якія прыходзяць на пабыўку, і «чым далей, тым усё больш забываюцца свае старыя песні», – адзначае яна.

З заўвагай складальніцы пра тое, што песні беларусаў гэтага рэгіёна ў большасці – варыянты ўкраінскіх, «трапляецца нямала і велікарускіх у змененым выглядзе», нельга поўнасцю згадзіцца, але, бясспрэчна, уплыў рускіх і ўкраінскіх песень яны зведалі. Няма сумнення і ў тым, што беларускія песні таксама ўплывалі на апошнія.

Песні класіфікуюцца ў адпаведнасці з календаром. У прадмове Ф. Істомін як станоўчы момант адзначае тое, што складальніца ўпершыню выкарыстоўвае ў гэтым зборніку сістэму размяшчэння песень па порах года. Спачатку падаюцца вяснянкі, потым «веснавыя танкі» (карагодныя); купальскія (купальныя), жніўныя, вясельныя, калядныя, шчадроўныя (шчадроўкі і кралькі); неабрадавыя (простыя), у тым ліку танцавальныя (падтанечныя), і ў заключэнне – калыханкі.

Навуковую каштоўнасць маюць характарыстыкі, якія З. Ф. Радчанка дае пэўным відам народных песень на падставе асабістых назіранняў. Вяснянкі адзначаюцца як самыя любімыя песні беларусаў. Яны адрозніваюцца ад усіх іншых песень сваім прыпевам – гуканнем (пасярэдзіне песні), «што па веснавым разліве і адгукаецца далёкім рэхам».

Цікавыя звычаі былі на Івана Купалу: дзяўчаты збіраліся за вёскай і плялі вянкі для ўсіх. Асабліва вялікі вянок рабілі для «русалкі». «Русалкай выбіралі тую, якая мела самыя доўгія валасы: яна здымала свой андарак і заставалася ў адной сарочцы, з расхрыстаным каўняром; калі ж русалка смялейшая, то скідала і сарочку; доўгія распушчаныя валасы вісяць па плячах, велізарны вянок, як кола, накрывае ўсю галаву». Рабілі таксама з саломы чучала, раскладвалі вогнішча, кідалі чучала ў агонь, спявалі песні, скакалі цераз вогнішча, танцавалі.

Карагодных песень у зборніку трыццаць шэсць. Веснавыя карагодныя песні, як паведамляе З. Ф. Радчанка, спяваліся ў час велікоднага тыдня. Некаторыя карагоды ёю апісаны. Праз трыццаць восем жніўных песень складальніца гаворыць, што ўсе яны спяваюцца на адзін матыў, у мажорным тоне. І змест, і мелодыі гэтых песень бадзёрыя, жартоўныя. Але ж не ўсе песні былі вясёлымі: Радчанка не захацела ўключыць ці не заўважыла тых песень, у якіх адлюстроўвалася цяжкая праца на панскім полі; не кранулі яе сэрца скаргі жнеек на здзекі паноў, што так выразна адбіліся ў жніўных беларускіх песнях. Цікава расказвае складальніца пра звычай «завівання барады» ў час дажынак (абжынак) і пра талаку. Вясельныя песні (іх сто семдзесят два) характарызуюцца ў агульных рысах паслядоўна, у адпаведнасці з этапамі шлюбнага абраду. Коратка падаюцца калядныя абрады і звычаі – хаджэнне «са звяздой», «казой», «кралькай». Апошні звычай вядомы толькі з апісання З. Ф. Радчанка, таму цікава прывесці яго тут у яе інтэрпрэтацыі:

«Шляхта на каляду водзіць кральку. Зместам гэтай песні служыць апавяданне пра нялюбую жонку, якая ўсім дагаджае, – і свёкру, і свекрыві, і дзеверу, і залоўцы, толькі мужу нічым не можа дагадзіць: “Ой доля, доля мая!”» і г.д.

«Зборнік маларускіх і беларускіх народных песень Магілёўскай губерні Гомельскага павета Дзятлавіцкай воласці», які З. Ф. Радчанка выдала ў 1911 г., выгадна адрозніваеццв ад папярэдняга наяўнасцю музычнай часткі. У ім прыводзяцца напевы да 180 народных песень. Песні размеркаваны па сямі разделах: вяснянкі; веснавыя карагодныя; калядныя; вясельныя; жніўныя; вясеннія – танок; беларускія танічныя [1, с. 174].

Фальклярыстычна-этнаграфічная спадчына З. Ф. Радчанка, нягледзячы на асобныя недахопы публікацый, увогуле адыграла значную ролю ў справе збірання і вывучэння вусна-паэтычнай творчасці беларускага народа. Вялікую дапамогу ў пошуку матэрыялаў па жыццёвай і творчай дзейнасці Зінаіды Фёдараўны аказала мне загадчык кафедры беларускай культуры і фальклярыстыкі, доктар ф.н., прафесар Валянціна Станіславаўна Новак.

Заслугоўваюць высокай павагі і ўдзячнасці людзі старэйшага пакалення, якія нарадзіліся, жывуць тут і на працягу ўсяго свайго жыцця займаюцца вывучэннем гісторыі роднага краю. Прыкладам такой самаадданай працы, улюбёнасці ў прыроду і людзей сваёй малой радзімы можа служыць энтузіяст, аматар-краязнаўца Людміла Кірылаўна Фомчанка.

А нарадзілася Людміла Кірылаўна ў 1941 г. у вёсцы Яроміна. Тут прайшлі яе дзіцячыя і юнацкія гады. Напэўна, уражанні ваеннага дзяцінства не давалі ёй спакою. І таму аповед пра паходжанне вёскі, лёсы яе жыхароў сталі старонкамі ўдзячнасці ўсім, хто жыў і жыве на гэтай зямлі. Яна змагла адлюстраваць у дзвюх сваіх кнігах, першая з якіх – нарыс «Ерёмино. История деревни» – гісторыка-бібліяграфічныя нарысы, што прысвечаны землякам, ураджэнцам і жыхарам Яроміна. Матэрыял размешчаны больш чым у 30 раздзелах, прысвечаных асобным сюжэтам з гісторыі жыцця яромінцаў. Акрамя бібіліяграфічных звестак тут змешчаны аб’ёмны дадатак з прыкладамі іх літаратурна-мастацкай творчасці, а таксама асветлены розныя бакі паўсядзённага жыцця. Сабраны аўтарам матэрыял дазваляе аднавіць повязь часоў, што асабліва важна ў адносінах да нашай моладзі – для захавання культурна-гістарычнай пераемнасці нашага народа.

«Я ганаруся тым, што маё роднае сяло Яроміна багата на выдатных, таленавітых асобаў ва ўсіх галінах вытворчасці і духоўнай дзейнасці. Яркае святло, што зыходзіць ад кнігі, будзе выхоўваць у моладзі любоў да сваёй Радзімы, да яе людзей, да сваіх каранёў» [3, с. 8]. Так выказалася кандыдат геолага-геаграфічных навук А. С. Сібілёва (Ліннік), якая таксама нарадзілася ў Яроміне, у прадмове да другога тома кнігі Л. К. Фомчанка «Яроміна.

Аднавяскоўцы», дзе Людміла Кірылаўна з цяплом і дабрынёй расказвае пра лёсы аднавяскоўцаў. Гісторыя яромінцаў – гэта адлюстраванне жыцця беларускага народа. Апісанне жыцця пэўных сямей зроблена аўтарам выбарачна па ступені радства ці блізкага знаёмства. Тут і родныя, і суседзі, і аднакласнікі, і людзі паважнага ўзросту, і многія іншыя. Прачытаўшы гэты цікавы падручнік жыццёвых гісторый асобных сямей даваеннага часу, трагічных лёсаў яромінцаў ваеннай пары і пасляваенага аднаўлення жыцця на вёсцы, прыходзіш да думкі, што кожны з нас менавіта вось так павінен ведаць гісторыю сваёй малой радзімы. На такіх прыкладах і фарміруецца патрыятызм і павага да сваіх людзей, зямлі і яе спадчыны.

Яе работа накіравана на адлюстраванне асаблівасцяў жыцця народа і краю, што звычайна не трапляюць на старонкі акадэмічных выданняў. Работа Л. К. Фомчанка садзейнічае захаванню гістарычнай памяці не толькі асобнага кутка Гомельшчыны, але і ўсёй нашай краіны, падтрымлівае сувязь пакаленняў.

Літаратура

1. Пятроўская, Г. А. Беларуская Фальклярыстыка. Збіранне і даследаванне народнай творчасці ў 60-х гадах XIX – пачатку XX ст. / Г. А. Пятроўская. – Мінск : Навука і тэхніка, 1989. – 336 с.

2. Янчук, Н. А. По Минской гурбернии: (заметки из поездки в 1886 году) / Н. А. Янчук. – Москва : Тип. А. Левенсон и К, 1889. – 130 с.

3. Фомченко, Л. К. Еромино. Односельчане / Л. К. Фомченко. – Гомель : БелГУТ, 2008. – 302 с.

АЛЕСЬ ВІЛЬЧЫЦКІ – РЭДАКТАР ГАЗЕТЫ «БЕЛАРУСКАЯ СПРАВА»

Кошур Святлана Андрэеўна,
краязнавец, член Гродзенскага абласнога аддзялення ГА «Саюз пісьменнікаў Беларусі»,
г.п. Карэлічы, Гродзенская вобласць

Вяртанне забытых імён у кантэкст беларускай гісторыі і культуры – адна з важнейшых спраў, якою займаюцца беларускія краязнаўцы. За некалькі дзесяцігоддзяў пошукавай працы мне ўдалося вярнуць імёны некаторых нашых землякоў, якіх не ведалі на радзіме. Самымі складанымі аказаліся пошукі звестак пра таленавітага мастака з Карэлічаў Валянціна Рамановіча. У выніку з'явілася кніга «Лебядзіная песня Валянціна Рамановіча». Былі

і іншыя цікавыя знаходкі, але я раскажу пра найбольш працяглыя пошукі, якімі займалася на працягу 10-і гадоў, у выніку чаго ўдалося дапісаць гісторыю ўраджэнца Міра Алеся Вільчыцкага, які ў 1926 годзе рэдагаваў у Вільні газету рэвалюцыйна-дэмакратычнага кірунку «Беларуская справа». Гэта стала магчымым пасля таго, як я атрымала рассакрэчаныя дакументы з Дзяржаўнага архіва Алтайскага краю.

Нарадзіўся Алесь Вільчыцкі (Аляксандр Сцяпанавіч Вільчыцкі) 15 лютага 1900 года ў мястэчку Мір Наваградскага павета Мінскай губерні (цяпер Карэліцкі раён) у шматдзетнай сялянскай сям'і.

У час Першай сусветнай вайны наш зямляк разам з бацькамі выехаў у г. Растоў-на-Доне, дзе ў 1920 годзе скончыў рэальнае 7-класнае вучылішча, пасля чаго вярнуўся на радзіму. Праз некаторы час у пошуках працы адправіўся ў Вільню, дзе неўзабаве стаў удзельнікам рэвалюцыйна-дэмакратычнай арганізацыі Беларуская сялянска-рабочая грамада (БСРГ), якую ўзначальваў Браніслаў Тарашкевіч. Алесь Вільчыцкі трапіў у акружэнне такіх выдатных асоб, як Сымон Рак-Міхайлоўскі, Павел Валошын, Пятро Мятла і іншых, пад уздзеяннем якіх у 1926 годзе пачаў рэдагаваць газету «Беларуская справа». Рэдакцыя гэтага выдання знаходзілася на Віленскай вуліцы ў доме № 12, трохі далей на гэтай жа вуліцы ў доме № 37 працавалі кіраўнікі БСРГ. «Беларуская справа» з'яўлялася на свет у друкарні Н. Левіна на вуліцы Нямецкай, 22.

Праз газету БСРГ прапагандавала ідэі нацыянальна-вызваленчай барацьбы, выступала супраць сацыяльнага і нацыянальнага прыгнёту, асвятляла развіццё беларускай культуры і асветы ў Заходняй Беларусі і ў БССР. У нумары ад 19 траўня яна вызначыла мэту сваёй дзейнасці: перадача сялянству зямлі без выкупу, амністыя для палітзняволеных, скасаванне асадніцтва, увядзенне рабочага кантролю над прамысловасцю, нацыянальнае раўнапраўе. Газета пісала пра важнейшыя здарэнні ў Польшчы і за мяжой, пра эксплуатацыю парабкаў, пра беспрацоўе і дэманстрацыі беспрацоўных у Польшчы, пра святкаванне 1-га мая ў Вільні, Гродне, Баранавічах і іншых гарадах, пра тое, як спаганяюць падаткі з сялян, пра галадоўку зняволеных у Навагрудскай турме, пра закрыццё беларускіх школ і забарону беларускіх газет, пра дзейнасць ТБШ. На старонках газеты друкавалі свае вершы М. Васілёк, Н. Арсеннева, Хв. Ільяшэвіч, змяшчаў нарысы пасол П. Мятла.

Перагартаем старонкі газеты. У № 1 ад 9 красавіка была змешчана карэспандэнцыя аб жыцці сялян на радзівілаўскіх землях у Стаўбцоўскім павеце (у Стаўбцоўскі павет у той час уваходзіла і мястэчка Мір): «За пасту каровы ў лесе – плаці, пабеглі дзеткі ў лес ягад назбіраць – панскія леснікі ловяць іх, разбіваюць гаршчочкі, трэ' чалавеку печку пратапіць, – ідзі да ляснічага,

знімай перад ім шапку і прасі ласкі, каб даў квіт на дровы ці галлё – ведама ж, за грошы… і г.д. А загарыцца панскі лес, – дык тых жа сялян зганяюць прымусам тушыць пажар. І за гэта ня толькі нічога не заплацяць, але і дзякуй не скажуць!» [3].

22 траўня 1926 года газета «Беларуская справа» пісала аб тым, што ў суботу, 3 траўня, удзельнікі драматычнага гуртка ў Міры збіраліся паставіць для насельніцтва дзве беларускія п'есы. З-за дрэннага надвор'я спектакль перанеслі на другі дзень. Аднак назаўтра артыстам зноў не пашанцавала: яны змаглі паказаць гледачам толькі адну п'есу Ф. Аляхновіча «На вёсцы». Другі спектакль быў забаронены камендантам мірскага пастарунка, хаця раней камендант даў дазвол.

Камендант патлумачыў прычыну забароны тым, што нібыта артысты гаварылі са сцэны тое, чаго ў творы не было. Так, у п'есе напісана: «…будзем пяць сваю родную песьню… насіць сваю родную вопратку…», а са сцэны было сказана: «…будзем пяць сваю родную, беларускую песьню… насіць сваю родную, беларускую вопратку» [3]. Гэтае слова «беларускую» так напалохала каменданта, што ён забараніў артыстам іграць другую п'есу.

16 чэрвеня ў рубрыцы «Хроніка» з'явілася інфармацыя пра суд над рэдактарам адной з беларускіх газет: «11-га гэтага месяца ў акружным судзе разглядалася справа рэдактара «Голаса Беларуса» – Мікалая Шылы. Абвінавачаны ён быў за артыкулы, у якіх быццам «прызываў да бунтаўнічых учынкаў насяленьня і да адарваньня Зах. Беларусі ад Польшчы». Рэд. Шыла засуджаны на год цяжкага вастрогу і пазбаўленьне грамадзянскіх правоў» [3]. Хутка падобны лёс напаткае і рэдактара газеты «Беларуская справа».

Алесь Вільчыцкі рэдагаваў газету з 9 красавіка да канца чэрвеня, потым яшчэ месяц яго справу працягваў С. Макулік. З 20-і нумароў газеты, якія выдаў наш зямляк, 5 былі канфіскаваны. Праіснавала газета «Беларуская справа» да канца ліпеня 1926 года, а потым яе выданне, як і многіх іншых заходнебеларускіх газет, было забаронена, а яе рэдактар Алесь Вільчыцкі быў арыштаваны і асуджаны польскімі ўладамі. Некалькі месяцаў ён знаходзіўся ў Віленскай турме за змяшчэнне ў газеце антыдзяржаўных артыкулаў. Пасля вызвалення ў студзені 1927 года, каб пазбавіцца праследавання з боку паліцыі, наш зямляк пакінуў Вільню і апынуўся ў Савецкай Беларусі, але тут перабежчыка зноў арыштавалі і за нелегальны пераход мяжы на працягу двух тыдняў утрымлівалі ў зняволенні.

Пасля гэтых выпрабаванняў Алесь Вільчыцкі ўсё ж здолеў уладкавацца на працу настаўнікам пачатковых класаў у Барысаўскім раёне. Неўзабаве ён сустрэўся са сваёй будучай жонкай Таццянай Юхневіч, якая таксама была пе-

рабежчыцай з Заходняй Беларусі і працавала ў Барысаўскім дзіцячым доме. З успамінаў сваякоў я даведалася, што ў апошнім лісце, які былы рэдактар даслаў сваякам з Масквы ў Мір, гаварылася, што сям'я пераязджае ў Ташкент, каб памяняць клімат, таму што сын Кім часта хварэе. Абяцаў, што адтуль напіша, але больш лістоў ад яго не было.

Далейшы лёс нашага земляка можна прасачыць па дакументах НКУС Алтайскага краю, што ўтрымліваюць пратаколы яго допытаў. Сям'я накіравалася ў Ташкент, дзе ў той час жыў брат Таццяны Юхневіч, які працаваў токарам на заводзе. Прыпыніліся ў г. Янгіюль, чыгуначнай станцыі за 28 км ад Ташкента. 18 снежня 1934 года Алесь Вільчыцкі атрымаў тут пашпарт. Дакумент, як сведчыць пратакол допыту, быў выдадзены «Янги-Юльским РО РК милиции НКВД Узбекской ССР» [1, арк. 246]. Відаць там сям'я страціла сына Кіма, бо пра яго ў дакументах няма ніякіх звестак, а ўпамінаецца толькі дачка Лілія, якой на момант арышту бацькі ў 1937 годзе было 3 гады. З пратакола допыту А. Вільчыцкага ад 29 снежня 1937 года: «Состав семьи – жена: Юхневич Татьяна Яковлевна – 32 лет, домохозяйка, дочь Вильчицкая Лилия Александровна – 3 лет. Жили при мне и на моём иждивении в с. Ребриха Ребрихинского района Алтайского края. Сестра – Бельская Антонина Степановна – учительница в г. Н. Борисов БССР, отец Вильчицкий Степан Мартынович – 63 лет, мать Вильчицкая Елена Георгиевна – 60 лет, братья – Николай – 39 л. и Георгий – 32 л. Все проживают в м. Мир Новогрудского воеводства в Польше» [1, арк. 246].

У Янгіюлі Вільчыцкія надоўга не затрымаліся, яны пераехалі ў сяло Уцянка Даволенскага раёна Новасібірскай вобласці, дзе наш зямляк працаваў дырэктарам Уцянскай НСШ, але ў той далёкі і трагічны час лёс былога рэдактара і перабежчыка з Польшчы быў прадвызначаны. Праверка, што адбылася ў навучальнай установе ў сакавіку 1937 года, прызнала работу кіраўніка нездавальняючай і нават шкодніцкай. У газеце «Алтайская правда» ад 4 студзеня 1938 года пачынаецца выкрыванне і цкаванне так званых «ворагаў народа».

Звольнены з пасады, Алесь Вільчыцкі пераязджае ў сяло Рабрыха, Рабрыхінскага раёна Алтайскага края, дзе працуе настаўнікам мясцовай сярэдняй школы, але ўжо было зразумела, што і тут яго не пакінуць у спакоі.

18 снежня 1937 года былы рэдактар быў арыштаваны органамі НКУС. Яго абвінавацілі ў тым, што ён з'яўляецца агентам замежнай разведкі і ўдзельнікам контррэвалюцыйнай шпіёнска-дыверсійнай паўстанцкай арганізацыі «Таварыства латышскіх стралкоў». З дакументаў НКУС: «В контрорганизацию вошёл по заданию польской разведки, которой был переброшен на территорию СССР в 1927 г. для разведывательной и диверсионной работы» [1, арк. 242].

6 студзеня 1938 года была арыштавана і жонка Алеся Вільчыцкага, Таццяна Юхневіч, а іх трохгадовую дачку Лілію здалі ў дзіцячы дом горада Змяінагорска.

Аляксандр Сцяпанавіч Вільчыцкі быў асуджаны «Особым совещанием при НКВД СССР» 11 лютага 1938 года і прыгавораны да расстрэлу. Прыгавор выкананы 27 сакавіка 1938 года ў г. Барнауле [1, арк. 285].

Таццяна Якаўлеўна Юхневіч была асуджана 9 ліпеня 1938-га. Расстраляна 5 жніўня 1938 года [2, арк. 17].

З рассакрэчанага дакумента, што захоўваецца ў Дзяржаўным архіве Алтайскага краю:

«Определение № 459

Военный трибунал Сибирского военного округа (…), рассмотрев в заседании от 29 апреля 1958 г. протест Военного прокурора Сибирского военного округа на постановление Комиссии НКВД СССР и Прокурора СССР от 11 февраля 1938 года, согласно которому подвергнуты расстрелу:

(…) 4. Вильчицкий (Вельчицкий, Вильчинский) Александр Степанович, 1900 г.р., ур. быв. Минской губ., ар. 18.XII.1937 г., до ареста – преподаватель средней школы в с. Ребриха, Алтайского края (…) (Пералічваюцца прозвішчы 80-і чалавек. – С. К.)

(…) проверкой установлено, что указанной контрреволюционной организации на территории Алтайского края не существовало, она была выдумана бывшими работниками УНКВД края, а уголовное дело по обвинению вышеперечисленных лиц сфальсифицировано.

Рассмотрев материалы дела, проверки и полностью соглашаясь с доводами протеста, Военный Трибунал Сибво, руководствуясь Указом Президиума Верховного Совета СССР от 19 августа 1955 года,

Определил:

Протест удовлетворить. Постановление Комиссии НКВД СССР и Прокурора СССР от 11 февраля 1938 г. в отношении: (Далей пералічваюцца прозвішчы 80-і чалавек, у т.л. Вільчыцкага А. С. – С. К.)

отменить и дело на них производством прекратить на основании п. 5, с. 4 УПК РСФСР за отсутствием в действиях обвиняемых состава преступления» [1, арк. 447].

Такім чынам, справа ў адносінах А. С. Вільчыцкага спынена «за отсутствием состава преступления». 29 красавіка 1958 года ён быў рэабілітаваны. Таццяну Юхневіч рэабілітавалі 24 ліпеня 1989 года. Праз некалькі дзесяцігоддзяў справядлівасць перамагла, але людзей ужо не было ў жывых, і сваякі да нядаўняга часу не ведалі, які лёс іх напаткаў.

А што ж здарылася з маленькай дачушкай Алеся Вільчыцкага, якая ў трохгадовым узросце апынулася ў дзіцячым доме? Сёння я магу адказаць

на гэтае пытанне, бо мне ўдалося наладзіць перапіску з яе дачкой, унучкай Алеся Вільчыцкага, якая жыве ў Краснаярскім краі.

Да 14-гадовага ўзросту Лілія Вільчыцкая знаходзілася ў Змяінагорскім дзіцячым доме Алтайскага краю. У пасведчанні аб нараджэнні, якое было выдадзена, відаць, тады, калі дзіця трапіла ў дзіцячы дом, памылкова ўказваецца дата нараджэння – 1933 год, у той час як бацька, арыштаваны ў 1937 годзе, указваў, што ўзрост дачкі – 3 гады, а гэта значыць, што яна нарадзілася ў 1934 годзе. Імя па бацьку ў дакуменце запісана няправільна – Аляксееўна, у прозвішчы таксама зроблена памылка. Так Лілія Аляксандраўна Вільчыцкая стала Ліліяй Аляксееўнай Вельчыцкай.

З дзіцячага дома дзяўчынку адправілі ў сяло Савушкі каля Змяінагорска. Цяжка жылося сіраце. Да гэтага часу яна скончыла 5 класаў, а далей давялося жыць у чужых людзей і працаваць спачатку нянькаю, потым на калгаснай ферме і буравой вышцы. Праз некаторы час пераехала з сяброўкаю ў г. Рубцоўск, дзе змагла ўладкавацца на Алтайскі трактарны завод. Скончыла курсы і пачала працаваць машыністам маставога крана ліцейнага цэха. У 18-гадовым узросце выйшла замуж за Анатоля Ягорава, які таксама працаваў на заводзе. Разам выгадавалі дваіх дзяцей – дачку Любу і сына Аляксандра. Сын скончыў томскі інстытут па спецыяльнасці «геолаг». Жыве ў Томску, працуе дырэктарам аднаго з ювелірных прадпрыемстваў. Дачка Люба скончыла педінстытут у Краснаярску, працавала дырэктарам школы сяла Гладкова Саянскага раёна Краснаярскага краю.

Шмат гадоў Любоў Анатольеўна Юркова шукала звесткі пра сваіх бабулю і дзядулю. Пошукі і яе прывялі ў Дзяржаўны архіў Алтайскага краю. Даведаўшыся пра лёс рэпрэсаваных продкаў, унучка Алеся Вільчыцкага адшукала сваякоў у Міры. У 2012 годзе адбылася доўгачаканая сустрэча. У Мір прыехалі дачка Алеся Вільчыцкага Лілія з дзецьмі і ўнукам. Сустрэча была цёплая і кранальная. Многія сваякі прыехалі з розных гарадоў Беларусі, каб пабачыць сваіх далёкіх родзічаў. Яны і сёння падтрымліваюць сувязь паміж сабою. Нарэшце сірата Лілія Вільчыцкая даведалася аб тым, хто быў яе бацька і які лёс яго напаткаў.

Зацікавіліся лёсам нашага земляка і настаўнікі Рабрыхінскай сярэдняй школы Алтайскага краю, з якімі мне ўдалося наладзіць сувязь. Нядаўна на будынку школы, дзе працаваў наш зямляк, была ўстаноўлена памятная дошка з прозвішчамі рэпрэсаваных настаўнікаў, сярод іх ёсць імя Алеся Вільчыцкага.

Літаратура

1. Дзяржаўны архіў Алтайскага краю. Ф. Р-2, воп. 7, спр. 5647.
2. Тамсама. Спр.1 4676.
3. Беларуская справа. – 1926 год. – 9 крас., 22 мая, 16 чэрв.

АСОБА Ў ГІСТОРЫІ МАЛОЙ РАДЗІМЫ АЛЯКСЕЙ МІХАЙЛАВІЧ МАРТЫНАЎ

Курачук Святлана Андрэеўна,
галоўны бібліёграф аддзела абслугоўвання і інфармацыі
цэнтральнай раённай бібліятэкі
ДУО «Кобрынская цэнтралізаваная бібліятэчная сістэма»,
г. Кобрын

У шматлікіх гарадах і сёлах нашай Беларусі заўсёды былі, ёсць і, безумоўна, будуць людзі, бязмежна ўлюбёныя ў свой родны край, людзі, жыццём і дзейнасцю якіх можна і захапляцца, і ганарыцца. Яны скрупулёзна вывучаюць і захоўваюць гісторыю малой радзімы, выяўляюць новыя духоўныя і матэрыяльныя помнікі культуры свайго рэгіёна.

Менавіта такім чалавекам – краязнаўцам з вялікай літары, сапраўдным патрыётам – быў Аляксей Міхайлавіч Мартынаў (1904–1999). Гісторык, публіцыст, грамадскі дзеяч, выдатны кіраўнік, ганаровы грамадзянін горада Кобрына, ганаровы член рэспубліканскага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры. Легендарны для нас, кабрынчанаў, чалавек. Аляксей Міхайлавіч сабраў велізарны матэрыял па гісторыі Кобрыншчыны. Можна сказаць, што краязнаўчая дзейнасць нашага земляка дазволіла запоўніць «белыя» старонкі гісторыі нашага краю. А. Мартынаў не толькі збіраў матэрыялы пра кобрынскі край, але быў яшчэ выдатным папулярызатарам гэтых ведаў.

У Кобрынскай цэнтральнай раённай бібліятэцы сабрана шмат прац А. Мартынава, матэрыялаў-даследаванняў на папяровых і электронных носьбітах пра гэтага ўнікальнага чалавека.

Створаны электронны паўнатэкставы рэсурс «Асоба ў гісторыі Кобрыншчыны. А. М. Мартынаў», які ўключае работы А. Мартынава, літаратуру аб яго жыцці і дзейнасці, вялікі архіў фотаздымкаў, відэаматэрыялы, бібліяграфічныя выданні цэнтральнай бібліятэкі. Алічбавана каля 250 артыкулаў з перыёдыкі, раздзелаў кніг. Гэты рэсурс падтрымліваецца ў актуальным стане, своечасова папаўняецца новымі публікацыямі.

Бібліёграфамі бібліятэкі выдадзены шэраг бібліяграфічных выданняў. Сярод іх – біябібліяграфічны паказальнік «Краязнавец з Вялікай літары», прысвечаны жыццю і дзейнасці А. Мартынава (выйшаў у 2 выданнях). Паказальнік змяшчае біяграфічныя звесткі, а таксама бібліяграфічныя матэрыялы (працы А. Мартынава па тэмах, літаратуру аб яго жыцці і дзейнасці). Даведачны апарат прадстаўлены алфавітным паказальнікам яго публікацый. Выданне ілюстравана. Біябібліяграфічны паказальнік прызначаны для шырокага кола карыстальнікаў, усіх, хто цікавіцца гісторыяй роднага краю,

дасягненнямі людзей, якія ўнеслі значны асабісты ўклад у развіццё краю, чый жыццёвы і працоўны шлях – яркі прыклад працавітасці, самаадданасці, сумленнасці [7].

Немагчыма ўявіць наш горад без устаноў, што з'явіліся пры непасрэдным удзеле і намаганнях А. Мартынава. Гэта гарадская бібліятэка, арганізаваная пад кіраўніцтвам Аляксея Міхайлавіча ў 1939 г. і адноўленая пасля вызвалення Кобрына ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў; вузел сувязі, у станаўленні якога ён прымаў самы актыўны ўдзел. Па ініцыятыве Мартынава ў 1948 г. быў заснаваны парк культуры і адпачынку імя А. В. Суворава. У 1960 г. ён арганізаваў раённае аддзяленне таварыства аховы прыроды, помнікаў гісторыі і культуры. Але, безумоўна, самым значным дасягненнем нашага земляка было стварэнне ваенна-гістарычнага музея імя А. В. Суворава, які стаў справай усяго яго жыцця. Буклет «Стаяў у вытокаў…: аб установах г. Кобрына, да якіх меў дачыненне А. М. Мартынаў» красамоўна расказвае пра гэты ўклад нашага героя ў станаўленне і развіццё Кобрыншчыны.

Біябібліяграфічны даведнік «Імі ганарыцца Кобрыншчына. Ганаровыя грамадзяне кобрынскага краю» прысвечаны людзям, якія ўпісалі яркую старонку ў гісторыю нашага горада, раёна і якія былі ўзнагароджаны званнем «Ганаровы грамадзянін». За шматгадовы ўдзел у культурна-асветніцкай рабоце, вялікі ўклад у вывучэнне і прапаганду гістарычнай спадчыны Кобрыншчыны, актыўную жыццёвую пазіцыю і ў сувязі з 710-годдзем горада Кобрына Аляксей Мартынаў у 1997 г. удастоены звання «Ганаровы грамадзянін горада Кобрына» [1, с. 31]. Дарэчы, заслугі А. Мартынава высока ацэненыя. За актыўную краязнаўчую работу ён узнагароджаны медалём імя Н. К. Крупскай, мноствам грамат, імяннымі падарункамі. На доме, дзе ён жыў, усталявана мемарыяльная дошка. Імем А. Мартынава названа адна з новых вуліц горада.

У 2014 г. грамадскасць Кобрыншчыны адзначыла 110-годдзе з дня нараджэння Аляксея Міхайлавіча Мартынава. У Кобрынскім ваенна-гістарычным музеі імя А. В. Суворава адбылося святочнае мерапрыемства «У нагу з XX стагоддзем», прысвечанае гэтай даце. Ушанаваць памяць неардынарнага чалавека, захавальніка гісторыі Кобрыншчыны прыйшлі людзі, якія ведалі яго асабіста, прыхільнікі яго дзейнасці. Успаміналі юбіляра і ў цэнтральнай раённай бібліятэцы, дзе да асобы А. Мартынава ставяцца з асаблівай павагай. На базе СШ № 1 г. Кобрына адбылася важная падзея для краязнаўцаў Кобрыншчыны – раённыя краязнаўчыя чытанні, прысвечаныя знакамітаму земляку. Аляксей Міхайлавіч і яго сям'я ў свой час мелі самае прамое дачыненне да гэтай установы: тут працаваў яго бацька, тут вучыўся ён сам і яго будучая жонка. Менавіта гэтым падзеям прысвечаны Каляндар урачыстасцяў пад назвай «Краязнаўцу і гісторыку прысвячаецца».

Кобрынская зямля багатая на таленавітых людзей, якія даследуюць, запісваюць і захоўваюць для будучых пакаленняў сотні і тысячы імёнаў, значныя гістарычныя факты, услаўляюць, любяць свой край, сваю малую радзіму. Нарыс «Каб не абарвалася нітка памяці…» прысвечаны менавіта такім апантаным краязнаўцам Кобрыншчыны. І, безумоўна, першыя старонкі нарыса прысвечаны асобе А. Мартынава.

Шматгадовая карпатлівая праца ў архівах, уласныя назіранні, зносіны са старажыламі, шырокія веды ў галіне лінгвістыкі зрабілі вынікі яго краязнаўчых даследаванняў цікавымі, пазнавальнымі і карыснымі. Пяру А. Мартынава былі падуладны ўсе тэмы гісторыі Кобрыншчыны, пачынаючы з падзеяў першых летапісаў і заканчваючы рэаліямі сучаснага жыцця. Яго публікацыі ў друку гістарычна аргументаваны, заснаваныя на пэўных крыніцах, і ў гэтым іх вялікая каштоўнасць. Невыпадкова гэтыя матэрыялы сталі першакрыніцамі па вывучэнні і асэнсаванні мінулага роднага краю, па іх сучаснікі адкрываюць для сябе гісторыю нашага горада, вучацца любіць і паважаць сваю малую радзіму.

У верасні 2019 г. была праведзена навукова-практычная канферэнцыя «Мартынаўскія чытанні», прысвечаная 115-годдзю з дня нараджэння А. Мартынава, ініцыятарам і арганізатарамі якой сталі ўстановы культуры «Кобрынскі ваенна-гістарычны музей імя А. В. Суворава», «Кобрынская цэнтральная раённая бібліятэка». У рабоце канферэнцыі прынялі ўдзел краязнаўцы з розных рэгіёнаў Беларусі, работнікі культуры і адукацыі, архіваў, музеяў, бібліятэк, супрацоўнікі СМІ, грамадскіх арганізацый, а таксама даследчыкі, якія дзейнічаюць у сферы вывучэння і аховы гісторыка-культурных каштоўнасцяў рэгіёну. Плануецца, што з мэтай прыцягнення ўвагі да развіцця краязнаўства, аб'яднання намаганняў гісторыкаў і краязнаўцаў для далейшага вывучэння гістарычнага мінулага гэта мерапрыемства стане традыцыйным і будзе праходзіць кожныя пяць гадоў да юбілейных дат з дня нараджэння Аляксея Мартынава [3, с. 4].

На жаль, да 115-гадовага юбілею А. Мартынава так і не атрымалася выданне асобнай кнігай літаратурных і публіцыстычных твораў нашага таленавітага земляка. Працы Мартынава запатрабаваныя, і неабходнасць у гэтым выданні існуе, бо такі зборнік уяўляе цікавасць як дапаможнік па краязнаўстве.

Спробай неяк кампенсаваць гэты прабел з'явілася выданне бібліёграфамі цэнтральнай бібліятэкі тэматычных зборнікаў публікацый А. Мартынава. Адзін з іх – зборнік артыкулаў «Летапісец кобрынскага музея». Кобрынскі музей у той цяжкі пасляваенны час (1946) быў адзіным музеем у Брэсцкай вобласці. Гэта сапраўды мартынаўскае дзецішча. Дзякуючы яго дзейнасці музей стаў прывабным турыстычным аб'ектам міжнароднага значэння, на

працягу многіх дзесяцігоддзяў лічыцца візітнай карткай не толькі горада Кобрына, але і ўсёй Беларусі. Аляксей Міхайлавіч 32 гады працаваў дырэктарам музея, непасрэдна ім сабрана большасць экспанатаў з многіх музеяў былога Савецкага Саюза. Зборнік уключае артыкулы А. Мартынава, прысвечаныя кобрынскаму музею, з газет і часопісаў розных гадоў выдання.

Пра падзеі Вялікай Айчыннай вайны на Кобрыншчыне напісана нямала. Але найбольш дасканалыя, падрабязныя матэрыялы, у якіх выкарыстаны асабістыя ўспаміны, сведчанні землякоў, архіўныя дадзеныя, змешчаны ў артыкулах Аляксея Мартынава. Ён перажыў дзве сусветныя вайны, у гады Вялікай Айчыннай быў звязаны з партызанамі атрада імя Чапаева, затым мабілізаваны ў Чырвоную Армію. Да 30-годдзя вызвалення Беларусі па ініцыятыве А. Мартынава і пры яго непасрэдным удзеле былі ўстаноўлены 24 абеліскі з мемарыяльнымі дошкамі, прысвечанымі падзеям Вялікай Айчыннай. Працы А. Мартынава пра вайну заслугоўваюць асаблівай увагі. У яго ёсць шэраг артыкулаў, прысвечаных пачатку Вялікай Айчыннай вайны, 1122-м дням акупацыі Кобрынскага раёна, трагічнаму лёсу спаленых вёсак і кобрынскага яўрэйства, баявым дзеянням партызан і ўсенароднай барацьбе з гітлераўцамі ў глыбокім тыле ворага, вызваленню Кобрына. Зборнік «Памяць сэрца: тэма Вялікай Айчыннай вайны ў публікацыях А. М. Мартынава» змяшчае артыкулы, што былі надрукаваныя ў раённай газеце «Камуністычная праца» («Кобрынскі веснік») у розныя гады. Зборнік асабліва актуальны напярэдадні 75-годдзя Вялікай Перамогі савецкага народа ў Вялікай Айчыннай вайне.

Асобнай кніжкай пад назвай «Кобрынскія бібліятэкі» выдадзены ўспаміны А. М. Мартынава. Бібліятэкары ніколі не забываюць аб тым, што менавіта пад кіраўніцтвам Аляксея Міхайлавіча была арганізавана і адноўлена ў пасляваенны час гарадская бібліятэка. Мы, супрацоўнікі цэнтральнай бібліятэкі, непасрэдныя сведкі таго, якую цікавасць выклікае асоба А. Мартынава ў маладога пакалення і многіх іншых людзей, як запатрабаваныя яго публіцыстычныя працы. Ушаноўваючы памяць пра свайго паважанага калегу, зберагаем яго каштоўныя гістарычныя матэрыялы для нашчадкаў, даследуем іх. Дарэчы, сам Аляксей Міхайлавіч на працягу многіх дзесяцігоддзяў быў актыўным чытачом нашай бібліятэкі, неаднаразова ўдзельнічаў у бібліятэчных мерапрыемствах, быў ганаровым госцем на нашых юбілейных святах. Апошняя сустрэча бібліятэкараў са знакамітым калегам адбылася ў дзень 60-годдзя бібліятэкі. Мне пашчасціла асабіста сустракацца і гутарыць з Аляксеем Міхайлавічам. Дагэтуль знаходжуся пад велізарным уражаннем ад тых сустрэч, паколькі рэдка жыццё нам дорыць знаёмства з такімі неардынарнымі асобамі. Вялікі інтэлектуал, найцікавейшы суразмоўца, проста добры, сціплы, з тонкім гумарам і тонкім густам чалавек… Напэўна,

штуршок таму, што захапілася і займаюся бібліятэчным краязнаўствам, быў дадзены менавіта гэтым чалавекам.

У гісторыка-краязнаўчым цэнтры бібліятэкі сфарміравана папка інфармацыйна-бібліяграфічных выданняў на аснове публікацый А. Мартынава пад назвай «У адной фігуры – цэлая эпоха», аформлены фотаальбом пад назвай «Фрагменты памяці, фрагменты жыцця…».

Да 115-годдзя з дня нараджэння А. М. Мартынава (2019) у гісторыка-краязнаўчым цэнтры бібліятэкі функцыянавала юбілейная выстаўка-дасье пад назвай «Асоба ў гісторыі малой радзімы». На галоўнай старонцы сайта Кобрынскай РЦБС (www.krcls.by) на банеры «У Календары нашай памяці» размешчана пашыраная даведка з вялікім бібліяграфічным спісам, прымеркаваная да юбілейнай даты нашага земляка. На старонках газет «Кобрынскі веснік», штотыднёвай рэгіянальнай газеты «Кобрин-информ» апублікаваны артыкулы галоўнага бібліёграфа бібліятэкі «Краязнавец з вялікай літары», «Личность в истории малой родины» [4, с. 4]. Старонка «Краязнаўчай газеты» таксама была прысвечана нашаму земляку-юбіляру – артыкул «Асоба ў гісторыі малой радзімы, ці Краязнаўца з вялікай літары» [5, с. 3].

За краязнаўчы біябібліяграфічны праект «Краязнавец з вялікай літары» Кобрынская цэнтральная раённая бібліятэка ў 2019 г. стала найлепшай у намінацыі калектыўных працаў рэспубліканскага конкурсу «Славутыя імёны маёй малой радзімы», што быў абвешчаны ГА «Беларускі фонд культуры» і рэдакцыямі газет «Звязда» і «Краязнаўная газета», і адзначана дыпломам Міністра інфармацыі Рэспублікі Беларусь, каштоўным падарункам [6, с. 1, 3].

Краязнавец з вялікай літары – такі тытул па праве носіць даследчык Кобрыншчыны А. Мартынаў, які пакінуў багатую спадчыну, глыбокі след у гісторыі краю і ў сэрцах землякоў. На такіх неабыякавых людзях, якія заўсёды знахозяцца ў пошуку, трымаецца наша зямля. Ганарымся і выказваем падзяку лёсу за тое, што ў нашым горадзе жыў такі ўнікальны даследчык і летапісец, а таксама спадзяёмся на тое, што творчасць Аляксея Міхайлавіча не пакіне абыякавым не толькі ранейшых знаўцаў яго таленту, але і новых чытачоў, якія з дапамогай мартынаўскай спадчыны адкрыюць для сябе свет гісторыі сваёй малой радзімы.

Літаратура

1. Долготович, Б. Д. Мартынов Алексей Михайлович / Б. Д. Долготович // Почётные граждане белорусских городов / Б. Д. Долготович. – Минск, 2008. – С. 31.

2. Мартынаў Аляксей Міхайлавіч // Памяць: гісторыка-дакументальная хроніка Кобрынскага раёна. – Мінск, 2002. – С. 437–438 : фат.

3. Кузина, С. Площадка для исследователей истории малой родины / Светлана Кузина // Кобрин-информ. – 2019. – 3 октября. – С. 4.

4. Курачук, С. Краязнавец з вялікай літары / Святлана Курачук // Кобрынскі веснік. – 2019. – 21 жніўня. – С. 4.

5. Курачук, С. Асоба ў гісторыі малой радзімы, ці Краязнаўца з вялікай літары / Святлана Курачук // Краязнаўчая газета. – 2019. – № 26 (763). – С. 3.

6. Пучынскі, У. Вынікі падведзеныя – перамаглі і тыя, хто застаўся без узнагародаў / Уладзімір Пучынскі // Краязнаўчая газета. – 2019. – № 29. – С. 1, 3, 5.

7. Краязнавец з Вялікай літары: біябібліяграфічны паказальнік / Кобрынская раённая цэнтралізаваная бібліятэчная сістэма, цэнтральная раённая бібліятэка, аддзел абслугоўвання і інфармацыі ; уклад. Святлана Курачук. – 2-е выд., дап. – Кобрын : Цэнтральная раённая бібліятэка, 2019. – 56 с. : іл.

МІКАЛАЙ КАСПЯРОВІЧ: ШЛЯХ АД ШКОЛЬНАГА КРАЯЗНАЎСТВА ДА АКАДЭМІЧНАЙ НАВУКІ

Лісаў Аляксандр Генадзьевіч,
загадчык кафедры філасофіі і паліталогіі
УА «Віцебская дзяржаўная акадэмія ветэрынарнай медыцыны»,
г. Віцебск

Мікалай Каспяровіч – адзін з прадстаўнікоў бліскучай кагорты навукоўцаў Беларусі 1920-х гг., першай хвалі нацыянальных спецыялістаў, выхадцаў з простага народа, якія вызначалі твар беларускай навукі таго часу. Можна толькі здзіўляцца, як гэта ўдалося яму за адно дзесяцігоддзе плённай дзейнасці зрабіць столькі ў розных накірунках навукі – ад мовазнаўства да краязнаўства.

Краязнаўчы рух Беларусі ў другой палове 1920-х гг. спазнаў надзвычайны росквіт. Невыпадкова на 2-й Усесаюзнай канферэнцыі па вывучэнні прыродных і вытворчых рэсурсаў СССР, якая адбылася ў 1928 г., яго дзейнасць была асабліва адзначана. Беларусі ў справе краязнаўства адводзілася не толькі першае месца, але і канстатавалася «выключнае становішча сярод усіх іншых рэгіёнаў Саюза» [1]. Гэтая адзнака з'явілася вынікам шматгадовай працы вялікай групы энтузіястаў, якія шчыра займаліся вывучэннем роднага краю, цалкам прысвяцілі сябе краязнаўству. У іх ліку перш за ўсё трэба вызначыць Мікалая Іванавіча Каспяровіча, чалавека самавітага, шчырага, працаздольнага.

1 жніўня 1924 г. Мікалай Іванавіч па загадзе Наркамасветы Беларусі быў пераведзены ў Віцебск, які раней (у сакавіку таго ж года) разам са значнай часткай тэрыторыі былой Віцебскай губерні ўвайшоў у склад узбуйненай

БССР. У рэспубліцы былі ўтвораны новыя адміністрацыйна-тэрытарыяльныя адзінкі – акругі. У Віцебскі акруговы аддзел народнай адукацыі на пасаду інспектара па сацыяльным выхаванні і быў накіраваны М. Каспяровіч. Патрэба ў нацыянальна свядомых педагагічных кадрах на Віцебшчыне была вельмі значная, бо разгортваўся працэс беларусізацыі. Галоўную ролю ў ім павінна была адыграць маладая нацыянальная інтэлігенцыя.

Прыезд М. Каспяровіча ў Віцебск у 1924 г. спрыяў канчатковаму фарміраванню мясцовай краязнаўчай арганізацыі. Дзейнасць па вывучэнні мясцовага краю, што ладзілася раней, у гэты час прыйшла ў заняпад. Пасля шэрагу рэарганізацый устаноў, што вялі гэту працу, мясцовая навуковая інтэлігенцыя спрабавала адрадзіць справу. Паводле сведчанняў Б. Брэжга, Віцебская вучоная архіўная камісія, што існавала з 1909 г., у канцы мая 1919 г. злілася з Таварыствам даследавання помнікаў даўніны пры Віцебскім аддзяленні Маскоўскага археалагічнага інстытута. Яго ліквідавалі ў 1922 г. Губернская камісія па ахове помнікаў даўніны і мастацтва, што існавала з 1920 г., да таго часу практычна самараспусцілася. Таму напрыканцы 1923 г. група дзеячаў былой архіўнай камісіі пачала працу па ўтварэнні часовага бюро краязнаўства. 1 лютага 1924 г. адбылася папярэдняя нарада па арганізацыі ў Віцебску Таварыства краязнаўства [2]. Яна заслухала даклад Д. Васілеўскага «Мэты і задачы губернскага краязнаўчага таварыства». У нарадзе былі вызначаны накірункі дзейнасці таварыства, разгледжаны праект статута і структура арганізацыі, абраны часовы прэзідыум. У яго склад увайшлі Д. Васілеўскі, М. Багародскі, К. Ціхаміраў, Я. Яленеўскі, А. Брадоўскі, А. Сапуноў, П. Ільінскі, В. Дракін, М. Мялешка і шэраг іншых.

Датай заснавання Віцебскага акруговага Таварыства краязнаўства трэба лічыць 7 верасня 1924 г. Сваёй мэтай арганізацыя рабіла «ўсебаковае вывучэнне і даследаванне Віцебскай акругі ў эканамічным, натуральна-гістарычным, культурна-гістарычным і інш. стасунках, а таксама навуковую распрацоўку належачых да гэтай галіны пытанняў, распраўсюджанне адпаведных звестак і абуджэнне зацікаўленасці да заданняў Таварыства ў грамадстве» [3, с. 373].

На першапачатковым этапе ўсю арганізацыйную працу ў Таварыстве вёў адзін М. Каспяровіч. І толькі на трэцім сходзе было абрана праўленне, у якое, акрамя яго самога, увайшлі М. Багародскі (1877–1938), А. Брадоўскі (1859–1928), Я. Алонаў (1875–1929) і іншыя. Старшынёй праўлення быў абраны А. Сянкевіч – загадчык Агітпрапа. М. Каспяровіч, самы малодшы з членаў праўлення, выконваў абавязкі яго намесніка. Аднак ужо літаральна праз некалькі тыдняў у сувязі з ад'ездам А. Сянкевіча з Віцебска Мікалай Іванавіч узначаліў арганізацыю. Гэта доўжылася да моманту пераводу вучонага ў Мінск.

За перыяд з верасня 1924 па кастрычнік 1925 г. было праведзена восем агульных сходаў Таварыства, на якіх прысутнічала больш за 1000 чалавек.

У верасні 1924 г. Таварыства пачало ствараць свае аддзяленнні ў раёнах. У час шматлікіх сваіх камандзіровак па акрузе Мікалай Іванавіч прыкладаў шмат намаганняў да арганізацыі «на месцах» краязнаўчых гурткоў, суполак і патрабаваў, каб мясцовыя ўстановы адукацыі кіравалі гэтай справай. Да красавіка 1925 г. раённыя аддзяленні Таварыства існавалі ўжо ў Лёзне, Сіроціне, Высачанах, Бешанковічах. Крыху пазней былі арганізаваны яны ў Сянно, Суражы, Езярышчы, Гарадку, Янавічах, Старым Сяле, Астроўне, Дабрамыслях. І гэта пералік толькі тых арганізацый, дзе вялася больш-менш значная праца. Вялікая колькасць краязнаўчых гурткоў узнікла ў Віцебску: пры ўсіх тэхнікумах (мастацкім, беларускім і яўрэйскім педагагічных, электрамеханічным, музычным, акушэрскім), Ветэрынарным інстытуце [4]. І найбольш плённа гэты рух наладжваўся ў тых мясцовасцях, якія па інспектарскіх справах наведваў М. Каспяровіч.

Вынікі арганізацыйнай працы былі падведзеныя акруговай краязнаўчай канферэнцыяй, што адбылася ў Віцебску 26–27 красавіка 1925 г. У ёй прынялі ўдзел 154 дэлегаты. Больш за трэць з іх былі настаўнікі, амаль палова – вучнёўская моладзь. Былі прадстаўлены даклады «Сельскагаспадарчая вопытная станцыя «Падбярэззе», «Віцебскае аддзяленне Беларускага дзяржаўнага музея», «Віцебскае аддзяленне Беларускага Цэнтраархіва», «Беларускі рух на Віцебшчыне», «Збор і загатоўка лекавых раслін на Віцебшчыне», «Арганізацыя краязнаўчага руху на Віцебшчыне», «Школьныя краязнаўчыя музеі», «Беларускі мастацкі тэхнікум і яго задачы».

Ва ўступнай прамове да канферэнцыі М. Каспяровіч адзначыў: «Школа робіцца першапачатковай краязнаўчай ячэйкай. Пры гэтым надзвычайна ўзрастае роля самога настаўніка. Неабходна, каб настаўнік не толькі ўваходзіў у тыя ці іншыя краязнаўчыя арганізацыі – таварыства, аддзяленні, гурткі і т.д., але і ўзяў на сябе пачын, праявіў актыўную ініцыятыву ў стварэнні гэтых арганізацый. Без краязнаўчай працы настаўнік немажлівы, як без пачатковай адукацыі... Школа будзе памагаць таварыству, а яно школе. Вынікі самостойных школьных работ, якія маюць вялікае педагагічнае значэнне, пасля іх адпаведнай апрацоўкі ў таварыстве, могуць вярнуцца ў школу, атрымаўшы і навуковую каштоўнасць. У працы па эканамічным і прыродазнаўчым вывучэнні краіны таварыству прыдаецца намаганнямі вучняў весці масавыя назіранні, без якіх нельга абысціся. Значыць, толькі пры цесным супрацоўніцтве школы і таварыства магчыма дасягненне пастаўленых перад школай і таварыствам мэтаў» [5, с. 199–216].

Зразумела, што ў сваёй штодзённай працы інспектара аддзела адукацыі М. Каспяровіч дабіваўся супрацоўніцтва школы і таварыства. У школьныя

ўстановы акрана накіроўваў цыркуляры. Вось тэкст аднаго з іх: «Гэтым прапануецца Вам арганізаваць пры школе гурток вывучэння мясцовага краю, у які бы ўвашлі і настаўнікі, і мясцовыя працаўнікі, і вучні, і іншыя. Апрача вывучэння краю заданнем гэтага гуртка павінна быць прадстаўленне краязнаўчага матэрыялу школам. Узорны статут можа быць укладзены згодна статуту Віцебскага Акруговага Таварыства краязнаўства. Матэрыялы для першапачатковай працы знойдзеце ў “Віцебшчыне”. Зараз жа пасля арганізацыі звяжыцесь з акруговым праўленнем Таварыства краязнаўства» [6, спр. 110, л. 156].

Адпаведныя распараджэнні даваліся і ў цыркуляры-абежніку акрана ўсім загадчыкам раённых аддзелаў адукацыі ад 24 снежня 1925 г.: «Закончыце ўрэшце арганізацыю краязнаўства ў Вашым раёне і клапаціцеся аб пашырэнні яго. Звязывайцеся з Акруговым праўленнем Таварыства Краязнаўства (Віцебск, Савецкая, 32), Цэнтральным бюро краязнаўства БССР (Менск, Рэвалюцыйная, 21), Цэнтральным бюро краязнаўства РСФСР (Ленінград, Набережная 9 студзеня, Мрамарны дварэц)... Пры чым галоўная кіруючая сувязь павінна быць з Цэнтральным Бюро БССР і Віцебскім, а з ЦБК РСФСР – таварыская» [6, спр. 110, л. 216]. У паперы вызначаны накірункі працы, на якія прапанавана звярнуць галоўную ўвагу. М. Каспяровіч з поспехам карыстаўся адміністраваннем у дасягненні мэтаў па стварэнні сеткі краязнаўчых устаноў. І ў гэтых абставінах яно было апраўданым, досыць эфектыўным і адыграла сваю ролю ў разгортванні краязнаўчага руху на Віцебшчыне.

У час працы ў Віцебску Мікалай Іванавіч захоўваў трывалыя сувязі з Наркаматам асветы Беларусі, удзельнічаў ва ўсіх агульнарэспубліканскіх з’ездах і нарадах педагагічных работнікаў 1920-х гадоў. Яго працы мелі падтрымку Інстытута беларускай культуры, уваходзілі ў агульныя праграмы доследаў гэтай установы. М. Каспяровіч быў па сутнасці ўпаўнаважаным Інбелкульта ў рэгіёне. Ён падтрымліваў асабістыя кантакты з дзеячамі інстытута У. Ігнатоўскім, Я. Лёсікам, М. Мялешкам, М. Шчакаціхіным. Яшчэ жывучы ў Віцебску, удзельнічаў у працы шэрага ўстаноў і камісій Інбелкульта, у прыватнасці, у слоўнікавай камісіі, камісіі гісторыі мастацтва, арганізаванай па ініцыятыве М. Шчакаціхіна. Гэтыя кантакты рабілі працу мясцовых краязнаўчых арганізацый мэтанакіраванай і навукова карыснай.

Актыўная навуковая праца М. Каспяровіча звярнула на сябе ўвагу кіраўнікоў беларускай адукацыі і навукі. Ужо ў час жыцця ў Віцебску ён паступова пераўтварыўся ў вучонага сапраўды нацыянальнага маштабу, зацвердзіў сябе шэрагам выдатных даследаванняў. 1 кастрычніка 1926 г. М. Каспяровіч быў вызвалены ад пасады інспектара Віцебскага акрана ў сувязі з пераводам у Мінск [6, спр. 5, л. 233]. Яму была прапанавана пасада навуковага сакратара Цэнтральнага бюро краязнаўства Беларусі, адначасова

з гэтым ён зрабіўся адказным сакратаром друкаванага органа гэтай арганізацыі – краязнаўчага часопіса «Наш край», які ў гэты час узначальваў пісьменнік Змітрок Бядуля.

Увосень 1926 г., калі М. Каспяровіч пераехаў у Мінск, у Інбелкульце адбываліся карэнныя перамены. У сярэдзіне года кіраўніцтвам рэспублікі была вызначана перспектыва рэарганізацыі гэтай установы ў Нацыянальную акадэмію навук. Адной з праблем з'яўлялася адсутнасць неабходных кадраў. Для ўзмацнення справы ў Мінск былі запрошаны навукоўцы з іншых гарадоў Беларусі. М. Каспяровіч быў у тым ліку, хаця не ўспрымаўся чалавекам з правінцыі. Справы, якімі ён займаўся ў Віцебску, каардынаваліся Інбелкультам. У Мінску яго чакала добра знаёмая, але больш маштабная праца.

21 кастрычніка ў віцебскай газеце «Заря Запада» быў надрукаваны зварот М. Каспяровіча «Да ведама краяведаў»: «Шчыра дзякую шырокія працоўныя колы Віцебшчыны за дапамогу ў маёй краязнаўчай працы, прашу не спыняць яе і ў наступны час і слоўніковы матар'ял з Віцебшчыны пасылаць непасрэдна па адрасу: Менск, Рэвалюцыйная, 21, Цэнтральнае бюро краязнаўства (марак на канверт класці не трэба), а таксама іншы матар'ял, які пасылаўся да сяго часу мне асабліва для апрацоўкі. Карысна адначасова з пасылкаю паведамляць аб гэтым праўленне т<аварыст>ва краязнаўства. Рукапісы, калекцыі, спісанкі і т.д., т.п. матар'ял, які прынімаўся мною для т<аварыст>ва краязнаўства, прашу адсылаць па адрасу: Віцебск, Пушкінская, 3. Акруговаму праўленню т<аварыст>ва краязнаўства. З паш<анай> М. Каспяровіч».

Цэнтральнае бюро краязнаўства, у якое Мікалай Іванавіч прыйшоў на пасаду навуковага сакратара, існавала ў сістэме Інстытута беларускай культуры з 1924 г. Яно кіравала працай мясцовых краязнаўчых арганізацый, у многіх навуковых праектах абапіраючыся на грамадскую падтрымку. Яшчэ ў часе працы ў Віцебску М. Каспяровіч супрацоўнічаў з слоўнікавай камісіяй Інбелкульта па збіранні лексікі Віцебскага рэгіёна, ажыццяўленні выдання краёвага слоўніка. Гэтая праца ішла асабліва энергічна ў 1926 г. За тры гады, з 1925 па 1927, у камісію было дастаўлена каля 120 тысяч картак-слоў, прычым найбольшая колькасць з Віцебскай акругі – звыш 37 тысяч. І, вядома, пры самым непасрэдным удзеле Мікалая Іванавіча. Ён працягваў кіраваць збіраннем віцебскага слоўніка і ў той час, калі пераехаў на працу ў Мінск. Па сутнасці, ён «з'явіўся пачынальнікам сістэматычнай работы ў гэтым кірунку» і кідаць яе не збіраўся.

У лістападзе 1926 г. М. Каспяровіч увайшоў у склад фальклорна-дыялекталагічнай камісіі, старшынёй якой быў П. Бузук. Членамі яе з'яўляліся А. Багдановіч, Я. Воўк-Левановіч, С. Некрашэвіч, П. Растаргуеў, І. Сербаў, а сакратаром працаваў вядомы па Віцебску А. Шлюбскі. Камісія ажыццяўля-

ла праграму па збіранні беларускіх гаворак, абапіраючыся на дапамогу настаўніцкіх сіл. У гэтай працы вопыт М. Каспяровіча быў вельмі карысны.

Улетку 1927 г. па прапанове Цэнтральнага бюро краязнаўства М. Каспяровіч ажыццявіў камандзіроўку ў Фінляндыю, Латвію, Эстонію і Літву з мэтай вывучэння краязнаўчай і педагагічнай справы ў гэтых краінах. Камандзіроўка доўжылася з 28 ліпеня па 10 верасня. У Фінляндыі ён працаваў у Хельсінкі, Гранкуме, Тузуле і Сэлікі. Імкнуўся да кантактаў з мясцовымі навукоўцамі. «Перашкодай у працы з'явілася адсутнасць шмат якіх выдатных фінскіх краязнаўцаў, якія таксама выехалі ў замежныя камандзіроўкі». У Фінляндыі яго вандроўка адзначана ў мясцовым друку. Асаблівая цікавасць Мікалая Іванавіча была да метадалогіі краязнаўства, асаблівасцяў разумення задач краязнаўства, будовы і практыкі працы арганізацый. Вяртанне на радзіму адбывалася праз Талін, Тарту, Рыгу, Каўнас, Дзвінск, «у якіх [ён] таксама цікавіўся развіццём краязнаўства». Пашырэнне практычнага вопыту мела вялікае навуковае значэнне. Вынікам вандровак стаў шэраг публікацый. У гэты ж час ён вывучаў краязнаўства ў Расіі і ва Украіне, у Ленінградзе знаёміўся з працай феналагічнага аддзела Рускага таварыства аматараў светазнаўства.

Кніга «Краязнаўства» – апошняя па часе выдання і, без сумненняў, самая значная праца навукоўца, якая не страціла сваёй каштоўнасці і да сённяшняга часу [7]. Яна зрабілася вынікам усёй вельмі бурнай, але непрацяглай дзейнасці М. Каспяровіча па вывучэнні роднага краю. Гэта не толькі падрабязная гісторыя беларускага краязнаўства, але і ацэнка яго сучаснага (на момант выдання) стану, метадычныя парады па яго арганізацыі. Нарысы, аб'яднаныя мэтай сістэматызацыі краязнаўчага вопыту, павінны прынесці карысць для далейшага развіцця руху. Кніга «Краязнаўства» і вялікая колькасць артыкулаў М. Каспяровіча, прысвечаных той жа тэматыцы, застаецца і сёння каштоўнасцю ў практычнай працы краязнаўчых арганізацый рознага ўзроўню [8].

Творчы шлях М. І. Каспяровіча ад кіравання практычнай працай краязнаўчых арганізацый да рэалізацыі грунтоўных праграм навуковага акадэмічнага ўзроўню з'яўляецца яркім прыкладам рэалізацыі ідэі пашырэння навуковых ведаў ва ўмовах фарміравання нацыянальнай навукі, мае сёння вялікае дыдактычнае значэнне. Вельмі шкада, што пакуль так і не вырашана пытанне з выданнем яго прац асобным зборам твораў.

Літаратура

1. Наш край. 1929, № 12, с. 17.

2. Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці (далей – ДАВВ), ф. 170, воп. 1, спр. 4, л. 1; спр. 13, лл. 1, 1 адв.

3. Касперович, Н. Краеведческое движение в Витебском округе // Краеведение, 1926, № 3, с. 373–376 (перакладзена з рускай мовы).
4. ДАВВ, ф. 256, воп. 1, спр. 4, лл. 58, 66 адв., лл. 80, 94.
5. Віцебшчына, т. 1. – Віцебск, 1925.
6. ДАВВ, ф. 170, воп. 1, спр. 110, л. 156.
7. Каспяровіч, М. І. Краязнаўства (Нарысы). – Менск, 1929. – 159 с.
8. Лісаў, А. Г. Краязнавец Мікалай Каспяровіч / А. Г. Лісаў, А. М. Падліпскі. – Віцебск : Віцебская абласная друкарня, 2000. – 46 с.

З ГІСТОРЫІ ЛЬНАВОДСТВА І ТКАЦТВА ВЁСКІ ЗАЖЭВІЧЫ САЛІГОРСКАГА РАЁНА Ў МАЛЮНКАХ ІВАНА МІКАЛАЕВІЧА БЯЛЬКО

Мазоль Таццяна Іванаўна,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры,
кіраўнік музея «Зажэвічы: мінулае і сучаснасць»
ДУА «Зажэвіцкі вучэбна-педагагічны комплекс
дзіцячы сад – сярэдняя школа Салігорскага раёна»,
аг. Зажэвічы, Салігорскі раён, Мінская вобласць

Імя гэтага чалавека невядома далёка за межамі нашага раёна. Затое яго ведаюць усе жыхары вёскі Зажэвічы – ад малога да вялікага. Гэта Іван Мікалаевіч Бялько. Ваенная і працоўная біяграфія гэтага мужнага і сумленнага чалавека выклікае павагу і гонар не толькі ў землякоў, але і ўва ўсіх, з кім перасякаліся яго шляхі-дарогі.

Нарадзіўся Іван Мікалаевіч 3 студзеня 1926 года. У 1940 годзе скончыў 7 класаў Зажэвіцкай сямігадовай школы. Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. Служыў у пяхотнай дывізіі. Дзень Перамогі сустрэў у шпіталі. За час ваеннай службы ўзнагароджаны медалямі «За адвагу», «За ўзяцце Кёнігсберга», ордэнам Айчыннай вайны.

Вярнуўшыся дадому, атрымаў сярэднюю адукацыю ў вячэрняй школе, а затым скончыў курсы механіка-камбайнера і ўпершыню ў Старобінскім раёне вывеў у поле самаходны камбайн. У 1975 годзе скончыў Горацкую сельскагаспадарчую акадэмію. Атрымаў дыплом інжынера-механіка і працаваў на пасадзе інжынера па працаёмкіх працэсах. Адначасова адказваў за будаўніцтва і мантаж абсталявання на новых аб'ектах. Менавіта яго рукамі шмат гадоў назад была ўстаноўлена піларама, па асабістым праекце пабудаваны жарнавы млын. У 1972 годзе пад яго кіраўніцтвам быў змантіраваны сушыльны комплекс КЗС-20 і камбікормавы цэх ОКЦ-15. З 1976 года праца-

ваў на пасадзе інжынера-будаўніка. Многія аб'екты жывёлагадоўлі і зернятока Іван Мікалаевіч рабіў па асабістых праектах. Былі пабудаваны зерняховішчы, кармасховішчы, сушылкі, цялятнікі, сокавы цэх, гаражы, гандлёвы цэнтр, абеліск загінулым у вайну землякам, дзіцячы сад і яшчэ многія іншыя аб'екты ў калгасе «Перадавік».

Як бачым, залатыя рукі ў гэтага чалавека. І гэта яшчэ не ўсё, што даў яму Бог… Іван Мікалаевіч малюе карціны. «Ну і што тут дзіўнага?», – скажаце вы. А тое, што ўсе яны намаляваны звычайным простым алоўкам. Уявіце сабе чорна-белыя фотаздымкі, выкананыя фатографам шмат гадоў таму. Менавіта так выглядаюць карціны Івана Мікалаевіча, якія ён падараваў школьнаму музею «Зажэвічы: мінулае і сучаснасць». Дзякуючы ім мы маем магчымасць вярнуцца ў мінулае, у гісторыю нашай роднай вёскі. Вось перад намі будынак сельсавета і клуба, а гэта – старая школа. А калі трэба расказаць дзецям пра тое, як жылі нашы продкі ў пачатку XX стагоддзя, – калі ласка. Вось хата з левага боку: каля печы на кручку вісіць драўлянае вядро для вады, над печчу – вянкі цыбулі, побач калыска, падвешаная на вяроўцы, і палаці, на якіх спала ўся сям'я. На сцяне вісіць зімняя вопратка.

На другім малюнку бачым стол, над ім вісіць лямпа, у куце – абразы, паўз сцяну – шырокая лава. Над лавай – паліца, на ёй ляжаць некалькі боханаў хлеба. Звычайна дзеці пытаюць, чаму паліца вісіць так высока. Экскурсавод адказвае словамі аўтара карціны: «Каб дзеці не дасталі, бо адразу ўвесь з'ядуць».

Па звестках гісторыкаў, вырошчваць лён людзі пачалі 7–9 тысяч гадоў таму ў міжрэччы Тыгра і Еўфрата, у Старажытным Егіпце. З тых часоў дзякуючы неверагодным уласцівасцям у яго з'явілася мноства прыхільнікаў у многіх кутках свету. Беларусь – адна з тых краін, дзе ёсць найбагацейшы досвед апрацоўкі і перапрацоўкі гэтай культуры.

Наша малая радзіма здаўна славіцца вырошчваннем і апрацоўкай ільну. У цяперашні час вёска Зажэвічы з'яўляецца цэнтрам льнаводства ў Салігорскім раёне, амаль што адзінай мясцовасцю, дзе вырошчванне лёну з'яўляецца асноўным відам вытворчасці сельскай гаспадаркі. А яшчэ Зажэвічы славяцца ткацкімі ўзорамі пляцення ў выглядзе косак. Мясцовыя майстрыхі ткалі на ткацкіх станках з 8-ю педалямі вельмі складаныя ўзоры.

Спачатку лён трэба было церабіць – гэта значыць рукамі захопліваць яго сцяблінкі каля самай зямлі і вырываць разам з коранем, ніякіх сярпоў у церабленні не выкарыстоўвалася.

Потым вязаліся невялікія снапы і расстаўляліся для прасушкі. Перш чым рыхтаваць лён да далейшай апрацоўцы, трэба было вымалаціць з яго насенне. З яго рабілі карысны ільняны алей. Пасля абмалоту лён ішоў на «расстрэл»: яго акуратна рассцілалі па ўсім полі. Так лён адпачываў на полі яшчэ

прыкладна месяц. Ператрымліваць было небяспечна, тканіна будзе не такой трывалай. Потым яго зноў адпраўлялі на сушку. Сушылі лён у лазні, на павеці, потым на палатках. Высахлыя сцябліны лёну лёгка ламаюцца, і толькі цяпер іх неслі размінаць, для гэтага было спецыяльнае прыстасаванне – мялка, або церніца.

У кожнай сялянскай гаспадарцы мяццё лёну, як і іншая праца, звязаная з яго апрацоўкай, выконвалася ўручную і пераважна жанчынамі. Пачыналі мяццё лёну дзяўчаты з распушчанымі косамі, каб шаўкавістым атрымаўся кужаль.

Традыцыйны спосаб пераважаў і пры далейшай апрацоўцы валакна – трапанні. У асноўным трапалі лён уручную пры дапамозе прылады працы – трапла. У вёсцы Зажэвічы, як і ва ўсёй паўднёвай Беларусі, найбольш распаўсюджаным было трапло мечападобнай формы. Левай рукой трымалі лён на вісу, правай білі па ім тонкім рубам драўлянага інструмента. Казалі, што трапло для жанчыны ўсё роўна, што сякера для мужчыны. У працэсе трапання разам з кастрыцай адбівалася і нізкаякаснае валакно, якое ўжывалася для розных бытавых патрэб (вілі вяроўкі, ткалі мешкавіну і інш.).

Больш мяккім і шаўкавістым рабілася валакно пасля часання яго на грэбні. Найбольш старажытным з'яўляецца драўляны грэбень лопасцепадобнай формы, які ў другой палове XIX стагоддзя шырока бытаваў на Палессі.

У працэсе далейшай апрацоўкі атрымлівалі розныя гатункі валакна. Адходы пасля часання на грэбені адносіліся да другога гатунку. Заставаўся высокаякасны кужаль. Прычым часалі «на ваду», пакуль на ёй не будзе асядаць нават пыл.

Пасля часання скачвалі так званыя кудзелі і прымаліся прасці. Пралі звычайна на вячорках. Вядома, што ў XIX стагоддзі электрычнасці ў вёсцы Зажэвічы яшчэ не было. Каб асвятліць хату, вяскоўцы знайшлі выйсце – агульнымі намаганнямі ў некаторых хатах рабілі лучнікі. Гэта такое прыстасаванне, калі ад коміна адыходзіць на сярэдзіну хаты тоўстая труба з бляхі з шырокай адтулінай унізе. Да гэтай трубы прымацоўвалася рашотка, на якую клалі лучыны. Такім чынам асвятлялі хату. Тут і пралі, і спявалі песні, і жартавалі.

Прылады для прадзення простыя. Гэта прасніца, да якой мацавалася кудзеля, верацяно для скручвання ніткі. Верацёны выраблялі мужчыны з дапамогай спецыяльных прыстасаванняў.

Пражу з верацён перамотвалі на матавіла, лічачы і перавязваючы ніткі. Шэсцьдзесят нітак называлі пасмо. Для добрага палатна з дзевяці верацён намотвалі адзін мот (дзевяцярнік). Гэта была аснова будучага палатна. Моты старанна мылі, вымарожвалі. Паступова пража з цёмна-шэрай станавілася ўсё святлейшай. Гатовыя для ткання моты былі светла-се-

рабрыстыя. Па колькасці і якасці мотаў меркавалі аб працавітасці гаспадыні і яе дачок.

Выраб тканін у хатніх умовах выконваўся на гарызантальным ткацкім станку – кроснах. А ў гэты час дзеці ткачых самастойна спрабавалі рабіць першыя крокі ў «хадунку».

Хочацца адзначыць своеасаблівы стыль мастака. Кідаецца ў вочы дакладнасць прамаляваных дэталяў, і гэта нягледзячы на тое, што ў аўтара не было прафесійнай мастацкай адукацыі.

Вялікае значэнне творчасць І. Бялько мае не толькі для нашага рэгіёна, але і для ўсёй краіны ў цэлым, бо закранае аспекты жыццядзейнасці ўсёй Беларусі. Шмат з таго, што адлюстравана на яго карцінах, было ва ўжытку нашых продкаў. І працэсы развіцця вытворчасці былі ідэнтычныя.

О СООТНОШЕНИИ ИСТОРИЧЕСКИХ ДАННЫХ МЕСТНЫХ КРАЕВЕДОВ И АРХИВНЫХ НАУЧНЫХ ИЗЫСКАНИЙ В ВОПРОСЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ Л. М. ГУТЦАЙТА – РУКОВОДИТЕЛЯ СЛУЦКИХ МЕЛЬНИЦ В ГОДЫ НЭПА

Микула Евгений Иванович,
заместитель директора
учреждения «Белорусский государственный музей
народной архитектуры и быта»,
г. Минск

Во время работы в архивах Республики Беларусь над темой «Мельничное дело в БССР в годы НЭПа» я обнаружил интересную информацию о владельце паровой мельницы в г. Слуцке в дореволюционный период Льве Михелевиче Гутцайте. Сразу возник вопрос: а что по этому поводу пишут местные слуцкие краеведы. Наиболее серьезными источниками казались книги А. В. Жука «Храналогія Слуцкай мінуўшчыны» (Слуцк, 1996) и «Памяць. Слуцкі раён. Слуцк» (Кніга 1. Мінск, 2000). Если обобщить данные этих исследований, то перед нами предстает фигура купца Гутцайта, владевшего мукомольным предприятием в 1900–1914 гг. с 15 наемными рабочими и 6 парами жерновов [2, с. 25]. Упоминается Гутцайт в контексте существовавших в г. Слуцке 3 частных мельниц. Если данные первой работы почти не соотносятся с интересующей нас личностью, то автор очерка во второй работе, известный слуцкий краевед В. С. Видлога, опиралась на данные академической монографии [3, с. 293].

Эта информация послужила для меня базовой отправной точкой для исследования слуцких мельниц в годы НЭПа и деятельности Гутцайта в частности. За последние четыре года удалось найти новые данные, которые под другим углом зрения позволили рассмотреть деятельность этого человека. Его следует отнести к особой группе хозяев крупных мельниц, которые сумели приспособиться к требованиям Советской власти, сжиться с ней и работать в новых условиях. К ним относятся хорошо оснащенные технически мельницы, которые числились в 1-й и 2-й категориях в соответствии с документами органов власти первых лет НЭПа, в первую очередь государственные. В 1922 г. в Минске насчитывалось 25 мукомольных предприятий, большинство из которых были паровые и нефтяные. Наиболее известные среди них – мельницы Гольдберга, Гохтейна, Леккерта, Лившица (Серебрянка), Рудигера, Брауэра, братьев Раковщик, Плебанская, Фундылера (Лошицкая), бывшая Чертова, а также паровая мельница в Игумене (бывшая Нисневича, или госмельница «Труд») и мельницы в Слуцке.

В г. Слуцке в начале НЭПа три мельницы были объединены в единое Управление государственными мельницами под руководством Лейбы (Льва) Михелевича Гутцайта (1868 г.р.), который до революции являлся хозяином мельницы «Восход» (второе название в годы НЭПа – госмельница № 5) и лесопильного завода, а также в 1913–1915 гг. арендовал 2 винокуренных завода в имениях Мецевичи Погостской волости Слуцкого уезда и Чепели Старобинской волости Слуцкого уезда. Он успешно находил общий язык с владельцами этих имений Сигизмундом Бонифатьевичем Крупским и Видотской Софьей Игнатьевной. И только запрет производства алкогольных напитков в военное время остановил карьеру Гутцайта на винокуренных предприятиях, но не на мельницах [4, л. 1, 3, 5, 14, 15, 17].

Совладельцем Гутцайта по предприятию в царские времена был Лауенбург Я. В. Сумма акционерного или паевого капитала, основанной в 1901 г. паровой мельницы, составила 80000 руб., что являлось огромной суммой на то время. Кирпичное здание мельницы имело 4 этажа, а здания лесопильного и кочегарного отделений – по одному этажу [6, л. 33]. Слуцкие краеведы считают, что до революции Гутцайт был купцом, но это маловероятно. Скорее всего, это был мещанин по социальному статусу и предприниматель по духу и занятиям. В пользу этой версии говорит то, что Советская власть никогда бы не назначила бывшего купца на должность управляющего крупной государственной структурой. Да и в архивных документах, которые попадались автору данного сообщения, он ни разу не фигурировал в качестве купца. При немцах и поляках Гутцайт управлял своей мельницей, а также был хозяином дома в Слуцке совместно с братом [6, л. 18].

С 28 марта 1922 г. он был назначен руководителем Управленя госмельниц в Слуцке (его мельница с 1 января 1921 г. уже принадлежала СНХБ, позже Наркомпроду БССР). Но ему подчинялись уже мельницы «Прогресс» (в штате насчитывалось 14 чел.; бывшие хозяева Р. И. Мышалов, Ш. М. Барышанский и М. Ш. Найкруг), «Экономия» (15 чел.; бывшие хозяева – братья В. М. и Р. М. Мышаловы) и «Восток». Конкурент Л. М. Гутцайта в царские времена В. М. Мышалов (по объему имущества перед революцией братья Мышаловы были наиболее богатыми хозяевами в Слуцке, к тому же образованными людьми, кроме российского и еврейского, хорошо владели немецким языком [5, л.10,14]), который остался в БССР и никуда не эмигрировал в начале 20-х годов, характеризовал Гутцайта как «сильного специалиста в коммерческом отношении», но «малограмотного в техническом отношении» [1, с. 56–57]. По существу Гутцайт являлся директором государственного объединения, сохранившим многочисленные личные связи и серьезное влияние в городе и наркомате.

Управление госмельницами при продаже муки руководствовалось рыночными взглядами, изменяя цены по несколько раз в день, учитывая «понижение или повышение валюты». Удачное использование рыночной коньюнктуры и личные связи позволили Гутцайту в это тяжелое послевоенное время совершать для своих мельниц непозволительные для тогдашних госструктур покупки: для мельницы «Прогресс» были заказаны дорогие фосфористо-бронзовые и шелковые сита, изготовленные в Швейцарии [1, с. 57]. Гутцайт проявил себя как квалифицированный специалист, при котором эффективно функционировали 3 хозяйственные организации со сложным экономическим наследством, разрушенным войнами, с элементами богатого дореволюционного прошлого. Например, госмельница «Прогресс» имела 2-цилиндровый паровой локомобиль «Генрих Ланц» в 60 л.с., «Экономия» – локомобиль «Вольф». Необходимо отметить, что конкурент Гутцайта В. М. Мышалов, который писал на последнего жалобы в НКП БССР, не пробился даже на рядовые должности в мельничном деле, что свидетельствует и о номенклатурных качествах самого Л. М. Гутцайта. Интересно, что Гутцайт являлся членом потребительского товарищества «Сила», но в профсоюз работников-мельников принципиально не вступил [6, л. 18].

Л. М. Гутцайт был настолько влиятельным на слуцких мельницах и в НКПБ, что в 1922 г. позволил себе участие в нескольких совместных владениях мельницами. Он был условным владельцем на мельнице «Каролин» Тимковичской волости Слуцкого уезда вместе с Зеликом Давыдовичем Виленским, которую два компаньона арендовали с 1910 г. (в 1928 г. власти расматривали эту мельницу уже как частную). Мельница имела локомобиль

(12 л.с.), обслуживала четыре деревни в округе с общим количеством около 2000 человек. Гутцайт также владел совместным правом собственности на паровую мельницу «Огородническая» Тимковичской волости Слуцкого уезда, которая была построена за собственные средства в 1920 г. вместе с Р. Черномордиком. При мельнице имелись локомобиль (20 л.с.) и круподерка. У Черномордика это также была не единственная мельница. Вместе с Лейба Вульфовичем Мацкевичем он хозяйствовал на водяной мельнице в местечке Тимковичи Слуцкого уезда в апреле 1922 г. [1, с. 57]. Интересно, что вопрос двух мельниц – «Каролин» и «Огородническая» в марте 1923 г. рассматривался Центральной арендной комиссией, и по итогам рассмотрения 8 июня 1923 г. дела по мельницам Секретариатом ЭКОСО (Экономическое совещание) БССР были переданы на руки руководителю Слуцкого исполкома [8, л. 12]. Здесь, скорее всего, имел место фактор личного влияния Гутцайта, чтобы таким образом тихо, без лишнего шума решить дела, касаюшиеся мельниц, на месте работы последнего. В 1923 г. Гутцайт продолжил работать руководителем Управления госмельниц, ибо в качестве одного из участников подписывал акт о передаче слуцких мельниц в распоряжение Слуцкого исполкома.

Дальнейшая его судьба после 1923 г. пока неизвестна. Имеются только косвенные данные, что в 1928 г. на хуторе Каролин Тимковичской волости Слуцкого округа владельцем паровой мельницы вместе с вышеупомянутым З. Д. Виленским числился Абрам Лейбович Гутцайт, вероятно, сын Гутцайта Л. М. [9, л. 107]. Хотя по данным переписи 1926 г. владельцем данной паровой мельницы вместе с сукновалкой, круподеркой и маслобойней являлся только Гутцайт А. Л. [7, л. 104].

Таким образом, полученная краеведческим путем первоначальная информация о Л. М. Гутцайте послужила серьезным толчком к поиску дальнейшей информации об этой неординарной личности – своеобразном белорусском «Корейко», открыла неизвестные страницы в его судьбе. Новые архивные данные, изложенные в представленном докладе, могут стать хорошим подспорьем для слуцких краеведов при написании истории своего города. Судьба этого человека требует продолжения архивных исследований, и новые данные о нем помогут приоткрыть завесу тайны над неизвестными страницами его жизни.

Литература

1. Микула, Е. И. К вопросу о категориях владельцев мельниц в период НЭПа в БССР. Памяць продкаў праз музейны свет: мінулае, сучаснасць і будучыня музеяў пад адкрытым небам. Матэрыялы Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі. Мінск, 26 кастрычніка 2018 г. – Мінск, 2018. – С. 55–70.

2. Памяць. Слуцкі раён. Слуцк. У 2-х кнігах. Кніга 1. – Мінск, 2000.
3. Прамысловыя прадпрыемствы дарэвалюцыйнай Беларусі. – Мінск, 1988.
4. Национальный архив Республики Беларусь (далее НАРБ). – Фонд 30. – Оп. 1. – Д. 839.
5. НАРБ. – Фонд 30. – Оп. 1. – Д. 861.
6. НАРБ. – Фонд 30. – Оп. 1. – Д. 865.
7. НАРБ. – Фонд 30. – Оп. 2. – Д. 1173.
8. НАРБ. – Фонд 18. – Оп. 2. – Д. 41.
9. Государственный архив Минской области. – Фонд 48. – Оп. 1. – Д. 26.

КРАЕВЕД. ИСТОРИК. ЧЕЛОВЕК

Мишина Рита Ивановна,
учитель истории
ГУО «Забродская средняя школа Шкловского района»,
д. Забродье, Шкловский район, Могилевская область

На этих страницах мы постараемся рассказать историю жизни удивительного Человека, нашего земляка Василия Кирилловича Брикина. За свою жизнь он успел сделать столько, что, кажется, одному человеку это не по силам: много учился, прошел горнило Великой Отечественной войны, трудился там, где приказывала Родина, создал замечательную семью, построил дом и посадил сад, начал писать книгу «Мое родное Староселье». В 1975 г. по инициативе и непосредственном участии Василия Кирилловича в отдельном здании в центре д. Любиничи был открыт музей боевой и трудовой славы колхоза им. М. Фрунзе, в котором Брикин В. К. оставался бессменным директором. К сожалению, Василий Кириллович в 1998 г. ушел из жизни. Но остался семейный архив, страницы его недописанной книги, оставленные Забродской школе, которые позволили нам рассказать о достойной жизни Василия Кирилловича Брикина.

В своем прошлом мы всегда пытаемся найти тот источник, который способен укрепить наши духовные силы. Память необходима живым для того, чтобы, оценивая величие былого, строить завтрашний день.

Родился Василий Брикин 22 сентября 1924 г. в деревне Староселье, был первенцем в многодетной семье потомственного хлебороба Кирилла Никитовича Брикина. На то время в Староселье было 50 дворов! Василий Кириллович вспоминал про родное Староселье: «Само название “Староселье” говорит, что это село старое. По данным Центрального

государственного архива древних актов, на конец XVIII в. в Староселье было 54 двора, жили в нем 187 мужчин и 200 женщин. Эта деревня была полнокровная. В каждом дворе жило 6–7 человек. Все большие и малые исторические события не минули и мою деревеньку. Хотя в исторических летописях больших сведений об этом нет, но молва о свершениях старосельчан передавалась из уст в уста. Жили здесь роды постоянные, корни их глубоко сидели в этой земле. Фамилий было немного: Серковы, Савкины, Радьковы, Подскребкины, Брикины, Лизуновы, Кузьмины, Тарасовы, Трубкины, Сафроновы».

Накануне рождения Василия в белорусской деревне проводилась земельная, так называемая «прищеповская» реформа. Из воспоминаний В. К. Брикина: «Сколько пришлось перемен пережить односельчанам. В начале 20-х годов – расселения на т.н. “прищеповские хутора”, только начали налаживать жизнь, как в начале 30-х – коллективизация, а в самом конце 30-х вновь выселение из хутора в деревню. Выселено было 100 дворов колхозников. Это опять все начинай по-новому, на старом месте остались сады, огороды, пришлось вновь менять уклад жизни. Переселение в городах и то изредка, с одной квартиры на другую, а здесь… двор со скотом, домом, постройками».

Благодаря отцовской науке – а Кирилл Никитович имел большой авторитет – Василий быстро научился и пахать землю, и косить, любую работу в деревне знал наощупь. Мать рано умерла, Василию было всего 13 лет. Отец погиб на фронте в 1943-м. Еще до войны Василий успел получить хорошее по тем временам образование – Старосельская начальная, Городецкая семилетняя и «сталинская» средняя школа № 3 г. Шклова.

22 июня 1941 года. Война. Василию вместе с его однолетками вскоре довелось на себе ощутить всю тяжесть оккупации, примириться с которой комсомолец не мог, и быстро влился в ряды народных мстителей. Его брата Андрея, несмотря на юный возраст, схватили фашисты и направили на работу в Германию. Брат Александр в 1940 г. по первому набору «трудовых резервов» попал в ремесленное училище в Ленинград, где пережил блокадную эпопею. А Василий Брикин вместе с десятком старосельских парней пошел в лес, к партизанам. Сначала добывали и перевозили оружие, потом в составе 35-го партизанского отряда Белыничской военно-оперативной группы довелось участвовать в боях против оккупантов. Во время посещения одной из деревень на границе с Кличевщиной Василий и его друзья наткнулись на гитлеровцев. Силы были неравными, пришлось спасаться, и, раненный в руку, чуть вырвался Брикин в морозную ночь из неминуемого плена и смерти. В юношестве время летит быстро, даже когда оно наполнено жесткими испытаниями, опалено войной. И наступил долгожданный праздник осво-

бождения на белорусской земле, который по мере сил старался приблизить и молодой партизан Василий Брикин.

Из воспоминаний В. К. Брикина: «103 староселься принимали участие в Великой Отечественной войне. 59 из них полегли на полях сражений. Это были знаменитые пахари, косари, конюхи, плотники. В большинстве своем главы семейств, у которых было по 4–5 детей и более. 17 из погибших были людьми холостыми. Они не оставили после себя детей. Наш враг, стреляя в них, стрелял и в наше будущее.

Четверых человек отдала на алтарь победы Холенкова Федора Петровна: своего мужа Филиппа, дочь Анну (за помощь партизанам расстреляли немцы), а сыновья Никита и Володя погибли на фронте.

Не посрамили своей чести мои земляки, оказавшиеся на временно оккупированной врагом территории».

Война продолжалась. Брикина направили в военное учебное подразделение, где он стал сержантом и вскоре уже воевал в артиллерийской части. Сначала наводчиком, потом командиром пушки – 122-миллиметровой «гаубицы». Форсировал Одер, воевал в армии генерал-лейтенанта Попова, а новость про Великую Победу встретил под немецким городом Ростоком. В наградном списке партизана и солдата Брикина – медали «Партизану Отечественной войны II степени», «За отвагу», «За взятие Кенигсберга», орден Отечественной войны II степени.

Демобилизовавшись в марте 1947 г., Брикин возвращается в родное Староселье, устраивается на работу в местный колхоз «Красный ударник», главой которого был друг детства и партизанский товарищ Владимир Макарович Подскребкин. Василий Брикин работал бригадиром. Вскоре молодежь выбрала его секретарем комсомольской организации колхоза.

Василий Кириллович вспоминал послевоенное время: «Трудно возрождалась жизнь на разрушенной оккупантами земле. На себе пахали, на себе таскали со складов зерно, семена на посев. Причем делали это женщины и подростки. Но постепенно жизнь налаживалась, возвращались с войны фронтовики, но не во всех домах была радость. 59 человек уже никогда не ступят на родную землю.

Уже будучи в составе укрупненного колхоза, моя деревня оставалась, да и теперь остается, его важнейшей производственной единицей. Забегая вперед, скажу: хотя не построено в деревне современных комплексов, а в приспособленных постройках мои земляки в 1988 г. произвели 1007 т молока, 519 т мяса, в т.ч. свинины 445 т. Получили денежный доход 1 602 550 р.! Такого результата не было ни в каком колхозе!»

В январе 1948 г. Брикина выбирают депутатом Могилевского областного Совета народных депутатов по Фащевскому избирательному округу

№ 75. Вскоре Василий женился. И тут совсем неожиданно ему предложили выборную должность первого секретаря Шкловского райкома ЛКСМ. Через год он стал коммунистом. В 1950 г. поступил на учебу в Минскую республиканскую партшколу, одновременно с этим экстерном за год и четыре месяца окончил исторический факультет Минского педагогического института. Василия Брикина тянуло к учительскому труду, однако, хоть и не очень хотелось снова надевать военную форму, пришлось подчиниться приказу и ехать пропагандистом полка в распоряжение политуправления Северного военного округа. Трудности гарнизонной жизни в заполярном Мурманске вместе с Василием Кирилловичем пришлось испытать и его жене Марии Алексеевне вместе с маленькой дочкой Валентиной. Отслужив четыре года на Севере, В. К. Брикин уволился в звании капитана и вернулся с семьей на Шкловщину, в родную деревню. Здесь родились два сына: Владимир и Виталий, а в д. Забродье для своей семьи Брикины построили дом. И снова сразу со школой не сложилось, направили на партийную работу. В должности инструктора райкома на Любиничской зоне МТС заниматься приходилось и административными, и организаторскими делами. После упразднения в 1957 г. зон МТС некоторое время работал инструктором в отделе пропаганды райкома партии.

А 1 сентября 1958 г. Василий Кириллович Брикин переступает порог Забродской средней школы в качестве ее директора. Начинается его любимая и единственная на долгие годы работа в должности учителя истории, воспитателя, руководителя и организатора хлопотливой работы большого педагогического коллектива. До 1984 г., до пенсионного возраста, В. К. Брикин без устали занимался любимой работой. Очевидно, что учительский труд, да еще в должности директора, требует сил и энергии, однако по-настоящему влюбленному в эту работу многое удается. Заслуженный учитель БССР, отличник народного образования республики Василий Кириллович Брикин, через сердце и разум которого прошли многие поколения учеников, многое сделал и для школы, и для ее воспитанников, много доброго оставил в их памяти, заслужил настоящий авторитет и уважение у жителей деревень, у руководства базовых для школы хозяйств.

Когда пришло время Василию Кирилловичу идти на пенсию, председатель колхоза им. Фрунзе А. Г. Думлер предложил ему создать музей в хозяйстве. И с тем же энтузиазмом, свойственным для Брикина во всех делах, он взялся за музейную работу. Теперь история колхоза родного края живет в многочисленных документах и экспонатах историко-краеведческого музея г. Шклова. Много и плодотворно работал Василий Кириллович в исторических архивах Советского Союза. По крупинкам собирал он интересную и достоверную информацию об истории родного края. Значительная часть его

наработок вошла в историко-документальную хронику «Память. Шкловский район». В 2000 г. музей боевой и трудовой славы колхоза им. Фрунзе стал филиалом учреждения культуры «Шкловский районный историко-краеведческий музей».

Из воспоминаний Василия Кирилловича: «Какие люди выросли на моей родной старосельской земле! Первыми Героями Социалистического Труда в районе стали председатель колхоза им. М. Фрунзе Серков Филипп Михайлович и свинарка Потапова Екатерина Антоновна.

Десятки моих односельчан получили высшее образование и стали специалистами: Серков Михаил Максимович окончил БГСХА и работает во Всесоюзном проектном научно-исследовательском институте, крупными хозяйственными руководителями стали Серков Павел, Серков Михаил Филиппович, Мигурский Сергей.

Работают педагогами в Забродской СШ Подскребкина Наталья, Радькова Наталья, Брикин Владимир. Инженерами стали Радьков Вячеслав, Подскребкин Валерий, Моисеев Алексей, врачом – Радьков Николай, медиком в родном колхозе – Подскребкина Наталья Петровна.

К сожалению, уже ушли от нас многие, кого я назвал здесь. Умирает постепенно когда-то посаженный старосельцами сад, нет кому ухаживать за ним. Но надеюсь – старое село будет стоять вечно. И как бы хотелось собраться нам вместе, тем, кто когда-то уехал из Староселья, кто остался в нем и помнит свое детство, прошлое деревни, и из этих рассказов сложить живую историю родного края. Пусть мои воспоминания и будут началом этого».

В книге Василия Кирилловича Брикина нет конца. Он, к сожалению, не успел его дописать. Однако, возможно, в этом и заключалась мысль автора: оставить книгу без концовки, чтобы не устанавливать временных рамок. Чтобы книга продолжалась. Ведь жизнь не стоит на месте. Мир развивается, изменяется, эволюционирует. И мы должны всегда идти в ногу со временем.

Однако не стоит забывать, что мир не может существовать без человека, ведь именно Человек сделал его таким, каким он выглядит сейчас. И в своей книге Василий Кириллович хотел донести именно это. Человек есть мир. Каждый человек отдельно и люди в целом. Ценна всякая человеческая жизнь. И мы, современное поколение, ни в коем случае не должны про это забывать. Ведь мы – продолжение этой книги.

АРЛОЎ ВІКТАР РЫГОРАВІЧ – ЛЕТАПІСЕЦ ПУХАВІЧЧЫНЫ

Муха Барыс Ібрагімавіч,
метадыст
ДУДА «Цэнтр турызму дзяцей і моладзі Пухавіцкага раёна»,
г. Мар'іна Горка

Краязнавец – галоўны пастаўшчык двара яе Вялікасці Гісторыі

Лічу, што я стаў краязнаўцам дзякуючы дзвюм Асобам у маім жыцці. Гэта Мікалай Рыгоравіч Гнеўка, выкладчык вышэйшай школы. Ён дапамог мне праз свае заняткі на ўроках і ў гуртку палюбіць гісторыю Беларусі. Гэта не толькі набыццё тэарэтычных ведаў, але і выкананне шматлікіх практычных заданняў па гісторыі, складанне індывідуальных праектаў і, як вынік гэтай працы, напісанне курсавых работ і нават дыплома.

Другая асоба – Арлоў Віктар Рыгоравіч, з якім я пазнаёміўся ў студэнцкія гады, калі пачаў цікавіцца мясцовай гісторыяй. Так, працуючы ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі (былой Ленінцы) па ваеннай тэматыцы, я натрапіў на артыкул «Сорак герояў – сорак подзвігаў». У ім аўтар паспрабаваў сабраць матэрыялы аб лётчыках, якія паўтарылі подзвіг Мікалая Гастэлы. Кароткія біяграфіі... Чытаю – Уладзімір Аляксандравіч Шыманскі. Месца нараджэння – Пухавічы, Гомельская вобласць. Вось тут я і зацікавіўся гэтым фактам. Прыйшоў на кансультацыю да Віктара Рыгоравіча. «Факт цікавы, пачынай разбірацца, шукай», – параіў Арлоў (я тады яшчэ не ведаў, што ў Гомельскай вобласці таксама ёсць паселішча Пухавічы). У гарадскім пасёлку Рудзенск знайшоў жонку героя, якая паказала мне шмат рэчаў свайго мужа, перададзеных яго саслужыўцамі. А ў вёсцы Варонічы пазнаёміўся са старэйшым братам Уладзіміра. Так 27 лістапада 1980 года ў мясцовай газеце «Сцяг працы» (цяпер «Пухавіцкія навіны») з'явіўся артыкул пад назвай «Ён паўтарыў подзвіг Гастэла» [11].

Шырока вядома ў нашым раёне імя заслужанага настаўніка Беларусі Віктара Рыгоравіча Арлова. Цяжка знайсці ў Мар'інай Горцы чалавека, які не ведаў бы яго. Адны ў яго вучыліся, другія былі на экскурсіях у створаных ім школьных музеях, слухалі яго лекцыі па гісторыі Вялікай Айчыннай вайны, выступленні на настаўніцкіх канферэнцыях і метадычных секцыях, чыталі ў раённай газеце яго артыкулы па гісторыі Пухавіччыны, сустракаліся з ім на сходах ветэранаў вайны і працы. І заўсёды ён гаварыў і пісаў аб неабходнасці глыбокага вывучэння гісторыі краю.

Васямнаццацігадовым юнаком прыйшоў В. Р. Арлоў выкладаць гісторыю ў адну з вясковых школ Падмаскоўя. Было гэта ў 1940 годзе. Да вайны

закончыў педвучылішча, пасля вайны – педінстытут. Я не буду расказваць у гэтым артыкуле пра ваенны лёс Віктара Рыгоравіча – гэта асобная тэма.

З дзяцінства Віктар Рыгоравіч любіў гісторыю нашай Радзімы. І сярод іншых якасцей вельмі цаніў у людзях пачуццё гістарычнай памяці. Заўсёды імкнуўся да таго, каб урокі былі цесна звязаны з жыццём краіны.

Віктар Рыгоравіч паспяхова спалучаў педагагічную дзейнасць з даследаваннем школьных праблем, асаблівую ўвагу ўдзяляў гістарычнай адукацыі. З дакладамі з вопыту работы ён выступаў на Усесаюзных (тады яшчэ існаваў СССР) канферэнцыях у Алма-Аце, Казані, Ленінградзе, Вільнюсе, Мінску. Ён быў дэлегатам двух з'ездаў настаўнікаў Беларусі, яму першаму ў раёне прысвоена званне настаўніка-метадыста. Віктар Рыгоравіч удастоены звання заслужанага настаўніка Беларусі, ён узнагароджаны рэдкай педагагічнай узнагародай – медалём Н. К. Крупскай.

Ён шмат зрабіў і па ўвекавечванні памяці герояў Вялікай Айчыннай вайны. Менавіта па яго прапанове ў Мар'інай Горцы былі пастаўлены помнікі савецкім воінам, партызанам і падпольшчыкам каля чыгуначнага вакзала, партызанцы Любе Гайдучонак у скверы на вуліцы Кастрычніцкай, таксама мемарыяльны комплекс у гонар подзвігу артылерыстаў 48-й арміі ў вёсцы Вузляны.

Па прапанове В. Р. Арлова Мар'інагорскі гарадскі Савет (цяпер не існуе) прысвоіў званне ганаровых грамадзян горада ўдзельнікам вызвалення горада і раёна ў 1944 годзе, Героям Савецкага Саюза генералам Міхаілу Фёдаравічу Панову, Івану Рыгоравічу Кабякову, палкоўніку Антону Канстанцінавічу Леанцюку, а таксама нашаму земляку – кампазітару Ігару Міхайлавічу Лучанку.

Адзначаны заслугі Віктара Рыгоравіча і ў кнізе У. А. Малішэўскага, П. М. Пабокі «Нашы гарады». Вось што яны пішуць у нарысе, прысвечаным Мар'інай Горцы: «На Кастрычніцкай (назва вуліцы) жывуць і многія вядомыя людзі горада, сярод іх Віктар Рыгоравіч Арлоў. Заслужаны настаўнік рэспублікі, краязнавец, удзельнік Сталінградскай бітвы і вызвалення Мар'інай Горкі, ён многае зрабіў і робіць у справе патрыятычнага выхавання моладзі. У сярэдняй школе № 1 (памылка, СШ № 3), дзе працуе ўжо трэці дзясятак гадоў настаўнікам гісторыі, ім арганізаваны 2 музеі: "У. І. Ленін" (так у тэксце) і "Героі і подзвігі", у рабоце якіх прымаюць удзел практычна ўсе вучні, а наведваюць музеі нават госці з-за мяжы. Звыш 50 выпускнікоў школы сталі за гэтыя гады афіцэрамі Савецкай Арміі, амаль столькі ж – выкладчыкамі гісторыі, супрацоўнікамі музеяў. А колькі невядомых раней фактаў і падзей упісалі юныя краязнаўцы ў гісторыю горада, колькі адкрылі новых імён герояў мінулай вайны! За гэту работу Віктар Рыгоравіч узнагароджаны медалём імя Крупскай (у БССР гэтай узнагароды ўдастоены менш дзясятка чалавек), многімі дыпломамі і граматамі ўзнагароджаны абодва музеі» [1, с. 51–52].

А вось што В. Р. Арлоў піша ў адной з рэспубліканскіх газет у артыкуле «Юность моего города»: «Активизировали свою работу четыре школьных музея: истории Великой Отечественной войны, комсомола Белоруссии, партизанского движения и, самый большой среди них, старейший в Белоруссии – музей В. И. Ленина. Недавно открылся музей истории техникума, которому в 1966 году исполнилось девяносто лет.

Любопытное письмо прислал в этот музей воспитанник техникума Николай Никифорович Корженевский: "Осенью 1920 года с сумкой за плечами, с ботинками в руках я пошёл пешком в училище (так назывался тогда техникум). Около деревни Синча встретился с красноармейской тачанкой и спросил у бойцов дорогу. Когда рассказал, что иду в училище со Слутчины, за сотню километров, комиссар сказал бойцам: "Смотрите, Ломоносов"… Комиссар не ошибся. Н. Н. Корженевский стал учёным. "Ломоносовыми" стали и другие питомцы техникума: доктор сельскохозяйственных наук И. Д. Юркевич, А. И. Новик, Р. Н. Вильдфлуш, член-корреспондент Академии наук БССР И. М. Качура…"» [8].

Пад рубрыкай «Педагагічны роздум» 9 кастрычніка 1973 года ў мясцовай газеце з'яўляецца артыкул В. Р. Арлова «Вывучаючы гісторыю роднага краю». Што клапоціць Віктара Рыгоравіча? «Даўно прыйшоў да пераканання, што вывучэнне гісторыі роднага краю ў школе мае вялікае значэнне... На жаль, у некаторай часткі педагогаў, асабліва маладых, сустракаюцца і негатыўныя, іранічныя адносіны да гісторыі родных мясцін. Можна пачуць разважанні: "Ды якая там у нас гісторыя", "Сяло наша нічым не славутае". Як жа яны не правы! Я перакананы: мінулы, як і сённяшні дзень кожнай вёскі і раёна, багаты многімі падзеямі».

Якім быць школьнаму музею? Школьны музей. Які ён? Гэтыя пытанні заўсёды хвалявалі настаўніка Арлова. «Мне и самому приходилось не раз выслушивать "советы" и "указания" некоторых товарищей. "У вас в музее должны быть такие-то и такие-то разделы обязательно". Спрашиваю: "Почему именно эти разделы, а не другие?" Вразумительных ответов не следует. После подобного разговора невольно думалось о том, что для такого человека живое творческое дело не представляет никакой ценности» [7].

«Как-то мы провели среди старшеклассников анкету "Я и музей". Вот что написала комсомолка-десятиклассница Тамара Хромова, отвечая на эту анкету: "В эту школу я пришла недавно, но сразу меня поразило, какое место в жизни школьного комсомола занимает музей. Я тоже была включена в его работу. В той школе, где я раньше училась, тоже был музей Ленина, но он был как будто не наш, за нас всё делали учителя. А здесь музей целиком "ребячий"» [7].

«Нярэдка бывае так: запрасілі ў школу цікавага чалавека, пагутарылі з ім і на тым справу палічылі закончанай. На наш погляд, сустрэча з цікавымі людзьмі павінна быць пачаткам вялікай выхаваўчай размовы з юнымі. У нас такая праца працягваецца. Так, праз некалькі дзён на класнай гадзіне мы зноў вярнуліся да выдатнай падзеі і правялі гутарку "Што я пачуў, убачыў і даведаўся на сустрэчы з партызанскім палкаводцам". Адбыўся цікавы абмен думкамі. Цяпер вучні рыхтуюць фотаальбом "Сустрэча з начальнікам Цэнтра штаба партызанскага руху". Мы працягваем перапіску з П. К. Панамарэнкам, перапіску, якая ўзбагачае школьнікаў новымі ведамі», – піша Арлоў у «Настаўніцкай газеце» [4].

Пазней з'яўляецца кніга «Школьный музей. Из опыта работы», дзе змешчаны артыкул В. Р. Арлова «Роль школьного музея В. И. Ленина в пропаганде материалов 25 съезда КПСС» [2, с. 14–22].

«Кожны настаўнік – наш верны добры сябар, які дзень за днём усё далей і далей вядзе за сабой у краіну ведаў. Але адкрыю адзін вучнёўскі сакрэт. У кожнага школьніка абавязкова ёсць адзін самы любімы настаўнік. Ёсць такі і ў мяне. Гэта выкладчык гісторыі Віктар Рыгоравіч Арлоў», – піша вучаніца 10 класа, слухач школы рабкораў Э. Драбышэўская ў артыкуле «Нашым любімым настаўнікам». І працягвае: «Віктару Рыгоравічу мы абавязаны не толькі сваімі ведамі па гісторыі, але і тым, што вучымся ў школе, дзе створаны адзін з лепшых першых школьных музеяў – музей У. І. Леніна. Дзеці нават жартуюць з гэтага выпадку: "Нельга ўявіць Віктара Рыгоравіча без музея, а яшчэ цяжэй уявіць музей без Віктара Рыгоравіча"». А заканчвае свой артыкул Э. Драбышэўская наступным чынам: «З Віктарам Рыгоравічам можна гутарыць на любую тэму, таму што, па-мойму, няма нічога, чым бы ён не цікавіўся. Такой бадзёрасці, такому юнаму сэрцу, маладому запалу ва ўсіх камсамольскіх справах можа пазайздросціць кожны з нас. Мы вельмі ганарымся сваім настаўнікам, якога ведае ўвесь раён» [10].

У размове з Алесем Карлюкевічам (зараз Міністр інфармацыі Рэспублікі Беларусь) я сказаў, што трэба выпраўляць памылку, якая існуе доўгі час. В. Р. Арлоў з'яўляецца стваральнікам не двух, а трох музеяў у горадзе. Першапачаткова, працуючы ў Мар'інагорскай сярэдняй школе № 1, ён стварыў музей гісторыі камсамола Беларусі. Ёсць дастаткова фактаў, якія даказваюць гэта. Спынюся толькі на адным. Мясцовая газета «Сцяг працы» за 17 мая 1962 года. Назва артыкула «Ёсць у школе музей...»: «На дзвярах аднаго з класаў Мар'інагорскай школы № 1 таблічка: "Школьны музей гісторыі камсамола Беларусі". Многа экспанатаў для музея зрабілі самі піянеры. Наташа і Марыя Кострак намалявалі плакат "Камунізм – гэта маладосць свету". Толя Маліноўскі падарыў музею работу па выпільванні – сілуэт У. І. Леніна, а дзесяцікласніцы вышылі партрэт У. І. Леніна і многа іншых». Аўтар артыкула –

В. Арлоў, далей ён падпісваецца як выкладчык гісторыі, кіраўнік работ па стварэнні школьнага музея [9].

У сумесных артыкулах «Чалавек жыве, пакуль яго помняць» (2007) і «Стваральнік трох музеяў» Алесь Карлюкевіч разам са мной выказвае думку аб тым, «што зараз філіял раённага краязнаўчага музея СШ № 3 мог бы насіць імя Віктара Рыгоравіча Арлова» і «вельмі важна (і гэта думка гучыць не ўпершыню) аб'яднаць намаганні ды выдаць хаця б невялікую гісторыка-краязнаўчую кніжку Віктара Рыгоравіча» [3].

А матэрыялу дастаткова. Толькі з 1960 года і да свайго пяцідзесяцігоддзя (1972 г.) ён прачытаў па ленінскай тэматыцы каля 500 лекцый і дакладаў. А супрацоўнікі краязнаўчага аддзела раённай бібліятэкі падлічылі, што толькі ў мясцовай газеце Віктар Рыгоравіч надрукаваў больш за 800 артыкулаў рознай тэматыкі.

Перад маімі вачыма газета «Пухавіцкія навіны» за 31 ліпеня 1993 года. У гэтым нумары змешчаны некралог і два апошнія артыкулы Віктара Рыгоравіча. У некралогу сказана, што «Віктар Рыгоравіч быў знаўца і прапагандыст музейнай справы і краязнаўства. Дзякуючы яго нястомным пошукам былі адноўлены шматлікія слаўныя старонкі з гісторыі вайны на тэрыторыі раёна, створаны музей у СШ № 3».

А апошні артыкул у жыцці гэтага чалавека быў прысвечаны вайне. Назва – «Слово о Курской битве». «Вспоминаю, как после окончания Сталинградской битвы наш 220-й гвардейский истребительно-противотанковый артиллерийский полк прибыл в феврале 1943 года под Курск. Боевой дух у наших солдат и командиров был очень высоким. Пройдя высшую Сталинградскую академию боевого мастерства, отличную школу боевой выучки, все мы были готовы к решительному наступлению на Запад…» [5].

Пайшоў з жыцця воін, які вызваляў Пухавіччыну ў 1944 годзе, настаўнік, які амаль увесь пасляваенны час перадаваў свае веды нашым дзеткам, грамадзянін, які шчыра любіў наш раён і шмат зрабіў, каб яго палюбілі ўсе жыхары Пухавіцкага краю!

І апошняе. Я пачынаў артыкул са слоў, што мяне зрабілі настаўнікам-краязнаўцам два чалавекі. На маім пісьмовым стале ляжыць газета «Савецкі настаўнік», вельмі дарагая для мяне. У рубрыцы «Пісьмы са школы» артыкул «Любіць свой край». «Чалавекам, які горача любіць гісторыю роднага краю, жадае больш глыбока вывучыць яго мінулае і сённяшні дзень, ведаю я пяцікурсніка гістарычнага факультэта Барыса Муху. Упэўнены, што праз некаторы час у школу прыйдзе цудоўны настаўнік гісторыі, які прынясе ёй сваю любоў да роднага краю, да яго гісторыі, да яго людзей». Аўтар – В. Арлоў, настаўнік-метадыст Мар'інагорскай сярэдняй школы № 3 Пухавіцкага раёна, заслужаны настаўнік БССР [6].

Дзякую Вам за гэта, Віктар Рыгоравіч!

Мы, нашчадкі славутага настаўніка, павінны аддаць даніну памяці. На маю думку, Першы Рэспубліканскі краязнаўчы форум Беларусі дасць штуршок для таго, каб правесці раённую краязнаўчую канферэнцыю, прысвечаную стагоддзю з дня нараджэння В. Р. Арлова.

Літаратура

1. Малішэўскі, У. А., Пабока, П. М. Нашы гарады // У. А. Малішэўскі, П. М. Пабока. – Мінск : Народная асвета, 1991.
2. Школьный музей. Из опыта работы. Минск : Народная асвета, 1978.
3. Краязнаўчая газета, № 39, кастрычнік 2004.
4. Настаўніцкая газета. 6 студзеня, 1973.
5. Пухавіцкія навіны. 31 ліпеня, 1993.
6. Савецкі настаўнік. 17 снежня, 1980.
7. Советская Белоруссия. 1968.
8. Советская Белоруссия. 16 апреля, 1973.
9. Сцяг працы. 17 мая, 1963.
10. Сцяг працы. 9 кастрычніка, 1973.
11. Сцяг працы. 27 лістапада, 1980.

ИСТОРИЯ ДИНАСТИИ РЕЗЧИКОВ СТАРООБРЯДЧЕСКОЙ СЛОБОДЫ РАДУЛЬ

Леонтьева Светлана Ивановна,
главный хранитель фондов
ГУК «Ветковский музей старообрядчества и белорусских традиций им. Ф. Г. Шклярова»,
г. Ветка

Никитин Александр Сергеевич,
научный сотрудник
ГУК «Ветковский музей старообрядчества и белорусских традиций им. Ф. Г. Шклярова»,
г. Ветка

С первых дней создания Ветковского музея сотрудники занимались кропотливой и очень важной работой – поиском и восстановлением имен мастеров Ветковско-Стародубского региона конца XVII – начала XX в. Это было крайне необходимо, поскольку на первых порах приходилось постоянно доказывать, что все экспонаты, представленные в музее (иконы, рукописные

книги, киоты, чеканные и бисерные оклады), не свозились сюда из различных столичных мест, а создавались местными мастерами.

На протяжении длительного времени собиралась уникальная информация, составлялся «Словарь мастеров Ветковско-Стародубского региона», который насчитывает на сегодняшний день более 170 имен. Это иконописцы, писцы, резчики, чеканщики, вышивальщицы бисерных окладов на иконы. Сбор материалов осуществлялся несколькими путями. Прежде всего, это крайне редкие выходные данные на иконах, рукописных книгах, чеканных окладах, затем информация, почерпнутая из различных архивных, научных источников (из последних получено 35 имен). Самое большое количество имен дал третий путь – сбор сведений от жителей данного региона. Нам повезло: мы застали еще«живой» ту старообрядческую среду, которая свято хранила не только прекрасные произведения мастеров. От старообрядцев 1890–1910-х годов рождения мы узнали как имена многих мастеров, так и представления об их внешности, образе жизни.

Увлекательная работа по выявлению новых имен продолжается и сегодня. Так, в 2016 г. «Словарь» пополнился новыми именами мастеров из посада Радуль Черниговской губернии, почерпнутыми из книги Г. Станкевича «С древлеправославной верой, надеждой, любовью» [7, с. 45–46]. Мурланов Илья Андреевич (умер в 1960-е гг.) и Новгородский Андриян Ерофеевич (умер в 1970-е гг.) были уставщиками и занимались перепиской богослужебных текстов. Василий Родионцев – иконописец из Новозыбкова. Работал в Радуле, откуда родом и Петр Иванович Костылев, в 80-е годы XIX в.

История интереснейшего старообрядческого поселения на границе Украины и Беларуси – Радуля насчитывает трехвековую историю. Основанный в 1708 г. посад Радуль, как и Ветка, пережил сложную череду событий: от духовных взлетов до тотального разорения, после которого вновь возрождался. Основателем этой слободы считается дворцовый крестьянин Филипп Иванович Костылев, который был первым ее войтом [7, с. 10]. Возможно, это далекий предок Петра Ивановича Костылева, мастера-резчика, которому посвящена часть экспозиции Ветковского музея в зале «Золотой райский сад», где представлена киотная резьба. У всех посетителей неизменный интерес вызывает «Уголок мастера», где представлены подлинные инструменты («лощилки») для полирования сусального золота, которым покрывали деревянную резьбу, лекала и прориси с орнаментами для резьбы, книжечки от сусального золота и серебра с папиросной бумагой, счета на сусальное золото, выставленные московским торговым домом Петру Ивановичу. Все это буквально оживляет, приближает к нам далекое прошлое, в котором создавал свои чудесные «райские сады» прекрасный мастер из Радуля. Но больше всего впечатляет чертеж роскошного иконостаса, сделан-

ный П. И. Костылевым на ватмане размером 103х69 см. Тончайшая работа, выполненная чернилами, свидетельствует о высочайшем профессионализме мастера. Но Петр Иванович не только сделал подробнейший чертеж с мельчайшими прорисовками орнаментов, но и воплотил его в реальность. Таким был иконостас в Покровской церкви местечка Радуль Черниговской губернии. Можно только представить размеры старообрядческой церкви, которая имела такой грандиозный четырехъярусный иконостас, вмещающий в себя 70 икон. В фондах Ветковского музея есть еще два варианта чертежа, выполненных П. И. Костылевым для иконостаса старообрядческой церкви в д. Лопатни близ Радуля.

Впервые о радульском резчике мы услышали в 1987 г. во время экспедиционной поездки в Радуль от Суховеева Ивана Николаевича: «Был мастер, который делал иконостасы, называли “резчик”. Фамилию теперь не помню, но жили по улице Домановке» [9, л. 11]. Потом от радульских жителей мы узнали, что в Гомеле живет невестка мастера Костылева Мария Александровна. В 1989 г. состоялось первое знакомство с Марией Александровной, 1922 г.р., которая рассказывала: «Это мой свекор Костылев Петр Иванович. Строил церковь на родине в Радуле, в Лопатнях, на Кавказ ездил. Умер он в 1924 г., лет 60 было. Детей их было восемь, род весь вымер. Хлопцы, трое было, все деловые, после революции в 30-х годах столярные работы делали, но этим [киотной резьбой, иконостасами] не занимались. Делал узоры на иконостасы. Весь иконостас изрезан фигурами, узорами. Был у него мастер, который учил его – Нижников. Церковь в Радуле разорили, разгребли, в Лопатнях сгорела. Пустой след сейчас…» [10, л. 1].

Из дома Марии Александровны мы получили редчайшие материалы: кроме инструментов, более 30 прорисей, лекал, рисунков, несколько счетов на сусальное золото. За чертежом иконостаса Покровской церкви ездили в Минск. Его сохранила и подарила музею дочь Марии Александровны Татьяна Сергеевна. Два чертежа иконостаса деревенской церкви в Лопатнях подарил сын Валентин Сергеевич, проживавший в Гомеле.

Последующее общение с М. А. Костылевой расширило сведения о Петре Ивановиче. «Это мой свекор, иконописец был, он церкви делал, иконостасы резал очень хорошо. Я его не знаю, но, со слов мужа и со слов соседей, был такой простой мужик, но талантливый. Он три или четыре класса закончил. Была у него мастерская, инструмент. Обыкновенная, домик такой небольшой, правда, из бревен сделан был, окна были, я видела. Верстаки стояли, резчицкие долота были. Все было, даже эти беличьи щеточки были, что золото накладывать, из хвостов белки волоски. Он там иконы писал и резьбу делал, киоты эти, резьба красивая!» [4]. Сведения о мастерской при доме подтвердила Доманова Варвара Акимовна, 1923 г.р.,

жившая по соседству с мастерами: «Я их знаю. Были у них помощники. Мы напротив чуть дальше жили, и у них такая была мастерская, на улицу окошечко такое большое!» [5].

Петр Иванович Костылев работал не один. С ним трудились и два его сына, которым он передавал свое мастерство: Николай Петрович (1912–1943) и Сергей Петрович (1915–1966) – муж Марии Александровны.

О том, был ли П. И. Костылев иконописцем, существуют самые противоречивые сведения. Да и самих икон, написанных им, пока не пришлось видеть. А вот то, что он был прекрасным резчиком, киотным мастером, знали далеко за пределами Радуля. Конверты, отправленные ему из Гомеля, Москвы подписаны просто: «Господину Петру Ивановичу Костылеву. Радуль Черниговск. Иконостасному мастеру» [1]. «В слободу Радуль Черниговской губернии Городнянского уезда. Въ низу Дома Федора Федоровича Доманова. Киотному мастеру Петру Ивановичу Г-ну Костылеву» [2]. Заказы ему поступали из разных мест. Некоторые орнаментальные рисунки Петра Ивановича имеют пометы с указанием фамилий заказчиков: «Василию Полякову», «Дорошенко Ивану Ивановичу», «Шарову Димитрию», «Сахалю за Киевъ».

По сведениям М. А. Костылевой, Петр Иванович «на Кавказе церковь делал. Ему зарплату дали, тысячу рублей николаевских денег было. Он приехал, сразу дом поставил» [6]. А внук Валентин Сергеевич утверждал, что дедушка «реставрировал Андреевский собор в Киеве» [11, л. 2 об.]. И в этом можно не сомневаться, судя по чертежам и рисункам Петра Ивановича. А о том, насколько его сын Сергей перенял мастерство отца, свидетельствует прекрасный рисунок с растительным орнаментом для киотной резьбы, подписанный карандашом: «Сергей Костылев» [рис. 2]. В этом рисунке видны легкость, изящество, непринужденность линий, живой ритм, чувство меры и красоты – все, чему учился Сергей Петрович у отца. На всех рисунках мастеров вечные символы райского сада: причудливо переплетенные роза, виноград, акантовый лист. Но ведь все эти узоры нужно было не просто нарисовать – их надо было вырезать из дерева, что значительно труднее, затем соединить и склеить фрагменты, потом залевкасить (грунтом из тертого мела с рыбьим клеем), отшлифовать до ощущения «слоновой кости» и, наконец, покрыть сусальным золотом так, чтобы задышал, зацвел, засиял, замерцал этот чудный золотой райский сад, вызывающий восторг неизменно во все времена.

Надо отметить, что старообрядческие мастера-резчики сохранили именно тот тип могучей, сквозной («навылетной»), пространной, объемной резьбы, который пришел в Московию в XVII в. вместе с белорусскими мастерами на смену распространенной в тех местах так называемой «глухой», плоскостной резьбе. И назывался он – «белорусская резь».

Крайне любопытен тот факт, что П. И. Костылев выполнял заказы не только для старообрядческой среды. Об этом мы узнали благодаря уникальнейшему письму, на обороте которого сделан рисунок киота для иконы. К сожалению, край листа местами оборван, но в целом суть написанного понятна. В этом письме Петр Иванович обращается к православному священнику: «Я могу сделать … работы какъ то иконостасною, малярною. Работы исполняю хорошо и по самым доступным [ценам]. Адрес мой Радуль Черниговской губ[ернии] улица Домановка Пе[тру] Ивановичу Костылеву. Станцея Светило[вичи] Могилевской губ[ернии]. Передать [в] село Немкі свещенику православной цер[кви]» [3]. «Станция Светиловичи», «село Немки» – сегодня это населенные пункты Ветковского р-на Гомельской обл. Светиловичи превратились в агрогородок, а Немки есть Большие и Малые, располагающиеся по двум берегам реки Бесядь.

Давно уже нет мастеров, нет и самой Марии Александровны (умерла в 2014 г.) и ее дочери Татьяны Сергеевны (умерла в 2018 г.). Нет и церквей, для которых делал резные золоченые иконостасы Петр Иванович Костылев. И все же не будем повторять грустные слова Марии Александровны: «Пустой след сейчас...». Не пустой след оставили для нас мастера Ветковско-Стародубского региона. Даже те крупицы, связанные с их именами, собранные в Ветковском музее, говорят об этом. Именно они наполняют музей жизнью, позволяют прикоснуться к истории, помогают в большей степени понимать, осмысливать, эмоционально переживать, чувствовать прекрасные традиции наших предков.

Удивительно, но история продолжается. В 2019 г. внучка Марии Александровны Костылевой сообщила о том, что у нее есть вещи, предметы, связанные с ее прадедом П. И. Костылевым, и передала их в Ветковский музей. А это значит, что «след» прошлого стал еще более глубоким.

Литература

1. ВМСБТ, НВФ № 1768/21.

2. ВМСБТ, НВФ № 1768/22.

3. ВМСБТ, НВФ № 1768/7.

4. Личный архив А. С. Никитина. Записано А. С. Никитиным в 2014 г. от М. А. Костылевой, 1922 г.р.

5. Личный архив А. С. Никитина. Записано А. С. Никитиным в 2014 г. от В. А. Домановой, 1923 г. р.

6. Личный архив А. С. Никитина. Записано А. С. Никитиным в 2014 г. от М. А. Костылевой, 1922 г.р.

7. Станкевич, Г. С древлеправославной верой, надеждой, любовью. Краткий очерк по истории Радуля / Г. Станкевич. – Сумы : Корпункт, 2009. – 58 с.

8. Тетрадь № 31. Записано С. И. Леонтьевой в 1998 г. в д. Буда-Жгунская от Л. М. Плотниковой, 1911 г. р.

9. Тетрадь № 23. Записано С. И. Леонтьевой в 1987 г. в п. Радуль Черниговской обл. от Суховеева И. Н., 1898 г.р.

10. Тетрадь № 28. Записано С. И. Леонтьевой в 1989 г. в г. Гомеле от М. А. Костылевой, 1922 г. р.

11. Тетрадь № 28. Записано С. И. Леонтьевой в 1989 г. в г. Гомеле от В. С. Костылева.

ПЕДАГОГ, ГЕОГРАФ, КРАЕВЕД. К 100-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ МОИСЕЕВА ИВАНА АНДРЕЕВИЧА

Ракицкая Екатерина Васильевна,
учитель истории,
член школьного научного-творческого объединения «Поиск»
ГУО «Старосельский учебно-педагогический комплекс
детский сад – средняя школа Шкловского района»,
аг. Староселье, Шкловский район, Могилевская область

15 октября 2018 года исполнилось 100 лет известному краеведу Шкловщины Моисееву Ивану Андреевичу. 29 октября 2018 в 100-летие комсомола на районных краеведческих чтениях имени еще одного известного краеведа Ильюшенко Михаила Федоровича внучке Ивана Андреевича Моисеева Елене Васильевне был вручен поздравительный адрес для Ивана Андреевича от коллектива Старосельской средней школы.

Моисеев Иван Андреевич родился в деревне Кучарино Словенского сельского совета Шкловского района 15 октября 1918 года. Отец был рабочим фабрики «Спартак». Был участником Первой мировой, вернулся с войны инвалидом. Мать – крестьянка. В 1927 году Иван поступил в Ржавскую начальную школу, которую успешно окончил в 1931 году и поступил в Шкловскую школу крестьянской молодежи, в 1934 закончив её. Затем поступает в Могилевский культпролитпросвет техникум, закончив два курса, был направлен учиться на подготовительные курсы (семимесячные) при Могилевском педагогическом институте, для поступления и продолжения учебы. Потом Иван сдает экстернам экзамен за среднюю школу и поступает на географический факультет, окончив его 28 июня 1941 года. Обучаясь в институте, Иван работал учителем. До начала войны в армию призван не был. 29 июня 1941 года приехал домой к матери, встал на военный учет, и по указанию руководства Сельским Советом был направлен на строительство запасного аэродрома, на поле д. Ржавцы возле Лысой горы.

В это время Иван Моисеев был связным в партизанском отряде Ивана Ивановича Прохоренко на Шкловщине. 28 октября 1943 года во время облавы на молодежь был схвачен оккупантами и вывезен в Германию на принудительные работы в лагерь в город Вольфен на химический комбинат.

В конце апреля 1945 года город был освобожден советскими войсками, и Иван Моисеев был призван в действующую Советскую Армию. В армии прослужил до 21 декабря 1945 года. Был демобилизован по указу Сталина после окончания войны с Японией.

Для восстановления народного хозяйства учителем математики приехал на родину за 5 дней до Нового 1946 года. 15 августа 1946 года был назначен директором Улановской школы, 15 августа 1947 года был направлен по своей просьбе, как человек с высшим образованием, для организации и развития Старосельской средней школы. Работая в школе, Моисеев И. А. создал первый в районе школьный краеведческий музей, которым руководил около 40 лет.

В 1969 году Моисееву И. А. было присвоено звание «Отличник народного образования Беларуси». За свою долголетнюю активную творческую работу Моисеев Иван Андреевич награжден 26-ю почетными грамотами и дипломами, среди которых грамота ЦК ВЛКСМ и ЦК ЛКСМ (Б), диплом второй степени Министерства Просвещения Белорусской ССР и другие. Один из немногих в районе награжден медалью Белорусского общества охраны памятников истории и культуры. Также был награжден юбилейными орденами и медалями в честь Великой Победы советского народа в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.

Самой яркой профессиональной страницей в биографии Ивана Андреевича является создание школьного краеведческого музея и руководство туристско-краеведческим кружком Старосельской школы.

Начиналось все в 1947 году, когда Моисеев направлял, организовывал и активно руководил поисковой работой в Староселье. Это был сбор материалов по военно-патриотическому воспитанию в школе, и связано было с историей Великой Отечественной войны, как в целом, так и на Шкловщине. Основу материалов составляли воспоминания старожилов, документы из архивов и музеев, письма от ветеранов и родственников погибших.

В 1980-е годы в одном из отчетов поискового отряда музея Старосельской школы записано:

1. Уточнены списки участников Великой Отечественной войны по деревне Староселье.

2. Собраны материалы в «Музей воспоминаний» участников Великой Отечественной войны: генерал-лейтенанта Филиппова В. И., полковника

Ковалева Н. И., начальника штаба партизанской бригады «Чекист» Кирпич Г. А., секретаря Шкловского подполья райкома партии Букштынова Ф. И., командира 5-го отряда партизанской бригады «Чекист» Симдянкина А. Ф., командира 60-го отряда бригады «Чекист» Букштынова П. И., партизанки Кривельской Л. К., участника боев за освобождение деревни Староселье Макшанова В. В. и др.

3. Выпускается стенгазета «Патриот». Специальные номера выпущены, посвященные дню Победы, 60-летию БССР, 60-летию Компартии Беларуси, 60-летию комсомола Беларуси.

4. Собран материал про комсомольца воспитанника нашей школы Героя Советского Союза Корначенка Николая Александровича.

5. Собран материал про воспитанников нашей школы Героя Социалистического труда Колосовского Петра Михайловича, комиссара партизанской бригады «Чекист» Седлецкого Федора Михайловича, бывшего председателя Могилевского облсоюзпрофа участника Великой Отечественной войны Батуревича Михаила Федоровича, партийного работника Батуревича Александра Васильевича и др.

6. Собран материал и ведется переписка с Героем Советского Союза Голоскоковым Владимиром Алексеевичем, который за подвиг при освобождении д. Староселье в 1944 году получил это высокое звание.

7. Собран материал о подвиге Героя Советского Союза Бажанове Александре Васильевиче, погибшего при освобождении Шкловщины.

8. Члены краеведческого кружка школы вместе с членами общества охраны памятников истории и культуры шефствуют в проведении в образцовый порядок за тремя братскими могилами Старосельского сельского совета (Староселье, Чирчино, Говораки), в деревне Старосельепамятник комиссару бригады «Чекист» Седлецкому Ф. М.

9. Собран материал о погибших в Великой Отечественной войне из деревни Староселье.

10. Собран материал о погибших при освобождении д. Староселье в 1944 году.

11. Оформлен стенд с фотоматериалами погибших за освобождение Староселья и стенд с фотографиями невернувшихся с войны земляков.

12. Написана летопись партизанской бригады «Чекист».

13. Найден числившийся погибшим участник освобождения д. Староселье Мокшанов Владимир Васильевич. Имя его указано на мраморной плите памятника братской могилы в центре Староселья. По счастливой случайности он остался жив. Приглашался на встречу с жителями Староселья.

14. Организованы встречи с освободителями Шкловщины в 1944 – воинами и командирами Советской Армии.

15. Организованы встречи с родными погибших за освобождение д. Староселье и захороненных в братских могилах.

16. Ведется переписка с родными погибших за освобождение Староселья. Собран материал воспоминаний о погибших.

Во время работы в школе Иван Андреевич вместе с кружковцами оформлял музейные уголки, в которых отражались все наработки, собранные поисковиками. И когда был открыт школьный музей, его направленность была военно-патриотическая. Непосредственно музей был открыт в мае 1975 года к 30-летию Великой Победы. И стал одним из важных объектов в деле нравственно-патриотического воспитания молодежи не только Шкловщины, Могилевщины, но и Беларуси, а также всего Советского Союза.

За активную работу коллектива Старосельской школы на протяжении нескольких десятков лет и школьный музей, и историко-краеведческий кружок были награждены следующими дипломами и грамотами. В 1963 году Дипломом 1 ступени Министерства просвещения Белорусской ССР за достигнутые успехи в туристско-краеведческой работе и Почетной грамотой Могилевского обкома ЛКСМ Беларуси за активное участие в 5-й Республиканской экспедиции пионеров и школьников.

В 1977–1978 годах историко-краеведческий музей занял 2 место в области в смотре музеев, посвященного 60-летию Великой Октябрьской революции, и был награжден Дипломом 2 ступени Министерства Просвещения БССР, как победитель Республиканского смотра школьных музеев, посвященного 60-летию Великой Октябрьской революции.

В 1983 году школьный музей был награжден Могилевским областным отделом народного образования за активное участие в смотре музеев, посвященного 65-летию ВЛКСМ, и был награжден грамотой Всесоюзного Ордена Ленина и Ордена Знамени Добровольного общества содействия Армии, Авиации и флоту поисковую группу Старосельской школы за активное участие в работе Республиканских клубов красных следопытов общеобразовательных школ и внешкольных учреждений «Поиск». Отряду красных следопытов Старосельской школы было выдано удостоверение № 150 за подписью председателя общественного совета клуба «Поиск» генерал-майора артиллерии в запасе В. Э. Шомоди.

В 1980-е годы очень много дипломов и почетных грамот имеют учащиеся Старосельской школы от Советского фонда.

Весь накопившийся материал по истории населенного пункта Староселье использовал Иван Андреевич для написания труда «История Староселья», который используется и сейчас в научно-исследовательской работе школьного научно-творческого объединения «Поиск». Самое важное в рабо-

те последователей музейного дела в Старосельской школе это то, что Иван Андреевич оставил все документы в надлежащем виде.

И на пенсии Иван Андреевич становится участником всяческих проектов. Так, в 2000-х режиссер Юрий Горулев снял фильм «Выпуск накануне войны», посвященный студентам Могилевского педагогического института, участникам боя под д. Благовичи Чаусского района, куда вошли и воспоминания Ивана Андреевича о студентах, с которыми он учился, и которых вспоминал в фильме. Поделился он своими воспоминаниями и при съемке видео фильма об истории Старосельской школы, снятый участниками школьного научно-творческого объединения «Поиск» в 2007 году.

Всю свою трудовую творческую деятельность он был самым активным участником обсуждений новых программ, реформ, уставов, выражал свое отношение к новому, комментировал недостатки и мирился с новшествами. Во всем находил полезное в деле воспитания подрастающего поколения. В архивах школьного музея хранится очень много писем-просьб к Ивану Андреевичу в надежде помочь и разобраться в проблемах и обязательный неравнодушный ответ Ивана Андреевича или кружковцев, зафиксированный в канцелярских книгах музея.

На протяжении десятилетий Иван Андреевич был активным внештатным корреспондентом районной газеты «Ударны фронт» и районных газет городов Орша, Толочин. Всю жизнь занимался пчеловодством и делился советами в своих статьях и заметках.

В 2009 году в экспозиции обновленного школьного музея появился раздел, посвященный Моисееву Ивану Андреевичу под названием «Педагог, учитель, краевед». К 155-летию Старосельской школы в 2017 году сыном Владимиром Ивановичем Моисеевым в фонды музея были переданы семейные фотографии, грамоты, медаль Белорусского общества охраны памятников истории и культуры, принадлежащие Ивану Андреевичу, и которые нашли достойное место в разделах школьного музея.

В 2018 году на Международной конференции, посвященной истории Шкловщины, проходившей в марте месяце в городе Шклове на базе УК «Шкловский районный историко-краеведческий музей», Иван Андреевич Моисеев был награжден Институтом Истории Национальной Академии наук Беларуси благодарностью за сохранение и популяризацию историко-культурного наследия Шкловщины.

Литература

1. Использованы материалы фонда Школьного музея ГУО «Старосельский УПК д/с – СШ Шкловского района».

ХРАНИТЕЛЬ ИСТОРИИ

Рысь Елена Николаевна,
заведующая научно-экспозиционным отделом
УК «Кобринский военно-исторический музей им. А. В. Суворова»,
г. Кобрин

Алексей Михайлович Мартынов (1904–1999), историк и краевед, внес огромный вклад в становление и развитие Кобринского района.

После воссоединения Западной Белоруссии с БССР в 1939 г. он стоял у истоков создания рабочей гвардии города Кобрина, узла связи, городской библиотеки. Но самым значительным его достижением было создание Кобринского военно-исторического музея им. А. В. Суворова. А. М. Мартынов находился на посту директора музея более тридцати лет (1946–1978). Он не только успешно справился с восстановлением исторического дома-памятника архитектуры XVIII в., созданием в нем экспозиции, но и сформировал богатейшие коллекции уникальных музейных предметов. Благодаря деятельности Алексея Михайловича музей стал привлекательным туристическим объектом международного значения.

Судьба распорядилась таким образом, что за 95 лет жизни А. М. Мартынов пережил две мировые войны, видел последнего российского императора Николая II, был свидетелем возникновения, расцвета и упадка СССР, на его глазах зарождалась суверенная Республика Беларусь. Выдающиеся события глобального масштаба нашли отражение в его ранних философских произведениях «Властелин мира» и «Дух войны», а также в многочисленных статьях. Литературный талант Мартынова был признан такими известными писателями, как Михаил Арцыбашев, Михаил Осоргин, Марк Алданов и Иван Бунин, письма от которых сохранились в семейном архиве.

А. М. Мартынов родился 20 августа 1904 года в городе Кобрине в семье учителя Михаила Яковлевича Мартынова. Обучение в Кобринском приходском училище в годы Первой мировой войны прервалось – семье пришлось стать беженцами. После смерти отца в 1922 г. семья вернулась в Кобрин. Забота о матери и младших членах семьи, постоянная стесненность в средствах не позволили Алексею Михайловичу учиться дальше. Но стремление стать грамотным было столь сильным, что он занялся самообразованием и весьма преуспел в различных областях науки и искусства: языкознании, литературе, изучении иностранных языков, рисовании.

Во время фашистской оккупации Мартынов работал кладовщиком в строительной организации и, являясь связным отряда им. Чапаева, снабжал партизан нужными материалами со склада, впоследствии выполнял разведы-

вательные задания в тылу врага. Он рисковал жизнью, когда по заданию штаба Красной Армии нанес на карту родного города расположение вражеских дотов, дзотов, противотанковых рвов и воинских соединений противника. Затем был призван в ряды Красной Армии, служил в ряде артиллерийских частей писарем.

Когда А. М. Мартынов в 1945 г. сопровождал корреспондента газеты «Правда», он и не предполагал, что фотография, сделанная журналистом на фоне одного из старых домов по улице Суворова, станет судьбоносной.

В центре Кобрина случайно уцелело ветхое деревянное строение, отмеченное на плане города 1797 г. и известное как «дом Суворова», который полководец получил в дар в числе других угодий Кобринского ключа в 1795 г. После смерти владельца городской дом неоднократно менял собственников. В годы фашистской оккупации здесь находилась начальная украинская школа, а накануне бегства гитлеровцы превратили дом в конюшню. После освобождения Кобрина партизаны организовали субботник и навели в доме порядок, но здание нуждалось в ремонте.

В таком непривлекательном виде перекошенные стены под дырявой крышей простояли до 1946 г., возникла угроза разрушения постройки. Тогда было принято решение ЦК КПБ о необходимости восстановления исторического дома с последующим открытием в нем музея им. А. В. Суворова.

4 августа 1946 г. директором по факту еще не существующего музея был назначен А. М. Мартынов. Пока в здании шли восстановительные работы, Алексей Михайлович активно занимался сбором экспонатов и настолько преуспел в этом деле, что к концу 1947 г. в фондах числилось 663 предмета музейного значения.

Летом 1947 г., когда в доме проводился ремонт, главный архитектор области сумел предоставить Мартынову месячную командировку в Москву и Ленинград для сбора в центральных библиотеках материалов по истории Бреста и Кобрина, необходимых для составления генпланов этих городов. Благодаря этой поездке Алексею Михайловичу удалось завязать полезные знакомства с сотрудниками Артиллерийского музея, который вскоре стал основным поставщиком подлинных экспонатов по военной истории для Кобринского музея. После революции в фонды Артиллерийского музея поступили богатейшие коллекции упраздненных музеев гвардейских полков. По окончании Великой Отечественной войны последовало указание передать часть экспонатов пострадавшим в годы фашистской оккупации провинциальным музеям, к которым удалось причислить и Кобринский.

В начале 1948 г. министерским приказом окончательно определился профиль музея: Кобринский военно-исторический имени А. В. Суворова.

Штат музея в 1946–1947 гг. состоял из одного директора. Зарплату Мартынов начал получать с января 1947 г., а работа в первые пять месяцев оказалась общественной нагрузкой. С начала 1948 г. музею были выделены две штатные единицы: научного сотрудника и сторожа. О привлечении художников-профессионалов в то время музеи могли только мечтать.

1 мая 1948 г. торжественно, при большом скоплении народа, открылась первая экспозиция, которую до конца первого года посетило свыше 18 тысяч человек.

А. М. Мартынову на долгие годы пришлось стать своего рода «челноком», проложившим тропинку в музеи Москвы и Ленинграда с целью получения очередной партии экспонатов, которых за один прием выделялось ограниченное количество. Вскоре отдел музеев министерства культуры решил использовать выигрышный военно-исторический профиль Кобринского музея, популярность имени Суворова и связи Мартынова в столичных музеях, превратив молодой Кобринский музей в своеобразного «донора» дефицитных экспонатов для краеведческих музеев республики. В результате два десятка белорусских музеев пополнили свои фонды за счет командировок Алексея Михайловича.

Именем А. В. Суворова перед Мартыновым открывались двери самых крупных музеев и других учреждений Ленинграда и Москвы. Умение Алексея Михайловича убеждать столичных коллег в необходимости поделиться предметами музейного значения с теми, кто в этом нуждается, его исключительная коммуникабельность помогли сформировать полноценные коллекции Кобринского музея, большинство из которых экспонируется в двух его и востребовано на временных экспозициях.

В беспрестанных трудах прошли первые годы становления музея из длинной вереницы тридцати двух лет, которые Мартынову пришлось провести на его «капитанском мостике».

Передача музею в начале 1950-х гг. смежного здания позволила расширить существующие отделы и создать новые, в том числе посвященные Великой Отечественной войне. К концу 1970-х гг. численность экспонатов превысила 5-тысячную отметку: были собраны богатейшие коллекции холодного и огнестрельного оружия, нумизматики, обмундирования и снаряжения русской армии и армий тех стран, которые в различное время противостояли России. Рост посещаемости достиг своего апогея – до 140 тыс. человек в год при трех-четырех тысячах экскурсий. И это при том, что штат музея не превышал десяти человек.

1 мая 1978 г. А. М. Мартынов вышел на пенсию. Музейную эстафету подхватила Нина Мефодиевна Плиско, которая так же, как и ее предшественник, отдала музейному делу более тридцати лет.

В фондах музея сохранилась рабочая тетрадь первого директора, которую можно назвать краткой летописью учреждения. По годам четко и лаконично записаны основные сведения: штат, бюджет, количество экспонатов, посетителей, экскурсий, лекций, выставок. Отмечены наиболее значимые события. За сухими строчками информации – гордость за музей и его популярность, радость успехам, восторг от полученных новых музейных предметов, неудовлетворенность от нерешенных проблем. Чувствуется, что автор записок душой болел за свое любимое детище – музей, и был его настоящим и на многие годы бессменным хозяином.

Краеведческая деятельность А. М. Мартынова позволила заполнить «белые» страницы истории города. Он проделал большую работу по установлению даты первого письменного упоминания о Кобрине, до мельчайших подробностей знал историю каждой улочки, каждого старинного дома и постепенно стал хранителем истории города, где родился, вырос и состоялся как личность.

Велика заслуга А. М. Мартынова и в создании Музея обороны Брестской крепости. Архивные документы о строительстве крепости в Бресте, собранные им в Ленинграде, дали старт для исследовательской работы и основания музея на территории героической обороны нашей земли в самом начале Великой Отечественной войны.

В 1965 г. А. М. Мартынов возглавил на общественных началах Кобринское отделение Белорусского добровольного общества охраны памятников истории и культуры. Он не только работал над сохранением существующих памятников, но и инициировал создание новых. В 1974 г. при его непосредственном участии было установлено 24 обелиска с мемориальными досками, посвященными событиям Великой Отечественной войны. По его инициативе в 1948 г. был основан Парк культуры и отдыха имени Суворова на месте бывшего имения полководца, установлены в 1950 г. два бюста А. В. Суворова: при входе в музей и в парке, в 1964 г. – памятник полководцу в полный рост на углу улиц Пушкина и Советской.

Более 100 печатных статей и аналитических материалов по истории и культуре, написанных А. М. Мартыновым в разные годы, представляют собой уникальный материал со множеством дат, событий, исторических терминов, с глубоким анализом и аргументированной оценкой происходящего.

Творческое наследие А. М. Мартынова сохранилось в Кобринском музее в виде рукописных и машинописных текстов, а также в виде газетных и журнальных статей. Часть материалов не опубликована. В длинном перечне изданий, которые печатали статьи кобринского краеведа – газеты и журналы союзного и республиканского значения, регионального уровня.

В публикациях А. М. Мартынова отображена богатая событиями многовековая история родного края в контексте истории Республики Беларусь. По

многочисленным статьям основателя музея современники изучают прошлое, учатся любить и уважать свою малую родину.

К сожалению, попытки музейных сотрудников издать полный сборник литературных и публицистических произведений А. М. Мартынова пока не увенчались успехом. Такое издание могло бы стать настольной книгой историков и краеведов Брестчины, востребованной самым широким кругом читателей, которые стремятся постигнуть и осмыслить ряд непростых этапов истории западного региона Беларуси.

За активную краеведческую работу А. М. Мартынов награжден медалью имени Н. К. Крупской, множеством грамот, именными подарками. В 1997 г. за огромный вклад в сохранение историко-культурного наследия родного края ему было присвоено звание Почетного гражданина г. Кобрина.

20 августа 2004 г. к 100-летию со дня рождения Алексея Михайловича Мартынова на доме по ул. Красноармейской, 39, где он жил, была торжественно открыта мемориальная доска. В музее им. А. В. Суворова проводятся выставки и мероприятия, посвященные юбилеям первого директора. В 2019 г. дан старт научно-практической конференции «Мартыновские чтения». Но лучшая награда за многолетний бескорыстный труд на благо людей и родной земли – добрая память об А. М. Мартынове в сердцах кобринчан, благодарных за основание Кобринского военно-исторического музея, который сегодня по праву считается визитной карточкой, жемчужиной родного города.

ТРАГІЧНЫЯ І НЕВЯДОМЫЯ ЛЁСЫ ЗАСНАВАЛЬНІКАЎ ПОЛАЦКАГА АКРУГОВАГА КРАЯЗНАЎЧАГА ТАВАРЫСТВА – ІВАНА ЛУБОЎСКАГА І ПОЛАЦКАГА АКРУГОВАГА КРАЯЗНАЎЧАГА МУЗЕЯ – СЯМЁНА БРЭСКАГА

Сяргеенка Наталля Алегаўна,
экскурсавод,
куратар праекта «Мінулае ў сучасным»,
г. Полацк

Полацкае акруговае краязнаўчае таварыства (ПАКТ) было створана 26 снежня 1924 года [13, с. 72–73; 14, с. 91]. Арганізатарам, старшынёй і аўтарам статута быў Іван Пракопавіч Лубоўскі (11.11.1891 – 30.12.1937 г.), які быў арыштаваны падчас масавых рэпрэсій у 1937 годзе па справе так званай Польскай арганізацыі вайсковай (ПАВ). Падчас следства яму было

прад'яўлена абвінавачанне як аднаму са стваральнікаў і арганізатараў менавіта гэтай далёкай ад крызнаўства арганізацыі разам з М. І. Каспяровічам (1900 – 26.12.1937 г.), І. Т. Гаўрысам (1890 – 04.11.1937 г.), І. І. Мазуркевічам (1887 – 04.11.1937 г.), Г. І. Чумаковым (1889 – 04.11.1938 г.), І. Ф. Варпаховічам (1900 – 03.01.1938 г.), М. М. Багародскім (2(14).06.1877 – 03.01.1938 г.) і Н. А. Цецерскім (1891–1937 г.). Падчас шматлікіх допытаў Іван Лубоўскі прызнаў сваю віну і падпісаў паказанні пра тое, што ён выконваў заданні па агітацыі насельніцтва на паўстанне, выконваў дыверсійныя акты па знішчэнні мастоў, дарог і іншых збудаванняў абароннага значэння, даказваў, што палітыка партыі пацерпіць крах у калгасным будаўніцтве [4, л. 25]. Разам з Іванам Пракопавічам была арыштавана вялікая колькасць выкладчыкаў беларускай мовы і літаратуры, культурных работнікаў, работнікаў музеяў. Прысуд аб вышэйшай меры пакарання 112-і чалавекам па гэтай справе быў вынесены 20 кастрычніка 1937 г. У дачыненні да Івана Пракопавіча Лубоўскага прысуд быў прыведзены ў выкананне 30 снежня 1937 г. у Віцебску [4, л. 41]. У 1941 годзе следчая справа было згублена (спалена), але ў 1956–1961 гадах адноўлена зноў. Сведкі паказалі, што І. І. Мазуркевіч, Г. І. Чумакоў, І. Т. Гаўрыс, І. П. Лубоўскі і іншыя выкладчыкі Віцебска ніколі антысавецкай дзейнасці не вялі.

У ходзе дадатковага расследавання было ўстаноўлена, што падследныя давалі паказанні з-за прымянення да іх незаконных метадаў уціску следчым Хадырэвічам, які збіваў на допытах арыштаваных. У 1957 годзе следчая справа пра Івана Лубоўскага і іншых педагогаў і работнікаў культуры была спынена з-за адсутнасці складу злачынства. 13 верасня 1962 года жонка Івана Пракопавіча звярнулася ў пракуратуру аб рэабілітацыі мужа. Абвінавачванне было знята 12 лістапада 1962 года. Усе асуджаныя за ўдзел у ПАВ былі рэабілітаваны пазней, бо было даказана, што такой арганізацыі насамрэч не існавала [1, с. 286].

Але ж у 1967 годзе былі напісаны мемуары савецкім краязнаўцам Іванам Дэйнісам «Полацк у XX стагоддзі» [2], у якіх аўтар нават не згадвае Івана Лубоўскага, пазначыўшы сакратаром ПАКТ сябе. Гэтыя памылковыя звесткі і цяпер часам усплываюць у тых ці іншых выданнях.

Іван Лубоўскі нарадзіўся 11 лістапада 1891 года ў вёсцы Лаша Гродзенскай губерні. Па паходжанні – з сялян, па нацыянальнасці – беларус.

У 1914 годзе ён пачынае працоўную біяграфію настаўнікам-выкладчыкам у Віцебску. З 1918-га па снежань 1921 года служыць радавым у Чырвонай Арміі. У 1924 годзе яго накіроўваюць у Полацк інспектарам акруговага аддзела адукацыі. У Полацку жыве ўжо разам з жонкай Еўдакіяй Майсеёўнай і сынам Уладзімірам. Захаваліся архіўныя дакументы [7, л.187], згодна з якімі 26 снежня 1924 года адбылося першае арганізацыйнае пасяджэн-

не, дзе была вызначана структура і прыняты статут ПАКТ. Старшынёй быў абраны Іван Лубоўскі. Праўленне складалася з 5-і чалавек: старшыні, намесніка, сакратара, скарбніка і таварыша старшыні.

Ужо на першым сходзе быў распрацаваны статут і намечаны 20 чалавек для ўступлення ў ПАКТ (найбольш актыўныя і дзейныя педагогі): Іван Андрэевіч Трубач (1880 – 03.01.1937 г.), выкладчык педагагічнага тэхнікума, Яўген Адамовіч Южык (1896 – 03.01.1938 г.) [6, л. 24], загадчык аддзела адукацыі, а таксама настаўнікі, якія прыбываюць у горад у доследна-эксперыментальную школу імя Янкі Купалы [8, л. 28, 3]: Пётр Крывіцкі (1903 – пасля 1927) і Іван Трубач (1880 – 03.01.1937 г.) – беларусазнаўцы, Сямён Брэскі (1898 – пасля 1936 г.) – вёў маляванне, Сямён Хурсік (31.01.1902 – пасля 1930 г.) – выкладаў літаратуру. Як было адзначана ў справаздачным дакладзе Акруговага аддзела народнай адукацыі за 1924/1925 навучальны год, да вясны 1925 года адбыліся чатыры пасяджэнні Краязнаўчага таварыства, з іх два – пасяджэнні праўлення, два – агульных сходу [9, л. 16–17]. Ужо на першым агульным сходзе прысутнічалі 50 чалавек актыву культурных работнікаў горада. Педагогі рыхтавалі даклады для выступаў і запрашалі лектараў з Мінска. Так, загадчык партыйнага клуба Вульф Клячко прадстаўляў даклад «Эканамічнае становішча Беларусі», Пётр Дэйніс – «Гістарычнае развіццё і праца Полацкай арганізацыі па вывучэнні мясцовага краю». У газеце «Савецкая Беларусь» за чэрвень 1925 года было паведамленне пра прыезд у Полацк прафесара БДУ Мікалая Шчакаціхіна з дакладам на тэму «Старажытнае мастацтва на Беларусі». Запіс у новыя члены таварыства адбываўся ў аддзеле адукацыі або падчас агульных сходаў. Для чальцоў таварыства рабіліся экскурсіі ў Бельчыцкі манастыр, праводзіўся агляд фрэсак старадаўніх цэркваў пад кіраўніцтвам вучонага-археолага Пятра Дэйніса [13, с. 74–75]. Абавязковымі для ўсіх членаў таварыстваў былі публікацыі артыкулаў у часопісах і газетах. У Полацку лепшыя настаўнікі горада рабілі паведамленні ў часопісе «Наш край», газеце «Савецкая Беларусь», «Полацкі араты».

Да восені 1925 года Іван Лубоўскі працаваў у Полацку, але потым быў пераведзены ў Віцебск на пасаду загадчыка аддзела адукацыі Віцебскага райана. Яго пераемнікам на пасадзе старшыні ПАКТ стаў Яўген Южык, які таксама быў арыштаваны і расстраляны разам з Лубоўскім і 112-ю іншымі выбітнымі краязнаўцамі Полаччыны і Віцебшчыны. Сакратаром ПАКТ быў Сяргей Міронавіч Мялешка, які прадставіў сваю праграму развіцця краязнаўства ў Полацкай акрузе ў газеце «Чырвоная Полаччына» [11, с. 2].

У лютым-сакавіку 1926 года ў Полацку была праведзена 1-я Полацкая акруговая краязнаўчая канферэнцыя. Да гэтага часу згодна з дадзенымі налічвалася 9 раённых аддзяленняў і 6 гурткоў. Агульная колькасць чала-

век, зарэгістраваных членамі арганізацыі, складала 755 чалавек [12, с. 3]. У планах культурнага развіцця акругі ставілася задача арганізацыі музея ў Полацку.

25 снежня 1926 года была праведзена 2-я Полацкая акруговая краязнаўчая канферэнцыя, падчас працы якой 26 снежня быў урачыста адкрыты Полацкі акруговы краязнаўчы музей [10, с. 1]. Дата адкрыцця музея імя Францыска Скарыны была прымеркавана да гадавіны беларускага кнігадрукавання (450-годдзе якога адзначалі ў 1925 годзе) і да другой гадавіны ПАКТ.

Першым загадчыкам музея быў прызначаны Сямён Брэскі, які прыехаў у Полацк у 1923 годзе, актыўны лідар беларусізацыі, лёс якога таксама склаўся трагічна, а імя застаецца малавядомым.

Узяты пад варту ён быў 14 лютага 1928 года «за распаўсюд літаратуры з відавочна контррэвалюцыйным зместам» [5, с. 1].

Справа № 532 па абвінавачванні С. М. Брэскага ў злачынстве, прадугледжаным арт. 72 КК, была разгледжана 15 красавіка 1928 года. У выніку вынесена рашэнне – адхіліць ад пасады загадчыка Полацкага акруговага музея з 8 лютага 1928 года. У ходзе следства Сямён сваю віну не прызнаваў, але быў абвінавачаны сведкамі следства (адным са сведкаў па справе праходзіў П. Броўка). Брэскаму прызначылі 3 гады высылкі ва Усходнюю Сібір. Потым ён жыў у 1930–1934 гадах у г. Новасібірску, працаваў выкладчыкам у першамайскай школе і ў клубе металістаў – мастаком. 15 сакавіка 1936 года арыштаваны паўторна па шпіянажы. Рэабілітаваны ў 1989 годзе. Яго жонка Ганна Аўсеенка засталася жыць у Полацку, сувязь з «ворагам народа» парвала, належала да ліку пралетарскіх пісьменнікаў Савецкай Беларусі. У Беларускай савецкай энцыклапедыі, рэдактарам якой быў Пятрусь Броўка, таксама няма згадкі пра Сямёна Брэскага і няма дакладнай даты ўрачыстага адкрыцця Полацкага акруговага краязнаўчага музея імя Францыска Скарыны ў будынку Сафійскага сабора на Скарынаўскай гары.

Літаратура

1. Памяць: Гісторыка-дакументальная хроніка Віцебска: у 2-х кн. / рэд. кал. : Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.; маст. Э. Э. Жакевіч. – Мінск : БелЭн, 2002. – Кн. 1. – 648 с.: іл.

2. Дейнис И. П. «Полоцк в XX веке». Полоцк. Машинопись. 1967. НПИКМЗ. КП 5-2774.

3. Архив УКГБ по Витебской области. – Д. 10895-П. – Т. 1–2.

4. Архив УКГБ по Витебской области. – Д. 12343-П. Уголовное дело прекращенное по обвинению Тетерского Н. А., Лубовского И. П.

5. Архив УКГБ по Витебской области. – Д. 20978-П.

6. Государственный архив Витебской области (ГАВО). – Ф. 170. – Оп. 1. – Д. 5.

7. Зональный государственный архив в г. Полоцке (ЗГАП). – Ф. 54. – Оп. 1. – Д. 34.

8. ЗГАП. – Ф. 112. – Оп. 1. – Д. 7.
9. ЗГАП. – Ф. 112. – Оп. 1. – Д. 37. Отчёт окроно народного образования за 1924/1925 гг.
10. Бабоўка, П. На адчыненьні акруговага краязнаўчага музею / П. Бабоўка // Чырвоная Полаччына. – № 119 (253). – 1926. – 29 снежня – С. 1.
11. Мялешка, С. Аб арганізацыі акруговага Краязнаўчага музею / С. Мялешка // Чырвоная Полаччына. – № 79 (213). – 1926. – 7 жніўня.
12. Справаздачы з месц. Акруговыя Таварыствы Краязнаўства // Савецкая Беларусь. – № 33. – 1926. – 11 лютага.
13. Сяргеенка, Н. А. Дэйніс Пятро Язэпавіч – выдатны полацкі краязнаўца / Н. А. Сяргеенка // Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі па выніках навукова-даследчай работы ў 2005 г., Полацк, люты 2006 г. / Нацыянальны полацкі гісторыка-культурны музей-запаведнік. – Полацк, 2006.
14. Сяргеенка, Н. А. Установы культуры ў Полацку на пачатку 20-х гадоў XX ст. / Н. А. Сяргеенка // Па выніках навукова-даследчай работы ў 2004 г. : матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі, Полацк, люты 2005 г. / Нацыянальны полацкі гісторыка-культурны музей-запаведнік. – Полацк, 2005.

И. И. ФИЛИППОВИЧ (1912–1998): ЕГО МЕСТО И РОЛЬ В КРАЕВЕДЕНИИ МОГИЛЕВЩИНЫ

Тарасова Марина Анатольевна,
ведущий научный сотрудник научно-фондового отдела
УК «Могилевский областной краеведческий музей
им. Е. Р. Романова»,
г. Могилев

Имя этого человека занимает особое место в могилевском краеведении: без упоминания его работ уже не одно десятилетие не обходится ни одна работа как профессиональных историков, так и представителей т.н. «школьного» краеведения. Особое место он занимает и в истории Могилевского областного краеведческого музея.

Иероним Иосифович родился в 10 августа 1912 г. в г. Могилеве на ул. Гражданской (исторический Покровский посад, или «Подниколье»), прожил в нашем городе всю жизнь и по праву считается «патриархом» местного краеведения. Его трудовая биография началась после окончания 7-летней польской школы и двух курсов Политпросветинститута. 1 июня 1931 г. 19-летний Филиппович стал «научным работником» Могилевского государственного исторического музея (так одно время назывался наш музей) и проработал в нем около двух лет до конца июля 1933 г. [1, л. 1]. Впоследствии он

будет вспоминать, что «интерес к истории города Могилева возник у меня в 1930 году после ознакомления с книгами Дембовецкого «Опыт описания Могилевской губернии» [8, с. 62]. Работа в единственном тогда музее в Могилевской области укрепила его интерес: он собственными глазами видел те многочисленные экспонаты, которые составляли фонды музея после революции. По его словам, именно тогда он впервые «сам читал экземпляр рукописной Хроники Трубницкого в русской транскрипции … К сожалению, в 1941 г. она погибла вместе с другими музейными экспонатами» [7, 97].

Отказ от процесса белоруссизации в конце 1920-х гг. и правительственное постановление 1932 г., предписывавшее краеведам уделять больше внимания успехам социалистического строительства, а не историческому прошлому, привели к тому, после «обследования» музейного коллектива вышестоящими инстанциями ассистент И. И. Филиппович был уволен из музея и долгие годы занимался совершенно другой деятельностью.

С 28 августа 1936 г. и до конца 1938 г. он работал на строительстве канала Москва – Волга начальником гидропартии, а в 1939 г. вернулся в Могилев и устроился гидротехником в «техконтору по освоению малых рек», потом был геодезистом, трудился на кирпичном заводе, в мае 1941 г. перешел в областной отдел мелиорации. Годы войны Иероним Иосифович прожил в оккупированном Могилеве, а с 1944 г. более 20 лет работал гидротехником и инженером в различных организациях. Все эти годы он продолжал изучать историю города [1, л. 1]. «Довоенные Могилевские архивы и часть исторических памятников были уничтожены во время войны», – писал краевед. «Собранный мною некоторый довоенный архивный материал тоже не сохранился. Невосполнимая гибель бесценных первоисточников по истории города, а также отсутствие изданной и доступной для массового читателя и школьников всеобъемлющей и достоверной истории Могилева, побудили во мне намерение восполнить этот пробел в силу моих возможностей. С 1958 г. была начата более чем 5-летняя работа по поискам и выявлению в архивах, библиотеках, в различных изданиях и газетах материалов, относящихся к истории многовекового Могилева, начиная со времени сер. XIII ст. до сер. XX ст.» [8, с. 62].

В 1966 г. появляется его первая публикация в могилевской газете, а в марте 1967 г. Иероним Иосифович снова стал «научным работником» областного краеведческого музея, правда, чуть более, чем на год [1, л. 2]. В сентябре 1972 г. он официально уходит на пенсию и продолжает серьезное изучение истории края.

В 1968 г., изучая фонды Публичной библиотеки им. М. Е. Салтыкова-Щедрина г. Ленинграда (сейчас – Российская Национальная библиотека в Санкт-Петербурге), в «описи материалов фонда братьев Залусских [Фи-

липповичем] была обнаружена рукопись Трубницких на польском языке» [7, с. 86]. Это – хорошо известная сейчас «Могилевская хроника», или «Хроника Сурты-Трубницких» – городская хроника города Могилева, создававшаяся в XVII–XIX вв. и охватывающая период 1526–1856 гг., которая «является важным источником по истории социально-политической, экономической и культурной жизни Могилева на протяжении нескольких столетий», как сообщает широко доступная ныне Википедия. На протяжении нескольких месяцев И. И. Филиппович жил в Ленинграде и от руки переписывал текст «Хроники» по-польски. Вернувшись домой, он занялся изучением текста «Хроники». На основе полученных сведений публиковались статьи на ее основе в местной газете (1969 г.), республиканском журнале (1972 г.), в книговедческом сборнике (1983 г.) и в ряде периодических изданий [13, 14, 7]. Именно обнаружение «Могилевской хроники» могилевские краеведы считают главным делом И. И. Филипповича, хотя историки-профессионалы почти не упоминают его имя в энциклопедических изданиях [3, 4, 6, 15]. В 1993 г. наш музей совместно с возрожденным могилевским краеведческим обществом провел чтения, целиком посвященные «Хронике» [9]. В 1997 г. текст «Хроники» опубликован на белорусском языке [3].

В конце 1970-х гг. особой болью и направлением его борьбы за сохранение исторических зданий Могилева стало здание, связанное с допросами декабристов в начале 1826 г. Это – часть чудом сохранившегося здания иезуитского коллегиума постройки 1690-х гг. В советские годы здесь размещалась обувная артель им. 1 Мая (с 1956 г. – обувная фабрика). Когда для фабрики было построено новое здание, в декабре 1976 г., Могилевский горисполком принял решение снести коллегиум и на его месте построить многоэтажный жилой дом. Мнением краеведов, историков или музейщиков в те годы никто из властей не поинтересовался, и только личная инициатива И. И. Филипповича помогла сохранить исторические следы декабристов в Могилеве [11; 2, с. 66]. В 1977 г. он составил «Историческую справку на здание бывшего иезуитского коллегиума, расположенного в г. Могилеве по ул. Первомайской № 6, занятого в настоящее время обувной фабрикой» и направил ее по инстанциям: в Совет Министров БССР, Ленинградский филиала АН СССР, Президиум Верховного Совета СССР. В итоге 29 сентября 1977 г. группа ученых, среди которых были А. И. Мальдис и С. В. Букчин, направила на имя зам. Председателя Совмина БССР Н. Л. Снежковой (1926–2008) обращение, в котором, в частности, говорилось, что специалисты разделяют «стремление тов. Филипповича сохранить это здание, связанное со славными именами декабристов… Сносить это здание в год 60-летия Великого Октября… представляется нам неправильным. Тов. Филиппович предлагает, на наш взгляд, заслуживающие внимания меры не только к спасению здания, но и способные превратить его в историко-рево-

люционный музей…». В итоге 29 марта 1978 г. Президиум Белорусского Общества охраны памятников истории и культуры принял постановление «О сохранении исторически ценной части здания бывшего иезуитского коллегиума по ул. Первомайской в г. Могилеве и создании в ней филиала музея» [10, с. 9, 21, 23]. В июне 1983 г. автор этой статьи была принята на работу в областной краеведческий музей для создания экспозиции музея декабристов. Тогда же я лично познакомилась с Иеронимом Иосифовичем, дружба и сотрудничество с которым продолжались у меня и моих коллег до конца его жизни. Первая выставка о декабристах «Отчизны верные сыны» была открыта 25 декабря 1985 г. Почетными гостями церемонии были И. И. Филиппович и С. В. Букчин. Музей (как филиал краеведческого музея) просуществовал более 10 лет, но в конце 1990-х гг. был «перепрофилирован» в Музей этнографии. В одном из залов экспозиции «Могилев губернский» создан тематический раздел, посвященный декабристам.

В разные годы на страницах главной газеты края («Магілеўская праўда»), а также изредка в издании Общества охраны памятников БССР, появлялись статьи и заметки Иеронима Иосифовича: всего их зафиксировано 126. В 1967 г. было опубликовано 4 текста, в 1969 – 1, 1971 – 2, 1972 – 5, 1973 – 4, 1974 – 1, 1975 – 1, 1979 – 2, 1980 – 8, 1981 – 1, 1982 – 2, 1983 – 3, 1987 – 2, 1989 – 4, 1990 – 17, 1991 – 19, 1992 – 22, 1993 – 15, 1994 – 3, 1995 – 8, 1996 – 1 [10, с. 9–16]. В перечне авторов, участвовавших в подготовке первого (и единственного на сегодня) энциклопедического справочника «Могилев», изданного в 1990 г., значится имя И. И. Филипповича, но в статьях авторы не указаны.

Благодаря исследованиям И. И. Филипповича могилевчане узнавали о богатейшем прошлом своего города, его памятниках. Самого краеведа, фиксирующего остатки могилевской архитектуры XVII – начала XX в. в разной степени разрушения, очень часто видели на улицах города.

Интерес к публикациям исследований краеведа периодическая печать проявила накануне и в год празднования 700-летия города. Следует отметить, что многие из статей ждали своей очереди месяцами, а в отдельные годы не печатались вовсе. Большинство материалов стало издаваться с 1990 г. Тогда появилась городская газета «Веснік Магілёва», а в 1992 г. – общественное издание «Ратуша», активно публиковавшие материалы краеведа. Осенью 1992 г. состоялась первая областная краеведческая конференция, организованная при участии областного краеведческого музея. Тогда же Иероним Иосифович передал значительную часть своего архива на хранение в фонды нашего музея [8, с. 18–30]. Другие части его наследия хранятся также в отделе редких книг и рукописей Научной библиотеки Академии наук Республики Беларусь, Могилевском областном архиве, областной библиотеке.

Незадолго до этого общественность города торжественно отмечала 80-летие И. И. Филипповича. Журналисты тогда называли его «биограф города», «летописец города на Днепре», «последний из могикан» и даже «дед-краевед» [10, с. 17]. Чиновники областного центра уже независимой Беларуси зачастили в его скромный домик, но спустя три года «номенклатурная рать забыла и дорогу к дому краеведа. Забыты и прежние горячие речи, вроде: «Надо бы Филипповичу присвоить звание Почетного гражданина Могилева. Или заслуженного работника культуры Беларуси». Надо бы. Пока не поздно» [5]. Ничего из этого сделано не было. 3 октября 1998 г. Иероним Иосифович Филиппович умер и был похоронен на Лавсановском кладбище города.

Что же осталось от краеведческого наследия И. И. Филипповича? Всего сохранилось 117 общих тетрадей, 2390 фотонегативов и 10 тысяч единиц прочих справочных материалов. В особом фонде И. И. Филипповича в областном краеведческом музее хранятся его папки с рукописями, черновые тетради, легендарная рукописная картотека, фотографии и негативы. И, конечно, та самая, переписанная вручную «Могилевская хроника». В экспозиции «История края в IX в. – 1917 г.» схема Могилевского замка 1526 г. воспроизведена на основе его материалов. На фотовыставках, посвященных Могилеву, воспроизводятся его фотографии. Сотрудники краеведческого музея бережно хранят материалы И. И. Филипповича и используют их, в особенности картотеку, в своей работе по описанию могилевских историко-культурных ценностей. Обращаются к его наследию и местные краеведы, учащаяся молодежь. Правда, за пределами Могилевщины его публикации почти неизвестны, а сборник «Міфы і праўда аб Магілёве» с перепечатками 73 его статей, изданный 27 лет назад тиражом 700 экземпляров, давно стал библиографической редкостью.

Литература

1. «Выписка из трудовой книжки на Филипповича Иеронима Иосифовича». Фонды Могилевского областного краеведческого музея.

2. Зайцева, Н. Н. К истории создания музея / Могилевщина. / Составитель и отв. ред. В. А. Юшкевич. – Могилев : облтипография, 1991. 82 с. – С. 64–66.

3. Могилевская хроника Т. Р. Сурты и Ю. Трубницкого // Полное собрание русских летописей. Том 35. Летописи белорусско-литовские. – М. : Наука, 1980. 306 с. Приложение. С. 239–281. Беларускія летапісы і хронікі. – Мн. : «Беларускі кнігазбор», 1997. 432 с. – С. 281–390.

4. Могилевская хроника // Могилев: Энциклопедический справочник. – Мн. : БелСЭ, 1990. 472 с. – С. 255–256.

5. Ножников, Н. Вот так и живет дед-краевед… // Веснік Магілёва. 1995, 16 лютага.

6. Улащик, Н. Н. Предисловие // Полное собрание русских летописей. Том 35. Летописи белорусско-литовские. – М. : Наука, 1980. 306 с. – С. 15–17.

7. Филиппович, И. И. Из истории Могилевской хроники XVII–XIX ст. // Книга в Белоруссии: Книговедение, источники, библиография: Сб. статей. Вып. 2. – Мн., 1983. – С. 83–98.

8. Филиппович, И. И. Фонд Филипповича в Могилевском областном краеведческом музее // Прыдняпроўе. Паведамленні навуковай абласной краязнаўчай канферэнцыі 28 кастрычніка 1992 г. – Магілеў : Быховский филиал обл. типографии, 1993 г. 66 с. – С. 62–64.

9. «Трафім Сурта і яго час»: Зборнік матэрыялаў магілёўскіх чытанняў. – Магілёў : абл. друкарня, 1993.

10. Філіповіч, Іеранім Іосіфавіч. Бібліяграфічны даведнік / Магілёўская абласная бібліятэка імя У. І. Леніна: аддзел краязнаўчай бібліятэкі. Складальнік Нарэйка А. К., рэдактар Гурковіч Л. Я. – Магілёў : Абласная бібліятэка, 1999 г. – 32 с.

11. Філіповіч, І. І. Дзекабрысты ў Магілёве // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. 1973. № 4. – С. 32–33. Аналогичная публикация в «Магілёўскай праўдзе». – 1973. 21 лютага.

12. Філіповіч, І. І. Міфы і праўда аб Магілёве / Магілёўскі абласны краязнаўчы музей, Магілёўскае абласное краязнаўчае таварыства; Адказны рэдактар Бяспанскі С. І. – Магілёў : Быховский филиал обл. типографии, 1993 г. – 141 с.

13. Філіповіч, І. І. Старажытны дакумент пра Магілёў // Магілёўская праўда. – 1969. 5 лістапада.

14. Філіповіч, І. І. Хроніка Магілёва: 1526–1864 // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. – 1972. № 4. С. 29–30.

15. Чамярыцкі, В. Магілёўская хроніка // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. Т. 5. – Мн. : БелЭн, 1999. – 592 с. – С. 22–23. Этот же текст см.: Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя. У 2 т. Т. 2. – Мн. : БелЭн, 2006. – 792 с. – С. 247–248.

МСЦІСЛАЎСКІЯ КРАЯЗНАЎЦЫ (М. ТКАЧОЎ, Л. АЛЯКСЕЕЎ)

Трусаў Алег Анатолевіч,
дацэнт кафедры гісторыі Беларусі і музеязнаўства
УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»,
кандыдат гістарычных навук,
г. Мінск

Старажытнаму Мсціславу шанцуе на краязнаўцаў, якія руплівa вывучаюць яго гісторыю. Сярод іх варта згадаць выбітных даследчыкаў, дактароў гістарычных навук, археолагаў Міхася Ткачова і Леаніда Аляксеева.

Прафесар Міхась Ткачоў, карэнны жыхар г. Мсціслава, дзе ён нарадзіўся 10 сакавіка 1942 г. у сям'і настаўнікаў. Яго бацька загінуў на фронце і гадавала

яго маці Дамініка Сямёнаўна. Ужо ў школьныя гады М. Ткачоў пачаў цікавіцца гісторыяй роднага горада, асабліва XIX – першай паловы XX ст. Маючы цікавасць да гісторыі, ён у 1959 г. паступае на гістфак БДУ, але ў адпаведнасці з тагачаснымі правіламі мусіў першы год вучыцца завочна і працаваць паляводам у мясцовым калгасе ў гарадскіх ваколіцах. Але ў 1960 г. ён вяртаецца ў Мінск на дзённае аддзяленне і трапляе ў асяроддзе беларускіх патрыётаў, а таксама знаёміцца з выдатным беларускім гісторыкам, які мусіў жыць у Маскве, Мікалаем Улашчыкам. Менавіта яму ён прысвяціў сваю апошнюю кнігу «Замкі і людзі». Так сталася, што маці М. Ткачова і мая бабуля Ганна Васільеўна Мяжэвіч сябравалі, таму я добра ведаў як самога Міхася, так і яго малодшых братоў ад другога шлюбу яго маці. Адзін з іх, Алесь Каралёў, таксама стаў гісторыкам і краязнаўцам і жыў у Жодзіне, а другі, Віктар, мой аднакласнік, трагічна загінуў, калі вучыўся ў чацвёртым класе. Будучы яшчэ студэнтам, М. Ткачоў сабраў цікавыя матэрыялы пра гісторыю роднага горада, што былі надрукаваныя ў нашай сумеснай кнізе [1].

У раздзеле «Мсціслаў – не аднаго сціснуў» вышэйзгаданай кнігі М. Ткачоў на аснове пісьмовых крыніц расказаў пра гісторыю горада ў XIV–XVIII стст.

У гэтыя часы Мсціслаў з 1528 г. стаў уладаннем вялікага князя ВКЛ і цэнтрам староства, потым цэнтрам ваяводства і ў 1634 г. атрымаў магдэбургскае права. Асаблівы ўдар па горадзе быў нанесены падчас вайны 1654–1667 гг. Калі да вайны тут жыло ад 20 да 30 тысяч чалавек, то пасля – толькі некалькі соцень.

Наступны раздзел кнігі, напісаны М. Ткачовым, мае назву «У складзе Расійскай імперыі». Паводле дадзеных за 1776–1777 гг. у горадзе жылі 6137 чалавек, Мсціслаў моцна пацярпеў у 1812 г. ад ваенных дзеянняў, а ў 1853 г. лепшая частка горада згарэла. Далёка ад Мсціслава прайшла і чыгунка, што прывяло да эканамічнага заняпаду горада. М. Ткачоў паведамляе, што ў 1880 г. з 1060 жылых дамоў толькі 12 былі каменныя. Потым ідзе раздзел «Напярэдадні новай эпохі», дзе даследчык апавядае пра жыццё горада ў пачатку XX ст. і рэвалюцыю 1905–1907 гг. Перад Першай сусветнай вайной у горадзе былі 11093 жыхары, з іх больш за тысячу рамеснікаў. У раздзеле «У віхуры грамадзянскай вайны» ідзе гаворка пра падзеі 1917–1920 гг., а пра жыццё горада ў складзе БССР гаворыцца ў раздзеле «Мсціслаўшчына ў 20-я – 30-я гады». У лістападзе 1925 г. у горадзе адкрылі педтэхнікум, дзе рыхтавалі настаўнікаў для беларускіх школаў. Першы набор студэнтаў склаў 142 чалавекі. З 1926 г. заняткі тут сталі праводзіць на беларускай мове, а сама ўстанова атрымала назву Белпедтэхнікум. Тут вучыліся вядомыя беларускія пісьменнікі Юлій Таўбін, Змітрок Астапенка, Ганна Сапрыка і Аркадзь Куляшоў. У снежні 1925 г. горад наведаў Якуб Колас.

Пра лёс горада ў гады Вялікай Айчыннай вайны М. Ткачоў распавядае ў раздзеле «Змаганне з фашызмам». У ліпені 1941 г. горад занялі фашысты, тут дзейнічала падполле, а ў вёсцы Пячкавічы ўзнік першы партызанскі атрад. 28 верасня 1943 г. горад быў вызвалены ад ворага.

У сваіх навуковых працах Міхась Ткачоў таксама пісаў пра гісторыю Мсціслава і Мсціслаўшчыны.

Да 60-годдзя М. Ткачова (памёр 31 кастрычніка 1992 г.) яго сябры і ўдзячныя вучні выдалі навуковы зборнік [2]. У Мсціславе ёсць вуліца імя Міхася Ткачова, а на будынку былой школы, дзе ён вучыўся, ёсць мемарыяльная дошка ў яго гонар.

Другі знакаміты даследчык мсціслаўскай гісторыі – вядомы савецкі і рускі археолаг Леанід Аляксееў (15.01.1921 – 22.03.2008). Нарадзіўся ў Растове-на-Доне. У 1948 г. скончыў Маскоўскі ўніверсітэт і быў накіраваны па размеркаванні ў г. Гродна, дзе працаваў у абласным музеі і апрацоўваў археалагічныя калекцыі з даваенных раскопак Язэпа Ядкоўскага і Зігмунта Дурчэўскага. У 1950 г. Л. Аляксееў стаў першым аспірантам па спецыяльнасці «Археалогія» ў Інстытуце гісторыі АН БССР. Потым ён вяртаецца ў Маскву, дзе з 1953 г. працуе ў Інстытуце археалогіі АН СССР і ў 1955 г. абараняе кандыдацкую дысертацыю «Полацкая зямля ў XI–XIII стст.».

У 1959 г. Л. Аляксееў пачаў шматгадовыя раскопкі на тэрыторыі былога мсціслаўскага замка, дзе знайшоў шмат унікальных знаходак, у тым ліку і берасцяную грамату XIII ст., якую датаваў 1219 г. У Мсціславе Л. Аляксееў пазнаёміўся з мясцовым краязнаўцам Пятром Урублеўскім, выхавацелем мсціслаўскай школы глухіх дзяцей. Выкладчыкі і навучэнцы гэтай школы працавалі на раскопках пад кіраўніцтвам Л. Аляксеева, ад якога ў знак удзячнасці атрымалі некаторыя экспанаты для свайго школьнага музея, які ў 1967 г. атрымаў статус народнага.

Л. Аляксееў сябраваў з М. Ткачовым і пасля яго заўчаснай смерці прысвяціў яму сваю кнігу з эпіграфам: «Светлай памяці даследчыка беларускага мінулага і яго помнікаў, натхнёнага змагара за Новую Беларусь Міхася Аляксандравіча Ткачова прысвячаю» [3]. Добра ведаў ён і знакамітага беларускага гісторыка Мікалая Улашчыка, сябра Міхася Ткачова, які жыў і працаваў у Маскве. Яму ён прысвяціў сваю кнігу па гісторыі беларускага краязнаўства [4].

У гэтай кнізе Л. Аляксееў напісаў пра дзейнасць Уладзіміра Краснянскага, які ўпершыню надрукаваў манаграфію пра гісторыю Мсціслава ў 1912 г. [5].

У 1982 г. Л. Аляксееў абараніў доктарскую дысертацыю на тэму «Смаленская зямля ў XI–XIII стст.» У 2006 г. выйшла апошняя фундаментальная праца Л. Аляксеева, у якой ён падрабязна апісаў свае раскопкі ў Мсціславе [6].

Ён адносіў Мсціслаў да даменнага горада смаленскіх князёў і асобны параграф прысвяціў царкве-данжону старажытнага Мсціслава.

Маю спадзеў, што памяць Леаніда Аляксеева ў г. Мсціславе ўшануюць і назавуць адну з гарадскіх вуліц у яго гонар.

Літаратура

1. Ткачоў М. А., Трусаў А. А. Старажытны Мсціслаў. – Мінск : Полымя, 1992. – 110 с.: іл. (Па родным краі).

2. Castrum, urbis et bellum: Зб. навук. прац. – Баранавічы : Баранав. узбуйн. друк., 2002. – 422 с.

3. Аляксееў Л. В. Гродна і помнікі Панямоння. – Мінск : Беларуская навука, 1996. – 191 с.: іл.

4. Алексеев Л. В. Археология и краеведение Беларуси XVI в. – 30-е годы XX в. / под ред. Б. А. Рыбакова. – Мінск : Беларуская навука, 1996. – 206 с.

5. Краснянский В. Г. Город Мстиславль. Его настоящее и прошлое // Записки С.-ЗОРГО. – Вильня, 1912. – С. 73–171. – Отдельное издание. Вильно, 1912.

6. Алексеев Л. В. Западные земли домонгольской Руси: очерки истории, археологии, культуры: в 2 кн. / Л. В. Алексеев; Ин-т археологии РАН. – Москва : Навука, 2006. – Кн. 1. – 2006. – 289 с.; Кн. 2. – 2006. – 167 с.

І. П. ДЭЙНІС: АРХІТЭКТУРНАЯ СПАДЧЫНА, ЗАХАВАНАЯ Ў МАЛЮНКАХ

Трыгорлава Людміла Браніславаўна,
старшы навуковы супрацоўнік Краязнаўчага музея Полацка філіяла Нацыянальнага Полацкага гісторыка-культурнага музея-запаведніка, г. Полацк

У 2020 годзе спаўняецца 120 гадоў з дня нараджэння вядомага полацкага краязнаўцы Івана Пятровіча Дэйніса. Лёсам яму было прадвызначана стаць захавальнікам гісторыі старажытнага горада Беларусі ў XX ст.

Нарадзіўся Іван Дэйніс у павятовым горадзе Невель Віцебскай губерні ў 1900 годзе. Праз пяць гадоў бацьку перавялі на працу ў Полацк. З гэтага часу горад стаў для Івана Пятровіча родным. У кастрычніку 1918 года ён скончыў Віцебскую мужчынскую гімназію, пазней – Полацкія аднагадовыя педагагічныя курсы. Стаўшы настаўнікам, І. Дэйніс пачаў працу ў 1-й савецкай школе горада. Адначасова ён быў выкладчыкам на курсах чырвоных камандзіраў і ў педагагічным тэхнікуме.

Цікавасць да гісторыі роднага краю ў Івана Пятровіча ўзнікла яшчэ ў юнацтве. Гэтаму спрыяла дзейнасць яго бацькі – Пятра Восіпавіча Дэйніса – педагога, старшыні камісіі па ахове помнікаў даўніны і мастацтваў. Камісія была створана ў 1920 годзе, і Іван Пятровіч стаў яе сябрам. Спачатку яго прызначылі інструктарам, а пасля і старшынёй пададдзела мастацтваў. Сябры камісіі вывучалі матэрыялы па гісторыі горада, працавалі з рэшткамі архіваў і збіралі экспанаты для мясцовага музея. У канцы 1924 года работа камісіі была згорнута. Яе спадчыннікам стала Краязнаўчае таварыства, створанае ў 1925 годзе. І. П. Дэйніс стаў яго кіраўніком. Краязнаўцы імкнуліся да ўсебаковага вывучэння полацкай гісторыі. У выніку іх працы з'явіўся першы гістарычны зборнік «Полотчина», а ў снежні 1926 года быў адкрыты Полацкі акруговы музей.

І. П. Дэйніс імкнуўся атрымаць вышэйшую адукацыю. Скончыўшы Беларускі дзяржаўны ўніверсітэце, Іван Пятровіч вярнуўся ў Полацк і з восені 1930 года пачаў працаваць у Полацкім лясным тэхнікуме. Там ён выкладаў глебазнаўства, хімію і фізіку.

У гады Вялікай Айчыннай вайны сям'я была ў эвакуацыі. Спробы І. П. Дэйніса паступіць у дзеючую армію адхілялі медыкі. У 1944 годзе Іван Пятровіч вяртаецца ў Полацк. Яго прызначаюць выконваючым абавязкі дырэктара ляснога тэхнікума. І. П. Дэйнісу давялося вырашаць не толькі навучальныя праблемы, але і шмат гаспадарчых пытанняў. У пачатку 1946 года па сваёй ініцыятыве ён пакідае пасаду дырэктара і працягвае працу настаўнікам. З выхадам на заслужаны адпачынак у 1960 годзе ў І. П. Дэйніса з'явілася больш часу для краязнаўчай работы. Грунтоўным даследаваннем гісторыі прафесійнай адукацыі ў Полацку стала яго праца «Полацкі лясны тэхнікум» [5, с. 79–82].

Шматгадовая і плённая праца ў навучальных установах горада, вялікая краязнаўчая дзейнасць і сталі асновай для прысваення І. П. Дэйнісу ў 1967 годзе звання «Ганаровы грамадзянін горада Полацка». А яго шматлікія рукапісы былі аб'яднаны ў два даследаванні – «Полоцкая старина» і «Полоцк в XX в.». Першае з іх было перакладзена на беларускую мову і выдадзена ў 2007 годзе [3]. Ініцыятарам гэтай працы стаў краязнаўца М. Баўтовіч. Кніга «Полацкая даўніна» стала сапраўдным набыткам для сучасных даследчыкаў полацкай гісторыі.

Значная частка асабістай і навуковай спадчыны І. П. Дэйніса сёння захоўваецца ў фондах НПГКМЗ. Яна ўключае 123 прадметы [4, с. 85–88].

Асаблівую цікавасць выклікае альбом малюнкаў І. П. Дэйніса – выяў, зробленых простым алоўкам. Альбом складаецца з 5-і частак. Адны малюнкі ў ім зроблены са спасылкай на некаторыя вядомыя гістарычныя крыніцы, іншыя – з натуры або па памяці аўтара. Кожны малюнак утрымлівае асабістыя запісы І. П. Дэйніса на рускай мове.

Архітэктура Полацка заўсёды прыцягвала ўвагу даследчыкаў, бо ў дрэва і цэглу дойліды ўкладвалі сваю душу. Аднак з цягам часу мяняўся горад, мянялася і яго архітэктура. Малюнкі І. П. Дэйніса не адпавядаюць патрабаванням мастацкай якасці, але з'яўляюцца крыніцамі каштоўнай інфармацыі па гісторыі архітэктуры Полацка. Яны дазваляюць атрымаць уяўленне аб тых архітэктурных аб'ектах, якія змянілі свой выгляд за апошнія 100 гадоў або зніклі з карты горада. Так, напрыклад, мадэрнізацыя сучаснай плошчы імя Францыска Скарыны прывяла да знікнення будынка гарадской управы [1, с. 17] у 70-я гг. XX ст. Да страчаных архітэктурных аб'ектаў, што адлюстраваны на малюнках І. П. Дэйніса, адносяцца таксама капліца на тэрыторыі Спаса-Ефрасіннеўскага манастыра, царква Іаана Багаслова на месцы былога манастыра бернардзінцаў, будынкі 1-й савецкай школы, вакзала «Полацк-1» Рыга-Арлоўскай чыгункі, гарадскога тэатра на былой Невельскай вуліцы, першага ў горадзе радыётэлеграфа, першай воданапорнай вежы з будкамі, пажарнай каланчы і інш.

І. П. Дэйніс дэталёва знаёміўся з працай археолагаў і на аснове іх даследаванняў імкнуўся ў малюнках зрабіць рэканструкцыю найбольш цікавых у гістарычных адносінах гарадскіх пабудоў: умацаванняў Ніжняга («Стралецкага») замка [1, с. 38], вежаў Верхняга замка.

Акрамя малюнкаў, у альбоме І. П. Дэйніса знаходзяцца некалькі планаў цэнтральнай часткі горада з пералікам пабудоў, што па часе адпавядаюць 1917 году. Выклікае цікавасць і план Спаса-Ефрасіннеўскага манастыра па апісанні 1914 года, складзены Дэйнісам у 1971 годзе [2, с. 31]. Пры рабоце над ім былі выкарыстаны каляровыя алоўкі. На плане адзначаны 29 аб'ектаў, што адносіліся да гэтай рэлігійнай установы. У наш час плошча Спаса-Ефрасіннеўскага манастыра істотна скарацілася, у яго склад ўваходзяць толькі 13 пабудоў.

Такім чынам, малюнкі І. П. Дэйніса сціплыя па выбары выяўленчых сродкаў, часта ўмоўныя, з'яўляюцца матэрыялам не толькі для далейшага даследавання жыцця і дзейнасці полацкага краязнаўцы, але і пасрэднікам у перадачы культуры ад пакалення да пакалення. І чым далей ад нас XX стагоддзе, тым большую каштоўнасць як гістарычная крыніца набывае навуковая спадчына І. П. Дэйніса.

Літаратура

1. Дэйніс, І. П. Альбом малюнкаў: у 5 частках. – Полацк, 1978. – Ч. 1. – С. 17, 38.

2. Дэйніс, І. П. Альбом малюнкаў: у 5 частках. – Полацк, 1978. – Ч. 2. – С. 31.

3. Дэйніс, І. П. Полацкая даўніна / І. П. Дэйніс; уклад., прадм. і камент. М. Баўтовіча; пер. з рускай мовы М. Ермалаева. – Мінск : Медисонт, 2007. – 330 с.

4. Шупенька, А. І. Каталог асабістага архіва Дэйніса І. П. Матэрыялы навуковай гісторыка-краязнаўчай канферэнцыі (па выніках навукова-даследчай работы

ў 1999 годзе). – Полацк : Нацыянальны Полацкі гісторыка-культурны музей-запаведнік, 2000. – С. 85–88.

5. Шупенька, А. І. П. Дэйніс – даследчык Полацкай гісторыі. Матэрыялы навуковай гісторыка-краязнаўчай канферэнцыі (да 75-годдзя Полацкага Краязнаўчага музея 18–19 мая 2001 года). – Полацк : Нацыянальны Полацкі гісторыка-культурны музей-запаведнік, 2001. – С. 79–82.

КРАЕВЕД ВЛАДИМИР ЗОРИН – ЧЕКИСТ, ЧИНОВНИК, ЧЕЛОВЕК

Шпак Валентин Леонтьевич,
краевед, член Совета
УК «Осиповичский районный историко-краеведческий музей»,
г. Осиповичи

В 2019 г. исполнилось 110 лет со дня рождения яркой личности нашей малой родины – краеведа Зорина Владимира Павловича. В историю региона он вошел как «летописец», современный историк, автор книг по новейшей истории города и района, инициатор работы и соавтор историко-хронологической летописи «Память. Осиповичский район», изданной в 2002 г., автор многих публикаций в местной и республиканских газетах, начиная с 60-х гг. прошлого века и до 2001 г.

Хотелось бы обратить внимание, что все слова в заголовке представленного материала (и «Краевед», и «Чекист», и «Чиновник», и «Человек») об этом замечательном человеке начинаются с большой буквы. И это соответствует действительности.

Как «Чекист» он внес значительный вклад в обеспечение безопасности Осиповичского района. Так, В. П. Зорин руководил Осиповичским райотделом МГБ по Бобруйской области (в течение двух лет: с 1952 по 1954 г.), до этого и после этого – Глусским и Брагинским райотделами НКГБ, Слуцким городским отделом НКГБ (затем МГБ), Быховской милицией. Всего же службе в органах госбезопасности В. П. Зорин посвятил 22 года жизни, еще четыре года – в милиции. С Осиповичским районом судьба связала Владимира Павловича в трудные послевоенные годы, когда необходимо было налаживать жизнь и порядок, преодолевать разруху и голод, восстанавливать предприятия, бороться с предателями и бандитами, подавшимися в леса после ухода оккупантов.

Как осиповичский «Чиновник» В. П. Зорин четыре года руководит городом – с 1959 по 1963 г. он является председателем Осиповичского горисполь-

кома. Затем два года работает начальником городского штаба гражданской обороны (с 1963 по 1965 г.) и девять лет (с 1967 по 1976 г.) является лидером профсоюзной организации – председателем райкома профсоюза работников госучреждений Осиповичского района [1].

На всех постах его отличала принципиальность и самоотдача, стремление вникнуть в суть вопросов и проблем, понять человека. Как чиновник, депутат, профсоюзный лидер Владимир Павлович не был «тихим исполнителем», «удобным» руководителем, не отмалчивался на заседаниях исполкома и сессиях депутатов, а его оценки и предложения зачастую были прямыми и жесткими [2].

Как «Человек» с большой буквы В. П. Зорин – это внимательный и заботливый муж, отец, дед и прадед, увлеченный и одаренный творческий человек (писатель и журналист, любил рисовать и хорошо играл на гитаре), верный друг и товарищ, интереснейший собеседник с чувством юмора, иронии и самоиронии, садовод, охотник и еще много других достоинств и умений. На редкость многогранная и незаурядная личность (см. фото В. П. Зорина в кругу семьи и на отдыхе).

Одно лишь простое перечисление событий в автобиографии этого человека занимает порядка двух страниц. В представленном материале попытаемся оживить отдельные сухие строки из биографии В. П. Зорина [1]. Как сказал о Зорине наш осиповичский краевед А. В. Керножицкий: «…Про него можно писать повесть, роман, перечисляя только факты богатой биографии и придавая им художественное оформление…» [3].

Родился Владимир Павлович Зорин 24 февраля 1909 г. в селе Шурма Уржумского уезда Вятской губернии. Семья была большая, многодетная. Некоторое время жили в селе Лопьял Уржумского уезда, месте рождения знаменитого русского художника Васнецова Виктора Михайловича. Его бабушка по линии отца – Мария Гавриловна – была из рода Васнецовых и, возможно, именно отсюда истоки интереса к В. П. Зорина к живописи, любовь к природе, пейзажам.

Отец Павел Иванович был мастером на все руки, особенно больших успехов достиг в столярном деле. Работал на табачной фабрике в г. Нолинске в 1897–1898 гг., был знаком и встречался с Ф. Э. Дзержинским, который именно в этот период, в 1898 году, находился там в ссылке, а сам город в Вятской губернии считался городом политических ссыльных.

На долю семьи Зориных выпали тяжелые испытания. В 1904 г. за участие в забастовке отец был уволен с фабрики с «желтым билетом» и нигде не мог найти работу. В поисках заработков семье пришлось переезжать с места на место. После революции при советской власти семья Зориных снова оказывается в Нолинске. Здесь в 1924 г. Володя Зорин учился в ПТУ, вступил в ряды

ВЛКСМ. В конце 20-х гг. он работает на заводе «Память товарища Кирова» в Уржумском районе мастером электромонтажного цеха. Владимир Павлович вспоминал: «Мне нравился этот завод, его дружный рабочий коллектив. Здесь в октябре 1930 года меня приняли в ряды Коммунистической партии, а в отделении связи предприятия работала моя будущая жена Валентина Алексеевна».

В 1932 г. В. П. Зорина призывают служить в РККА. С этого времени начинается «чекистская» глава его жизни. Вятский паренек попадает служить рядовым в 41-й полк войск ОГПУ в Ленинградском округе по охране промышленных предприятий. Позже (с 28 июля 1934 г.), полк переименовывается и реорганизуется в 153-й полк внутренней охраны УНКВД СССР Ленинградской области по охране промпредприятий.

Отсюда юноша попадает в пограншколу ОГПУ, становится курсантом, назначается начальником взвода. Пограншкола в те годы готовила кадры для защиты советско-финской границы.

После срочной службы в Красной Армии Владимир Зорин на короткое время возвращается на завод в г. Уржум, но уже в этом же 1934 г. уходит служить в ГУГБ НКВД. С 1934 по 1938 г. В. П. Зорин – сначала помощник оперуполномоченного, а затем оперуполномоченный, начальник ряда подразделений ГУГБ НКВД Кировской области, обеспечивающих безопасность промышленных объектов Камского бассейна.

В апреле 1941 г. откомандирован в Москву для учебы в спецшколе НКГБ. В первые месяцы войны в составе подразделений НКВД обороняет Москву, а 7 ноября 1941 г. в составе сводного батальона ОМСБОН принимает участие в легендарном параде на Красной площади в Москве.

В. П. Зорин вспоминал о том времени: «В тяжелые дни обороны Москвы из наших курсантов была образована Отдельная мотострелковая бригада особого назначения (ОМСБОН), меня назначили комиссаром отдельной роты. Принимал участие в боях под Клином, Солнечногорском, Истрой до января 1942 года. Здесь впервые был награжден медалью «За отвагу». Никогда не забуду, как получал эту правительственную награду из рук М. И. Калинина. Меня вызвали в Кремль из-под Великих Лук, я был старший лейтенант. Без десяти минут одиннадцать часов. Нас всех (около 100 человек) пригласили в Георгиевский зал Кремля. Были и генералы, и полковники. На сцену вышел немолодой человек – служащий канцелярии Президиума Верховного Совета СССР, коротко рассказал о процедуре предстоящей церемонии вручения наград и попросил … не жать крепко руку товарищу Калинину. Ровно в 11 часов на трибуне секретарь Президиума Верховного Совета СССР А. Ф. Горкин зачитывает Указ о награждении. Моя фамилия по алфавиту была пятой. Строевым шагом выхожу к М. И. Калинину. «Поздравляю Вас с правительственной наградой и желаю дальнейших успехов в боевых действиях, здоровья и лично-

го счастья,» – говорит Калинин. Я ответил: «Служу Советскому Союзу». Как пожимал ему руку не помню, все забыл от волнения, но припоминаю, что от всей души, забыв о звучавшей просьбе перед церемонией. Потом пришел фотограф и пригласил всех фотографироваться с Калининым…» (см. фото с вручения награды В. П. Зорину, Кремль, Москва, 1942 г.).

Трудные военные годы связали В. П. Зорина со ставшей ему второй родиной – Белоруссией, БССР, Республикой Беларусь. В начале 1942 г. он назначается руководителем диверсионной группы, которая забрасывается в тыл – в Ушачский район Витебской области. С 1943 г. Владимир Павлович работает при БШПД – Белорусском штабе партизанского движения как сотрудник органов госбезопасности. Летом 1943 г. В. П. Зорина отзывают в Москву. В начале августа этого года он в составе группы Петра Адамовича Левицкого (наш земляк, уроженец д. Лозовое Осиповичского района, видный партийный и государственный деятель БССР) направляется в район действий 1-го Белорусского фронта, где в период операции «Багратион» В. П. Зорин руководит группой разведки в районе предстоящего наступления. Он принимает непосредственное участие в освобождении городов Брагин, Хойники, Василевичи.

Осиповичский период чекистской службы с 1952 по 1954 г. начальником Осиповичского РО МГБ Бобруйской области совпадает со смертью И. В. Сталина и с началом больших реформ, сокращений в армии, органах госбезопасности. Владимиру Павловичу предложено переехать в Быхов и возглавить районный отдел милиции.

Семья оставалась жить в Осиповичах, и сюда в 1958 г. снова возвращается В. П. Зорин, чтобы уже навсегда связать последующий период жизни с осиповичским краем.

На пенсии он продолжает оставаться настоящим «Чекистом» – активно участвует в работе ветеранской организации, поддерживает контакты с коллегами из райотделов госбезопасности и милиции. В музее Осиповичского РОВД есть материалы о В. П. Зорине, в фойе райотдела милиции висит его фотография на фоне служебной машины (см. фото: В. П. Зорин около служебного автомобиля).

Уволившись из органов, Владимир Павлович продолжает встречаться с личным составом милиции, выступает перед молодежью на предприятиях и в школах. Он до конца жизни оставался Чекистом с большой буквы, но с уходом на пенсию начинается новая глава его жизни – как Чиновника и Краеведа.

Всего менее года хватило ему на «домашний пенсионный» отдых, и в 1959 г. Владимир Павлович снова активно включается в работу – он занимает ответственную должность председателя Осиповичского горисполкома.

В этот период зародился интерес к истории Осиповичского района. В. П. Зорин, отвечая в 1988 г. на вопрос корреспондента «районки» с чего началось его увлечение историей осиповичского края, рассказал: «Во время моей работы в горисполкоме (1959–1963) начиналось движение по созданию в школах музеев и комнат славы. Учителя истории мобилизовали учеников. А куда им было идти? Кто лучше других знает историю родного города и района? Понятно, что председатель исполкома. И вот как-то раз человек 8 ко мне приходят на прием и спрашивают: «Почему улица города носит имя Чумакова? Как она называлась раньше? И другие вопросы задают… А я не отсюда родом. Ничего не могу сказать. И так мне стало стыдно. «Зайдите, говорю, через неделю». А сам думаю: «Какой же ты руководитель города, если ничего не знаешь об его истории. Это и послужило основой для первого исследования. Тогда в районную газету (она называлась «Калгасная праўда») направил первую заметку. С этого и началось…» [4].

Таким образом, первая публикация В. Зорина о герое революции машинисте Чумакове появилась в начале 60-х гг. в районной газете. Позже, уже работая начальником штаба ГО г. Осиповичи и председателем райкома профсоюза работников госучреждений Осиповичского района, активное и плодотворное сотрудничество с газетой продолжилось [5–7].

К 50-летию Великой Октябрьской социалистической революции в 1967 г. на страницах районной газеты появился историко-экономический очерк «Земля осиповичская» [8].

В местной газете периодически выходят не только материалы Зорина, но и публикуются статьи о нем самом. В частности, в 1968 г. опубликована статья о В. П. Зорине с фотографией.

В 1972 г. выходит из печати его первая книга – историко-экономический очерк «Осиповичи». За всю относительно небольшую историю Осипович (дата основания – 1872 г.) это первая книга о городе. Она становится популярной, ее читают и перечитывают, цитируют в школьных работах [9].

В 1975 г. в соавторстве с Н. Зайцевым написана повесть «Поединок с «Черным спрутом», посвященная работе контрразведки в годы войны. Отрывки из нее публикуются в районной газете [10].

В 1982 г. авторы книги «Осиповичи» дополняют и уточняют собранный материал, после чего она переиздается с цветными фотографиями [11].

В том же 1982 г. к 60-летию СССР на страницах районной газеты публикуется документальная повесть В. П. Зорина «Одиссея Ляховичей» [12].

В 1985 г. к очередному юбилею – 40-летию Победы – в газете появляется цикл очерков, подготовленных с участием Владимира Павловича, под названием «Война без фронта» о героической борьбе осиповичского подполья [13].

В начале 1987 г. из редакции Белорусской Советской Энциклопедии В. П. Зорину поступает заказ написать девять статей об известных личностях Осиповичского края для энциклопедического издания «Их именами названы…». В ходе работы Владимир Павлович дополнительно установил имена еще 13 героев, а всего из 1660 портретов 22 материала написано им [14].

В 2002 г. издается историко-хронологическая летопись «Память. Осиповичский район» [15], где многие материалы написаны Владимиром Павловичем Зориным. В частности, это главы и статьи о военном периоде, истории партизанского движения и подполья. В. П. Зорин не дожил считанные месяцы до выхода «Памяти» (умер в декабре 2001 г. в возрасте 93 лет). Книга стала памятником не только ярким личностям, героям и патриотам этого уголка белорусской земли, но и лично ему. Сведения о В. П. Зорине содержатся в главе «Они руководили городом и районом», а также в главе о ветеранах – участниках войны.

Издание «Памяти» стало многоточием в творческой биографии ее автора… Почему не точкой? Потому, что книга постоянно востребована, ее читают, над ней работают, ее содержание дополняется, развивается, одним словом – «Память» живет! Как продолжение большого дела может рассматриваться проект «Электронная книга Память. Осиповичский район» при местном историко-краеведческом музее, где в электронном виде (на носителе-съемном диске и в сети интернет на одноименном сайте) размещаются дополнения, замечания, исправления по печатному изданию книги «Память» [16].

А значит, жива память о Чекисте, Чиновнике, Человеке, который многое сделал, чтобы не померкла «Память» города и района!

Литература

1. Автобиографическая справка Зорина В. П., составлена краеведами Качановичем П. С., Шпаком В. Л. по материалам личных дел.

2. Зорин, В. П. Навстречу выборам: не могу согласиться. – Газета «Запаветы Леніна», подшивка за 1989 г.

3. Зорин, В. П. Дом под соснами. – Газета «Запаветы Леніна», 20.07.1982. – С. 2.

4. Зорин, В. П. Жизнь людей – это наша история. – Газета «Запаветы Леніна», подшивка за 1988 г.

5. Зорин, В. П. Революцией мобилизованные. – Газета «Запаветы Леніна». – № 165 (декабрь 1968 г.), №№ 1–3 (январь 1969 г.).

6. Зорин, В. П. Подвиги, «одетые» в мрамор. – Газета «Запаветы Леніна». – Июль 1969 г.

7. Зорин, В. П. Память столетий. – Газета «Запаветы Леніна». – Декабрь 1969 г.

8. Газета «Запаветы Леніна», подшивка газеты за 1967 г.

9. Зорин В., Ершова Г. Осиповичи: историко-экономический очерк. – Минск, «Беларусь». – 1972 г. – 104 с.

10. Газета «Запаветы Леніна», подшивка газеты за 1975 год.
11. Зорин В., Ершова Г. Осиповичи: историко-экономический очерк, изд. 2-е переработанное и дополненное. – Минск, «Беларусь». – 1982 г. – 96 с.
12. Газета «Запаветы Леніна», подшивка газеты за 1982 год.
13. Газета «Запаветы Леніна», подшивка газеты за 1985 год.
14. «Их именами названы…», энциклопедический справочник, редкол.: И. П. Шамякин (гл. редактор) и др. – Минск, БелСЭ. – 1987. – 711 с.
15. Памяць. Асіповіцкі раён, Мінск, БЕЛТА, 2002.
16. Материалы сайта проекта «Электронная книга: Память. Осиповичский район», www.pamyat-osipovichi.by.

ГЕНРЫК ВІНЬЧА – ПЕРШЫ ГЛЫБОЦКІ КРАЯЗНАЎЦА

Шыталь Канстанцін Міхайлавіч,
краязнавец,
г. Глыбокае

Гісторыя краязнаўчага вывучэння Глыбокага і наваколля налічвае больш за стагоддзе. З гэтай прычыны сама гісторыя краязнаўчага пошуку і дзейнасць людзей і арганізацый, якія займаліся краязнаўствам, з'яўляецца важнай часткай гісторыі нашага краю.

Элементы краязнаўчай дзейнасці можна знайсці ў пробашча глыбоцкай рымска-каталіцкай парафіі Міхала Казіміра Федаровіча, які, ствараючы ў 1784 годзе апісанне парафіі, расказаў пра стан дарог, рэкі і азёры, лясныя масівы і балоты, ставы і млыны на тэрыторыі парафіі [1, с. 57–65]. У 90-я гады XIX стагоддзя настаяцель праваслаўнай царквы Мікалай Нікольскі, аўтар царкоўна-гістарычнага і статыстычнага апісання Глыбоцкага прыхода, шмат месца прысвяціў аповеду пра гістарычныя, кліматычныя, эканамічныя, этнаграфічныя, канфесійныя адметнасці рэгіёну [10].

Аднак асобай, якую найбольш можна назваць пачынальнікам глыбоцкага краязнаўства, з'яўляецца мясцовы шляхціц, доктар-ветэрынар Генрык Віньча. Па-першае, ён вывучаў Глыбокае і ваколіцы рознабакова – з гістарычнага, этнаграфічнага, тапанімічнага пунктаў гледжання. Па-другое, ён займаўся гэтым сістэматычна на працягу многіх гадоў. Па-трэцяе, ён займаўся папулярызацыяй ведаў пра родны край, публікуючы артыкулы ў розных выданнях, а таксама робячы фотаздымкі, што друкаваліся ў часопісах, былі прадстаўленыя на фотавыставах, трапілі ў музейныя і прыватныя калекцыі, сталі асновай для паштовак [11].

Генрык Віньча нарадзіўся ў 1865 годзе ў шляхецкай сям'і, якая валодала маёнткам Літоўшчына (цяпер у межах вёскі Мярэцкія Глыбоцкага раёна). Яго сваякі ўдзельнічалі ў паўстанні 1863–1864 гадоў і былі пакараныя царскімі ўладамі. Сам Генрык піша, што меў праз гэта складанасці з доступам да адукацыі, а, скончыўшы Юр'еўскі (Дорпацкі) універсітэт, не мог атрымаць пасады ў родным краі, працаваў ветэрынарам спачатку ў Тыфліскай губерні, пазней у Мінску-Мазавецкім і Улацлаўку [11].

Не пазней за 1900 год Генрык Віньча пачынае займацца фатаграфіяй [2]. На яго здымках былі адлюстраваныя архітэктурныя помнікі Глыбоччыны – комплекс будынкаў манастыра ў Беразвеччы, былы касцёл кармелітаў і фарны касцёл у Глыбокім, капліца святога Язафата паміж Глыбокім і Беразвеччам. Таксама ён стварыў фотакопіі двух партрэтаў мсціслаўскага ваяводы Іосіфа Корсака, фундатара хрысціянскіх святыняў у Глыбокім і Беразвеччы, сфатаграфаваў інтэр'ер шляхецкага двара ў Літоўшчыне [3; 4].

Таксама Генрык Віньча стварыў калекцыю этнаграфічных здымкаў, дзе зафіксаваў сялянаў з вёскі Мярэцкія, маёнтка Петрунова, а таксама святкаванне Дзядоў на мясцовых могілках (верагодна, у вёсцы Мярэцкія) [5; 6].

Артыкулы Генрыка Віньчы друкаваліся ў варшаўскім часопісе «Tygodnik Ilustrowany», віленскай газеце «Zorza Wileńska». Фотаздымкі публікаваліся ў квартальніку «Wisła», двухтыднёвіку «Ziemia», часопісе «Wieś Ilustrowana». Здымкі Генрыка Віньчы былі прадстаўлены на фотавыставе ў Варшаве ў 1901 годзе [2]. Цяпер арыгіналы здымкаў Віньчы захоўваюцца ў зборах Інстытута мастацтваў Польскай акадэміі навук у Варшаве, Нацыянальнага музея ў Кракаве і ў адной з прыватных калекцый у Варшаве.

Краязнаўчая дзейнасць Генрыка Віньчы не абмяжоўвалася Глыбоччынай. Ён рабіў фатаграфіі на этнаграфічную тэматыку ў ваколіцах Мінска-Мазавецкага і Улацлаўка. Ва Улацлаўку актыўна ўдзельнічаў у дзейнасці Куяўскага аддзела Польскага краязнаўчага таварыства. У 1910 годзе Віньча быў у складзе ўлацлаўскай дэлегацыі ў Кракаве на ўрачыстасці юбілею Грунвальдскай бітвы.

Генрык Віньча памёр 16 лютага 1921 года ў Свянцянах.

Са стогадовай адлегласці можна сказаць, што ўнёсак Генрыка Віньчы ў краязнаўчае вывучэнне і папулярызацыю краязнаўчых ведаў пра Глыбоччыну быў вельмі вялікі, і ён адчувальны да сённяшняга дня.

Тыя фотаздымкі хрысціянскіх святыняў Глыбокага, а таксама панарама мястэчка былі зроблены за некалькі гадоў да пачатку рамонтаў і рэканструкцый, якія на пачатку XX стагоддзя закранулі ўсе культавыя аб'екты Глыбокага і Беразвечча, што зафіксаваў Віньча. Класічная яго панарама мястэчка, што друкавалася ў «Tygodniku Ilustrowanym», а таксама двойчы рэпрадукавалася на паштоўках пачатку XX стагоддзя, паказвае, як выглядала Глыбокае

на працягу доўгага часу ад 80-х гадоў XVIII да нулявых гадоў XX стагоддзя. Пасля разборкі двух карпусоў кармеліцкага кляштара, перабудовы даху пакармеліцкай царквы і разбудовы касцёла Святой Тройцы ў першым дзесяцігоддзі XX стагоддзя выгляд Глыбокага змяніўся, і панарама Віньчы з'яўляецца адзіным фотаздымкам, які зафіксаваў гэты выгляд [4; 8, с. 16–17].

Таксама Генрык Віньча зрабіў фота капліцы святога Язафата, якая на той час стаяла ў руінах, і мы можам бачыць на ім першапачатковы выгляд капліцы. Каля 1910 года капліца была перабудаваная.

Вельмі важную каштоўнасць маюць фотаздымкі партрэтаў мсціслаўскага ваяводы Іосіфа Корсака, фундатара кляштараў базыльянаў у Беразвеччы і кармелітаў босых у Глыбокім. На пачатку XX стагоддзя існавалі два такія партрэты – адзін у двары Літоўшчына, другі ў фарным касцёле ў Глыбокім. Абодва былі страчаныя – адзін падчас пагрому маёнтка ў лістападзе 1918 года, другі – падчас Другой сусветнай вайны. Аднак дзякуючы фотакопіям, што зрабіў Віньча і апублікаваў у «Tygodniku Ilustrowanym», выгляд Корсака вядомы, і дзякуючы гэтаму ў пачатку XXI стагоддзя былі створаныя два партрэты Корсака, адзін з якіх знаходзіцца ў экспазіцыі Глыбоцкага гісторыка-этнаграфічнага музея, другі – у парафіяльным касцёле. Таксама і помнік Іосіфа Корсака на Алеі Славы ў Глыбокім можа быць створаны дзякуючы наяўнасці фотаздымкаў тых партрэтаў.

Матэрыяламі Віньчы карысталіся многія аўтары, якія пісалі пра Глыбокае. Отан Гедэман, аўтар класічнай працы «Глыбокае. Гістарычны нарыс», спасылаецца на Віньчу, калі піша пра лёс пахавання Іосіфа Корсака, а таксама перадрукоўвае партрэт Корсака з «Tygodnika Ilustrowanego». Уладзімір Скрабатун змяшчае ў кнізе «Глыбокае на старых паштоўках» панараму Глыбокага, якую зняў Віньча. Яўгеніюш Забэла публікуе ў працы «Berezwecz. W służbie Bogu i w mocy demonów» фотаздымкі капліцы святога Язафата розных гадоў і аналізуе змены яе канструкцыі.

Этнаграфічная спадчына Генрыка Віньчы была забытая больш чым на сто гадоў. Аднак ён быў адзіны, хто стварыў калекцыю этнаграфічных здымкаў сялянаў з ваколіц Глыбокага ў першыя гады XX стагоддзя, калі адыходзіла з выкарыстання традыцыйная для гэтага рэгіёна вопратка, прадметы побыту, прылады працы. Аўтар гэтых радкоў знайшоў этнаграфічныя фотаздымкі Віньчы ў варшаўскай і віленскай перыёдыцы пачатку XX стагоддзя. Пра іх была зроблена публікацыя ў газеце «Вольнае Глыбокае» [9] і на інтэрнэт-рэсурсе shtobylo.by.

Імя Генрыка Віньчы як чалавека, які пачынаў даследаваць Глыбокае і Глыбоччыну, доўгі час было забытае. У апошні час удалося сабраць некаторую колькасць матэрыялу пра Віньчу. У 2019 годзе ў газеце «Вольнае Глыбокае» быў апублікаваны першы артыкул аб дзейнасці Генрыка Вінь-

чы [10]. Гадавіна яго нараджэння (1865) была ўнесена ў «Краязнаўчы каляндар» на 2020 год, складзены Глыбоцкай цэнтралізаванай бібліятэчнай сістэмай [7].

У 2019 годзе на аўкцыёнах было набыта некалькі прадметаў, звязаных з краязнаўчай дзейнасцю Генрыка Віньчы: асобнік часопіса «Tygodnik Ilustrowany» з артыкулам «Miasteczko Głębokie», раней невядомае выданне паштоўкі з панарамай Глыбокага, велікодная віншавальная паштоўка, якую ў 1910 годзе фотамастак адправіў свайму брату Паўліну Віньчу.

Даследаванне асобы Генрыка Віньчы павінна працягвацца. Многія дэталі яго біяграфіі і краязнаўчай дзейнасці пакуль што застаюцца невядомымі. Не выяўлены яго фотаздымак. Не выяўленая перапіска, асабістыя запісы ці іншыя крыніцы, якія (пры ўмове, што яны дзе-небудзь захаваліся) маглі б праліць святло на яго асобу. Таксама не выключана, што ўдасца знайсці ў замежных зборах больш якасныя копіі яго фотаздымкаў.

Пакуль што не прааналізаваныя даследчыкамі этнаграфічныя фотаздымкі Генрыка Віньчы. Магчыма, іх вывучэнне дазволіла б выявіць рэгіянальныя адметнасці традыцыйнай сялянскай вопраткі на Глыбоччыне.

Думаю, што асоба Генрыка Віньчы заслугоўвае і таго, каб назваць у яго гонар адну з вуліц Глыбокага. Таксама ў колах глыбоцкіх краязнаўцаў абмяркоўваецца ідэя аб стварэнні ўласнай грамадскай арганізацыі, і было б сімвалічна, калі б яна была названая ў гонар чалавека, які першы стаў займацца краязнаўствам на Глыбоччыне.

Літаратура

1. Gawrylczyk B. Dekanat polocki w świetle opisów i parafii z 1784 roku. Praca magisterska. Białystok, 2005. [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: pbc.biaman.pl.

2. Katalog wystawy fotograficznej. Warszawa, 1901.

3. «Tygodnik Ilustrowany». № 6, 1901.

4. Wińcza H. Miasteczko Głębokie // Tygodnik Ilustrowany. № 28, 1903.

5. Wińcza H. Dziady na Litwie // Tygodnik Ilustrowany. № 44, 1904.

6. Wisła. Miesięcznik poświęcony krajoznawstwu i ludoznawstwu z rysunkami. Tom XV, Zeszyt 3, 1901; Tom XV, Zeszyt 5, 1901; Tom XVI, Zeszyt 2, 1902.

7. Каляндар юбілейных краязнаўчых дат Глыбоччыны 2020 года [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: cbs.okglub.by.

8. Скрабатун У. Глыбокае на старых паштоўках. Мінск – Глыбокае, 1998.

9. Скрабатун У. Мярэцкія – вёска, якая згубілася ў гісторыі // Вольнае Глыбокае. № 18, 2 траўня 2019 г.

10. Церковно-историческое и статистическое описание Глубокского прихода. (Электронная копія дакумента знаходзіцца ў архіве аўтара).

11. Шыталь К. Генрык Віньча – першы глыбоцкі краязнаўца // Вольнае Глыбокае. № 38, 19 верасня 2019 г., с. 4–5.

АНТОН БРОДОВСКИЙ – КОЛЛЕКЦИОНЕР, КРАЕВЕД, МУЗЕЙНЫЙ ДЕЯТЕЛЬ

Шишанов Валерий Алексеевич,
заместитель директора по науке
УК «Витебский областной краеведческий музей»,
г. Витебск

Собирательство, коллекционирование не случайно называют страстью: только одержимые люди могут пожертвовать многим ради невзрачной монеты, истлевшей рукописи, давно вышедшей из употребления вещи. Для того, чтобы понять смысл их увлечения, нужно определенное время, по прошествии которого обычные когда-то предметы становятся редкими, уникальными артефактами, повествующими потомкам о прошлом.

Одним из таких страстных коллекционеров был Антон Рафаилович Бродовский. Он родился 8 октября 1859 г. в семье небогатых мещан в застенке Петрунишки неподалеку от г. Зарасай (ранее – Новоалександровск) и о своем детстве мог вспомнить только заботу бабушки и «колотушки» брата и сестры. Заслуживает уважения и удивления, как человек невысокого социального статуса и ограниченных средств, далекий от науки по роду своих занятий, смог собрать столь значительную коллекцию и до последних дней жизни преданно служить делу сохранения памятников прошлого.

В послужном списке середины 1920-х годов также содержатся некоторые сведения, дополняющие картину безрадостного детства Антона Рафаиловича: «Римско-католического исповедания, литовец. Родился 8 октября 1859 года»; «Сын рабочих мещан: отец отчасти земледелец, мать – швея, повариха»; «Никакой недвижимости не имею и никогда не имел. У родителей был старый деревянный дом (хата) в застенке Петрунишках при городе Новоалександровске на городской земле, за которую ежегодно платили в городскую управу (например, в 1880 году) 45 коп. аренды» [7, л. 37–38].

В составленном самим Бродовским послужном списке указывается, что в 1875 г. он закончил Новоалександровское уездное училище, затем давал частные уроки, работал письмоводом у судебного следователя, канцелярским служителем в казначействе, городской думе, других учреждениях Новоалександровска.

Антон Рафаилович путем самообразования изучал самые различные дисциплины: геологию, геодезию, минералогию, биологию, палеонтологию, космографию, архитектуру, фортификацию, археологию, нумизматику, сфрагистику, геральдику. В 1881 г. Бродовский смог получить должность

управляющего кирпичным заводом в Ковно. Затем работал на строительстве Ковенской крепости, военного порта в Либаве (с 1892 по 1893 г.). В сентябре 1893 г. в качестве строительного техника и чертежника был переведен в Вильно, в Окружное инженерное управление [7, л. 33–36 об.].

Но с ученических лет подлинной страстью Антона Рафаиловича стало собирание всего, что «выходит из ряда обыкновенного в области старины, науки, искусства, рукоделия». Бродовский сообщает о зарождении своего музея следующее: «Собранные на берегах озер своей родины (г. Новоалександровска, Ковенской губ.) камешки послужили собранию и изучению минералогии. Все случайно попадавшиеся монетки послужили толчком к систематическому коллекционированию и изучению нумизматики. Со времени появления «собственных денег», т.е. грошей, заработанных уроками, врожденная страсть к собиранию стала принимать все больший масштаб и обрела научную осмысленность. Впоследствии, служа беспрерывно 37 лет в военно-инженерном ведомстве в качестве вольнонаемного строительного техника и пользуясь массой произведенных земляных работ, значительно пополнил свои коллекции по геологии, минералогии, палеонтологии, в то же время изучая эти отрасли науки» [5, л. 15 об.].

Профессиональная деятельность и, вероятно, широкий круг знакомств способствовали пополнению собрания, которое разместилось в двух комнатах квартиры Бродовского в Вильно и в конце мая 1906 г. под названием «Музей древностей и художественной промышленности» было открыто для публики [8].

Но судьба распорядилась так, что в 1915 г. вместе с инженерным управлением и частью своего собрания Бродовский эвакуировался в Витебск. Здесь умерла жена Антона Рафаиловича, он сам в марте 1918 г. уволился со службы по состоянию здоровья. И все же после этого коллекционер нашел в себе силы взяться за нелегкое дело создания музея и служить ему до последних дней [7, л. 38].

Вопрос об организации музея в послереволюционном Витебске будировался с сентября 1918 г. Как пишет Бродовский, откликаясь на призыв Витебского губернского отдела народного образования (губоно) оказать содействие «делу народного просвещения», он предложил основать в Витебске музей, для которого соглашался передать свои коллекции. Предложение было принято и 12 ноября 1918 г. Антон Рафаилович был назначен заведующим Витебским губернским музеем [5, л. 9], который разместился в пристройке здания бывшей духовной семинарии, входившей в комплекс построек Успенского собора.

Бродовскому пришлось приложить немало усилий для ремонта помещений музея, поиска витрин, оборудования. В мае – июне 1919 г. по мере полу-

чения витрин экспонаты размещались в экспозиции, и музей уже принимал посетителей [3; 4, л. 2].

В отчете о работе музея А. Р. Бродовский приводит перечень 40 коллекций, которые главным образом состояли из предметов его собрания. Здесь курганные древности, минералы, веера, колокольчики, часы, курительные трубки, оружие, картины, автографы… [4]

Самой многочисленной и ценной была коллекция нумизматики. Монеты Древней Греции, Рима, Востока, России, Польши, и других стран – до 5000. Медали руские, польские и иностранные – до 500. Ордена и другие знаки отличия – 100.

Музей пополнялся новыми предметами, переданными различными лицами, учреждениями, а также принятыми на учет Витебской комиссией по охране памятников старины и искусства, в том числе приобретенными на собственные средства заведующего [5, л. 12 об.].

В местной прессе подчеркивалось значение и богатство музея: «Останавливает внимание великолепно подобранная нумизматическая коллекция, где имеются образцы римских и византийских монет, блестяще представлена Россия (от времени Киева и до наших дней) и в ней особенно интересно собрание бумажных денежных знаков. <…> Весьма богато представлена коллекция древнего оружия. Попадаются очень интересные экспонаты, напр. палаши древнекитайских палачей, изумительные изделия из слоновой кости, тонкой работы вазы, гобелены и т.д. <…> Музей этот представляет собой частную коллекцию, над собиранием и изучением которой трудился всю свою жизнь владелец ее, г. Бродовский, передавший в настоящее время свой музей Губотделу Просвещения, сделав его, таким образом, народным достоянием. Колоссальное значение подобного собрания трудно оценить. Музей оставляет самое светлое и глубоко-отрадное впечатление» [2].

Но вскоре для Витебского губернского музея и его заведующего начались трудные времена. Постепенно отбирались помещения. В начале ноября 1923 г. под предлогом размещения клуба пединститута экспонаты музея в экстренном порядке были перенесены в обветшалое, сырое, неотапливаемое, с протекающей крышей здание закрытого Успенского собора [5, л. 18 и об.].

Но все же, проблему помещения удалось решить, когда в конце 1924 г. под музей было передано здание витебской ратуши. Учреждение получило статус Витебского отделения Белорусского государственного музея, который объединил несколько собраний, и экспозиция была открыта для посещения 27 апреля 1925 г. [1].

В обновленном музее Бродовский получил должность научного сотрудника. Как и раньше, Антон Рафаилович активно участвовал в просвети-

тельской и краеведческой работе: читал лекции в клубах, воинских частях, учебных заведениях. Был членом Витебской комиссии по охране памятников истории и искусства (1919–1924), Витебского отделения Общества любителей мироведения, входил в президиум правления созданного в 1924 г. Витебского окружного общества краеведения. В 1921 г. на III съезде профсоюзов Витебской губернии было принято решение о присвоении А. Р. Бродовскому звания Героя труда за активную многогранную деятельность [7, л. 36].

В начале марта 1928 г. Антон Рафаилович тяжело заболел и 17 марта скончался [7, л. 29].

Примечательно, что и тогда, когда краеведческий музей разместился в ратуше, коллекция Бродовского вплоть до его смерти сохраняла свою целостность в экспозиции. В «Перспективном плане музея на 1928–1932 гг.» директор музея И. И. Василевич отмечал: «Уважая долгую работу Бродовского по собиранию богатых коллекций, музей считал неэтичным помимо воли Бродовского проводить соответствующую систематизацию, и ради этого последние коллекции разнообразного значения оставались сгруппированными в одном отделе, и от этого на общем фоне научной систематизации других отделов он являлся диссонансом, который нарушал общий научный характер музея. Теперь, после смерти А. Р. Бродовского, для введения коллекций его собрания в общую систему музея в ближайшее время будет начата его систематизация и размещение по надлежащим отделам, отбор из коллекций Бродовского предметов музейного значения» [7, л. 12 и об.].

Около двух лет решалась судьба оставшегося после смерти коллекционера имущества. После чего 24 апреля 1930 г. в музей были переданы 372 предмета (фотографии, живопись, рисунки, геодезические приборы, антиквариат). 1548 книг на русском и иностранных языках поступили в Витебское отделение Белорусской государственной библиотеки [6, л. 122–146].

В 1941 г. фонды ВОКМ были эвакуированы в Саратов. По возвращении фондов из эвакуации выяснилось, что значительное количество предметов было утрачено и депаспортизировано.

Но, несмотря на все перипетии, большая часть предметов, собранных А. Р. Бродовским, сохранилась в фондах Витебского областного краеведческого музея. И сейчас мы можем увидеть прекрасные образцы фарфора, вышивки и предметов быта XIX – начала XX в., оружия, обширную нумизматическую коллекцию.

Литература

1. Адчыненьне Віцебскага музэю // Заря Запада. – 1925. – № 97. – 30 апр. – С. 4.

2. Вайнкоп, Ю. Витебский археологический музей / Ю. Вайнкоп // Школа и революция (Витебск). – 1919. – № 24–25. – 16 авг. – С. 9.

3. Витебский музей // Известия Витебского губсовдепа. – 1920. – № 64. – 24 марта. – С. 2.
4. ВОКМ. – Научный архив. – Ф. 5. – Д. 2.
5. ВОКМ. – Научный архив. – Ф. 42 – Д. 1.
6. ГАВт. – Ф.1947. – Оп. 1. – Д. 32.
7. ГАВт. – Ф. 1947. – Оп. 2. – Д. 50.
8. Muzeum // Kuryer Litewski. – 1906. – No. 117. – 27 maja. – S. 2.

АЛЕКСЕЙ КОЖЕМЯКО – ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ПЕРИОДА ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ НА КЛИМОВЩИНЕ

Эверс Дарья Александровна,
директор
УК «Климовичский районный краевеческий музей»,
г. Климовичи

Климовичский край – это край особенный. Он отличается не только своим природным миром, величественным и таинственным. У региона богатая история. Но прежде всего Климовщина богата людьми, которые здесь проживают. Среди них член Союза писателей Беларуси – Алексей Мартынович Кожемяко. Это человек, про которого хочется говорить с особой теплотой и уважением. Его можно по праву считать главным краеведом Климовщины, изучившим подробно период с 1941 по 1945 г.

Родился наш земляк в 1931 г. в деревне Роськов Климовичского района Могилевской области. В 1953 г. А. М. Кожемяко окончил исторический факультет Могилевского пединститута. Молодого специалиста направили на работу в Дрибинский районный отдел народного образования. С 1957 по 1986 г. Алексей Мартынович служил в Вооруженных Силах СССР на офицерских должностях. Уволился в запас в звании подполковника.

Более 10 лет Алексей Мартынович проработал в должности старшего научного сотрудника Климовичского краеведческого музея. В 1991–1995 гг. был заместителем председателя комиссии по созданию историко-документальной хроники «Память» Климовичского района. С 1996 г. – заместитель председателя районного объединения краеведов «Спадчына» [9, с. 4].

В фондах Климовичского краеведческого музея хранится большое количество воспоминаний участников Великой Отечественной войны, известных уроженцев края и передовиков, написанные Алексеем Кожемяко.

С 2010 г. Алексей Мартынович является членом Союза писателей Беларуси.

Быть нужным людям, отдавать им всего себя без остатка, бороться за то, чтобы жизнь стала еще справедливей, искать новое и неизвестное – в этом краевед видит свое назначение.

Алексей Мартынович – самобытный, требовательный к себе и другим человек. На протяжении многих лет он занимается общественной деятельностью. Является членом Коммунистической партии Беларуси.

Еще во время работы Алексей Мартынович начал свою краеведческую деятельность. К этому его побудила любовь к Родине, к ее прошлому, к родным истокам. Первые его работы были помещены в журнале «Политический собеседник». Он является соавтором историко-документальной хроники «Память» Костюковичского и Хотимского районов, книги «Воспоминания климовчан-остарбайтеров» (2007). Автор книг «Хроника освобождения Климовщины» (2000), «Немцы на Климовщине» (2008), «Они защищали Климовщину» (2012), «Воины-климовчане в боях за освобождение Беларуси (октябрь 1943 – август 1944 г.)» (2014), «Климовчане – участники Сталинградской битвы» (2015).

Его книги являются плодами усердной исследовательской работы. Все издания А. М. Кожемяко подготовлены как дополнение к историко-документальной хронике «Память» Климовичского района.

Следует отметить, что написанию книг, безусловно, предшествовала кропотливая работа Алексея Мартыновича Кожемяко с архивными материалами как Климовичского краеведческого музея, так и Кричевского государственного архива, личная переписка, встречи с участниками событий.

Книга «Хроника освобождения Климовщины. Боевые действия войск и работа местных органов власти на территории района осенью 1943 года» повествует о важнейших событиях, боевых и трудовых подвигах советских воинов и жителей Климовичского района в сентябре 1943 г.

В сборнике «Немцы на Климовщине» представлены материалы о боевых действиях войск вермахта на территории района и у его границ в самую тяжкую пору войны для страны и Климовщины – летом 1941 г. Основное внимание уделено деятельности карательных органов гитлеровской Германии и местных властей в период оккупации Климовичского района с августа 1941 г. по сентябрь 1943 г.

В 2007 г. вышла в свет книга «Воспоминания климовчан-остарбайтеров». Началом подготовки издания стали наработки воспоминаний узников фашистской неволи, хранящиеся в фондах музея и собранные Алексеем Мартыновичем, когда он работал в должности научного сотрудни-

ка. К нему присоединились и другие работники музея. В книге помещен список климовчан, угнанных в немецкое рабство, а также воспоминания 28 остарбайтеров [1, с. 3].

В издании «Они защищали Климовщину. Боевые действия советских войск по защите Климовичского района летом 1941 года» изложены документальные данные о боевых действиях советских войск в борьбе с гитлеровскими оккупантами на территории района и у его границ летом 1941 г. Названы места захоронений и памятники павшим в боях, изложены итоги работы по увековечиванию памяти павших и уцелевших защитников, кратко изложены судьбы многих участников боев на территории Климовщины.

В 2014 г. издана новая книга А. Кожемяки «Воины-климовчане в боях за освобождение Беларуси (октябрь 1943 – август 1944 гг.)», которая посвящена памяти воинов-климовчан, павших в боях на подступах к оборонительному сооружению вермахта на территории СССР – линии «Фатерлянд» и в операции «Багратион». В ней основное внимание уделено воинам-климовчанам, участникам боевых действий войск Советской Армии в период с октября 1943 по август 1944 г.

В составлении издания автору помогали главный хранитель фонда районного музея Наталья Банышевская, директор Климовичской библиотечной сети Татьяна Доменикан и преподаватель истории Наталья Козлова. Они сделали достоянием климовчан многие архивные документы о воинах-земляках.

Книга подготовлена как дополнение к историко-документальной хронике «Память» Климовичского района.

Основной сюжетной линией сборника является повествование о воинах-климовчанах, участниках боевых действий войск Советской Армии в период с октября 1943 по август 1944 г., павших в боях и выживших.

Над сборником «Климовчане – участники Сталинградской битвы» автор работал более пяти лет. В нем собраны воспоминания земляков – участников тех далеких героических событий, когда на берегах Волги произошел перелом в ходе Второй мировой войны. После поражения под Сталинградом немецко-фашистские войска навсегда утратили стратегическую инициативу. Свой вклад в общую победу над врагом внесли климовчане. Об их подвиге и написана эта книга. На ее страницах поименно названы жители Климовичского района, павшие в боях за Сталинград, собраны и воспоминания тех, кто после войны вернулся в родные места.

Презентация книги «Климовчане – участники Сталинградской битвы» прошла в районной библиотеке Климович. А. М. Кожемяко издал книгу на собственные средства, сделав своеобразный подарок жителям района к 70-летию Великой Победы. Это было шестое по счету издание краеведа.

Все книги А. М. Кожемяки написаны на основе архивных документов и воспоминаний участников и очевидцев событий. При этом он всегда отбирал материалы, достоверность которых и надежность источников не вызывали сомнений [6, с. 4].

Алексей Кожемяко и уроженец Климовичского района Виталий Маханько стали авторами книги «Они создавали ракетно-космическую технику», которая содержит сведения об 11 уроженцах Беларуси, трудовая деятельность которых связана с созданием ракетно-космической техники. В книге помещены их биографии и воспоминания, отзывы о них [7, с. 2].

Следующей стала книга «Медицинские работницы Климовщины – участницы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.». Материалы дают представление об их боевых и трудовых подвигах, их личном вкладе в дело Великой Победы над германским фашизмом.

Алексей Кожемяко много лет посвятил поиску, сбору, систематизации материала о земляках – участниках войны. Сделал достоянием климовчан многочисленные архивные документы о воинах-земляках, воспоминания свидетелей, непосредственных участников тех героических событий. Все это автор собирал для будущих поколений. Значение его работы сложно переоценить. Эти книги нужны подрастающему поколению. Наша молодежь должна знать о тех людях, благодаря которым сегодня живет в мирной и процветающей стране.

В 2003 г. Алексей Кожемяко награжден Почетной грамотой Министерства культуры Республики Беларусь за добросовестный и содержательный труд, значительный вклад в развитие музейного дела. А в 2015 г. Алексею Мартыновичу Кожемяко присвоено звание Почетного гражданина Климовичского района, его имя внесено в районную книгу Славы.

Несмотря на свой возраст, писатель-краевед продолжает работать над историческими документами и свидетельствами, спасая их от архивного забвения. В настоящее время он работает над созданием книги «Архипастыри Могилевщины» (исторический очерк о Могилевской епархии и жизнеописание ее архипастырей является дополнением и конкретизацией истории Православной Церкви Беларуси и общей истории края, особенно истории Могилева и Могилевщины). Параллельно ведет сбор информации о долгожителях Климовщины и многодетных матерях. В этом ему помогают сотрудники нашего музея.

Благодаря наследию Алексея Мартыновича Кожемяко об истории Климовщины знают далеко за пределами нашей республики.

Литература

1. Кожемяко, А. М. Воспоминания климовчан-остарбайтеров / Алексей Кожемяко. – Могилев : обл. укрупн. тип. им. Спиридона Соболя, 2007. – 220 с.

2. Кожемяко, А. М. Хроника освобождения Климовщины / Алексей Кожемяко. – Могилев : обл. укрупн. тип. им. Спиридона Соболя, 2000. – 51 с.

3. Кожемяко, А. М. Немцы на Климовщине / Алексей Кожемяко. – Могилев : обл. укрупн. тип. им. Спиридона Соболя, 2008. – 112 с.

4. Кожемяко, А. М. Они защищали Климовщину / авт.-сост. А. М. Кожемяко. – Могилев : обл. укрупн. тип. им. Спиридона Соболя, 2012. – 132 с.

5. Кожемяко, А. М. Воины-климовчане в боях за освобождение Беларуси (октябрь 1943 – август 1944 гг.) / А. М. Кожемяко, Н. В. Банышевская, Т. П. Доменикан, Н. А. Козлова. – Мстиславль : ОАО «Мстиславская типография», 2014. – 179 с.

6. Кожемяко, А. М. Климовчане – участники Сталинградской битвы / Алексей Кожемяко. – Мстиславль : ОАО «Бытовые и полиграфические услуги «Мстиславчанка», 2015. – 87 с.

7. Кожемяко, А. М. Они создавали ракетно-космическую технику / А. М. Кожемяко, В. М. Маханько. – Мстиславль : ОАО «Бытовые и полиграфические услуги «Мстиславчанка», 2016. – 76 с.

8. Кожемяко, А. М. Медицинские работницы Климовщины – участницы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. / Алексей Кожемяко. – Мстиславль : ОАО «Бытовые и полиграфические услуги «Мстиславчанка», 2017. – 64 с.

9. Памяць: гіст.-дакум. хроніка Клімавіцк. р-на. – Мн. : Універсітэцкае, 1995. – 645 с.

ЯН З КАМАРОВА. СВЕТЛОЙ ПАМЯТИ ИВАНА ПЕТРОВИЧА ДРЕВНИЦКОГО (06.05.1932 – 13.02.2018) ПОСВЯЩАЕТСЯ

Ярмакович Людмила Степановна,
краевед,
г. Нарочь

«Зверы, ходящіе в пустыні, знают ямы своя; рыбы, плывущіе по морю і в реках, чуют віры своя; пчелы і тым подобная бароняць ульев сваіх. Тако ж і людзі, ігде зроділнся і ускормлены суть по Бозе, к тому месту велікую ласку імають».

Франциск Скорина,
предисловие к книге «Иудифь» Библии

Эти слова из предисловия к книге «Иудифь» Библии нашего знаменитого соотечественника – просветителя XVI в., книгопечатника Франциска Скорины выражают глубокую привязанность к родной земле, где человек родился и вырос, верность Родине, своему народу. И такое же глубокое чувство хра-

нил в своем сердце славный сын земли белорусской Иван Петрович Древницкий, влюбленный в свою малую родину – Поставщину, где он родился и вырос, в Островетчину, где начиналась его трудовая деятельность, и в Нарочанский край, где он прожил большую часть своей жизни. Иван Петрович писал, что любовь к родной земле, Родине, языку «як паветра, як зямля, як маці патрэбна чалавеку». Везде – в быту и на работе писал он на родном белорусском языке и считал «за гонар размаўляць па-беларуску». Известный краевед, учитель высшей категории – филолог, отличник народного образования СССР и БССР, директор школы. Награжден Почетной грамотой Верховного Совета БССР, двумя медалями. И выйдя на пенсию продолжал вести в школе краеведческо-туристический кружок «Валошкі» («Васильки»), и в почтенном возрасте неутомимо продолжал собирать старину – опрашивать старожилов, работать в архивах и библиотеках, вести переписку, охватывающую разные страны, по почте и через интернет.

Простой, по-крестьянски выносливый, человек от земли, приветливый, общительный, любознательный, обладающий энциклопедическими знаниями, – он так много сделал для родного края! Иван Петрович – автор 20 книг по краеведению, 16 из которых написаны самостоятельно, а четыре – в соавторстве. Среди них «Мая Віленшчына», «Мястэчка пры Полацкім тракце», «Касцёл у Канстанцінаве», «Прафесар музыкі з Камай» (2008), «Мастакі з дынастыі Рэмераў» (2013), «Тутэйшыя» (2013) и другие. И. П. Древницкий – автор статей в книгах «Памяць» Поставского, Мядельского и Островецкого районов. Десятки его статей напечатаны в журналах «Роднае слова», «Родная прырода» «Куфэрак Віленшчыны», «Байрам», «Нашы карані» (1994, 1995, 2003) и ряда других; в сборниках «Преподавание этики в школе» (1982), «Этика. Методическое пособие для учителей» (1982), «Беларусь – Япония» (2003), «Пацеркі хваляў і соснаў бурштын» (2005), «Дзе Мядзёлка песні пяе» (2006), а также других. Печатался в газетах, среди которых «Настаўніцкая газета», «Голас Радзімы», «Краязнаўчая газета», «Нарачанская зара», «Астравецкая праўда», «Пастаўскі край».

Иван Петрович Древницкий родился 6 мая 1932 г. в Поставском районе Витебской области в д. Гвоздовичи Камайского сельсовета в семье крестьянина-единоличника. Отец был грамотным, писал стихи. По воскресеньям вся семья – отец Петр, мать Мария, бабушка, Иван и его младший брат собирались за семейными чтениями – вслух читали Библию, стихи. После окончания школы-семилетки в Камаях в 1948 г. поступил в Поставское педучилище, которое окончил в 1952 г. После училища год работал учителем белорусского и немецкого языка в Клющанской семилетке на Островетчине (1952–1953), директором Малосырмежской НСШ (1953–1954) на Мядельщине. Отсюда был призван на воинскую службу и три с половиной

года прослужил на флоте в Калининграде. После окончания службы работал директором Великостовпеняцкой НСШ на Островетчине (1957–1958). Женился, родилась первая дочь.

Последующие 35 лет – с 1958-го по 1993-й был директором Кутьковской восьмилетней школы на Мядельщине (д. Кутьки в Мядельском районе в 1966 г. была присоединена к соседней д. Комарово). Преподавал белорусский язык и литературу. Заочно окончил в 1960 г. Минский пединститут им. М. Горького.

И выйдя на пенсию Иван Петрович еще около 20 лет вел в школе краеведческий кружок «Валошкі». С учениками, с фотоаппаратом и магнитофоном совершал пешие и велосипедные экспедиции по окрестностям в пределах 5–20 километров с ночевкой – на 3–4 дня. Ездили также на экскурсии на машинах и автобусах в Ленинград, Вильнюс, Ригу, Киев.

Материалы и впечатления, полученные в ходе путешествий по родному краю, легли в основу одной из последних книг И. П. Древницкого «Смарагдавы край» («Изумрудный край») – историко-краеведческий очерк на 184 страницах с иллюстрациями, изданный в 2011 г. Маршрут пролегает через деревни Комарово, Кутьки, Старая вёска, Бакшты, усадебно-парковый комплекс Ольшево и широко известные Голубые озера в белорусском Поозерье. Как пособие для туристов издание знакомит с историко-культурными и природными достопримечательностями озерного края, с известными земляками.

Этой книгой, как настольной, пользуются учителя и вожатые в «Национальном детском образовательно-оздоровительном центре «Зубренок». Полюбили педагоги и дети в «Зубренке» и сборник легенд и преданий Нарочанского края, составленный И. П. Древницким. Первый сборник был издан еще в 2004 г. под названием «Легенды Нарачанскага краю». Презентация второго сборника, дополненного новыми легендами и преданиями, под названием «Наднарочча ў паданнях і легендах» состоялась в 2015 г. в Доме культуры д. Комарово перед педагогами и учащимися «Зубренка». И с тех пор в зубреновской типографии сборник перепечатывают для служебного пользования – для занятий с детьми. В предисловии Иван Петрович Древницкий написал: «Пачынаючы з 1953 года, я паступова пачаў збіраць і запісваць легенды і паданні, якія датычаць навакольля Нарачаншчыны, запісаныя і іншымі збіральнікамі. З часам назбіралася больш паўсотні. Гэты зборнічак змог убачыць свет дзякуючы людзям, якія захавалі ў памяці шэдэўры народнай творчасці і падзяліліся імі».

Жаль, что этих ценных сборников нет сегодня в продаже. Давно они издавались и маленьким тиражом. И издавались за счет собственных средств семьи и благодаря помощи частных спонсоров. Иван Петрович говорил, что пришлось корову продать, чтобы изыскать средства на издание одной из

книг. А ведь Нарочь – это санатории, расположенные на побережье знаменитого озера, которое входит в рейтинг наиболее любимых и посещаемых среди стран СНГ. И каким бы спросом среди отдыхающих и туристов пользовались эти увлекательные сборники! И хорошо было бы перевести их и на русский язык.

Тема Великой Отечественной войны, сохранения памяти о погибших и ветеранах тоже всегда находилась в центре внимания краеведа. Иван Петрович говорил, что память о «палеглых – гэта святое». В 90-х годах, когда выходила книга «Памяць. Мядзельскі раён», он обратил внимание, что в книге «раздзела няма: «Яны прыйшлі пераможцамі». Предлагалось собрать материалы и издать дополнительно приложение к книге «Памяць», где будут помещены фотографии, воспоминания, работа в мирное время бывших фронтовиков. Но эти предложения, к сожалению, не удалось воплотить в жизнь. В декабре 2017 г. Иван Петрович написал: «Прайшло 20 гадоў. І што? «Я пайшоў далей. Сам сабраў звесткі, успаміны, фатаграфі вярнуўшіхся з вайны людзей былога саўгаса «Канстанцінаўскі». Больш 100 чалавек. Яшчэ многія жылі. Я меркаваў, што ўручыць кніжку пра іх будзе прыемна адпавядаць слогану «Ніхто не забыты». Аформіў на флэшцы». И несмотря на все просьбы Ивана Петровича Древницкого растиражировать собранные материалы о ветеранах этот сборник под названием «Мы памятаем! Мы ганарымся!» был распечатан только в трех экземплярах в 2015 г. – в год 70-летия Победы. Один экземпляр сейчас находится в Мядельской центральной библиотеке, второй – в сельской Комаровской библиотеке и третий экземпляр – в семье автора. В предисловии к сборнику И. П. Древницкий написал: «Памяць пра ўдзелыкаў вайны – звязваючая нітачка паміж мінулым і будучым». Всем им – погибшим, умершим от ран после войны, умершим и живым ветеранам – «шчырая ўдзячнасць і нізкі паклон ад нашчадкаў. Думаецца, што гэта публікацыя будзе спрыяць патрыятычнаму выхаванню моладзі, фарміраванню пачуцця гонару, павагі да пакалення пераможцаў за іх мужнасць, высокую маральную сілу, праяўленыя ў барацьбе з фашысцкімі захопнікамі ў гады Вялікай Айчыннай вайны». «Час бяжыць і напаўняе наша існаванне новымі падзеямі, але кожнае імгненне, кожны час, кожны вынік стваральнай працы, новае адкрыццё – гэта заслуга іх, уздельнікаў самай кравапралітнай вайны. Яны ўратавалі гэты свет, каб мы, новае пакаленне, маглі жыць, любіць, тварыць». «Памяць аб іх – гэта маральны абавязак дзяржавы, нашчадкаў, пачуццё гонару за неўміручы подзвіг нашых дзядоў і бацькоў, за наш народ, за любую сінявокую Беларусь».

Являясь патриотом Беларуси, Иван Петрович Древницкий был интернационалистом – с глубоким уважением относился к людям других национальностей и вероисповедания, которые проживают в нашей республике, что

подтверждают его статьи о жизни белорусских евреев, а также вышедшая в 2015 г. его книга «Мы з Іманам жывем на зямлі беларускай», написанная в соавторстве с Татьяной Якубовской. Книга посвящена жизненному пути и творчеству белорусского татарина Якуба Якубовского – географа, историка, энциклопедиста, лауреата Государственной премии БССР.

В 2015 г. в Поставах были изданы три сборника – трилогия, посвященные периоду работы И. П. Древницкого на Островетчине: «У мядзведжым кутку», «На правабярэжжы Страчы» и «Наваколле Сарачанскіх азёраў». Автор восхищается живописной природой Островецкого края и обеспокоен тем, что со строительством атомной станции будет утрачена туристическая привлекательность этих девственных мест Поозерья.

В 2016 г. была издана в Поставах в издательстве «Сумежжа» книга И. П. Древницкого «Пастаўская Беларуская настаўніцкая семінарыя» в количестве 50 экземпляров. В ней идет речь об истории создания и развития Поставской Белорусской учительской семинарии до Второй мировой войны и во время немецкой оккупации. Рассказывается о судьбах ее преподавателей и учащихся, про деятельность Союза белорусской молодежи, Союза белорусских патриотов в Поставах и Глубоком.

И последнее издание, вышедшее еще при жизни Ивана Петровича Древницкого – в начале 2018 г. – это 2-я часть, или продолжение вышеупомянутого издания – это книга «Пастаўскае педагагічнае вучылішча ў люстэрку часу» – в количестве 50 экземпляров. В ней рассказывается об училище, его педагогах и выпускниках в послевоенные годы – с 1944 по 1954 г. Уже находясь в больнице, как радовался Иван Петрович выпуску этой книги, видя результат своих трудов!

Эти две книги интересны для историков, краеведов, педагогов с Поставского, Мядельского, Вилейского и Островецкого районов, так как выпускники Поставской Белорусской учительской семинарии распределялись на работу в основном в эти районы.

Тиражи книг И. П. Древницкого в 50 – максимум 99 экземпляров – это капля в море. А ведь эти интересные и занимательные книги по краеведению – народное достояние Беларуси, которым надо дорожить и которое необходимо передать потомкам. Надо перепечатывать, тиражировать его книги по краеведению, чтобы они были доступны как можно большему количеству читателей.

Хочется сравнить Ивана Древницкого, этого незаурядного человека, сильного духом, с могучим дубом – «волотом», которого родила и взрастила белорусская земля, который крепко держался корнями за родную землю, питался ее соками и разросся вверх и вширь, и плоды дал – сеял доброе, разумное, вечное в душах своих учеников, своих детей и внуков. И плоды

его жизни – это и его литературное наследие – книги и статьи, которые проникнуты любовью к синеокой Беларуси. Земляки вспоминают Ивана Петровича Древницкого с теплотой, уважением и гордостью, говорят: «Это наша знаменитость».

Литература

1. Драўніцкі, І. П. Смарагдавы край. Гісторыка-краязнаўчы нарыс. – 2011.
2. Драўніцкі, І. П. Сборник «Мы памятаем! Мы ганарымся!». – 2015.
3. Памяць. Мядзельскі раён. – Мінск : Беларуская энцыклапедыя, 1998.
4. Наднарочча ў легендах і паданнях. – НДООЦ «Зубренок», 2015.
5. Яська Драўніцкі. У мядведжым кутку. – Паставы : Сумежжа, 2015.
6. Яська Драўніцкі. На правабярэжжы Страчы. – Паставы : Сумежжа, 2015.
7. Яська Драўніцкі. Наваколле Сарачанскіх азёр. – Паставы : Сумежжа, 2015.

СЕКЦЫЯ «ЭКАЛАГІЧНАЕ КРАЯЗНАЎСТВА І ТУРЫСТЫЧНАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ»

ПАДАРОЖЖА ПА ЧАШНІЦКАЙ ЗЯМЛІ

Бугрова Валянціна Аляксандраўна,
старшы навуковы супрацоўнік
ДУ «Чашніцкі гістарычны музей»,
г. Чашнікі

Чашніцкі раён Віцебскай вобласці размешчаны на поўдзень ад Віцебска. Утвораны 17.08.1924. Мяжуе з Бешанковіцкім, Лепельскім, Сенненскім, Талачынскім раёнамі Віцебскай, Крупскім і Барысаўскім раёнамі Мінскай абласцей. Плошча 1,5 тыс. км^2. Цэнтр раёна – г. Чашнікі [3, ст. 575]. У складзе раёна г. Новалукомль, пасёлак Акцябрскі, звыш 200 сельскіх населеных пунктаў. У раёне акрамя гарадоў Чашнікі і Новалукомль, 7 сельскіх Саветаў – Алыпанскі, Іванскі, Красналуцкі, Кругліцкі, Лукомскі, Новазаранскі, Празямлянскі.

На тэрыторыі раёна працуе больш дзясятка прамысловых прадпрыемстваў, сярод якіх Лукомская ДРЭС, завод керамзітавага гравію, папяровая фабрыка, спіртзавод. Праз тэрыторыю раёна праходзіць чыгунка Орша – Лепель, аўтамабільныя дарогі на Віцебск, Мінск, дарогі да цэнтраў сельсаветаў.

Ландшафт Чашніччыны – яскрава выражаны ландшафт Беларускага Паазер'я: хваёвыя ўзгоркі, празрыстыя пералескі, масівы цёмнахваёвых лясоў, паша і лугі змяняюцца азёрамі, якіх у раёне налічваецца звыш 70-і, балотамі і рэкамі. жвіровы

У раёне маюцца радовішчы глін, пясчана-жвіровага матэрыялу, сапрапеляў, торфу.

Праз тэрыторыю раёна працякаюць рэкі Байна, Лукомка, Ула, Усвейка, Эса, Югна і інш.

Ула – самая вялікая рака ў раёне, прыток Заходняй Дзвіны, цячэ праз Лепельскі, Чашніцкі і Бешанковіцкі раёны. Пачынаецца з Лепельскага возе-

ра. Назва Ула балцкага паходжання (літоўскае ohla, onlis – дробны камень, галька). Даўжыня 123 км. Каля в. Ула (Бешанковіцкі раён) упадае ў Заходнюю Дзвіну. Прытокі Улы – Лукомка, Усвейка, Свячанка, Хоцінка. На беразе Улы стаіць г. Чашнікі. З даўніх часоў Ула адыгрывала важную ролю ў жыцці Чашнікаў і навакольных вёсак, была адзіным водным шляхам, які звязваў іх жыхароў з Балтыйскім морам. Асабліва ж узрасла роля ракі пасля будаўніцтва (1797–1805) Бярэзінскай воднай сістэмы [4, с. 3].

З возера Лепельскае Ула цячэ на ўсход, потым за Чашнікамі крута паварочвае ў паўночным – паўночна-заходнім напрамку і каля Чашнікаў адлегласць паміж рэчышчам Улы ў верхнім і ніжнім цячэнні складае 1214 м. Тут у свой час і быў пракапаны Чашніцкі канал Бярэзінскай воднай сістэмы, які цяпер страціў сваё значэнне. Ула была не толькі шляхам зносін са знешнім светам. У ёй заўсёды лавілі рыбу.

Да р. Улы каля в. Зарэчная Слабада прымыкаюць заліўныя лугі, дзе з даўніх часоў чашнічане нарыхтоўвалі сена для жывёлы. 20–30 гадоў таму тут буяла такое разнатраўе і разнаквецце, што ўлетку цяжка было перад сенакосам прайсці праз яго. Цяпер травы сталі больш рэдкімі, як і кветкі – лугавая герань, васілёк лугавы, акопнік, званочкі, крываўнік.

У раёне звыш 70-і азёр. Найбольш вялікія з іх – Лукомскае, Жэрынскае, Чарэйскае, Баярскае.

Лукомскае возера знаходзіцца ў басейне р. Улы. Плошча 36,7 км^2, даўжыня – 3,5 км, найбольшая глыбіня – 11,5 м, сярэдняя – 6,6 м. Назва паходзіць ад старажытнарускага слова «лука», што значыць выгіб, круты паварот ракі, нізкі ці лясісты мыс. На жаль, Лукомская ДРЭС аказвае дрэнны ўплыў на стан азёрнай вады. Берагі пераважна спадзістыя, зараслі водарасцямі, хмызняком, лесам. Возера праточнае: у яго ўпадае р. Цытранка. Шырыня паласы трыснягу, чароту і сітніку даходзіць да 100 м. Возера багатае на рыбу. Водзяцца лешч, плотка, акунь, гусцяра, шчупак, верхаводка, сіг, сом, язь, лінь, мянтуз, карась. На беразе Лукомскага возера знаходзіцца помнік прыроды «Змееў камень» [2, с. 131].

Жэрынскае возера – другое па велічыні ў раёне, але неглыбокае. Плошча воднага люстэрка 8,74 км^2. Назва звязана са стараславянскім словам «жерел» – выток, вусце, гарлавіна. Вякамі возера назапашвала розныя арганічныя рэчывы, якія вялікім пластом засцілаюць дно і з'яўляюцца каштоўным арганічным угнаеннем. Гэта сапрапелі. Прывольна адчувае сябе тут рыба. Размешчана на Чашніцкай раўніне, берагі возера нізінныя, топкія, часткова зараслі лесам і хмызняком. Каля возера – катлавіна з залежамі торфу. Да берага возера прымыкае балота, дзе растуць брусніцы і журавіны.

Баярскае возера падобнае да Жэрынскага. Знаходзіцца каля в. Баяры. Назвы возера і вёскі паходзяць ад слова баяры – сацыяльная група насельніцтва

XIII–XVIII стст. У адрозненне ад Жэрынскага возера, у якім водзіцца ў асноўным белы карась, у Баярскім – карась чырвоны.

Вялікай колькасцю азёр славяцца чарэйскія землі. Тут цэлы ланцуг азёр. Асабліва прыгожае возера Чарэйскае – старажытная назва Галаўль.

Прыгажосцю славіцца Раманоўскае возера, да якога прымыкае лясное ўрочышча – заказнік «Круш». Возера амаль круглае, берагі яго балоцістыя, параслі лесам. Але ў адным месцы бераг пясчаны, узвышаны. Дно ў тым месцы павольна паглыбляецца і ўтварае цудоўны пляж. Берагі параслі травамі, ёсць шмат лекавых. Назва Раманоўскага возера паходзіць ад імя Раман.

Пра Святое возера легенда кажа, што калісьці тут стаяла царква. Аднойчы, калі ў храме ішла служба, яна разам з людзьмі правалілася, і на тым месцы ўтварылася возера. Возера глыбокае, вада ў ім халодная і ніколі не «цвіце».

Дрыгвічнае возера знаходзіцца побач з возерам Святым. Яно адметнае сваімі лекавымі гразямі, якія ў мінулыя гады выкарыстоўваліся Чашніцкай бальніцай для лячэння розных хвароб. Назва возера паходзіць ад слова «дрыгва».

За в. Баравыя ў бок в. Вішкавічы ёсць адметная мясціна. Сярод лесу, калі спусціцца з крутагору, з зямлі б'е крыніца з жыватворнай мінеральнай вадой.

А якім прыгожым, асабліва ў залацістую восеньскую пару, бывае возера Слідзец! Назва возера паходзіць ад слова «слідзец» – пластавы выхад грунтовых вод на схіле гары.

У старажытныя часы ў раёне было шмат лясоў, аб чым сведчыць нават і тое, што каля 20 назваў вёсак звязана з лесам: Бор, Бараўцы, Забор'е, Дуброва, Дуброўкі, Залессе, Трылесіна і інш.

Лясоў цяпер у раёне менш, чым у суседніх Лепельскім і Бешанковіцкім. Гэта вынікае з таго, што ў канцы XIX ст. у Чашніках пачала працаваць папяровая фабрыка. Асноўнай сыравінай для вытворчасці паперы служыла драўніна. Шмат лесу сплаўлялася ў Рыгу па Бярэзінскай воднай сістэме. Прадстаўлены лясы елкай і сасной, бярозай, асінай, вольхай шэрай і чорнай.

На тэрыторыі раёна ў міжрэччы Лукомкі і Усвейкі раскінулася Карнілаўская пушча, плошча якой каля 800 га. У мінулым – буйны масіў шыракаліста-цёмнахваёвых лясоў. Празмерная гаспадарчая эксплуатацыя ў XIX ст. і пашырэнне сельскагаспадарчых угоддзяў значна скарацілі плошчу пушчы. Пераважаюць кіслічныя ельнікі, асіннікі і шэраалешнікі, невялікія плошчы заняты дубровамі, паніжаныя месцы – чорнаалешнікамі.

На тэрыторыі раёна створаны 4 заказнікі. Батанічны заказнік «Зялёнае ляда» непадалёку ад в. Белая Царква прадстаўлены чыстым дрэвастоем дуба звычайнага ўзростам 60–70 гадоў. Батанічны заказнік «Ліпнікі» размешча-

ны каля в. Кавельшчына. Агульная плошча яго 1,7 га. У ім расце ліпа драбналістая. Біёлага-батанічны заказнік балота «Саснягі» каля в. Двор-Павулле. У ім ёсць гняздоўі жураўля шэрага, а таксама расліны, занесеныя ў Чырвоную кнігу, – купальніца еўрапейская, венерын чаравічак.

Маюцца два паляўнічыя ўзнаўленчыя ўчасткі: «Круш» каля Раманоўскага возера і «Барок» на тэрыторыі Васькаўшчынскага лесу.

У лясах ёсць дзялянкі ягаднікаў: бруснічніку, журавінніку, маліннiку, чарнічніку і інш. У лясах раёна растуць усе вядомыя на тэрыторыі Беларусі грыбы – баравік, падасінавік, падбярозавік, махавік, ваўнянка, грузд, лісічка, сыраежка, свінушка, страчок звычайны, смарчок звычайны, апенька, восеньскі рыжык, курачка, чага (лекавы грыб) і інш.

На прасторах раёна расце вялікая колькасць траў, многія з якіх з'яўляюцца лекавымі: дурман, каравяк звычайны, дурнічнік, залатая розга, крывасмок лекавы, крываўнік звычайны, ландыш майскі, трыпутнік вялікі, святаяннік, хвошч палявы, чабор звычайны, падбел звычайны, сушаніца дрыгвяная, рамонак аптэчны, наперстаўка чырвоная, сардэчнік пяцілопасны, талакнянка звычайная, піжма звычайная, чыстацел вялікі, стрэлкі звычайныя, частуха падарожнікавая і інш.

Ёсць расліны, занесеныя ў Чырвоную кнігу: званочак шыракалісты, белы гарлачык, вадазбор звычайны, купальніца еўрапейская, венерын чаравічак, сон-трава, чарамша (мядзведжая цыбуля), ветраніца лясная, каменяломнік зярністы, гарачаўка вясенняя, наперстаўка буйнакветкавая і інш.

У параўнанні з мінулымі часамі колькасць дзікіх жывёл у лясах раёна значна паменшылася. Жывуць тут лось, касуля, воўк, лісіца, куніца, гарнастай, вавёрка, заяц-бяляк і заяц-русак, рысь, норка еўрапейская, бабёр, выдра, андатра, вожык, янотападобны сабака, барсук, ласка і інш.

У лясах мноства птушак: шэрыя і белыя курапаткі, глухары, рабчыкі, качкі, гусі (пралётам), цецерукі, вальдшнэпы, бекасы, гаршнэпы, совы, сарокі, вароны, буслы, вераб'і, жаўрукі, сойкі, удоды, дразды-рабіннікі, чорныя дразды, шызаваронкі, салаўі, сініцы, малінаўкі, крумкачы, ястрабы-цецерукоўнікі і ястрабы-перапялятнікі, канюкі, скапы.

Маюцца птушкі, занесеныя ў Чырвоную кнігу. Гэта бусел чорны, які жыве ў двух месцах Чашніцкага і двух месцах Красналуцкага лясніцтваў, чапля шэрая – на сажалках Чашніцкай ПМК-38 і на прыбярэжжы Лукомскага возера каля в. Сіманавічы.

Маецца каля 80-і відаў качак, 12 відаў вялікіх і малых стракатых дзятлаў, а таксама дзяцел зялёны. Водзіцца жаўна, але дакладнага ўліку яе няма.

У апошнія гады павялічылася колькасць лебедзяў-шыпуноў. Калі ў 1980-х гг. іх заставалася зімаваць на Лукомскім возеры 7–8 пар, то цяпер – сотні. У час паходу намі выяўлены гняздоў'і журавоў каля в. Падмошша.

На паўднёвы захад лясы Чашніччыны прымыкаюць да Бярэзінскага біясфернага запаведніка.

У XIX ст. у рэках Чашніччыны, што належаць да басейна Заходняй Дзвіны, вадзілася шмат рыбы: сом, карась, лінь, лешч, гусцяра, верхаводка, калінка (сялява), язь, галавень, таймень, шчупак, сіг, рапушка, сняток, вугор, налім, траска, акунь, судак, ёрш, бычок, колюшка, пячкур і інш.

Цяпер у рэках і азёрах рыбы стала значна менш, а некаторыя віды зусім зніклі. Напрыклад, у сувязі з павышэннем тэмпературы вады Лукомскага возера пасля будаўніцтва ДРЭС знікла рыба сіг. У рэках і азёрах Чашніччыны жывуць сом, шчупак, лешч, лінь, галавень, вугор, карась, плотка, акунь, налім, краснапёрка, сазан, карп і інш.

Вывучэнне прыроды і экалагічная адукацыя – адзін з прыярытэтных напрамкаў у рабоце нашага музея. На працягу многіх гадоў мы арганізуем турыстычна-пазнавальныя паходы, задача якіх – беражлівае стаўленне да навакольнага свету.

Турыстычны маршрут «Зямля бацькоў» праходзіць па лесе Чашніцкага лясніцтва. Мы арганізуем экскурсію «Жывёльны і раслінны свет». Турысты наведваюць помнік прыроды, святую крыніцу «Езус». Адпачываюць у лесе, абавязкова прыбіраюць тэрыторыю. Асноўная ўвага надаецца выкананню прыродаахоўнага заканадаўства.

Пры наведванні жывёлагадоўчага комплексу ў в. Шаўкоўшчына асноўная ўвага надаецца экалогіі.

Сотні людзей прыходзяць да нас. Іх цікавіць прыгажосць Чашніцкай прыроды, цяга да ведаў, да аздараўлення арганізма, спартыўны інтарэс.

У час нашых паходаў турысты знаёмяцца з гісторыяй роднага краю, пейзажамі, чашніцкімі ландшафтамі, раслінным і жывёльным светам, з прыроднымі адметнасцямі. У паходзе чалавек развівае здольнасць адчуваць прыроду, разумець яе складаную «мову», дапамагаць ёй, берагчы яе.

Літаратура

1. Даследчая праца «Прырода Чашніцкага краю» супрацоўнікаў Чашніцкага гістарычнага музея.

2. Ляўкоў Э. А. Маўклівыя сведкі мінуўшчыны. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – 215 с.: іл.

3. Рэгіёны Беларусі: энцыклапедыя. У 7 т. Т. 2. Віцебская вобласць. У. 2 кн. Кн. 2. К-Я / рэдкал.: Т. В. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2011. – 640 с.: іл.

4. Стэльмах А. У. Бярэзінская водная сістэма / А. У. Стэльмах. – Віцебск : Віцеб. абл. друкарня, 2009. – 24 с., [8] с. фат.

НОВЫЯ НАКІРУНКІ І ФОРМЫ ЭКАЛАГІЧНАГА ТУРЫЗМУ Ў БЕЛАРУСІ Ў 2014–2019 гг.

Бусько Сяргей Іванавіч,
старшыня РГА «Беларускае таварыства экскурсаводаў і гідаў-перакладчыкаў»,
дацэнт кафедры філасофіі і гісторыі
УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт фізічнай культуры»,
г. Мінск

Турызм з'яўляецца адной з вядучых і найбольш дынамічных галін сусветнай эканомікі, бо спрыяе стварэнню дадатковых працоўных месцаў, забяспечвае занятасць насельніцтва. Турызм аказвае вялікі ўплыў на такія галіны эканомікі, як транспарт і сувязь, будаўніцтва, сельская гаспадарка, вытворчасць тавараў народнага спажывання і іншыя. У сваю чаргу, на развіццё турызму ўздзейнічаюць розныя фактары: дэмаграфічныя, прыродна-геаграфічныя, сацыяльна-эканамічныя, гістарычныя, рэлігійныя, палітычныя і прававыя. Адным з адметных складнікаў турызму ў апошнія дзесяцігоддзі стаў экалагічны турызм. Працэсы індустрыялізацыі і ўрбанізацыі вымушаюць людзей шукаць некранутыя кавалачкі прыроды і экасістэмы, ці наадварот, прыцягваюць увагу да месцаў тэхнагенных катастроф [3, с. 51].

Для фарміравання канкурэнтаздольнага рынку турыстычных паслуг у межах Дзяржаўнай праграмы развіцця турызму ў Рэспубліцы Беларусь на 2016–2020 гады была распрацавана эфектыўная стратэгія па прасоўванні айчыннага турызму на ўнутраных і знешніх рынках [2]. Беларусь валодае багатым прыродным патэнцыялам для развіцця экалагічнага турызму. Гэта шырокія лясныя, леса-азёрныя, леса-рачныя прыродныя комплексы, якія ўключаюць помнікі прыроды; багны беларускіх Палесся і Паазер'я з іх унікальнымі экасістэмамі; разнастайны раслінны, птушыны і жывёльны свет, прыродныя лячэбныя рэсурсы, паляўнічыя і рыбалоўныя ўгоддзі, маляўнічыя ландшафты з умовамі для арганізацыі пешаходных, конных, веласіпедных, водных турысцкіх паходаў, адпачынку і аздараўлення ў прыродным асяроддзі [4]. Усё гэта і стварае перадумовы для паспяховага развіцця на тэрыторыі краіны экатурызму.

Адным з ключавых фактараў, што паўплываў на якасныя сістэмныя змены ў галіне турызму, стаў Чэмпіянат свету па хакеі 2014 года. Падпісаныя міжнародныя дамовы прымусілі абнавіць гатэльную інфраструктуру, шляхі зносін (цалкам завершана ў 2019 годзе пасля мадэрнізацыі трасы М6), апрабіраваць бязвізавы рэжым і інш. Прыкладна ў гэты час шыро-

кую вядомасць набывае феномен аграсядзіб як форма адпачынку турыстаў у прыродным асяроддзі.

Новыя запыты часу выклікаюць развіццё новых сегментаў турызму, традыцыйныя формы турызму шукаюць новыя рашэнні, адбываецца іх тэхналагізацыя. Інфармацыйныя сродкі дазваляюць больш эфектыўна рэалізаваць прасоўванне прадукту на турыстычныя рынкі. Якасна і колькасна мяняецца і кадравае забеспячэнне турызму: толькі за 2016 год атэставана 114 экскурсаводаў і 30 гідаў-перакладчыкаў (прыкладна 10%), за 2018 год – 106 і 32 адпаведна – прыкладна 12% (падлік аўтара).

У разглядаемы час неабходна вылучыць некалькі новых накірункаў экалагічнага турызму: Чарнобыльская зона; прамысловыя зоны з аб'ектамі экалагічнага профілю (Мікашэвічы, Ваўкавыск, Крычаў, Любань); экалагічныя маршруты па балотах (ландшафтны заказнік рэспубліканскага значэння «Ельня» і рэспубліканскі ландшафтны запаведнік «Альманскія балоты»); новыя прапановы ад класічных дэстынацый (Бярэзінскі біясферны запаведнік, Белавежская пушча); бердвотчынг.

У 2017 годзе быў праведзены адукацыйны семінар Нацыянальнага агенцтва па турызме Рэспублікі Беларусь для турыстычных арганізацый і экскурсаводаў на базе Палескага радыяцыйнага запаведніка. Унікальны комплекс, які не мае аналагаў у іншых краінах, падрыхтаваў і прэзентаваў маршрут па беларускай частцы Чарнобыльскай зоны. Ён уключае наведванне зоны адчужэння аж да ўкраінскай мяжы (даследчая станцыя Масаны, каля 10 км ад рэактара), пад'ём на назіральную пляцоўку (на вышыні больш за 50 м), знаёмства з адселенымі вёскамі, уражлівым ландшафтам («іржавы лес», пясчаныя выдмы). Інфраструктура запаведніка таксама прадстаўлена ў межах экскурсіі – месцы падкормкі і назірання за жывёламі, станцыя кантролю над радыяцыйным фонам, музей (з шырокім наборам сродкаў барацьбы з радыяцыяй), помнікі ліквідатарам, база для персаналу. Перамяшчэнне па тэрыторыі на спецтэхніцы ў суправаджэнні супрацоўнікаў запаведніка таксама дадае каларыту. Пашырэнне цікавасці да чарнобыльскай зоны прывяло да якасных змен у інфраструктуры (напрыклад, гатэль і сядзіба ў Хойніках). Серыял «Чарнобыль» (амерыканскі тэлеканал HBO, 2019 год зноў надаў сусветную вядомасць гэтай тэрыторыі.

Крычаўскі раён можа быць цікавы вялікімі мелавымі кар'ерамі, у адрозненне ад падобных тэрыторый каля Ваўкавыска і Любані, у дадзеным выпадку існуючая дарога без праблем дазваляе дабрацца да аглядной пляцоўкі. Жыткавіцкі раён прапануе экскурсію на гранітны кар'ер у Мікашэвічах, у рамках маршруту ёсць наведванне цэхаў, азнаямленне з тэхнікай, аглядныя пляцоўкі, музей прадпрыемства. Гомельскі раён валодае такім аб'ектам, як фасфатныя горы, аднак іх выкарыстанне, як і салігорскіх гор, пакуль далёка ад рэалізацыі.

У 2014–2019 гадах «Ельня» і «Альманы» з вузкаспецыялізаваных і абмежавана распаўсюджаных тэрмінаў сталі вядомымі масаваму спажыўцу і большасці турыстычных фірм Беларусі. Кожны год у канцы верасня на верхавое балота Ельня ў Міёрскім раёне – адно з самых вялікіх у Еўропе – збіраюцца ад 5 да 7 тысяч шэрых жураўлёў, што ляцяць на зімоўку ў цёплыя краіны. Акрамя таго, балота здаўна славіцца багатымі ўраджаямі гаючай ягады – журавінаў. Госці фестывалю «Жураўлі і журавіны Міёрскага краю» могуць паназіраць за цудоўнымі птушкамі і зрабіць фота, даведацца шмат цікавага пра прыроду і насельнікаў тутэйшых месцаў, паспрабаваць незвычайныя стравы з журавінамі. Сярод паслуг для турыстаў заказніка «Ельня» – візіт-цэнтр, які адкрыўся ў верасні 2013 года. Цэнтр абсталяваны інтэрактыўнымі стэндамі і гульнявымі тэрміналамі. Тут праводзяцца віртуальныя экскурсіі і дэманструюцца фільмы пра заказнік. На балоце ствараецца экалагічная сцежка (1,5 км), даступны эксклюзіўны прадукт – хаджэнне па дрыгве на «снегаступах» і пракат балатахода айчыннай вытворчасці.

«Альманы» прапаноўваюць наведаць экалагічны маршрут. Сцежка цалкам дазваляе пагрузіцца ў унікальную аўру гэтай экасістэмы, удыхнуць на поўныя грудзі пах багуну і іншых балотных траў. Жадаючым паназіраць за жыццём дзікай прыроды, за паводзінамі жывёл і птушак у натуральных умовах будзе прадастаўлена назіральная вышка з магчымасцю размяшчэння відэа- і фотаапаратуры. Нават гістарычны кампанент прысутнічае на гэтай тэрыторыі (ад «мора Герадота» да савецкага ваеннага палігона 1950-х гадоў). На жаль, са жніўня 2017 года Палескі лясгас (ён мае сядзібу ў Давыд-Гарадку) пачаў будаваць 24-кіламетровую лесагаспадарчую дарогу ад вёскі Букча на поўнач заказніка. Запланаваная шырыня дарогі каля 5 м, аднак будаўнічая пляцоўка створана шырынёй больш за 20 м. Гэта знішчае экалагічную сістэму і паніжае турыстычную прывабнасць рэгіёну.

У разглядаемы перыяд новыя варыянты турыстычнага прадукту прапануе Бярэзінскі біясферны запаведнік [5]. Штогод у лістападзе там адбываецца фестываль «Міфы на балоце», здзіўляўчы не толькі прыгажосцю і ўнікальнасцю тутэйшай прыроды, але і таямнічай атмасферай беларускай міфалогіі. Гасцей сустракаюць сам Балотнік – сімвал запаведніка, а таксама іншыя істоты і духі – Цмок, Багнік і іншыя. Падчас фестывалю праходзяць займальныя дзённыя і начныя экскурсіі, выставы, майстар-класы па традыцыйных рамёствах, народныя гулянні з міфалагічнымі анімацыйнымі праграмамі. Трэба адзначыць прафесіянальную падрыхтоўку супрацоўнікаў (у тым ліку атэставаных экскурсаводаў па профільнай тэматыцы).

У чэрвені 2017 года ў Бярэзінскім біясферным запаведніку адбылося афіцыйнае адкрыццё ўнікальнага Цэнтра міфалагічнага турызму. Цэнтр створаны пры дапамозе Беларускага грамадскага аб'яднання «Адпачынак у вёсцы» ў межах праекта «Садзейнічанне пераходу Рэспублікі Беларусь да "зялёнай эканомікі"», што фінансуецца Еўрапейскім саюзам і рэалізуецца Праграмай развіцця ААН у партнёрстве з Міністэрствам прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя Рэспублікі Беларусь. Дырэктар ГПУ «Бярэзінскі біясферны запаведнік» Андрэй Пракошын падкрэсліў, што галоўная мэта Цэнтра – «праз апавяданні пра міфалогію развіць у турыстаў, асабліва ў дзяцей, пачуццё беражлівых адносін да прыроды. Зварот да міфалогіі стане важным інструментам экалагічнай асветы. Багаты свет беларускай міфалогіі пакуль яшчэ не так часта выкарыстоўваецца ў турыстычных праграмах, валодае вялікім патэнцыялам у развіцці этнаграфічнага турызму, і гэта становішча трэба выпраўляць» [5].

Кожны з пералічаных заказнікаў і запаведнікаў з'яўляецца і пляцоўкай для назірання за птушкамі. У Беларусі захаваліся ўнікальныя для Еўропы месцы рассялення птушак, дзе, напрыклад, жыве знакамітая вяртлявая чаротаўка (у нас гняздуецца палова ўсёй папуляцыі свету, і на лагатыпе «Ахова птушак Бацькаўшчыны» менавіта яна). Менавіта Беларусі ёсць што прапанаваць замежным аматарам: дзякуючы ўнікальнаму геаграфічнаму становішчу тут можна ўбачыць віды як з тайгі, так і субтропікаў. У выніку мы можам цалкам паспяхова канкурыраваць, напрыклад, са скандынаўскімі краінамі, прапаноўваючы падобны, але больш разнастайны набор відаў, ды яшчэ і прыкметна выйграючы па кошце тураў (у сярэднім ён складае 1500 € за 10 дзён, выдаткі на авіяпералёт у гэтую суму не ўваходзяць). Да таго ж беларуская лясная гаспадарка пакуль вядзецца не гэтак інтэнсіўна, што дазваляе сустрэць за адну паездку – а калі пашанцуе, то і за адзін дзень – усе віды дзятлаў, якія існуюць у Еўропе [1].

Такім чынам, за 2014–2019 гады адбыліся якасныя змены ў развіцці экалагічнага турызму. Гэтаму спрыяюць размяшчэнне Беларусі ў цэнтры Еўропы, унікальнасць ландшафтаў, багацце жывёльнага і расліннага свету, развітая сетка ААПТ. Зацікаўленасць дзяржавы і грамадскай супольнасці, паступовая змена светапогляду насельніцтва прывяла да новых форм экалагічнага турызму (чарнобыльская зона, экалагічныя сцежкі па багнах і музеі новага тыпу, прамысловыя тэрыторыі ў Мікашэвічах і Крычаве, бёрдвотчынг). Адначасова ідзе развіццё інфраструктуры, падрыхтоўка экскурсаводаў і гідаў-перакладчыкаў з інавацыйнымі метадамі працы для якаснага абслугоўвання турыстаў. На жаль, не рэалізаваны патэнцыял Салігорска; працягваюць існаваць і негатыўныя моманты (шаша праз Альманы і іншыя), што неспрыяльна адбіваюцца на экасістэмах.

Літаратура

1. Бородин, А. Бердвотчинг в Беларуси. Кто и почему приезжает к нам наблюдать за птицами / А. Бородин // Планета Беларусь: туристический портал. – Режим доступа: https://planetabelarus.by/publications/berdvotching-v-belarusi-kto-i-pochemu-priezzhaet-k-nam-nablyudat-za-ptitsami/. – Дата доступа: 10.01.2020.

2. Государственная программа «Беларусь гостеприимная» на 2016–2020 годы [Электронный ресурс]: пост. Совета Министров Республики Беларусь, 4 ноября 2016 г., № 903 // Нац. Прав. Интернет-портал Республики Беларусь. – Режим доступа: http://www.pravo.by/document/?guid=3871&p0=C21600232. – Дата доступа: 11.01.2020.

3. Лаптиева, Л. Н. Экотуризм: состояние и перспективные направления развития в Республике Беларусь / Л. Н. Лаптиева, Г. И. Индушко // Веснік МДПУ імя І. П. Шамякіна. – 2016. – № 2 (48). – С. 51–57.

4. Стратегия устойчивого развития экологического туризма в Беларуси / Л. М. Гайдукевич [и др.]; под ред. Л. М. Гайдукевича, С. А. Хомич. – Минск : БГУ, 2008. – 351 с.

5. Суслова, Н. В Березинском заповеднике открылся Центр мифологии, 26.06.2017 / Н. Суслова // Планета Беларусь: туристический портал. – Режим доступа: planetabelarus.by/publications/v-berezinskom-zapovednike-otkrylsya-tsentr-mifologii/. – Дата доступа: 10.01.2020.

ФЭСТ ЭКСКУРСАВОДАЎ І ЯГО РОЛЯ Ў ПАПУЛЯРЫЗАЦЫІ ТУРЫЗМУ І КРАЯЗНАЎСТВА Ў БЕЛАРУСІ

Гайдук Таццяна Іванаўна,
экскурсавод, настаўнік гісторыі
ДУА «Гімназія № 50 г. Мінска»,
г. Мінск

Пачынаючы з 1984 г. ва ўсім свеце па прапанове Міжнароднай Рады па помніках і мясцінах (ІКАМОС) адзначаецца Міжнародны дзень помнікаў і мясцін, зацверджаны ЮНЕСКА. Гэта асаблівы дзень у календары, бо ён дапамагае пашырыць веды грамадства аб разнастайнасці гісторыка-культурнай спадчыны ў свеце, а таксама засяродзіць увагу на тых помніках гісторыі і архітэктуры, якім патрэбна наша дапамога [1].

У Беларусі гэта свята годна адзначаецца дзякуючы правядзенню ў красавіку Фэсту экскурсаводаў. Ідэя Фэсту нарадзілася ў 2009 годзе ў асяродку неабыякавых да гісторыі і культуры людзей. Задума правядзення Фэсту экскурсаводаў – звярнуць увагу да тых помнікаў, якія мы абмінаем падчас шля-

ху на працу ці вучобу. Адбываецца гэта дзякуючы правядзенню бясплатных экскурсій, якія могуць праводзіць не толькі атэставаныя гіды, але і краязнаўцы, гісторыкі, мастацтвазнаўцы, спецыялісты ў сваёй галіне.

На першым Фэсце (2009 г.) адбыліся 25 экскурсій, а праз 10 гадоў колькасць павялічылася да 350 экскурсій. Першыя гады спісы экскурсій друкаваліся ў СМІ з пазначэннем месца збору, але ўлічваючы, што з кожным годам колькасць наведвальнікаў расла, апошніх тры гады рэгістрацыя адбываецца на сайце з пазначанай колькасцю наведвальнікаў самім гідам.

Экскурсіі ў межах Фэсту адбываюцца не толькі ў Мінску, а таксама і ў абласных гарадах. Дзякуючы нашым каардынатарам у рэгіёнах праводзяць экскурсіі ў Брэсце, Віцебску, Гродне, Гомелі, Магілёве і абласцях. За 10 гадоў прайшлі экскурсіі і ў вёсачках: Каралішчавічы, Залессе, Сёмкава, Станькава і інш. З'явіліся таксама і новыя маршруты.

Падчас Фэсту былі апрабаваны і роварныя вандроўкі: Раман Абрамчук заснаваў «Менскі велашпацыр» і кожны год праводзіць экскурсію на ровары.

Былі распрацаваны экскурсіі з элементамі квэста. Для дзетак гэта добрая магчымасць падчас гульні засвоіць цікавосткі па гісторыі і культуры Беларусі. Квэсты адбываецца не толькі ў памяшканнях ці музеях, але таксама і ў гістарычных цэнтрах гарадоў.

Асобна, з дапамогай адмысловых аўдыя-тактыльных макетаў, праводзяцца вандроўкі для людзей з парушэннем зроку і слыху. Заснавальніца праекта «Мівія» экскурсавод Людміла Скрадаль распрацавала маршруты для людзей з інваліднасцю, і таксама з'явілася магчымасць не толькі пачуць гісторыю мінскай ратушы і плошчы Незалежнасці, але і дакрануца да іх з дапамогай тактыльных макетаў.

Актыўна далучаюцца да Фэсту і храмы розных канфесій. Святары праводзяць экскурсіі па касцёлах, цэрквах, сінагогах і мячэцях. Прамысловыя прадпрыемствы таксама адкрываюць таямніцы сваёй вытворчасці.

Да Фэсту кожны год друкуюцца паштоўкі з выявамі розных гістарычных помнікаў. Таксама былі паштоўкі, дзе друкавалі інфармацыю пра храм у Кухцічах і фрэскі ў Полацку, якім трэба была дапамога ў захаванні. Упершыню ў 2019 г. адбыўся конкурс паштовак, на які нашыя экскурсанты дасылалі свае працы. Па выніку было абрана 3 паштоўкі, якія былі надрукаваны напярэдадні свята.

13–14 красавіка 2019 г. прайшоў X юбілейны Фэст экскурсаводаў. У 2019 г. да Фэсту актыўна далучыліся рэгіёны (каля 250 экскурсій) і замежжа (Вільня, Прага, Беласток, Даўгаўпілс, Масква, Мадрыд, Львоў). Пад час Фэсту экскурсаводаў толькі па Мінску адбыліся больш чым 100 экскурсій, прымалі ўдзел каля 4000 чалавек.

Апошнія гады расце цікавасць да малой радзімы. У Дзяржаўную праграму на 2016–2020 гг. Фэст экскурсаводаў таксама патрапіў. 2020 год не стане выключэннем, і ў красавіку шэраг бясплатных экскурсій адбудзецца па ўсёй Беларусі.

Літаратура

1. International Day for Monuments and Sites [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://whc.unesco.org/en/events/1164/. – Дата доступа: 25.01.2020.

БЕЛОРУССКИЕ ГОРЫ, ГРЯДЫ И ВОЗВЫШЕННОСТИ КАК ЦЕЛЕВЫЕ ОБЪЕКТЫ КРАЕВЕДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Дикусар Евгений Анатольевич,
старший преподаватель
УО «Белорусский государственный университет физической культуры»,
г. Минск

Белорусские горы, высота которых варьируется в пределах от 345.0 м (гора Дзержинская, Минская область, Дзержинский район) до 126.9 м (гора Мокрая, Гомельская область, Буда-Кошелёвский район), относительно невысоки. В данной статье белорусские горы, особенно горы, имеющие собственные исторически сложившиеся названия, рассматриваются не в географически принятом контексте, а в качестве самобытных экскурсионно-познавательных краеведческих объектов-топонимов или урочищ.

Вершины белорусских гор, в отличие от таких высокогорных систем, как Гималаи, Каракорум, Гиндукуш, Памир, Памиро-Алай, Алтай или Кавказ (высота их отдельных пиков достигает 8848 м – г. Эверест, 5642 м – г. Эльбрус Западный, 4509 м – г. Белуха Восточная), не могут похвастаться наличием отвесных скал или каменных осыпей, их не укрывают ледяные или снежные шапки. Тем не менее белорусские горы тоже представляют интерес для проведения краеведческих исследований и географических изысканий. В результате наших поисковых исследований, заключавшихся во внимательном просмотре доступных топографических карт масштабом 1:50000, 1:100000 и 1:200000 или изучении литературных источников, к настоящему времени удалось выявить и идентифицировать более 300 таких низкогорных объектов [3−5]. На данный момент удалось посетить, сфотографировать, сделать географическое и административное отнесение их расположения на местности,

определить навигационные координаты примерно 200 белорусских вершин, имеющих собственные названия. Остальные около 100 вершин еще предстоит изучить и описать в будущем. Определены их расчетные GPS-координаты, что в дальнейшем должно облегчить задачу по их поиску и идентификации.

Следует отметить, что список белорусских гор, имеющих собственные названия, постоянно пополняется и их количество постепенно увеличивается. Еще одним направлением исследований по краеведению является изучение гор, имеющих собственные названия, но расположенных на прилегающих к Беларуси территориях сопредельных стран (Латвии, Литвы, Польши, России и Украины). Во времена существования СССР (1922–1991 гг.), посещение этих интересных объектов не представляло никаких административно-юридических сложностей (за исключением Польши).

В настоящее время легко удается проводить исследование только вершин, находящихся на территории Российской Федерации и расположенных рядом с границами Беларуси: из 10 подобных российских объектов пока удалось посетить всего 3. Остальным 98 выявленным горам, расположенным на прилегающих к Беларуси территориях сопредельных стран (Латвии, Литвы, Польши и Украины, придется ожидать смягчения международной напряженности, политической разрядки и безвизового доступа граждан соседних стран на прилегающие территории. Но это вопрос неопределенного будущего, и он не входит в компетенцию авторов данной работы. Можно только надеяться, что изучение как белорусских, так и соседних вершин позволит хотя бы на географическом уровне улучшить взаимопонимание между соседними народами и государствами!

Кроме белорусских вершин, имеющих собственные названия, определенный интерес представляет детальное изучение и таких объектов, как высшие точки областей и районов, высшие точки гряд и возвышенностей [1], а также исследование поселков, деревень и урочищ [2], имеющих характерный топоним «гора». Идентификация и исследование текущего состояния на местности этих озовых или камовых холмов, которые и послужили прототипами таких названий (например, гора Синяя и деревня Синяя Гора, гора Лысая и деревня Лысая Гора, гора Дубовая и урочище Дубово, расположенных в Минской области), является интересной краеведческой задачей и поводом для проведения занимательных и поучительных экспедиций и путешествий.

Исследования белорусских гор поддерживают ОО «Белорусский республиканский туристско-спортивный союз» (http://rtss.by/), Министерство спорта и туризма Республики Беларусь (http://mst.by/ru/), кафедра спортивного туризма и технологий в туристической индустрии Белорусского государственного университета физической культуры (http://www.sportedu.by/

kafedra-tehnologij-v-turisticheskoj-industrii/) и ОО «Белорусское географическое общество» (http://www.bgo.by/). Эти исследования активно проводят члены Минского городского альпинистского клуба «Апекс» и Туристского клуба Национальной Академии наук Беларуси. Белорусские вершины имеют шанс стать привлекательными экскурсионными объектами для отечественного и международного научно-познавательного, экологического, спортивного и оздоровительного туризма.

В результате проведенных исследований белорусских гор, которые активно проводятся нами с 2005 г., удалось практически полностью изучить и описать горные объекты, расположенные на территориях Минской и Витебской областей [1–3]. Методом экспертных оценок каждой из исследованных вершин был присвоен условный рейтинг (от 1 до 4 – по мере его убывания), который определяет их ценность и возможный интерес для экскурсантов и восходителей (по аналогии с принятым в Интернет-ресурсе «Глобус Беларуси», см. http://globus.tut.by/). Каждый из указанных рейтингов может быть примерно «расшифрован» следующим образом: 1 – увидеть обязательно; 2 – увидеть интересно; 3 – увидеть по дороге; 4 – взглянуть. Каждый из указанных рейтингов отражает также следующие объективные параметры исследованных вершин: 1 – вершины со склонами средней и большой крутизны, с заметным возвышением относительно окружающего ландшафта и хорошим обзором окружающей местности, открывающимся с нее, с хорошо сохранившимся геодезическим или памятным знаком; 2 – вершины со склонами средней крутизны и небольшим возвышением относительно окружающего ландшафта; 3 – вершины с пологими склонами и малым возвышением относительно окружающего ландшафта; 4 – слабо выраженные вершины и вершины, изменившие внешний вид в результате хозяйственной деятельности человека – полностью застроенные домами или превращенные в свалки бытовых отходов; их посещение может быть рекомендовано только после обширной реконструкции.

В качестве примера можно привести описание горы Тарасовцы высотой 282.6 м, которая является высшей точкой Дятловского района и входит в состав Дуги Струве. Она расположена в Дятловском районе Гродненской области на территории Дятловского сельсовета. Вершина находится в 0.7 км на север от деревни Тарасовичи, в 1.0 км на юго-юго-восток от деревни Миклаши, в 1.8 км на запад от хутора Куликовщина, в 2.0 км на восток от деревни Герники, в 2.5 км на северо-запад от деревни Рыболово и расположена на южной опушке леса, на краю пахотного поля. На вершине имеется геодезический пункт в виде предвершинного рва (канавы) и характерного бетонного опознавательного столбика. Координаты вершины горы Тарасовцы: 53° 25,261’ N, 25° 26,736’ E. Рейтинг вершины – 1 балл.

В исследованиях белорусских вершин Минской и Гродненской областей самое активное участие принимали: Клецков Алексей, Ковенский Алексей, Койнова Ольга, Кособуцкий Игорь, Крусь Вадим, Куницкий Александр, Листопадова Виктория, Подлисских Валерий, Пузанкевич Викентий, Рак Владимир, Свиридов Николай, Свирин Сергей, Цыганчук Юрий и многие другие. Всего в этих краеведческих экспедициях приняло участие более 100 человек.

Исследование и посещение белорусских горных объектов с туристско-рекреационными, учебно-экскурсионными, познавательными и краеведческими целями может быть рекомендовано для более полного изучения географии Беларуси, ознакомления с его географическими комплексами и отдельными слагающими его компонентами. Краеведение в приложении исследования белорусских гор или высших точек гряд и возвышенностей дает возможность не только с пользой проводить свое свободное время, но и вести учебно-познавательную деятельность. Примером такой межпредметной и междисциплинарной связи при исследовании гор, высших точек административных районов, белорусских гряд и возвышенностей может быть работа по выявлению новых историко-культурных и природно-рекреационных объектов, исторических памятников и перспективных мест отдыха, привлечение государственных организаций к природоохранной деятельности.

Следует подчеркнуть, что абсолютное большинство нынешних местных жителей сельских поселений, агрогородков или хуторов не имеют ни малейшего представления ни об истоках названий ближайших к этим населенным пунктам «гор», гряд или возвышенностей, ни о самих этих объектах и их названиях. Большинство топонимов горной тематики остались только на топографических картах местности. И если не предпринимать сознательных усилий для их систематизации и сохранения, то они рискуют полностью исчезнуть, раствориться в процессе Всемирной глобализации и нивелирования национальных, географических и топонимических особенностей неких безликих геополитических территорий!

По мнению авторов, белорусские горы, высшие точки гряд, возвышенностей, административных областей и районов, а также некоторых урочищ должны бережно охраняться государством для потомков, что необходимо для поддержания национальной гордости, самосознания и самоидентификации белорусского народа. На всех этих объектах необходимо установить геодезические знаки (триангуляционные вышки) или пояснительные стелы, обелиски или охранные таблички, как это сделано на высшей точке Ошмянского района – горе Тюпишкинской, высотой 311.2 м (которая входит в Дугу Струве), на горе Дзержинской или у подножия горы Сторожевой.

Литература

1. Высшие точки белорусских гряд и возвышенностей / Е. А. Дикусар [и др.] // Геаграфія. 2016. № 3. С. 9−13.

2. Дикусар, Е. А. Топонимика урочищ республики Беларусь. Алфавитный перечень, координаты, кадастрофикация и систематизация по областям / Е. А. Дикусар, В. Э. Пасанен, С. Г. Стёпин. Saarbrücken, Deutschland: LAP LAMBERT Academic Publishing / OmniScriptum GmbH & Co. KG, 2017. – 231 с.

3. Пасанен, В. Э. Вертикальная Беларусь: путеводитель по 125 уникальным и самобытным туристско-экскурсионным объектам Беларуси / В. Э. Пасанен, Е. А. Дикусар, В. Е. Подлисских. – Минск : Право и экономика, 2013. − 164 с.

4. Пасанен, В. Э. Горные вершины Витебской области / В. Э. Пасанен, Е. А. Дикусар, С. Г. Стёпин. – Минск : Право и экономика, 2016. − 162 с.

5. Пасанен, В. Э. Горные вершины равнинной Беларуси / В. Э. Пасанен, Е. А. Дикусар, В. Е. Подлисских. – Минск : ГУ «Республиканский учебно-методический центр физического воспитания населения», 2014. − 224 с.

АРХЕАЛАГІЧНЫЯ ДАСЛЕДАВАННІ НА ТЭРЫТОРЫІ ІЎЕЎСКАГА РАЁНА ГРОДЗЕНСКАЙ ВОБЛАСЦІ

Захарэвіч Іван Іванавіч,
настаўнік-дэфектолаг
ДУА «НПК Эйгердоўскі дзіцячы сад – сярэдняя школа Іўеўскага раёна Гродзенскай вобласці»,
аг. Эйгерды, Іўеўскі раён, Гродзенская вобласць

2018–2020 гады ў нашай краіне аб'яўлены Годам малой радзімы. Прыняцце такога рашэння выклікала разважанні сярод усіх жыхароў Беларусі аб важнасці малой радзімы ў лёсе кожнага чалавека. Таму сёння мы засяродзім увагу прысутных на археалагічных даследаваннях Іўеўскага раёна Гродзенскай вобласці.

Звесткі пра археалагічныя помнікі Іўеўшчыны ўпершыню былі змешчаны ў кнізе польскіх вучоных Міхала Балінскага і Ціматэўша Ліпінскага «Старажытная Польшча» (1846). У гэтай працы навукоўцы ўпамінаюць пра гарадзішча ў мястэчку Трабы. У 1893 годзе ў Вільні была выдадзена праца рускага археолага Фёдара Пакроўскага, якая мела назву «Археалагічная карта Віленскай губерні». У ёй ўтрымліваюцца звесткі пра помнікі археалогіі ў ваколіцах вёсак Трабы, Суботнікі, Ліпнішкі, Геранёны. Новым этапам археалагічных даследаванняў тэрыторыі Іўеўскага раёна сталі

1950–1970-я гады. У 1956 годзе супрацоўніцай Ленінградскага аддзялення Інстытута археалогіі АН СССР Фрыдай Гурэвіч быў адкрыты курганны могільнік каля вёскі Крывічы. У 1960-я гады Міхаіл Чарняўскі праводзіў археалагічныя даследаванні па берагах рэк Нёмана, Заходняй Бярэзіны і Гаўі. У 1970 годзе Гаўрыілам Гарэцкім была выяўлена стаянка каменнага і бронзавага вякоў каля вёскі Морына. Праз некалькі гадоў там былі праведзены раскопкі і пад кіраўніцтвам Міхаіла Чарняўскага. У 1973 годзе археолаг Леанід Побаль праводзіў даследаванні гарадзішча ў гарадскім пасёлку Іўе. У 1974 годзе пры абследаванні раёна ў сувязі з падрыхтоўкай «Збору помнікаў гісторыі і культуры Беларусі» супрацоўнік Інстытута гісторыі АН БССР Алена Калечыц адкрыла курганны могільнік каля вёскі Новая Вергань. У тым жа годзе яна абследавала гарадзішча ў вёсцы Трабы. Даследаванні дадзенага аб'екта былі праведзены таксама і ў 1984 годзе археолагам Яраславам Звяругам. На Іўеўшчыне захаваўся помнік абарончага дойлідства – Геранёнскі замак, дакладней будзе сказаць, рэшткі замка. Яго даследаваннем у 1972 годзе займаўся адзін з самых вядомых спецыялістаў абарончай архітэктуры ў нашай краіне Міхась Ткачоў. Дзякуючы яго матэрыялам была зроблена графічная рэканструкцыя замка.

Новай старонкай у археалагічных даследаваннях Іўеўскага раёна стала арганізацыя дзейнасці школьных археалагічных лагераў. Вялікую ролю ў іх стварэнні адыграў настаўнік гісторыі ВПК «Лелюкінскі дзіцячы сад – сярэдняя школа» А. Ваўчок разам з дырэктарам гэтай жа навучальнай установы Г. Алешчык. Першы такі лагер на базе ВПК «Ліпнішкаўскі дзіцячы сад – сярэдняя школа» пачаў працаваць у 2013 годзе. Аб'ектам для правядзення раскопак было выбрана селішча каля вёскі Геранёны, дзе засталіся рэшткі касцёла. Праведзеныя даследаванні паказалі, што ў XV–XVI стагоддзях каля Геранёнскага касцёла размяшчалася паселішча і могільнік. Касцёл быў разбураны ў ходзе вайны 1654–1667 гадоў, калі быў разбураны і Геранёнскі замак. Аднак жыццё на паселішчы працягвалася. Доказам гэтага з'яўляюцца знаходкі перыяду XVII–XVIII стагоддзяў. У 2014 годзе даследаванні былі прадоўжаны на тым жа самым месцы, непасрэдна каля былога касцёла. Раскопкі паказалі, што каля яго знаходзіліся могілкі. Атрымалася ўстанавіць, што пахаваннні адносяцца да XVI–XVII стагоддзяў. У 2015 годзе была арганізавана праца раённага археалагічнага лагера на базе Геранёнскай сярэдняй школы. Аб'ектам даследавання стаў сярэднявечны могільнік каля вёскі Дайнава (3 км ад вёскі Геранёны). Даследаваная плошча склала 12 м^2. Усяго на могільніку было знойдзена 48 індывідуальных знаходак і 40 фрагментаў глінянага посуду. Падчас правядзення раскопак была атрымана інфармацыя аб пахавальных традыцыях балцкага насельніцтва на тэрыторыі Беларусі ў XIII–XIV стагоддзях. Даследаванні дадзенага

аб’екта далі магчымасць пашырыць веды вучняў аб матэрыяльнай культуры насельніцтва беларуска-літоўскага памежжа ў абазначаны храналагічны перыяд. На працягу чатырох гадоў, пачынаючы з 2014-га па 2017 год, у час летніх канікул на базе ВПК «Лелюкінскі дзіцячы сад – сярэдняя школа» дзейнічаў археалагічны лагер «Спадчына». У чэрвені 2014 года былі праведзены археалагічныя раскопкі агульнай плошчай 23 м^2 на паселішчы Латэўка-1 на беразе ракі Нёман. Вывучэнне аб’екта Латэўка-1 дазволіла ўдакладніць характар культурнага слоя і храналагічныя межы помніка. Так, было вызначана, што тэрыторыя помніка разворвалася на глыбіню да 30 см, а ў вораўным слоі, слаба насычаным артэфактамі, трапляюцца матэрыялы ад эпохі неаліту – бронзавага веку да эпохі сярэдневякоўя і новага часу. Усяго на помніку было знойдзена 170 прадметаў, сярод якіх 2 крамянёвых вырабы з другаснай апрацоўкай, 18 кавалкаў расшчэпленага крэмнію, 2 крамянёвых абломкі, 20 фрагментаў ляпной і 124 фрагменты кругавой керамікі, 4 металічныя вырабы і іх фрагменты. Асноўным аб’ектам даследавання стала першабытная стаянка эпохі неаліту і бронзавага веку Барава-5, што знаходзіцца на старажытным беразе ракі Нёман, непадалёк ад аднайменнай вёскі Барава. Сама стаянка была выяўлена ў 2014 годзе навуковымі супрацоўнікамі Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі Святланай Велент-Шчэрбач і Алегам Ткачовым падчас правядзення археалагічных разведак. У гэтым жа годзе разам з вучнямі Лелюкінскай школы на помніку была праведзена шурфоўка і выяўлены культурны слой. Падчас даследавання на помніку былі сабраны пласціны, адшчэпы, лускі, крамянёвыя вырабы, нуклеус, фрагменты сценак керамікі з арганічным дамешкам, кальцанаваныя косткі – усяго 113 прадметаў. Далейшыя археалагічныя даследаванні стаянкі Барава-5 праводзіліся ў чэрвені 2015 года ў час працы археалагічнага лагера. На помніку было даследавана 20 м^2 – у цэнтральнай часцы заклалі 2 шурфы плошчай 12 і 8 м^2 адпаведна. У шурфах было знойдзена 988 прадметаў, з іх 220 фрагментаў ляпной керамікі, 639 крамянёвых артэфактаў, 2 апрацаваныя камяні. У цэлым, артэфакты з двух шурфоў сінхронныя. Характар крамянёвага комплексу адпавядае эпосе неаліту – бронзавага веку. Гэта адна- і двухпляцовачныя нуклеусы ад пласцін і адшчэпаў, скрабкі, разцы, камбінаваныя прылады, праколкі, нарыхтоўкі сякер, лушчані, выемчатыя прылады, рэтушаваныя пласціны і адшчэпы. У 2016 годзе даследаванні на помніку былі працягнуты. Усяго было даследавана 30 м^2. У раскопах было знойдзена 1519 прадметаў, з іх 352 фрагменты ляпной керамікі, 962 крамянёвыыя прадметы, 3 апрацаваныя камяні і 202 фрагменты дробнай кальцанаванай косткі. Як і ў папярэднім годзе, прадметы з двух шурфоў сінхронныя і адпавядаюць культурным традыцыям неаліту і бронзавага веку.

Знойдзеная ў 2016 годзе кераміка дазволіла выдзеліць 5 культурных і храналагічных груп: кераміка прыпяцка-нёманскай культуры, лысагорскі і дабраборскі этап нёманскай культуры, кола культур шнуравой керамікі і культурныя традыцыі, якія храналагічна адпавядаюць эпосе позняга бронзавага веку без дакладнага культурнага вызначэння. Даследаванні прадоўжыліся і ў 2017 годзе. Агульная плошча даследванняў склала 37 м^2. Быў закладзены раскоп у цэнтральнай частцы пляцоўкі плошчай 28 м^2 і шурф на паўночна-заходняй ускраіне стаянкі плошчай 9 м^2. У раскопе, як і ў мінулыя гады, былі знойдзены крамянёвыя артэфакты і фрагменты ляпной керамікі, характэрныя для прыпяцка-нёманскай культуры, нёманскай культуры, культуры шнуравой керамікі, кераміка позняга бронзавага веку. Агульная колькасць знаходак склала 2156 адзінак. У 2018 годзе былі праведзены чарговыя археалагічныя раскопкі дадзенага аб'екта. Былі закладзены 3 шурфы агульнай плошчай 8 м^2. Колькасць знойдзеных артэфактаў склала 147 адзінак, сярод якіх крамянёвыя і каменныя артэфакты, а таксама фрагменты керамікі. У чэрвені 2019 года археалагічныя раскопкі праводзіліся на аб'екце каля вёскі Барава. Плошча даследаванняў склала 15 м^2, колькасць знаходак каля 100 адзінак. Сярод іх фрагменты крамянёвых прылад працы і керамікі. Яшчэ адным накірункам у арганізацыі археалагічных даследаванняў на тэрыторыі раёна стала правядзенне археалагічных разведак з мэтай выяўлення новых помнікаў археалогіі. За перыяд з 2013-га па 2019 гады ў рэгіёне было знойдзена больш за 30 новых аб'ектаў. Удзел у правядзенні такой формы даследаванняў прымалі і школьнікі 9–10-х класаў Лелюкінскага дзіцячага сада – сярэдняй школы. Так, у ліпадзе 2016 года супрацоўнікамі Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі Святланай Велент-Шчэрбач, Алегам Ткачовым і Станіславам Юрэцкім разам з вучнямі Лелюкінскай школы былі абследаваны берагі і ўзвышшы ракі Нёман і правабярэжжа ракі Заходняя Бярэзіна. Кіраўніцтва археалагічнымі даследаваннямі ажыццяўлялі вышэйназваныя навуковыя супрацоўнікі Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук. Пачынаючы з 2014 года з вучнямі Лелюкінскай школы працуюць спецыялісты – археолагі Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі Алег Ткачоў, Святлана Велент-Шчэрбач, Сяргей Ліневіч, Максім Чарняўскі, Ганна Ясковіч. За перыяд дзейнасці школьных археалагічных лагераў, актыўнымі ўдзельнікамі працы якіх былі навучэнцы школ раёна, даследаваны 4 аб'екты на тэрыторыі рэгіёну. У 2013–2014 гадах былі праведзены раскопкі на селішчы каля вёскі Геранёны. У 2014 годзе вяліся даследаванні паселішча Латэўка-1 (каля вёскі Латэўка). У 2015 годзе быў даследаваны сярэднявечны могільнік каля вёскі Дайнава, непадалёк ад вёскі Геранёны. З 2014-га па 2018 гады вяліся працы на першабытнай стаянцы эпохі неаліту і бронзавага

веку Барава-5 (непадалёк аднайменнай вёскі Барава). У 2019 годзе аб'ектам вывучэння стала першабытная стаянка Барава-15 (непадалёк аднайменнй вёскі Барава). У якасці валанцёраў у археалагічных даследаваннях прымалі ўдзел вучні Лелюкінскага дзіцячага сада – сярэдняй школы. Усяго за час працы археалагічных лагераў было знойдзена і вывучана больш за пяць тысяч прадметаў. Частка з іх перададзена ў раённы музей г. Іўе.

Удзел вучняў школ раёна ў археалагічных даследаваннях сваёй малой радзімы, як паказала практыка, дазваляе ім дакрануцца і адкрыць невядомыя раней старонкі гісторыі роднага краю.

Літаратура

1. Велент-Шчэрбач, С. Справаздача аб археалагічных даследаваннях на тэрыторыі Іўеўскага раёна Гродзенскай вобласці ў 2014 годзе / С. Велент-Шчэрбач // ААПГ «Інстытут гісторыі НАН Беларусі». – Арх. б/н – 116 с.

2. Велент-Шчэрбач, С. Справаздача аб археалагічных даследаваннях на тэрыторыі Іўеўскага раёна Гродзенскай вобласці ў 2015 годзе / С. Велент-Шчэрбач // ААПГ «Інстытут гісторыі НАН Беларусі». – Арх. б/н – 68 с.

3. Велент-Шчэрбач, С. Справаздача аб археалагічных даследаваннях на стаянке эпохі неаліту – бронзавага веку Барава-5 Іўеўскага раёна Гродзенскай вобласці ў 2016 годзе / С. Велент-Шчэрбач // ААПГ «Інстытут гісторыі НАН Беларусі». – Арх. б/н – 94 с.

4. Велент-Шчэрбач, С. Справаздача аб археалагічных даследаваннях на стаянке эпохі неаліту – бронзавага веку Барава-5 Іўеўскага раёна Гродзенскай вобласці ў 2017 годзе / С. Велент-Шчэрбач // ААПГ «Інстытут гісторыі НАН Беларусі». – Арх. б/н – 86 с.

5. Велент-Шчэрбач, С. Справаздача аб археалагічных даследаваннях на тэрыторыі Іўеўскага раёна Гродзенскай вобласці ў 2018 годзе / С. Велент-Шчэрбач // ААПГ «Інстытут гісторыі НАН Беларусі». – Арх. б/н – 56 с.

6. З гісторыі вякоў і пакаленняў Іўеўскага краю: матэрыялы навукова-практычнай краязнаўчай канферэнцыі / пад рэд. І. П. Крэня. – Гродна : ГрДУ, 1999. – 256 с.

7. Кенько, П. Отчёт о раскопках селища возле д. Геранёны Ивьевского района Гродненской области в 2013 г. / П. Кенько // ОСИАН ГНУ «Институт истории НАН Беларуси». – Арх. б\н – 34 с.

8. Кенько, П. Отчёт о раскопках могильника возле д. Геранёны Ивьевского района Гродненской области в 2014 г. / П. Кенько // ОСИАН ГНУ «Институт истории НАН Беларуси». – Арх. б\н – 122 с.

9. Памяць. Іўеўскі раён: гісторыка-дакументальная хроніка. – Мінск : Белта, 2002. – 510 с.

10. Уласавец, Я. Справаздача аб археалагічных даследаваннях у Іўеўскім раёне ў 2015 годзе / Я. Уласавец // ААПГ «Інстытут гісторыі НАН Беларусі». – Арх. б\н – 40 с.

ТУРИСТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК СПОСОБ ПОПУЛЯРИЗАЦИИ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ ГОМЕЛЬЩИНЫ (НА ПРИМЕРЕ ТУРИСТИЧЕСКОГО МАРШРУТА «ГОМЕЛЬ – МОЗЫРЬ – ТУРОВ – ГОМЕЛЬ»)

Заяц Виктория Николаевна,
заведующий отделом научно-просветительной
и экскурсионной работы
Государственное историко-культурное учреждение
«Гомельский дворцово-парковый ансамбль»,
г. Гомель

Гомельская область хранит немало сокровищ, способных поразить воображение путешественников. Это край, где причудливо переплелось прошлое и настоящее, где в первозданных полесских дебрях скрыты чудеса природы, а колокола старинных храмов заставляют задуматься о смысле жизни. Среди главных достопримечательностей областного центра первенство заслужено принадлежит Гомельскому дворцово-парковому ансамблю, который создавался в период с 1777 года до 2-й половины XIX века государственными, военными, общественными и политическими деятелями Российской империи Румянцевыми и Паскевичами.

Гомельский дворцово-парковый ансамбль по концентрации и сочетанию объектов, а также по историко-культурной значимости не имеет аналогов на территории Беларуси. Отличительной чертой и особенностью ансамбля для туристов является возможность получить в компактном территориальном пространстве комплексное знакомство с памятниками природы, истории и культуры. Во дворце представлены подлинные предметы искусства работы известных русских и зарубежных мастеров XIX–XX веков, некогда украшавшие роскошные апартаменты прежних владельцев дворца. Гомельский дворцово-парковый ансамбль не ограничивается показом только своих объектов и экспозиций, а с 2008 года активно занимается туристической деятельностью. Гомельская область богата историей. И как свидетели этой истории на ее территории сохранились многочисленные объекты историко-культурного наследия. Подавляющее большинство из них включены в существующие туристические маршруты, рассчитанные на пребывание туристов в одном городе, или предусматривающие посещение нескольких населенных пунктов. Предлагаем рассмотреть один из разработанных маршрутов «Гомель – Мозырь – Туров – Гомель».

Продолжительность маршрута 3 дня; вид транспорта – автобус. Программа тура включает в себя: обзорную экскурсию по городу Гомелю,

посещение объектов Гомельского дворцово-паркового ансамбля; переезд в город Мозырь, обзорную экскурсию по Мозырю«Город над Припятью», посещение Мозырского горнолыжного комплекса, посещение Мозырьского замка и музея «Полесская веда»; переезд в город Туров, посещение Туровского краеведческого музея, экскурсия по Турову, посещение Борисо-Глебского кладбища, посещение скрипты, памятник Кириллу Туровскому, посещение Туровского молочного комбината, дегустация продукции, посещение Туровского консервного комбината, дегустация продукции, возвращение в Гомель.

Настоящей жемчужиной в короне полесского края является Мозырь. Величавая Припять, живописные холмы и овраги, придают городу неповторимый колорит и дивную красоту. С вершин высоких холмов далеко открывается равнинный пейзаж, просторы Полесской низменности, гладь тихой и широкой Припяти.

Во время экскурсии по городу туристы знакомятся с историческим и культурным наследием Мозыря, его достопримечательностями и архитектурным обликом. Вот уже восемь веков отмеряет он свой исторический путь, но и по сей день остается загадкой, откуда произошло название города. Первое упоминание о Мозыре встречается в Ипатьевском списке «Повести временных лет» и относится к 1155 году, когда киевский князь Юрий Долгорукий передал город и прилегающие к нему земли своему союзнику, черниговскому князю Святославу Ольговичу. Это событие и легло в основу летоисчисления города. К юбилейному празднованию города (2005) здесь воссоздан на историческом месте – Замковой горе, старый город. Мозырский замок не раз был участником пережитых городом исторических потрясений. Он существовал с XIV века на Замковой горе, однако каким он был точно – неизвестно. Во время нападения татар 1497 года замковые укрепления были разрушены. Замок восстанавливался и разрушался несколько раз.

Во время экскурсии туристы посещают православный храм Святого Михаила Архангела. В 1648 году в Мозыре полковником Стефаном Лошкой был основан католический монастырь и костел бернардинцев. Перестроенный в 1760–1765 годах, он просуществовал до 1832 года, когда после национально-освободительного восстания 1830–1831 годов монастырь закрыли. С 1839 года в нем разместились больница и административные учреждения, а здание костела было передано православной Епархии. 5 сентября 1865 года собор был освящен во имя Архангела (Архистратига) Михаила. Далее в ходе экскурсии туристы познакомятся с историей возникновения в Мозыре монастырского комплекса. В первой половине XVIII века в урочище Кимбаровка возникли два цистерцианских монастыря: женский

и мужской. Мозырские хроники сохранили имя основателя мужского монастыря – это новогрудский каштелян А. Аскерка. Впоследствии монастырь получал большие пожертвования не только от представителей рода фундатора, но и от королей Речи Посполитой Августа II и Августа III. В 1864 году мужской монастырь был упразднен. Основателем женского монастыря был Б. Рожанский, а князь К. Сапега выделил на строительство 30 тыс. золотых. Монастырь и костел цистерцианок были построены в 1744–1745 годах на правом берегу Припяти, в так называемой «Анёльскай даліне». Монастырь был закрыт в 1883 году и через пять лет передан православной конфессии. В 1893–1894 годах была проведена реконструкция костела под православную церковь. Сегодня бывший костел – памятник архитектуры позднего барокко.

Далее посещаем музей народной культуры Мозырщины «Полесская веда». При посещении музея туристы смогут прикоснуться к тому духовному наследию, которое осталось нам от предков, к нашей генетической памяти. Здесь хранятся исконные достояния полесскай культуры, которые вскормили и воспитали жителей этих мест, воодушевили на творческие поиски не одно поколение ученых-этнографов, помогли развитию поэтического таланта многих белорусских поэтов.

В свободное время туристы имеют возможность отдохнуть в Мозырском горнолыжном комплексе. Для любителей острых ощущений здесь есть развлекательный аттракцион – «Тобоган». С этого аттракциона посетители смогут любоваться ландшафтами заказника «Мозырские овраги». Предлагаемый аттракцион является визитной карточкой комплекса, т.к. не имеет аналогов в Беларуси. Помимо этого, горнолыжный комплекс в летний период, предоставляет туристам для занятий спортом и отдыхом следующие объекты инфраструктуры: 2 теннисных корта, мини-футбольную площадку с искусственным покрытием, тропу здоровья – для пеших прогулок по заказнику «Мозырские овраги» с оборудованными беседками, где для любителей природы есть возможность уединиться и организовать пикник.

Туристов на протяжении всей поездки по маршруту «Мозырь – Туров» сопровождает река Припять. Ее начало – в болотах Западной Украины, в Волынской области. Пройдя по Украине 254 км, река вступает на землю Беларуси. Несмотря на внешнее спокойствие, Припять – довольно капризная река. Пойма у нее широкая, характерна сочетанием просторных лугов с низинными болотами и лесными дубравами из дуба, ясеня, черемухи и рябины. Среди сочной зелени по берегам неожиданно возникают полоски песчаных пустынь с барханами и небольшими дюнами. Следуя за рекой, мы попадаем в конечный пункт нашего маршрута – город Туров, один из

древнейших городов на этой земле. Первое упоминание о нем относится к 980 году. Туров подарил православным христианам трех святых – Кирилла, Мартина и Лаврентия. В XII–XIII веках город был столицей Туровского княжества. Он возник как административный, экономический и культурный центр дреговичей – восточных славян. Вершиной культурного наследия Туровской земли является многогранное творчество выдающегося церковного деятеля, религиозного просветителя, поэта и оратора Кирилла Туровского. В 1993 году в Турове ему установлен памятник. В первую очередь туристы посещают Туровский краеведческий музей, экспозиция которого знакомит с историей Турова, народным творчеством полешуков. Один из разделов музея – «скрипта», сооруженная на месте Туровского храма XII века, где туристы смогут увидеть уцелевший до наших дней фундамент этого древнего сооружения. Далее по маршруту – посещение храма Всех Святых. Это архитектурная достопримечательность города Турова, которая является памятником деревянного зодчества 1810 года. Внутреннее убранство церкви очень простое. Главная ее часть двухъярусный иконостас, украшенный незатейливой, но изящной резьбой по дереву местными народными умельцами. Достопримечательностью этой церкви долгое время являлись два 2-метровых каменных креста, которые, по преданию, приплыли (против течения) в Туров из Киева. На сегодняшний день один из этих крестов находится возле Кафедрального собора святителей Кирилла и Лаврентия Туровских. В былые времена поклониться крестам приезжали в Туров со всей Беларуси. Считалось, что кресты обладают чудотворной силой и исцеляют больных. Многие туристы-паломники и ныне совершают обряд каленопреклонения крестам с надеждой на чудо-исцеление от различных недугов. Существует и третий – малый каменный крест. Он находится в старой части Борисоглебского кладбища. Этот крест, в отличие от двух «приплывших», имеет свою историю происхождения: он растет из земли. В 2008 году недалеко от этого креста был обнаружен еще один камень с неровными округлыми очертаниями. Со временем он стал все выше подниматься из грунта, и приобрел четкие контуры креста. Слава о туровских крестах распространяется повсеместно. Экскурсанты всегда с большим интересом посещают эти места и оставляют много положительных отзывов об увиденном.

Разрабатывая этот туристический маршрут, мы ставили перед собой задачи популяризации историко-культурного наследия и создания благоприятного туристического образа Гомельского региона. Поэтому данный маршрут построен на знакомстве с объектами наследия региона: памятниками истории и культуры, зданиями и сооружениями, памятными местами, природными объектами, промышленными предприятиями и т.п.

Литература

1. Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Гомельская вобласць. – Мн., 1985.
2. Памяць. Беларусь. Рэспубліканская кніга. – Мн., 1955.
3. Историческое наследие города Турова, науч.-практ. конф. – Гомель, 2015.

ГОРОДСКАЯ ПЛОЩАДЬ СТОЛБЦОВ – ЗАПЫЛЕННАЯ КНИГА НА НЕЗНАКОМОМ ЯЗЫКЕ. К ВОПРОСУ ОБ АКТУАЛИЗАЦИИ ИСТОРИЧЕСКОГО ЦЕНТРА ГОРОДА

Иванов Игорь Викторович,
заведующий научно-экспозиционным отделом,
Белорусский государственный музей
народной архитектуры и быта,
г. Минск

Название статьи стилистически задает ей тон публицистического, не научного текста и отражает видение автором проблемы сохранения и популяризации материального наследия города и условий, в которых она формируется.

В октябре 2016 г. Столбцы всколыхнула беспрецедентная новость – во время проведения научно-практической конференции «Столбцовщина – историко-культурное наследие наднеманского региона» была предложена новая дата основания Столбцов – 20 июня 1593 г. Именно так датирован привилей на проведение на правом берегу Немана торгов, выданный вдове кричевского старосты Николая Слушки королем Сигизмундом III Вазой. [5] Сложно переоценить значение новопринятой даты для культивирования местной, локальной истории: с одной стороны, она означала отказот широкой практики объявлять днем города день освобождения от немецко-фашистских захватчиков, с другой – казалось бы, предзнаменовала обращение к средневековой истории в дискурсе образовательной работы, тематических сценариев праздничных мероприятий и т.п. на официальном, контролируемом местной властью, уровне.

Для обеспечения преемственности образа Столбцов XVII и XXI веков могут служить сохранившиеся материальные памятники – артефакты, которые являются своего рода проводниками в прошлое для современников, при условии удачного истолкования и интерпретации потенциально заложенной

в нихинформации. Что сегодня может рассказать нам о Столбцах четырехвековой давности?

Столбцы изначально формировались как торгово-ремесленное местечко – поселение, производительные силы которого были ориентированы не только на внутренний, но и на внешний рынок: река Неман, на берегу которой возникло местечко, с древнейших времен являлась крупной транспортной артерией. Отметим, что упомянутый выше привилей лишь разрешал проведение торгов в уже существовавшем поселении. Можно предположить, что первые поселенцы к тому времени уже промышляли сплавом древесины в порты Балтийского моря – занятием, вплоть до XIX века являвшимся характерным для Столбцов и Нового Сверженя – двух близкорасположенных местечек Верхнего Понеманья [3, с. 160].

Правый берег Немана ранее был местом оживленным: грохот ремонтных молотков, шум подвод с товарами, голоса рабочих – сюда перевозили лес, здесь его вязали на плоты для отправки в Кенигсберг, сюда из соседнего местечка Могильное порожними приходили витины и стояли на якорях, ожидая загрузки зерном, льном и т.п. Инвентари XVIII в. содержат наиболее ранние из обнаруженных сведений о топонимике Столбцов. Так в инвентаре 1724 г. упоминаются улицы Перевозная и Румовая (траса нынешних Пионерской и, частично, Наднеманской), обе располагались в непосредственной близости к прибрежной полосе. Если с этимологией первой все очевидно, то происхождение название «Румовая» связано с функциональным предназначением т.н. «румы» – места на берегу, куда свозили и складировали лес (в соседнем Новом Свержене улица Румовая не была переименована и существует до сих пор). Оба этих названия свидетельствуют о занятиях уже много лет как позабытых и терминологии, давно вышедшей из употребления, тем не менее некогда являвшейся важной частью местной идентичности [2, с. 245].

Например, Залман Шазар, проведший в Столбцах детские годы, оставил в своих мемуарах такие зарисовки: *«Это был простой маленький городок, довольно обычный, не выделявшийся ни учебными заведениями, ни благотворительностью. Напротив, именно Мир, а не Столбцы, мог похвастаться своей ешивой; в Койданове, а не в Столбцах жил хасидский раввин. Я очень сомневаюсь, был ли в то время хоть здесь один житель, знаменитый за пределами города. Нет, в те дни Столбцы не были центром образования, но, несомненно, были центром труда – городом рабочих, сильных, мускулистых людей. Город располагался на берегу Немана, его воды покрывали плоты, плывущие до могучего Кенигсберга. Шумный речной берег в Столбцах был одной из его уникальных особенностей. Весь он был покрыт частями строящихся, готовых к спуску плотов, кучами*

пиломатериала. С рассвета до ночи здесь трудились рабочие с деревянными молотками в руках, лежа на спине под большими лодками: они стучали и пели, а ветер дул со стороны бурной реки». Конечно, эти воспоминания касаются более позднего времени – к. XIX – нач. XX в., тем не менее они лишь воссоздают картину, привычную для этих мест на протяжение более трех столетий [7].

Предположительно, евреи были первыми поселенцами нового местечка, ибо совершенно точно известно, что сплав товаров по Неману – занятие, которым они активно занимались. Это следует из воспоминаний, опубликованных в «Книге памяти Столбцов, Свержена и окрестных деревень», изданной в Тель-Авиве в 1964 г., одного из ценнейших мемуарных источников по истории Столбцов. Об этом свидетельствует местоположение старейшего кладбища Столбцов – здесь же, в непосредственной близости к «румам». На сегодняшний день не осталось ни одного материального свидетельства о старом еврейском кладбище, кроме указания на время устройства нового, также располагавшегося на побережье Немана – вт. пол. XVIII в. (сохранилось фрагментарно). Улица Перевозная позже (не позднее нач. XX в.) носила название Школьная, как известно, типичное для топонимики Российской империи в обозначении районов и улиц, на которых расположены синагоги. Действительно, аккурат на углу Румовой и Школьной располагалась каменная синагога, вокруг которой в начале XX в. образовался целый синагогальный двор, на территории которого находились деревянные молитвенные дома. Теперь это территория коммунхоза.

Но перенесемся обратно в XVII в. Тяжелая работа по обеспечению транспортировки товаров на землях феодала требовала надлежащего снабжения: инструментами, веревками, скобяными изделиями, продуктами питания. Так развивалось ремесленное производство, поселение увеличивалось, возникла необходимость организации надлежащей инфраструктуры. Улица Перевозная выводила нас к торговой площади – неотъемлимой части торгово-ремесленного местечка ВКЛ. Планировка площади – правильный прямоугольник с улицами, соприкасающимися с его сторонами – свидетельствует о том, что развитие местечка происходило по разработанному плану с четким выделением функциональной зоны рыночной площади и трассировкой улиц параллельными и перпендикулярными линиями. Помимо упомянутых выше Перевозной и Румовой в инвентарях XVIII в. упоминаются Виленская и Загуменная (теперь Первомайская и Гагарина). Названия также говорящие: первая, ориентированная на северо-запад, указывала направление к столице, вторая – являлась отражением двойственности занятий местных жителей, указывала на полу-аграрный характер местечек. С севера-востока площадь замыкал монастырский комплекс с костелом доминиканцев (1640-е гг.). Ис-

ходя из вышесказанного можно сделать вывод, что уже в XVII в. в Столбцах существовала торговая площадь, имевшая правильную форму и четкие линии улиц, функционально ориентированных и имевших характерные названия. Карты XIX – нач. XX вв. свидетельствует о том, что планировочная структура площади сохранилась практически без изменений, даже несмотря на стихийные бедствия (пожар 1907 г., в ходе которого сгорело около 500 домов), войны, градостроительную политику властей.

Для торгово-ремесленного местечка рыночная площадь была сосредоточением экономической, социокультурной жизни. Поликультурностьи многонациональность была преемственной в Столбцах на протяжение столетий. В XIX – нач. XX века лесопилки, мельницы, многие магазины принадлежали евреям. В межвоенное время еврейские предприниматели продолжали играть ключевую роль в экономических отношениях города. По сегодняшний день на площади сохранились дома, как нам доподлинно известно, принадлежавшие евреям, фамилии которых представляли класс столбцовской буржуазии: Туники, Мирские, Гутварды, Кантаровичи, Богины и т.д. К сожалению, сегодня эти страницы истории Столбцов популяризуются только стараниями отдельных краеведов.

Последние полвека город развивался в северо-восточном направлении, были построены новые микрорайоны. Функциональные зоны жилого, общественно-делового, рекреационного значения задавались территориям с более высокой плотностью населения [6]. В общественном сознании, к сожалению, бытует мнение, что Столбцы – город не туристический, и культурный туризм Столбцовщины поддерживается исключительно филиалами музея Я. Коласа. На моей памяти город существовал всегда в контексте общереспубликанских культурных событий, но как насчет нашей, местной, маленькой истории? Не полный десяток построек, расположенных по периметру площади – текст, который ждет, что его прочтут. Отсутствие плановой образовательной работы на ниве популяризации архитектурного наследия, истории родного города, которая обычно возлагается на плечи музейным работникам, приводит к тому, что старинные дома, формирующие неповторимый портрет города, вкупе его реального и романтизированного образов, в сознании обывателя превращается в «старый сарай», «барак», утрата которых не вызывает серьезных неудобств. Но о чем можно говорить, когда в Столбцах сегодня отсутствует краеведческий музей, который мог бы взять на себя задачу по актуализации и музеефикации исторического центра? На мой взгляд, городские власти все еще движутся проторенной дорожкой дальнейшего культивирования образа Столбцов, как родины народного песняра, не принимая во внимание богатый информационный потенциал пожелтевших от времени книг на незнакомом языке, коими видятся памятники архи-

тектуры и городская площадь. Где рыночные шум и суета давно минувших дней умерщвлены в спокойствии зеленых насаждений.

Литература

1. Шаблюк В. В. Планировка местечек Верхнего Понеманья XVI–XVIII веков // Архитектура и строительство Беларуси. 1992. № 2. С. 28–29.

2. Шаблюк В. Забудова прынёманскіх мястэчак у 16–18 стст. // Гістарычна-археалагічны зборнік. № 6. Мінск, 1995. С. 242–256.

3. Шаблюк В. Да пытання фарміравання мястэчак Беларускага Панямоння // Гістарычна-археалагічны зборнік. № 10. Мінск, 1996. С. 157–163.

4. А. У. Астаповіч Суднабудаўніцтва ў суднаходства ў вярхоўях Немана ў 19 – пачатку 20 ст. // Памяць. Стаўбцоўскі раён. Мінск, 2004. С. 133–135.

5. Латушкін, А. М. Заснаванне г. Стоўбцы (Свержна) / А. М. Латушкін // Верхняе Панямонне: альманах лакальнайгісторыі. Вып. 1 / Рэд.-уклад. Дз. В. Віцько. – Мінск : І. П. Логвінаў, 2012. – С. 7–29.

6. «Мы хотим спокойно жить». Жители Столбцов недовольны грядущей реконструкцией центра города. Tut.by [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://news.tut.by/society/435126.html. – Дата доступа: 25.12.2019.

7. Memorial Volume of Steibtz-Swerznie and the Neighboring Villages Rubezhevitz, Derevna, Nalibok. Jewishgen.org [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.jewishgen.org/Yizkor/Stowbtsy/Stowbtsy.html. – Дата доступа: 25.12.2019.

8. «В Столбцах установят памятник Якубу Коласу». Sb.by [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.sb.by/articles/v-stolbtsakh-ustanovyat-pamyatnik-yakubu-kolasu.html. – Дата доступа: 25.12.2019

ПОИСК КРАЕВЕДОВ БЕЛАРУСИ С ПОМОЩЬЮ КИНОКОНКУРСА

Ивченко Дмитрий Александрович,
руководитель народной киностудии «Летопись»
ГУК «Толочинский районный центр культуры
и народного творчества»,
г. Толочин

Различными способами краеведы Беларуси добиваются популяризации историко-культурного и природного наследия наших белорусских городов и деревень. Это могут быть научно-исследовательские работы, фотофиксация исторических и природных достопримечательностей, аудиозапись фольклора. Также производится кино и видеосъёмка проходящих культурных событий и современного состояния наших городов и деревень. Де-

лается это не только для демонстрации окружающим в настоящее время, но и для сохранения документального свидетельства будущим поколениям. Этому есть немало примеров. Одним из известных белорусских краеведов, на протяжении многих десятилетий создающим летопись родного края можно назвать моего земляка Анатолия Антоновича Шнейдера, написавшего несколько книг по истории родной Толочинщины, а также сотни статей в различных изданиях. Но наиболее главной его заслугой является создание в городе Толочине в 1965 году народной любительской киностудии «Летопись», которой Анатолий Антонович руководил на протяжении более 40 лет. Самодеятельный режиссёр оставил для потомков десятки созданных кино и видеофильмов о городе и районе, а также записей значимых культурных и исторических событий. Большинство из архивных фильмов мною позже оцифрованы, и таким образом сохранены для наших потомков. А в 2009 году мне предложили возглавить нашу народную киностудию «Летопись», что я посчитал за честь. И вот на протяжении более 10 лет снимаю уже свои фильмы о родной Толочинщине. Фильмы в большинстве краеведческой тематики, некоторые размещены на моем ютубканале: www.youtube.com/ДмитрийИвченко, и все, кто интересуется историей Толочинского района может свободно их посмотреть.

А с каждым новым созданным фильмом или сделанным фотокадром интерес к краеведению все более усиливался. И в комплексе с увлечением туризмом я создал персональный сайт «Фотоэнциклопедия Беларуси», на котором размещены десятки тысяч фотографий с моих путешествий по Беларуси www.fotobel.by. И теперь каждый желающий с помощью фотографий может познакомиться с нашим архитектурным наследием, природными достопримечательностями, музеями многим другим. Надеюсь, это будет полезно и для наших краеведов.

Для стимулирования краеведения в Республике Беларусь создаются различные конкурсы, где каждый желающий может сделать что-то полезное для популяризации этого благого дела и получить оценку своим стараниям. Я же предложил еще один действенный способ привлечь к краеведению не только молодежь, но и людей любого возраста. Как уже сказал ранее – будучи активным туристом, предпочитаю путешествовать именно по Беларуси. И уже успел посетить все 118 районов нашей республики. А для того, чтобы привлечь как можно больше жителей Беларуси к туризму и краеведению я в своём городе Толочине Витебской области реализовал с нуля авторский проект – открытый конкурс любительских туристических фильмов под названием «Путешествуем по Синеокой». Это своеобразный миникинофестиваль. Название «Путешествуем по Синеокой» говорит само за себя. Конкурс принимает от всех желающих любительские филь-

мы и слайд-шоу, снятые в походах и путешествиях по Беларуси. Это могут быть как автопутешествия, водные, велосипедные или пешие походы, так и, к примеру этнографические экспедиции. С самого начала основания конкурса одной из основных его номинаций является «Лучший краеведческий фильм». Таким образом, идет не только продвижение внутреннего и въездного туризма, но и популяризация краеведения в Беларуси. А за свой труд путешественники и краеведы у нас получают дипломы, статуэтки и памятные призы. Наш фестиваль проходит уже третий год подряд с 2017 года, и мы планируем продолжать его проведение ежегодно. Ждем новых участников и интересных конкурсных работ. На конкурс принимаются как индивидуальные работы, так и коллективные, созданные в студиях, секциях, кружках и любых самодеятельных творческих коллективах. Для конкурсантов нет ограничения по возрасту и месту проживания. В конкурсе также могут принимать участие и иностранные граждане, которые открывают для себя нашу страну и снимают свои путешествия. Как правило, прием конкурсных работ проходит с весны до середины осени, в период, когда люди предпочитают путешествовать по своему родному краю или же по интересным местам других районов нашей Синеокой. А финал проходит в конце октября, когда люди успевают создать свои туристические и краеведческие фильмы и представить их на наш конкурс. На финальном мероприятии компетентное жюри выбирает победителей и в торжественной обстановке награждает лучших в каждой из номинаций. Создан официальный интернет сайт конкурса, доступный по адресу: www.kino.fotobel.by. На сайте созданы персональные страницы участников и в открытом доступе размещены все конкурсные работы. Таким образом, и с туристическими и с краеведческими фильмами может познакомиться каждый желающий. Параллельно с киноконкурсом проводится и фотоконкурс «Моя малая родина», на который участники могут присылать фотографии, сделанные в дорогих для своего сердца местах. Популярность конкурса «Путешествуем по Синеокой» растет, о чем свидетельствует увеличение количества участников и присланных ими работ. В 2019 году в участии приняли 24 конкурсанта, приславших 43 работы, из которых 13 именно краеведческих. Со всеми участниками конкурса ведётся постоянное общение, обсуждаются дальнейшие планы по путешествиям и участии в нашем фестивале. И на данном этапе можно с уверенностью сказать, что Открытый конкурс любительских туристических фильмов «Путешествуем по Синеокой» оказывает значительную помощь в продвижении краеведения в Беларуси и поиске новых людей, любящих свою малую родину.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ СОБСТВЕННОЙ ГЕНЕРАЦИИ КАК СПОСОБ СОХРАНЕНИЯ И РАСПРОСТРАНЕНИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ

Ильинич Клавдия Валерьевна,
заведующий информационно-библиографическим сектором
отдела обслуживания и информации,
Центральная городская библиотека им. К. Маркса
УК «Централизованная система государственных
публичных библиотек г. Могилева»,
г. Могилев

Чтобы собранные библиотеками материалы о родном крае привести к единой слаженной системе, удобной для использования библиотечными работниками и пользователями библиотек, информационно-библиографический сектор Центральной городской библиотеки им. К. Маркса принял участие в корпоративном проекте Могилевской областной библиотеки им. В. И. Ленина по созданию полнотекстовой базы данных «Край мой – Могилевщина». В этом проекте приняли участие все библиотеки области. В указанной базе Могилев представлен разделами:

– «Знаменитые люди Могилева»,

– «Экономика в историческом развитии Могилева»,

– «Могилев в произведениях искусства и художественной литературы».

По мере необходимости разделы пополняются новыми сведениями. При составлении полнотекстовой базы данных «Край мой – Могилевщина» была использована информация, полученная в отделах горисполкома, городском отделе статистики, краеведческом музее, музее истории, в фондах областной и центральной библиотек.

Полнотекстовая база данных «Край мой – Могилевщина» представлена в сети Интернет.

Комплексный целевой проект «Память»

Для реализации комплексного целевого проекта «Память» в течение продолжительного времени (с 2009 г. и по сегодняшний день) сотрудники Центральной городской библиотеки им. К. Маркса собирают материалы, отражающие события и судьбы людей, некогда переживших войну. Это документы, фотографии ветеранов Великой Отечественной войны, а также письма, воспоминания родственников и друзей погибших.

Постепенное оцифровывание и систематизация материалов позволили создать информационный банк данных.

В поддержку проекта «Память» была организована рекламная кампания. На сайте Центральной городской библиотеки им. К. Маркса создана стра-

ничка, посвященная данному проекту, привлекаются СМИ, издаются буклеты, закладки, электронные энциклопедии, оформляются книжные выставки, проводятся крупномасштабные акции.

Одна из акций «Война глазами солдата» этого проекта была проведена в Центральной городской библиотеке им. К. Маркса. На основе собранных материалов сотрудники библиотеки подготовили уникальную выставку-экспозицию, которая имела большой успех. Новые технологии позволили создать и электронный вариант выставки.

Параллельно творческим коллективом библиотеки велась работа по созданию информационного справочника «Их подвиг живой, неповторимый и вечный». Справочник содержит биографии 92 Героев Советского Союза, получивших это звание за героизм и мужество, проявлены при освобождении г. Могилева и Могилевской области в ходе Могилевской операции в июне 1944 г.

Главным мероприятием проекта «Память» является цикл вечеров-портретов «Каждая жизнь – история». Героями вечеров стали 30 воинов-орденоносцев, участников Великой Отечественной войны, проживающих в г. Могилеве.

Их воспоминания были записаны, выполнены фото- и видеосъемка. Далее к реализации проекта подключились сотрудники городского Центра культуры и досуга. По результатам бесед с ветеранами составляются сценарии вечеров.

Было проведено семь вечеров-портретов. Созданы информационно-иллюстративные альбомы о каждом участнике вечеров-портретов.

В ходе реализации проекта был накоплен массив информационно-документальных ресурсов краеведческого характера.

В 2011 г. в рамках проекта «Память» информационно-библиографический сектор подготовил и издал календарь воинской славы «Оборона Могилева: день за днем», посвященный 70-летию героической обороны Могилева в 1941 г.

В канун 70-летия освобождения Могилева информационно-библиографический сектор начал работу над систематизацией сведений о могилевских улицах. Был подготовлен и издан биобиблиографический справочник «Чтобы память жила».

Для нашего справочника мы отобрали лишь улицы, в названиях которых увековечены имена людей, внесших значительный вклад в приближение Великой Победы, в освобождение города. Людей, имена которых, даже по прошествии стольких лет не забыты, а подвиги и мужество вызывают у подрастающего поколения искренний интерес к истории своей страны, воспитывая чувство патриотизма. Об этих людях, их жизни, подвигах и пойдет речь в нашем биобиблиографическом справочнике.

Наш справочник рассказывает об 11 героях, которые в первых рядах шли на врага, вдохновляя своим примером боевых товарищей, были там, где решался исход боя, сражались до последнего дыхания в партизанских отрядах. Из них шесть человек удостоены высокого звания Героя Советского Союза, один из уважаемых земляков уже в послевоенное время получил звание «Почетный гражданин города Могилева».

Целевой проект «Могилев – культурная столица Беларуси и стран СНГ»

С 2010 г. в Беларуси проводится акция «культурная столица», цель которой состоит в том, чтобы предоставить гражданам нашей страны, независимо от того, проживают ли они в столице, либо в других городах, возможность ознакомиться с лучшими достижениями в сфере отечественной культуры. В 2013 г. статус культурной столицы и Беларуси и одновременно Содружества Независимых Государств удерживал Могилев. Акцию поддержали многие известные люди: историки, артисты, певцы. Активно включились в работу по популяризации культурного наследия городские библиотеки. Был организован цикл выставок, презентаций, изданы альбомы. Среди библиографической продукции можно назвать: информационный календарь, посвященный 20-летию Международного фестиваля духовной музыки «Магутны Божа» – «Звучит божественная музыка», серия путеводителей «Могилев: известный и неизвестный». В этой серии вышло два путеводителя. Первый из них «От истории к современности» – путешествие по пешеходной улице Ленинской. Второй путеводитель указал «Любимые места отдыха могилевчан».

Был создан виртуальный ресурс, где все пользователи интернета могли познакомиться с городом, его историей и достопримечательностями, совершить виртуальные экскурсии, узнать о мероприятиях, которые проходят в культурной столице. Не забыли создатели ресурса и о юных пользователях – для них создана рубрика «Юным могилевчанам».

Центром по сбору информации для создания полнотекстовой базы данных стал информационно-библиографический сектор Центральной городской библиотеки им. К. Маркса. База данных была размещена на веб-сайте учреждения, что сделало информацию доступной не только читателям библиотеки, но и удаленным пользователям.

Полнотекстовая база данных «Могилев – культурная столица-2013» состояла из трех основных разделов: «Виват, Могилев!», «Культурная жизнь города», «Приднепровье вдохновляет».

На сегодняшний день полнотекстовая база данных «Могилев – культурная столица 2013» стала основой полнотекстовой базы данных «Культура Могилева: PRO-движение». В базе данных появились новые разделы и подразделы.

Клуб любителей истории «Могилевчане»

При Центральной городской библиотеке им. К. Маркса уже не первый год работает Клуб Любителей Истории «Могилевчане» (КЛИМ), целями и задачами которого являются: воспитание чувства патриотизма у молодежи на примерах старшего поколения, на изучении книг об истории и современности города Могилева; возрождение традиций дискуссионных клубов; объединение активистов молодежных организаций и людей старшего поколения, всех тех, кто интересуется вопросами истории родного города. В клубе организуются встречи с интересными людьми, писателями и героями-земляками.

Здесь проходят круглые столы, диспуты по вопросам изучения и сохранения исторического наследия города, творческие встречи с историками и археологами, писателями и поэтами-могилевчанами.

В качестве гостей клуба приглашаются знаменитые люди, кто родился и вырос в Могилеве, кто внес значительный вклад в историю города; ученые, изучающие историю и культуру города Могилева, писатели и поэты, воспевающие родной край.

Заседание клуба под названием «Семейные архивы» – одно из последних мероприятий в рамках клуба в Центральной городской библиотеке им. К. Маркса, со дня основания которой в прошлом году исполнилось 100 лет.

О своем семейном архиве, стержень которого составляет собрание различных книг, в том числе дореволюционные издания, рассказал доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин Могилевского института МВД Республики Беларусь кандидат исторических наук Александр Воробьев. Его личная библиотека насчитывает около 500 экземпляров книг.

Продолжилась встреча обменом мнений участников о книгах, о сохранении фамильной памяти, о людях, сберегающих культурное родовое наследие, чтобы их дети и внуки не были «Иванами, не помнящими родства».

Заседания клуба никого из присутствующих не оставляют равнодушными, и часто обсуждения продолжаются на страницах могилевских газет.

Проект «Арт-окно как объект культурного пространства библиотеки»

Проект «Арт-окно как объект культурного пространства библиотеки» создан в 2013 г.

Арт-окна нашей библиотеки расширяют культурный кругозор могилевчан, формируют интерес к искусству, воспитывают чувство прекрасного.

Размещение в окнах интерактивных выставок привлекает внимание потенциальных читателей к библиотеке.

Участниками выставок становятся могилевские художники, фотохудожники. Проект дал возможность представить широкой публике работы людей с особенностями развития.

Литературное краеведение

Большое внимание Центральная городская библиотека им. К. Маркса уделяет и литературному краеведению. Периодически проходят творческие встречи местных писателей как в стенах библиотеки, так и на открытых площадках. Традиционно на библиотечной площадке в День города проводятся литературные странички, где главные действующие лица – местные писатели. Информационно-библиографический сектор издает буклеты, информационные списки, альбомы, посвященные творчеству могилевских писателей. Так, к 95-летию Алексея Пысина издан альбом, посвященный его творчеству.

Интерес к истории родного края существует, и работники библиотек видят свою задачу в том, чтобы этот интерес не иссяк, чтобы прошлое и настоящее Могилева не ушло в небытие. И это требует от библиотек новых подходов в сборе и распространении краеведческой информации. Одна из задач библиотек сегодня – выступать в роли партнера в культурных проектах города. В этом направлении сейчас активно работает Центральная городская библиотека им. К. Маркса, привлекая к своим проектам социальных партнеров, таких, как Музей истории Могилева, Могилевский областной художественный музей им. П. Масленникова, Могилевский областной архив, управление образования, спорта и туризма Могилевского горисполкома и многих других. Наши партнеры активно отзываются на наши инициативы и, в свою очередь, привлекают нас в свои проекты.

МАЯ РАДЗІМА – КАЧАНОВІЧЫ

Качаноўскі Мікалай Мікалаевіч,
дырэктар
ПУВГП «Фарма-кампанія «Качаноўскі»,
г. Пінск

Дрэвам патрэбны карані,
Чалавеку – зямля, дзе ён нарадзіўся і вырас,
бо яна дае яму сілы і энергію.
Валерый Вакуліч

Бог стварыў вёску,
А чалавек – горад.
Эдуард Збароўскі

Вёску Качановічы заснаваў, як сведчыць Пінскі летапіс, у 1378 годзе пан Качановіч з такім запісам: «Улюбил есъм остров».

Вёска знаходзіцца ў міжрэччы Струменя і Стыра. У далёкія часы рака Струмень (ручай) з Качановічаў мяняла назву на «Трып'яць». Таму што ад

Качановічаў пачынаюцца прытокі: Ясельда, Стыр, Гарынь, Лань і г. д. Усіх прытокаў пятнаццаць, адкуль і назва «Трып'яць», то-бок тры па пяць.

Вышэй па цячэнні на адлегласці 1 км знаходзяцца ўрочышчы Селішча (назва паходзіць ад слова «сяло», а селішча – рэшткі старажытнага неўмацаванага паселішча) і Гарадзішча (паселішча на месцы нейкага гарадка, гарадзьбы, таксама рэшкі старажытнага ўмацавання). У гэтых двух урочышчах я назбіраў, перад высадкай лесу, шмат керамічных рэшткаў. Гэта ўказвае на першае месцазнаходжанне маёнтка пана Качановіча. У цяперашні час сяло Качановічы знаходзіцца на трох урочышчах: Сыло, Сэрхово і Грушышне. 30 гадоў таму яно месцілася яшчэ на двух урочышчах: Бэрогы і Лідково.

У актавай кнізе «Ревизія пущъ и переходовъ звѣриныхъ въ бывшемъ Великомъ княжествѣ Литовскомъ», складзенай старастам Рыгорам Валовічам у 1529 годзе, напісана, што зямяне Качаноўскія валодалі землямі і лясамі ў Селішчах, Сушыцку, Дубае і Маравіне.

Аляксандр Качаноўскі ў Пінску ў 1600 годзе быў гарадскім пісарам. Васіль Качаноўскі – пінскі гараднічы, кіраваў у 1616 годзе. Іосіф Качаноўскі – палкоўнік – удзельнічаў у выбарах караля Станіслава Аўгуста ў 1764 годзе. Капітан Караль Качаноўскі ўдзельнічаў у паўстанні 1830–1831 гадоў, быў узнагароджаны крыжам «*Virtuti militari*», пасля паўстання быў манахам і памёр у Рыме ў 1873 годзе. Капітан Клемент і паручнік Павел Качаноўскія ўдзельнічалі ў паўстанні 1863–1864 гадоў.

Пастанова Мінскага дваранскага дэпутацкага сходу ад 19 ліпеня 1811 года аб прызнанні ў шляхецтве роду Качаноўскіх герба «Астоя», дзе адзначана, што заснавальнікам роду Качаноўскіх быў Аляксандр Качаноўскі – пінскі гараднічы ў 1733 годзе.

Гістарычнай радзімай Качаноўскіх лічыцца Маравія (Чэхія). З-за сталых набегаў гунаў і мадзьяраў, як напісана ў хроніках, у 965 годзе былі вымушаныя іміграваць у будучую Польшчу. Былі пры двары першага князя Мешка I у якасці званняносцаў і пісараў.

Качаноўскія адносіліся да шляхты, якая іграла вялікую ролю ў гісторыі Беларуска-Літоўскай дзяржавы (Вялікага Княства Літоўскага) у XIV–XVI стагоддзях і потым да канца XVIII стагоддзя ў Рэчы Паспалітай. Шляхта заўжды займала выразную патрыятычную пазіцыю, якая асабліва праяўлялася падчас барацьбы за незалежнасць дзяржавы ў 1794, 1830–1831 і 1863–1864 гадах сумесна з братамі-паўстанцамі з польскай і літоўскай шляхты. На працягу вялікага перыяду беларускай гісторыі шляхта займала кіруючую пазіцыю ва ўсіх галінах дзейнасці сваёй дзяржавы, і асабліва ў абароне Айчыны, таму што беларуска-літоўскае войска складалася галоўным чынам са шляхты. Падчас прыёму ў шляхту кожны

ваяр павінен быў ведаць усіх продкаў да 10-га пакалення. Дэвіз шляхты: «Не слыць, але быць».

Ёсць добрая прымаўка: «Народ, які не ведае мінулага, не мае будучыні». У параўнанні з іншымі саслоўямі, беларуская шляхта ніколі не мела комплексу непаўнавартасці і заўжды выступала з годнасцю, гонарам і незалежнымі патрыятычнымі пазіцыямі. Гэта былі нашчадкі радавых старэйшын, племянных князёў і галоўным чынам – удалыя ваяры супольнага апалчэння.

Слова «шляхта» паходзіць ад нямецкага слова «schlaqen», што азначае «бітва». Ёсць і іншае, навуковае паходжанне гэтага слова. Яно прыйшло ў беларускую мову праз польскую ад старажытнаверхненямецкага слова «slahte», што азначае «род».

Асноўную масу беларускіх феадалаў складалі нашчадкі ўдзельных князёў Полацкага, Тураўскага і Смаленскага княстваў, да якіх у XIV стагоддзі далучыліся літоўскія, а ў XV стагоддзі жамойцкія нобелі і дружыннікі.

Адна адрозная асаблівасць беларускай шляхты, а таксама польскай і літоўскай – мноства родаў. Калі ў суседніх дзяржавах – Расіі, Прусіі, Аўстрыі – у XVIII–XIX стагоддзях удзельная вага шляхты складала каля 1% насельніцтва, то ў Беларусі напрыканцы XVIII стагоддзя было 10–12%. Гэта тлумачыцца бясконцымі войнамі (Швецыя, Польшча, Расія, Германія, Францыя) і неабходнасцю мець шырока прадстаўленае ваярскае саслоўе. Менавіта гэтыя абставіны і прывялі да вострага канфлікту шляхты з царскім урадам Расіі пасля трох падзелаў Рэчы Паспалітай у 1772, 1793 і 1795 гадах. Частка шляхты была пераведзена ў дваранства, частка – у аднадворцы, а тыя, у каго былі згублены ўсе дакументы – пазбаўлены ўсіх правоў. Шляхта як саслоўе перастала існаваць.

Нашы дзяды не мелі ні залатых, ні срэбраных руднікоў. Залатымі іх рудникамі былі пчолы. Здабываемы імі мёд вялікай плынню накіроўваўся за мяжу, мацуючы прэстыж краіны, даючы ёй валюту і тавары. Мёд быў, па сутнасці, адзінай крыніцай канцэнтраванай асалоды, але выкарыстоўваўся не толькі ў ежу, а быў асновай для вырабу мноства лекавых кампазіцыяў. Не меншы, калі не большы, попыт існаваў на сусветным рынку на пчаліны воск – незаменную крыніцу асвятлення, лекавую сыравіну, важнейшы матэрыял у розных вытворчасцях, рамёствах, мастацтвах.

З незапамятных часоў спецыяльнасцю Палесся было борцевае пчалярства. Пчолы – святыя насякомыя, знішчэнне якіх лічылася цяжкім грахом, – абкружалі вялікай павагай, а бортнікам нельга было займацца работамі, якія лічыліся нячыстымі, такімі, напрыклад, як забой ці разбіранне быдла. Кожная вёска мела сама мала адзін вулей. Аднак нашмат часцей былі такія вёскі, у якіх вуллі былі ў кожнага гаспадара. Гэта традыцыя дажыла да нашых дзён: вуллі, часам яшчэ калодныя, вісяць на старых дрэвах, часцей на дубах. Гэтыя

сучасныя вуллі не адрозніваюцца ад традыцыйных вуллёў: яны выдзеўбаныя, як і раней, у дубовых ці сасновых калодах рознага дыяметра, аднак той самай, каля паўтара метра вышынёй, у іх прастакутныя дзверцы і пляскатыя дахі. Толькі няма ўжо пад імі шырокіх памостаў, пакрытых знізу вострымі каламі, якія тырчэлі і ахоўвалі пчол і мёд ад пражэрлівасці мядзведзяў, таму што і мядзведзяў на Палессі ўжо няма…

Палескія вуллі і борці (якіх сяляне мелі па некалькі сотняў) не ставіліся ў агародах ці садзе каля хаты, а іх развешвалі на дрэвах у лесе на аддаленых ад хаты ўрочышчах, звычайна ў месцах, дзе было больш за ўсё верасу. Развешвалі іх таксама на старых дубах, якія раслі на могілках. Гаспадар рэдка глядзеў пасеку. Рабіў ён гэта ў святочныя дні, а мёд збіраў два разы на год: у чэрвені і жніўні. Тады ён мыўся і апранаў чыстую кашулю, пасля чаго з лыкавым корабам адпраўляўся да вуллёў. Пад'ём на дрэва яму аблягчала лезіва: прапушчаная праз сук тоўстая вяроўка, да якой прымацоўвалі папярэчную дошку, якая служыла ў якасці сядзення. Засцерагаючы (альбо не) твар сеткай, ён адкрываў вулей, акурваў яго і вымаў соты з мёдам. Юзэф Ігнацы Крашэўскі падчас свайго падарожжа па Палессі яшчэ сустракаўся з выдатным звычаем: бортнікі, сабраўшы мёд, частавалі ім усіх, каго сустракалі на сваім шляху, неслі яго дахаты, у карчму (і царкву), лічачы, што дзяльба божым дарам прынясе ім шчасце.

Узімку тэмп працы і жыцця запавольваліся. Пасля кармлення і догляду свойскай жывёлы, выканання штодзённай працы шмат часу заставалася на заняткі, што не ўваходзілі ў летні парадак работ. Жанчыны пралі, ткалі і вышывалі – яны атрымлівалі вялікую асалоду ад гэтых заняткаў. Слава добрай пралі высока цанілася, а аб хатнім дабрабыце лепш за ўсё сведчылі вялікія запасы палатна, ручнікоў і кашуляў. Лён і каноплі чысцілі і трапалі трапалам (доўгай дошкай з кольцамі), а потым часалі грэбенем, а калі хацелі атрымаць нітку вельмі добрай якасці, то прапускалі дадаткова маток пражы праз шчотку, таму што ад гэтага лён быццам бы бялее і становіцца мякчэйшым. Сумеснае прадзенне па вечарах, на якое жанчыны збіраліся ў адной хаце, было выдатнай магчымасцю для размоў, спеваў і абмену рознымі расказамі.

Да зімніх заняткаў мужчын адносіліся рамонт і выраб рознага інвентару, калёс, саней і чаўноў. Мужчыны выраблялі драўляны хатні посуд, плялі з лазы плятні і кашы, а з ліпавага і бярозавага лыка – лапці (пасталы), корабы і плоскія торбы з крышкамі – вярэнькі.

Палескія гаспадаркі былі амаль цалкам эканамічна незалежнымі. Пакупаліся толькі металічныя вырабы, час ад часу адзенне і ўпрыгажэнні, найперш за ўсё жаночыя хусткі, а з прадуктаў харчавання – соль, цукар і алей, таксама куплялі гліняны посуд.

I. Мясцовасць. Сяло Качановічы Пінскага павета размясцілася на правым беразе ракі Струмень. З заходняга боку Качановічаў на адлегласці ¼ вярсты ад паселішча, ва ўрочышчы Бэрогы на высокім пясчаным беразе ракі, з незапамятных часоў існуюць могілкі, якія штогод падмывае рака.

II. Царква. Аб часе будаўніцтва першай альбо старажытнейшай царквы ніякага падання не захавалася. Цяперашняя прыходская царква, што знаходзіцца сярод паселішча, пабудавана ў 1782 годзе на сродкі прыхаджан. Будынкам яна драўляная, у выглядзе падоўжанага крыжа, з адным глухім купалам, гонтавым дахам, аднымі ўваходнымі дзвярыма і адным радам вокнаў, з жалезнымі рашоткамі ў сярэдняй частцы храма, у алтары рашотак няма, у сценах зусім трухлявая, звонку не пафарбаваная. Унутраная плошча каля 30 квадратных сажняў, столь выслана дошкамі, падлога драўляная, сцены пабеленыя, клірасы ўладкаваны на салеі, узвышанай на 3 вяршкі. Двух'ярусны дашчаны іканастас пафарбаваны ў цёмна-блакітны колер, у ім месціцца 29 абразоў – часткова навейшага, часткова старога пісьма, у пазалочаных рамах. Рызніца месціцца ў шафе, у алтары. Да ацяплення царква не прыстасавана, прастол у яе адзін, у імя Святой Параскевы Пятніцы. Царкоўны посуд, за выключэннем вадасвятнай чашы, маюцца, але зусім малакаштоўныя, сярэбраных літургійных сасудаў няма. З сямі рыз, якія маюцца, амаль усе годныя да выкарыстання. З трох Евангелляў, што маюцца, адно ў аркуш у металічным пазалочаным акладзе, другое – у ¼ аркуша, таксама ў металічным пазалочаным акладзе, трэцяе – ¼ аркуша, абкладзенае парчой. Богаслужэбныя кнігі, за выключэннем святочнай мінес, маюцца. У царкоўным архіве метрычныя кнігі захоўваюцца з 1804 года, а спавядальныя рэестры з 1816 года. Царкоўны пагост абнесены драўлянай агароджай. Званіца прыбудавана асобна, у ёй пяць званоў, у 5, 2, 1 пуд 30 і 20 фунтаў. Па прычыне балоцістай мясцовасці, што займае Качановіцкі прыход, кожная вёска мае свае могілкі, а ў некаторых па двое і па трое. Так што ў сямі паселішчах маюцца 11 могілак, капліц на іх няма, прыпісная царква маецца ў в. Кудрычы.

III. Прыход. У склад прыхода ўваходзяць сяло Качановічы і вёскі: Курадава, Маладзельчыцы, Плошчава, Кудрычы, Асабовічы і Паросцы. Прыхаджанаў 581 мужчынскага полу, 613 жаночага полу. Большасць з іх сялянскага саслоўя, але ёсць мяшчане і шляхта, якія займаюцца земляробствам і рыбнымі промысламі. Рэлігійны стан іх цалкам задавальняючы, рэлігійныя ўяўленні так глыбока трапілі ў іх бытавое і сямейнае жыццё, што без малітвы не стануць ні есці, ні прымацца за працу; пасты трымаюць строга, пры сустрэчы з блізкім звычайна кажуць: «Здароў Божа (то бок, пашлі табе здароўя), асвяці (асвяці цябе) Божа, памажы Божа», пры звароце з быдлам: «Сцэлі (то бок, захавай) Божа». Хрэсныя хады бываюць

па паселішчам штогод, пры чым у кожнай хаце служыцца малебен. Пры пахаванні рэзка выдзяляецца звычай класці нябожчыку ў труну адну пару чыстай бялізны.

IV. Прычт. Цяперашнім з'яўляецца святар Фёдар Чарняўскі, служыць пры цяперашнім месцы з 1873 года. Выконваючы абавязкі псаломшчыка Мікалай Пыжэвіч, на пасадзе з 1851 года.

V. Валоданне царквой і прычтам. Для настаяцеля маецца жылая хата, гумно і хлеў. Абедзве хаты паўразбураны і пагражаюць падзеннем.

VI. Царкоўныя і прыходскія ўстановы. У прыходзе маюцца царкоўнае папячыцельства і царкоўна-прыходскае вучылішча. Працэнт граматнасці 10%.

А. І. Мілавідаў.

Пинский Богоявленский второклассный монастырь 1800 г. – 29 мая 1900 г. Минск, паровая типо-литография Б. И. Соломонова. 1900.

Пераход у праваслаўе праходзіў падчас кіравання Кацярыны II такім чынам, са слоў майго дзеда Фёдара: па вёсцы хадзілі расійскія салдаты на чале са святаром, лавілі малых дзяцей і хрысцілі іх у праваслаўе.

Царква і дзве каплічкі былі зруйнаваныя камсамольскімі атэістамі ў 1964 годзе. Апошнім святаром быў Арсень Каваль.

Яшчэ дзвесце гадоў таму выдатны навуковец І. П. Філевіч трапна назваў тапанімію «мовай зямлі». «Мова зямлі, – пісаў ён, – значыць для нас больш, чым творы старажытных і сярэднявечных аўтараў, больш, чым сведчыць аб сваёй гісторыі сам народ… Яна не паддаецца фальсіфікацыі. Тут нічога не прыдумаеш, нічога не створыш. Мінулыя эпохі, зніклыя народы і культуры даверылі «мове зямлі» зберагчы памяць аб сабе. І яна свята і добрасумленна захавала і пранесла яе праз вялікія перасяленні, праз стагоддзі эвалюцый і трансфармацый».

У 2000 годзе склаў з дапамогай бацькі Мікалая тапанімічную карту ўсіх урочышчаў (брады, азёры, сенакосы і г.д.), якімі валодалі жыхары нашай вёскі. Адным з першых у Беларусі склаў генеалагічнае дрэва продкаў па лініі бацькі і маці да 10-га пакалення і ўсім аднавіў памятныя крыжы і камяні з надпісамі. Стварыў першы ў Беларусі этнаграфічны музей быту пад адкрытым небам. Склаў карту-легенду вёскі яе жыхароў, якія жылі ў даваенны час.

У 1926 годзе ў нашай вёсцы быў вядомы мастак Язэп Драздовіч, які ўвекавечыў у сваіх творах нашу царкву і 2 каплічкі. У 1934 годзе нашу вёску наведала вядомая падарожніца Луіза Бойд, якая нават заходзіла ў хату майго дзеда. Яна зрабіла два здымкі: на адным – нашы могілкі, а на другім – на мастку і на чаўнах адлюстраваны жыхары нашай вёскі. У 1897 годзе ў вёсцы ды ваколіцах было 69 двароў, 390 жыхароў, царква, 2 ветракі, крама, карчма,

прыходская школа. На пачатак XX стагоддзя ў вёсцы і ваколіцах было 47 двароў і 525 жыхароў. На пачатак 2020 года ў весцы ёсць 39 двароу і 45 жыхароў. Прычынай такой цяжкай катастрафічнай сітуацыі з'явілася ўвядзенне бальшавікамі прыгоннага права ў 1947 годзе, таму што зямля ў жыхароў вёскі была канфіскавана. Раней вёска была радзільня павета, княства. У кожнай сям'і было ад 5 да 12 дзяцей. Хапала людзей і для абароны Айчыны і для прадпрыемстваў горада. Прапала вёска (вёскі). Была царква, што ўпрыгожвала вёску, школа, крама, пошта, сельсавет, клуб і ФАП. Таму можна зрабіць такі вывад: па зямным часе мы яшчэ ёсць, а па касмічным, на жаль, няма. Мой дзядзька Павел падчас нашай размовы пра знікаючыя вёскі падсумаваў: «Мікалай, прапалі вёскі, прападуць і гарады». На маю думку, толькі адмена прыгоннага права можа змяніць сітуацыю ў лепшы бок.

Наша вёска мела, акрамя афіцыйнай назвы, яшчэ адну: «Салаўі». Усе вёскі ў Пінскім павеце таксама мелі другасную назву. У нашай вёсцы былі тры хоры (дзіцячы, сярэдні і дарослы). Спявала ўся вёска ў тры галасы. Таксама выдатна спявала мая бабуля Алена. Да Другой сусветнай вайны наш хор выступаў у Варшаве, а пасля вайны – у Мінску.

З 2010 года праводзяцца Дні вёскі на аграсядзібе «Палескі бортнік», з 2014 года праводзяцца пленэры мастакоў з розных рэгіёнаў Беларусі, якія пішуць прыгажосць знікаючай вёскі… Калі задумаў праводзіць першы раз дзень вёскі, бацька сказаў: «Гэта не свята, а канец вёскі…» Вось якое прароцтва.

ВЛИЯНИЕ МЕЛИОРАЦИИ НА ЭКОЛОГИЧЕСКУЮ ОБСТАНОВКУ ПОЛОТЧИНЫ

Ключников Андрей Александрович,
старший научный сотрудник,
Природно-экологический музей
НИиПУК «Национальный полоцкий
историко-культурный музея-заповедник»,
г. Полоцк

Белорусские болота имеют важное значение для сохранения мирового биологического разнообразия – в уникальных болотных экосистемах обитает большое количество редких и исчезающих видов животных и растений. На развитие данных экосистем существенно повлияла широкомасштабная мелиорация, проводившаяся в БССР в 1960–1970 гг. Основными источника-

ми по теме являются документы Зонального государственного архива в г. Полоцке. Это отчеты и планы деятельности отдела мелиорации исполнительного комитета Полоцкого районного Совета депутатов трудящихся, Полоцкого треста по производству гидромелиоративных, культурно-технических работ и водохозяйственных работ, Полоцкого межрайонного управления осушительных и оросительных систем. Во всех изученных документах влияние мелиорации на экологию не рассматривается, и о последствиях можно судить только косвенно, по отдельным фактам и статистическим данным. Некоторую информацию по современному состоянию водно-болотных территорий можно найти в статистических сборниках Министерства природных ресурсов и охраны окружающей среды Республики Беларусь.

На сегодняшний день на территории Полоцкого района находятся три ландшафтных заказника, ядрами которых являются болота: республиканский ландшафтный заказник «Козьянский», биологический заказник республиканского значения «Лонно» и заказник местного значения «Потоки». Важной характерной особенностью полоцкого региона, как и всего Белорусского Поозерья, является то, что здесь расположено значительное количество верховых болот, в то время как подавляющее большинство болот Беларуси (81%) – низинные. Основное отличие верховых болот от низинных состоит в том, что питаются они исключительно от атмосферных осадков, в то время как низинные – от грунтовых вод. Всего на изучаемой территории сейчас насчитывается примерно 28 тыс. гектаров болот, наиболее крупными болотными массивами из которых являются Оболь-II, Потоки, Судино, Ведето-I, Шаповальский Мох, Лонница с общей площадью 13 тыс. гектаров [2].

Экосистемы верховых болот очень разнообразны и в то же время уникальны. Многие птицы, обитающие в Беларуси, предпочитают селиться именно на данном типе болот: это и гагара чернозобая, орел-змееяд, ржанка золотистая, чайка серебристая, дербник. Причем некоторые из птиц, например скопа, беркут, куропатка белая, кроме как на верховых болотах у нас в стране больше нигде не встречаются. Кроме птиц, можно встретить бурого медведя или прудовую ночницу – летучую мышь. Большинство из названных выше птиц и животных – краснокнижные, их численность значительно уменьшилась в 60–80-х гг. прошлого века, и одна из причин этого явления – массовая мелиорация. Сейчас в Беларуси насчитывается примерно 3 млн 400 тыс. гектаров осушенных земель, но еще в середине 1960-х гг., когда был дан старт массовой мелиорации, эта цифра не достигала и 1 млн гектаров [11]. До указанного периода масштабные осушительные работы были невозможны из-за тяжелого послевоенного положения в экономике и недостаточного опыта осушения болот.

Можно выделить следующие этапы проведения мелиорации на территории Полоцкого района:

– 1947–1966 гг. В этот период идет восстановление осушительных систем, заброшенных и уничтоженных во время войны. Проводится паспортизация болот, создается материально-техническая и научная база. Несмотря на относительно небольшой масштаб работ, в эти годы всплывает наибольшее количество сложностей, связанных с осушением заболоченных земель.

– 1966–1985 гг. Период массовой мелиорации, начавшийся с принятия в 1966 г. Постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР № 465 «О широком развитии мелиорации земель для получения высоких и устойчивых урожаев зерновых и других сельскохозяйственных культур». Характеризуется наибольшими объемами осушительных работ.

– 1988–2008 гг. Снижение темпов мелиорации вследствие уменьшения финансирования и закрытия Полоцкого треста по производству гидромелиоративных, культурно-технических работ и водохозяйственных работ. С 2008 г. согласно закону «О мелиорации земель» осушение новых территорий на естественных болотах запрещено. Однако, согласно Государственной программе «Торф», такие земли могут отдаваться под добычу торфа.

Уже в начале 50-х гг. торф считался одним из самых значимых сырьевых ресурсов Полоцкого района и был важным источником органических удобрений для повышения урожайности сельскохозяйственных культур, но использовался в малых объемах. А если заготовка торфа и проводилась, то в основном в зимний период, хотя наиболее благоприятным с точки зрения качества заготавливаемого торфа является летний сезон [4, л. 9]. Из архивных документов исполнительного комитета Витебского областного Совета депутатов трудящихся 1950 г. можно узнать, что восстановление осушительных систем, их быстрейшее осушение и освоение болот и заболоченных земель являлось важнейшей народнохозяйственной задачей в деле увеличения площади пахотоспособных земель. Одновременно ставились цели повышения урожайности пропашных культур и размещения посевов каучуконосного одуванчика кок-сагыза во всех районах Полоцкой области.

В первые послевоенные годы и в начале 50-х гг. усиленными темпами шло восстановление немногочисленных осушительных систем, которые размещались на территории Полоцкой области до войны. Восстановление мелиоративных систем, осушение болот и особенно их освоение, несмотря на все брошенные на это силы и средства, происходило крайне медленно. Так, в 1949 г. план восстановления осушительных систем в целом по Полоцкой области был выполнен только на 90%, хотя разных районах показатели существенно отличались. Например, в Ветринском районе план выполнения составлял лишь

18%, в Дриссенском – 59%, а в Полоцком районе, где до 1954 г. размещался областной центр, выполнение плана составляло уже 80% [7, л. 14].

Именно в начале проведения массовой мелиорации ущерб для экологии был наиболее заметным, так как осушение проводилось без учета экологических условий. С одной стороны, это делалось из-за недостатка средств и материально-технических ресурсов для создания экологически безопасных мелиоративных систем, с другой – в силу недостаточного в то время уровня экологических знаний в области мелиорации. По причине недостаточного технического контроля в ряде случаев допускалось низкое качество мелиоративных работ, не выполнялись планы строительства шлюзов, мостов и прокладки мелкой осушительной сети, отсутствовала всякая механизация работ по прокладке этой сети. Во многих колхозах отсутствовал надзор за состоянием осушительных объектов, не проводился своевременный ремонт и не организовывалась охрана мелиоративных сооружений. В большинстве случаев ручные доделки после прохождения каналокопателей не проводились, ремонт осушительных каналов и уход за ними не был организован. Зачастую мелиоративные работы проходили без всякой технической документации и без всякого руководства со стороны специалистов, в результате чего осушительные каналы прокладывались неправильно, и водоотводящая сеть быстро приходила в негодность вместе с осушенными землями.

Следует отметить, что масштабы мелиоративных работ в 1950-е гг. в колхозах Полоцкой области были достаточно скромными: в 1950 г. в области было осушено 4,850 гектаров земель, при этом освоено и того меньше – 2,360 гектаров. В Полоцком районе в этом же году было освоено всего 160 гектаров торфяников, а в некоторых других районах области, например, в Миорском, Докшицком и Дисненском, осушенные торфяники не осваивались вовсе и опустынивались [7, л. 79].

Если для сельского хозяйства опустынивание торфяников означало то, что земли навсегда изымались из хозяйственной деятельности, то для экологии это имело гораздо более серьезные долгосрочные последствия. Часть углерода, получаемого растениями из воздуха в виде углекислого газа, сохраняется в болоте навсегда. Но если болото высохло, в нем начинается обратный процесс – выброс углекислого газа в атмосферу. Как итог: осушенное болото не только не очищает атмосферу, а загрязняет ее. Характерной особенностью мелиорации в БССР являлось и то, что мелиорированные земли использовались, в основном, для пропашных культур; также активно шло внедрение картофеля на этих землях, в то время как такие территории лучше использовать для луговодства, поскольку в таком случае торфяной слой практически не истощается. Например, на осушенных территориях можно

сеять многолетние травы и только 15–20% отдавать под зерновые культуры. Но, к сожалению, в условиях необходимости выполнения и перевыполнения плана это было невозможно [3].

Одной из особенностей мелиорации на Полотчине до 1951 г. являлось и то, что использовалась преимущественно открытая осушительная сеть, требующая постоянного ухода, в противном случае она быстро приходит в негодность. Закрытые осушительные системы технически более совершенны, долговечны, не имеют недостатков открытых систем, но строительство их обходится гораздо дороже. Тем не менее, несмотря на более высокую стоимость закрытых дренажных систем, их количество неуклонно росло. В 1971 г. из общей площади осушенных земель в 14,9 тыс. гектаров системами с закрытым дренажем обслуживалось 10 тыс. гектаров.

Еще одной экологической проблемой является высокий уровень пожарной опасности осушенных земель, так как сухой торф выходит на поверхность, и брошенный на землю окурок практически гарантированно приводит к пожару. Ликвидировать такие пожары достаточно непросто и опасно, поэтому зачастую на них не обращали внимания. Серьезная борьба с пожарами началась только в 1985 г., когда было принято решение создать добровольные пожарные дружины, в обязанности которых, помимо непосредственного тушения пожара вместе с пожарной командой, входило и осуществление контроля за соблюдением на местах правил пожарной безопасности [6, л. 62]. В этом же году на основе приказа Витебского облводхоза № 57 от 25.03.1985 «Об усилении пожарной безопасности в хозяйствах облводхоза» предусматривалось укомплектование помещений на территории мелиоративных комплексов пожарными щитами со средствами пожаротушения: ведрами, топорами, лопатами, огнетушителями, ящиками с песком, бочками с водой [6, л. 84]. Следует отметить, что данные средства пожаротушения эффективны только при локализации небольшого очага возгорания.

Об объемах мелиоративных работ говорят следующие цифры: в 1947 г. Полоцкий район насчитывал 2,453 гектаров осушенных земель [9], в 1971 г. – 14,9 тыс. гектаров, из них большая часть (13,7 тыс. гектаров) была занята под сельхозугодья, а 9,7 тысячи гектаров всех осушенных земель были размещены на торфяниках [8]. Кроме добычи торфа и ведения сельского хозяйства, осушенные земли изредка использовались под гражданское и промышленное строительство. В 1985 г. темпы мелиорации пошли на спад, к этому времени в области насчитывалось без малого 19,1 тыс. гектаров осушенных земель при общей площади нетронутых заболоченных территорий в 28 тыс. гектаров, то есть осушенные земли составляли 40,6% от всех заболоченных территорий [1]. В дальнейшем многие мелиоративные системы были сняты с

баланса и полностью заброшены. В 2008 г. на территории района находилось примерно столько же нетронутых заболоченных территорий, сколько и было в середине 80-х гг., а именно 28 тыс. гектаров. Причем количество осушенных земель, используемых в сельском хозяйстве, значительно уменьшилось и составило 14,4 тыс. гектаров [5].

Еще одной экологической проблемой, на которую стали обращать внимание лишь недавно, является процесс эрозии почв. Для полоцкого региона характерна водная эрозия (смыв плодородной почвы водным потоком, например, дождем или талой водой). В настоящее время на территории Полоцкого района количество таких эродированных земель только в сельском хозяйстве достигает 10% [10, с. 96].

Подытоживая, можно сделать вывод, что на сегодня мелиорированные земли в Полоцком районе составляют 34% от всех заболоченных угодий, что характеризует Полотчину как регион с относительно низким процентом болот, затронутых хозяйственной деятельность человека. С другой стороны, за период массовой мелиорации уникальным водно-болотным экосистемам был нанесен непоправимый ущерб. К уменьшению численности представителей редких видов, обитающих на болотах, привело не только сокращение мест их обитания, но и торфяные пожары.

Литература

1. Гарохаў, А. К. Полацкіраен / А. К. Гарохаў // Энцыклапедыя прыроды Беларусі: энцыклапедыя ў 5 т. – Мінск, 1985. – Т. 4. – С. 239.

2. Ивановский, В. В. Верховые болота Белорусского Поозерья – важные центры сохранения биоразнообразия / В. В. Ивановский // Экосистемы болот и озер Белорусского Поозерья и сопредельных территорий: современное состояние, проблемы использования и охраны: материалы международной научной конференции, Витебск, 16–17 дек. 2010 г. / Витебский государственный университет; редкол.: В. Я. Кузьменко [и др.]. – Витебск, 2010. – С. 55–58.

3. Как белорусские болота спасают климат // Экологический информационный центр «Эко-Инфо» ЦНБ НАН Беларуси [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа: http://ecoinfo.bas-net.by/ecology-belarus/Nomera/2009/70.html. – Дата доступа: 04.01.2019.

4. О мероприятиях по развитию добычи торфа на удобрение и подстилку колхозами области на 1950–1952 гг. // Зональный государственный архив в г. Полоцке. – Фонд 736. – Оп. 1. – Д. 12.

5. Полоцкий район // Республика Беларусь: энциклопедия в 7 т. – Минск, 2008. – Т. 6. – С. 174.

6. Полоцкое межрайонное объединение осушительных и оросительных систем Витебского областного производственного управления мелиорации и водного хозяйства г. Полоцк. Приказы начальнику управления по основной деятельности // Зональный государственный архив в г. Полоцке. – Фонд 1941. – Оп. 1. – Д. 184. – Л. 62–84.

7. Постановления и решения Полоцкого областного Совета депутатов трудящихся 1950 г. // Зональный государственный архив в г. Полоцке. – Фонд 736. – Оп. 1. – Д. 12.

8. Распоряжения Витебского областного исполнительного комитета об утверждении актов приемок осушенных и орошаемых земель // Зональный государственный архив в г. Полоцке. – Фонд 1941. – Оп. 1. – Д. 132. – Л. 155–156.

9. Решение райсполкома Полоцкого райсовета депутатов трудящихся и акты приемки выполнения мелиоративных работ // Зональный государственный архив в г. Полоцке. – Фонд 571. – Оп. 1. – Д. 1. – Л. 10–13.

10. Состояние окружающей среды Республики Беларусь: национальный доклад / Министерство природных ресурсов и окружающей среды Республики Беларусь, Гос. науч. учр-е «Инс-т природопользования Нац. академии наук Беларуси»; сост.: М. Л. Амбражевич [и др.]. – Минск : Белтаможсервис, 2010. – 150 с.

11. Яцухно, В. М. Мелиорация / В. М. Яцухно // Природа Беларуси: энциклопедия в 3 т. – Минск, 2010. – Т. 2. – С. 279.

ТУРИСТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ РОССОНСКОГО РАЙОНА

Лешкова Кристина Сергеевна,
старший научный сотрудник
УК «Музей боевого содружества»,
г.п. Россоны, Витебская область

Россонский район – самый маленький в Витебской области. Его площадь составляет 1,9 тысяч км^2. Район расположен на севере Витебской области Республики Беларусь в пределах Нещердовской низменности и граничит с Полоцким и Верхнедвинским районами Витебщины, а также с Себежским и Невельским районами Псковской области Российской Федерации.

В районе насчитывается 138 населенных пунктов и 6 административных сельских советов: Альбрехтовский, Горбачевский, Клястицкий, Краснопольский, Соколищенский, Янковический. Функции административного районного центра выполняет городской поселок Россоны.

Россоны расположены на берегу живописного озера с таким же названием. Застроены Россоны в основном в послевоенное время, современные постройки достаточно колоритно вписываются в ландшафт, яркой особенностью которого является озеро. На берегу озера сохранилась бывшая помещичья усадьба, созданная на рубеже XIX и XX веков в ретроспективно-готическом стиле [5, с. 718].

В Россонском районе сохранилась самая высокая в Белорусском Поозерье лесистость территории – 80%. Эти леса имеют богатый видовой состав. Подрост здесь в основном состоит из ели, березы, дуба, часто встречаются можжевельник, крушина ломкая, лещина, рябина и другие кустарники. Важный элемент ландшафтного заказника – болота.

В россонских лесах богато представлен животный мир северной Беларуси. На относительно небольшой по площади территории встречаются бурый медведь, рысь, заяц-беляк, глухарь, рябчик, мохноногий сыч, длиннохвостая неясыть, трехпалый дятел, снегирь, чиж и другие виды птиц и животных. Своеобразным индикатором состояния лесонасаждений является наличие глухаря [10].

Последний ледниковый период оставил на территории района красивейшие памятники природы в виде пересекаемых реками озовых гряд (Межевская и Рылевская). Россонский край богат водными объектами. На территории района насчитывается 192 больших и малых озера. Наиболее крупные реки Дрисса (самый крупный приток реки Западная Двина), Нища, Уща. Самым известным озером Россонщины является озеро Нещердо. Это одно из крупнейших озер в Беларуси с площадью 27,4 км^2. Его длина почти 12 км, а протяженность береговой линии 50 км [6, с. 327].

Природное и ландшафтное богатство Россонского района тесно связано с его историей, о чем свидетельствуют выявленные археологические памятники. На территории района сохранились курганные могильники полоцких кривичей у деревень Рудня и Янковичи, городища железного века вблизи деревень Амосенки, Гречушно, Карпино, Латыши, Межево, Рыли, Янковичи [3].

О некоторых древних курганах в народе сложены предания и легенды. Возле деревни Перевоз находится памятник археологии – городище раннего железного века. Городище расположено на юго-восточном берегу озера Дрисса, между устьем впадающей в озеро речки Ущи и истокам реки Дриссы. Этот объект известен как Рогнедин курган, или гора Рогволода и Рогнеды. Согласно преданию у д. Перевоз в сражении с новгородским князем Владимиром погиб первый известный полоцкий князь Рогволод. На этом же месте была позже похоронена и его дочь Рогнеда [3].

Россонская земля хранит в себе тайны камней-валунов, являющихся геологическими памятниками природы. В языческие времена многие из них были объектами поклонения для язычников. Но и после христианизации Руси местное население продолжило почитать культовые валуны. Недалеко от Россон, у деревни Гречушино, можно увидеть три каменных исполина, пришедших сюда вместе с ледником. Рядом с деревней Краснополье находится «Сырный камень», а на кладбище в деревне Дмитрово сохранился камень-дождевик, вода которого считается целебной [3].

По сей день пользуются популярностью водные источники, почитаемые нашими предками. Криница «Серебрянка» – родниковый источник с целебной водой, который не замерзает даже в крещенские морозы. Круглогодично у него можно встретить людей, приезжающих из близких и отдаленных мест, чтобы набрать чистой воды или искупаться в оборудованной купели [9].

Туристов и паломников привлекает известная в народе «Лазарева криница» – гидрологический памятник природы, существующий около трех тысячелетий. Место на берегу озера, где родник выносит свои целебные воды, имеет культовое значение. С учетом многовековых традиций пользования криницей, она отнесена к памятникам природы местного значения [10].

На слиянии рек Нища и Дрисса находится памятник археологии 16 века – замчище «Сокол». Его построили московские стрельцы в 1566 году во время Инфлянтской войны. Просуществовала крепость 13 лет. 25 сентября 1579 года она была захвачена и сожжена войсками Стефана Батория. В 2015 году археологом Маратом Климовым было локализовано местонахождение крепости. На протяжении последних 4 лет на памятнике археологии проходят раскопки [7].

На берегах оз. Нещердо в д. Мураги прошло детство и юность известного белорусско-польского писателя и поэта Яна Барщевского. Позже окрестности оз. Нещердо будут им описаны и воспеты в его главном произведении «Шляхціц Завальнях, або Беларусь у фантастычных апавяданнях». С необычайной теплотой Барщевский писал о местах своего детства, об озере Нещердо: «…Ближе к Полоцку озеро Нещердо, заливающее на несколько миль территорию, подмывает волнами прибрежные песчаные горы, на юг – широкие плавни… Там весна – рай; самые разные птицы, кажется, собираются со всех сторон света, тысячи разных мелодических и восприимчивых голосов разносятся над водой по лугам и лесам; плач кукушки, свист соловьев, голос бугая в тростнике, резкие голоса уток… Такое чудесное созвучие и этот концерт природы переносили мои воображения в некий волшебный край…» [1, с. 415].

В своей книге, обращаясь к прошлому, развивая фольклорно-мифологическую линию, Ян Барщевский тонко показал душу белоруса, единство в ней язычества и христианской идеи. Он использовал сюжеты белорусских сказок и легенд, опоэтизировал маленький уголок родной земли – Россонщину.

Во время вторжения Наполеона в Россию на берегах р. Нища состоялось одно из первых крупных сражений войны 1812 года. В окрестностях д. Клястицы в сражении сошлись 20 тысячный корпус Николя Шарля Удино

армии Наполеона и 17 тысячный корпус Петра Христиановича Витгенштейна русской армии. На огромном 30-километровом пространстве – от Якубово и Клястиц до реки Дриссы – в течение трех дней, с 30 июля по 1 августа, гремели бои. В результате маршал Удино был повержен и вынужден отступить к Полоцку [8].

В честь победы под Клястицами Гродненский гусарский полков Русской императорской армии получил наименование «Клястицкий». Это небывалый случай в русской армии, когда имя небольшой деревни было присвоено войсковому подразделению.

По решению российского правительства в местечке в 1856 году был установлен, а через год освящен памятник, представляющий собой пирамиду из чугуна, – такой же, как и в Полоцке. В начале 30-х годов XX века памятник был разрушен, а на его месте установлен мемориал, напоминающий о войнах – 1812 года и 1941–1945 годов [8].

В годы Великой Отечественной войны с первых дней оккупации в Россонском районе развернулось массовое партизанское движение. К весне 1942 года выросшие численно партизанские отряды активизировали борьбу с оккупантами. Для руководства ими и координации их действий был создан штаб, который возглавил командир партизанского отряда имени И. В. Сталина Р. А. Охотин. Отдельные отряды объединялись в крупные формирования – партизанские бригады. На счету партизан было множество успешно проведенных операций [4, с. 64].

19 сентября 1942 года партизаны разгромили немецкий гарнизон в райцентре Россоны. На освобожденной территории была создана Россонско-Освейская партизанская зона. Здесь накапливались силы, готовились резервы, располагался партизанский аэродром, отсюда отряды уходили в длительные походы. Партизанская зона была надежным укрытием для сотен тысяч мирных жителей [11, с. 498].

Масштабное партизанское движение является своего рода «визитной карточкой» региона в экскурсионном обслуживании. Пользуются спросом экскурсии в Музей боевого содружества, музей Народной славы Клястицкой школы, музей партизанского быта под открытым небом в деревне Ровное Поле. Для знакомства туристов и гостей с Россонским районом разработан ряд туристических маршрутов. Маршруты максимально охватывают все достопримечательности района и проходят через населенные пункты, которые интересны своими особенностями.

Для любителей активного отдыха в Россонском районе разработаны ряд экологических маршрутов (пешеходных, водных, велосипедных) «Голубое ожерелье Россон», соединяющих границы ландшафтных заказников «Красный Бор» и «Синьша». Основное кольцо маршрута составляет около 200 км

и связывает 10 населенных пунктов: Россоны – Клястицы – Соколище – Кульнево – Янковичи – Межно – Краснополье – Уклеенка – Заборье – Горбачево. Маршрут пролегает по дороге, связывающей эти населённые пункты, и проходит вдоль водных артерий района. Внутри кольца находится озеро Нещердо. Маршрут охватывает практически весь регион, знакомит с историческими местами, природными достопримечательностями, известными людьми, легендами, народными промыслами [2].

Природные условия Россонщины способствуют активному отдыху, развитию агроэкотуризма, культурно-познавательного и охотничьего туризма в данном регионе. Таким образом, наличие разнообразных природно-климатических зон, большие малоосвоенные территории, где сохранилась дикая природа, служат тем потенциалом, который позволяет привлекать туристов в регион.

Литература

1. Голубая книга Беларуси / редкол. Н. А. Дисько [и др.]. – Минск : БелЭн, 1994. – 415 с.

2. Зеленый маршрут «Голубое ожерелье Россон» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://vp.by/vp-obj_33.htm. – Дата доступа: 20.12.2019.

3. Историко-культурное наследие Россонского района [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://lektsia.com/2x88b5.html. – Дата доступа: 20.12.2019.

4. Музей боевого содружества / Белорусский государственный музей истории Великой Отечественной войны: И. Ю. Воронкова [и др]. – Минск : Полымя, 1988. – 64 с.

5. Ненодавца, А. М. Витебщина: Названия населенных пунктов согласно легендам и паданиям / А. М. Ненодавца. – Мн. : Беларусь, 1998. – 718 с.

6. Ненодавца, А. М. Озёра Беларуси: в легендах и паданиях / А. М. Ненодавца. – Мн. : Беларусь, 2003. – 327 с.

7. Официальный сайт Россонской районной газеты «Голос Россонщины» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rossonka.by/?type=news&id=3390. – Дата доступа: 20.12.2019.

8. Портал Планета Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://web.archive.org/web/20170104163750/http://planetabelarus.by/ articles/1899-rossony-region/3271-klyastitskoe-srazhenie/?sphrase_id=4647. – Дата доступа: 20.12.2019.

9. Республиканский заказник «Красный Бор» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://vitebskbiker.info/guide/protected_areas/red_ forest. – Дата доступа: 20.12.2019.

10. Республиканский заказник «Синьша» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://vitebskbiker.info/guide/protected_areas/sinsha. – Дата доступа: 20.12.2019.

11. Туристическая энциклопедия Беларуси / редкол. Г. П. Пашков [и др.]; под общ. ред. И. И. Пирожника. – Минск : БелЭн, 2007. – 648 с.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ КРАЕВЕДЧЕСКИХ МУЗЕЕВ В ФОРМИРОВАНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ НАСЕЛЕНИЯ НА ПРИМЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МОГИЛЕВСКОГО ОБЛАСТНОГО КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ ИМ. Е. Р. РОМАНОВА

Милишкевич Татьяна Сергеевна,
заведующий методическим отделом
УК «Могилевский областной краеведческий музей им. Е. Р. Романова»,
г. Могилев

На протяжении столетий человечество брало у природы все необходимое, не задумываясь о том, что ее ресурсы могут иссякнуть. Только на рубеже XX века человек осознал необходимость охраны природы, сохранения и рационального использования ее богатств. На сегодняшний день экологическая проблематика стала неотъемлемой частью общего образования и культуры населения. Главные задачи экологического образования заключаются в формировании взглядов и убеждений, способствующих ответственному отношению к природе, переход от простой подачи знаний, умений и навыков, необходимых для существования в современном обществе, к готовности действовать и жить в быстроменяющихся условиях, учиться предвидеть возможные последствия предпринимаемых действий [2]. Важную роль в формировании экологической культуры и экологического сознания населения играют краеведческие и естественнонаучные музеи.

Как отмечают многие педагоги-экологи (Венгерова Э. В., Иксанова И. В., Гвоздева О. А., Клюкина А. И. и др.), знания, полученные в музее, гораздо лучше усваиваются и надолго запоминаются детьми. Специфика работы музея дает возможность объединить в единое целое информацию по биологии, экологии, истории родного края, географии, рассмотреть с исторической точки зрения особенности местной фауны. Благодаря этому синтезу, раскрываются связи между развитием живой природы и человеческого общества, дети осознают необходимость охраны уникальных природных ландшафтов, мест обитания животных [1].

Могилевский областной краеведческий музей им. Е. Р. Романова является важным педагогическим средством экологического воспитания населения. Одним из основных задач краеведческого музея является формирование экологического мировоззрения различных слоев населения. Область, в которой мы живем, относится к числу территорий, неблагополучных в экологическом отношении, что делает жизненно необходимым экологическое воспитание населения и в первую очередь детей. Вместе с тем она обладает

интересной историей и самобытной культурой, своеобразными природно-географическими особенностями, разнообразной флорой и фауной.

Экспозиция «Природа края» Могилевского областного краеведческого музея им. Е. Р. Романова размещена в 5 залах площадью 350 кв. м. Она позволяет получить целостное представление о природных богатствах Могилевской области. Природные особенности восточного региона показаны с помощью многочисленных биогрупп, коллекций и диорам. Большое место отведено показу основных природных ландшафтов края: лесам и водоемам, болотам и лугам, которые показаны в единстве растительного и животного мира Могилевщины.

Основной формой ознакомления посетителей с особенностями природы края является музейная экскурсия. Значительная таксидермическая коллекция птиц и животных, которая представлена в музее, позволяет осуществлять образовательный процесс по принципу дифференцированного обучения и учета индивидуальных возможностей каждой возрастной группы, с учетом их психологических особенностей. Тематика природоведческих экскурсий разнообразна: «Природа Могилевской области», «Рельеф, климат, почвы нашего края», «Геология и полезные ископаемые Могилевской области», «Птицы нашего края», «Фенологический календарь», «Водное пространство и его обитатели», «Красная книга – книга совести человека», «Как звери и птицы зиму проводят» и др. Наиболее популярной является экскурсия «Природа Могилевской области», которая охватывает все залы экспозиции и позволяет получить целостное представление о природных особенностях края.

Кроме проведения обзорных и тематических экскурсий, музей проводит тематические музейно-педагогические занятия природоведческой и экологической направленности для детей дошкольного и младшего школьного возраста. Среди них: «Экология для самых маленьких», «О тех, кого не любят», «Живые барометры», «В царстве грибов», «Обитатели болот», «Красная книга – книга совести человека» и др.(разработано и проводится более 20 занятий). Занятия осуществляются как на базе музея, так и с выездом в учреждения образования. При проведении таких занятий сотрудники используюттаксидермические скульптуры животных и птиц, коллекции насекомых и минералов, гербарии растений, слайды и видеофильмы.

Природоведческие экскурсии и занятия на базе музея носят интерактивный характер, поскольку дают возможность сотруднику использовать интерактивные элементы в работе, а посетитель становится главным действующим лицом во время посещения музея и находится в режиме беседы или диалога. Для маленьких посетителей в экскурсию включают занимательные истории и сказки, элементы игровой деятельности. Для детей постарше по-

учительные рассказы, аудиосопровождение, викторины, просмотры фильмов. Экскурсия для взрослых носит характер диалога.

В период каникул для учеников школьных лагерей проводятся выездные мини-выставки со скульптурами птиц и животных из таксидермическихколлекций музея, коллекций минералов, насекомых.

Экологическое просвещение населения осуществляется в результате празднования международных экологических дат, появившихся благодаря решениям Генеральной Ассамблеи ООН. Могилевский областной краеведческий музей им. Е. Р. Романова не остается в стороне и проводит в своих стенах экологические праздники, тем самым популяризируя экологические знания. Традиционным в музее стало празднование Международного дня птиц. Программа праздника включает в себя познавательную экскурсию «Птицы нашего края» с аудиосопровождением, просмотр фильма, экологические игры, мастер-классы в залах музея. Помимо календарных дат, есть мероприятия, которые могут проводиться в любое время года, по заявкам преподавателей, например, мероприятие в экспозиции «Вопрос-ответ», во время которого школьники, проходя по экспозиции, задают вопросы научным сотрудникам. За самые интересные вопросы даются призы. Мероприятие-игра «Кто это? Угадай!» заключается в том, что детям нужно по загадкам, обрывкам фраз, ключевым словам ведущего найти в том или ином зале музея соответствующее животное. Затем научный сотрудник рассказывает об этом животном более подробно.

Музей также отмечает и юбилейные даты. Например, в 2019 г. сотрудниками музея была организована выставка «Кто делает погоду», посвященная 210-летию со дня появления первой метеорологической станции в Беларуси. На выставке были представлены метеорологические приборы, документы, фотографии разных лет. Посетители могли ознакомиться с работой метеоприборов, прослушать экскурсию, попробовать себя в роли синоптика при описании метеорологических карт и составлении прогноза погоды. Также было проведено мероприятие, приуроченное к 40-летию Красной книги Беларуси, рассчитанное на разные возрастные группы.

Могилевский областной краеведческий музей им. Е. Р. Романова в рамках проекта «Лестница» проводит фотовыставки природоведческого и экологического характера. В 2019 г. была проведена фотовыставка Андрея Шимчука «Крылья, лапы и хвосты» и Павла Тишковского «В одном мгновении видеть вечность».

Сотрудниками музея проводятся лекции для школьников и студентов,затрагивающие экологическую проблематику с привлечением специалистов.

В деле просветительской работы музей плодотворно сотрудничает с ГУДО «Центр туризма и краеведения детей и молодежи «Паруса» г. Могиле-

ва», поддерживает связь с Областным комитетом охраны окружающей среды и природных ресурсов, Областным центром по гидрометеорологии и мониторингу окружающей среды им. О. Ю. Шмидта. Научные сотрудники музея публикуют научно-популярные статьи в средствах массовой информации.

Литература

1. Аксенова П. В. Музейная экскурсия как форма экологического воспитания дошкольников // Самарская Лука: проблемы региональной и глобальной экологии. – 2013. – № 4.

2. Марфенин Н. Н. Экологическое образование в интересах устойчивого развития // Охрана окружающей среды и природопользование. – 2006. – № 33.

ЭКСКУРСІЯ «МЯЖА ЛЯ ЗАСЛАЎЯ 1921–1941 гг.» ЯК СПОСАБ ЗАХАВАННЯ ГІСТОРЫІ ДАВАЕННАЙ САВЕЦКА-ПОЛЬСКАЙ МЯЖЫ

Мельнікаў Ігар Вячаслававіч,
гісторык, рэдактар блога «Гісторыя Побач»,
кандыдат гістарычных навук,
г. Заслаўе

У кастрычніку 1920 года ў Рызе паміж РСФСР (якая, у тым ліку, прадстаўляла інтарэсы Беларусі), а таксама УССР, з аднаго боку, і Польшчай, з другога, была заключана прэлімінарная мірная дамова, у адпаведнасці з якой новая дзяржаўная мяжа дзяліла беларускія тэрыторыі на дзве часткі [8, с. 63]. Аднак пасля гэтага мяжа ўсё яшчэ не была стабільнай. Пазней бальшавікі пагадзіліся перадаць Другой Рэчы Паспалітай яшчэ частку беларускіх тэрыторый [9]. Так, напрыклад, у складзе польскай дзяржавы апынулася мястэчка Радашковічы, тады як аднайменная чыгуначная станцыя (вёска Пятрышкі) засталася ў БССР [6, с. 6]. 18 сакавіка 1921 года ў Рызе было падпісанае канчатковае мірнае пагадненне, якім скончылася кровапралітная польска-бальшавіцкая вайна. Пасля Рыжскай мірнай дамовы больш за 100 тысяч квадратных кіламетраў зямлі і 4 мільёны жыхароў Беларусі апынуліся ў складзе Другой Рэчы Паспалітай. Дэмаркацыя мяжы пачалася ў траўні 1921 года. Пры гэтым праца змешаных памежных камісій ішла вельмі марудна. Канчаткова правесці вызначэнне польска-бальшавіцкай мяжы атрымалася толькі восенню 1922 года. Яшчэ два гады пасля гэтага адбывалася ўстаноўка памежных знакаў.

Першыя бальшавіцкія памежныя часткі сталі прыбываць на дзяржаўны кардон у 1921 годзе. У Беларусі былі створаны 6-я, 10-я і 21-я асобныя памеж-

ныя брыгады. На мяжы ствараліся заслоны ў выглядзе пастоў, якія, у сваю чаргу, аб'ядноўваліся ў памежныя ўчасткі. Мяжа разбівалася на раёны. Штабы дзвюх памежных дывізій знаходзіліся ў Мінску і Віцебску. У 1922 годзе ахова межаў была перададзена Дзяржаўнаму палітычнаму ўпраўленню (ДПУ) [5]. Неўзабаве (у 1924 г.) была створана Заходняя памежная акруга, якая складалася з сямі атрадаў. У горадзе Ізяслава знаходзіўся штаб 15-га памежнага атрада.

У пачатку 1930-х гадоў з тэрыторый, што былі побач з мяжой, пачалі высяляць «непажаданыя элементы» – буйных землеўласнікаў, хутаран, «кулакоў», асоб, якія мелі сваякоў у Польшчы [3]. Тады ж была ўведзена абмяжоўваючая сістэма правіл, мерапрыемстваў і нормаў, якія рэгулявалі парадак уезда, пражывання і прац у памежных зонах. Уезд у пагранзону быў забаронены ўсім, акрамя сталых жыхароў [6, с. 96–97].

У 1924 годзе ўрад Другой Рэчы Паспалітай стварыў памежную службу – Корпус аховы памежжа (КАП). Ужо ў верасні таго ж года была распрацавана арганізацыйная структура новага органа. Корпус адначасова падпарадкоўваўся Міністэрству абароны і Міністэрству ўнутраных спраў. Галоўнай задачай КАП была ахова памежнай тэрыторыі з Літвой, Латвіяй, СССР і Румыніяй (з лютага 1939 года). Польскімі суседзямі 15-га Заслаўскага пагранатрада быў батальён КАП «Краснае». Штаб батальёна знаходзіўся ў мястэчку Краснае [1, с. 32–33]. З пачаткам вайны з Германіяй большасць баяздольных часцей польскай арміі, у тым ліку і некаторыя падраздзяленні корпуса памежнай аховы, былі перакінутыя на заходні фронт. Ва ўсходніх ваяводствах засталіся толькі аслабленыя гарнізоны памежных застаў ды штабное камандаванне. Раніцай 17 верасня 1939 года гарнізоны польскіх стражніц спрабавалі арганізаваць супраціў часцям Чырвонай Арміі, якія перайшлі «рыжскую» мяжу, але сілы былі няроўнымі. Памежнікі з заставы Шапавалы (знаходзілася прама насупраць фальварка Хмелеўка) пад камандаваннем капрала Нядзельскага некалькі гадзін вялі бой супраць савецкіх пяхотнікаў, якія спрабавалі прарвацца на польскую тэрыторыю. Гераічна змагаліся і абаронцы іншых польскіх стражніц. Так, чырвонаармейцам атрымалася зламаць супраціў абаронцаў стражніцы «Кучкуны» толькі пасля ўвядзення ў бой артылерыі і бронетэхнікі [7, с. 49].

Новая савецка-германская мяжа праходзіла па Бугу. Разам з гэтым не знікла і старая «рыжская мяжа». У мэтах «унутранай бяспекі» савецкія памежнікі ахоўвалі яе аж да нападу нацысцкай Германіі на Савецкі Саюз, а дзеля яе перасячэння патрабаваўся адмысловы пропуск. У 1940 годзе 15-ы памежны атрад з Заслаўя быў расфармаваны, а яго асабовы склад быў перададзены ў распараджэнне 16-га Дзяржынскага памежатрада. Пасля нападу Германіі на СССР савецкія памежнікі на заставах у Новым Полі,

Меткаве, Чыравічах, Вялікім Сяле і інш., якія знаходзіліся на даваеннай мяжы, змагаліся супраць нямецкіх дыверсантаў. Начальнік упраўлення камендатуры 1-га памежнага ўчастка ў Радашковічах капітан Павел Ломцеў спрабаваў арганізаваць абарону. 25 чэрвеня 1941 года ён разам з памежнікамі выехаў на 2-ю заставу, каб узмоцніць яе гарнізон. У выніку ўдала праведзенай атакі гэты атрад дэблакаваў акружаных немцамі савецкіх памежнікаў. Адыходзячы ў бок Радашковічаў, «вартавыя мяжы» ўступілі ў бой і знішчылі групу нямецкіх дыверсантаў у савецкай вайсковай форме. 26 чэрвеня 1941 года 20-я нямецкая танкавая дывізія захапіла Радашковічы. Атрад капітана Ломцева з баямі вымушаны быў адыходзіць да Заслаўя. Ля вёскі Хмелеўка гэтае падраздзяленне папоўнілася байцамі 3-й заставы пад камандаваннем малодшага лейтэнанта Топчыя і 26 чэрвеня прарвалося ў Заслаўе, дзе злучылася з падраздзяленнямі 159-га стралковага палка 64-й дывізіі РСЧА. Мужна змагаўся з нацыстамі і гарнізон 5-й заставы пад камандаваннем лейтэнанта Трыгубава. Салдаты ў «зялёных фуражках» абаранялі аўтамабільны мост праз Свіслач ля вёскі Векшыцы. 25 чэрвеня 1941 года памежнікі знішчылі танк і некалькі матацыклістаў праціўніка. Немцы амаль 12 гадзін, пры падтрымцы бамбавікоў, штурмавалі іх пазіцыі. 26 чэрвеня Трыгубаву і яго салдатам удалося вырвацца з акружэння і накіравацца ў бок Заслаўя. На працягу трох дзён з 25 па 28 чэрвеня 1941 года савецкія памежнікі і чырвонаармейцы абаранялі горад Ізяслава, змагаючыся супраць пераўзыходзячых сіл ворага [2, с. 63–64]. Сёння, на старых заслаўскіх могілках, ёсць брацкая магіла савецкіх жаўнераў, якія загінулі ў тых баях. Аднак адмысловай экспазіцыі, прысвечанай даваеннай савецка-польскай мяжы і баям верасня 1939 года, а таксама чэрвеня 1941 года на старой мяжы, няма ні ў адным з беларускіх музеяў.

У сувязі з тым, што гісторыя даваеннага кардона практычна не даследавана ў Беларусі, аўтар артыкула вырашыў распрацаваць уласны турыстычны маршрут, прысвечаны гэтай тэме. У лістападзе 2015 года гісторык Ігар Мельнікаў атрымаў ліцэнзію экскурсавода, якая дае права праводзіць экскурсіі на тэрыторыі Беларусі. Экскурсія «Мяжа была пад Мінскам. 1921–1941 гг.» пачынаецца на чыгуначнай станцыі «Беларусь», у цэнтры Заслаўя. Экскурсанты, якія прыязджаюць з Мінска на чыгуначным ці ўласным транспарце, знаёмяцца з гісторыяй станаўлення савецкай памеженай аховы ўвогуле і 15-га памежнага атрада ў Заслаўі ў прыватнасці. Госці бачаць арыгінальны будынак мытнага склада (пабудаваны ў 1938 г.), будынкі камендатуры і казармы памежнага атрада. Акрамя гэтага, экскурсавод дэманструе фотаздымкі, матэрыялы і артэфакты са сваёй калекцыі. Тут жа ўдзельнікі экскурсіі атрымліваюць прыемныя сувеніры – копіі даваенных пашпартоў розных еўрапейскіх краін з адзнакамі аб дазволе знаходжання ў памежнай

зоне (узору 1930-х гадоў). Нарэшце, турысты атрымліваюць копіі даваенных чыгуначных і аўтобусных квіткоў.

Далей экскурсія рухаецца ў бок касцёла Нараджэння Найсвяцейшай Дзевы Марыі, дзе экскурсавод расказвае пра баі ў Заслаўі ў чэрвені 1941 года. Наступным пунктам, які наведваюць экскурсанты, з'яўляецца адзін з ДАКаў Мінскага ўмацаванага раёна, які знаходзіцца непасрэдна ў Заслаўі. Там экскурсавод распавядае пра гісторыю стварэння Мінскага ўмацаванага раёна Чырвонай Арміі, а таксама пра іншыя палявыя ўмацаванні савецкага войска на тэрыторыі БССР на мяжы з Другой Рэччу Паспалітай. Расказ ілюструецца здымкамі, дакументамі і матэрыяламі з багатай калекцыі беларускага гісторыка Ігара Мельнікава.

Далей экскурсія накіроўваецца на старыя могілкі ў Заслаўі. Тут знаходзіцца брацкая магіла савецкіх памежнікаў і чырвонаармейцаў, якія загінулі падчас абароны Заслаўя ад нацыстаў у чэрвені 1941 года. Пасля гэтага экскурсанты накіроўваюцца ў аўтобус і едуць у бок даваеннай савецка-польскай мяжы. Па дарозе яны знаёмяцца з гісторыяй абарончых баёў савецкіх ДАКаў, а таксама памежных застаў на лініі «зоны загароды» ля Заслаўя ў чэрвені 1941 года.

Нарэшце, прыпынак. Але яшчэ на «савецкім баку». Турысты накіроўваюцца ў бок палаца князёў Друцкіх-Любецкіх у вёсцы Новае Поле. Апошнім уладаром гэтай сядзібы быў князь Геранім Друцкі-Любецкі – чалавек багаты і ўплывовы. Аднак Першая сусветная і польска-бальшавіцкая вайна прымусілі гэтую сям'ю з'ехаць з родных мясцін. У 1930-я гады ў палацы была камендатура савецкіх памежных войскаў, а зараз знаходзіцца адзін з карпусоў Аграрна-тэхнічнага каледжа. Пра ўсё гэта, і не толькі, расказвае выстава Ігара Мельнікава «Новае Поле на "мяжы цывілізацый"», якая працуе ў музеі каледжа. Там турысты ўбачаць унікальныя здымкі, матэрыялы і артэфакты з калекцыі Ігара Мельнікава.

Далей экскурсія рухаецца… на мяжу. На трасе Мінск – Гродна аўтобус перасякае лінію даваеннага дзяржаўнага кардона, які ў 1920-я – 1930-я гады аддзяляў БССР ад Другой Рэчы Паспалітай. Сёння гэта адміністратыўная мяжа паміж Мінскім і Валожынскім раёнамі. Нарэшце, сталіца кантрабандыстаў. Экскурсанты накіроўваюцца на каталіцкія могілкі да пахавання князёўны Крысціны Друцкай-Любецкай. Трагедыя гэтай дзяўчыны непасрэдна звязана з польска-савецкай мяжой [4]. Яна адна з тысяч звычайных жыхароў Беларусі, якія вымушаныя былі жыць і паміраць на «мяжы цывілізацый».

Пасля гэтага экскурсія накіроўваецца на плошчу ля касцёла Найсвяцейшай Панны Марыі Ружанцовай, дзе госці горада на Іслачы знаёмяцца з гісторыяй даваеннага Ракава, а таксама шпацыруюць па вуліцы «8-га са-

кавіка», на якой засталася даваенная брукаванка. Акрамя гэтага, гісторык Ігар Мельнікаў знаёміць турыстаў з гісторыяй падзей 17 верасня 1939 года на сумежных з БССР тэрыторыях. Пасля гэтага турысты сядаюць у аўтобус і праз новую кальцавую дарогу едуць у бок Заслаўя. Перад горадам экскурсія спыняецца і наведвае адзін са знішчаных падчас баёў у чэрвені 1941 года савецкіх ДАКаў. На гэтым экскурсія заканчваецца.

У выніку экскурсанты знаёмяцца не толькі з ключавымі момантамі з гісторыі Заслаўя і Ракава ў 1920–1930-я гады, гісторыяй даваеннай савецка-польскай мяжы, але і атрымліваюць копмлекс ведаў па палітычнай, эканамічнай і культурнай гісторыі Беларусі першай паловы XX стагоддзя. Вялікім плюсам экскурсіі з'яўляецца значная колькасць артэфактаў, здымкаў і матэрыялаў з калекцыі беларускага гісторыка Ігара Мельнікава, якія экскурсавод дэманструе падчас падарожжа. Асаблівасцю з'яўляюцца і сувеніры ў выглядзе копій даваенных пашпартоў розных краін, а таксама аўтобусных і чыгуначных квіткоў 1930-х гадоў.

Несправядлівая мяжа 1921 года стала адным са змрочных эпізодаў беларускай нацыянальнай гісторыі. Шмат пытанняў застаецца і ў дачыненні да «вызваленчага паходу Чырвонай Арміі 17 верасня 1939 года». Бясспрэчным з'яўляецца тое, што ў яго выніку адбылося ўз'яднанне этнічных беларускіх зямель у адной дзяржаве, з якой нарадзілася Рэспубліка Беларусь. Але не варта забываць і аб ахвярах. Памяць пра тых людзей, незалежна ад іх нацыянальнасці, веравызнання і дзяржаўнай прыналежнасці, павінна жыць з намі, бо з гэтых момантаў і складаецца наша нацыянальная гісторыя. Экскурсія «Мяжа была пад Мінскам. 1921–1941 гг.» якраз і дапамагае захаваць гэтую памяць.

Літаратура

1. Jabłonowski, M. Formacja specjalna. Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939. – Warszawa, 2002/2003.

2. Акалович, Н. М. Стоять насмерть. – Минск, 1975.

3. Заерко, А. Л. Кровавая граница. Книга первая. 1918–1939. – Минск, 2002.

4. Мельнікаў, І. Ахвяра «рыжскай мяжы». Сапраўдная гісторыя трагедыі князёўны Крысціны Друцкай-Любецкай // https://historiapobach.livejournal.com/39948.html. – Рэжым доступу: 24.08.2019.

5. Мельнікаў, І. Мяжа была пад Мінскам // Новы Час. – 27.01.2012. – https://novychas.by/poviaz/mjazha_bila_pad_m_nskam. – Рэжым доступу: 24.08.2019.

6. Мельнікаў, І. Мяжа была пад Мінскам: 1921–1941 гг. – Мінск : Альфа-кніга, 2017.

7. Мельнікаў, І. Мяжа ля Заслаўя: 1921–1941 гг. – Мінск : Галіяфы, 2015.

8. Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключённых Р.С.Ф.С.Р. с иностранными государствами. Выпуск I. Действующие договоры, соглашения и конвенции, вступающие в силу по 1-е января 1921 года. – Петраград, 1922.

9. Хомич, С. Территория и государственные границы Беларуси в XX веке: от незавершённой этнической самоидентификации и внешнеполитического произвола к современному status quo. – Минск : Экономпресс, 2011.

СЯДЗІБА СВЯТАПОЛК-ЧАЦВЯРЦІНСКІХ У ЖАЛУДКУ ЯК ПРЫКЛАД НЕГАТЫЎНАГА СТАЎЛЕННЯ ДА АХОВЫ ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНАЙ СПАДЧЫНЫ

Рудакоў Уладзіслаў Алегавіч,
супрацоўнік
установы «Беларускі дзяржаўны музей народнай архітэктуры і побыту»,
аспірант кафедры гісторыі Беларусі і музеязнаўства
УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»,
г. Мінск

Сядзібна-паркавыя комплексы – найбольш выразныя і каштоўныя аб'екты матэрыяльнай нерухомай гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі. Яны адлюстроўваюць быт заможнага насельніцтва Беларусі ў пэўны час, з'яўляюцца сведкамі гістарычных падзей, развіцця айчыннай культуры і мастацтва. Таму, безумоўна, заслугоўваюць пэўнай увагі з боку дзяржавы і маюць патрэбу ў захаванні.

Толькі на Гродзеншчыне да сённяшняга дня ў той ці іншай ступені захавалася больш за 370 помнікаў сядзібна-паркавай і палацавай архітэктуры. Большая частка з іх знаходзіцца ў занядбаным стане і патрабуе аднаўлення. Адным з выхадаў з'яўляецца продаж сядзіб у прыватную ўласнасць, і ў апошнія 10 гадоў такі варыянт актыўна выкарыстоўваецца дзяржавай. Здавалася б, што гэта ідэальны варыянт: дзяржава атрымоўвае грошы і ў той жа час цалкам кантралюе працэс аднаўлення помнікаў, якое выконвае прыватная асоба для далейшага выкарыстання ў асабістых мэтах. Але не заўсёды ўладальнікі свядома падыходзяць да набыцця такой праблемнай нерухомасці, як гісторыка-культурная каштоўнасць. Аднаўленне помнікаў архітэктуры патрабуе вялікай колькасці сродкаў, шматлікіх узгадненняў з Міністэрствам культуры і ператвараецца ў доўгі і складаны працэс, які ў выніку становіцца нецікавым для новых уладальнікаў. Прыкладам можа паслужыць сітуацыя з сядзібна-паркавым комплексам Святаполк-Чацвярцінскіх – гісторыка-культурнай каштоўнасцю 2 катэгорыі, якая знаходзіцца ў г.п. Жалудок Шчучынскага раёна Гродзенскай вобласці [3, с. 249].

З пачатку XVIII ст. Жалудком валодалі прадстаўнікі выдатнага шляхецкага роду Тызенгаўзаў і шэсць пакаленняў вялі тут сваю гаспадарку. Да гэта-

га часу Жалудок належаў і іншым фаміліям, але менавіта Тызенгаўзы сталі першымі, хто стала абжыўся на гэтым месцы. У 1835 годзе дачка Рудольфа Тызенгаўза Германцыя выйшла замуж за Северына Урускага, і землі перайшлі ў валоданне гэтага роду. Але затрымаліся нядолга – дачка Северына і Германцыі Марыя Уруская стала жонкай Уладзіміра Святаполк-Чацвярцінскага, і ў другой палове XIX ст. Жалудок перайшоў да сваіх апошніх уладароў [4].

Акрамя вялікай тэрыторыі, якая ўключала лясы, палі і лугі, Святаполк-Чацвярцінскія сталі гаспадарамі сядзібна-паркавага комплексу. У яго склад уваходзілі парк, закладзены ў другой палове XVIII ст., і некаторыя прысядзібныя пабудовы розных эпох. Самы стары будынак – сядзібны дом Тызенгаўзаў XVIII ст., які таксама называюць «замачкам» з-за падабенства на сярэднявечны гатычны замак. З пачатку XIX ст. засталіся два класіцыстычныя каменныя флігелі, якія, магчыма, былі пачаткам недабудаванай рэзідэнцыі ў падобным стылі. Але вядома, што да пачатку XX ст. як Тызенгаўзы, так і Урускія, і Святаполк-Чацвярцінскія жылі менавіта ў «замачку» [9, с. 470].

Урэшце стары сядзібны дом стаў цесным для сям'і Святаполк-Чацвярцінскіх, таму яны вырашылі пабудаваць новы вялікі палац. У навуковых работах і артыкулах, прысвечаных жалудоцкай сядзібе, беларускія даследчыкі, а таксама вядомы польскі аўтар Р. Афтаназі, згадваюць, што палац быў пабудаваны па праекце вядомага польскага архітэктара Уладзіслава Марконі ў 1907–1908 гг. Аналагічныя звесткі змешчаны ў энцыклапедычным зборніку «Архітэктура Беларусі» [1, с. 210]. Аднак у мемуарах Андрэя Раствароўскага, сына вядомага архітэктара Тадэвуша Раствароўскага, я знайшоў цікавыя звесткі – аўтар, пералічваючы рэалізаваныя праекты свайго бацькі, згадвае: «…Жалудок – Чацвярцінскіх, потым па жаданні гаспадароў Марконі няўдала перарабіў яго» [6, с. 391]. Таму, магчыма, першапачатковы палац быў пабудаваны раней і меў зусім іншы выгляд.

Будынак у тым выглядзе, у якім захаваўся да нашых дзён, пабудаваны ў рысах неабарока. Абодва фасады вылучаюць рызаліты з фігурнымі шатровымі завяршэннямі, парадны ўваход упрыгожвае балкон на чатырох калонах. У дэкоры фасада выкарыстаны і элементы ракако – фігурныя ліштвы, авальныя люкарны, вазы і гірлянды, геральдычная кампазіцыя над уваходным рызалітам. Будынак накрыты мансардавым дахам з невялікімі паўцыркульнымі вокнамі [5, с. 68].

Падчас Першай сусветнай вайны палац разрабавалі як нямецкія, так і рускія войскі. Былі страчаны амаль усе каштоўныя рэчы і творы мастацтва, сабраныя шматлікімі пакаленнямі ўладароў Жалудка. Некаторы час палац выкарыстоўваўся ў якасці нямецкага шпіталя. Пасля завяршэння Першай сусветнай Святаполк-Чацвярцінскія выдзелілі вялікія сродкі на аднаўлен-

не палаца, але да Другой сусветнай будынак так і не быў заселены. Гаспадар і яго сям'я жылі ў адным з флігеляў, куды перамясцілі астатнюю мэблю і каштоўнасці. Усё гэта таксама было страчана ў верасні 1939 г. падчас «вызваленчага паходу Чырвонай Арміі». Апошні ўладальнік сядзібы – Людвіг Святаполк-Чацвярцінскі і яго жонка былі арыштаваны савецкай уладай. Іх вызвалілі толькі дзякуючы заступніцтву італьянскага караля Віктара Эмануэля. Але лёс князя Людвіга склаўся сумна: праз некаторы час немцы адправілі Святаполк-Чацвярцінскага ў Асвенцым, дзе 3 мая 1941 г. ён загінуў [9, с. 472].

Як сядзібу выкарыстоўвалі пасля Другой сусветнай – невядома. З 1960-га па 1983 г. яна належала вайсковай часці супрацьпаветранай абароны. Потым тут знаходзіўся склад ваеннай тэхнікі. Пасля таго, як у 1992 г. вайсковая часць была расфармаваная, маёнтак перадалі Нацыянальнай акадэміі навук, у дэпартамент па сельскай гаспадарцы. Потым сядзібай валодал лідскі завод гарачага цынкавання «Конус». У гэты час тут быў зняты беларускі фільм «Масакра», што значна пашкодзіла палац, бо падчас здымкаў у будынку зладзілі сапраўдны пажар і пафарбавалі сцены [2].

У чэрвені 2014 г. сядзібу ў Жалудку набыла з аўкцыёну сям'я маскоўскіх бізнесоўцаў Гаўрылавых з мэтай адкрыцця буйнога турыстычнага комплексу. Адразу ж было падпісана ахоўнае абавязацельства [7]. Аднак за амаль што 6 гадоў ніякіх прац па рэканструкцыі палаца і прысядзібных будынкаў зроблена не было. За гэты час у сядзібе быў адрэмантаваны КПП на ўваходзе, заменены вароты, некалькі разоў праводзілася чыстка тэрыторыі ад травы і кустоў. Толькі ў пазамінулым годзе быў праведзены аварыйны рэмонт даху, пракладзена сістэма водаадвода ў палацы [8]. Між тым да 2018 г. турысты маглі бесперашкодна трапляць унутр палаца, аднак, па выніках працы адмысловай камісіі, была зроблена адназначная выснова: знаходзіцца ўнутры пабудовы небяспечна, бо яна ў аварыйным стане [1]. З таго часу ў будынку забілі дзверы, нацягнулі стужку, якая забараняе набліжацца да помніка. Райвыканкам падаваў хадайніцтва ў суд, уладальніка сядзібы абавязалі аплаціць штраф у памеры 4 базавых велічынь. Гаўрылавы выплацілі штраф, але сітуацыя не змянілася.

Калі райвыканкам чарговы раз падаў дакументы ў пракуратуру, каб прыцягнуць ўласніка за невыкананне ахоўных абавязацельстваў, гаспадар паведаміў, што ўладальнікам сядзібы цяпер з'яўляецца яго жонка. Як высветлілася, былы ўладальнік заключыў з жонкай шлюбны дагавор, па якім перадаў ёй права валодання сядзібай. А гэта азначае, што ў далейшым гісторыка-культурная каштоўнасць можа быць перададзена і трэцяй асобе.

Вярнуць помнік дзяржава не можа – калі ў 2014 г. сядзібу прадавалі, у дагаворы куплі-продажу не былі дэталёва прапісаны абавязкі новага ўла-

дальніка і абмежаванні па часе ўвядзення ў эксплуатацыю сядзібы, так як здзелка паміж былым і новым уладальнікамі была праведзеная без апавяшчэння мясцовых уладаў. Цяпер справа будзе вырашацца праз суд, райвыканкам паспрабуе вярнуць гісторыка-культурную каштоўнасць і знайсці ёй новага ўладальніка [7].

Сучасны стан захаванасці сядзібы можна назваць крытычным: усе будынкі патрабуюць рэканструкцыі. Але найбольшую занепакоенасць выклікае самы каштоўны і рэпрэзентатыўны помнік – палац Святаполк-Чацвярцінскіх. Існуе шмат праблемаў, звязаных з захаванасцю будынка, паспрабуем вылучыць асноўныя з іх.

Шматлікія трэшчыны па фасадзе. У некаторых месцах прыкладна да 10 см. Эркер з балконам з заходняга боку будынка амаль «адарваўся» ад асноўнага аб'ёму, трэшчыны раскалолі яго на дзве часткі, трымаецца гэты кавалак сцяны на металічных падпорках. Без прыняцця тэрміновых належных мер расколіны могуць прывесці да абвалу сцен.

Страты тынкоўкі. У месцах, найбольш схільных да ўздзеяння вільгаці, масава адвальваецца тынкоўка. Гэта прыводзіць да таго, што цагляная муроўка сцен застаецца без пакрыцця, якое абараняе ад прыродных сіл. Адсюль вынікае наступная праблема.

Дэструкцыя цэглы і выветрыванне швоў. Муроўка, што засталася без пакрыцця, кожны дзень падвяргаецца ўздзеянню ветру, сонца і вады. Наступствамі становяцца выветрыванне швоў, цэглы, а таксама адслойванне і абсыпанне яе паверхні. Пашкоджаная муроўка значна ўплывае на трываласць канструкцыі, таму патрабуе тэрміновай замены.

Стан даху і кроквеннай сістэмы. Працяканне даху з'яўляецца найбольш сур'ёзнай праблемай: праз дах вада трапляе ўнутр памяшканняў, бурыць муры, падлогі, перакрыцці. Нягледзячы на тое, што ў жніўні 2018 г. дах праверылі на працёкі, у неабходных месцах залаталі, а таксама прамачылі кроквы прэпаратамі ад біяразбурэнняў, усе гэтыя меры з'яўляецца часовымі і патрабуюць больш глабальнага ўмяшання: замены кроквеннай сістэмы і непасрэдна самой страхі.

Для таго, каб палац Святаполк-Чацвярцінскіх праз некалькі гадоў не быў безваротна разбураны, усе гэтыя праблемы патрабуюць неадкладнага вырашэння. Так як уладальнік гісторыка-культурнай каштоўнасці не жадае займацца аднаўленнем і ўкладваць у аб'ект асабістыя грошы, трэба ўсімі сіламі намагацца вяртання сядзібы і шукаць новыя варыянты яе адраджэння.

Літаратура

1. Архітэктура Беларусі : энцыклапедычны даведнік / рэдкал.: А. А. Воінаў [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1993. – 620 с.

2. Дворец в Желудке закрыт для посещений, его могут забрать у владельцев-россиян [Электронный ресурс] // Блог Гродно S13.ru. – Режим доступа: http://s13.ru/archives/211111.

3. Дворец из «Масакры» в Желудке купила за почти 90 тысяч долларов семья из Москвы [Электронный ресурс] // Белорусский портал TUT.BY. – Режим доступа: https://news.tut.by/culture/411659.html.

4. Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь / Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь. – Минск : БЕЛТА, 2018. – 552 с.

5. Морозова, С. Тизенгаузы и Желудок / С. Морозова // Grafų Tyzenhauzų giminės paveldas. Rokiškis. – 2013. – S. 6–19.

6. Падарожжа па Панямонні / Г. В. Вараб'ева [і інш.] ; уступны артыкул А. В. Клімовіч ; пераклад на англійскую мову: К. А. Швед, М. М. Грэсь, Т. В. Казак ; рэдактары-складальнікі: А. С. Драгайцава, В. М. Царук ; рэдкалегія: Ю. В. Кітурка [і інш.]. – Мінск : Беларускі Дом друку, 2008. – 254 с., іл.

7. Раствароўскі, А. Зямля, якой ужо не ўбачыш / А. Раствароўскі // Ад Лідскіх муроў. Літаратурна-мастацкі зборнік. – 2012–2015. – № 8. – С. 354–393.

8. Усадьбу Святополк-Четвертинских могут снова выставить на продажу? [Электронный ресурс] // Портал «Беларусь Сегодня». – Режим доступа: https://www.sb.by/articles/kogda-khozyain-ne-barin-usadba-svyatopolk-chetvertinskih.html.

9. Ход хозяйственных и реставрационных работ [Электронный ресурс] // Дворец Святополк-Четвертинских в Желудке. – Режим доступа: http://www.palace-zheludok.com/node/785.

10. Aftanazy, R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej – Tom 4 / R. Aftanazy. – Warszawa : Ossolińskich, 1993. – 547 s.

ИСТОРИЯ МЕТЕОНАБЛЮДЕНИЙ В ПОЛОЦКЕ

Сверж Светлана Александровна,
ведущий научный сотрудник,
Природно-экологический музей
НИиПУК «Национальный Полоцкий
историко-культурный музея-заповедник»,
г. Полоцк

Первая известная нам летописная запись о погоде в Полоцке восходит к 1092 г. В древнерусских летописях под этим годом описана небывалая жара в крае, когда сами собой возгорались леса, боры и болота, а среди жителей Полоцка наблюдалась страшная эпидемия моровой язвы, или чумы. Такой же мор опустошил полностью город в 1341 г. Под 1348 г. летописец отметил, что зима была сырая, а весна благоприятная, и «того же лета мор бысть на люди в Полоцке» [3].

Иногда экстремальные природные проявления помогали полочанам переносить невзгоды и войны. Так, в 1434 г. в Полоцке во время похода князя Свидригайло на своих соплеменников княжье войско не смогло пройти дальше из-за сильных дождей и было распущено [3].

Влажным летом 1504 г. в Полоцке наблюдались такие сильные туманы во время проведения традиционного летнего кирмаша, что воевода Станислав Глебович вынужден был перенести время кирмаша, на который приплыли по Двине купцы из многих мест [3].

Письменные свидетельства о погодных условиях весны 1517 г. в Полоцке оставил нам австрийский дипломат Сигизмунд Герберштейн, проезжавший через город с посольством в Москву [3].

В 1579 г. дождь в Полоцке шел непрерывно все лето. И с начала августа во время осады города войсками короля Стефана Батория лили такие дожди, что обозы тонули в грязи, лошади гибли, но 29 августа погода прояснилась, засияло солнце и город вскоре был освобожден от русских войск [3].

25 июля 1871 г. при сильном ветре загорелась часть города у кадетского корпуса, и огонь перекинулся на соседние здания, что послужило толчком к принятию решения о прокладке водопровода и устройстве пожарной части в городе. Летом 1892 г. в город пришла холера, а осенью и зимой отмечались эпидемии инфлюэнцы (гриппа), чему немало способствовала непостоянная погода. Зимой от продолжительной оттепели вскрылась Западная Двина [3].

Это лишь некоторые сведения из различных источников о погодных условиях в Полоцке.

А сейчас представлю вам средние климатические характеристики Полоцка:

Среднегодовая температура воздуха: +5,2°С;

Максимальные значения температуры воздуха: +34,3°С (июль 1936)

Минимальные значения температуры воздуха: -39,4°С (январь 1940)

Продолжительность солнечного сияния за год: 1750 часов.

Среднегодовое давление на уровне станции: 998,7 гПа;

Среднегодовая сумма осадков: 662 мм;

Наибольшее количество осадков за сутки: 76 мм (май 1995);

Преобладающее направление ветра: западный, южный и юго-западный;

Средняя скорость ветра: 2,8 м/с;

Максимальная мгновенная скорость ветра: 32 м/с (ноябрь 1969);

Максимальное число дней с грозой за год: 39 (1953);

Среднегодовое число дней со снежным покровом: 117 [9].

История метеорологических наблюдений

Первые инструментальные метеорологические наблюдения в Полоцке были начаты предположительно во второй половине XVIII в. Известно, что

в Полоцком иезуитском коллегиуме, существовавшем с 1580 г., на базе которого в 1812 г. была создана академия, в начале XIX в. имелись более 140 физических приборов, в том числе телескопы, секстанты, квадранты, теодолиты, термометры и барометры. Барометры были изготовлены в Кембридже во второй половине XVIII в. в мастерской известного оптика и механика Питера Долланда. Барометры этой системы были довольно значительных размеров и устанавливались на треножниках. Образцы инструментов Долланда сохранились в музее Вильнюсского университета и в усадьбе «Архангельское» в Подмосковье. Большой стационарный ртутный барометр в Полоцком коллегиуме находился на площадке перед входом в библиотеку с левой стороны от двери, справа размещались часы. Барометр и часы были вделаны в полированные деревянные футляры, что указывает на ценность этих приборов и важное значение, придававшееся метеорологическим наблюдениям.

Регулярные инструментальные метеорологические наблюдения в Полоцке в начале XIX в. стали производиться по указанию Витебской врачебной округи. Известно, что с 1813-го по 1828 г. их проводил уездный штаб-лекарь Медовников. Им наблюдались температура воздуха, давление и направление ветра по термометру и барометру Реомюра, вскрытие и замерзание Западной Двины. В Национальном историческом архиве Беларуси сохранились так называемые «Топографические замечания» о «метеорологическом положении» Полоцкого уезда за период 1813–1822 гг. Вот как Медовников описывал климатические условия 1813 г.: «Зимой погода была переменная, морозы не слишком сильные, степени стужи по термометру Реомюра 10°, а средние 6°. Весной погода была мокрая, холодная. Прозябения (проталины) показались в начале апреля-месяца. Двина вскрылась 22 марта. Лето наступило с 15 мая. Погода была по большей части влажная, жары посредственные, дожди частые. Степени жара по термометру Реомюра 26°, средняя 17°. Осень сказалась с 8 августа, была мокрая, холодная. Ветры дули южные, а временами и западные. Плоды были посредственные» [3].

Начиная с августа 1834 г., проведение наблюдений за погодой было возложено на местные органы полиции. В Полоцке такие наблюдения в течение ряда лет осуществляли полицмейстер Субботин и исправник Ленкевич [3].

В середине XIX в. инструментальные наблюдения производились в Полоцком кадетском корпусе. Об этом свидетельствует тот факт, что в кадетский корпус в этот период поступали экземпляры «Свода метеорологических наблюдений, произведенных в Главной Физической и подчиненных ей обсерваториях», которые рассылались лишь в пункты, производящие метеорологические наблюдения [3].

Можно предположить, что инициаторами проведения таких наблюдений был преподаватель математики корпуса Никифор Иванович Кайгородов,

отец известного русского фенолога Дмитрия Никифоровича Кайгородова, выпускника корпуса 1863 г. Никифор Иванович прослужил в корпусе с момента его создания в 1835 г. и до 1864 г. Выпускником кадетского корпуса был и отец Алексея Ивановича Кайгородова, будущего строителя Белорусской геофизической обсерватории в Минске. Основы практической метеорологии преподавал кадетам с 1871-го по 1885 г. на уроках физики Афанасий Карлович Морель. [3]

Метеорологические наблюдения в Полоцке при Полоцкой учительской семинарии начались в 1885 г. по программе станций III разряда (по количеству наблюдений в сутки). С кратковременными перерывами они продолжались до 1900 года. С декабря 1900 года станция начала работать по программе станций II разряда, т. е. 8 наблюдений в сутки, через 3 часа. Период работы станции: 1885, 1886, 1889, 1891–1900, 1901–1907, 1912–1914 гг. [3]

В январе 1925 г. метеорологические наблюдения начались при железнодорожной станции Полоцк; они продолжались по июнь 1941 г. В июле 1944 г. станция восстановлена в 2,5 км к юго-западу от прежнего положения [3].

В январе 1947 г. начаты наблюдения за продолжительностью солнечного сияния по гелиографу Кэмбэлла [3].

В августе 1949 г. на станции установлен осадкомер Третьякова. В июне 1951 г. установлен флюгер с тяжелой доской на высоте 11,7 м [2].

До января 1953 г. наблюдения за осадками проводились по двум приборам: дождемеру и осадкомеру [2].

В июне 1953 г. установлены почвенно-вытяжные термометры на пяти глубинах [2].

В июне 1955 г. станция перенесена на расстояние 1,5 км к западу от прежнего местоположения, и в сентябре 1956 г. вновь перенесена на расстояние 60 м к северу [2].

10 сентября 1963 г. на станции установлен прибор М-54 для наблюдения за температурой почвы. 22 июня 1965 г. станция перенесена на расстояние 3 км и объединена с авиаметеорологической станцией Полоцк АМСГ (район Аэропорт) на базе аэропорта [2].

Вместо флюгера с тяжелой доской установлен анеморумбометр на высоте 11,5 м [2].

С 1 мая 1970 г. метеорологические наблюдения снова перенесены на гидрологическую станцию. Метеоприборы размещены на прежней метеорологической площадке. Станция продолжает работать по программе станций II разряда [2].

Станционный барометр после переноса установлен на высоте 132,5 м (до переноса – 135,8 м) [2].

С 1 декабря 1956 г. по 19 октября 1970 г. проводились шаропилотные наблюдения для определения высоты облаков. С 20 октября 1970 г. нижняя граница облаков определяется по прибору ИВО (измеритель высоты нижней границы облаков). В ноябре 1960 г. организованы инструментальные наблюдения за метеорологической дальностью видимости в дневное время по прибору М-53А и ночью по прибору М-71. 20 октября 1970 г. для наблюдений за видимостью установлен РДВ. В марте-апреле 1971 г. наблюдение по приборам М-53 и М-71 прекращено. В мае 1961 г. установлен плювиограф для наблюдения за интенсивностью осадков [2].

В августе 1987 г. плювиограф снят с установки [2].

25 марта 1971 г. введена в эксплуатацию автоматическая станция М-106 с датчиками температуры и влажности воздуха, атмосферного давления, жидких осадков, температуры почвы на глубинах 5, 10, 15, 20, 40, 80, 120, 160, 320 см, скорости и направления ветра. В феврале 1975 г. автоматическая станция М-106 прекратила свою работу [2].

В сентябре 1975 г. была задействована автоматическая станция М-106М с тем же набором датчиков, что и станция М-106. В апреле 1985 г. станция М-106М была демонтирована [2].

С июля 1976 г. направление и скорость ветра определяется по автономному анеморумбометру М-63. До 1976 г. в качестве основного ветроизмерительного прибора используется флюгер [2].

1 мая 1991 г. прекращены наблюдения за продолжительностью солнечного сияния, а с 1999 г. – за температурой почвы по коленчатым термометрам [2].

Гидрологическая станция сегодня

Современная Гидрологическая станция Полоцк осуществляет постоянный мониторинг и сбор информации о состоянии окружающей среды западной части Витебской области. Сотрудниками станции проводится комплекс метеорологических, гидрологических, агрометеорологических и специальных наблюдений в Полоцке и на прикрепленных постах. Наземные метеорологические наблюдения проводятся 8 раз в сутки более чем за 40 параметрами: температурой и влажностью воздуха, атмосферным давлением, направлением и скоростью ветра, осадками, дальностью видимости, температурой почвы и другими атмосферными явлениями. Станция входит в состав сети Всемирной Метеорологической Организации (ВМО). Метеорологические наблюдения по станции Полоцк включены в базы климатологических данных, на основе которых проводится изучение и обобщение климата Республики Беларусь, Витебской области и Полоцкого региона. Они используются также для проведения гидрометеорологического обслуживания органов управления и народнохозяйственных организаций.

Метеорологическое обслуживание включает в себя: обеспечение всех заинтересованных организаций и населения фактической информацией, консультациями и справками о средних значениях наблюдавшихся метеорологических элементов за определенные периоды (сутки, месяц, многолетние данные); прогностической информацией, штормовыми предупреждениями и оповещениями, неблагоприятных явлениях погоды: сильных ветрах, сильных осадках, грозах, граде, снежных заносах и метелях, налипаниях мокрого снега на провода, гололеде и гололедице, сильной жаре или сильных морозах, пожарной опасности, резких изменениях погоды и другую специальную информацию [3].

Агрометеорологи станции проводят наблюдения за сельскохозяйственными культурами и воздействием на них различных метеорологических условий, что позволяет установить взаимосвязь погоды с их произрастанием, рекомендовать проведение необходимых агротехнических приемов. В вегетационный период ежедекадно проводятся определения запасов влаги в почве, в зимний период ведутся наблюдения за условиями перезимовки озимых зерновых, трав, плодовых культур. Материалы агрометеорологических наблюдений обобщаются в виде ежедневных, декадных и месячных бюллетеней, справок и докладов, которые передаются в райисполкомы и управления сельского хозяйства [3].

Гидрологи станции ведут наблюдения за состоянием водного бассейна реки Западная Двина и ее многочисленных притоков (Полоты, Начи, Дисны, Дрысы), озера Нещердо. В ведении станции находятся 7 гидрологических постов (6 речных и 1 озерный), расположенных на территории Витебской области от Полоцка до границы с Латвией и Литвой. Производятся наблюдения за уровенным, температурным и ледовым режимами, расходами и химическим составом воды и другие специальные наблюдения. Совместно с Новополоцкой экологической лабараторией отбираются пробы и проводятся анализы воздуха и воды в Полоцком регионе. Данные о режиме и ресурсах поверхностных вод включаются в Государственный Водный Кадастр РБ. Во время паводков специалисты Гидрологической станции оповещают местные органы власти, структуры МЧС о прогнозируемых и фактических уровнях воды, зонах подтопления. [3]

Специалистами ГС Полоцк осуществляется необходимое гидрометеорологическое и специальное обслуживание нескольких десятков организаций Полоцка, Новополоцка, Россонского и Ушачского районов на основе заключенных договоров, в том числе на платной основе [3].

В 2011 году был создан электронный альбом о работе ГС Полоцк, в котором содержится информация о работе специалистов станции по всем направлениям деятельности, приведены фотографии приборов и установок.

Литература

1. Гарохаў, А. К. Полацкі раён / А. К. Гарохаў // Энцыклапедыя прыроды Беларусі: энцыклапедыя ў 5 т. – Мінск, 1985. – Т. 4. – С. 239.

2. Гидрологическая станция Полоцк, электронный альбом, 2011.

3. Гидрометеорологические наблюдения в Полоцке // Блог Раисы Авчинниковой [Электронный ресурс]. – 2013. – Режим доступа: http://www.geoversum.by/blogs/tapan-m-ka/gidrometeorologicheskie-nablyudenija-v-polocke-1518.html. – Дата доступа: 14.06.2017.

4. Кто расскажет о погоде // Информплюс, 8 декабря 2005, № 49.

5. Они делают погоду // Полацкі веснік, 6 снежня 2005, №№ 188–189.

6. Отчет участника республиканского конкурса на лучшее подразделение, осуществляющее гидрологические наблюдения.

7. Полоцкий район // Республика Беларусь: энциклопедия в 7 т. – Минск, 2008. – Т. 6. – С. 174.

8. Состояние окружающей среды Республики Беларусь: национальный доклад / Министерство природных ресурсов и окружающей среды Республики Беларусь, Гос. науч. учр-е «Инс-т природопользования Нац. академии наук Беларуси»; сост.: М. Л. Амбражевич [и др.]. – Минск : Белтаможсервис, 2010. – 150 с.

9. Справочник по климату Беларуси, вып. 1–6, 1998–2007.

10. Справочник по климату СССР. Вып. 7, 1968, с. 72–74.

11. Стихийные гидрометеорологические явления на территории Беларуси. – Мн., 2002.

12. У природы нет плохой погоды // Химик, 29 ноября 2005.

13. Хто адказны за надвор'е // Звязда, 23 сакавіка 2007.

ПЕШЫЯ ВАНДРОЎКІ ЯК ШЛЯХ ДА ВЫРАШЭННЯ ШЭРАГУ ПРАБЛЕМ СУЧАСНАГА ГРАМАДСТВА

Сцяпанаў Віктар Міхайлавіч,
журналіст-фрылансер,
г. Віцебск

Напачатку варта пералічыць тыя праблемы, вырашэнню якіх, як падаецца, можа паспрыяць развіццё пешага турызму ў нашай краіне.

Першым варта згадаць крызіс у падтрыманні належнага стану здароўя насельніцтва, выкліканы распаўсюдам электронных гаджэтаў, гіпадынаміяй, і, як наступства, пашырэннем сардэчна-сасудзістых захворванняў.

Другі крызіс назіраецца ў арганізацыі адпачынку, і звязаны ён з матэрыяльнымі праблемамі ў вялікай часткі беларускага насельніцтва, асабліва ў рэгіёнах. Пешыя краязнаўчыя вандроўкі могуць стварыць альтэрнатыву

выязному турызму, і нават, прынамсі, у некаторых аспектах, санаторнаму лячэнню, а таксама даюць шанец забеспячэння адпачынку таннага і актыўнага.

Трэці крызіс тычыцца стану мясцовага краязнаўства, у якім пачала адчувацца адсутнасць пераемнасці паміж пакаленнямі. Прыток маладых людзей у шэрагі краязнаўцаў амаль спыніўся, а тыя, хто далучаецца цяпер, выяўляюцца неабазнанымі адносна ўжо зробленага сваімі папярэднікамі (нават жывымі і актыўнымі).

Таму праект мусіць дапамагчы ў колькасным і якасным развіцці краязнаўства, мусіць мець вынікам пераадоленне бар'ера паміж пакаленнямі ў краязнаўстве, прыцягненне маладых людзей да краязнаўства, унясенне ў краязнаўчую дзейнасць новых тэхналогій накаплення, адлюстравання і распаўсюду інфармацыі.

Мэты і задачы

Натуральнай мэтай пешых вандровак ёсць развіццё цікавасці да роднай прыроды, культуры і гісторыі. Трэба спалучыць турызм як спорт з краязнаўствам, тэарэтычным і практычным, гэта значыць у часе вандровак арганізаваць чытанне лекцый, на месцы вывучаць гістарычныя і прыродныя помнікі ды добраўпарадкоўваць іх.

Вандроўкі ствараюць спрыяльныя ўмовы для вывучэння прыродных багацця ў роднага краю, дазваляюць атрымаць уяўленне пра магчымае іх выкарыстанне ў мэтах развіцця мясцовай эканомікі.

Вандроўкі могуць спрыяць экалагічнаму выхаванню, як дзяцей і падлеткаў, так і дарослых, праз практыку прыборкі месцаў грамадскага адпачынку ў наваколлі прыродных аб'ектаў і актыўнай агітацыі за культурныя паводзіны на прыродзе.

Вандроўкі могуць паслужыць справе дэманстрацыі магчымасцяў актыўнага адпачынку і раскрыццю турыстычнага патэнцыялу мясцовых прыродных, архітэктурных, культурных ды гістарычных цікавостак.

Варта спадзявацца, што развіццё мясцовага турызму надасць болей матываванасці барацьбе за захаванне помнікаў гісторыі і культуры, стварэнню і развіццю мясцовых музеяў, барацьбе супраць разрабавання археалагічных помнікаў.

Практычны ўдзел у захаванні прыродных і культурна-гістарычных каштоўнасцяў можа ўключаць добраўпарадкаванне тэрыторыі помнікаў, стварэнне аб'ектаў (напрыклад, пірамідак з каменя), усталяванне інфармацыйных шыльдаў. Таксама магло б ажыццяўляцца стварэнне першаснай інфраструктуры (месцаў для вогнішчаў, намётаў, лавачкі, столікі, альтанкі), добраўпарадкаванне крыніц.

Вандроўкі, звязаныя з наведваннем культавых пабудоў, будуць спрыяць выхаванню канфесійнай талерантнасці.

Урэшце, пешыя вандроўкі могуць дапамагчы стварэнню магчымасцяў для авалодання беларускай мовай у сітуацыі актыўных і нефармальных зносінаў, спрыяць літаратурнай творчасці на роднай мове.

Працягласць, удзельнікі ды змест

Вандроўкі могуць быць як аднадзённыя ці двухдзённыя (так званыя «вандроўкі выхаднога дня»), так і больш працяглыя, прымеркаваныя да дат і падзей.

Удзельнікамі могуць быць жыхары горада розных узроставых катэгорый, з адпаведнымі працягласцю і зместам экскурсій паводле ўзросту, адукацыі і асноўных заняткаў.

Падчас вандровак можна было б вывучаць не толькі гісторыю, але і флору з фаўнай, вучыць выжыванню, першай медыцынскай дапамозе, арыентаванню. Напрыклад, удзельнікі з ліку дарослых могуць у працэсе вандроўкі атрымліваць тэарэтычныя веды пра выжыванне ў прыродзе і першасную медыцынскую дапамогу. Потым гэтыя веды маглі б замацоўвацца падчас практычных заняткаў.

Таксама можа выкладацца інфармацыя пра лекавыя ўласцівасці мясцовых раслін, а таксама спосабы арыентавання ў лесе.

Заўважу, што вельмі прыкра чытаць кожнае лета і восень трагічныя гісторыі гібелі нашых суайчыннікаў у лесе падчас паходаў у грыбы ці ягады, з улікам таго, што беларусы – лясны народ, і мусілі б лёгка знаходзіць у лесе ўсё неабходнае для выжывання.

Прычым гэта можа быць як асноўным зместам вандроўкі, так і дадаткам да асноўнай інфармацыі пра гістарычныя альбо геаграфічныя аб’екты.

Завяршацца вандроўкі маглі б добраўпарадкаваннем гістарычных аб’ектаў, усталяваннем на месцы інфармацыйных стэндаў, вызначэннем каардынатаў для пазначэння на адмысловай электроннай мапе.

Па выніках вандровак можна праводзіць выставы альбо здымаць фільмы. Адзначу тут вельмі карысную ініцыятыву арганізатараў конкурсу аматарскага турыстычнага кіно «Путешествуем по Синеокой».

Адной з праблем і неабходных умоваў развіцця мясцовага турызму з’яўляецца забеспячэнне неабходнага ўзроўню камфорту, асабліва ў выпадку сямейнага адпачынку. Гэтага можна, на маю думку, дасягнуць праз уключэнне ў маршруты аб’ектаў аграгурызму.

Вынікі

Развіццю пешых вандровак можна спрыяць праз адмысловы інтэрнэт-рэсурс, на які можна было б выкладаць гатовыя маршруты, з магчымымі варыяцыямі, з каардынатамі GPS, ды з аўдыяфайламі, тэкстам, фотаздымкамі, відэа. Варта было б забяспечыць магчымасць карыстальнікам дадаваць свае матэрыялы.

Усялякага пашырэння заслугоўвае і такі сучасны сродак інфармавання, як QR-код, які мог бы размяшчацца па шляху вандроўнікаў і такім чынам служыў бы падвышэнню бяспекі вандровак.

Па выніках вандровак распрацаваныя і выпрабаваныя маршруты мусілі б стаць здабыткам грамадскасці праз некалькі варыянтаў арыентавання на мясцовасці, як традыцыйных, так і сучасных:

* з дапамогай праваднікоў;
* з выкарыстаннем традыцыйнай папяровай мапы;
* з выкарыстаннем GPS-навігацыі;
* з выкарыстаннем размешчаных у ключавых пунктах маршрутаў білбордаў з комплексам інфармацыі: выявай мапы з пазначэннем месца размяшчэння білборда; каардынатамі паводле GPS; QR-кодам; тэлефонамі для выкліку праваднікоў і спецыяльных службаў (выратавальнікаў, міліцыі).

Болей інфармацыі можна знайсці на форуме сайта «Глобус Беларуси» ў раздзеле «Вопросы о путешествиях».

УДЗЕЛ КРАЯЗНАЎЧАГА РУХУ Ў ЗАХАВАННІ ПАМЯЦІ АБ ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЕ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ

Хворастаў Дзяніс Віктаравіч,
аспірант кафедры гісторыі Беларусі і музеязнаўства
УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»,
г. Мінск

Па меры таго, як Беларусь і суседнія краіны адзначылі стагоддзі пачатку і канца Першай сусветнай вайны, а час згладжвае ўспаміны перажытага, расце патрэба ў папаўненні ведаў і шанаванні памяці аб Вялікай вайне.

Першая сусветная вайна ўскалыхнула ўсё беларускае грамадства, з'яўлялася адным з галоўных каталізатараў для ўзмацнення нацыянальнага руху па ўсёй Еўропе. Але па волі гісторыі памяць аб вайне была выцеснена падзеямі рэвалюцыі і грамадзянскай вайны. Для новастворанай улады менавіта яны аб'ектыўна сталі значна большым выпрабаваннем, якія засланілі Сусветную вайну, таму яна і апынулася на перыферыі грамадскай свядомасці свайго часу.

На сённяшні дзень гэта вайна з'яўляецца галоўным аб'ектам і вялікім пластам для дзейнасці краязнаўчага руху, каб актуалізаваць пашану непасрэдных удзельнікаў тых жудасных падзей, а таксама садзейнічаць патрыятычнаму выхаванню і пашырэнню свядомасці аб лёсе тэрыторыі Беларусі

ў ваенна-палітычных канфліктах XX стагоддзя, якія нельга пакінуць у забыцці ў цяперашні час.

Гістарычна склалася, што на розных перыядах развіцця беларускага грамадства, дзейнасць краязнаўчага руху была ў пэўнай карэляцыі з уплывам савецкай ідэалогіі. Так падзеі Першай сусветнай вайны ў многім засталіся «белай плямай» у гісторыі СССР на працягу доўгага часу. Рэвалюцыя 1917 года і грамадзянская вайна як бы запаланілі сабою больш даўнія падзеі, а савецкая ідэалогія не дазваляла аб'ектыўна ацаніць перадумовы, планы і вынікі Першай сусветнай вайны [4, с. 7].

На тэрыторыі Беларусі ўздоўж стабільнай лініі фронту і ў тылавых зонах двух супрацьстаячых армій засталася вялікая колькасць воінскіх пахаванняў і брацкіх магіл расійскіх, нямецкіх і аўстрыйскіх салдат і афіцэраў [1, с. 384].

16 снежня 1919 г. была створана нямецкая гуманітарная грамадская арганізацыя, задачай якой з'яўлялася добраўпарадкаванне і стварэнне новых могілак нямецкіх салдат за межамі Германіі, а таксама збор дадзеных аб нямецкіх воінскіх пахаваннях за мяжой. Арганізацыя атрымала назву «Народны саюз Германіі па доглядзе за ваеннымі пахаваннямі», а яе афіцыйным лозунгам сталі словы «Прымірэнне над магіламі – праца ў імя міру» [5]. На працягу 1920-х гг. гэтая арганізацыя вяла перамовы і ўсталёўвала сувязі з краінамі, на тэрыторыі якіх апынуліся захаванні нямецкіх салдат Першай сусветнай вайны.

Паўнавартасным пачаткам краязнаўчай дзейнасці па напрамку Першай сусветнай вайны трэба лічыць пераход заходяй часткі Беларусі ў склад Польскай дзяржавы. Так у 1921–1939 гг. на яе тэрыторыі паводле дадзеных «Народнага саюза Германіі па доглядзе за ваеннымі пахаваннямі» загінула каля 400 тыс. нямецкіх салдат. Значная частка воінскіх пахаванняў рускай, нямецкай і аўстрыйскай армій апынулася на тэрыторыі Заходняй Беларусі [3, с. 16].

Паводле распараджэння польскага ўраду ад 27 жніўня 1922 г. пытанні па наглядзе за воінскімі пахаваннямі былі ўскладзеныя на Міністэрства грамадскіх работ Польшчы. На тэрыторыі Заходняй Беларусі на ўзроўні ваяводстваў былі створаны акруговыя дырэкцыі грамадскіх работ, а пры іх – адмысловыя сектары воінскіх пахаванняў. Непасрэднай працай па добраўпарадкаванні ваенных могілак і мемарыялаў, акрамя адміністрацыйных структур, займаліся грамадскія арганізацыі, напрыклад, агульнапольскае Таварыства аховы пахаванняў, а таксама парафіі праваслаўнай і каталіцкай цэркваў. Паралельна працу па добраўпарадкаванні могілак Першай сусветнай вайны і доглядзе за ваеннымі пахаваннямі вёў «Народны саюз Германіі». Дзейнасць гэтай арганізацыі асабліва актывізавалася ў пачатку 1930-х [3, с. 16].

Такім чынам, у 1921–1939 гг. на землях Заходняй Беларусі намаганнямі польскіх дзяржаўных органаў, грамадскіх арганізацый, органаў гарадскога

і сельскага самакіравання, рэлігійных структур і мясцовых жыхароў, а таксама нямецкіх арганізацый і грамадзян, праводзіліся маштабныя работы па захаванні і добраўпарадкаванні воінскіх пахаванняў і мемарыялаў Першай сусветнай вайны незалежна ад дзяржаўнай прыналежнасці загінулых.

Калі ў Заходняй Беларусі, якая ўваходзіла ў склад Польшчы, працэсы мемарыялізацыі былі спалучаныя з данінай памяці загінулым, то ў Савецкім Саюзе зварот да мінулай вайны падпарадкоўваўся толькі прапагандысцка-ідэалагічным матывам і краязнаўчага руху там не існавала. У выніку, мерапрыемствы, праведзеныя ў перыяд з 1920 па 1939 г. у рамках міжнароднай кампаніі па ўладкаванні воінскіх могілак Першай сусветнай вайны, Савецкай дзяржавы не закранулі. Тым больш падзеі наступнай – Другой сусветнай вайны, надоўга адкінулі і так слабую памяць аб Першай вайне ад увагі насельніцтва і дзяржаўнай улады.

Выключэнні складаюць невялікая колькасць брацкіх магіл расійскіх салдат, на якіх былі ўстаноўлены невялічкія помнікі, альбо памятныя знакі – у вёсцы Нягневічы Навагрудскага раёна, Камары і Мядведзіна Вілейскага раёна, Скробава Баранавіцкага, Брусы, Чарэмшыцы Мядзельскага, Сташаны Пінскага і інш. [6, с. 130] А што датычыцца ўсходняй часткі БССР, то пераважная большасць пахаванняў, якія знаходзіліся ў тылавой зоне рускіх войск, да нашых дзён не захаваліся. Частка іх была знішчана ў працэсе будаўнічай і іншай гаспадарчай дзейнасці, а могілкі, якія размяшчаліся ў лясах і палях, з цягам часу зраўняліся з навакольным ландшафтам [8, с. 19]. Лакалізаваць іх магчыма толькі з дапамогай архіўных крыніц.

Новы перыяд, звязаны з аднаўленнем краязнаўчага руху па напрамку Першай сусветнай вайны, на тэрыторыі рэспублікі пачаўся з канца 1980-х, калі праца ў даным напрамку стала больш актыўнай. Варта адзначыць, што ініцыятыва зыходзіла ў асноўным ад прыватных асоб і рэдка ад мясцовых арганізацый [1, с. 384].

Асобна неабходна згадаць Вілейскі раён, дзе вядомы беларускі краязнавец і мастак Барыс Цітовіч ужо шмат гадоў працуе над стварэннем у рэгіёне мемарыяльнага комплексу – своеасаблівага музея пад адкрытым небам, які прысвечаны Першай сусветнай вайне. Па яго ініцыятыве адноўлены лазарэтныя могілкі расійскіх салдат каля вёскі Забродзе. Прыведзена ў парадак пахаванне ў вёсцы Жарсцвянка, у 2003 г. пастаўлены вялікі помнік-крыж на месцы былых могілак у вёсцы Рускае Сяло і інш.

Згодна з даследаваннем А. В. Шаркова «Воинские захоронения Первой мировой войны в Беларуси» на 2010 г. на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь знаходзіцца 249 воінскіх пахаванняў гэтага перыяду [7].

Немалая колькасць помнікаў, пачынаючы з сярэдзіны 1990-х гг., адноўлены і ўладкаваны «Народным саюзам Германіі па доглядзе за ваеннымі па-

хаваннямі». Таксама адносная большасць догляду праводзіцца мясцовымі краязнаўцамі і адміністрацыяй, прычым амаль палова помнікаў добраўпарадкавана, там пастаўлены альбо адноўлены памятныя знакі. Існуе частка пахаванняў, якія знаходзяцца ў здавальняючым стане, хоць рэгулярнага догляду за імі не назіраецца [2, с 675].

У савецкі перыяд не існавала работ па ўвекавечанні памяці мясцін і ўдзельнікаў Першай сусветнай вайны на беларускіх землях. У айчыннай гістарыяграфіі дадзены напрамак з'яўляецца новым, ён распрацоўваецца сучаснымі краязнаўцамі дастаткова актыўна. Гэта праблема была адлюстравана ў публікацыях акадэмікаў і краязнаўцаў В. В. Шумскага, В. А. Багданава, А. В. Шаркова, Б. Б. Цітовіча, В. Н. Лігуты і інш.

Дастойным укладам для візуальнага ўспрыняцця падзей Першай сусветнай вайны стала выданне краязнаўцам У. Ліхадзедавым кнігі «Беларусь праз фотааб'ектыў нямецкага салдата. 1915–1918 гг.», якое змяшчае рэпрадукцыі каля чатырох з паловай сотняў нямецкіх фотаздымкаў перыяду вайны з асобным раздзелам «Памяць», дзе прадстаўлены ўнікальныя фотаздымкі як рускіх, так і нямецкіх і аўстрыйскіх пахаванняў Першай сусветнай вайны на тэрыторыі Беларусі.

Важнымі крокамі на шляху да адраджэння памяці аб Першай сусветнай вайне і актуалізацыі некаторых праблем яе гісторыі сталі навукова-краязнаўчыя канферэнцыі «Падзеі Першай сусветнай вайны на тэрыторыі Беларусі ў дакументах беларускіх архіваў», «Першая і Другая сусветныя войны: акупацыя і яе наступствы на Беларусі» і «Беларусь у гады Першай сусветнай вайны. Смаргоншчына: трагедыя, гераізм, памяць», праведзеныя ў 2005 і 2007 гг. Вялікім укладам па ўвекавечванні памяці аб Першай сусветнай вайне з'яўляюцца выставы ў Нацыянальным гістарычным музеі і Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі, што былі арганізаваны з дапамогай вядомых краязнаўцаў Б. Цітовіча і У. Ліхадзедава.

Такім чынам, краязнаўчы рух выконвае галоўную ролю ў захаванні памяці аб Першай сусветнай вайне, якая напрамую залежыць ад ступені азнаёмленасці насельніцтва ў дадзеным напрамку. Але зацікавіць насельніцтва даволі складана, аднак магчыма, калі задзейнічаць не толькі краязнаўчыя, але і дзяржаўныя структуры. Калі дзяржава накіруе ўвагу на глабальнае пераасэнсаванне падзей Першай сусветнай вайны, то можна чакаць толькі станоўчыя зрухі ў развіцці вывучаемага накірунку. У будучыні, магчыма, з'явіцца наогул адзіная канцэпцыя аб ролі беларускага насельніцтва ў ваенных канфліктах XX стагоддзя, што значна пашырыць светапогляд сучаснай супольнасці і не будзе такога вялікага разбегу ў аксеалагічным сэнсе паміж Першай і Другой сусветнай вайной, таму што любыя страты і змаганні Беларусі вартыя агульнай увагі.

Літаратура

1. Белявина, В. Н. Беларусь в годы Первой мировой войны / В. Н. Белявина. – Минск : Беларусь, 2013. – 398 с.: ил.

2. Богданов, В. А. Воинские захоронения Первой мировой войны на территории Беларуси: современное состояние / В. А. Богданов // Беларусь у гады Першай сусветнай вайны. Смаргоншчына: трагедыя, гераізм, памяць. Мат-лы міжнар. нав.-практ. канф. – Мінск : Чатыры чвэрці, 2009. – С. 666–678.

3. Вабішчэвіч, А. М. Стан і захаванне воінскіх пахаванняў Першай сусветнай вайны ў Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг. / А. М. Вабішчэвіч // Беларускі гістарычны часопіс, 2014. – № 9. – С. 15–22.

4. История войн XX века в памятниках их участников: Каталог / Сост. Суздальцев Е. В., Некрылова И. Б., Никитина Н. М., Тимонен Л. В. – М. : НИИЦентр, 2009. – 400 с.: ил.

5. Народный союз Германии по уходу за военными могилами. Краткая информация. [Электронный ресурс]: // Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V. – URL: http://www.volksbund.de/ru/volksbund.html. – Дата доступу: 17.02.2020.

6. Последний приют солдата = Letzte Ruhestätte für die Soldaten / А. В. Шарков [и др.]. – Минск : Звязда, 2014. – 208 с.: ил.

7. Шарков А. В. Воинские захоронения Первой мировой войны в Беларуси = Soldatengraberanlagen aus dem Ersten Weltkrieg in Belarus. – Минск : НАРБ, 2010. – 188 с.

8. Шумский В. В. Некоторые уроки Первой мировой войны. Воинские захоронения периода Первой мировой войны на территории Республики Беларусь / В. В. Шумский // Беларусь у гады Першай сусветнай вайны. Смаргоншчына: трагедыя, гераізм, памяць. Мат-лы міжнар. нав.-практ. канф. – Мінск : Чатыры чвэрці, 2009. – С. 121–146.

КОПЫЛЬЩИНА ТУРИСТИЧЕСКАЯ

Шуракова Валентина Леонидовна,
директор
ГУ «Копыльский районный краеведческий музей»,
г. Копыль

К Году малой родины ГУ «Копыльский районный краеведческий музей» был запущен проект «Копыльщина туристическая». Сегодня это путеводитель для каждого, кто посещает наш район. Люди путешествовали всегда и во все времена, выделяя наиболее интересные и значимые для себя места, но не задумываясь, что как раз они формировали устойчивое мнение о привлекательности того или иного региона, музея, достопримечательности. Впоследствии появилось слово «бренд», и оно стало применимо к интерес-

ным местам, объектам показа, музеям. Неудивительно, что говоря о Красном костёле, мы сразу вспоминаем Минск, а те, кто «в теме» и Савичи. При первом упоминании о Кудиновичах думаем о невыдуманной истории о камне-следовике и его лечебной силе. Считается, что бренды – это образные представления, сохраненные в памяти заинтересованных лиц или групп, которые определяют поведение потребителей при выборе продуктов или услуг. Бренд территории – это своего рода знак качества, отличительная особенность, которая даёт людям понять, что интересного, важного и полезного можно увидеть на отдельно взятой территории. А музейный туризм – это разновидность туризма, специфика которого заключается в использовании туристского потенциала музеев и прилегающей к ним территории. Музейный туризм вкупе с понятием «бренд территории» даёт качественную оценку достопримечательностям в целом. Связывание вещей, представленных в экспозиции музея с объектами на территории района даёт возможность человеку поехать и вживую увидеть городище, курганы, усадьбы, храмы, камни… При этом особенно важно сюжетно – мифологическое наполнение пространства. Бренды, конечно, необходимо продвигать, но сначала их нужно находить и даже придумывать. Вот увидит турист в музее выставку «Копыльско-Клецкий строй», но ничего не узнает про Центр ткачества в Семежеве, который как раз ему возможно и был интересен. Вот так во внешнем мире будет формироваться репутация города и района, имеющего свои корни, традиции, культурное своеобразие, свой особенный характер, а эти качества являются непременными составляющими не только благополучия жителей, но и благоприятного инвестиционного климата.

В Год малой родины с проектом «Копыльщина туристическая» мы отправились в путешествие по нашему городу Копылю и району, в отдаленные его уголки для знакомства с культурой, бытом, достопримечательностями, традициями, природой. Наш проект проходил под пристальным взглядом всех неравнодушных людей, любящих и знающих свою малую родину. Если мы что-то не знали, пропускали, нас дополняли. Вообще всех маршрутов, реализуемых музеем, 16. Мне хотелось бы остановиться на нескольких, чтобы показать их результативность. Одним из них является проект «Катастрофа и память о ней», который раскрывает причастность Копыля к еврейской культуре.

Для развития Копыльского региона важное значение имели жители еврейского происхождения. До Второй Мировой войны евреи составляли 60% всего населения. К сожалению, война принесла трагический конец существования этой части населения. Сегодня по следам евреев ведёт маршрут еврейского наследия. На этой трассе находится немало историко-культурных объектов, связанных с историей еврейской общественности, объединённых

в проект «Катастрофа и память о ней», который реализуется с 2009 года по настоящее время: бывший синагогальный двор; место размещения гетто и памятный знак, установленный на этом месте; мемориальная доска классику еврейской литературы Менделе Мойхер-Сфориму, установленная музеем; городская усадьба Л. М. Клейнбота, автора книги «Молодая Белоруссия»; здание бывшей еврейской школы; могила командира семейного еврейского партизанского отряда Л. М. Гильчика; могила расстрелянных узников гетто (2965 человек); место расстрела узников гетто; коллекция картин (200 полотен) П. И. Розина – заслуженного художника РСФСР, чьи родственники погибли в гетто; старое еврейское кладбище с сохранившимися мацевами XIX века, где музеем установлен камень – валун и информационная доска на трех языках; аллея Героев с портретом Героя Социалистического Труда А. Л. Нахмановича (дополненного музеем), семья которого была репрессирована и проживает в Казахстане; здание музея, в котором в начале XIX века располагалась кожевенная мастерская Шолома Рабиновича. Целью проекта стало изучение истории еврейского населения местечка Копыль конца XIX – начала XX вв. и темы Холокоста на территории Копыльского района в годы Второй Мировой войны. В результате в 2009 г. в музее создана экспозиция «Трагедия и подвиг. Век XX»; в 2010 гг. музеем издана брошюра «Навекі постаць сваю захаваушыя» в рамках проекта «Вклад в мировую культуру уроженцев Копыльщины, эмигрировавших в начале XX века», реализованного при поддержке Представительства зарегистрированного общества ФРГ в РБ, куда вошло имя Марвина Духова, автора музыкального произведения «Три песни о Холокосте», родители которого эмигрировали в США; сотрудники музея участвовали в международных конференциях: Новогрудок (2011), Минск (2014), Копыль (2015), Николаев (2017). В 2013 г. и в 2017 г. сотрудники музея были приглашены для обучения в Яд Вашем в Иерусалиме. В 2015 г. в результате поисковой работы было установлено имя двенадцатого Героя Социалистического труда Льва Нахмановича, чей портрет появился на Аллее Героев. Одним из самых важных результатов работы остается увековечивание памяти и благоустройство мест захоронения узников гетто. В июне 2010 г. в Копыле состоялось открытие отреставрированного памятного знака с нанесением надписи на трех языках: «Ахвярам нацызму. Тут у 1942 годзе былі зверскі закатаваны 2965 яўрэяў Капыльскага гета». Открытие прошло с участием посольств Израиля, США, Германии. В 2014–2015 гг. у памятного знака установлены информационные доски с именами погибших семей Каплан и Менхус, чьи родственники проживают в России, Кыргызстане и США. В 2018 г. КУП «Копыльский РСУ» благоустроен подъезд к могиле расстрелянных узников гетто со стороны зоны отдыха. В 2020 г. планируется благоустройство пешеходной дорожки к захоронению со сторо-

ны озера. В 2019 г. районным музеем совместно с Леонидом Смиловицким, доктором исторических наук, старшим научным сотрудником Тель-Авивского университета, изучающим историю евреев Беларуси, обследованы все старые еврейские кладбища района. Апробацию экскурсионно-туристического маршрута «История еврейского населения на Копыльщине» прошла Анжела Миндел, генеральный менеджер центра Холокост в Израиле. Проект «Катастрофа и память о ней…» был представлен на III Музейном форуме в Могилеве в 2016 г. в номинации «Лучшее представление музея в экспозиции форума». В 2018 г. открыта мемориальная доска классику еврейской литературы Менделе Мойхер-Сфориму. В 2019 г. установлен камень-валун и открыта информационная доска на трех языках на старом еврейском кладбище в г. Копыле.

Реализация проекта не завершена. Именно сейчас, когда прошло более полувека после Холокоста, когда мир так напряжен, так наэлектризован и агрессивен, гибнут люди – уроки Холокоста актуальны. Сегодня мир содрогается от глобальной ненависти, перед которой все заповеди, все постулаты человеческого сосуществования – ничто. Благодаря проекту и туристической привлекательности города в последние годы вырос поток туристов из ближнего и дальнего зарубежья на Копыльскую землю, к истокам своих предков. Это ностальгический туризм. К примеру, в 2019 г. Копыль посетила семья Шеймовичей из Флориды, семьи Пласе и Сигалович из Нью-Йорка, семья Фридман из Лос-Анджелеса с целью поиска родных. Книга «Память. Копыльский район» показала, что кто-то из оставшихся их родственников были расстреляны в гетто, судьба же других неизвестна. В музее гости оставили фото, привезенные из Америки, фото тех, кто жил здесь 100 лет назад и создавал историю города. У нас появились фотографии с видами старого Копыля, которого теперь нет. Так семья Розиных приехала из Израиля увидеть только город, где родился их дед, а нашла целый комплекс материала о нём в музее и увидела более чем 200 полотен кисти своего деда. Так стала проторенной дорогой дорога в Копыль на многие годы для эмигрировавших из семьи Розиных. Семья Нахмановичей из Казахстана познакомила Копыль с двенадцатым Героем Социалистического труда – их дедом. И сразу на Аллее Героев появился его портрет. «МЕККА» – так назвал наш Копыль профессор из Израиля, Израиль Бартер, посетивший город 16 августа 2017 года. Так формируется Память. На территории района находится 15 фрагментов усадебно-парковых комплексов, о чем и повествует маршрут «По бывшим усадьбам и паркам». К примеру, историко-культурный объект: «Фрагменты бывшей усадьбы» в Бобовне – усадьба известна со вт. пол. XVI века. С 1823 г. принадлежала Наркевичам-Иодкам. Сегодня потомки рода со всего мира приезжают к нам для проведения здесь конференций по научным открытиям,

к примеру, Якуба – электрического человека. Несколько лет назад была обнаружена надмогильная плита Томаша Наркевича-Иодко – владельца усадьбы «Пуково». В 2020 г. планируется новая встреча потомков рода, будет установлен камень валун с плитой на месте когда-то стоявшей каплицы, где и был похоронен Томаш. Таким образом, идет привлечение туристов, обратная взаимосвязь и обозначение историко-культурных объектов.

Посещаем и привлекателен туристический маршрут «По местам религии». В нач. XX века разнообразие религий на Копыльщине было представлено православными и католическими храмами, еврейскими синагогами и мусульманскими мечетями. Сегодня из духовного наследия их осталось немного. Маршрут ведет по всему району, где можно увидеть церкви, костел, старые еврейские и мусульманские кладбища, гору крестов, камни-следовики, камни с символами иудаизма, ислама, православия. Одним из пунктов остановки является д. Кудиновичи, где на кладбище лежит большой камень известный в народе как «Божий следок». На ровной поверхности камня высотой один метр виден отпечаток человеческой ступни длиной 25 см. Ниже под следом высечен в технике плоского рельефа крест, а сбоку сделано конусоподобное углубление, где собирается вода. Среди местного населения этот каменьпочитается и сегодня. На праздник Св. Роха сюда приносят пожертвования. А вода, что собирается в ямке, считается лечебной и лечит болезни глаз. Этот камень притягивает много посетителей, хотя добраться туда и не так легко. Почитаема и гора крестов около д. Харитоновка. История этого места очень богатая, чем-то схожая с историей места в городе-побратиме Йонишкис (Литва). Люди несли сюда свои кресты по случаю важнейших событий в их жизни и обращались с различными просьбами. Эта гора уничтожалась несколько раз и опять возрождалась. Сюда мы заново проложили тропу, сюда потянулись туристы.

У учащихся школ востребован маршрут «Тропами мужества», который включает посещение места партизанского боя в д. Лавы, партизанских землянок, памятника погибшим в бою, дота, рассказ у костра и партизанскую кашу, встречу с настоятелем Троицкого храма в д. Телядовичи и его благословление. Сегодня существует издание «Копыльщина туристическая», проект публиковала районная газета, с ним можно познакомиться на сайте музея, на сайте Копыльского райисполкома.

ДЗІКАРОСЛЫЯ РАСЛІНЫ Ў КУПАЛЬСКАЙ АБРАДНАСЦІ БЕЛАРУСАЎ ПАДЗВІННЯ: СІМВАЛІЧНЫ СТАТУС І РЫТУАЛЬНЫЯ ФУНКЦЫІ

Бабкова Ганна Уладзіміраўна,
студэнтка
УА «Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт»,
г. Наваполацк

Купалле – адно з самых значных свят беларускага народнага календара. Прымеркаванае да летняга сонцастаяння, яно з'яўляецца кульмінацыяй усяго гадавога земляробчага кола. Гэты час лічыцца кропкай найвышэйшага росквіту жыватворных сіл зямлі. Менавіта таму ў купальскіх рытуалах актыўна выкарыстоўваюцца і ўшаноўваюцца разнастайныя дзікаслыя расліны, якія ў гэты час надзяляюцца надзвычайнай сілай.

Даследаванне расліннага кода ў сістэме традыцыйнай культуры беларусаў Падзвіння з'яўляецца адным з напрамкаў этнаграфічнага краязнаўства ў Полацкім дзяржаўным універсітэце. Аналіз апублікаваных фальклорна-этнаграфічных крыніц і матэрыялаў палявых даследаванняў дазваляе вызначыць сімвалічны статус і рытуальныя функцыі дзікаслых раслін у сцэнарыі купальскага рытуалу Паўночнай Беларусі.

Абрадавыя дзеянні з ужываннем купальскіх зёлак вельмі пралангіраваныя па часе і выходзяць за рамкі ўласна Купалля. Трэба адзначыць, што сам працэс збору зёлак напярэдадні свята меў свае асаблівасці. Як адзначаў Е. Раманаў, падчас збору зёлак «абавязкова спяваюць купальскія песні, бо іначай кветкі не будуць мець гаючае сілы, нават пасля асвячэння іх у царкве» [5, с. 211–212]. Гэта падкрэслівае архаічныя асновы купальскай абраднасці і, у прыватнасці, высокі сімвалічны статус «купальскіх зёлак» у беларускай традыцыйнай культуры.

Адкрытым застаецца пытанне, якія менавіта расліны збіралі на Купалле. Як адзначаюць этнолагі Полацкага ўніверсітэта, «сучасныя палявыя даследаванні паказваюць, што «рэестр» купальскіх зёлак у народнай традыцыі не з'яўляецца строга вызначаным» [2, с. 27]. Калі гаворка ідзе пра збор зёлак, значная частка інфармантаў паведамляе аб зборы ўвогуле ўсіх зёлак, што дасягаюць росквіту ў гэты час. Аднак існуе шэраг найбольш часта фігуруючых раслін, які ўключае ў сябе *купалку, святаяннік, васілёк, мар'яннік, рамонак* і *мацярдушку*. З гэтага пераліку можна асобна вылучыць святаяннік і купалку, як расліны, назвы якіх ёсць вытворнымі ад назвы каляндарнага абраду, што вызначае іх як абавязковы атрыбут рытуалу. Такім чынам, можна лічыць, што цудадзейная сіла купальскага букета абумоўлена менавіта часам збору, рытуальным канктэкстам, а не асаблівымі ўласцівасцямі асобна ўзятых раслін.

Існуе пэўная спецыфіка і ў абрадавым выкарыстанні дзікаросłых зёлак. Значная частка раслін ёсць функцыянальнай ужо ў рамках Купалля. У першую чаргу, гэта расліны, якім прыпісваліся моцныя апатрапейныя якасці. Купалле лічылася часам, калі актывізавалася «нячыстая сіла»: чараўнікі, ведзьмы, русалкі, якія імкнуліся пашкодзіць здароўю і дабрабыту чалавека. Таму вялікая ўвага надавалася менавіта засцерагальна-ахоўным абрадавым дзеянням.

У якасці апатрапея на тэрыторыі Падзвіння актыўна ўжываліся *крапіва* і *дзядоўнік*. Менавіта гэтыя расліны выкарыстоўваліся для аховы хатняй жывёлы ад шкоднага ўздзеяння чараўнікоў і «малочных ведзьмаў». Крапіву і калючы «дзед» клалі на парозе ці вешалі на сцены хлявоў. Апатрапейныя якасці гэтых зёлак хутчэй за ўсе заснаваны на іх рэальных «агрэсіўных» біялагічных асаблівасцях. «Дзед вот есць, калючы, расцет такі калючы. Вот, тут раней многа было. Калючы, калючы гэты быў дзед … дык гэтага дзеда калючага вешалі на ноч у хлеве, за дзвярмі. Гэта была ўжо зашчыта ад чарадзея гэтага дзеда калючага»[1]; «Могут сурочыць, і скаціна ёсьць, што скаціна можыць і здохнуць … Нада каля хлева на Купалку абкладаць крапівай-жыгучкай…» [3, с. 298].

Як апатрапей таксама выкарыстоўваліся вянкі з купальскіх зёлак. Вянок у купальскай абраднасці беларусаў увогуле з'яўлялся вельмі важным элементам, які сумяшчаў у сябе як медыятыўную, так і ахоўную функцыі. На Падзвінні зафіксаваны звесткі аб кветках, вянок з якіх засцерагаў ад шкоднага ўздзеяння русалкі на чалавека. Цікавасць у тым, што гэтыя кветкі вырошчвалі самі русалкі. «Вот на Івана хадзілі збіралі цвяты купалінка. Эта ж русалка іх ужо садзіла, вянкі вілі з іх. Яна тады тога чалавека абіжаць ня бу-

[1] Фальклорны архіў Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта (ФАПДУ): Зап. у 2010 г. Аўсейчык У. Я. ад Пілімон Галіны Іосіфаўны, 1935 г.н. у в. Шо Глыбоцкага р-на.

дзець, хто вянкі [віець], хто пачытаець яе» [4, с. 83–84]. Ахоўнае ўздзеянне купальскага вянка распаўсюджвалася не толькі на чалавека, але і на жывёліну. На поўначы рэгіёну, у Верхнядзвінскім і Расонскім раёнах, плялі вянкі для хатняй жывёлы: «Перад Купалам дзяўчаты цвятоў разных насабіраюць па полю і вянкі плялі, а патом гэты вянок карові на рогі адзявалі, толька сваёй, так убіралі кароў» [1, с. 208].

Неад'емнай часткай купальскай абраднасці на ўсёй тэрыторыі Беларусі з даўніх часоў з'яўлялася варажба. Сярод шэрагу купальскіх варожбаў існавалі такія, дзе выкарыстоўваліся менавіта зёлкі. Варажылі як на шлюб, так і на здароўе і дабрабыт кожнага з сямейнікаў. Адной з такіх варожбаў было пляценне дзяўчатамі вянкоў з купальскіх зёлак, якія потым кідалі на ваду, каб даведацца пра будучы шлюб. «*На Купалле плялі вянкі дзяўчаты: адзін вялікі, другі маленькі. Пускалі ў дваннаццаць гадзін ночы. Малеткі (гэта задуманы хлопец) павінен быў падплыць пад вялікі (дзяўчыны). Калі падплыве – выйдзе за гэтага хлопца замуж*»[2]. Таксама даведацца пра шлюб дапамагала зёлка «багатырка», якую ўторквалі ў сцяну хаты і чакалі, чыя кветка распусціцца першая – тая дзяўчына і пойдзе замуж. «*Ну сабіралі цвяточкі разныя. Такія былі багатыркі, прынасілі, торкалі ў хаце, перад Купалам, перад Янам. А тады каторая, эта самае. Дзеўка, як распусціцца (кветка) замуж скора пойдзець. Варажба такая была*»[3].

Падобным чынам варажылі пра здароўе і будучы лёс кожнага члена сям'і: «*Беленькая, распушыцца, як адуванчык… Ну дык вот прынасілі ўжо ў дом на гэта перад Купалай і торкалі ў сцяну. На кажнага члена сям'і гэтую купалачку. І чыя расцвіцець лепей – даўжэй жыць будуць*». – «А калі наадварот засохне?» – «*Ну, вродзе, ужо гэта к смерці*»[4].

Акрамя зёлак, што выкарыстоўваліся падчас Купалля, вялікая колькасць раслін захоўвалася і ўжывалася на працягу ўсяго года. Але гэтаму папярэднічала выкананне пэўных умоў. На наступны дзень пасля Купалля зёлкі неслі асвячаць у храм, што яшчэ больш узмацняла іх сакральны статус. «*Ну, сабіралі, казалі на Яна нада насабіраць. А тады няслі гэтыя кветкі ў цэркву і свенцілі*»[5]. Паказальным у гэтым плане з'яўляецца захоўванне купальскіх зёлак менавіта на покуці за абразамі. «Гэтыя зёлкі ўсягды саблюдаем, дзяржым, і цяпер у меня за абразом ёсць, ну яны высахнуць, каб нігдзе не валяліся, я па-

[2] ФАПДУ: Зап. у 1999 г. Шухлеў К. ад Жарнасек Надзеі Іванаўны 1929 г.н. у в. Каз'яны Ушацкага р-на.

[3] ФАПДУ: Зап. у 2012 г. Аўсейчыкам У. Я. ад Карнацэвіча Анатоля Уладзіміравіча, 1931 г.н. у в. Верацеі Пастаўскага р-на.

[4] ФАПДУ: Зап. у 2010 г. Аўсейчык У. Я. ад Пілімон Галіны Іосіфаўны, 1935 г.н. у в. Шо Глыбоцкага р-на.

[5] ФАПДУ: Зап. у 2012 г. Аўсейчык У. Я. ад Зубовіч Валянціны Уладзіміраўны, 1933 г.н. у в. Лапішкі Глыбоцкага р-на.

лажу за святы абраз…»[6]. Такім чынам, асвячэнне купальскіх зёлак у храме падвышала іх сакральны статус у традыцыйнай карціне свету беларусаў.

Расліны, нарыхтаваныя ў часе Купалля актыўна выкарыстоўваліся ў сістэме народнай медыцыны. «*Калі хто захварэе, гаспадыня бярэ з бажніцы жменю іванаўскай травы, раздзьмухвае вуголле на засланцы ці ў чарапку, моліцца Богу і святому Івану і абкурвае хворага*» [2, с. 27–28].

Таксама асвечаныя зёлкі выкарыстоўвалі ў якасці апатрапея. Іх падпальвалі, каб адвесці чары, дурное вока і нават навальніцу. «*Гэтай жа травою абкурваюць дом, хлявы, свірны і іншыя пабудовы, калі ў доме пабудзе чалавек з дурным вокам ці ведзьма або вядзьмар*» [2, с. 27–28]; «А ад чаго гэтыя зёлкі? Памагаюць можа?» – «*Вот находзіць туча, граза, вот гэтыя зёлачкі возьмеш, запаліш, пожыгнаешся, ну вот гэтак даўней было*»[7].

Калі частка купальскіх зёлак заставалася нявыкарыстанай да наступнага Купалля, то іх ні ў якім разе не выкідалі, як простае смецце. «*Все сжыгаецца. Старынное все сжыгаецца. А бросаць под ногі нельзя*»[8]. Падкрэсленая абавязковасць менавіта спальвання зёлак яшчэ раз пацвярджае паважнае стаўленне да іх чалавека і наяўнасць высокага сакральнага статуса ў традыцыйнай карціне свету беларусаў.

Палявыя даследаванні паказваюць істотныя змены ў рытуальным выкарыстанні зёлак у часе Купалля. Напрыклад, крапіва і дзядоўнік як магічныя абярэгі ад ведзьмаў-малочніц практычна не выкарыстоўваюцца, бо пагалоўе хатняй жывёлы ў сучаснай вёсцы істотным чынам скараціласа. То бок паступова знікае сам аб'ект ахоўвання. Таксама змяняецца рэестр купальскіх зёлак, пераважная роля надаецца культурным раслінам, садовым кветкам замест дзікарослых. Асвячаць у храме нясуць пераважна букеты з уласных палісаднікаў. Гэта звязана з тым, што для пажылога пакалення, якое лічыць працэдуру асвячэння кветак абавязковай, значна прасцей сабраць кветкі каля дома.

Такім чынам, сучасныя палявыя даследаванні паказваюць, што дзікарослыя расліны ў рамках купальскай абраднасці беларусаў Падзвіння выконвалі апатрапейную, лекавую і медыятыўную функцыі і з'яўляліся неад'емным атрыбутам каляндарнага рытуалу. З цягам часу адбыліся істотныя змены ў абрадавых дзеяннях, звязаных з купальскімі зёлкамі, але менавіта гэтая трансфармацыі сведчыць аб жыццяздольнасці традыцыі, якая мадыфікуецца і рэагуе на сацыякультурныя працэсы, што адбываюцца ў беларускай вёсцы.

---

[6] ФАПДУ: Зап. у 2012 г. Аўсейчык У. Я. ад Андрэевай Гелены Міхайлаўны, 1935 г.н. у в. Канстанцінава Глыбоцкага р-на.

[7] ФАПДУ: Зап. у 2012 г. Аўсейчык У. Я. ад Андрэевай Гелены Міхайлаўны, 1935 г.н. у в. Канстанцінава Глыбоцкага р-на.

[8] ФАПДУ: Запісана ў 2012 г. Лобачам У. А. ад Ленкевіч Ксеніі Міхайлаўны, 1926 г.н. у в. Верацеі Пастаўскага р-на.

Літаратура

1. Кухаронак, Т. І. Купальская абраднасць на Віцебска-Пскоўскім памежжы / Т. І. Кухаронак // Беларускае Падзвінне: вопыт, методыка і вынікі палявых і міждысцыплінарных даследаванняў : зб. навук. арт. IV міжнар. навук. канф. да 50-годдзя Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта. – Полацк, 19–20 крас. 2018 г. / Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт ; пад агул. рэд.: А. І. Корсак. – Наваполацк, 2018.

2. Полацкі этнаграфічны зборнік. – Вып. 1. Народная медыцына беларусаў Падзвіння. У 2 ч. Ч. 1 / склад. А. У. Лобач, У. С. Філіпенка. – Наваполацк : ПДУ, 2006. – 148 с.

3. Полацкі этнаграфічны зборнік. – Вып. 1. Народная медыцына беларусаў Падзвіння. У 2 ч. Ч. 2 / склад. А. У. Лобач, У. С. Філіпенка. – Наваполацк : ПДУ, 2006. – 332 с.

4. Полацкі этнаграфічны зборнік. Вып. 2. Народная проза беларусаў Падзвіння. У 2 ч. Ч. 1 / склад. А. У. Лобач. – Наваполацк : ПДУ, 2011. – 292 с.

5. Романов, Е. Р. Белорусский сборник / Е. Р. Романов. – Вильно : Тип. А. Г. Сыркина. – 1912. – Вып. VIII. – 411 с.

ГЕНДАРНЫЯ АСПЕКТЫ ШКАДАНОСНАЙ МАГІІ Ў НАРОДНАЙ КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСАЎ ПАДЗВІННЯ

Бондар Ірына Генадзьеўна,
студэнтка
УА «Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт»,
г. Наваполацк

У свядомасці прадстаўнікоў беларускай традыцыйнай культуры, незалежна ад рэгіёну, існуе вобраз людзей, якія валодаюць звышнатуральнымі здольнасцямі і могуць уплываць на знешні свет як у пазітыўным, так і ў негатыўным ключы. Уяўленні пра асоб, якія могуць аказваць шкаданосны ўплыў на навакольны свет, застаюцца даволі трывалымі і ў сучаснай культуры вясковага насельніцтва Беларусі. На тэрыторыі Падзвіння такія людзі найчасцей маюць назву *чараўнік* і *чараўніца*, радзей – *вядзьмак* (*ведзьма*), альбо *калдун* (*калдунья*). Разам з тым, вобраз чараўніка (чараўніцы) у традыцыйнай карціне свету далёка не стэрэатыпны і мае шмат нюансаў, не ў малой ступені абумоўленых гендарнымі фактарамі.

У народнай інтэрпрэтацыі мужчыны і жанчыны, якія валодаюць магічнымі здольнасцямі, істотна адрозніваюцца, бо жаночае чарадзейства заўсёды разглядаецца як з'ява ніжэйшага парадку, звязаная з гаспадарчымі справамі, чым мужчына-чараўнік практычна не займаецца. Вядомы даследчык народнай культуры Віцебшчыны М. Нікіфароўскі адзначыў у сваёй працы, што

чарадзеямі могуць быць як мужчына, так і жанчына. Таксама ён піша, што жанчыны звычайна займаліся «бабскімі справамі» – чараваннем хатняй скаціны, псотай на палетках і да т.п. Мужчыны ж, хоць таксама могуць гэта рабіць, але амаль ніколі не апускаюцца да такіх заняткаў [2, с. 283].

Пад «бабскі справамі» маецца на ўвазе адабранне малака ў кароў, а таксама псаванне іх, насыланне хвароб, сурокі, заломы на неўраджай, падлогі, але гэта характэрна для XIX–XX стагоддзяў. Псаванне жывёліны або знішчэнне ўраджаю былі накіраваныя не толькі на карысць чараўніцы, але і на шкоду гаспадара. У большасці выпадкаў чараўнікі шкодзілі сваім суседзям, і прычынай, як правіла, былі побытавыя канфлікты. Фальклорныя наратывы пра ведзьм-малочніц у значнай колькасці зафіксаваныя этнаграфічнымі экспедыцыямі ПДУ практычна ва ўсіх раёнах Віцебшчыны. *«У аднаго хазяіна нехта адабраў у каровы малако. Ён пайшоў да знахара, а той яму сказаў: «Паглядзі добра, што ў цябе ў хляве ёсьць". Вярнуўся дамоў хазяін, а каля дзвярэй у хлеў сядзіць жаба. Ён за сякеру і адсёкёй лапу [...] А заўтра яго дачка з парубленай рукой хадзіла і плакала» (Ушацкі р-н)* [4, с. 13].

У другой палове XX – пачатку XXI стагоддзя актуальным сюжэтам у апавяданнях пра чарадзейства з'яўляецца ўзгадка пра шкодныя *падлогі* – наўмыснае і таемнае размяшчэнне ў жыццёвай прасторы чалавека (сям'і) рэчаў ці прадметаў з выразнай сімволікай смерці ці хваробы. Актуалізацыя чараў супраць асабістай долі чалавека (здароўя, сямейнага ладу) ці яго прысядзібнай гаспадаркі абумоўлена тымі абставінамі, што пагалоўе хатняй жывёлы, як аб'ект магічнага уздзеяння, радыкальным чынам зменшылася. *«І аднажды я ўвідзела сваю саседку, выбігаюччай [...] Всё там падкладавалі [...] всякія вузлы накручана [...] Ані ж тагда не должны з кем-та разговарівать [...] І клубніка была красная і крупная, вся высохла до едзінава! [...] І я нашла там пакет такой, чэво-та там накручана» (Верхнядзвінскі р-н)*[9]*; «Адна баба адбіла ў другой мужыка. [...] І тут пачала гэта другая сохці, бо першая падкінула ёй яйка пад хату. Другая жонка спужалася і кінула тое яйка ў раку. Яна сразу жа палепшыла, але мужык той памёр» (Ушацкі р-н)* [4, с. 17].

Шырока распаўсюджаным уяўленнем адносна ведзьм з'яўляецца і матыў іх ператварэння ў розных жывёл, калі фізічныя пашкоджанні, нанесеныя апошнім, дазваляюць выявіць ведзьму ў вясковым соцыуме. *«Дружыў парэнь з дзяўчонкай. Як толькі сядуць на лавачцы, а кошка бегаець [...] не даець ім пасядзець [...] Тады [...] узяў з сабой тапор і як толькі кошка бегла, ён ёй па лапе і адсек лапу. [...] Прыходзіць, а маць на печы ляжыць. [...] Эта сын мацеры руку адсек» (Лепельскі р-н)* [4, с. 7–8].

[9] Фальклорны архіў Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта (ФА ПДУ): зап. Бондар І. у 2019 г. ад Рудлевскай Ганны Станіславаўны, 1943 г.н. у г. Верхнядзвінск.

Мужчыны-чараўнікі, паводле ўяўленняў беларусаў Падзвіння, заўсёды лічыліся мацнейшымі за жанчын-чараўніц. *«Чараўнікі [...] І бабы і мужукі бываюць. Але сіла ў мужчыны ёсць крапчэйшая» (Сененскі р-н)* [4, с. 37]; *«Мужыкі болей чаравалі, большая сіла ў іх была» (Чашніцкі р-н)* [4, с. 63]. У сваю чаргу, чараўнікі падзяляліся паводле сваёй кампетэнцыі (сілы) на «сапраўдных» (моцных) і «слабых». Прынцыповае адрозненне паміж імі заключалася ў тым, што «слабы» чараўнік мог толькі шкодзіць людзям, а «моцныя» – маглі як шкодзіць, так і дапамагаць. Гэтае адрозненне ляжыць у аснове канфлікту або спаборніцтва паміж «слабымі» і «моцнымі» чараўнікамі. *«Адзін хваліцца, што я ўмею. І другі [...] “Раз ты ўмееш дзелаць, то ідзі, Вікенцій [...] прынясі мне рэдзьчыну” [...] Пайшоў дзед і прынёс рэдзьчыну. Тады гаворыць: “Возьмі яе разрэж. На табе кусок, і мне кусок. Калі вы зделаеця, каб яна была чорная, а тады белай назад”. Гэты ўзяў і здзелаў яе чорнай, і гэты ўзяў – чорнай. Ну а тады, гавораць: “Здзелай белую”. Дык адзін здзелаў, а другі ня здзелаў. Дык гэты, каторы чорную здзелаў і белую, падышоў і гэтай рэдчынай як удзяліў яму ў морду!» (Талачынскі р-н)* [4, с. 52].

Заўважым, што падобны матыў адсутнічае ў фальклорных наратывах пра ведзьм, якія ў традыцыйнай карціне свету беларусаў былі суаднесены толькі са шкаданоснай дзейнасцю.

Статус мужчын-чараўнікоў заўсёды ацэньваецца больш высока за статус жанчын-чараўніц, бо менавіта мужчынам, якія валодалі магічнымі ведамі, была ўласціва ўлада над ваўкамі, змеямі, пчоламі, а таксама прыроднымі стыхіямі. У прыватнасці, як сведчаць палявыя запісы, моцныя чараўнікі маглі выклікаць град, віхор, буру. *“А яшчэ баба адна гаварыла, што сама бачыла, як Дрозд вызываў віхор на пшаніцу. [...] А ён стаіць каля поля, каля пшаніцы, раскінуў рукі і пачаў імі махаць. І раптам як узняўся сільны вецер, які ўсю пшаніцу паклаў на зямлі» (Міёрскі р-н)* [3, с. 88].

Дагэтуль захоўваецца перакананне ў сувязь чараўнікоў і знахараў з паўзунамі (змеямі), ёсць асобае правіла аб тым, што «людзям ведаў» нельга забіваць змей. Гэты негалосны закон жорстка выконваўся чараўнікамі і знахарамі. *«Так ён [...] браў любую змею рукамі. Он знаў, гдзе яе узяць. І ні адна змея (не кусала. – К. А.). Вот пасадзіць на руку і гладзіць яе, [...] і змея яго нікагда не ўкусіць. Нікагда!» (Полацкі р-н)* [4, с. 88].

Прасочваецца адметная сувязь чараўнікоў і з ваўкамі. Існуе тры сюжэтныя лініі «ваўчынай тэмы», калі чараўнік: мае мыгчымасць ператварацца ў ваўка, або ператварае ў ваўкоў іншых людзей, ці кіруе ваўкамі і кантралюе іх. Здольнасць ператварацца ў ваўка прыпісваецца толькі моцным чараўнікам, бо гэта дазваляе ім эфектыўна рэалізоўваць свае задумы. Варта заўважыць, што матыў ператварэння ў ваўка вядомы яшчэ з часоў ранняга

сярэднявечча, калі такая здольнасць прыпісвалася легендарнаму полацкаму князю Усяславу Брачыслававічу.

Гэтаксама чараўнікі выступаюць і як магічныя гаспадары ваўкоў. *«І вот у нас там расказвыла адна жэншчына [...] Яна ідзець, а ён кажа на яе, гэты Васіль: “Ты хочаш ваўка ўвідзець?” А яна кажыць: “Хачу. І вот перада мной сейчас становіцца волк. Я, – гаворыць, – анямела, стала, не знаю, што мне рабіць. Ай, не хачу ўжо відзець яго”. – “Счас, – гаворыць, – ваўка не станіць» (Ушацкі р-н)* [4, с. 71–72].

Найчасцей з’явы ператварэння чараўніком людзей у ваўкоў сустракаюцца ў кантэксце вясельнага сцэнарыя. Але звяртае на сябе ўвагу тое, што гэтае ператварэнне выконвае функцыю пакарання за парушэнне традыцый і сацыякультурных норм. Напрыклад, за ігнараванне статуса чараўніка або за непавагу да яго на вяселлі. «*Адна пара жанілася, свацьба ў нас была. А саседа ні прыгласілі. А ён што здзелаў. [...] Дык дзеўка гэта ваўчыцай абярнулася, а жаніх – ваўком, бегаюць па полю. Дык таго чалавека прыгласілі, напаілі. А каб аддзелаць, ён іх цераз ізгароду турнуў. Во, як было» (Ушацкі р-н)* [4, с. 52].

Чараўніцтва закранала ўсе сферы жыццядзейнасці чалавека, то бок, яго фізічнае і псіхічнае здароўе, сямейныя і грамадскія адносіны, гаспадарчы і прафесійныя заняткі. Моцныя чараўнікі мелі свае функцыі ў вясковым соцыуме. Калі ў вёсцы быў такі моцны чараўнік, то яго абавязкова звалі на вяселле, а ведзьм амаль ніколі не запрашалі. Такім чынам чараўнік падтрымліваў сваю асабістую негалосную ўладу ў вёсцы. Ён выступаў своеасаблівым абярэгам для маладых, ён мог выявіць і абясшкодзіць чары, якія былі на маладых, або пакараць таго, хто збіраўся гэта зрабіць або ўжо зрабіў. Але калі чараўніку не аказвалася належнай увагі, то тады вяселле магло скончыцца сумна: «*Вот я гэта, як вышла замуж у дзярэўню Пранікі. Там расказвалі, была свадзьба, і аднаго мужчыну там не ўгасьцілі: не далі там выпіць. Ну і ён [...] падробіў маладой, што яна завалілася, як нежывая. Тады і дагадаліся. І ўгасцілі. І ўсе было харашо» (Ушацкі р-н)* [4, с. 32]. Аналагічную з’яву, калі чараўнік на вяселлі карае непрыяцеляў, яшчэ ў першай палове XIX стагоддзя апісаў вядомы беларускі літаратар Ян Баршчэўскі [1, с. 19–20], што ўказвае на трывалы і кансерватыўны характар падобных уяўленняў у традыцыйным светапоглядзе беларусаў Падзвіння.

Аналіз фальклорна-этнаграфічных матэрыялаў паказвае, што статус мужчыны-чараўніка ў народнай культуры Паўночнай Беларусі быў больш высокі за статус жанчын, якія займаліся выключна шкаданоснай магіяй. Аднак наратывы пра мужчын-чараўнікоў, якія фіксуюцца на тэрыторыі Падзвіння ў апошнія дзесяцігоддзі, маюць пераважна характар успамінаў пра рэаліі 1950–1970 гадоў. Як актуальная з’ява сучаснага сельскага ландшафту

Віцебшчыны мужчыны-чараўнікі ўжо практычна не ўзгадваюцца. На сённяшні дзень у апавяданнях пра чарадзейства найбольш фігуруюць жаночыя вобразы. Пры гэтым, у адрозненне нават ад сярэдзіны XX стагоддзя, адбываецца змяшчэнне сферы дзейнасці, калі меркаваныя ведзьмы пераносяць свае шкаданосныя практыкі з хатняй жывёлы і палеткаў на здароўе людзей і іх асабісты лёс.

Літаратура

1. Баршчэўскі, Я. Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях / Я. Баршчэўкі. – Мінск: Мастацкая літаратура, 2005. – 214 с.

2. Никифоровский, Н. Я. Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи… Витебской Белоруссии / Н. Я. Никифоровкий. – Витебск : Губерн. Тип-литограф., 1897. – 338 с.

3. Полацкі этнаграфічны зборнік / склад. У. А. Лобач, У. С. Філіпенка. – Вып. 1: Народная медыцына беларусаў Падзвіння: у 2 ч. – Ч. 2. – Наваполацк : ПДУ, 2006. – 332 с.

4. Полацкі этнаграфічны зборнік / уклад., прадм. і паказ. У. А. Лобача. – Вып. 2: Народная проза беларусаў Падзвіння: у 2 ч. – Ч. 2. – Наваполацк : ПДУ, 2011. – 366 с.

ИСТОРИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТУРИСТИЧЕСКИХ ОБЪЕКТОВ ПИНСКОГО РАЙОНА

Демьянов Сергей Александрович,
старший преподаватель
УО «Полесский государственный университет»,
г. Пинск

Бердник Андрей Михайлович,
студент
УО «Полесский государственный университет»,
г. Пинск

Пинский район представляет собой один из значимых центров развития туризма в Брестской области, обладающих достаточными культурно-историческими и природными ресурсами для формирования центра туристского спроса. Однако такие факторы, как удаленность от ключевых транспортных путей, центров формирования туристского предложения и незаинтересованность органов власти в развитии туристской зоны привели к снижению аттрактивности и популярности района. Для решения данной задачи необходимо провести анализ аттрактивности объектов туристиче-

ского интереса в регионе, позволяющий выявить наиболее привлекательные туристические объекты.

Одним из религиозных центров Пинского района, наряду с Пинском, является Логишин, который известен еще с 1552 г. – тогда он входил в Пинский повет Брестского воеводства. На протяжении XVI–XVII вв. этим местечком владели Радзивиллы, Огинские, а затем Любецкие. Первый костел в Логишине был построен в 1634 г. на средства пинского старосты Альбрехта Радзивилла [3, с. 169]. Спустя 9 лет селение получило Магдебургское право и герб, уникальный свой полиформой: на синем барочном щите изображен волк с лосиными ногами. То есть наблюдается причудливое сочетание традиционных обитателей белорусских лесов как единого существа.

На протяжении XIX в. в Логишине действовали мельницы Айзенберга, Бунькевича, Хазана и Дубимского, Марцинкевича, маслобойня и мельница Циперштейна и кожевенный завод Фридмана [1, с. 173]. К концу XIX в. в городе были построены каменные торговые ряды, открылась еврейская молитвенная школа. А в 1863 г. была вновь отстроена Спасо-Преображенская церковь. Соседствует с церковью костел Святых Петра и Павла (1907–1909 гг.). Острый шпиль неоготического костела является архитектурной доминантой Логишина. Однако главная жемчужина костела – Санктуарий Матери Божьей Логишинской, который ежегодно привлекает сотни паломников. Икона Богоматери с младенцем, оставленная шведским отрядом во время Северной войны, была передана в костел. Иконе приписывают множество случаев исцеления и помощи в сложных ситуациях, за что она обрела славу чудотворной. После губительного пожара в костеле в XIX в. икону передали на хранение в Спасо-Преображенскую церковь, и только в 1930-е гг. она была возвращена в костел Святых Петра и Павла. В 1997 г. Богоматерь Логишинская была коронована папскими коронами. Ежегодно процессии пилигримов стекаются в Логишин, чтобы отдать дань одной из самых почитаемых святынь Полесья.

В непосредственной близости к Пинску расположена деревня Пинковичи. История Пинкович насчитывает 520 лет, а ее начало связано с потомками пинского князя Михаила Константиновича из рода Курцевичей. В различные периоды истории Пинковичи принадлежали Войцеховичам, Огинским и Скирмунтам. В 1904–1906 гг. в Пинковичской школе работал учителем классик белорусской литературы Якуб Колас. Через 60 лет в здании бывшей школы был открыт народный литературно-этнографический музей. На территории музея также располагается памятник природы – «Колодец Якуба Коласа». Говорят, что вода из этого колодца придавала природную силу и энергию молодому белорусскому классику. В октябре 1934 г. Пинковичи посетила член Американского географического общества Луиза Арнер Бойд. Сегодня возле музея уста-

новлен памятный знак в честь ее экспедиции. Пинковичи могут похвастаться и сакральным объектом – Покровской церковью, которая была построена еще в 1830 г. и относится к полесской школе деревянного зодчества.

Архаичная деревушка Кудричи, затерянная меж трех полесских рек – Припяти, Ясельды и Пины, в следующем году отметит свое 465-летие. Ее захватывающая история будто остановилась и застыла до наших дней. Еще недавно дома в Кудричах выглядели как неприступные крепости – ведь непроходимые болота и большая вода надежно защищали их от внешних угроз. Сама деревушка имеет одну единственную улицу, но не совсем обычную: скорее это жилые островки, соединенные между собой насыпными дорогами.

Кудричам долгое время прочили стать полесским скансеном (музеем под открытым небом), демонстрирующим быт полешуков на рубеже XIX–XX вв. Здесь действительно сохранилась застывшая во времени аутентичность архитектуры и быта «людей на болоте»: деревянные хаты и хозяйственные постройки, крытые болотным камышом, рабочий инвентарь, лодки и рыболовные приспособления. Здесь также можно увидеть оригинальный способ хранения пищи, раскладки дров и множество других интересных вещей. Кудричи стали постоянным местом жительства не только полешуков, но и аистов, гнезда которых можно встретить повсюду.

Однако в настоящее время этот уникальный полесский скансен тихо отмирает и потихоньку превращается в дачный поселок. Много интересного об истории Кудрич и жизни «людей на болоте» может поведать местный староста Моисей Елисеевич Махновец, который бережно чтит традиции полешуков. Для любителей активного туризма местные жители предлагают туристический маршрут «ЗК» – Кудричи–Качановичи–Кривичи, который знакомит туристов с прекрасными природными ландшафтами Пинского Полесья и аутентичностью полесских деревень [2, с. 11].

Полесье – это уникальный край с богатой историей. Особенно стоит выделить деревню Качановичи. Первые упоминания этого поселения датируются 1378 г., когда здесь обосновался старинный шляхетский род Качановских герба «Остоя». Местные жители уже на протяжении нескольких столетий известны как искусные рыбаки и пчеловоды. Дары природы они возили на лодках на продажу в Пинск. Известный белорусский художник и этнограф Язэп Дроздович, находясь в 1926 г. в Качановичах, зарисовал местную каменную каплицу и церковь Святой Параскевы Пятницы. Церковь, однако, впоследствии была закрыта, а в 1960-е гг. полностью разрушена [1, с. 275].

Американская исследовательница Белорусского Полесья и член Американского географического общества Луиза Арнер Бойд во время своей полесской экспедиции останавливалась в Качановичах, о чем свидетельствует оставленный ею фотографический материал и воспоминания отца Николая

Качановского. Сам Николай Качановский, продолжая традиции полесского бортничества своего именитого шляхетского рода, содержит в Качановичах агроусадьбу, большую пасеку и музей бортничества. Коллекция музея «Полесский бортник» включает более 50 колод, возраст некоторых из них насчитывает порядка 100 лет. На территории агроусадьбы также есть конструкция, демонстрирующая, как добывали мед из колод на деревьях.

Недалеко от агроусадьбы расположен гидроузел «Качановичи» и плотина, которая создает искусственный водопад высотой два метра. Гидроузел располагается в живописном месте и привлекает любителей активного загородного отдыха.

Не меньшую роль в сохранении традиций и культуры полешуков играют Мерчицы. Официально первое упоминание о Мерчицах датируется 1514 г., однако эти места были известны еще во времена Киевской Руси, а в каменном веке здесь располагалась стоянка первобытных людей. Мерчицы могут похвастаться и известными людьми. Здесь основал родовое гнездо переселенец из Польши Петр Твардовский. Самым известным в семье стал его сын Юзеф – доктор философии, профессор, ректор Виленского университета в эпоху филоматов и филаретов [1, с. 423]. После подавления восстания и увольнения из Виленского университета Юзеф вернулся домой в Мерчицы, где продолжил свою образовательную и просветительскую деятельность. А в октябре 2017 г. здесь открылся Центр традиционной культуры и быта «Спадчына Палесся». В шести экспозиционных залах размещены тканые, гончарные и деревянные изделия ручной работы, белорусские национальные костюмы и многочисленные предметы истории. В музее можно также поучаствовать в традиционных полесских обрядах.

Пинское Полесье славилось предпринимательскими и промышленными традициями, ведь неспроста деревню Поречье называли «Ливерпуль на Ясельде» за развитое промышленное производство. Поречье берет отсчет своей славной истории в далеком 1495 г., когда пинская княжна Мария пожаловала Матвею Гричине два дворища в этих местах. В начале XVII в. собственниками поселения стали Терлецкие, затем Огинские. Однако расцвет деревни приходится на эпоху шляхетского рода Скирмунтов, при которых был построен усадебный дом и разбит парк. В 1830-х гг. Александр Скирмунт основывает здесь несколько заводов и фабрик. В Поречье в разные периоды истории работали: сахарный завод (был лучшим в Минской губернии), крупнейшая суконная фабрика, а также винокуренный завод [4, с. 496]. При этом Скирмунты хорошо оплачивали труд своим работникам и выступали за отмену крепостного права.

Позже Поречье переходит к внуку Александра – выдающемуся хозяйственному и политическому деятелю – Роману Скирмунту. Хорошее образо-

вание, широкий кругозор и гибкость ума позволили ему успешно управлять богатым промышленным наследием Скирмунтов. Несмотря на свой статус, Роман Скирмунт всячески помогал крестьянам: выплачивал большие зарплаты, предоставлял лес для постройки домов, запустил автобус из Поречья до Пинска, ежегодно организовывал сельскохозяйственные ярмарки с призами и даже спас однажды поречан от расправы. Роман Александрович впоследствии стал премьер-министром БНР, депутатом польского и российского парламента [4, с. 499]. Он прославился как истинный патриот Беларуси и национальный деятель, внесший значительный вклад в становление белорусского государства. До наших дней в Поречье сохранилась лишь церковь Рождества Богородицы (1912), оборонительные сооружения Первой мировой войны, здание сахарного завод и парк «Поречье» [4, с. 496]. На окраине этого парка находится могила Романа Скирмунта.

На территории Пинского района располагается несколько природных парков, самый известный из них – «Дубой». История местечка Дубой насчитывает более 520 лет. На протяжении XVI в. Дубой принадлежал Карповичам, Веренич-Стаховским, Огинским и Радзивиллам. А в 1630-е гг. Канцлер Великий литовский и пинский староста Альбрехт Радзивилл подарил имение Дубой пинским иезуитам [4, с. 137]. Во время своего обучения в пинском иезуитском коллегиуме здесь жил известный историк, поэт и автор «Истории польского народа» Адам Нарушевич. Основал уникальный парк и дворец шляхтич Ян Полоз. Во второй половине XVIII в. владельцем имения стал гетман ВКЛ граф Огинский, который распорядился создать здесь уникальную водную систему, не повторяющуюся больше нигде в Беларуси. Во времена Куженецких Дубой посетил король Речи Посполитой Станислав Август Понятовский в сопровождении епископа Адама Нарушевича. Богатая история местечка Дубой оставила нам одноименный парк, церковь Рождества Богородицы (1811 г.), костел Воздвижения Святого Креста (XVIII в.) и каплицу на воинском кладбище (конец XIX в.). Церковь Рождества Богородицы построена в стиле классицизма с редкой восьмигранной формой зала [4, с. 138]. В парке также сохранилось несколько строений.

Парк Дубой имеет статус памятника природы республиканского значения, здесь произрастает несколько десятков экзотических пород деревьев и кустарников. Особое место в парке занимает дуб королевы Боны, возраст которого насчитывает более 450 лет. В парке также есть пасечный остров, или остров любви, который связан с трагической любовной историей. Насладиться местными красотами можно в агроусадьбе «Дубое над Пиной», в которой просматриваются традиции полесской архитектурной школы, а также собрана обширная этнографическая коллекция.

Литература

1. Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Пінскага раёна. – Мінск : БЕЛТА, 2003. – 624 с.: іл.

2. Справочник-бюллетень обязательных и рекомендуемых экскурсий для студентов и учащихся в соответствии с государственными программами обучения: справочное издание / сост. Е. А. Сисмеева, Т. А. Хвагина, С. И. Климец [и др.]. – Брест : Альтернатива, 2006. – 55 с.

3. Туристские регионы Беларуси / редкол.: Г. П. Пашков [и др.]; под общ. ред. И. И. Пирожника / худож.: В. И. Терентьев, Ю. А. Тореев. – Минск.: Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2008. – 608 с.: ил.

4. Федорук, А. Т. Старинные усадьбы Берестейщины / А. Т. Федорук. – Минск : БелЭн, 2006. – 2-е изд. – 576 с.

ВОБРАЗ ЧОРТА Ў МІФАЛАГІЧНЫХ УЯЎЛЕННЯХ БЕЛАРУСАЎ ВІЦЕБШЧЫНЫ ПАЧАТКУ XXI ст.

Жукаў Дзяніс Вітальевіч,
студэнт
УА «Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт»,
г. Наваполацк

Вобраз чорта з'яўляецца найбольш вядомым і распаўсюджаным у народнай культуры ўсходніх славян, у тым ліку беларусаў. Этнаграфічныя экспедыцыі Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта, праведзеныя на тэрыторыі Віцебшчыны ў 1995–2019 гадах, зафіксавалі значны матэрыял, які адлюстроўвае сімволіку вобраза чорта ў карціне свету сельскага насельніцтва Падзвіння.

Чорт уяўляецца нячыстай сілай, супрацьпастаўленай Богу, ад якой чалавеку не варта чакаць нічога добрага. «У беларускай міфалогіі ліхі дух, які шкодзіць толькі чалавеку і супрацьстаіць Богу» [1, с. 556]. Вобраз чорта існаваў яшчэ ў язычніцкай міфалогіі, але са з'яўленнем хрысціянства быў асіміляваны прадстаўленнямі аб д'ябле, бо меў з ім немала падабенстваў.

Аднак, у беларускіх касмаганічных легендах чорт выступае разам з Богам стваральнікам Свету, дакладней, такіх элементаў ландшафту, як балоты і пагоркі. «Усё стварыў Бог. Але ёсць такая легенда, што калі Бог ствараў зямлю, то яна была роўная і прыгожая, а чорт ішоў за ім і набраў зямлі ў рот, і зямля пачала расці, якая была ў роце чорта. Чорт пачаў выплёўваць зямлю і куды ён пляваў, адразу ж з'яўляліся горы. І зямля стала няроўнай. І Бог не

стаў перарабляць зямлю, бо былі ўжо першыя людзі, і не было куды перасяліць. Так і засталася зямля такая, як мы бачым яе сёння» [2, с. 25].

Сучасныя палявыя даследаванні паказваюць, што ў традыцыйных уяўленнях касмаганічныя функцыі чорта практычна не ўзгадваюць, але ў значнай колькасці былічак гэты міфалагічны персанаж выступае ініцыятарам такога грахоўнага для чалавека ўчынку, як самагубства. Чэрці з'яўляюцца людзям у найбольш крытычны момант іх жыцця і заахвочваюць да самагубства. Наратывы такога роду можна падзяліць на дзве катэгорыі: 1) чорт даводзіць сваю задуму да трагічнага фіналу і, адпаведна, авалодвае чалавечай душой; 2) чалавек з дапамогай Божай сілы пазбягае грахоўнай смерці. «А яшчэ вот была прычына ў Берэзіне. Расказваў чалавек, была хата з аднаго боку халодная, а ў другім сын жывуць з нявесткай, а старыкі ў гэтым, у халодным. І кажуць, сідзяць яны абоі, старыкі, а старуха адкрыла во так платок і кажыць: «Як гэткая жызнь надаела, каб узяў сам сабе і задавіў». І толькі яна гэта сказала, а старык гэты з ёй радам сядзеў і казаў, што відзеў, як бегалі дзевачкі, мальчыкі ў шляпах маленькія. І толькі вот так яе пацягнулі далоў і задавілі яе. Гэта чэрці задавілі і ўсё. Гэта толька надумаць гэту работу, дык тады ўсё, падкасываюцца чэрці» [3, с. 215].

У супрацьстаянні Бога і нячыстай сілы вырашальным аказваецца зварот чалавека да божай дапамогі праз малітву ці нават простага жагнання. «Жыла баба з дзіцямі. Была яна бедная, многа гарувала. І рашыла яна павешацца. Палажыла дзяцей спаць. У 12 часоў узяла яна вяроўку, але тутака яна ўстрашэла, перакрысьцілася. Бог ня даў ёй павесіцца. Тады прыйшлі да яе чэрці і гаворуць: "Баба, баба, чаго ты не робіш, што ўдумала?" А яна кажа, што як гарувала, так і буду далей гаруваць» [2, с. 111].

Не менш распаўсюджаны сюжэты, дзе чорт выступае ў іпастасі шкадлівай істоты, што ўсяляк замінае і стварае перашкоды ў жыцці чалавека. Часам «жарты» чорта носяць даволі бяскрыўдны характар. «Бывала, чэрці і гаворуць у хаце. Вот сядзіць чорт, як кот. Ён паказаўся. Як чорт у хаце. […] Ну а дочка сабіраецца на танцы: "Мама, я пайду на танцы". І ён паўтараець: "Мама, я пайду на танцы". Што яна гаворыць, тое і ён паўтараець за ей. А патом і ішчэз, і ты яго ня ўвідзіш» [2, с. 104].

Куды больш небяспечным заняткам чорта можна назваць яго спробы заблытаць чалавека, збіць яго з дарогі. Невыпадкова, што ў былічках падобнага роду найчасцей у якасці ахвяр чорта фігуруюць аматары гарэлкі, бо страта арыентацыі ў прасторы ёсць адной з базавых прыкмет алкагольнага ап'янення. «Могільнік, там жа аўстрыйцы пахаронены, і там з XIII века могільнік. Там, каторыя ідуць, п'яныя асобенна, там называецца эта "Вадацеча" і там рэчка ўпадаіць у гэта возера. Там кладбішча і пачаму-та там многа, каторыя ідуць п'яныя, начынаюць сразу разуваца там, раздзеваца і лажыцца там

спаць і там, гавораць, ужо чорт там водзіць, там каменныя крыжы, курганкі. Вадацеча – гэта такое названіе, што там рэчка ўпадае ў возера» [2, с. 273].

Злосныя жарты чорта над п'янымі людьмі не выглядаюць выпадкова з гледзішча міфалагічнай свядомасці, бо гарэлка і ёсць вынаходніцтва чорта. Адпаведна, калі чалавек ужывае чортаў прадукт, то ён ужо трапляе ў сферу ўплыву нячыстай сілы. «Гарэлку выдумаў чорт. Гоніць чорт гарэлку, а Бог ідзець. А ён гаворыць: "Што ты дзелаеш?" – "Ганю гой, а хто яе вып'ець, той будзець мой". А Бог гаворыць: "Ты гоніш гарэлку, а я дам мерку". Даў чарачку. Чарачку вып'ець [чалавек], тады і нічога» [2, с. 38]. Менавіта таму карчма, як лічаць беларусы, адзначана злом. Акрамя таго, лічылася, што ў той момант, калі паміж храмам Божым і карчмой чалавек выбірае другое, ён становіцца лёгкай здабычай для чорта і фактычна завочна аддае яму сваю душу.

Вобраз чорта з'яўляецца даволі частотным у народнай міфалогіі прасторы, калі шэраг аб'ектаў культурнага ландшафту ў карціне свету вясковага насельніцтва трывала суадносіцца з нячыстай сілай. У першую чаргу, размова ідзе пра балоты, само з'яўленне якіх звязана менавіта з чортам. «Чортава балота ёсь. Прама па дарозе, там яно заросшая. […] Балота гібкая такоя, топкая, калі ўжо хто ў гэту трасіну ўлезіць, то ўжо ня вылезіць, вот яно і завецца Чортава. У балота ўцягаваіць чорт нейкі, туды і ўсё. Выйці чалавек ня можаць» [2, с. 185]. Трэба адзначыць, што балотных урочышчаў з назвай «Чортава балота» і адпаведнымі фальклорнымі гісторыямі на Віцебшчыне даволі шмат [2, с. 183–186].

Яшчэ адной катэгорыяй прыродных аб'ектаў, з якой вельмі часта суадносцца вобраз чорта, ёсць вялікія, прыкметныя валуны з паказальнымі назвамі «Чортаў камень», «Чортава печ». «Ёсць каля Лынтуп камень, які называюць "Чортаў". Аднайчы, калі дадому вяртаўся адзін музыка, ён убачыў на камяні чарта, і чорт прымусіў, каб музыка іграў яму цэлую ноч. А калі настала раніца, чорт знік, а музыка без сіл пайшоў дахаты. З той пары і пачалі называць камень "Чортаў"» [2, с. 240].

Паводле народных уяўленняў, чорт можа з'яўляцца чалавеку не толькі ў прыродных локусах, але і ў прасторы, засвоенай чалавекам, асабліва ў тых месцах (дарога, ростані, лазня), якія маюць выразную сімволіку «мяжы» паміж «сваім» і «чужым» светам. «Вот мы, маладзёж, падышлі раз паглядзець. Аж там (у бані) хахочуць, плёскаюць. Я адкрыла баню, аж там чэрці. І ў катле, і ў баку. Касматыя такія, валасы длінныя, ніжы жопы, чорныя, закапцелыя, ногі ў катлах ня відна. У меньшых рожкі меньшыя, у большых большыя. Яны на нас дажа і не глянулі. А назаўтра прышлі, аж вада ўся павыліта» [2, с. 98].

Сярод найбольш архаічных і дзейсных абярэгаў ад чорта ў беларусаў Віцебшчыны фігуруе лён альбо вырабы з яго. У адной з легенд лён высту-

пае як жывая істота, што бароніць дзяўчыну ад чорта. «Ішла дзеўка адна і пагнаўся за ей нехта, мабыць, чэрці. Тая ратунку крычаць, дай уцякаць. А дзе ж ты ад чорта схаваесься? Ну дык во, яна забегла ў сарай, дзе ўжо лён з поля звезшы былі. За тым лёнам яна схавалася, і чэрці за ей ужо тут прыбягаюць. А ісьці чэрці туды ня могуць, дзе лён, то й і гавораць яму: “Аддай нам дзеўку!” А лён ім: “Я тады вам дзеўку аддам, як вы мае пакуты прыймяце”. – Якія твае пакуты? – Ірвуць мяне са ўсёй сілы... – І ўсё? – Мочаць мяне і сонцам пякуць... – І ўсё? – Не. Потым б’юць мяне, што ёсь сілы… – І ўсё? – Мнуць ды трэплюць, цераз зубы жалезныя цягнуць, а потым прадуць… Ну во, так той лён аж да самых пеўняў тым чартам пра свае пакуты расказваў. А як ужо пеўні запіялі, то паўцякалі тыя чэрці, ды пазабыліся на дзеўку» [2, с. 92].

Вырабы з лёну ці прадукты яго апрацоўкі (кастра) нярэдка выкарыстоўваліся ў барацьбе з чортам. У адной з версій зброяй супраць чорта служыла льняная вяроўка, узмахі якой надоўга адганялі яго. «Каб лён добра рос, попелам пасыпалі. Збіралі даўней попел па кажнай хаце. І пасыпалі па льну. Цераз лён ніякая змяя не ўкусіць. Нікада ў жызь! Вот надзявай насок гэты, каб палатняны гэты – нікада цябе не ўкусіць змяя. І чорт лёну баіцца. Баіцца лёну абязацельна! Вяроўкай з лёну махні – дык прэць, ты яго век не найдзеш. Уцякаіць. Праўда, баіцца. Не знаю чаго, вот эта, можа ён святы, лён» [3, с. 267].

Аднак пад уплывам хрысціянства ў народнай культуры сфармавалася ўяўленне, што галоўнай зброяй у барацьбе з нячысцікам з’яўляецца хрысціянская (царкоўная) атрыбутыка (крыж, абраз, святая вада) альбо малітва. «Ну, а было, што во дзеўкі раней збіраліся і пралі ў адной хаце. Сядзелі яны пралі, а як дванаццаць часоў, прыйшлі да іх мальцы. Маладыя такія, красівыя, але незнаёмыя. І тут у адной верацяно пад лаву закацілася. Тая нагнулася, глядзіць – хвасты! Яна перахсьцілася – чэрці й паляцелі» [2, с. 92].

Згадваць чорта лічылася непажаданым, бо гэта прыцягвала нячыстую сілу і дазваляла ёй рабіць тое, у кантэксце чаго яна была прыгаданая. «Адна жанчына ругалася на свайго сына, пракляла яго чортам. “Чорт цябе бяры”, – гаворыць. А тады мылася ў бані з дзіцём. Прыйшоў нехта, пастучаў. Яна падумала, што муж, падала рабёнка і кажа: “На рабёнка”. А потым прыйшоў муж. А рабёнка, аказалася, забраў чорт. Адмальвалі тады таго дзіцёнка ў царкве» [2, с. 101].

Аналіз фальклорна-этнаграфічных матэрыялаў паказвае, што ў асноўным у людзей склалася такое ўяўленне аб чорте: ён нячыстая сіла, водзіць людзей (часцей за ўсё – п’яных), можа быць і ў абліччы розных жывёл. Звесткі аб тым, што чорт выступае разам з Богам стваральнікам Свету, можна лічыць архаізмамі, бо пра іх кажуць менш за ўсё.

Літаратура

1. Беларуская міфалогія: Энцыклапедычны слоўнік / С. Санько, Т. Вадодзіна, У. Васілевіч [і інш.]; пад рэд. Л. Дучыц, І. Крука, У. Лобача, Л. Салавей [і інш.]. – Мінск : Беларусь, 2004. – 593 с.

2. Полацкі этнаграфічны зборнік / уклад., прадм. і паказ. У. А. Лобача. – Вып. 2: Народная проза беларусаў Падзвіння: у 2 ч. – Ч. 2. – Наваполацк : ПДУ, 2011. – 366 с.

ЖЫЦЦЁ «ЗА ПОЛЬШЧАЙ» ВА ЎСПАМІНАХ ВЯСКОВАГА НАСЕЛЬНІЦТВА ДОКШЫЦКАЙ ГМІНЫ

Згірскі Юрый Іванавіч,
студэнт
УА «Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт»
г. Наваполацк

Докшыцкі край з'яўляецца ўнікальным рэгіёнам, бо гэта адзін з нешматлікіх раёнаў сучаснай Беларусі, у склад якога ўваходзяць тэрыторыі, што ў недалёкім мінулым адначасова былі ў складзе II Рэчы Паспалітай і БССР. Па тэрыторыі сучаснага Докшыцкага раёна праходзіла мяжа, што падзяляла Беларусь на Усходнюю і Заходнюю. Паводле Рыжскага трактата: *«далее к юго-западу до реки Вилия у впадения в неё с востока безымянной речки (к западу от Дрогомичи), оставляя на стороне Белоруссии деревни Углы, Вольбаровичи, Боровые, Шуновка, Бестроцк, Далёкая, Клячковск, Зязантов и Матвеевцы, а на стороне Польши деревни Комайск, Рашкова, Осова, Куск, Вардомичи, Солоное и Мильча»*. Пасля Рыжскай мірнай дамовы 1921 г. Докшыцкая вясковая гміна ўваходзіла ў склад Дзісненскага павета Навагрудскага ваяводства, а пасля далучэння да II Рэчы Паспалітай Сярэдняй Літвы было ўтворанае Віленскае ваяводства, у склад якога ўвайшоў і Дзісненскі павет з Докшыцкай гмінай.

У якасці крыніц даследавання выступаюць уласныя запісы аўтара, а таксама матэрыялы палявых этнаграфічных экспедыцыяў Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта. Трэба адзначыць, што большасць рэспандэнтаў, пераважна пажылыя вясковыя жанчыны, былі ў той час дзецьмі. Успаміны вызначаюцца эмацыянальнасцю, што абумоўлена спецыфікай дзіцячага ўспрыняцця гістарычных падзеяў, на інтэрпрэтацыю якіх уплывае і вопыт сям'і рэспандэнта. У дадатак да рэспандэнтаў 1930-х гадоў нараджэння, аўтар выкарыстоўваў успаміны жыхароў, якія нарадзіліся пасля 1939 года.

Гэтыя людзі ведаюць той час па словах сваіх бацькоў – сведкаў часоў II Рэчы Паспалітай.

Памежны статус Докшыцкай гміны ў міжваенны час знайшоў сваё адлюстраванне ў матэрыялах вуснай гісторыі. Адзін з самых распаўсюджаных сюжэтаў – сюжэт існавання мяжы і яе ўплыў на штодзённае жыццё: «*Ужо і савецкая граніца была з Польшчай. У іх дзве граніцы было. Перахадзілі граніцу, таму што як нам неякага выхаду не было, тут Польша. Толькі ў тую сторану, у гэту сторану ніхто дажэ ў ягады не хадзіў. Мая цётка як-та цяля пасвіла, цялёнак перайшоў, так пан так выдаў, што цялёнка таго! Гэта недзе ў 38-м гаду было*» (Клаўдзія Пятроўна Аўласевіч, 1940 г.нар.). Усталяванне мяжы парушыла адзінства рэгіёну і сваяцкія сувязі. Ва ўспамінах жыхароў раёна зафіксаваны сюжэт пераходу праз мяжу з мэтай сустрэцца з раднёй: «*сразу пашлі на Шунеўку, гэта, на Шунеўкі пашлі, хацелі ў Азерцы. Зналі, што ў дзеда і браты былі, адзін у Вольберавічах жыў, а гэта сястра ў Вуглах, усе там, адзін брат у Азерцах*» (Ефрасіння Аляксандраўна Казачонак, 1940 г.нар.). Менавіта сярод людзей, якія з'яўляліся раднёю, адсутнічалі спецыфічныя настроі, што існавалі пры падзеле на «ўсходнікаў» і «заходнікаў», – «*ай, пшэкі*». «*Ну дык мама кажа: "Што вы гаворыце!" – "Ай, што ты?! Сястрыца, мы не на цябе"*» (Е. А. Казачонак). Выразны ўнутраэтнічны падзел на «заходнікаў» і «ўсходнікаў» з шырокім спектрам узаемных сацыякультурных стэрэатыпаў артыкуляваны ва ўспамінах тых, хто не меў радню ці знаёмых на другім баку мяжы. Сярод сваякоў такога падзелу не існавала. Жаданне сустрэцца з раднёй спрыяла нелегальнаму пераходу праз мяжу, падагравала своеасаблівы інтарэс да жыцця «на тым баку». У адрозненне ад легальнага пераходу такі матыў не ўтварыў сваю тэрміналогію. Тых, хто пераходзіў мяжу легальна, звалі «білятовыя»: «*Ну мусіць жа добра, там называліся білятовыя. Там танцы былі, там ваенныя ж стаялі, тамака хадзілі на танцы дзеўкі адгэтуль, называлася білятовая. Там толькі па запрашэнню былі хадзілі. Тут дзе граніца ж недзе тут. Ну, дзеўкі ж хадзілі. У іх прыглашэнні былі. Так жа не пойдзеш так, там жа ўсе былі такія важныя*» (Якаў Давыдавіч Касцюк, 1933 г. нар.). Калі тлумачэнне сэнса слова «білятовыя» відавочнае (як і «пшэк» – «заходнік», паляк), то тлумачэнне слова «талэханец» («усходнік») – не. Сюжэт спецыфічнага стаўлення да прадстаўнікоў суседняга замежжа добра адлюстраваны ў сустрэчы падлеткаў з розных бакоў мяжы пасля аб'яднання Беларусі: «*Так, а мы іх талэха. А даўна пойдзем у ягады, тады сюды пад Нябышына, дык яны як, ну мы як дзеці такія, падросткі, і яны ж гэтыя, яны як прылятуць, у нас і ягады адбяраюць, чаму мы ў іхны лес прыйшлі. Граніца ж была сразу за дзярэўняй, гэта ўжо іхні лес счытаўся*» (Я. Д. Касцюк). Усё гэта дазваляе сцвярджаць, што спецыфічныя сітуацыі спрыялі ўтварэнню мясцовай тэрміналогіі, звязанай з асаблівасцю таго часу.

Цікавым падаецца сюжэт пра тое, як выглядала арганізацыя калгаснай працы ў вачах сялянаў-аднаасобнікаў: *«І даўна пахалася аж да граніцы. І ў іх пахалася пакуль лесам, после ўжо запусцілі, дык мама кажыць, што пойдуць жаць, нівы блізка, яны прыедуць, калхоз прывязе, у нас хто на кані прывязе, гэта на каждай ніве, а яны обшча жнуць, дык яны кажуць, што станем, глянем, можа хто з родственнікаў там, а ў іх была строгасць, не атагнуца, жнуць, гэдак сагнуўшчыся, баяліся ж тады… дзісціпліна…»* (Е. А. Казачонак).

Ва ўспамінах рэспандэнтаў Заходняй Беларусі часта фігуруе асоба пана: *«…Там да вайны пан Міхалевіч. Каторага забілі. Працавіты чалавек быў. Каторы жыў, так сказаць, сваім мазылём»* (Зінаіда Сцяпанаўна Сіндрэвіч, 1954 г.нар.). Нягледзячы на факт найму людзей для працы на ўласнай зямлі і лепшае матэрыяльнае становішча паны лічыліся даволі працавітымі людзьмі. Гэта не супадала з меркаваннем «усходнікаў», сярод якіх прапагандавалася негатыўнае стаўленне да парадкаў у Заходняй Беларусі: *«І вот такая агітацыя была. Яны ж можа гэта не нада… Прыдумаць: “Вы, во, нашаму салдату, вушы адрэзалі!” Ну так настраівалі людзей, каб людзі былі проціў гэтага»* (Е. А. Казачонак). Рэспандэнты лічылі асаднікаў панамі. Падставай для гэтага было лепшае, у параўнанні з сялянамі, матэрыяльнае становішча, наяўнасць ў асадніка ўласнай зямлі. Землі атрымоўвалі ветэраны Войска Польскага і дзеячы II Рэчы Паспалітай. Рэспандэнтамі быў узгаданы пан, які, па меркаванні сялянаў, быў дэпутатам Сейма ў Вільні: *«Дажэ рашкаўскі пан, што быў, ён гэта ў Вільнюсе, там як цяпер, дэпутаты, у нас, у Мінску сядзяць, так ён гэта, так і засядаў»* (Е. А. Казачонак).

Нягледзячы на нейтральнае стаўленне да паноў з боку рэспандэнтаў Заходняй Беларусі ўзгадваецца распаўсюджаны сюжэт, у якім перад прыходам Саветаў паны прадавалі зямлю сялянам, а тыя, у сваю чаргу, не ведалі аб хуткай змене ўлады і ўсталяванні калгасаў: *«Яны зналі, яны прадавалі. Ён пан, у Рашкаўцы, усю зямлю, прадаў, а людзі не зналі ж, што гэдак. І пакуплялі на хутары. Дажэ павынасіліся ўсе дамы паставілі ў Рашкаўцы. А ўжо ж, пасля вайны… хадзілі яшчэ на танцы ўсё, па хутарах. Ну а тады ж, у калхоз сцянулі»* (Е. А. Казачонак).

У наратывах жыхароў Докшыцкай гміны сустракаюцца аповеды пра яўрэяў. Докшыцы, як і большасць беларускіх мястэчак, мелі ў сваім складзе дастаткова вялікую колькасць прадстаўнікоў гэтай этнічнай групы. З даўніх часоў у Докшыцах праводзіўся свой кірмаш, на які з’язджаліся сяляне з ваколіцаў. Гандлю спрыяла знаходжанне мястэчка на скрыжаванні дарог, што вялі да Полацка, Глыбокага, Барысава, Мінска, Вільні і інш. І яўрэі актыўна займаліся гандлем: *«А яшчэ еўрэйскія ж магазіны былі два… Што хочаш пакупай! А еўрэі ў долг давалі, ты ўсё раўно аддаш, у долг што хочаш бяры,*

ён тока запішыць, што ты должан, і ўсё аддаваў» (За першымі саветамі: польска-беларускае памежжа 1939–1941 гг. у вусных успамінах жыхароў Беларусі. – Мінск, 2019).

Падобныя ўспаміны фіксуюцца ў жыхароў вёсак даволі часта. Гэта абумоўлена тым, што традыцыйна асноўным гаспадарчым заняткам сялянаў было земляробства, а яўрэям давяралі тавар для гандлю, ці наадварот, збывалі ў яўрэйскія крамы па дамовах: «*А да дзеда прыехаў этат, яўрэй. Ну па нейкіх там дагаворах, яны ж заключалі дагаворы, вот, яўрэі, яны перакуплівалі, тады дзе-та прадавалі. Каб ужо дзед не сядзеў кажды раз на этам самам»* (Я. Д. Касцюк).

Цікавым фактам, зафіксаваным аўтарам гэтага артыкула, з'яўляецца прыклад самастойнага вырабу сялянамі магільных помнікаў: *«На гэных. Тады ўжо на тых харанілі. І ў Камайску ёсць такі. Дык вот, а папа ўжо рабіў па маіх братах, яны маладзенькія памерлі, дык яны што скаваны з жалеза, сам скаваў, а цамент прыйшлось замяніць. А вот як яны рабілі (прадзед помнікі), што яны туды набілі, ці што, но ты прэдстаўляешь, што яны до сіх пор. З 33-га года»* (Я. Д. Касцюк). У параўнанні з помнікамі, што ўсталёўвалі паны, помнікі сялянаў выраблялiся з цэменту. Паны ставілі гранітныя помнікі, а некаторыя маглі дазволіць пабудаваць склеп: «*Тут жа ў нас маладая панна памерла да вайны. Яна памерла, яе ўсе паважалі. Ну, магілка ёсць магілка. Вось мама казала, глядзі, каб на магілке ніколі не аліядку не з'ела. Не патаму шта там эці самыя, штоб паважалі. Сказалі, нельзя і ўсё. Нельзя значыць нельзя. Так там жа её памятнік зцягнулі»* (Я. Д. Касцюк).

Вусныя ўспаміны жыхароў Докшыцкага раёна сведчаць, што тут не існавала варожага стаўлення да прадстаўнікоў іншых веравызнанняў. У саміх Докшыцах былі сінагога, мячэць, две царквы і касцёл. І на сённяшні дзень не існуе перашкодаў у выглядзе падзелу на «ўсходнікаў» і «заходнікаў».

Літаратура

1. Довоенная польская топографическая карта центральной Беларуси [Электронный носитель]: ЭТО МЕСТО // http://www.etomesto.ru/map-belarus_zapad/. – Дата доступа: 10.12.2019.

2. Запісана ў 2019 г. Згірскім Ю. І. ад Казачонак Ефрасінні Аляксандраўны, 1940 г.нар., в. Восава, Докшыцкі р-н, Віцебская вобласць.

3. Запісана ў 2009 г. Аўсейчыкам У. Я. ад Аўласевіч Клаўдзіі Пятроўны, 1940 г.нар., в. Бірулі Докшыцкі раён.

4. Запісана ў 2009 г. Філіпенкам У. С. і Зенько В. ад Хілько Лідзіі Рыгораўны 1932 г.нар., в. Несцераўшчына, Докшыцкі раён.

5. Запісана ў 2019 г. Згірскім Ю. І. ад Касцюка Якава Давыдавіча 1933 г.нар., в. Восава, Докшыцкі р-н.

6. Запісана ў 2019 г. Згірскім Ю. І. ад Сіндрэвіч Зінаіды Сцяпанаўны 1954 г.нар., в. Янкі, Докшыцкі р-н.

7. Рижский трактат. Полный текст [Электронный носитель]: INOSMI.BY // https://inosmi.by/2015/05/26/rizhskij-traktat-polnyj-tekst//. – Дата доступа: 10.12.2019.

8. За першымі саветамі: польска-беларускае памежжа 1939–1941 гг. у вусных успамінах жыхароў Беларусі [Тэкст] // Уклад. канд. гіст. н. В. Івановай; пад рэд. д-ра гіст. н. А. Смаленчука. – Мінск : Зміцер Колас, 2019. – С. 255.

9. Шлях да ўзаемнасці: матэрыялы XVII міжнароднай навуковай канферэнцыі [Тэкст] / рэдкал.: Г. Хацкевіч, Я. Панькоў, Э. Ярмусік, І. Папоў [і інш.]. – Гродна : ГрДУ, 2011. – С. 203–206.

ЯЎХІМ КАРСКІ І ЯГО ЎНЁСАК У РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАГА КРАЯЗНАЎСТВА

Кірдзік Дзяніс Мікалаевіч,
студэнт
УА «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка»,
г. Мінск

У гісторыі кожнага народа ёсць асобы, якія вылучаюцца сярод астатніх сваёй прагай да новых ведаў, прагай да адкрыцця, прагай да пазнання сябе і тых, хто жыве побач, у адной краіне. Для Беларусі такой асобай з'яўляецца Яўхім Карскі.

Карскі даследаваў розныя сферы жыцця беларусаў у канцы XIX – пачатку XX ст. Ён з'яўляецца адным з самых знакамітых навукоўцаў нашай зямлі, зрабіў значны ўнёсак і ў краязнаўства. Пагэтаму менавіта Яўхім Фёдаравіч з'яўляецца тым, пра чыю навуковую дзейнасць у галіне краязнаўства варта распавесці.

Карскі Яўхім Фёдаравіч (01.01.1861 – 29.04.1931) нарадзіўся ў в. Лаша Гродзенскага раёна. Ён першы беларускі акадэмік, заснавальнік беларускага навуковага мовазнаўства і літаратуразнаўства, філолаг-славіст, этнограф, фальклярыст, палеограф, педагог. Акадэмік Пецярбургскай АН, прафесар, дэкан гісторыка-філалагічнага факультэта і рэктар Імператарскага Варшаўскага ўніверсітэта, правадзейны член Інстытута беларускай культуры, Чэшскай АН, ганаровы член Віцебскай губернскай вучонай архіўнай камісіі [3].

Усё жыццё прысвяціў вывучэнню Беларусі, яе мовы, культуры, традыцый. Нарадзіўся ў шматдзетнай сям'і. Ужо з юнацтва праяўляў цікавасць

да роднай мовы. Першай навуковай працай была «Агляд гукаў і форм беларускай мовы». Затым яшчэ дзясяткі розных прац і артыкулаў. Самыя знакамітыя з іх: фундаментальная трохтомная праца «Беларусы» і «Славянская кірылаўская палеаграфія» [1].

Вялікая ўвага вучоным надавалася фальклору, этналогіі і быту. Так, Вітаўт Тумаш у сваёй працы «Яўхім Карскі: жыццё, навуковая спадчына, погляды (1861–1931)» адзначае: «У сваім собскім запісе Карскі апублікаваў больш ста беларускіх народных песняў, значны лік замоваў, абрадаў, казак. Шмат беларускага фальклорнага і этнаграфічнага матэрыялу было сабрана і пазней апублікавана і дзякуючы апрацаванай Карскім з даручэння Акадэміі навук «Программы для собирания особенностей белоруских говоров», што была выдадзена ў 1897 г., а перавыдадзена ў 1916 г. Хоць апытальнік гэты меў служыць выданню ды збору беларускіх моўных асаблівасцяў, аднак-жа ў публікаваных колькі дзясяткаў прысланых адказаў ёсць і шмат запісаных песняў, казак, прыказак, прымавак, замоваў ды абрадаў. Шырокае апісанне беларускае абраднасці і народнай творчасці Карскі даў пазней у першай кнізе III тому «Беларусаў» [2]. Адсюль можна зрабіць выснову, што Яўхім Фёдаравіч, даследуючы ў асноўным беларускую мову, зрабіў велізарны ўнёсак у краязнаўства Беларусі і, па сутнасці, быў заснавальнікам сучаснага беларускага краязнаўства, а яго трохтомная праца «Беларусы» – сапраўдная скарбніца краязнаўчага матэрыялу, дзе апісаны моўныя, культурныя і побытавыя асаблівасці кожнага рэгіёну нашай краіны.

Так, у томе III можна ўбачыць цэлы шэраг краязнаўчых матэрыялаў. Яўхім Фёдаравіч клапатліва збіраў свае матэрыялы, каб паказаць багацце беларускай мовы. У раздзеле «Загаворы» прыведзены замовы з кожнага рэгіёну Беларусі: Магілёў, Віцебск, Ельня [4, т. III]…

Бачна, што для кожнага рэгіёну характэрны свае асаблівасці. Прыведзены ў працы і шматлікія беларускія абрадавыя песні [4, т. III]. Іх зборам таксама займаўся Яўхім Карскі. Ён таксама адзначаў, што для кожнага рэгіёну характэрны свае песні і іх выкананне [4, т. III]. Навуковец таксама прааналізаваў тое, як змяняліся песні і абрады ад дахрысціянскіх часоў.

Што тычыцца абрадаў, то найбольш яскрава паказваюцца адрозненні ў абрадзе калядавання. Немалаважную ролю адыгрываюць абрады з хлебам і г.д. [4, т. III].

Менавіта рэгіянальныя асаблівасці і даюць тую краязнаўчую базу, на якую абапіраецца цяперашняе краязнаўства. Кожны раён Беларусі і да сённяшняга дня зберагае свае традыцыі. Характэрна, што заходнія рэгіёны – Ашмяншчына, Навагрудчына і іншыя – адрозніваюцца ад усходніх: Смаленшчыны, Гомельшчыны і г.д. Нягледзячы на асаблівасці, можна прагледзець, што ёсць шмат таго, што іх аб’ядноўвае.

Такім чынам, трэці том працы «Беларусы» дае вялікую краязнаўчую базу. Даследаванні Я. Карскага ў галіне этналогіі, мовазнаўства і культаралогіі склалі аснову для краязнаўства цяперашняга часу.

На працягу 48 гадоў навуковай працы Яўхім Фёдаравіч Карскі напісаў 1016 прац. І ўсе да адной яны прысвечаны Беларусі [1].

Як у любога выбітнага навукоўца, у Яўхіма Фёдаравіча былі і свае вучні. Найбольш вядомым з іх быў Сцяпан Міхайлавіч Некрашэвіч.

Сцяпан Міхайлавіч таксама займаўся вывучэннем беларускай мовы. Дзякуючы яго намаганням з'явіліся першыя дыялектычныя слоўнікі, расейска-беларускія слоўнікі [5].

Займаючыся вывучэннем мясцовых гаворак, С. Некрашэвіч немінуча сутыкаўся і з рэгіянальнымі асаблівасцямі. Такім чынам, праца па назапашванні краязнаўчага матэрыялу пашыралася і займала сваё месца ў беларускай навуцы.

Такім чынам, акадэмік Карскі пакінуў пасля сябе вялізную спадчыну. Дзякуючы яму зарадзілася сучасная беларуская навука ў цэлым і яе асобныя галіны: краязнаўства, этналогія, мовазнаўства і інш. Шматграннасць асобы Карскага выклікае цікавасць у любога даследчыка, які займаецца гісторыяй і гістарычнымі дысцыплінамі. Як адзначалася раней, дзякуючы Яўхіму Фёдаравічу назапашаны вялізны краязнаўчы матэрыял, які выкарыстоўваецца да нашага часу.

Памяць пра знакамітага навукоўца шануецца яго землякамі. У яго роднай вёсцы Лаша створаны мемарыяльны музей імя Я. Карскага. У Гродне абласная бібліятэка названа імем знакамітага навукоўца.

Літаратура

1. Гродзенская абласная навуковая бібліятэка імя Я. Ф. Карскага // Легенды Гродзеншчыны // Галерэя знакамітых асоб // Яўхім Карскі [Электронны рэсурс]. – 2019. – Рэжым доступу: https://legendy.grodnolib.by/html/Karski_Jawhim_Fjodaravich.html.php. – Дата доступу: 26.12.2019.

2. Pawet // Электронная старонка горада Ліда // Вітаўт Тумаш // Яўхім Карскі: жыццё, навуковая спадчына, погляды (1860–1931) // Вітаўт Тумаш // Выбраныя працы. – Мінск, 2002 [Электронны рэсурс]. – 2019. – Рэжым доступу: http://pawet.net/library/o_philology/150/%D0%A2%D1%83%D0%BC%D0%B0%D1%88_%D0%92i%D1%82%D0%B0%D1%9E%D1%82._%D0%AF%D1%9E%D1%85%D1%96%D0%BC_%D0%9A%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D1%96.html. – Дата доступу: 26.12.2019.

3. Афіцыйны сайт БДУ // Наши предшественники // Яўхім Фёдаравіч Карскі [Электронны рэсурс]. – 2019. – Рэжым доступу: https://bsu.by/ru/main.aspx?guid=315671&map=315671. – Дата доступу: 26.12.2019.

4. Е. Ф. Карский «Белорусы» (в трёх томах) [Электронны рэсурс]. – 2019. – Рэжым доступупу: https://zapadrus.su/bibli/etnobib/133-qq.html. – Дата доступу: 26.12.2019.

5. Газета «Звязда» // Гісторыя і этнаграфія // Сцяпан Некрашэвіч – грамадскі дзеяч і арганізатар беларускай навукі [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: http://www.zviazda.by/be/news/20131022/1382436966-scyapan-nekrashevich-gramadski-dzeyach-i-arganizatar-belaruskay-navuki. – Дата доступу: 26.12.2019.

ВОЗМОЖНОСТИ ТУРИСТСКОГО ОСВОЕНИЯ МАЛЫХ ГОРОДОВ БЕЛАРУСИ КАК КОМПЛЕКСНЫХ ОБЪЕКТОВ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ

Ольгомец Валерия Васильевна,
студентка,
Белорусский государственный университет,
г. Минск

Малые городские поселения являются широко распространенной и устойчивой во времени категорией населенных мест Беларуси. Именно эти города являются региональными центрами, буферными зонами между крупными урбанизированными центрами и сельскими поселениями. В них мало мест приложения труда, что снижает престижность и привлекательность проживания в них. Очевидно, что для ряда регионов, не располагающих значимым промышленным либо сельскохозяйственным потенциалом, реальной возможностью социально-экономического подъема становится ориентация на культурное достояние. Актуальность темы определяется интенсивно возрастающим спросом на туристско-экскурсионные услуги при малой разработанности туристических продуктов с акцентом на этнокультурную составляющую. Гипотеза-основание: каждая обитаемая в прошлом территория любого таксономического ранга – от макрорегиона до конкретной местности – с относительно развитой инфраструктурой, эффективным продвижением может стать полигоном для создания и реализации туристских продуктов этнокультурного туризма.

Цель исследования: выработка подхода к туристскому освоению малых городов, обладающих индивидуальным этнокультурным потенциалом, с последующим продвижением уникального продукта. Для достижения цели поставлены следующие задачи:

1. Рассмотреть теоретико-методологические основы и практические аспекты развития этнокультурного туризма.

2. Выявить особенности, условия и направления деятельности малых городов.

3. Проанализировать возможности использования материального и нематериального культурного наследия г. Давид-Городок как одного из малых городов Беларуси.

4. Разработать макет конкурентоспособного туристского продукта, объединяющего различные формы туристической активности с последующим продвижением его на рынок.

Этнокультурно-туристский потенциал – совокупность различных категорий объектов и явлений этнографического, социокультурного, историко-культурного, природно-экологического и экономического порядка, более или менее значимых для организованного и самодеятельного туризма на определённой территории на современном этапе и в обозримой перспективе [1]. Малые города Беларуси – это особенные культурные ландшафты, многие из них сохранили памятники архитектуры и градостроительства: ценные фрагменты исторической планировки и застройки, уникальные ансамбли и памятники, рядовую застройку прошлых лет. Сегодня активно используется потенциал наличия архитектурных достопримечательностей одних малых городов (Радзивилловский комплекс в Несвиже, наследие Тышкевичей вВоложине и т.д.) при полном отсутствии работы в данном направлении в других городах. Неотъемлемой частью традиционной культуры являются народные промыслы и ремесла (соломоплетение, народный текстиль, керамика), старинные обряды. Преимущества нематериального наследия уже начинают осознаваться во многих «этнических» регионах, что проявляется в приобщении к событийному туризму посредством проведения праздников урожая, фестивалей, трансляции старинных обрядов.

Для определения возможности создания туристско-рекреационного продукта этнокультурной направленности нами оценен потенциал одного из малых городов (г. Давид-Городок, Брестской обл.). Выявлено, что в бывшем местечке сохранилось множество самобытных памятников архитектуры и быта. Отмечена высокая степень этнической уникальности населения, сложившаяся в процессе длительной обособленности жителей города, а также аккультурации населявших его народов [2].

1) Город отличается высокой степенью этнокультурной уникальности, сложившейся в процессе длительной обособленности жителей, а также аккультурации населявших его народов.

2) Композиционная структура города может содействовать организации туристско-рекреационной деятельности.

3) Нематериальное культурное наследие имеет достаточный потенциал: а) Сохранились традиционные праздники и обряды; б) В городе существует уникальный язык с большим количеством диалектизмов; антропонимы и ур-

банонимы также имеют свои отличительные черты; в) Для жителей города характерен нетипичный вид занятости – семеноводство.

4. На базе имеющихся объектов и явлений материального и нематериального культурного наследия города предлагается развивать этнокультурный туризм. Для этого разработан макет развития туристской дестинации.

Литература

1. Бутузов А. Г. Этнокультурный туризм: учебное пособие / А. Г. Бутузов. – М. : КНОРУС, 2013. – 248 с.

2. Шелехов М. В. Давид-Городок. Время и люди. – Брест : брестское управление по печати, 2000. – 304 с.

МЕСТА ПАМЯТИ О ГЕНОЦИДЕ ЕВРЕЙСКОГО НАСЕЛЕНИЯ НА ПРИМЕРЕ ГЛУБОКСКОГО ГЕТТО

Скрабатун Юлия Игоревна,
студентка
УО «Полоцкий государственный университет»,
г. Новополоцк

Накануне нацистского вторжения в Советский Союз в июне 1941 года еврейское население было третьей по величине этнической группой на белорусских территориях и во многих случаях составляла около 50% от общего количества городского населения [6].

Реализация политики «окончательного решения еврейского вопроса» в Беларуси началась практически с момента нацистской оккупации в 1941 году. Согласно административному распоряжению № 1 командующего тылом группы армий «Центр» генерала пехоты М. фон Шенкендорфа от 7 июля 1941 года вводились отличительные знаки для еврейского населения: «Все евреи и еврейки, которые находятся на занятой русской территории и достигшие десятилетнего возраста, обязаны носить на правом рукаве верхней одежды и платья белую полосу шириной до 10 см с нарисованной на ней сионистской звездой или жёлтую повязку шириной до 10 см. Такими повязками обеспечивают себя сами евреи и еврейки». Евреям также запрещалось выезжать из местности проживания, пользоваться тротуарами, общественным транспортом, местами и учреждениями отдыха, посещать театры, библиотеки, больницы [5].

Следующим этапом гитлеровской политики было отделение евреев от других жителей и создание гетто. Созданием гетто занимались военные комендатуры, службы полиции безопасности, СД и айнзатцгруппы (мобильные военные подразделения, созданные накануне войны), если одномоментная ликвидация евреев представлялась им невозможной [2].

Нацисты вошли в Глубокое 2 июля 1941 года. Приступили к истреблению еврейского населения в августе 1941 года, начав с расстрела 42 жителей города [3].

Стремясь оградить еврейское население от насилия оккупантов, Гершон Ледерман, руководитель глубокского юденрата, принял меры для установления с ними взаимовыгодных отношений. Он предложил властям разрешить юденрату самостоятельно направлять евреев на выполнение нужных нацистам работ, стал создавать ранее отсутствовавшие в Глубоком производства необходимых немцам вещей. Полагая, что нужных евреев нацисты сохранят, юденрат продолжал развивать с ними диалог. Однако диалог был бессмысленный, так как был план по уничтожению еврейского населения, о котором данное население ещё не знало. После Ванзейской конференции в январе 1942 года высших чинов СС и СД был доработан и рекомендован к исполнению план «окончательного решения» еврейского вопроса. Уничтожение евреев Европы обрело более высокий статус, став государственной задачей Третьего рейха [3].

Немецкая гражданская власть появилась в Глубоком в сентябре 1941 года, а вслед за этим там было организовано еврейское гетто. К тому времени из ряда местечек восточной Польши, Литвы, Беларуси, где нацистские акции уничтожения еврейского населения уже состоялись, в город стали бежать выжившие тамошние евреи. По словам очевидца событий И. Лапицкого: «…при расстреле Дисненского гетто множество евреев, спасаясь бегством, укрылось в лесу. Тогда немцы объявили, что все оставшиеся евреи могут прийти в Глубокое для отправки в Палестину. Нашлись те, кто поверил в обман» [8].

Систематическое уничтожение узников началось с декабря 1941 года. Местный житель Х. Гительзон вспоминал: «Очень хорошо помню первый расстрел евреев. Всех согнали на рынок, который находился на Физкультурной улице. Большого роста немец выкрикивал: “Лево – право, лево – право…” Таким образом он проводил отбор евреев. Кому уже идти в яму, а кому еще жить» [9].

После состоявшегося 25 марта 1942 года неспровоцированного расстрела фашистами в пригородном лесу Борок 110 жителей гетто, руководители юденратане прекращали сотрудничество с немцами в надежде на спасение [3].

В мае 1942 года произошло насильственное переселение силами еврейской полиции в беднейший район гетто неспособных к физическому труду «бесполезных» евреев – старых и слабых, калек. Так с согласия юденрата было сформировано гетто внутри гетто [3].

20 июня 1942 года нацисты провели в Глубоком (урочище Борок) казнь 2 200евреев. Это были как и евреи из недавно созданного гетто, так и другие евреи с основного гетто. Из рассказа М. Шапиро: «Раздетым евреям приказывали ложиться в ямы лицом вниз, а затем выстрелом в голову убивали. После расправы немцы собрали всю одежду убитых для продажи в своих магазинах. Всего было убито 2 200 человек». Данная акция уничтожения еврейского населения была также способом запугивания узников, чтобы подорвать желание к сопротивлению [1].

Наряду с активизацией строительства убежищ, стали формироваться новые группы сопротивления. Правда, отсутствие единого руководства эти группы разобщило – одни решили защищаться дома, другие предпочли уйти к партизанам. После 20 июня 1942 года из глубокского гетто ушла в лес не одна вооруженная группа, а всего в партизанских отрядах с фашистами сражалось более 60 евреев [3].

В июле 1942 года гебитскомиссар Глубокого дал приказ о том, чтобы всё еврейское население округа собралось в Глубокском гетто уверяя, что расстрелов больше не будет. Были выданы пропуска членам еврейского совета для различных поездок, чтобы искать оставшихся евреев. В это время в Глубокое было собрано еврейское население из 42 окрестных городов и местечек: Друи, Миор, Прозорок, Шарковщины и других [4].

17 августа 1943 г. действовавший в этой местности полк Родионова из армии Власова, разгромив немецкий гарнизон станции Крулевщизна и прибывших к нему на помощь подразделений глубокского гарнизона, объединился с партизанами. Опасаясь возможности усиления этого объединения узниками гетто, немцы решили депортировать глубокское гетто в Майданек. Но они столкнулись с акцией сопротивления [3].

Молодежь концлагеря созвала раду, где решила через партизан достать взрывчатые вещества, заминировать все местные органы управления и в эту же ночь поднять восстание и организовать массовый выход из гетто. Имеющееся оружие и боеприпасы 18 августа в 5 часов утра были распределены между всеми, кто умел с ними обращаться. Восстание, организованное Либерманом, началось 19 августа 1943 г. По заранее установленному сигналу (взрыв гранаты и крик «ура») все пошла на прорыв. Завязался бой, были брошены гранаты, зажжён полицейский пост. Немцы старались подавить восстание, но евреи стойко сопротивлялись. Один бункер немцы не могли взять в течение дня [7].

По показаниям очевидцев и участников этого восстания Пинтова и других, было убито и ранено около 100 гитлеровцев [7].

Депортация в лагерь смерти была сорвана. В свою очередь был отдан приказ о расправе с еврейским населением не вывозя его. Гетто подожгли с низколетящих самолетов, сбрасывали зажигательные бомбы, одновременно стреляя в людей [3; 4; 7, с. 6].

Списки узников гетто сгорели вместе с юденратом. Уничтожение гетто Глубокого остается одной из наименее исследованных страниц гибели восточноевропейских евреев. Трудность исследования этих трагедий вызвана не только крайне ограниченным числом выживших свидетелей, но и скудностью информации, которой они располагали [3].

По итогам гетто в Глубоком было уничтожено самым последним в Витебском регионе – в августе 1943 года [4].

Места массового уничтожения еврейского населениядолгое время оставались без присмотра и памятных знаков, но эта проблема касалась и мест памяти белорусского народа в целом. Но стоит отметить, что евреи как национальность не указывались инаравне с остальными именовались «советскими гражданами».

Таким образом власть пыталась нивелировать альтернативные общесоветской версии идентичности, в том числе и не допуская формирования особой еврейской идентичности, основанной на памяти о Катастрофе, в рамках СССР.

Но с обретением независимости Беларуси ситуация изменились и на местах уничтожения бывших узников в том числе и Глубокского гетто появились памятники – два в урочище Борок и один на бывшей улице Легионовой. Воздвигнуты благодаря инициативе Рахили Иоффе (Клебановой) из Израиля, заботе, настойчивости и личным средствам Артура Льва из Германии. Существенную помощь им оказали Залман и Дон Фейгельсоны из США и Лейб Иоффе из Израиля [3].

Литература

1. Акт по расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков и их сообщников в г. Глубокое и Глубокском районе // Зональный государственный архив в г. Полоцк. Ф. 687. Оп. 1. Д. 1. Л. 55 а, 55 б.

2. Гетто // Энциклопедия Холокоста [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.ushmm.org/wlc/ru/article.php?ModuleId=10005059. – Дата доступа: 08.05.2018.

3. Едидович, В. Глубокое. История о рождении и гибели одного из старейших еврейских ишувов Восточной Европы / В. Едидович, Г. Гольдман // Моё местечко [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://shtetle.com/Shtetls/glubokoe/edidovich.html. – Дата доступа: 15.12.2019.

4. Корсак, А. «Чтобы не стала планета печальным гетто…». Трагедия евреев Беларуси во время Великой Отечественной войны / А. Корсак // Родина. – 2008. – № 7. – С. 116–119.

5. Корсак, А. І. Знішчэнне яўрэйскага насельніцтва на тэрыторыі Віцебскай вобласці ў 1941–1943 гг. / А. І. Корсак // Веснік Магілёўскага дзяржаўнага універсітэта ім. А. А. Куляшова. – 2007. – № 2–3 (27). – С. 18–23.

6. Космач, Е. Что белорусы помнят о Холокосте / Е. Космач // thinktanks.by [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://thinktanks.by/publication/2018/02/18/chto-belorusy-pomnyat-o-holokoste.html. – Дата доступа: 08.05.2018.

7. Нордштейн, М. Погибать – так в бою. Свидетельствуют документы // Авив. № 09–10 (214–215), сентябрь-октябрь, 2014.

8. Памяць: Гісторыка-дакументальная хроніка Міёрскага раёна. Мінск. 1998. С. 265.

9.Пашковіч, Л. Памяць людская ўсё зберагла // Веснік Глыбоччыны. 1993. 21 верасня.

КУЛЬТОВЫЕ ИСТОРИЧЕСКИЕ ОБЪЕКТЫ, СВЯЗАННЫЕ С ПЕРЕПРАВОЙ НАПОЛЕОНОВСКОЙ АРМИИ ЧЕРЕЗ РЕКУ БЕРЕЗИНУ В ХОДЕ ВОЙНЫ 1812 ГОДА

Траскевич Рафаэл Рафикович,
студент
УО «Белорусский государственный педагогический университет им. М. Танка»,
г. Минск

Война 1812 года драматическим и судьбоносным событием в истории нашей страны; столкновение двух империй, полем боя для которых стала в том числе и Беларусь, привело к очередной демографической и культурной катастрофе. Переправа через Березину, забравшая жизни не только значительной части французской армии, но и большое количество местных мирных жителей, по всей видимости, является самым трагическим моментом в исторической памяти данного периода времени. С целью увековечиванияпамяти об участии, жертве и героизме нашего народа в этой войне создаются музеи, устанавливаются памятники, организуются археологические раскопки, проводятся военно-исторические реконструкции.

Сегодня в Борисове принимает посетителей«Борисовский объединенный музей», где собраны артефактов военных действий, связанные с присутствием на территории современной Беларуси Наполеона, разного рода

иллюстрации и статистические данные, постоянно проводятся экскурсии для желающих узнать как можно больше об истории нашей страны. Близ деревни Студенки, реки Березины находится рядкультовых памятников, которые являются бессмертными символами героизма и страданий людей, участвовавших в противостоянии с обеих сторон. В данной работе представлены важнейшие краеведческие объекты, представляющие собой культурно-историческую ценность и связанные с переправой Наполеона через Березину.

Еще до начала непосредственно военных действий было понятно, что конфликт неизбежен. Именно поэтому на правом берегу реки Березины в Борисове было начато строительство фортификационных сооружений. Весной 1812 г. у моста возводятся редуты (2), соединенные ретраншементом. Но в итоге достроить сооружение до конца не удалось, и 11 июля Борисов заняли авангардные части войска Даву [3]. Символично, что французы собирались уничтожить недостроенные сооружения, но не успели. Остатки фортификаций стали первым масштабным памятником военных действий на территории Беларуси. Памятник был взят под охрану еще при советской властив 1926 г. [1]. Сегодня же, согласно постановлению Министерства культуры Республики Беларусь от 14 сентября 2012 г. № 60, утвержден проект зон охраны историко-культурной ценности «Остатки земляных фортификационных сооружений «Батарея» в г. Борисове Минской области» [2].

Постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 14 мая 2007 г. № 578 памятное место, связанное с событиями войны 1812 года, которое расположено в д. Студенка Борисовского р-на, является историко-культурной ценностью категории «3», внесенной в Государственный список историко-культурных ценностей Республики Беларусь [2]. «Памятное место, связанное с событиями Отечественной войны 1812 г., в д. Студенка Борисовского района Минской области» является важнейшим элементом в системе памятников и охранных зон в Борисове и близ него. Связано это в первую очередь с тем, что здесь погибло большое количество людей – как жителей Борисова, так и солдат наполеоновской армии» [1].

Еще один памятник, знак-указатель, расположенный по дороге из Борисова в Студенку, был установлен уже после войны с Наполеоном (в 1836 г.) полководцем войны 1812 года Яковлевым в виде бревна. В 1965 г. был сооружен знак в виде стелы высотой 3,2 м. Так он выглядит и сегодня [5].

К 150-летию войны 1812 года ожидался приезд французской делегации, в связи с которым на месте старого памятника была воздвигнута стела в виде гранитного валуна с мраморной плитой. Помимо сохранения исторической памяти, стела выполняет интегративную функцию, поскольку объединяя и французов, и белорусов, и русских вокруг общего прошлого.

Еще один памятник, посвященный жертвам войны, создан в античном стиле и изображает сраженного юношу. Он символизирует трагический уход из жизни молодых людей разных вероисповеданий, конфессий и национальностей. Памятник открыт 17 ноября 2002 г. [1].

Верхние грани памятника символизируют холодные воды Березины, в которой погибло немало французских завоевателей. Авторы памятника – скульптор А. Е. Артимович и архитектор И. В. Морозов [1].

По счастливой случайности были обнаружены два моста переправы наполеоновского войска. Нашел их И. Х. Колодеев – один из специалистов по вопросам военной кампании 1812 года исостоятельный человек, от которого до сегодняшнего дня дошли потрясающие коллекции книг идом-усадьба. По его инициативе и были созданы два идентичных памятника в виде четырехгранных пилонов и барельефов с изображениями Наполеона и Александра I. Увы, до нас памятники не дошли – они были уничтожены в советский период. К счастью, в 2002 г. на месте верхнего моста был восстановлен памятный знак [1].

Также случайно, но уже в наше время в 2005 г. у деревни Селище Вилейского района было найдено 224 солдата армии Наполеона. Французская сторона выразила желание, чтобы перезахоронение произошло в Студенке, что и было сделано. Лишь один солдат из найденных был похоронен наБрилевском поле. В 2008 и 2012 г. на окраине Борисова и в Логойском районе также было найдено несколько захоронений французских солдат [1].

В 2006 г. состоялось открытие памятного знака, посвященногосолдатам французской армии, погибшим при переправе через Березину. Инициатором выступил Центр наполеоновских исследований, а в роли создателей выступили скульптор стал И. Я. Миско и архитетктор С. И. Самцевич [4].

Таким образом, на примере данной темы можно сделать вывод о высоком уровне развития краеведения в Борисовском районе. Изучение прошлого, увековечивание важнейших событий в виде создания памятников, написания научной литературы, освещение событий в СМИ, проведение археологических раскопок – все это способствует росту интереса к истории родного края. И, конечно же, формированию общества образованных, культурных граждан, которые знают и уважают прошлое, а следовательно, осознанно идут вбудущее.

Литература

1. 1812 год. Обелиски память хранят [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа https://edinstvo.by/ru/peschinki-vremeni/item/326-1812-god-obeliski-pamyat-khranyat. – Дата доступа: 26.12.2019.

2. БЕРЕЗИНСКАЯ ПЕРЕПРАВА 1812 г. В ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ СОВРЕМЕННОГО БЕЛОРУССКОГО ОБЩЕСТВА [Электронный ресурс]. – 26.12.2019. –

Режим доступа: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/231741/1/Rakov_mag.pdf. – Дата доступа: 26.12.2019.

3. Николай Троицкий // 1812ВЕЛИКИЙ ГОД РОССИИ [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа: https://imwerden.de/pdf/troitsky_1812_veliky_god_rossii_2007__ocr.pdf. – Дата доступа: 26.12.2019.

4. Переправу наполеоновских войск через Березину показали под Борисовом [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа: https://www.mlyn.by/2019/11/perepravu-napoleonovskih-vojsk-cherez-berezinu-pokazali-pod-borisovom/. – Дата доступа: 26.12.2019.

5. Памятный знак-указатель у деревни Студенка [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа: http://www.borlib.by/chitatelyam/kraevedenie-dajdzhest/1724-pamyatnyj-znak-ukazatel-u-derevni-studjonka. – Дата доступа: 26.12.2019.

КРАЯЗНАЎЧАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ ФАЛЬКЛОРНАГА ГУРТА «ВАРГАН» ПА ВЫВУЧЭННІ КАЛЯНДАРНАЙ АБРАДНАСЦІ ПАДЗВІННЯ

Цыганкова Анастасія Сяргееўна,
студэнтка
УА «Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт»,
г. Наваполацк

У 1991 годзе Беларусь набывае дзяржаўную незалежнасць, і ад гэтага моманту значна ўзрастае грамадская цікавасць да этнакультурнай спадчыны народа, якая з'яўляецца грунтам беларускай ідэнтычнасці, унікальнасці, адметнасці. Важнейшымі сегментамі этнакультурнай спадчыны з'яўляюцца абрадавыя фальклорныя традыцыі, цікавасць да якіх выяўляецца як у навуковым, так і ў грамадскім плане, пра што сведчыць вялікая колькасць моладзевых калектываў – пераймальнікаў і выканаўцаў традыцыйнай музыкі, якія ўзніклі за апошнія дзесяцігоддзі ў беларускіх гарадах. Найбольш вядомымі з'яўляюцца калектывы «Vuraj», «Рада», «Троіца», «Коліснія», «Мярэжа», «Варган», якія спрабуюць пераняць аўтэнтычную манеру выканання спеваў, танцаў, гульняў, ладзяць традыцыйныя святы і абрады. Такім чынам, праяўляецца цікавасць з боку гарадской моладзі да паўсядзённага жыцця беларускага народа і яго традыцый.

У Полацкім дзяржаўным універсітэце Вольгай Антонаўнай Емяльянчык, дацэнтам кафедры «Гісторыя», у 2010 г. была рэалізавана ініцыятыва аб'яднаць вакол сябе аматараў беларускага фальклору з мэтай вывучэння і пераймання аўтэнтычнай традыцыі спеваў.

Прынцыповай пазіцыяй гурта з'яўляецца не толькі наследаванне гатовых мясцовых формаў, уведзеных у зварот, але і ўласны краязнаўчы пошук, з мэтай даследавання рэгіянальнай каляндарна-абрадавай традыцыі.

Першы вопыт этнаграфічных даследаванняў быў атрыманы кіраўніцай гурта Вольгай Антонаўнай Емяльянчык падчас экспедыцый 1992 і 1994 гг. на тэрыторыі Пастаўскага, Мёрскага, Полацкага, Ушацкага раёнаў, у выніку якіх была запісана значная колькасць аўтэнтычных узораў абрадавага песеннага фальклору.

У 1994 г. у Полацкім дзяржаўным універсітэце была заснавана кафедра гісторыі, і з гэтага моманту па ініцыятыве выкладчыка кафедры Уладзіміра Аляксандравіча Лобача распачаліся сістэматычныя палявыя этнаграфічныя даследаванні Беларускага Падзвіння. У 1996 г. В. А. Емяльянчык прыняла ўдзел у экспедыцыі ПДУ на тэрыторыі Бешанковіцкага раёна, падчас якой былі зроблены запісы восеньскіх, купальскіх, калядных песень, якія пазней увайшлі ў рэпертуар фальклорнага гурта «Варган».

У 2012 г. удзельніцай гурта, студэнткай спецыяльнасці «Гісторыя», Ганнай Лутавай былі запісаны песні ад сваёй бабулі Алімпіяды Міхайлаўны Шчарбаковай (1937 г.н.) з в. Шастова Полацкага раёна. Алімпіяда Міхайлаўна захоўвае ў сваёй памяці вялікую колькасць мясцовых абрадавых і паазаабрадавых песень, танцаў. У прыватнасці, ад Алімпіяды Міхайлаўны былі запісаны жалобныя спевы замужняй дзеўкі, якая баіцца свякроўкі («Нядоля»), хрэсьбінныя, жніўныя, вясельныя («Сіняе возера на Дунай стаіць»), купальскія («Кузьманька»), а таксама рамансы і бяседныя песні. Безумоўную цікавасць уяўляе сабой і абрадавы кантэкст выканання купальскіх песень у рэгіёне: «[На Купалле] Была такая інтарэсная песня, дзеўкі мальцаў паддзевалі троху [дражнілі]: *А на гарэ карыта. / Паўна вады наліта. / Дзеўкі ногі мылі. / А мальцы выпілі. / А на гарэ карыта. / Паўна меду наліта. / Пчелкі ногі мылі. / А дзевачкі выпілі*»[10]. У лістападзе 2017 г. і ў ліпені 2018 г. удзельнікі гурта «Варган» ладзілі міні-экспедыцыі ў в. Шастова; песні, запісаныя ад Алімпіяды Міхайлаўны, былі выкарыстаны пры запісе альбома «Зялён явар, дуброва. Музыка Полаччыны». У якасці бонус-трэка ў альбоме прадстаўлена купальская песня ў выкананні самой Алімпіяды Міхайлаўны («Кузьманька»). У гэтым выпадку яскрава пазначаны працэс пераймання вопыту пакаленняў.

У верасні 2018 г. фальклорны гурт «Варган» зладзіў міні-экспедыцыю ў в. Шпакоўшчына Полацкага раёна, дзе адбылася сустрэча з Тамарай Канстанцінаўнай Вышынскай (1937 г.н.), захавальніцай мясцовай спеўнай і танцавальнай традыцыі. У лістападзе 2018 г. фальклорны гурт «Варган»

[10] ФА ПДУ: зап. Лутавай Г. В. у 2012 г. ад Шчарбаковай Алімпіяды Міхайлаўны 1937 г.н. у в. Шастова Полацкага раёна.

запрасіў Тамару Канстанцінаўну да сабе ў госці ў Полацк. Падчас сустрэчы, што праходзіла ў Лабараторыі археалогіі, этнаграфіі і антрапалогіі Полацкага ўніверсітэта, Тамара Канстанцінаўна Вышынская паказала мясцовыя варыянты традыцыйных танцаў «Месяц», «Каробачка», «Падыспанец», «Кракавяк», «Барыня».

Для рэпрэзентацыі купальскіх песень «Варган» выкарыстоўвае запісы Рэгіны Станіславаўны Гамовіч, зробленыя ў 1996 г. у Полацкім раёне («Купалле на Яновым возеры»). Дзякуючы гэтым запісам мы вывучаем і пераймаем унікальную манеру выканання купальскіх песень, характэрную для Полаччыны, так званы «полацкі канон» («спевы ў перахлёст», «антыфон») [2]. Так характарызуе гэтую з'яву Тамара Канстанцінаўна Вышынская: «*Купальскія песні красівыя, не знаю як дзе, но вот у нашым крае пяюць з паўторам, па дзве, вот пяём, мы канчаем во гэтае строчкі і начынаюць [іншыя] і тады такім калечкам палучаецца красіва*»[11]. У 2019 г. «спевы ў перахлёст» былі ўнесены ў Спіс нематэрыяльных культурных каштоўнасцяў Рэспублікі Беларусь дзякуючы аўтэнтычнаму гурту «Галасы спадчыны» з в. Багатырская Полацкага раёна [1]. Яшчэ адной асаблівасцю, якая тычыцца Купалля, з'яўляюцца спевы так званай «бараны»: дзяўчаты становяцца ланцужком і адначасова спяваюць песні розных каляндарных перыядаў – масленіцу, вясну, купалле, жніво, восень, вяселле, каляды, на ўзыход сонца (скончыць павінны разам).

Для рэпрэзентацыі беларускай традыцыі гурт «Варган» выкарыстоўвае не толькі ўласныя палявыя даследаванні, але і кнігі па даследаванні нашага рэгіёну, напрыклад, кнігу З. Я. Мажэйкі «Песні беларускага Паазер'я» [2], дзе шырока прадстаўлены каляндарна-абрадны і сямейна-абрадны цыклы, а таксама калектыўную манаграфію серыі «Традыцыйная мастацкая культура беларусаў», прысвечаную Віцебскаму Падзвінню [3]. Як і ў іншых гісторыка-культурных рэгіёнах Беларусі, на тэрыторыі Падзвіння каляндарна-абрадавыя песні спявалі «да пары», то-бок, жніво нельга спяваць узімку, а каляды – летам; што тычыцца сямейна-абрадавых спеваў, таксама ёсць некаторыя асаблівасці, напрыклад, вяселле звычайна святкавалі восенню, пасля збору ўраджаю, каб было чым частаваць гасцей. Акрамя гэтага, у нашым рэгіёне шырока прадстаўлены пазаабрадавыя спевы, напрыклад, лірыка («Нядоля»), бяседныя песні («Ай запіўся малойчык, дык ён загуляўся»), рэкруцкія («Хадзіў моладзец па хаце»), рамансы.

Важнае месца ў дзейнасці гурта «Варган» займае рэпрэзентацыя спеўных традыцый Беларускага Падзвіння як у Рэспубліцы Беларусь, так і за яе межамі, што дазваляе зразумець і асэнсаваць этнакультурную спадчыну

[11] ФА ПДУ: зап. Жукавым Д. В., Цыганковай А. В., Малчанавай Д. А., Бондар І. Г. у 2019 г. ад Вышынскай Тамары Канстанцінаўны 1935 г.нар. у в. Шпакоўшчына Полацкага раёна.

рэгіёну ў шырокім міжкультурным кантэксце. Песні і інструментальныя кампазіцыі, зафіксаваныя ў экспедыцыях, гучаць у выкананні гурта «Варган» падчас канцэртаў і фестываляў, якія адбываюцца ў Беларусі і за яе межамі (Расія, Польшча, Літва, Латвія, Італія). Так, з 6 па 11 лістапада 2019 г. «Варган» удзельнічаў у міжнародным фальклорным фестывалі «Покровские колокола», які праходзіў у Вільні, Літва. Удзельнікамі фестывалю былі калектывы з Літвы, Латвіі, Сербіі, Расіі, Украіны і, адпаведна, з Беларусі. Дзякуючы гэтаму фестывалю прасочваюцца адрозненні, напрыклад, паміж музычнымі традыцыямі ўкраінскага, рускага і беларускага народаў. Нягледзячы на тое, што гэтыя традыцыі з'яўляюцца роднаснымі (бо гэта тэрыторыі, што мяжуюць, ад чаго ёсць сутыкненні ў матывах спеваў), але кожная з іх характарызуецца сваімі адметнымі асаблівасцямі.

14–15 верасня 2019 г. фальклорны гурт «Варган» прымаў удзел у фестывалі традыцыйнай музыкі «Rajok», які праходзіў у Мінску на базе Нацыянальнага гістарычнага музея Рэспублікі Беларусь. «Rajok» – гэта пераход з лета ў восень; вобраз, які выкарыстоўваецца ў беларускіх жніўных песнях: «Хадзі Раёк у наш дварок».

«Варган» падтрымлівае творчыя сувязі з іншымі фальклорнымі гуртамі Беларусі, напрыклад, з народным фальклорным калектывам «Галасы спадчыны» з в. Багатырская Полацкага раёна. Так, у верасні 2018 і 2019 гг. «Варган» прыязджаў у вёску Багатырская на дзень шанавання памяці заснавальніцы гурта «Галасы спадчыны» Веры Уладзіміраўны Пісюковай.

Песні, запісаныя ўдзельнікамі гурта «Варган» у этнаграфічных экспедыцыях, былі выкарыстаны падчас запісу альбома «Зялён явар, дуброва. Музыка Полаччыны» (2018). У альбоме прадстаўлены каляндарна-абрадавыя, сямейна-абрадавыя спевы, музычныя найгрышы («Субота», «Месяц», «Лявоніха»). Прасочваецца відавочная перавага запісу альбома над канцэртнай дзейнасцю, бо канцэрт – гэта камерная форма, якая разлічана на прысутных, а дыск робіць значна большым ахоп зацікаўленага насельніцтва.

Якасная папулярызацыя беларускага фальклору адбываецца падчас святкавання ўдзельнікамі гурта «Варган» традыцыйных свят, напрыклад, «Купалле» ў ноч з 6 на 7 ліпеня ў Глыбоцкім раёне, калядная гульня «Жаніцьба Цярэшкі» ў в. Велеўшчына Лепельскага раёна. Старэчая песня на жаніцьбе Цярэшкі: «*Дзед бабу тапіць вядзе. / А баба крычыць – не ідзець. / Мой жа ты дзядулічка. / Я ж твая бабулічка*» [2, с. 35].

На базе Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта «Варган» ладзіць танцы. Пад жывую інструментальную музыку танчаць «Месяц», «Каробачку», «Падыспанец», «Кракавяк», «Лявоніху», «Суботу», «Базар» і інш.

Такім чынам, «Варган» – гэта фальклорны гурт, які займаецца якаснай папулярызацыяй традыцыйнай культуры і аб'ядноўвае людзей, зацікаўле-

ных традыцыйнай культурай беларусаў. Калектыў займаецца вывучэннем і аднаўленнем беларускай традыцыйнай творчасці: песеннай (як абрадавай, так і лірычнай), танцавальнай, інструментальнай. Прынцыповай пазіцыяй удзельнікаў гурта з'яўляецца імкненне да пераняцця аўтэнтычнай манеры выканання.

Літаратура

1. «Спевы ў перахлёст». Спеўная традыцыя выканання купальскіх і жніўных песень «у перахлёст» в. Багатырская Полацкага раёна Віцебскай вобласці [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: https://spevyuperahlyost.blogspot.com/. – Дата доступу: 24.12.2019.

2. Мажэйка З. Я. Песні беларускага Паазер'я. – Мінск: Навука і тэхніка, 1981. – 35 с.

3. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў. У 6 т. Т. 2. Віцебскае Падзвінне / Т. Б. Варфаламеева, А. М. Боганева, М. А. Козенка і інш.; складальнік Т. Б. Варфаламеева. – Мінск : Беларуская навука, 2004. – 910 с.

«СВЯТЛО СЛОВА» ІВАНА ЛАШУТКІ

Альфер Аляксандр,
вучань
ДУА «Вілейская гімназія № 1 «Логас»,
г. Вілейка

Сёння актуальнай стала праблема вывучэння і захавання гісторыі і культуры роднага краю. 2019 г. аб'яўлены Годам малой радзімы. Вывучэнне літаратурнай спадчыны землякоў далучае нас да роднай зямлі, спрыяе выхаванню любові і павагі да роднага краю. Мастацкая культура вяртае нас да мінулага для таго, каб, абапіраючыся на свае карані, мы маглі стварыць годную будучыню. Вілейшчына – гэта вельмі прыгожыя, жывапісныя мясціны, якія зацікавілі многіх таленавітых людзей. Сярод іх – сціплая, але годная павагі асоба Івана Лашуткі.

Іван Лашутка (1933–2004) – педагог, паэт, публіцыст, член Саюза пісьменнікаў Беларусі – нарадзіўся ў вёсцы Баяры Вілейскага раёна 10 лістапада 1933 г. Пачатковую школу закончыў у родных Баярах, а дзесяцігодку – у вёсцы Ілья. У 1958 г. скончыў аддзяленне беларускай мовы і літаратуры філалагічнага факультэта БДУ. Таленавіты паэт і педагог працягнуў педагагічную дынастыю, пераняўшы любоў да літаратуры і паэтычнага слова ад сваёй мамы, сельскай настаўніцы Ксеніі Суднік. А яго вучаніца Вера Юдо на ўсё жыццё стала музай паэта. Працягвае традыцыю бацькоў і дачка В. і І. Лашуткаў Лілія, якая таксама стала настаўнікам.

Некаторы час працаваў Іван Іосіфавіч настаўнікам Латыгальскай школы, куды трапіў па размеркаванні. У 1971 г. І. І. Лашутка пераехаў у Вілейку, дзе ўладкаваўся на працу ў аддзел народнай адукацыі. Потым амаль 20 гадоў напружанай школьнай працы прайшлі ў вілейскай СШ № 3. Там паэт выкладаў беларускую мову і літаратуру. Адначасова з'яўляўся намеснікам дырэктара школы. Працуючы ў школе, не пераставаў пісаць. Друкаваўся ў часопісах «Полымя», «Маладосць», «Настаўніцкай газеце».

У 1992 г. свет пабачыў яго першы зборнік вершаў «Свята дваіх». У 1993 г. гэты зборнік быў адзначаны прэміяй Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі ў галіне паэзіі. У 1996 г. Іван Лашутка быў прыняты ў Саюз беларускіх пісьменнікаў. У 2000 г. выйшаў другі зборнік вершаў – «Край верасоў». Верш «Край мой верасовы» на музыку Аляксандра Высоцкага ў аранжыроўцы заслужанага артыста Беларусі Алега Вінярскага лічаць гімнам Вілейкі. Менавіта з творчасцю Лашуткі на Вілейшчыне звязана зараджэнне літаратурнай аўтарскай песні, а менавіта творчасць гурта «Элегія» пад кіраўніцтвам Тацяны Захарыч, якая заснавана на вершах Івана Іосіфавіча. Выйшаў і зборнік песень на словы паэта. У канцы 2003 г. у свет выйшла кніга Івана Лашуткі «Святло слова». Чаму так названы зборнік? Захавалася інтэрв'ю аўтара, дадзенае Сяргею Макарэвічу для «Рэгіянальнай газеты».

Іван Лашутка:

– Вы, напэўна, ведаеце мудрае народнае выказванне аб тым, што слова можа ўзвысіць і акрыліць чалавека на добрыя ўчынкі і справы, і слова, асабліва, калі яно крыўднае, несправядлівае, можа нанесці вялікую траўму, цяжкую рану чалавечаму сэрцу. Але заўсёды будзем памятаць даўно сказанае ў адной са Свяшчэнных Кніг Дабравесця выслоўе аб тым, што першым было Слова – Любоў, і першай весцю было Слова – Бог.

Вось чаму ў кнізе «Святло слова» мне хацелася, каб такі загадкавы, неспазнаны духоўны свет, які часта называюць святым сумленнем, чытачы спасціглі розумам і пачуццямі душы і сэрца. Калі нават хоць адзін радок абудзіў памкненне зрабіць добры ўчынак – я бязмерна буду рады.

У роздуме, сумненні, адчаі і пошуку – нараджаецца паэтычны радок, жаданне знайсці першапрычыну нашых зямных бед і няшчасцяў. Мне вельмі хацелася б, каб дзеці планеты Зямля пачулі маё пажаданне ім:

Вы з розных сцежак ідзяце да Бога,
А Ён – адзіны, добры, мудры маг,
Зрабіце ж у жыцці зусім нямнога –
Вазьміцеся за рукі. І верным будзе шлях [2, с. 79].

У зборнік увайшлі 77 вершаў. Аўтар засяроджвае ўвагу на складаных маральных праблемах сучаснасці, на пошуку адказу на хвалюючыя пытанні, якія прынёс новы век. Менавіта ў вершах праяўляецца адметнасць і жыццёвая мудрасць паэта.

Пранікнёныя, амаль спавядальныя вершы паэта ўзвышаюць душу, выклікаюць светлыя пачуцці веры ў перамогу сумлення і справядлівасці, сцвярджаюць высокія духоўныя каштоўнасці, да якіх будуць імкнуцца (паэт свята верыць у гэта) і новыя пакаленні чытачоў. А пачынаецца зборнік вершам «Бо сказана…»:

Я позна ў жыццёвай мітусні
Спазнаў у мудрых кнігах Дабравесця,
Як годнасць чалавечую пранесці
Сярод спакусы, зайздрасці, хлусні.

Без гэтых кніг пражыць бы я не мог,
Бо сказана, што першым было слова
«Любоў», з усіх высноў аснова,
І першай весцю было слова «Бог». [2, с. 3]

У гэтым вершы аўтар і даў асноўны тэматычны накірунак зборніку: любоў да роднай старонкі, каханне, прыгажосць прыроды. Гэта святыя пачуцці. І адносіцца да іх патрэбна з павагай і ўзнёсласцю. І. Лашутка адразу скіроўвае ўвагу чытачоў на чалавечую годнасць і духоўнасць. А гэтаму вучаць мудрыя кнігі Дабравесця.

У вершы «Да чыстай крыніцы» паэт гаворыць пра чыстае сумленне чалавека, такое чыстае, як крынічка, якая дае не толькі збавенне ад смагі, але і збавенне ад гора і напасцяў.

Павага да роднага краю пачынаецца з павагі да бацькоў, да тых мясцін, дзе нарадзіўся і вырас:

Я сёння ў бацькоўскай хаце,
Сагрэў яе напачатку
Дыханнем бярозавых дроў,
Прынёсшы бярэмя з паветкі… [2, с. 45]

Любоў да роднай зямлі, роднай мовы, бацькоў, родных і сяброў, вучняў і выпускнікоў – асноўныя тэмы, якімі прасякнуты ўсе вершы зборніка. Іван Лашутка шмат разважае над сэнсам жыцця, узгадвае юнацтва, каханне, незабыўныя сустрэчы. У зборніку пераважаюць словы «любоў», «душа», «сумленне». Шмат вершаў прысвечана малой радзіме, бацькоўскай хаце, прыродзе роднага краю. Кожны твор – жамчужына, якая вучыць і дзяцей, і дарослых, дорыць ім разуменне сэнсу жыцця.

Асабліва ўражваюць вершы, прысвечаныя малой радзіме. Так, у вершы «Дзе радзіўся…» паэт успамінае свайго дзядзьку, майстра на ўсе рукі, ганарыцца ім і захапляецца:

Да ўсяго ён меў адметак чынны:
Золатам праменілася медзь,
А бывала – вырабіць аўчыны,
Што кажух той – хоць у сваты едзь.

Іван Лашутка – патрыёт краю, адданы сын зямлі. Звяртаючыся да сябра, які паехаў за мяжу, у вершы «Сябру за мяжой» майстар слова дае наказ не забывацца на свой край «спазнаны», не забыць пра васілёк. Гэты сімвал Беларусі «да родных ніў многіх клікаў».

Перачытваючы вершы са зборніка «Святло слова», заўважаеш, што вілейскі край для І. Лашуткі родны і любы. Гэта любоў праяўляецца ва ўсім: у павазе да нашага мінулага, памяці пра вайну (верш «Напамін»), клопаце пра чысціню душы чалавека (верш «І толькі сумленне…»), цвёрдай упэўненасці ў вечнасці слова, роднай мовы (верш «Святло слова»), памяці пра памерлых (верш «Калі ў застоллі»).

І чарнобыльская трагедыя адлюстравана ў «нярадасных, трывожных» вершах паэта. Уражваюць філасофскія вершы-разважанні пра сэнс жыцця: «Як цяжка быць самім сабой», «Што пажадаць табе…» і інш..

Верш «Дома» напоўнены асаблівай цеплынёй і пяшчотай да бацькоўскай хаты. Аўтар карыстаецца словамі, знаёмымі з дзяцінства, якія гучалі з вуснаў матулі: бярэма дроў, паветка, студня, кубкі, паўміскі, кужэльны абрус. І як напамін нам, пакаленню XXI стагоддзя, гучаць радкі:

А месца сваё я на лаве
Заняў за сталом,
Засланым кужэльным абрусам,
Бо дома – не ў гасцях… [2, с. 45]

Такім чынам, лірычны герой вершаў І. Лашуткі – гэта філосаф, які вельмі любіць жыццё і людзей, клапоціцца пра лёс нашчадкаў. Філасофская тэма і тэма кахання пераважаюць у зборніку «Святло слова». Галоўнымі словамі, якія часта ўжывае аўтар, з'яўляюцца «душа», «дабро», «сумленне», «слова», «праўда». А словы «любоў», «любы» і вытворныя ад іх сустракаюцца найчасцей – 21 раз.

Па вершах І. Лашуткі са зборніка «Святло слова» падрыхтавана старонка «Моўныя залацінкі», якая складзена дзеля шырокага выкарыстання выразаў у маўленні, таму што яны маюць глыбокі павучальны змест, прымушаюць задумацца над сэнсам жыцця:

1. Мой любы дружа,
   Разумей, любі,
   Бо запавет Хрыстовы – «не забі»
   Ёсць ісцінны ад Бога напамін. («Напамін»)

2. Магчыма, і прыйдзе калі ачышчэнне
   Ад вечных пакут. Я так Бога прашу.

І толькі сумленне, святое сумленне
Заўжды будзе болем вярэдзіць душу. («І толькі сумленне…»)

3. Усё зямное – клетка-каземат,
Часовы міг у Вечнасці сусветнай,
Дзе праз дабро і зло і церні страт
Да Бога шлях ці ў бездань апраметнай… («Адкрыццё»)

Такім чынам, І. Лашутка ўвайшоў у гісторыю Вілейшчыны як паэт, улюбёны ў «край верасовы», яго прыроду, людзей. Вершы паэта такія ж душэўныя і напеўныя, чыстыя і лёгкія, як сам творца. Спадзяёмся, што ў хуткім часе многія радкі з вершаў і самі творы І. Лашуткі стануць сапраўднымі «моўнымі залацінкамі» і будуць усё часцей гучаць і на ўроках у школе, і са сцэны, і па тэлебачанні.

Літаратура

1. Король, М. В. Витражи мудрости / М. В. Король. – Минск : Полымя, 1991. – 414 с.

2. Лашутка, І. І. Святло слова : вершы / І. І. Лашутка. – Мінск : Беларускі кнігазбор, 2003. – 84 с.

3. Макарэвіч, С. Іван Лашутка: «… першым было Слова – любоў...» / С. Макарэвіч // VIALEJKA.INF [Электронный ресурс]. – 2006–2013. – Рэжым доступу: http://vialejka.info/62van_lashutka__pershym_bylo_slova__ljubo__pershajj_vescju_bylo_slova__bog.html. – Дата доступа: 28.01.2017.

4. Петров, В. П. Как составить свою родословную / В. П. Петров, Е. В. Петрова. – Улан-Удэ : Наука, 2005. – 216 с.

5. Пущаев, Ю. В начале было слово? / Ю. Пущаев // Журнал Фома [Электронный ресурс], 2000–2017. – Рэжым доступу: http://foma.ru/v-nachale-byilo-slovo.html. – Дата доступу: 28.01.2018.

ПРЯНИЧНОЕ ИСКУССТВО: ИСТОРИЯ ОДНОГО ПРОМЫСЛА

Аносович Яна,
ученица
ГУО «Вилейская гимназия № 1 «Логос»,
г. Вилейка

Пряники – это молчаливые свидетели и хранители истории и культуры народов мира. Уже мало кто знает, что в былые времена пряник был не только желаемым и дорогим подарком, привозимым из путешествий и даримым

на праздники, он представлял собой удивительно красивое произведение декоративно-прикладного искусства.

Необыкновенные пряничные шедевры, сумевшие стать частью культурного наследия некоторых государств украшают витрины музеев России, Германии, Шотландии, Франции, Литвы, Эстонии и Китая.

«На севере Англии, например, любят *parkin* – мягкий пряник с овсяными хлопьями и патокой. В США более популярны мягкие пряники, которые называют *gingerbread cake*, подчеркивая их отличие от своих более твердых собратьев. Французский *pain d'épices* похож на американского сородича, но несколько суше, и в приготовлении используется не патока, а мед. В Германии делают пряники двух видов: мягкие *(Lebkuchen)* и твердые, праздничные, самых разных форм, украшенные цветной глазурью. В Скандинавии и Прибалтике пряники больше напоминают печенье и ассоциируются, прежде всего, с рождественскими праздниками. Названия похожи между собой: *pepperkaker* (Норвегия), *pepparkakor* (Швеция), *brunkager* (Дания), *piparkökur* (Исландия), *piparkakut* (Финляндия), *piparkūkas* (Латвия), *piparkoogid* (Эстония). Конечно же, любят пряники и в России. Наверное, чуть ли не у каждого города есть свой собственный, но самые известные делают в Туле, Вязьме и Городце. В Польше тоже есть свой пряник – *piernik*. Самый известный, piernik toruński, производится в городе Торунь еще со Средних веков. В Румынии пряник называют *turtă dulce*. Обычно он покрывается сахарной глазурью. Настоящий культ пряников существует в Китае, он связан с архаичной традицией поклонения луне. Обычно юэбины «лунники» круглые или квадратные, примерно 10 см в диаметре и 4–5 см в толщину, начинены пастой из сладких бобов или лотоса. Начинка занимает большую часть пряника. Пряничная волна докатилась даже до Бразилии. Там он называется *pão de mel*, или «медовый хлеб». Он может быть и довольно большим по размеру, так и совсем маленьким, на один укус. Обычно он покрыт шоколадом [1].

Пряники люди научились печь с того момента как освоили первые кулинарные процессы. О том, насколько древняя эта выпечка, свидетельствует такой факт: при вскрытии египетской гробницы были обнаружены выпеченные изделия с медом. Именно Египет считается родиной пряников. В летописях, написанных в Древней Руси еще 900 лет назад, рассказывается, как пекли «хлебцы с медом и маком».

Это были еще не те пряники, какими мы знаем их сейчас, но это было начало появления подобного продукта в рационе питания человека.

Только в конце XI века, благодаря крестоносцам, в Европе появились «пряничные» специи, а заодно и идея хлеба с этими пряностями, подсмотренная на Ближнем Востоке. Именно с этого времени, по мнению кулинарных историков, и появляется классический пряник.

О самом происхождении слова «пряник» бытует несколько мнений. Одни исследователи считают, что слово «пряник» появилось от прилагательного «пряный». А «пряный», в свою очередь, некогда было образовано от слова «перец». Слово «перец» в своем изначальном варианте – это не только острое снадобье, а, вообще, любая пряность.

Есть и другая версия. Слово «пряник» якобы произошло от старого слова «пряжение», которым наименовали один из методов изготовления этого кондитерского изделия в печке» [2].

На белорусских землях рождением лакомства принято считать языческие времена, когда люди поклонялись не одному, а нескольким богам, одним из которых был Перун – бог солнца. Люди серьезно побаивались Перуна и приносили ему в жертву животных, преимущественно быков. Шло время, жители деревни стали думать о том, как же нерационально отдавать Перуну огромного, с таким трудом выращенного бычка. Подумали и решили слегка обхитрить Перуна, слепив бычка из теста. Получившиеся фигурки назвали в честь бога солнца Перуна – «пернікі». Со временем и это перестали делать, на земли пришло Христианство. «Пернікі» превратились в сладкое лакомство праздничного стола.

Изготовление пряников постепенно становилось самостоятельной признанной профессией. В XVII–XIX веках пряничное дело стало важной отраслью народного промысла, особенно в России.

Мастеров, которые занимались пряничным производством, называли пряничниками. Получить звание мастера-пряничника или подмастерья было делом почетным и трудным. «В России надо было изготовить партию пряников и представить на строгий суд комиссии из трех мастеров-пряничников, дававших официальный патент на звание мастера или подмастерья. Только члены пряничной гильдии имели право печь пряники в любое время года (в то время как все остальные могли сделать это лакомство только на Рождество или Пасху)» [3, с. 20]. «Виртуозы пряничного дела, чтобы их рецепт не был раскрыт кулинарными шпионами, никогда не пользовались гирями. Ингредиенты взвешивали при помощи камушков и кусочков железа, которые непременно прятали в укромное место под замок» [3, с. 11]. «В Германии называться пряничных дел мастером, мог только тот, у кого была своя печь для выпекания пряников и оригинальный рецепт» [4]. «Нюрнбергские пряничники еще в XIV веке основали собственную гильдию, отделились от цеха пекарей и ввели строжайшую систему обучения мастеров. Чтобы завести собственное дело, пекарь пряников сначала должен был 10–15 лет провести в учениках у более опытных коллег» [5]. «Пряничных дел мастера возили свои пряники на заграничные выставки, где получали награды за разнообразие сортов пряников и оригинальные формы» [3, с. 19].

«Если в Западной Европе пряники считаются одним из символов Рождества, то для россиян эта своеобразная сладкая выпечка была атрибутом практически любого праздника» [5].

В жизни русского человека пряник имел большое значение. На свадьбу невесте обязательно дарили пряник, а в конце пиршества невеста должна была каждому гостю обязательно дать по кусочку этого пряника. Это означало, что пора и честь знать, по домам расходиться время настало. Пряник такой и название особое носил: «разгонный». А на другой день молодые приходили в дом к родителям невесты с пряником побольше, так как на пряник этот родители клали подарки и деньги. «Класть на пряник» – отсюда пошло это выражение. «Даже на поминках без пряника не обходилось. Поминальная трапеза заканчивалась угощением пряниками, а в память о погибших русских воинах выпекались поминальные пряники солдохресты» [6]. «Пряники делали для бедных и богатых, для подарков и именин. Им даже приписывали лечебные свойства, а потому пряники, предназначенные для больных, готовились и украшались с особой тщательностью, а на оборотной стороне вырезались буквы, соответствовавшие инициалам ангела-хранителя» [7]. «Любопытно, что в старину в России пряники шли не только в еду, но и в игру. Для этого пекли специальные пряники – без начинки, облегченные и не очень сдобные, круглые и квадратные, прямоугольные и резные. В праздники гуляющий народ мерялся силами – кто бросит такой «папашник» дальше, не разбив его при этом. Победителю доставались пряники побежденных. Самые удачливые метальщики уносили свои трофеи мешками» [6].

Германия имела репутацию страны, где изготавливались лучше в Европе пряники, а у Нюрнберга было даже прозвище – «столица пряников». Здесь к пряничному ремеслу подошли основательнее, чем где-либо еще: лучшие художники, скульпторы и пекари создавали невероятные резные деревянные формы, благодаря этому получались потрясающие по дизайну пряники.

О популярности пряников в Польше свидетельствует хотя бы такая деталь, что кадка с тестом для них нередко была частью приданого польских девушек из шляхетских и городских семей.

По каким только поводам не изготавливали пряники, и каким только узором их не украшали. Считалось, что выпечка фигурок животных и птиц будет способствовать богатому урожаю, а козы и коровы принесут хороший приплод, семья проживет год здоровой и благополучной. Монастырские пряники считались лечебными и украшались с обратной стороны заглавными буквами имен архангелов. Для детей пекли пряники-куклы с изображением птиц, рыб. Пряники с изображением букв служили своеобразной вкусной азбукой.

Интересна символика пряников. Так, пряник-олень – символ мужской мощи, достоинства. Дарили такие пряники преимущественно юношам. Пряник-сердце – символ симпатии, расположения, привязанности, любви. «Точка» на крашеном прянике означала начало начал, семена будущей жизни. «Круг» – это солнце, символ жизни. «Елочка» – символ здоровья. «Барашек» – символ благополучия. Пряничники живо откликались на любые изменения жизни.

Владимир Даль русские пряники разделял на одномедные, медовые, сусляные, сахарные, битые, коврижки, жемки, жемочки, орехи, фигурные, писаные, печатные. Еще разделял пряники по типам: фигурные, штучные, наборные, почетные и городские [8].

Существует множество видов пряников. Условно их можно классифицировать: по технологии производства (сырцовые, битые, заварные); по внешнему виду (писаные, фигурные (силуэтные), печатные, лепные,); по составу и начинке (мятные, медовые, шоколадные, ржаные, пшеничные, миндальные, малиновые, паточные, имбирные). «Хотя пряники имели много общего (у всех в составе был мед и ржаная мука), в каждой местности использовались традиционные вкусовые приправы. Пряники из разных стран Европы можно было различать и по внешнему виду: форме, печати и глазури, могли быть без начинки, со многими добавками» [9].

Сейчас, конечно, пряник утратил свое первоначальное значение. Но этот продукт остается желанным гостем, да нет, хозяином, на нашем столе.

Пряник – это целый мир и рассказ о мире. Даже самый маленький, круглый и горбатый – остров, верхушка айсберга. Под ним – история с караванами пряностей, с умением добывать пахучий мед, с пекарями у огня, с купцами и новогодними елками.

Несмотря на многовековую историю, пряник будет всегда современным, стильным и интересным. Однажды приготовив пряники в домашних условиях, что сделать совсем не так сложно, как может показаться на первый взгляд, вы обязательно посмотрите по-новому на это лакомство.

Литература

1. Вкусная история: пряники [Электронный ресурс] – 2018. – Режим доступа – http://www.vinegrette.ru/2017/01/03/foodstory-gingerbread/. – Дата доступа: 18.12.2019.

2. Пряники [Электронный ресурс] – 2018. – Режим доступа: https://paprika-andlife.livejournal.com. – Дата доступа: 14.12.2019.

3. Кайдаш, С. Все любят пряники. М. : Малыш, 1991 г. – 24 с.

4. Соколовский, И. Пряник на Рождество. Журнал «Наука и жизнь» № 12, 2012.

5. История имбирных пряников [Электронный ресурс] – 2018. – Режим доступа: http://mylovevipechka.com/istoriya-imbirnyih-pryanikov.html. – Дата доступа: 22.12.2019.

6. Смусин, Л. Пряник и пряничные доски [Электронный ресурс] – Режим доступа: 2006–2018 г. https://www.livemaster.ru/topic/1520627-pryanik-i-pryanichnye-doski. – Дата доступа: 15.12.2019.

7. Михеев, Г. История русского пряника – история старообрядчества. [Электронный ресурс] – Режим доступа: 2018. – http://starove.ru/izbran/istoriya-russkogo-pryanika-istoriya-staroobryadchestva/. – Дата доступа: 22.12.2019.

8. Даль, В. И. Толковый словарь великорусского языка. Электронное издание.

9. Коновалова, М. Этюд о пряниках // Хлебопродукты. № 3. – 2004.

ИМЯ НА МЕМОРИАЛЬНОЙ ДОСКЕ: ИВАН СЕМЕНОВИЧ ГОРУНОВ – ФРОНТОВИК, ПАРТИЗАН, ПЕДАГОГ

Антонченко Евгений,
Лушакова Светлана,
учащиеся
ГУО «Гомельский городской лицей № 1»,
г. Гомель

Гордостью любой страны и каждого региона является самый ценный капитал – люди, которые своим трудом, интеллектом, мастерством и талантом год от года приумножают богатство, красоту и славу Родины.

Гомельщина взрастила замечательную плеяду выдающихся людей – политических и государственных деятелей, героев, представителей науки, литературы и искусства, мастеров народного творчества, передовиков производства, педагогов. Имена многих из них известны далеко за пределами Беларуси. Однако среди наших земляков есть немало людей, заслуги которых еще предстоит оценить по достоинству, у которых можно и нужно учиться жить и трудиться, «…чтобы не было мучительно больно за бесцельно прожитые годы». И мы, представители молодого поколения, считаем своим долгом внести вклад в изучение и популяризацию их имен.

Все дальше уходят от нас люди, которых мы называем поколением победителей, ведь время не остановить. Город Гомель, переживший грозное лихолетье, с честью выдержал суровые испытания и поднялся из пепла благодаря самоотверженному труду послевоенных поколений гомельчан. Среди тех, кто в годы Великой Отечественной войны защищал советскую страну, а после ее окончания трудился на благо Родины, был скромный человек – Иван Семенович Горунов, Педагог с большой буквы, гражданин и патриот своего Отечества, хранитель семейных ценностей.

Каждое утро, перед входом в здание Гомельского городского лицея № 1, взгляд учащихся и педагогов задерживается на мемориальной доске в честь И. С. Горунова, директора вечерней сменной школы № 7, в здании которой с 1992 г. размещается наш лицей. Как оказалось, мы, лицеисты нового набора, мало знаем об этом человеке, что и подвигло нас заняться поисковой деятельностью.

Иван Семенович Горунов родился 19 сентября 1916 г. в крестьянской семье в д. Недойка Буда-Кошелевского района Гомельской области. Отец, Семен Демидович, умер, когда мальчику было восемь лет. На руках у матери, Евдокии Константиновны, осталось пятеро детей. Во время коллективизации она вступила в колхоз. Ваня, окончив школу, продолжил учебу в Могилевском политико-просветительском институте.

В 1936 г. после окончания института И. С. Горунов был назначен директором семилетней школы в д. Чкалово Гомельского района, а в декабре 1937 г. переведен заместителем директора по учебной части средней школы д. Бобовичи Гомельского района. В декабре 1939 г., после отмены отсрочки от призыва в армию для учителей, Иван Семенович был направлен в Сталинградское военное училище связи, где вступил в ряды ВКП(б).

Начало Великой Отечественной войны курсанты-связисты встретили на учениях. В июле 1941 г. молодые лейтенанты-выпускники пополнили ряды Красной Армии. И. С. Горунов был направлен в город Иваново в 307-ю стрелковую дивизию, 733-й отдельный батальон связи на должность командира роты связи. В июле-октябре 1941 г. И. Горунов участвовал в боях против немецко-фашистских захватчиков в составе 13-й армии. Тогда же ему было присвоено воинское звание «старший лейтенант».

В октябре 1941 г. 307-я стрелковая дивизия прикрывала отход 13-й армии в районе Глухова и Новгород-Северского [1, с. 12]. В одном из боев Горунов получил минные осколочные ранения в грудь, правую руку и обе ноги и вместе с другими ранеными был оставлен в деревне Петровка на попечение местных жителей.

В начале 1942 г. И. С. Горунов, еще не полностью излечившись, стал пробираться на родину, чтобы установить связь с партизанами, так как перейти линию фронта оказалось невозможно. Горунову удалось быстро наладить взаимодействие с партизанским отрядом «Большевик», который был образован в первые дни немецко-фашистской оккупации на Гомельщине [4]. Партизаны проводили рейды, уничтожали авторемонтные пункты, мосты, маяки, нападали на гарнизоны врага, выводили из строя телефонную связь, подрывали немецкие эшелоны. Численный состав отряда «Большевик» постоянно пополнялся, поэтому в октябре 1942 г. он был реорганизован. Совместно с партизанскими соединениями С. А. Ковпака и А. М. Сабурова от-

ряд «Большевик» участвовал в разгроме вражеских гарнизонов в Хойниках, Горошкове и Рашево. Зимой 1943 г. партизаны передислоцировались в леса Октябрьского района. С наступлением весны 1943 г. подрывники отряда усилили диверсионную деятельность на железнодорожных путях. Успеху партизан способствовала разведка, обеспечивая связь командования отряда и подпольного горкома, налаживая контакты с населением, организовывая засады, доставляя партизанам продукты [3, с. 556–566].

Поскольку для работы с партизанами требовались проверенные, надежные люди, то И. С. Горунов сначала собирал информацию о противнике и передавал оружие и боеприпасы, был связным. Пройдя проверку и окрепнув после ранения, он ушел в партизанский отряд. В составе отряда «Большевик» И. Горунов принимал участие во всех боевых операциях, включая бои в июне 1943 г. во время блокады немцами района дислокации основных сил соединения, «рельсовую войну» в июле-августе. В октябре 1943 г. партизанский отряд «Большевик» был реорганизован в партизанскую бригаду под тем же названием в составе трех отрядов: «Большевик», «Патриот Родины» и имени Чкалова. И. С. Горунова назначили помощником начальника штаба, а позже – начальником штаба отряда имени Чкалова [4, с. 235]. Важную роль, которую сыграл отряд имени Чкалова в период блокады в октябре 1943 г., отметил в своей книге «Экзамен на зрелость» А. Д. Рудак – один из организаторов партизанского движения на Гомельщине [5, с. 263–264].

Во время Гомельско-Речицкой наступательной операции партизанская бригада «Большевик» противодействовала планомерному отходу вражеских частей, проводя боевые действия по срыву переправы гитлеровцев через Березину у села Горваль. 19 ноября в районе д. Володарское партизаны встретились с бойцами 37-й гвардейской стрелковой бригады. 25 ноября приказом командира Гомельского партизанского соединения И. П. Кожара и начальника штаба Е. И. Барыкина соединение было расформировано. Часть личного состава бригады «Большевик» направлялась для пополнения действующей армии, остальные переходили в подчинение обкома партии для налаживания мирной жизни. Среди них был и И. С. Горунов. В 1948 г. он был награжден медалью «Партизану Отечественной войны» I степени «за отвагу и геройство и выдающиеся успехи в партизанской борьбе за нашу советскую Родину в тылу немецко-фашистских захватчиков».

В марте 1944 г. И. С. Горунов, несмотря на наличие «брони», ушел на фронт. До ноября 1944 г. он находился в распоряжении 1-го Белорусского фронта. С ноября 1944 по май 1945 г. Горунов в должности начальника связи 479-го минометного полка резерва главного командования (РГК) 480-й армии участвовал в боях на 2-м и 3-м Белорусских фронтах в Восточной Пруссии под Кенигсбергом [1, с. 38–40]. Там и встретил Победу. И. С. Горунов

был награжден орденами Отечественной войны I и II степени, медалями «За взятие Кенигсберга» (28 ноября 1945 г.), «За победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.» (10 января 1946 г.).

В июне 1946 г. И. С. Горунов был демобилизован из рядов Красной Армии и после возвращения в Гомель назначен директором вечерней школы № 7, которой руководил более тридцати лет. Школа была построена по личной инициативе Горунова благодаря шефской помощи промышленных предприятий Гомеля. Опытные педагогические кадры, к которым принадлежал И. С. Горунов, на личном примере воспитывали детей войны. Педагогические и организаторские заслуги Ивана Семеновича были отмечены почетными званиями «Отличник народного просвещения БССР», «Заслуженный учитель БССР».

Школа И. С. Горунова стала образцом педагогической работы в масштабах всего СССР. Передовой опыт школы в использовании технических средств и развитии кабинетной системы обучения, созданная И. С. Горуновым система взаимодействия учительского коллектива и предприятий Гомеля неоднократно обобщались на областных, республиканских и всесоюзных семинарах руководителей школ и органов управления народного образования, которые проводились на базе средней сменной школы № 7 [1, с. 46–47]. Для многих своих выпускников И. С. Горунов смог стать настоящим Учителем.

В 1972 г. И. С. Горунов был награжден значком «Отличник просвещения СССР», а в 1976 г. Указом Президиума Верховного Совета СССР удостоен ордена Ленина – высшей государственной награды СССР.

Уйдя на заслуженный отдых в 1976 г., И. С. Горунов принимал активное участие в общественно-политической жизни города, являясь депутатом районного и городского Советов, руководителем районной депутатской комиссии по вопросам народного образования и секретарем комиссии по делам бывших партизан и подпольщиков при Гомельском горисполкоме. Скончался Иван Семенович 8 января 2006 г. и похоронен на городском кладбище близ деревни Осовцы.

Городская топонимическая комиссия при Гомельском городском исполнительном комитете ходатайствовала перед Гомельским городским Советом депутатов об увековечении памяти Горунова Ивана Семеновича [2]. 17 ноября 2006 г. в ГУО «Гомельский городской лицей № 1» в присутствии членов семьи, бывших коллег, педагогической общественности города, педагогов и лицеистов состоялось торжественное открытие мемориальной доски, посвященной И. С. Горунову, что стало значимым событием и большой честью для учителей и учащихся нашего учебного заведения. Члены семьи Ивана Горунова – частые гости лицейских мероприятий. В январе 2009 г. в лицее состоялась презентация книги Ивана Николаевича Афанасьева «Учитель

истории: Война и школа Ивана Горунова». Благодаря фотографиям и документальным материалам, предоставленным внуком И. С. Горунова – Иваном Афанасьевым, в лицее создан мемориальный стенд.

Биография Ивана Горунова была типичной для поколения наших земляков, родившихся в начале XX в. и прошедших свой жизненный путь вместе со своей страной: нелегкая крестьянская доля, учеба в институте, служба в армии, участие в сражениях Великой Отечественной войны, созидательный труд после ее окончания.

На примере биографии Ивана Семеновича Горунова и многих замечательных людей Гомельщины можно сделать вывод, что человек сам создает свою жизнь и выбирает путь преодоления трудностей. Изучение жизненного и трудового пути знаменитых земляков дает возможность по-настоящему почувствовать дыхание истории, приобщает к богатому на события прошлому «малой Родины».

Литература

1. Афанасьев, И. Учитель истории: Война и школа Ивана Горунова / И. Афанасьев. – Мозырь : Белый ветер, 2009. – 75, [1] с.: ил.

2. Олешников, Н. Их знал весь город // Гомельские ведомости. – 2006. – 28 сент.

3. Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Гомеля. У 2 кн. – Минск : БЕЛТА, 1998. – Кн. 1. – 608 с. : ил.

4. Партизанская криничка: Документальная повесть / С. Антонов, А. Болховитин, С. Касьянов [и др.]; Лит. обработка М. Шибалиса. – Минск : Беларусь, 1972. – 254 с.: ил.

5. Рудак, А. Д. Экзамен на зрелость / А. Рудак. – Минск : Беларусь, 1981. – 287 с.: ил.

МОЯ МАЛАЯ РОДИНА – ДЕРЕВНЯ КНЯЖИЦЫ МОГИЛЕВСКОГО РАЙОНА

Аракелян Анна Александровна,
ученица УО «Могилевский государственный областной лицей № 3»,
г. Могилев

При изучении истории меня всегда интересовали события, касающиеся Могилевщины, особенно деревни Княжицы – малой родины моей мамы. В течение нескольких лет мы всей семьей изучаем историю этого населенного пункта.

Чтобы узнать как можно больше о костеле и самой деревне, мы не только беседовали с местными жителями, посещали музей Княжицкой школы, но и обращались с запросами и получали материалы Могилевского областного краеведческого музея им. Е. Романова, музея Могилевской епархии, музея древнебелорусской культуры Национальной Академии наук Беларуси, Литовского государственного исторического архива, библиотеки Вильнюсского университета.

Целью своей работы я ставила не только расширить знания по истории Княжиц, но и привлечь внимание к вопросу необходимости сохранения культурно-исторического наследия Беларуси, в частности костела святого Антония, памятника архитектуры барокко середины 17 века.

В ходе работы я изучала историю развития Княжиц в XV–XXI веках; историю костела Святого Антония; познакомилась с биографиями известных людей Княжиц; разработала туристический маршрут по святым местам Могилевского района.

Название деревни Княжицы свидетельствует о том, что деревня возникла на княжеских землях и являлось собственностью князя.

В первой половине XV века Княжицы входили в состав Мстиславского удельного княжества. В 1440 году, в самом начале правления короля Казимира, двор Княжичи находился в господарском (т.е. великокняжеском) владении.

В 1500 году Елена Ивановна, супруга короля польского и великого князя Литовского Александра, получила местечко в «доживотное» (т.е. на время ее жизни) владение. Ее наместником стал Матфей Микитинич. Сама Елена следила за своевременной выплатой дани и исполнением повинностей крестьян [3, с. 68].

В 1506 году к графству Княжицкому принадлежали деревни: Барсуки, Печерск, Тарасовичи и Цвырков Копысский. После смерти Елены Ивановны в 1513 году местечко перешло в господарское владение Ярушевичей.

Из-за близости Княжиц к Могилеву в период войны между ВКЛ и Московским княжеством (1534–1537 годы), село было выжжено войсками смоленского наместника Василия Шуйского. Разорения повторились во время Ливонской войны 1558–1583 годов, когда летом 1581 года отряд воевод Ивана Грозного совершил рейд в Приднепровье.

В книгах Могилевского магистрата XVI–XVII вв. Княжицы фигурируют как «двор», упоминается и «Княжицкая волость», и «Княжицкое имение князя Ярослава». Значит, село было центром волости – небольшой сельскохозяйственной округи, и имело небольшую укрепленную усадьбу [4, № 58].

Находясь в шляхетской собственности, Княжицы в начале XVII века принадлежали Ярославу Головчинскому (с 1571 года), а позже его внуку Самушу Александровичу [1, с. 423].

На Юрии род Головчинских по мужской линии в середине XVIII века прервался. Княжицы перешли к Константину Пацу и оставались во владении его рода до первой половины XIX века.

Во время войны 1700–1721 гг. в Княжицах несколько дней находился Петр I. Дом, где он проживал, располагался на Виленской улице и принадлежал помещику Маковецкому.

По первому разделу Речи Посполитой 1772 года Княжицы вошли в состав Российской империи и стали местечком Могилевского уезда.

Во время Отечественной войны 1812 года Княжицы были заняты войсками французской армии; в селе разместился небольшой гарнизон, охранявший Виленский тракт. От французов Княжицы были освобождены осенью 1812 года [4, № 59].

С 1857 по 1868 год имение принадлежало бывшему могилевскому губернатору тайному советнику А. П. Беклемишеву. Здесь он закончил свой жизненный путь в 1887 году и был похоронен в Княжицах.

Во второй половине XIX века развитию Княжиц способствовало то, что через местечко проходил Виленский почтовый тракт. В 1864 году открыто народное училище. В 1879 году работал винокурный завод, на котором в 1884 году была установлена паровая машина. В 1880 году действовали церковь, костел и синагога. Один раз в год, 1 октября, проводилась ярмарка, а по воскресеньям – небольшие торги.

В начале XX века в Княжицах, как и в других городах и местечках Беларуси, проживало более 500 евреев, имелся еврейский молитвенный дом. 1904 году в местечке состоялся погром, в ходе которого были разгромлены мелкие еврейские лавки и выбиты стекла в частных домах.

В 1905 году, в годы Первой русской революции, в местечке было арестовано несколько крестьян, вероятно участвовавших в волнениях.

В годы размещения в Могилеве ставки Верховного Главнокомандующего Княжицы на автомобиле посещал Николай II, любивший совершать прогулки по окрестностям губернского центра [4, № 59].

В 1917 году в местечко пришла Советская власть. В 1923 году комсомольцы обратились к Н. К. Крупской с просьбой помочь открыть школу. Инициатива была поддержана, и осенью 1924 школа начала свою работу. Княжицкую школу крестьянской молодежи окончили многие выдающиеся люди:

Тихон Пименович Бумажков – Герой Советского Союз, один из первых партизанских командиров, организовавший отряд «Красный Октябрь», действовавший в Октябрьском районе Полесской области [6];

Павел Васильевич Маслеников – народный художник БССР [7];

Михаил Григорьевич Ларченко – доктор филологических наук, член Союза писателей БССР [8];

Иосиф Абрамович Шульман – кинорежиссер студии «Беларусьфильм» [9];

Василий Иванович Матеушев – белорусский поэт;

Иван Петрович Ларченко – ректор Могилевского пединститута;

Яков Лысяков – летчик-инструктор и многие другие.

О каждом из них мною собран материал, представить который не позволяет объем работы.

Во время войны в Княжицах размещалась немецкая военная комендадатура. В 1941 году фашисты провели карательную акцию, в ходе которой были расстреляны 37 евреев. Место захоронения погибших неизвестно.

В 1942 году 122-й партизанский полк «За Родину» разработал план разгрома немецко-полицейского гарнизона и волостной управы в Княжицах. С помощью учительницы Браковской школы А. Шанцевой из числа ее бывших учеников было создано подпольная группа. В немецкую комендатуру была устроена на работу переводчица Н. Зайцева, добывавшая нужную партизанам информацию. В результате их успешной операции немецкий гарнизон был разгромлен.

28 июня 1944 года Княжицы были освобождены от немецко-фашистских захватчиков. В сельском сквере в братской могиле похоронены 80 солдат Красной Армии, погибших в годы Великой Отечественной войны.

В настоящее время Княжицы – агрогородок в Могилевском районе, административный центр Княжицкого сельсовета. Численность населения – около 800 человек. Работает ГУО «Княжицкая средняя общеобразовательная школа», сельский дом культуры, детская школа искусств, сельская библиотека, участковая больница, амбулатория, филиал аптеки.

Главной достопримечательностью Княжиц является дошедший до нас через века памятник архитектуры барокко – костел доминиканцев.

Костел был основан в 1681 году по указанию владельца местечка хорунжего Великого княжества Литовского Константина Владислава Паца. Он передал новому храму 18 тысяч злотых [1, с. 423]. Кляштар (от латинского «замок») принадлежал ордену монахов-доминиканцев.

В 1685 году при костеле начал действовать монастырь. Первые постройки костела и монастыря были деревянными. В 1750 году началось строительство каменного костела. Местные жители вспоминают, что доставка материалов осуществлялась из Белынич довольно необычным способом: население выстроилось вдоль дороги и передавало кирпич по цепочке из рук в руки.

В 1780 году Могилевский архибискуп Станислав Богуш-Сестренцевич освятил костел в честь святого Антония Падуанского. Строительство монастырского корпуса завершилось в 1791 году.

После шляхецкого восстания 1830–1831 годов деятельность костела прекратилось и до 1863 года он числился парафиальным (приходским). После очередного восстания под руководством К. Калиновского власти окончательно закрыли костел и 1872 году передали его православным. Это привело к изменению внешнего вида храма: на главном фасаде был надстроен большой купол и три маленьких с луковоподобными навершиями. Церковь освятили в честь Святого князя Александра Невского. Она действовала в Княжицах до 1930-х годов.

В годы «безбожной пятилетки» (1932–1937 гг.) церковь была закрыта.

В годы Великой Отечественной войны деятельность храма возобновили немецкие оккупанты, стремящиеся заручиться поддержкой местного населения. Настоятелем храма был Анисим Александрович Коваленко, выполнявший эту роль до 1961 года. В годы войны батюшке, трое сыновей и дочь которого воевали в Красной Армии, пришлось вынести немало гонений со стороны немцев. После окончания войны героизм, проявленные его детьми, возможно позволил сохранить храм как действующий [2, с. 228–232].

В 1946 году Княжицкая православная община была официально зарегистрирована уполномоченным по делам Русской православной церкви (РПЦ). Настоятелем продолжил служить Анисим Коваленко. Церковь уцелела в годы войны, сохранился даже пятидесятикилограммовый колокол.

С июня 1961 года протоиерей Анисим Коваленко был отчислен за штат и прекратил службу в Александро-Невской церкви. Его местозанял Вассиан Александрович Неверовский (1914–1977) – потомственный священник, который с 1939 года служил в приходах Минской, Гомельской и Могилевской областей.

К началу 60-х годов деятельность Княжицкого прихода угасала. Такая ситуация привела к закрытию церкви и снятию с регистрации Княжицкой религиозной общины в августе 1964 года [5].

Здание костела-церкви вошло в список архитектурных памятников, охраняемых государством. Вопросом восстановления бывшей Княжицкой церкви занялось Могилевское общество охраны памятников истории и культуры. Предполагалось, что после реставрационных работ там откроется районный музей.

В 1971 году, в целях сохранения, предметы церковного обихода были учтены и переданы на хранение в Могилевский областной краеведческий

музей. В 1976 году специалистами-реставраторами было проведено обследование технического состояния здания. Смета на реставрационно-восстановительные работы составила 216,3 тысячи рублей. Однако было выделено лишь 11,5 тысячи рублей – на эти средства провели подготовительные работы, установили строительные леса. После чего начатая консервация была свернута. Архитектурный памятник началприходить в запустение: часть церковной утвари похитили, частично разобрали пол, разрушился иконостас и притворы.

Современное состояние храма – удручающее. Средств, выделяемых государством по программе «Культура Беларуси» недостаточно. Католическая община крайне малочисленна, поэтому помощи от Ватикана также не ожидается.

С целью привлечения внимания общественности и властей к плачевному положению Княжицкого костела мы решили разработать экскурсионный маршрут «По святым местам Могилевского района». В него могут войти следующие объекты:

1. Свято-Троицкий храм в агрогородке Полыковичи. Свято-Параскевинская церковь в честь мученицы Параскевы – покровительницы Полыковичского источника была построена в 1770 году. В 1830 году она была значительно перестроена. Именно в этой обновленной церкви, простоявшей более века, молился в свое время последний русский император Николай II. В советские времена в церкви располагалась столовая и контора дома инвалидов, пока здание не сгорело. В 1992 году была произведена закладка и освящение первого камня на месте строительства будущей церкви. В 2012 году Свято-Троицкая церковь в деревне Полыковичи была освящена епископом Могилевским и Мстиславским Софронием.

2. Храм Успения Пресвятой Богородицы в д. Сухари построен в конце XIX – начале XX вв., на месте церкви, построенной в 1789 г. Памятник архитектуры ретроспективно-русского стиля.

3. Приход мучениц Веры, Надежды, Любови и матери их Софии в д. Романовичи построен в 2010 г. при финансовой поддержке ОАО «Агрокомбинат Приднепровский».

4. Храм Святой Троицы в д. Восход построен в 2009 г.

5. Храм преподобного Сергия Радонежского в д. Дашковка. Являлся бывшим зданием библиотеки. В 2003 году Дашковским сельсоветом здание передано верующим и переоборудовано под храм.

6. Храм Равноапостольного князя Владимира в пос. Межисетки освящен в 2016 году епископом Могилевским и Мстиславским Сафронием.

7. Костел святого Антония в д. Княжицы.

Карта маршрута представлена в приложении А.

Данный экскурсионный маршрут мог бы привлечь внимание спонсоров и меценатов к проблеме разрушающегося памятника архитектуры барокко XVII века – костелу святого Антония. Княжицкий костел помимо интересной истории имеет выгодное расположение: недалеко от областного центра и оживленной трассы.

Восстановленное здание способствовало бы развитию как внутреннего, так и зарубежного туризма в регионе. Перспективным проектом в этом случае могло бы стать оборудование велосипедной дорожки Могилев – Княжицы.

На наш взгляд, дальнейшую судьбу этого памятника архитектуры можно представить в нескольких вариантах: передача верующим православной или католической конфессий; организация музейного объекта. Но для того, чтобы осуществить один из них, надо восстановить само здание.

Материалы, собранные нами в ходе исследования, могут быть использованы при проведении уроков по истории Беларуси в 9 классе, организации дополнительных занятий краеведческой направленности.

Литература

1.Борисенко, Н. Могилевщина – мой любимый Приднепровский край (сборник экскурсий) / Н. Борисенко. – Могилев : Могилев. обл. укрупн. тип., 2007. – 423 с.

2. Гришанова, Л. Святые источники Могилевской земли / Л. Гришанова. – Могилев : Могилев. обл. укрупн. тип., 2013. – 235 с.

3. Філіповіч, І. Міфы и праўда аб Магілёве / І. І. Філіповіч. – Магілёў : Магілёўскі абласны краязнаўчы музей. Магілёўскае абласное краязнаўчае таварыства, 1993. – 84 с.

4. Сидоренко, Б. Село Княжицы. – Прыдняпроўская ніва. – 2015. – № 57, 58, 59.

5. Joomla! [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.sn-plus.com/regions/1410-.html. – Дата доступа: 10.03.2019.

6. Википедия [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Бумажков,_Тихон_Пименович. – Дата доступа: 07.02.2019.

7. Википедия [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/w/index.php?title=Масленников,_Павел_Васильевич. – Дата доступа: 08.02.2019.

8. Википедия [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/w/index.php?title=Ларченко,_Михаил_Андреевич. – Дата доступа: 08.02.2019.

9. Википедия [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/w/index.php?title=Шульман,_Иосиф_Абрамович. – Дата доступа: 08.02.2019.

ВОБРАЗЫ МІЛЫЯ РОДНАГА КРАЮ

Атраш Святлана,
вучаніца ДУА «Ліцвянскі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – базавая школа Уздзенскага раёна», аг. Ліцвяны, Уздзенскі раён, Мінская вобласць

Родны край, любая старонка! Ты ў маіх думках і марах, у маім сэрцы і душы. Пуцяводнай зоркай асвятляеш ты жыццёвы шлях. Як не любіць неабдымную шырыню тваіх палёў, бяскрайняе мора зялёных лугоў, блакіт азёр і рэк. Твая гісторыя ў старажытных замках, непрыступных вежах, велічных храмах і прыгожых парках. Тут нават кожны валун, асобнае дрэва, птушка, жывёла мае сваю гісторыю, сваю легенду, становіцца нацыянальным сімвалам мясцовасці.

Аб сімвалах кожнага народа не спрачаюцца. У кожнага яны свае. Тым не менш ёсць тыя, што становяцца «вобразамі мілымі роднага краю». Мой родны край… Гэта невялікая прыгожая вёсачка з мілагучнай назвай Ліцвяны, дзе я нарадзілася, пайшла ў школу і жыву са сваімі бацькамі і сястрою. Гэта мая малая радзіма, якую я вельмі люблю. Чым жа яна знакамітая? Калі добра падумаць, адразу згадваецца тое, што мяне найбольш уразіла і пакінула след у душы.

Вярба. Гэтае дрэва першым абуджаецца пасля зімы, раскрывае свае суквецці – «коцікі», частуе салодкім нектарам першых насякомых. Вярба – гэта сімвал жыцця, які карыстаецца асаблівай павагай у праваслаўных вернікаў і мае асаблівае сакральнае значэнне. За тыдзень да Нараджэння Хрыстова азначаецца адно з найважнейшых праваслаўных свят – Вербная нядзеля. У гэты дзень людзі ідуць у храм, каб асвяціць галінкі вярбы, а потым захаваць іх да наступнага года ў красным куце дома. Гэтымі галінкамі маці лёгенька пастуквала па родных у доме, прыгаворваючы: «Не я б'ю, вярба б'е. Каб быў здаровы, як вада, і багаты, як зямля». Гэтымі галінкамі выганялі жывёлу пасля зімы на пашу, а таксама лічылі, што вербачка надзяляе старых і хворых здароўем.

З чым яшчэ звязваецца надыход вясны і абуджэнне прыроды? Ну, вядома ж, з прылётам птушак. І першымі ў родныя мясціны вяртаюцца жаўрукі, шпакі, гракі. Без птушак прырода мёртвая. Асаблівыя адносіны ў беларусаў да шпакоў. Іх чакаюць у кожным доме, майструюць шпакоўні і развешваюць іх каля дома – адну, дзве, а то і некалькі. Вельмі прыемна кожную раніцу слухаць вясёлы пералівісты спеў птушак, назіраць, як яны руплівa нясуць сухія травінкі і ладзяць гняздо, а потым гэтак жа дбайна кормяць сваіх дзіцянят, знішчаючы шмат шкодных насякомых. Пад іх веснавы спеў я адпраўляюся

на вучобу. Вясёлай песняй яны сустракаюць мяне каля школы, у ліпавай алеі, дзе развешаны для іх шматлікія домікі.

Крыху пазней прылятаюць на сваю радзіму і буслы. Гэта своеасаблівы сімвал Беларусі. У нашай мясцовасці, каля прыгожай рачулкі Вусы, буслы селяцца з вялікім задавальненнем. Дзесці глыбока ў нашай генетычнай памяці цепліцца іскра старажытных ведаў: гэтая птушка прыносіць шчасце. Нездарма гаварылі: «Там, дзе бусел водзіцца, шчасце родзіцца». А яшчэ нашы продкі верылі, што бусел ахоўвае дом ад удараў маланкі і пажараў. Таму беларусы дапамагаюць рассяленню бусла, размяшчаючы на слупах, дахах дамоў, дрэвах колы ад старых вазоў, збітыя крыжавіны, якія служаць асновай для гнязда. А аднойчы, калі пасля праліўнога дажджу пад цяжарам на зямлю звалілася гняздо з птушанятамі, ліцвянскія жыхары прыйшлі на дапамогу птушынай сям'і: у кагосьці знайшлася металічная рашотка, хтосьці прынёс малаток і цвікі, нават работнікі райсельэнерга не адмовілі ў дапамозе ў свой выхадны дзень. На адноўленае гняздо паклалі галінкі і паднялі птушанят. Буслы радасна клекаталі, быццам дзякуючы людзям за іх дабрыню і спагаду. Дарэчы, у нашай школе праводзілася даследчая работа па вывучэнню папуляцыі буслоў. Установлена, што яна ў нашай мясцовасці павялічваецца. Сірацеюць вёскі без буслоў увосень, а вернуцца яны ўвесну, дык і жыццё наладжваецца. Нездарма ўспамінаецца радок з песні: «Аист на крыше – мир на земле».

Вось і май расквітнеў усімі фарбамі. Але ні з чым не параўнаць квецень груш, сліў, вішань, яблынь. Пры кожным доме растуць яблыні – адно з любімых і галоўных дрэў беларускіх садоў. Ніякімі словамі нельга перадаць прыгажосць апранутых у бела-ружовую квецень яблынь. Мне здаецца, што трэба і ў Беларусі ўвесці свята любавання квітнеючымі яблынямі, як у Японіі – цвітучай сакурай. А квітнеючы сад у нас, беларусаў, звязаны з вялікай Перамогай і заканчэннем вайны. Таму нездарма менавіта яблыневая кветка стала сімвалам Перамогі. А ўвосень! Нельга прайсці міма яблыні з духмянымі і такімі карыснымі яблыкамі. Ёсць такая прыказка: «Еш кожны дзень па яблыку, і пражывеш доўгае жыццё без лекаў». У казках яблыкі называюць маладзільнымі, залатымі, падцвярджаючы іх значнасць. Нездарма нашы продкі адзначаюць 19 жніўня другі Спас, яблычны, адзін з трох Спасаў. У гэты дзень яблыкі нясуць у царкву для асвячэння. Выглядае гэта ўсё вельмі святочна, прыгожа – і разам з тым па-хатняму: цёпла і душэўна.

А яшчэ вясна – гэта пара сяўбы разнастайных культур. І на першым месцы ў нашай гаспадарцы – хлебныя культуры. Гавораць так: «Ёсць хлеб – будзе і песня». Хлеб заўсёды быў найважнейшым прадуктам, першаасновай жыцця. З хлебам звязаны многія традыцыі, але адна дайшла да нашых дзён з глыбіні вякоў: сустракаць гасцей хлебам-соллю, караваем. Той, каго су-

стракаюць, кланяецца хлебу і людзям, выказваючы павагу. Нездарма Герб нашай краіны ўпрыгожваюць залатыя каласы жыта. Пра колас існуе шмат фальклорных твораў. Самы распаўсюджаны – сюжэт пра тое, як Бог даравaў жывым істотам для падтрымання жыцця колас. Колас сімвалізуе яднанне «братоў – зярнятак», надзеленых здольнасцю карміць, жывіць. Жыта вырошчваюць як тэхнічную, кармавую і хлебную расліну. Хлеб на стале – высокі, румяны бохан, які дыхае сонечнай і зямной энергіяй. І ніхто з нас не сумняецца, што пах цёплага, толькі што з печы хлеба – адзін з самых лепшых на свеце. Ён унікальны. І асаблівы настрой у хлебаробаў пад час жніва. Як па залатым моры плывуць па палетках камбайны, збіраючы галоўнае багацце краіны.

А пачатак лета звязваюць з пачаткам цвіцення ліпы, яшчэ аднаго сімвала маёй радзімы. Цудоўная пара, па маёй вёсцы разліваецца непаўторны водар. Усе дрэвы ужо адцвілі, толькі ліпа вянчае самую цудоўную пару – лета. Нездарма яе называюць царыцай лета. Ці можна знайсці сяло, вёсачку, хутарок без ліпы? Яе садяць на відным месцы – пад акном, каля дома, уздоўж вуліц і дарог. Вось і каля нашай школы красуе ліпавая алея. Ліпа ачышчае паветра ад пылу, дыму і газаў, прыглушае шум, паслабляе напор ветру, служыць своеасаблівым громаадводам. Напэўна, у першую чаргу гэта была прычына пасадкі ліп каля хат. І цяпер каля старых дамоў у вёсцы растуць векавыя ліпы. А яшчэ ліпа адказная за здароўе, ураджай, адпачынак і весялосць. Ліпавы мёд, гарбата, ліпавыя лапці, бочкі і кадушкі, карабы і шкатулкі – атрыбуты вясковага жыцця, многія з іх мы можам бачыць толькі ў музеях. У ліпы незвычайная драўніна: белая, мяккая, добра рэжацца. Яна ў асаблівай павазе ў рэзчыкаў па дрэве. Такі майстар жыве і ў нашай мясцовасці. Мы не раз любаваліся яго вырабамі і скульптурнымі кампазіцыямі.

Нельга не ўспомніць і яшчэ адзін сімвал маёй малой радзімы – бярозу. Гэта адно з самых прыгожых беларускіх дрэваў, беластвoлая прыгажуня з паніклымі галінкамі – косамі. Можа, таму мая краіна Беларусь такая чыстая і светлая – ад вялікай колькасці бяроз. У нашым лясгасе бяроза займае трэцяе месца па плошчы пасля сасны і граба. Сустракаецца яна цэлымі бярозавымі гаямі альбо адзіночнымі пасадкамі. Бярозу называюць дрэвам-піянерам, бо яна вельмі хутка захоплівае любы свабодны ўчастак зямлі – закінутыя пашні, пажарышчы, адкосы каля дарог, нават дахі будынкаў. Здзіўляцца не трэба: дрэва штогод багата пладаносіць і рассейвае па ветры свае маленькія крылатыя плады. Любяць бярозу не толькі за яе прыгажосць і дэкаратыўнасць. Яна прыгодная для многага. Здаўна ў медыцыне выкарыстоўваюцца пупышкі, лісты і сок. Ці знойдзеш беларуса, які б не каштаваў гэты цудоўны лекавы напой? Аднойчы вясною я назірала ў лесе, як дзяцел піў бярозавы сок. Ён рабіў некалькі ўдараў дзюбай па ствале, і ў кары з'ўлялася дзірачка. Выступаў сок,

а дзяцел прыкладваў дзюбу да прабоіны і піў. Пачатак вясны – галодны час для лясных жыхароў, вось дзяцел і падсілкоўваўся сокам.

Да сімвалаў маёй радзімы я хачу залічыць і елку – вечназялёнае дрэва з цёмна-карычневым ствалом, пірамідальнаю формай кроны, з калючымі лістамі-іголкамі. Калі ў спякотны летні дзень зайсці ў яловы лес, то адразу трапляеш у цень, прахалоду і вільготнасць, таму там расце многа імхоў. Гэткі мяккі дыван, на які так і хочацца ўпасці і адпачыць. У такім лесе стаіць непаўторны смалісты пах. У школе я даведалася, што смалу здабываюць для атрымання шкіпідару, каніфолі, а драўніна ідзе на выраб музычных інструментаў і лепшых гатункаў паперы. Але галоўнае: елка прыходзіць у кожны беларускі дом і прыносіць нам радасць сустрэчы Новага года. Прахалодай пахне яе смалістая хвоя. На зялёных лапах святочна пераліваюцца гірлянды і рознакаляровыя шары. У гэтыя святочныя дні разам з радасцю ў мяне з'ўляецца пачуццё віны, бо колькі елачак штогод гіне пад навагодняй сякерай. Вельмі добра, што многія садзяць розныя хваёвыя расліны каля дамоў і ўпрыгожваюць іх на вуліцы. Вось і я з татам пасадзіла ў двары нашага дома блакітную елку. Цяпер будзе ў нас цудоўнае свята каля жывой елачкі.

Вось такія сімвалы майго роднага краю я адзначыла. Магчыма, для кагосьці яны не вельмі значныя. У кожнага свой погляд і свае адчуванні. Але, напэўна, толькі з узростам мы па-сапраўднаму зразумеем сваіх бацькоў, дзядуляў і бабуль, альбо тых, каго жыццёвы шлях закінуў за мяжу, – няма мілей мясціны, дзе нарадзіўся і ўзрос, спазнаў шчасце, дзе навокал усё такое знаёмае, блізкае, што становіцца «вобразам роднага краю», без чаго чалавеку немагчыма пражыць. Узгадваюцца радкі з верша песняра беларускага народа Якуба Коласа:

Вобразы мілыя роднага краю,
Смутак і радасць мая!
Што маё сэрца да вас парывае?
Чым так прыкованы я.

Літаратура

1. Конюшко В. С., Чубаро С. В. /Экологические прогулки / Мн. : Белорусская наука, 2005. – 198 с.

2. Петров В. В. /Лес и его жизнь / М. : Просвещение, 1986. – 159 с.

3. Петров В. В. / Растительный мир нашей Родины / М. : Просвещение, 1981. – 191 с.

4. Трайтак Д. И. / Книга для чтения по ботанике / М. : Просвещение, 1985. – 223 с.

СІМВАЛ ВЕЧНАГА ЖЫЦЦЯ І ВЕЧНАЙ ПАМЯЦІ…

Барысевіч Уладзіслаў,
вучань
ДУА «Вілейская гімназія № 1 «Логас»,
г. Вілейка

Па колькасці населеных пунктаў Вілейскі раён, бадай, адзін з самых вялікіх не толькі ў Мінскай вобласці, а і ўвогуле ва ўсёй Беларусі. Зараз населеных пунктаў у Вілейскім раёне каля чатырох соцень. Аднак за даволі кароткі гістарычны перыяд – апошнія 100 гадоў – з агульнага пераліку назаўжды зніклі больш за 250 паселішчаў.

Калі я даведаўся пра мемарыял «Памяці былых вёсак», гэта праблема мяне вельмі ўсхвалявала. І мне захацелася больш даведаца і пра гісторыю і прычыны знікнення населеных пунктаў, і пра гісторыю ўзнікнення адзінага ў Беларусі і Еўропе мемарыяла «Памяці былых вёсак».

Лічуць, што падобныя праекты нараджаюцца ў сэрцах і доўга выношваюцца свядомасцю. Затым выліваюцца ў ідэі, што знаходзяць сваіх прыхільнікаў і выканаўцаў. Ідэя ўзвядзення помніка зніклым вёскам нарадзілася ў час традыцыйных сустрэч, якія штогод ладзяць былыя жыхары непадалёку ад месца, дзе знаходзілася вёска Рыбчына. У знак памяці пра малую радзіму былыя жыхары паставілі камень. Штогод на Сёмуху сюды прыязджаюць былыя вяскоўцы з Мінска, Масквы, Таліна, Кіева, запрашаюць святара на службу і ўспамінаюць [3]…

Ідэю мясцовых энтузіястаў падхапілі старшыня раённага Савета дэпутатаў Яўген Ігнатовіч, вядомы краязнаўца Анатоль Рогач і архітэктар Анатоль Капцюг і вырашылі стварыць мемарыял у знак памяці пра вёскі, што зніклі ў Вілейскім раёне за апошняе стагоддзе. Гэта не толькі затопленыя, але спаленыя падчас вайны ці зніклыя па іншых прычынах населеныя пункты [2].

Затым у сакавіку 2009 года райвыканкам прыняў рашэнне «Аб увекавечанні памяці зніклых вёсак Вілейскага раёна» і размяшчэнні мемарыялу на зямельным надзеле доследнага лясгаса плошчаю 0,3 гектара паблізу вёскі Снежкава.

Вясною таго ж году архітэктар, мастак, краязнаўца Анатоль Капцюг распрацаваў план-праект забудовы мемарыяла.

На адведзеным месцы ў красавіку 2009 года прайшоў суботнік. Мясціна набыла прыглядны выгляд, і пачалі весціся работы па ўзвядзенні мемарыялу.

Яўген Ігнатовіч, Анатоль Рогач, Анатоль Капцюг і аднадумцы арганізавалі летам 2009 года сапраўдную талаку і літаральна за некалькі тыдняў узвялі мемарыял «Памяці былых вёсак» [4].

На пад’ездзе да Снежкава арганічна ўплёўся ў бярозавы гай арыгінальны па кампазіцыі мемарыял, якога яшчэ не даводзілася бачыць на прасторах нашай Радзімы. У цэнтры яго размешчана спіраль, якая нагадвае спіраль ДНК, як сімвал вечнага жыцця, вечнай памяці вёскам, якія зніклі. Пачаткам мемарыялу стаў камень у выглядзе перакуленага звона з назвамі пяці населеных пунктаў Вілейшчыны, якіх напаткаў лёс Хатыні. Драўляная скульптура ахопленай полымем жаночай постаці папаўняе кампазіцыю. Так тэму роднай зямлі ўскалыхнуў матыў роспачнага болю нашчадкаў на папялішчах той страшнай вайны [3].

Трынаццаць сельскіх Саветаў Вілейскага раёна сімвалізуюць трынаццаць камянёў, якія размяшчаюцца па дзвюх спіралях. На кожным камені – мемарыяльная шыльда з назвамі зніклых вёсак. Яшчэ адзін камень змяшчае пералік вёсак, якія ўліліся ў рысу Вілейкі. Цэнтральнае месца займае 15-тонны валун са словамі звароту да наведвальнікаў [1, с. 6].

Адкрыццё помніка адбылося 30 чэрвеня 2009 года, менавіта ў гэты год адзначалася 65-я гадавіна вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў.

Праблема знікнення вёсак актуальная не толькі для Вілейскага раёна, але і для ўсёй Беларусі. Невядома, ці ведае хто, колькі такіх зніклых вёсак на Беларусі. Розны лёс напаткаў іх у XX стагоддзі. Большасць зніклых паселішчаў сёння засталіся хіба ў памяці старэйшых людзей. Не пакінуў час пра іх ні здымкаў, ні ўспамінаў колішніх жыхароў.

Існуе некалькі прычын знікнення нашых шматлікіх паселішчаў, і амаль ва ўсіх выпадках прысутнічае фактар чалавека – ці так захацела ўлада, ці самі людзі, выбраўшы па сваёй волі ці па збегу іншых абставін новае месца жыхарства.

Спачатку вялікую страту ў гэтым плане нанесла вёсцы калектывізацыя, калі людзей адсялялі з хутароў, далучалі невялікія паселішчы да больш буйных.

А пасля – вайна. Дзве вёскі на Вілейшчыне падчас Вялікай Айчыннай вайны былі спалены фашыстамі разам з жыхарамі, на папялішчы пасля не адбудавана ніводнай хаты. Такі лёс 5 мая 1943 года напаткаў Боркі і Любчу. У 1955 годзе ў Любчы на брацкай магіле быў устаноўлены памятны знак, а на месцы спаленай вёскі Боркі – абеліск. Праз дваццаць гадоў (у 1975-м) у Любчы стварылі мемарыяльны комплекс: на месцы кожнага дома ўсталявана пліта з імёнамі жыхароў, а там, дзе былі спаленыя мужчыны і жанчыны з дзецьмі, – дзве стэлы [1, с. 14].

У 1954 годзе з катэгорыі пасёлкаў гарадскога тыпу перайшлі ў разрад звычайных вёсак такія даволі буйныя пасяленні, як Даўгінава і нават былы раённы цэнтр Куранец. У гэты ж час пазбавілася свайго ранейшага статусу мястэчка

Ілля. Дарэчы, і сама Вілейка на працягу апошняга стагоддзя была цэнтрам адпаведных паветаў Вілейскай губерні Расійскай імперыі і Вілейскага ваяводства Польскай дзяржавы, а таксама абласным цэнтрам у складзе БССР [1, с. 21].

Пасляваенныя гады сталі для беларускай вёскі часам аднаўлення пасля страшэннай вайны, аднак ужо ў 1960-я – новае выпрабаванне. Менавіта ў гэты час пэўную колькасць населеных пунктаў залічылі ў разрад «неперспектыўных», тым самым вызначыўшы іх далейшы лёс. У гэтыя гады вяскоўцаў практычна пазбавілі прысядзібнага надзелу, адвучылі гаспадарыць. Уся моладзь з'язджала ў горад, у выніку чаго з цягам часу вёска імкліва старэла. Зараз на Вілейшчыне каля 20 населеных пунктаў, дзе жывуць адны пенсіянеры, якіх узімку дзеці забіраюць да сябе. Ужо ў хуткім часе і гэтыя вёскі знікнуць.

У 1964 годзе многія вёскі змянілі свае прывычныя назвы на «рэвалюцыйныя» нібыта па той прычыне, што іх назвы ўяўлялі сабой немілагучнасць, абразлівыя словы, як правіла, мянушкі, не столькі крыўдныя, колькі з сацыяльна-гістарычнай афарбоўкай. Паводле асобных звестак, такім чынам з карты Беларусі ў той час зніклі больш за 300 адпаведных тапонімаў. Вілейшчыну таксама не абмінула гэтая «кампанія». Першымі былі перайменаваныя 6 вёсак. Дзёхаўка (гэта даволі добрая назва, звязаная з даўнім рамяством людзей – здабываннем дзёгцю) ў Наберажную, Дзіракі – у Горнае (хаця мясцовасць не гарыстая), Кабылле – у Кастрычніцкую, Сморкава – у Пабядзіцель, Пузава – у Лясную, Кішкарэпы – у Малькевічы (паводле прозвішча жыхара гэтай вёскі, партызанскага сувязного, які загінуў вясной 1944 года ад рук фашыстаў). Змены адбываліся і пасля, аднак сярод месцічаў новыя назвы не прыжываліся, і паміж сабой амаль заўсёды яны ўзгадвалі больш прывычныя [1, с. 27].

Наша ж Вілейшчына, як, бадай, ні адзін раён Беларусі, панесла пэўныя страты і па прычыне адсялення шэрагу вёсак з зоны затаплення Вілейскім вадасховішчам. Каб зрабіць штучнае «мора», неабходна было перасяліць значную колькасць людзей, што і пачалі рабіць у пачатку 1970-х гадоў. Было некалькі варыянтаў перасялення: можна было перавезці хату ў бліжэйшы населены пункт альбо нават атрымаць жыллё ў горадзе. У выніку ажыццяўлення гэтага мерапрыемства пад хвалямі штучнага вадаёма поўнасцю ці часткова апынуліся месцы, дзе раней кіпела вясковае жыццё і вякамі віўся над роднымі комінамі дым, які, як вядома з класікі, «салодкі і прыемны». Гэта 9 населеных пунктаў, 4 з якіх даволі значных памераў: Альшанка (Лазарцы), Вольшына, Касуцкае, Малмыгі, Рыбчына, Сенішча, Слабада, Сутокі, Пахомава.

Частка населеных пунктаў хоць і знікла з карты раёна, але яны не вымерлі зусім і працягваюць сваё жыццё ў складзе іншых паселішчаў, якія расшырэннем сваіх памераў, забудовай новых плошчаў праглынулі больш дробныя.

Так, у склад Вілейкі ў розныя перыяды падчас працэсу ўрбанізацыі ўвайшлі Стаўкі, Халапы, Макаў'е, Воўкаўшчына, Чарнахвостава.

Да Куранца дабавіліся Быткаўшчына, Мельнікі, Пукені. Ды і бачнай мяжы паміж Куранцом і Літвінкамі сёння ўжо не знойдзеш.

Вайнялгава злілася з Папоўцамі, Дразды – з Рускім Сялом, Залоцькі – з Касцяневічамі, Буракі – з Кулыпыном.

Па некалькіх былых дробных населеных пунктаў разам утварылі больш буйныя. Цырлянва і Сабінка – Селішча; Старынкі, Жондава, Панскае і Добравічы – Добравічы; Баравыя, Вялікія і Ражынскія Баяры ўтварылі сучасныя Баяры.

У Іжанскім сельскім Савеце Грэлікі і Пукені далучыліся да Засценак. Такі лёс напаткаў і Чурлёны, далучаныя да Лыцавіч.

На жаль, большасць зніклых паселішчаў засталіся толькі ў памяці старэйшых людзей, перажыўшых сваю радзіму, стаўшую першавытокам іх біяграфіі.

Такім чынам, на Вілейшчыне ад 1939 года, года ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР, і да нашых дзён поўнасцю страцілі сваю былую назву больш за 250 паселішчаў, а ад большасці з іх не засталося нават і следу.

Аднак, знікшы з карты раёна, яны, дзякуй Богу, не зніклі з памяці іх былых гаспадароў, а таксама іх дзяцей і ўнукаў, якія нясуць у сваёй душы, куды б ні закінуў іх лёс і колькі б часу ні прайшло, вобраз любай старонкі.

Цяпер яны засталіся для нямногіх знаёмымі, звонкімі, для большасці выпадковых вуснаў нязвыклымі, словамі, якія некалькімі дзясяткамі радкоў ляглі на паперы.

А скончыць свой аповед пра ўжо неіснуючыя вёскі Вілейшчыны хочацца вершам Людмілы Забалоцкай:

Сцёрся след тваёй хаты вясковай,
Нібы зроду яе не было,
І твае непадкупныя словы
Доўгім часам даўно замяло.

Дык вечная памяць ім разам з іхнімі былымі жыхарамі, жыццё якіх ужо нельга вярнуць.

Літаратура

1. Рогач, А. В. Зборнік краязнаўчых матэрыялаў і ўспамінаў пра зніклыя населеныя пункты Вілейскага раёна / В. А. Рогач. – Вілейка : 2007. – 33 с.

2. Ганчар, С. І маёнткі, і млыны / С. Ганчар // Культура. – 2009. – 24 чэр. – С. 7.

3. Коласава, В. Іх незабыўнае святло / В. Коласава // Шлях перамогі. – 2009. – 8 мая. – С. 11.

4. Мінкевіч, Л. Голас родай вёскі / Л. Мінкевіч // Народная газета. – 2010. – 11 ліст. – С. 2.

БАРАНЬСКОЕ ПОДПОЛЬЕ

Возмитель Владислав,
учащийся объединения по интересам «Литературное краеведение»
ГУДО «Оршанский районный центр физической культуры,
туризма и краеведения детей и молодежи»,
г. Орша

Поселок Барань в Оршанском районе с середины июля 1941 г. был захвачен фашистскими войсками, и здесь начали хозяйничать оккупанты. В поселке был разрушен клуб, школу заняли под казарму. На стенах домов, на заборах запестрели приказы немецкого командования, в которых чаще всего упоминалось слово «расстрел». Расстрел грозил за малейшую провинность. Но воля жителей поселка не была сломлена.

При написании научно-исследовательской работы «Бараньское подполье» я установил, что в годы Великой Отечественной войны на территории г. Барань действовала подпольная группа, руководителем которой был назначен коммунист Георгий Андреевич Евменов. В ходе изучения архивных материалов Мемориального музея Героя Советского Союза К. С. Заслонова, который находится в Орше, я отметил, что у группы Евменова были очень ответственные задания: привлекать к подпольной работе молодежь, добывать оружие, распространять сводки Совинформбюро. Одним из главных партийных заданий было организовать в Барани пункт связи между партизанами и подпольем, помогать партизанам оружием, боеприпасами, взрывчаткой, медикаментами, собирать разведывательную информацию, готовить людей для пополнения партизанских отрядов. Подпольщики встречались на явочных квартирах семей Козловских, Ящук и Клявзо.

Ближе всех к Барани базировался партизанский отряд Максима Хадорика – «Макса», как называли его подпольщики. Бывший работник Оршанского кинотеатра, он многих знал в городе. Именно потому в его отряд направляли тех, кто уходил в партизаны из Орши: суровое военное время требовало тщательной проверки людей. С отрядом Хадорика поддерживала связь и группа Георгия Евменова, передавая ему добытые боеприпасы, оружие, медикаменты, разведданные. Первой явкой для связи стала квартира Козловских. Невозможно было отыскать более «удобную» семью для такого трудного, опасного дела. Право, ну кто подумает, что Владимир Козловский, «сотрудничающий» с оккупантами и ведающий снабжением и продовольствием, значительную часть его переправляет партизанам? Надежной помощницей ему в этом рискованном деле была его сестра Ольга. План был таков: если по каким-то причинам ему не удается передать добытое партизанам, он остав-

ляет все в условленных местах, о которых знает только Ольга. С большой осторожностью она переносит эти припасы домой, а дальнейшее – забота отца, Петра Андреевича Козловского. Он ловко прячет все в телеге, впрягает лошадку и под видом поездки за дровишками отвозит груз в деревню Рацево, на явочную квартиру учительницы Галины Андреевны Мироновой, куда приходят за ним партизаны...

На явочной квартире бывшего киномеханика заводского клуба Григория Ящука был спрятан радиоприемник, по которому подпольщики вместе слушали Москву. Обо всем этом знал Георгий Евменов. Он посоветовал Ящуку пользоваться радиоприемником как можно осторожнее и попросил, словно приказал: все услышанное записывать, передавать ему. А через несколько дней Ящук показал Григорию несколько текстов листовок, написанных по передачам далекой, но родной Москвы, которые нужно было расклеить в поселке и окрестных деревнях. Это было гораздо опаснее, чем просто слушать Москву, но Ящук отважно выполнил свое первое подпольное задание, за которым последовали и другие.

На явочной квартире семьи Клявзо проходили встречи Г. Евменова и Н. Хадорика, а в дальнейшем – со связными, разведчиками и членами подпольных групп. В апреле 1944 г. Бронислава Клявзо была арестована агентами ГФП и после пыток расстреляна.

Деятельность бараньских подпольщиков с каждым днем расширяла свои границы. Так, к осени 1942 г. коммунисту-подпольщику Георгию Евменову удалось создать в поселке Барань небольшую по количеству, но ощутимую для врага по боевым действиям подпольную группу, активно помогавшую Оршанскому подполью. Она снабжала партизан оружием, боеприпасами, продовольствием, медикаментами, разведывательной информацией. Связь с партизанами надежно поддерживали связные – члены подпольной группы, со стороны партизан – бесстрашная разведчица партизанской бригады «Чекист» Аня Нестеркова [1, с. 40]. Это о ней вспоминает Людмила Ефимовна Бируч: «…коммунистка, учительница. Она просила нас помочь ей собирать разведывательные данные. Мы собирали для нее все, о чем она просила. Так у нас с ней установилась тесная связь. Она стала к нам приходить чаще, приносить листовки» [2, с. 344].

Важным событием в развитии подпольного движения на Оршанщине явилась выброска из-за линии фронта в январе 1942 г. разведгруппы во главе с Константином Андреевичем Дудченко, оснащенной радиостанцией. Задачей группы было оперативно и в наиболее широких масштабах собирать сведения о работе Оршанского железнодорожного узла, о численности, дислокации, вооружении вражеских гарнизонов, аэродромов, формирований и передавать всю информацию в Москву. На практике это означало, что от-

ныне подпольная и партизанская разведки должны были работать не только на свои нужды, но и на группу Дудченко, передавая ей все добытые сведения, которые выходили за рамки местного значения. Чаще стала наведываться в Барань Аня Нестеркова. Кроме всего прочего, она добивалась, чтобы подпольщики вели пропаганду среди полицейских, «народников», склоняя их к переходу в партизаны с оружием в руках. Следует отметить, что и в этом очень трудном, очень тонком деле здешние подпольщики добились значительных результатов: подготовленные ими «народники» десятками уходили в партизаны. Особенно преуспели в этом комсомолка Лидия Гурченкова и Надежда Якушевич. О Надежде стоит сказать особо: она часто умела проникнуть туда, куда другие попасть не могли. В известной мере этому помогали ее красота и обаяние.

На бараньском заводе «Красный Октябрь» работал австриец Ф. Р. Стеег, муж Надежды Степановны Гурченковой, один из тех, кого она когда-то привела из немецкого гарнизона в лагерь партизан и подпольщиков.

Советская Белоруссия стала для него второй Родиной. Кажется, как австриец мог быть связан с бараньским подпольем? В апреле 1942 г. Франц Робертович добровольно перешел на сторону советских партизан и подпольщиков и был зачислен в 3-й отряд 1-го батальона партизанского полка И. Ф. Садчикова. Стеег честно и добросовестно выполнял свои обязанности и участвовал во многих боевых операциях.

В сентябре 1943 г. по заданию штаба полка Стеег с двумя разведчиками Лосевым и Животковым, переодевшись в форму немецких офицеров, на легковой автомашине посетили немецкий гарнизон в д. Ново-Белица, где собрали сведения о численности врага и расположении его огневых точек. Собранные сведения передавались подпольщикам. В апреле 1944 г. Стеега переправили в советский тыл. Он работал переводчиком в лагерях МВД СССР. В 1950 г. по решению Президиума Верховного Совета РСФСР принял советское гражданство и переехал на постоянное место жительства в г. Барань, на родину своей жены Стеег Надежды Степановны. После войны работал старшим мастером на заводе «Красный Октябрь». Награжден двумя медалями «За отвагу», пятью другими медалями Советского Союза.

Шел 1943 год. Подпольное и партизанское движение на Оршанщине приобретало размах, вырастало в грозную силу. Орша была для фашистской армии не тихим тылом, а бушующим пламенем народного гнева и ярости.

Жестокий, точно рассчитанный удар настиг и бараньских подпольщиков: в руки врага попали Владимир, Ольга и Петр Андреевич Козловские, Александр Сафронович, Галина Миронова, Мария Кантровская и Бронис-

лава Клявзо. Нет слов, чтобы описать все пытки и мучения, через которые прошли патриоты, так и не выдав врагу подпольной тайны и мужественно приняв смерть во имя свободы любимой Родины. Всех их расстреляли [1, с. 40].

...Темной ночью фашистские каратели ворвались в квартиру Евменова, схватили его. Жестоко избитый еще до допроса и следствия Георгий Евменов оказался в гестапо. Там его долго и зверски пытали. Но коммунист Евменов не только при сознании, а и в бреду не промолвил ни единого лишнего слова. 5 марта 1943 г. заключенные видели, как по двору провели окровавленного человека со скрученными колючкой руками и бросили в машину. Это был Георгий Евменов, его увозили на расстрел. Позже кто-то сообщил об этом жене Евменова. Но где расстрелян Георгий Андреевич, какой ров или яма стала его могилой – неизвестно.

Уходили из жизни и борьбы одни патриоты-бойцы, но не отступали и не сгибались десятки и сотни других. На смену павшим вставали новые народные мстители и наносили врагу удар за ударом. Но формы борьбы изменялись. Вскоре после гибели Г. А. Евменова бараньская группа получила указание отправлять в лес, к партизанам, всю подготовленную ей молодежь. Это указание, как и всякое другое, выполнялось неукоснительно. Юноши и девушки из поселка Барань и окрестных деревень группами вливались в партизанские отряды до ноября 1943 года. Вместе с ними уходили и люди более зрелого возраста, которым нельзя было больше оставаться в подполье.

Были и совсем молодые, несовершеннолетние, дети. Пример для подпольщиков – Дмитрий Краузе, который отважно сражался с врагами. Диме было всего 16 лет, когда началась. К несчастью, Дима не успел стать взрослым, создать семью, но стать героем он успел. Жизнь его оборвалась в 1943 г., когда он был замучен немецкими карателями в деревне Ольховка Дубровенского района. На памятнике Д. Краузе в Барани следующая надпись: «Патриоту, участнику антифашисткого сопротивления». Все они отважно сражались с врагом. Но не все дожили до Победы. В бою с карателями в апреле 1944 г. пал Иван Пекарский. Вражеские пули скосили партизан-комсомольцев Станислава Безлюдова, Петра Мясниковича, Алексея Сверчкова. В апреле 1944 г. за связь с партизанами в поселке Барань было арестовано 50 человек. Мученической смертью в застенках гестапо погибли Ядвига Мацулевич, Витольд Домбровский, Розалия Медведская, Елена и Роман Азаренок [2, с. 311].

Барань была освобождена от врага 27 июня 1944 г. в ходе Белорусской освободительной операции «Багратион». Со слезами радости на глазах встречали бойцов несколько десятков оставшихся здесь жителей.

Война уходила все дальше на запад. А в заводской поселок над тихой Адровкой уже пришел мир. С ним возвращалась жизнь. Трудная, но радостная и долгожданная, как весна, как пробуждение после кошмарного сна...

Среди жителей поселка было немало тех, кто активно помогал партизанам и подпольщикам. Многие за это поплатились жизнями… Про них нет никаких данных в архивах, поэтому про них никому не известно. Это несправедливо, ведь про этих безымянных героев должно знать и нынешнее, и будущее поколения. Но сегодня, к сожалению, уже не представляется возможным узнать их имена…

При проведении информационного часа я рассказал одноклассникам о результатах своего исследования и предложил обратиться к общественности г. Барани для изыскания возможностей по установлению мемориальной доски на доме, в котором находилась явочная квартира подпольщиков семьи Белявских в Барани. Мой одноклассник Жандаров Илья, родители которого владеют фирмой «Гранит» по изготовлению памятников, предложил свою помощь. На семейном совете родители Ильи Жандаров Юрий Александрович и Жандарова Наталья Николаевна приняли решение: в Год малой родины, в связи с 75-летием освобождения Беларуси от немецко-фашистских захватчиков изготовить мемориальную доску безвозмездно.

Доска была изготовлена и торжественно установлена на доме Белявских по ул. Набережная, 26, где в годы военного лихолетья была явочная квартира. Вместе с портретом Петра Андреевича на памятной доске и лица его детей, также участников подпольного движения: 17-летнего Володи и 20-летней Ольги. Они отдали свои жизни, защищая Отечество, малую родину.

Уходят в прошлое военные годы, но все ярче, значительнее видятся подвиги тех, кто отстоял в жестокой схватке с фашистами нашу свободу, наше будущее. Эти люди узнали, что такое ад на земле. Они сумели побороть в себе страх, отчаяние, переступить через лишения, и все ради одной Священной цели – приблизить Победу. И мы, их потомки, должны сделать все возможное, чтобы эта жертва не оказалась напрасной.

Литература

1. Богданов Ф. Оршанский завод «Красный Октябрь». – Минск, 1973.

2. Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Оршы і Аршанскага раена: у 2 кн. Кн. 1. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.; маст. Э. Э. Жакевіч. – Мн. : БелЭн, 1999. – 384 с.: іл.

ИСТОРИЯ ОДНОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ: МОГИЛЕВСКОЕ ЖЕНСКОЕ ЕПАРХИАЛЬНОЕ УЧИЛИЩЕ ПРИ ДУХОВНОМ ВЕДОМСТВЕ

Волк Анастасия Алексеевна,
Гайдулькина Наталья Андреевна,
учащиеся
УО «Могилевский государственный областной лицей № 1»,
г. Могилев

История одного здания может рассказать историю нескольких эпох. В нашей стране сохранилось не очень много каменных «храмов наук», в помещениях которых на протяжении более, чем столетней истории «вкладывались в светлые головы» знания. Одним из таких памятников архитектуры второй половины XIX века является здание по улице Воровского в Могилеве. Могилёвский горисполком, определяя место, где должен разместиться первый лицей города и области, выбрал здание на ул. Воровского. Теперь это здание, в котором мы учимся, стало нашим вторым домом. А когда же началась история лицея?

В 1872 году в городе Могилеве, после визита Обер-прокурора Св. Синода графа Дм. Толстого, за 6000 рублей духовенство приобрело землю под строительство училища с целью увеличения числа воспитанниц. Духовенство под строительство училища выбрало именно участок по улице Быховской, который находился в Задубровенском посаде [2, с. 357].

Статья в Могилевских епархиальных ведомостях за 1892 год свидетельствует о том, что училище предназначено для девочек не только Могилева, по всей губернии. Воспитанницам легче было добираться из различных уголков губернии до училища, так как Быховская улица была одним из центральных въездов в город.

Могилевское женское училище было построено в стиле неоклассицизма. Здание имело характерные черты с общим планом построения учебных заведений подобного типа на территории Беларуси XVIII–XIX вв. Все работы проводились под надзором епархиального архитектора П. Г. Камбурова. Планы сметы составил для строительства синодальный архитектор Н. Н. Марков. Строительство началось в августе 1889 года и уже 3 сентября 1892 года воспитанницы вошли в новое здание [6, с. 4].

Училище имело Е-подобную форму и было рассчитано на 200 воспитанниц. Здание представляло собой 3-х этажное, сложное в плане, кирпичное здание на высоком цокольном этаже. Е-подобная форма создавалась боковыми крыльями, образующими внутренний дворик, а в центре его по оси глав-

ного входа 2-х этажный объем (церковь), соединяющийся с основной частью крупным переходом. Главный фасад разделен горизонтальными тягами на 2 яруса. Нижний ярус (цоколь и 1 этаж) отделан рустом, окна прямоугольные; окна 2-го этажа арочные, обрамлены рустом и завершены сандриками; окна 3-го этажа прямоугольные с плоскими обрамлениями и замковыми камнями. Центр главного фасада подчеркнут ризалитом, завершенным ступенчатым аттиком с треугольным щипцом и окном в центре. Центральная часть имела коридорную систему, по обеим сторонам которой находились учебные помещения. В боковых корпусах, которые имели еще и самостоятельные выходы, находились жилые и вспомогательные помещения. Несмотря на то, что в архитектуре здания ощущалось некоторое воздействие стилизаторства, оно создавало впечатление целостного монументального строения. В декоративно-художественном оформлении отмечается псевдорусский стиль, то есть применение двух цветов: желто-охристого тона стен, который гармонировал с белыми декоративными элементами [5, с. 129–130].

При училище находилась церковь. Храм представлял собой отдельное здание, своим входом примыкающее к площадке между первым и вторым этажами главного корпуса. По своей вместительности, освещенности и внутренней отделке он представлял редкое явление среди домовых провинциальных храмов. При всей своей вместительности, обилии света, он по своей внутренней отделке представляет редкое явление среди домовых провинциальных храмов. 12 ноября 1892 года епископом Могилевским и Мстиславским Сергием была торжественно освещена Рождество-Богородицкая церковь. На устройство иконостаса этой церкви, колокола и многие предметы церковной утвари почетным блюстителем училища, Шуйским купцом И. М. Терентьевым, было пожертвовано около 25 тысяч рублей [6, с. 12].

Девушки на вступительных экзаменах должны были писать диктант и письменную работу по арифметике, также держать экзамен по Закону Божьему, церковно-славянскому языку, по русскому языку и арифметике [3, с. 246].

С первого класса воспитанницам начинали преподавать Закон Божий, русский язык, арифметику, чистописание и церковное пение. В третьем классе добавляли к изучению географию, а в четвертом – историю. В шестом классе, помимо указанных предметов, девушки изучали геометрию, физику и педагогику.

Воспитанницы разных классов носили платья определенного цвета: в 1-м и 2-м классах ученицы носили бордовые платья, в 3-м и 4-м – зеленые, в 5-м и 6-м – лиловые платья, а немного позже введенном выпускном, 7-м классе, носили коричневые клетчатые платья с белыми кружевными воротничками [4, с. 409].

При училище состояли: смотритель, его помощник, учителя и почётный блюститель по хозяйственной части. Смотритель обязательно должен был иметь учёную степень магистра или кандидата академии и определялся архиепископом из кандидатов, избираемых съездом духовенства или семинарским проявлением преосвященного. По свидетельству документов, учителя и наставники училища имели специальное образование, заканчивали духовную семинарию или академию, а некоторые учительницы в прошлом были воспитанницами самого училища [1, с. 21].

Для того, чтобы воспитанницы могли на практике применять свои знания в преподавании и уходе за больными, при училище состояла образцовая одноклассная школа и больница.

Как свидетельствуют документы, выпускницам выдавались аттестаты в звании домашних учительниц. За отличное поведение выдавались аттестаты 1-й и 2-й степени. Дополнительно к этим аттестатам выдавались денежные премии. Так в 1912 году были награждены Бекаревич Анастасия – 20 рублей и Подсевалова Мария – 14 рублей за образцовое церковное чтение; Захарова Александра за обучение пению учениц церковно-приходской школы при училище – 20 рублей и Пясковская Любовь за управление хором – 25 рублей. Однако по болезни или за неуспеваемость воспитанницу имели право оставить па второй год или назначали переэкзаменовки. В любой момент ученицу могли отчислить из училища за неявку из родительского дома [6, с. 16–17].

По свидетельству очевидцев, учащиеся вынуждены были покинуть здание в 1917 году в связи с образованием на её базе пехотной школы Красных командиров.

Могилевское женское училище духовного ведомства внесло большой вклад в образование дочерей священнослужителей, чиновников духовного и гражданского ведомства Могилевской губернии. Из стен училища вышло немало домашних учительниц, воспитанных в православном духе, в любви к труду и уважении к священному сану.

Остаётся надеяться, что будущее поколение по достоинству оценит всю историческую и культурную ценность здания, в котором располагалось училище с 1892 г. Не забудет его истории, частью которой и является женское епархиальное училище духовного ведомства. На примере прошлого можно найти немало ответов на вопросы настоящего и будущего времени, чего мы до сих пор делать не научились.

Литература

1. Высочайшее повеление. Об утверждении штата женских училищ духовного ведомства // Церковные ведомости издаваемые при Святейшем Правительствующем Синоде. – 1903. – № 4. – С. 21.

2. Лихачева, Е. Материалы для истории женского образования в России (1086–1856) / Е. Лихачева. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1899. – 658 с.

3. Правительственное распоряжения № 19 от мая 21 д. 1873. Об устройстве приготовительных классов при духовных училищах // Литовские епархиальные ведомости. – 1873. – № 26 (оф.). – С. 237–240. – № 27 (оф.). – С. 245–248.

4. Смолич, И. К. Духовное образование // История русской церкви: в 9 т. / И. К. Смолич. – М. : Изд-во Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1996. – Т. 8. – Ч. 1. – С. 389–492.

5. Ступакевич, М. А. Женское образование в Беларуси (вторая половина XIX века – 1917 год) / М. А. Ступакевич. – Гродно : ГрГУ, 2006. – 170 с.

6. Шелепин, Н. И. Могилевское женское училище духовного ведомства (1863–1913 гг.) /составит. Н. Шелепин, Н. Гамолко. – Могилевская губерния : Типография И. Б. Клаза и М. Л. Каганаю, 1914. – 131 с.

ЭКСКУРСИОННЫЙ СЕМЕЙНЫЙ МАРШРУТ: ОРША ГЕРОИЧЕСКАЯ

Вержбицкая Алина,
Чепелова Марина,
учащиеся объединения по интересам «Юные экскурсоводы»
ГУДО «Оршанский районный центр физической культуры,
туризма и краеведения детей и молодежи»,
г. Орша

Актуальной проблемой нашего времени является вовлечение родителей в учебно-воспитательный процесс, поэтому в преддверии празднования 75-летия Великой Победы советского народа над фашистской Германией мы разработали экскурсионный семейный маршрут «Орша героическая», участниками которого стали учащиеся объединений по интересам и их родители. Именно родители – первые воспитатели – имеют самое сильное влияние на детей. Протяженность маршрута составляет 2 км, продолжительность экскурсии – 2 ч 50 мин.

Вопрос изучения исторического периода Великой Отечественной войны постоянно находится в центре исследовательского внимания молодого поколения. Однако исследование в большей степени носит теоретический характер. Мы же решили связать изучение истории с практикой и разработать пешеходную экскурсию, связанную с военными событиями на Оршанщине, участниками которой станут не только сами ребята, но и их родители. Новизна такой экскурсии заключается в расширении знаний, получаемых школьниками на уроках истории, возможности своими глазами увидеть истори-

ческие объекты, эмоционально погрузиться в героическое прошлое нашей малой родины.

Целью нашей работы стало приобщение учащихся и их родителей к историческому прошлому малой родины в контексте Великой Отечественной войны посредством экскурсионной деятельности.

Для ее реализации нам предстояло решить следующие задачи:

– разработать образовательный туристический маршрут по изучению военно-исторического наследия Оршанщины;

– развивать интерес учащихся к самостоятельной познавательной деятельности;

– создать условия для вовлечения родителей учащихся в изучение героических страниц нашего города;

– способствовать освоению профессии экскурсовода и применению практических навыков в этой области.

Первым объектом нашей экскурсии стал мемориальный комплекс «Курган Бессмертия». Здесь юные экскурсоводы рассказали об истории его возведения и Героях Советского Союза, чьи имена носят аллеи в Парке Героев. Вот эти имена: К. С. Заслонов, М. Лефевр, С. М. Митт, А. А. Никандрова и Ю. В. Смирнов. Идея возведения рукотворного монумента народной памяти и славы принадлежала комсомолу Беларуси. Ее горячо поддержала партийная организация города, трудящиеся Орши. Великим был трудовой энтузиазм оршанцев. В возведении Кургана принимали участие почти все жители города: автомобилисты и железнодорожники, рабочие заводов и фабрик, школьники и студенты. В ведрах, ковшах, специальных коробах, доставленных со льнокомбината, несли сюда землю ветераны и молодежь, рабочие и учителя, жители близлежащих деревень. Так рос рукотворный памятник. Машины лишь ровняли землю, придавая ей форму кургана. Меньше, чем за три недели Курган Бессмертия был насыпан. Его высота достигала 8 метров. Торжественное открытие Кургана Бессмертия состоялось 9 мая 1966 г. [1, с. 92]. В этом же году возле Кургана Бессмертия был разбит парк, посажены деревца. Главная аллея Парка Героев носит имя Неизвестного солдата. В ней увековечена память тех, кто навсегда остался безымянным солдатом. Ведь наступление фашистских войск развивалось стремительно, и установить имена всех погибших на полях боев часто не удавалось.

На территории парка была организована интерактивная площадка «Музей в чемодане», где участники экскурсии познакомились с предметами периода Великой Отечественной войны и приняли участие в мастер-классе по изучению сигнальной азбуки разведчика.

Второй объект – мемориальная доска Саше Котову на здании ГУО «Средняя школа № 3 г. Орши», в которой юный герой учился. Юные герои. О них

туальных экскурсий по отработанным маршрутам, а также обмене опытом в проведении подобных экскурсий для учащихся объединений по интересам из других городов нашей страны и стран ближнего зарубежья.

Результаты нашего исследования могли бы помочь ребятам в изучении родного края, а также быть использованы учителями истории, педагогами дополнительного образования, педагогами-организаторами для практически ориентированного обучения и воспитания подрастающего поколения.

Литература

1. Богомазов, В. Орша в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.: Крат. докум.-ист. очерк. – Орша : Оршанская типография, 1994.

2. Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Оршы і Аршанскага раена: у 2 кн. Кн. 2. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.; маст. Э. Э. Жакевіч. – Мн. : БелЭн, 2000. – 528 с.: іл.

Я – З РОДУ ГАНЧАРОЎ

Вячорка Крысціна,
вучаніца
ДУА «Сярэдняя школа імя Янкі Купалы № 19 г. Мінска»,
г. Мінск

З маленства бацька распавядаў мне, што нашы продкі былі выдатнымі ганчарамі, і цэлае мястэчка, дзе яны жылі, забяспечвала ганчарным посудам вялізную тэрыторыю. Вывучаючы гісторыю роднага краю, наведваючы музеі, я заўважыла, што раней ганчарства адыгрывала значную ролю ў развіцці цывілізацыі. Можна сказаць, што вострая патрэба ў посудзе ўзнікае тады, калі з'яўляюцца запасы прадуктаў, якія недзе трэба захоўваць. Гэта гаворыць пра добрую ўраджайнасць, а значыць, і высокі ўзровень развіцця цывілізацыі.

Я даведалася, што ганчарскае мястэчка Гарадная было планава заснаванае каралеўскай уладай у 1592 годзе, каб забяспечыць посудам значную тэрыторыю Вялікага Княства Літоўскага. Ведаючы гэта, я зацікавілася сваёй сямейнай гісторыяй і мікрагісторыяй мясцовасці вакол колішняга мястэчка Гарадной.

З дапамогай бацькі я ўзнавіла сямейную гісторыю, з вялікай цікавасцю прачытала ўспаміны Фамы Вячоркі пра майго далёкага продка Вакулу Вячорку. Было вельмі цікава даведацца, як мае продкі жылі ў гармоніі з прыродай і рабілі посуд проста з зямлі, якая была пад нагамі. Вельмі захацелася

навучыцца рабіць знакаміты гарадэнскі посуд, які формамі нагадваў антычныя грэцкія формы.

З гэтай мэтай я пачала даследаваць тэхналогію гарадэнскага ганчарства, пачала наведваць майстар-класы. І мы разам з татам вырашылі авалодаць рамяством маіх продкаў, каб захаваць і прадоўжыць традыцыю, якая ўнесена ў Спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны Беларусі.

Такім чынам, можна адзначыць праблему захавання традыцый ганчарнай справы вёскі Гарадная.

Мэта: вывучэнне сямейнай гісторыі ганчарнай справы, засваенне тэхналогіі традыцыйнага ганчарства мястэчка Гарадная.

Для дасягнення гэтай мэты былі пастаўленыя наступныя задачы:

1. Даведацца аб гісторыі ўзнікнення мястэчка Гародная і ганчарнага рамяства.

2. Скласці сямейны радавод Вячорак, на якім адзначыць майстроў-ганчароў.

3. Даследаваць тэхналогію традыцыйнага ганчарства мястэчка Гарадная, віды ганчарных вырабаў.

4. Авалодаць пачатковымі навыкамі ганчарнага рамяства шляхам вырабу глінянага гаршка «мамзэль».

Гіпотэза: я мяркую, што складаючы свой радавод, вывучаючы традыцыі ганчарства і гісторыю мястэчка Гарадная, праводзячы майстар-класы па вырабу глінянага посуду можна зацікавіць знікаючым рамяством сваіх сяброў, аднакласнікаў і спрыяць захаванню рамяства, якое ўнесена ў Спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны Беларусі.

У ходзе даследавання былі выкарыстаны наступныя метады:

- агульнанавуковыя метады (аналіз, сінтэз, параўнанне, абагульненне, сістэматызацыя);
- вывучэнне архіўных матэрыялаў;
- размовы з бацькам і сваякамі, аналіз кнігі «Успамінаў Фамы Вячоркі», сайт «Городна – полеське местэчко», сеціва, кнігі па ганчарстве.

Мой летапіс мястэчка Гарадная

Да 1927 года Гарадная была мястэчкам, мела свой магістрат і бурмістра. Па рэарганізацыі адміністрацыі Гарадная далучаная як вясковая грамада да Столінскай гміны, а гарадскія правы скасаваныя. Гарадная збольшага апусцілася да шэрагу звычайных палескіх вёсак і толькі яе традыцыя паказвае на даўняе харaство.

Аб тым, што жыхары Гарадной займаюцца ганчарствам спрадвеку, сведчыць тое, што вялікія літоўскія князі былі пахаваныя ў гліняных урнах гарадэнскага вырабу. У 30-х гадах мінулага стагоддзя польскія даследчыкі знайшлі горан, які, паводле слоў інжынераў-керамістаў, быў зроблены 2000 гадоў таму.

У 2008 выйшлі ўспаміны гарадэнскага настаўніка Фамы Ілліча Вячоркі, траюраднага брата майго прадзеда Івана Каленікавіча Вячоркі. Дзякуючы гэтай публікацыі я даведалася каштоўныя падрабязнасці жыцця майго далёкага продка Вакулы Вячоркі (1790–1857), які пэўны час абіраўся на пасаду суддзі ў Гарадной. У Вакулы было чацвёра сыноў: Іеў, Пятро, Міхал, Іван. Міхал Вячорка (1827–1915) даў пачатак галіне Грышчукоў як часцей называлі маіх прадзедаў у мястэчку. У Міхала нарадзіўся Іван Вячорка (1852– ?), у Івана – Каленік Вячорка (1890– ?), а ў Каленіка нарадзіўся мой прадзед Іван Каленікавіч Вячорка (1912–1985). Дзядуля Аляксандр Іванавіч Вячорка (1936–2008) і мой бацька Аляксандр Аляксандравіч Вячорка (1972).

Ганчарнае майстэрства «гарадэнцаў»

Мясцовыя забалочаныя і пясчаныя глебы былі малаўрадлівыя, таму амаль кожная сям'я займалася вырабам глінянага посуду, каб пракарміць свае вялікія сем'і. Таму не дзіўна, што амаль у кожнай сям'і разам з бацькам ганчарствам займаліся і сыны. Майстэрства ганчарства перадавалася ад бацькі да сына. Вельмі цікавыя формы гліняных пасудзін, можна знайсці вырабы, якія прыпамінаюць грэцкія вазы. Гэтыя формы – рэшткі даўніх старажытных формаў, якія пратрымаліся да сённяшняга дня.

Гліну на гаршкі «гарадэнцы» здабываюць на захад ад мястэчка. Там цягнуцца паклады белае гліны (каалін). Здабываючы багата гадоў гліну, гаршчаі стварылі шмат падземных калідораў. Кожны гаршчай валодае прымітыўнаю прыладаю для вырабу гаршкоў, званаю «станок». Складаецца ён з двух кругоў: з большага для разгону і з меншага, на якім робіцца горшчык. Ад разгоннага круга па вертыкалі ўзвышаецца жалезны шпень, на канцы якога замацаваны другі меншы круг. Нагою круціцца ніжні круг і надаецца яму даволі хуткі рух, а паколькі верхні круг злучаны з ніжнім жалезным шпянём, то круціцца і ён.

Ганчар кідае на верхні круг кавалак гліны, рукою прыціскае яго і робіць гаршчок, не карыстаючыся пры гэтым ніякімі прыладамі.

Калі гаршчок ужо гатовы, то здымае яго з «станка» і ставіць на лаве. Выраб такога гаршка не займае яму больш за 5 хвілін часу.

Калі гаршчок ужо высахне настолькі, што не губляе сваёй формы пры дакрананні рукою, абпальваецца у горне. Але гэта яшчэ не ўвесь працэс. Пасля першага выпалу-абпалу посуд чакае так званая «паліва» і яшчэ адзін абпал. Відавочна пры абпале частка гаршкоў трэскае, аднак рэшта, вынятая з горна, ужо прыдатная для карыстання.

Можна адзначыць, што майстры-ганчары з Гарадной цяжка ўспрымалі навізну ў сваёй справе. Звыклыя да свайго стылю і форм, якія перанялі ў сваіх дзядоў і бацькоў, яны ўпарта працягвалі трымацца свайго. Таму і фор-

мы посуду не змяніліся за стагоддзі. Толькі ў сярэдзіне мінулага стагоддзя, з вынаходніцтвам і ўдасканаленнем рэцэптуры палівы, майстры адышлі ад так званага ангобнага стылю, пры якім паліва не выкарыстоўвалася, а аздаблялася ўзорамі з чырвонай гліны. Па прызначэнні посуд меў і розныя формы, і адметныя гарадэнскія назвы: мамзэль (да 1,5 л), сямак (сёмая частка пуда жыта – 3,3 л), пудзлівач (да 4 л), злівач (4–6 л), нэрознак (6–9 л), пудодынэц (9–12 л), одынэц (12–23 л), паляк (23 л і больш). А таксама: банька, слой, слоік, макош, макотра, вазонніца і г.д.

Паляк – найбольшы гарадэнскі гаршчок, можа змясціць болей за 2 вядры малака або пуд з лішнім жыта. Як кажуць гарадэнцы, «на всы случаі жізні», і для прыгатавання розных страў, і для захавання ўсялякіх зернавых прыпасаў.

Для гаспадынь выраблялiся ўсялякія вазоны для кветак, макотры для замесу і рошчыны бліноў, а для дзетак розныя цацкі і свістулькі.

Вось, напрыклад, мой бацька, калі працуе па гаспадарцы (у вёсцы, вядома ж), налівае чыстую халодную ваду ў вялікі прыгожы збан і бярэ з сабою, бо кажа, што вада з яго ну вельмі смачная! Я каштавала, і ўпраўду смачная. А сакрэт просты: глечык пры вырабе зазнаў толькі сушку і адзін абпал у горне, але ж яго не апрацоўвалі палівай і другі раз не абпальвалі. Вось і адчуваецца смак, нібы вады з крыніцы.

Гатовыя гаршкі наладоўвае «городэнэц» на высокія драбінаватыя хуры і выпраўляецца з сваімі гаршкамі ў далёкія ваколіцы, едучы ад вёскі да вёскі. Забіраецца ён неаднойчы ажно пад Беласток, Ліду, Берасце, Сокаль, Броды. Праз колькі тыдняў вяртаецца гаршчай з хураю, наладаванаю збожжам, рознымі харчовымі прыпасамі, часам прывязе таксама нейкую колькасць грошай.

Заключэнне

У працэсе рэалізацыі праекта пацвердзілася мая гіпотэза аб тым, што складаючы свой радавод, вывучаючы традыцыі ганчарства і гісторыю мястэчка Гарадная, праводзячы майстар-класы па вырабу глінянага посуду, я змагла зацікавіць знікаючым рамяством сваіх сяброў, аднакласнікаў і гэтым зрабіла свой уклад у захаванне рамяства, якое ўнесена ў Спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны Беларусі.

Я ўпэўненая, што праз некаторы час, навучыўшыся ганчарнай справе, я разам з бацькам буду працягваць працу нашых продкаў, захаваўшы менавіта стыль і форму гарадэнскага посуду. Рамяство «городэнскіх горшчаёв» будзе жыць, ніколі не знікне.

ТАЙНА КНИЖНОГО ЗНАКА

Глусская Анастасия,
ученица
ГУО «Вилейская гимназия № 1 «Логос»,
г. Вилейка

В один из мартовских дней 1945 г. в библиотеку Академии наук БССР пришел лейтенант и подарил директору редкую книгу XVII в. На чистом листе, следовавшем за обложкой, он написал карандашом размашистым почерком: «Литература освобождена с немецкой территории за рекой Одером. Погрузка производилась офицерами 1-го фронта 60-й армии». Позднее выяснилось, что вагоны с книгами, в том числе из белорусской библиотеки, отбили у фашистов на одной из станций в Чехословакии. На книге имелся экслибрис Несвижской ординации Радзивиллов. Так благодаря экслибрису книга вернулась на родину владельца библиотеки.

После прочтения статьи Андрея Осмаловского «Книгу Радзивиллов из «немецкого плена» освободил офицер Красной Армии» в газете «Комсомольская правда», меня заинтересовало, как выглядит экслибрис, каким значительным информационным потенциалом он обладает, и почему благодаря ему можно воссоздать историю книжного памятника, собрания, из которого «происходит» книга.

В первую очередь я обратилась к истории вопроса, из которой узнала, что любители и коллекционеры книг собирают в своих библиотеках множество печатных изданий, каждое из которых обладает своей собственной историей. «Стремясь защитить свои богатства, библиофилы и ценители наклеивают или проставляют на страницах книг книжные знаки – экслибрисы, которые выступают не только как своеобразный жанр книжной графики, но и имеют историю, продолжающуюся уже более пятисот лет. Стилистическая эволюция экслибриса тесно связана с характером современных книжных украшений. Они громоздки и замысловаты в эпоху позднего Возрождения и барокко. Ясны, уравновешены, спокойны и строги во времена господства классицизма (особенно – ампира). Журнально-графичны, иногда немного безвкусны, в годы засилья стиля модерн. По облику и содержанию они разнообразны и в наши дни» [1, с. 27].

«По мнению ученых, старейший книжный знак находится в Британском музее, а принадлежал он фараону Аменофису IV и датируется XIV веком до н. э.» [2]. Предшественниками экслибрисов были рукописные владельческие и вкладные надписи, иллюстрированные миниатюры. Печатные белорусские экслибрисы появились в конце XVI – начале XVII в. «Интересен факт, что,

ризонте. Архитектурные мотивы кажутся упрощенными, однако можно не сомневаться, что один из них означает Несвиж – центр рода Радзивиллов и место, где родился князь Иероним. Второй – это Слуцк, центр собственных владений князя, его любимый город, для процветания которого он строил грандиозные и даже фантастические планы. Можно предположить, что Иероним Флориан Радзивилл, который уделял внимание искусству, в том числе и литературе, имел значительную библиотеку, свидетельством чего и является сделанный для нее экслибрис. После смерти князя край достался его брату Михаилу Казимиру Радзивиллу, который перевез библиотеку из Слуцка в Несвиж.

У Несвижа, как майоратного имения, были свои экслибрисы для библиотеки. Существовал и общий знак – «Библиотека замка Несвижского». Эти экслибрисы были лишены фамилии конкретного владельца и снабжены только родовым гербом. Такие книжные экслибрисы являлись паспортом персонального книгохранилища и подчеркивали принадлежность экземпляра к магнатскому роду в целом.

«В настоящее время известно несколько экслибрисов Радзивиллов.

Экслибрисы отличаются не только размерами и последовательностью слов в надписи, но и количеством «л» в слове «Радзивилиана» (есть варианты с одним и с двумя «л»).

Известен только один суперэкслибрис – он принадлежит Станиславу Радзивиллу (Пане Коханку).

Авторы некоторых экслибрисов Радзивиллов известны. Это польский придворный гравер Гирш Лейбович и французский гравер Агри» [6].

До тех пор, пока я не прикоснулась к теме экслибриса, я не подозревала, что маленький штампик на книге собрал в себе бездну идей и смыслов. Родившийся в те далекие времена, когда книги имели огромную ценность, экслибрис стал символом принадлежности к культурной традиции своего времени. Книги с экслибрисами бережно и любовно собирали, реставрировали, переплетали, хранили, давали в приданое, завещали в наследство, дарили государству, рассматривали как военный трофей. И сегодня знатоки книги ценят экслибрис. Над его созданием трудятся и историки, и ученые, и художники-графики. И если в старину он был просто знаком, предохраняющим книгу от хищения, то с течением времени превратился в знак уважения к книге.

Литература

1. Верещагин, В. А. Русский книжный знак. СПб. : «Альфарет», 2009. – 116 с.

2. Бударина, С. Экслибрис – что это такое? Ф.б.ру. [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа: http://fb.ru/article/162714/ekslibris---chto-eto-takoe-ekslibris-foto. – Дата доступа: 18.12.2019.

3. Лицкевич, С. Тайна золотого вензеля. Портал клуба антикваріев и коллекционеров [Электронный ресурс]. – 2008. – Режим доступа: http://antikclub.ru/load/club_collektors/books/knizhnyj_ehkslibris/31-1-0-657. – Дата доступа: 21.12.2019.

4. Ивенский, С. Г. Книжный знак: история, теория, практика художественного развития. – Москва : Книга, 1980. – 270 с.

5. Бондарева, Т. О чем поведал экслибрис. Научно-культурологический журнал (№ 14 [20] 21.07.1999) [Электронный ресурс]. – 2018. – Режим доступа: http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=1673&level1=main&level2=articles. – Дата доступа: 22.12.2019.

6. Зайцева, А. Л. Книга в России. Сборник статей (электронная версия). // Николаев, Я. В. Несвижская библиотека князей Радзивиллов. – [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа: ttp://www.kinderbooks.ruh/books/alzaitseva/shchit-derzhat-sleva-le. – Дата доступа: 16.12.2019.

ГЕАГРАФІЧЫЯ АСПЕКТЫ МАТЭРЫЯЛЬНАЙ І ДУХОЎНАЙ СПАДЧЫНЫ РОДУ ДРУЦКІХ-ЛЮБЕЦКІХ

Данілевіч Дар'я,
вучаніца
ДУА «Пастаўская гімназія»,
г. Паставы

Уводзіны. На тэрыторыі Пастаўскага раёна актыўна развіваецца мясцовае краязнаўства, праводзяцца цікавыя даследаванні, падчас якіх вывучаюцца гістарычныя, геаграфічныя, этнаграфічныя, культурніцкія адметнасці рэгіёну. Аднак значная частка рэдкіх, а ў некаторых выпадках і ўнікальных, аб'ектаў і з'яў па розных прычынах застаецца недаследаванай. Слаба пакуль што даследавана жыццё і дзейнасць асоб, дзякуючы якім былі ўзведзены тыя ці іншыя пабудовы, архітэктурныя помнікі, сядзібныя комплексы, прамысловыя або гаспадарчыя аб'екты.

Да ліку адметных дзеячаў Пастаўшчыны можна аднесці прадстаўнікоў знакамітага роду Друцкіх-Любецкіх, сярод якіх вылучаецца асоба князя Уладзіміра Друцкага-Любецкага, імя якога пакуль што рэдка згадваецца і ў нашай мясцовасці, і ў Беларусі. А гэта быў чалавек, які заслугоўвае добрага ўспаміну, пашаны і папулярызацыі за вынікі сваёй дзейнасці.

У пачатку працы над тэмай была сфармулявана гіпотэза: «Калі правесці збор і апрацоўку звестак, якія звязаны з дзейнасцю прадстаўнікоў роду Друцкіх-Любецкіх на Пастаўшчыне, то можна атрымаць сістэматызаваныя

ялы інтэрнэту па тэме даследавання; правесці палявыя даследаванні ў форме аднадзённых і двухдзённых экспедыцый з апрацоўкай атрыманых матэрыялаў; зрабіць апісанне аб'ектаў матэрыяльнай спадчыны, звязанай з Друцкімі-Любецкімі; здзейсніць практычную частку праекта, распрацаваўшы і ўладкаваўшы турысцка-краязнаўчы маршрут, які ўключае аб'екты знікаючай матэрыяльнай спадчыны У. Друцкага-Любецкага.

Па выніках даследавання можна зрабіць шэраг высноў:

1. Прадстаўнікі роду Друцкіх-Любецкіх пакінулі багатую спадчыну на Пастаўшчыне. Найбольш вядомыя асобы: Ануфрый, яго сын Ігнацый і ўнук Уладзімір;

2. Уладзімір Друцкі-Любецкі – адметны дзеяч канца XIX – пачатку XX стагоддзя на абсягах паўночна-заходняй Беларусі. Ён выдаткаваў сродкі на адбудову праваслаўных храмаў у Манькавічах, Асінагарадку, Ажунах, узвядзенне капліц у Асінагарадку і Казлоўшчыне, уладкаванне сядзібна-паркавых ансамбляў у Казлоўшчыне і Манькавічах. Князь выдаткаваў грошы на будаўніцтва чыгункі Новасвянцяны-Беразвечча, перадаў свой фальварак «Варанец» для стварэння селькагаспадарчага вучылішча для сялянскіх дзяцей. Да ўсяго гэтага ён быў суаўтарам і фундатарам адной з першых краязнаўчых кніг «Матэрыялы па гісторыі і геаграфіі Дзісненскага і Вілейскага паветаў Віленскай губерні» (1896);

3. Сабраныя матэрыялы дазволілі зрабіць апісанне матэрыяльных помнікаў, якія звязаны з жыццём і дзейнасцю У. Друцкага-Любецкага. Захаваныя элементы былых пабудоў даюць магчымаць выкарыстоўваць іх у турысцка-экскурсійнай дзейнасці.

Заключэнне. Падчас правядзення даследчай працы ўсе пастаўленыя задачы ў асноўным былі выкананы, навуковая мэта працы дасягнута. Праект мае пэўныя перспектывы і будзе разгортвацца надалей. Па-першае, ёсць патрэба ў зборы больш поўнай біяграфічнай інфармацыі пра самаго князя Уладзіміра Друцкага-Любецкага, яго бацьку Ігнацыя і іншых прадстаўнікоў роду Друцкіх, якія звязаны з Пастаўшчынай. Гэта дазволіць даведацца пра іншыя праекты і сферы дзейнасці, у якіх яны сябе праявілі. Па-другое, трэба правесці больш грунтоўныя краязнаўчыя экспедыцыі ў Казлоўшчыну і Асінагарадок для збору дадатковых звестак. Па-трэцяе, падрыхтаваць і выдаць даведнік і буклеты, якія папулярызуюць вынікі дзейнасці роду Друцкіх-Любецкіх.

Літаратура

1. Сапунов, А., Друцкий-Любецкий, В. Материалы по истории и географии Дисненского и Вилейского уездов Виленской губернии / Алексей Сапунов, Владимир Друцкий-Любецкий. – Витебск, 1896.

2. Летапіс в. Манькавічы (рукапіс) // Матэрыялы Пастаўскага краязнаўчага музея (70-я гады XX ст.) – 7 с.

3. Дело «Об открытии сельскохозяйственной школы фермы «Воронец» 1904 г. // Материалы Литовского государственного исторического архива, Ф. 525, № 1642.

4. Матэрыялы рукапіснага аддзела Віленскага дзяржаўнага універсітэта // F 34 – GD 495.

ПОПУЛЯРИЗАЦИЯ ОБЪЕКТА КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ ИНСТРУМЕНТАМИ ИНТЕРАКТИВНОГО КАРТОГРАФИРОВАНИЯ

Данилкович Владислав,
Пазнякова Анастасия,
Филиппович Антон,
учащиеся УО «Минский государственный областной лицей»,
г. Минск

Введение. Актуальность темы обусловлена необходимостью повышения статуса объектов культурного наследия и доступности их для широких слоев населения. В последнее десятилетие Беларусь прочно вышла на международный туристский рынок, что в условиях глобальной конкуренции обусловливает необходимость повышения конкурентоспособности национальной туристской индустрии. Включение в туристические маршруты пунктов дуги Струве (объекта из списка всемирного наследия ЮНЕСКО) весьма перспективно, так как объединяет интересы десяти стран [1, с. 8]. Активно развивающиеся информационно-коммуникационные технологии располагают большими возможностями по реализации доступа пользователей из любой точки земного шара к информации о белорусском культурном наследии. Нехватка конкурентоспособных туристских маршрутов сдерживает процесс развития и препятствует реализации туристского потенциала. Одним из аспектов, влияющих на качество туристского путешествия, является логичность маршрута. Этот географический фактор влияет на популярность, полезность, эффективность и безопасность туристского путешествия.

Материалы и методы. Для формирования нового конкурентоспособного турпродукта нами проведена на местности оценка главных и второстепенных объектов показа, в частности, наличия туристической инфраструктуры, транспортной логистики, культурного и исторического наследия и многого другого, без чего невозможно создание качественного туристского продукта.

Отличительной особенностью авторских схем маршрутов является то, что все линии объединены единой темой. Каждая предложенная схема включает как минимум один объект дуги из Списка всемирного наследия ЮНЕСКО. По способу передвижения разработаны автомобильные (автобусные) кольцевые и велосипедные линейные однодневные туры. Составлены технологические карты, в которых кроме основных объектов представлены альтернативные варианты. Оптимальность схем маршрутов проверена посредством решения «задачи коммивояжера», по формулам рассчитаны коэффициенты аттрактивности.

Результаты и выводы. В ходе исследования решена задача по популяризации объекта Всемирного культурного наследия путем разработки и апробирования туристических маршрутов и пропаганды их посредством информационно-коммуникационных средств.

С помощью экспедиций выявлено, что объекты имеют благоприятную доступность и обладают определенным туристским потенциалом. В результате исследования гипотеза нашла свое подтверждение.

1. Изучение теоретико-методологических основ показало низкий уровень включенности важных пунктов культурного наследия в существующие экскурсии, отсутствие тематических экскурсионных маршрутов при достаточном рекреационном потенциале дуги Струве.

2. В ходе исследования приведено обоснование выбора обязательных пунктов маршрутов (Лесковичи, Чекуцк, Тупишки, Лопаты, Осовница) и предложены сопутствующие объекты для вариативности выбора путешествий.

Использование задачи коммивояжера для оценки разработанных маршрутов № 1 (272 км против 250 км) и № 2 (496 км против 490 км) подтвердили логичность выбора. Линейный коэффициент аттрактивности (0,004–0,007) и временной коэффициент аттрактивности (0,26–0,49) находятся в пределах нормы.

Разработаны следующие тематические экскурсионные маршруты:

1. «Из истории геодезии»: Нулевой меридиан (Минск) – Музей Центра повышения квалификации руководящих работников и специалистов системы Госкомимущества (Минск) – костел деревни Вишнево – музей Дуги Струве (аг. Гольшаны) – Тупишки.

2. «Загадки и открытия»: Нулевой меридиан (Минск) – д. Карчево (Филаретов камень) – Дятлово – Жибортовщина – Щучин – Лопаты.

3. «Четыре угла треугольника»: Бездеж – Осовница – Лясковичи – Чекуцк из Минска /Иваново/Мотоля.

4. «На родину великого геодезиста»: Минск – Браслав – Мядель – Кривичи.

Практическая значимость исследования:

а) определен подход к разработке экскурсионных маршрутов с включением объектов геодезической дуги;

б) в результате исследования создана интерактивная карта для улучшения информационной доступности об уникальном объекте;

в) сняты два документально-просветительских фильма: «Вслед за Прометеем, или Загадочная дуга» (ссылка для просмотра: https://www.youtube.com/watch?v=qT7yfEOR_Xw) и «По удивительной дуге, или Гродненская мозаика» (https://www.youtube.com/watch?v=4PhPB9hkxRM).

Литература

1. Мкртычян, В. В. Геодезическая дуга Струве: путь к всемирному признанию / В. Мкртычян. – Минск : Логвинов И. П., 2013. – 270 с.

ДВОРЕЦ БУТРИМОВИЧА, ИЛИ ПИНСКИЙ «МУР»

Скиба Елизавета,
ученица
ГУО «Средняя школа № 161 г. Минска»,
г. Минск

На белорусской земле много красивых городов, поселков и деревень, у которых есть своя история, свои достопримечательности. Однако так сложилось, что широко известны лишь некоторые из них. Есть памятники архитектуры, которые имеют интересную историю, но немногие догадываются о их существовании, о том, сколько тайн и загадок они хранят.

Дворец, архитектуру которого можно охарактеризовать как переход от барокко к классицизму, был построен по проекту виленского архитектора Кароля Шильдхауса. Эта каменная постройка выделялась своим архитектурным обликом среди деревянных домов Пинска и именовалась «муром». Известный путешественник и писатель XIX в. Юзеф Крашевский, посетивший город в 1840-е годы, назвал дворец «слишком красивым», «франтом на деревне, который стыдится своей претенциозной архитектуры среди домишек, стоящих без церемонии, как ящики на полках».

Целью данной работы является изучение и ознакомление с памятником замковой архитектуры Беларуси – дворцом Бутримовича.

Для достижения поставленной цели мною были определены следующие задачи:

время очень мало внимания уделяется сохранению и развитию национального самосознания молодежи и общества в целом. Именно поэтому в данной работе я попыталась сделать акцент на том, что в нашем богатом культурном наследии есть еще пробелы, которые нужно устранять, стремиться узнавать новые стороны нашей истории. Можно сделать также вывод о выдающейся роли в истории Пинщины знаменитого государственного деятеля Матеуша Бутримовича, который приложил много усилий для благоустройства и развития своего края и своего народа.

Как замечательно, что история никуда не исчезает. Она живет с нами в наше время рядом с многоэтажными современными зданиями и от этого ничуть не проигрывает. Она поражает нас своими старинными прекрасными видами, заставляя задуматься, что жизнь вечна, она в делах человека, его мыслях и свершениях.

Литература

1. Архивные документы Пинского краеведческого музея.
2. Информационно-справочный портал г. Пинска.
3. История Пинска от древности до современности. – Пн., 2012.
4. Ткачев М. А. Замки Беларуси. – Мн., 2002.

КРЫНІЦА МАЁЙ МАЛОЙ РАДЗІМЫ

Карнавушанка Аляксандра,
вучаніца
ДУА «Сярэдняя школа № 19 г. Гомеля»,
г. Гомель

Далёка не ў кожнага сучаснага гарадскога жыхара ёсць магчымасць акунуцца ў свет раслін і жывёл, адчуць адзінства з прыродай. Найчасцей мы не заўважаем, як цягнемся да гэтых страчаных каранёў, стараючыся час ад часу прагуляцца ў парку, выбрацца на адпачынак у лес. Некранутых куткоў на нашай планеце застаецца з кожным годам усё меней, і мы не ўсведамляем, што паступова пачынаем прывыкаць да адсутнасці жывой прыроды навокал.

Мы жывем і вучымся ў цудоўным беларускім горадзе Гомель, на беразе не менш прыгожай ракі Сож. Яшчэ ад нашых бабуль і дзядуль мы даведаліся аб тым, што ваду з ракі ў недалёкім ад нас мінулым можна было піць без усялякіх ачышчальных збудаванняў. Нядаўна ў нас узнікла жаданне пабываць у такіх месцах, дзе людзі могуць выкарыстоўваць ваду, якая выцякае

з глыбінь нашай зямлі – з крынічак. Адна з такіх крыніц знаходзіцца недалёка ад Гомеля – у вёсцы Шарсцін Веткаўскага раёна.

Мэтай нашай працы з'яўляецца выхаванне ў дзяцей школьнага ўзросту любові да малой Радзімы, усвядомленай неабходнасці захавання крыніц, развіцця даследчых навыкаў.

1. Малая радзіма і крыніца.

Радзіма, родны, крыніца. Нашы продкі заўсёды ўмелі называць звычайныя з'явы і панцці проста і маляўніча, выражаючы сутнасць і эмацыйныя зносіны. Што ж такое крыніца? Сама родная зямля дорыць людзям свежасць, бадзёрасць, здароўе. Бо вада ў крыніцах заўсёды чыстая, асвяжальна-халодная і карысная. Ваду з крыніц шанавалі, бераглі, будавалі для крыніц калодзежы, часта ачышчалі. А чалавек, які праходзіў побач, мог напіцца сцюдзёнай вадзіцы з каўша , пакінутага каля крынічкі. Здаўна людзі бераглі ваду – гэта каштоўны дарунак прыроды, абагаўляючы і кланяючыся яму.

У даўнія часы існавала павер'е, што чалавек, напіўшыся вады з крыніцы, здольны зачэрпнуць моц самой зямлі. Вада з крынічкі даходзіць да нас у сваёй адвечнай прыроднай форме, яна жывая.

З крынічкамі звязаны шматлікія легенды і звычаі мясцовага насельніцтва. Ваду некаторых крынічак мясцовыя жыхары лічаць святой, лекавай, яе выкарыстоўваюць пры лячэнні розных захворванняў. На некаторых крынічках збудаваны капліцы, якія маюць гістарычную і культурную каштоўнасць.

2. Гісторыя крынічкі ў вёсцы Шарсцін.

Аграгарадок Шарсцін знаходзіцца за 25 кіламетраў ад Гомеля. Вёска Шарсцін па пісьмовых крыніцах вядома з XV стагоддзя як сяло ў Рэчыцкім павеце Мінскага ваяводства Вялікага Княства Літоўскага. Пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай у 1772 годзе вёска ўвашла ў склад Расійскай імперыі. Згодна з перапісам 1897 года вёска Шарсцін размяшчалася ў Гомельскім павеце Магілёўскай губерні. Гэта была не вёска, а мястэчка, у якім знаходзілася царква Раства Святой Багародзіцы, там была школа, прыстань, цагельны завод, 6 лавак, тракцір, народнае вучылішча, хлебазапасны магазін, два ветракі, крупадрабілка, 3 кузні, а ў фальварку – вятрак, кузня [1].

Сёння гэта ціхая і ўтульная вёска. Адразу за вёскай Шарсцін знаходзіцца крынічка са святой і лекавай вадой.

Гісторыю гэтай крыніцы нам паведаміў настаяцель царквы Святога Мікалая Цудатворца вёскі Данілавічы, якая знаходзіцца непадалёку ад вёскі Шарсцін – святар Андрэй Булацкі.

Былая Шарсцінская царква знамянальная тым, што ў 1870-х гадах пачынаў сваю службу малады святар Іаан Іванавіч Гашкевіч, зараз праслаўле-

іншае месца жыхарства. Але нават у гэты час людзі не пераставалі клапаціцца пра крыніцу.

3. Архітэктурны эскіз уладкавання крынічкі.

У нашай сярэдняй школе № 19 добра развіты архітэктурна-мастацкі напрамак, таму жыхары Гомеля называюць яе «мастацкай».

Пасля наведвання крынічкі, размовы з мясцовай жыхаркай Шарсціна Валянцінай Іванаўнай Фелькінай, святаром Андрэем Булацкім, з людзьмі, якія наведваюць крыніцу, у нас з'явілася ідэя стварыць нейкі архітэктурны праект уладкавання капліцы. Першым крокам да рэалізацыі гэтай ідэі – стварэнне эскіза капліцы над крыніцай.

Капліца над крынічкай у вёсцы Шарсцін па ўспамінах старых людзей мела памеры 4х4 м, была драўлянай, зроблена з дыхтоўнага лесу, мела два вакны з вельмі прыгожымі аканіцамі. У памяшканні капліцы любы чалавек мог адпачыць, памаліцца перад абразамі, выпіць крынічнай вады. Такі від капліц называюць вадасвятнай. Вадасвятная капліца ўладкоўваецца над крыніцай у выглядзе закрытага збудавання плошчай ад 4 да 30 м^2, вышыня яе павінна быць не менш 3 м.

Мы вырашылі падзяліцца думкай пра адраджэнне капліцы над крыніцай з настаўнікамі нашай школы. У выніку было вырашана напачатку правесці конкурс малюнкаў-эскізаў капліцы на месцы крыніцы.

Ніжэй прадстаўлены творчыя работы, выкананыя вучнямі нашай школы, з якіх далей можна будзе адабраць найбольш прыдатны эскіз для стварэння будучай капліцы.

Заключэнне

У апошні час важнай праблемай з'яўляецца вяртанне да крыніц нашай культуры, адраджэнне ідэй беражлівых адносін да прыродных аб'ектаў нашай Малой Радзімы. Прыйшоў час кожнаму не толькі ўспомніць пра свае карані, пра месца, дзе засталася часцічка душы, але і аддаць доўг гэтаму кавалку зямлі.

Мы маем усе падставы ганарыцца такімі ўнікальнымі аб'ектамі прыроды, як крыніцы. Крынічкі, як ніякі іншы водны аб'ект, патрабуюць нашага клопату і беражлівай аховы. У свеце няма нічога каштоўней, чым самая звычайная частая вада. Дапамога крыніцы – азначае, дапамагчы свайму здароўю, дапамагчы роднай зямлі зберагчы свае прыродныя багацці, нашы багацці. Важнейшай умовай захавання гэтага кутка становіцца добраўпарадкаванне крыніц, безумоўнае выкананне мер аховы прылеглай тэрыторыі.

Далейшымі этапамі па рэалізацыі нашага праекта ўладкавання крыніцы будзе стварэнне макета, распрацоўка праектнай дакументацыі і знаходжанне спонсараў для збудавання капліцы над крыніцай у вёсцы Шарсцін.

Літаратура

1. Марцэлаў С. В. Гарады і вёскі Беларусі: энцыклапедыя.
2. Матэрыялы вусных паданняў, сабраных святаром Данілавіцкай царквы Андрэем Булацкім.
3. Кацельнікаў Н. П. Архітэктурная графіка: вуч.-метад. выданне.
4. Будынкі, збудаванні і комплексы праваслаўных храмаў.

ЗАПАСЫ ДРЕВЕСНО-ВЕТОЧНЫХ КОРМОВ В ЛЕСНЫХ ЭКОСИСТЕМАХ В АСПЕКТЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ЕМКОСТИ СРЕДЫ ДЛЯ ЖИВОТНЫХ ДЕНДРОФАГОВ УЗДЕНСКОГО РАЙОНА

Квятковская Алеся,
ученица ГУО «Семеновичская базовая школа»,
Узденского района,
аг. Семеновичи, Узденский район, Минская область

Ведение охотничьего хозяйства в Беларуси – это перспективно развивающееся направление деятельности, имеющее социально-культурную и экономическую составляющие.

Охотохозяйственная деятельность является высокоэффективной отраслью экономики Республики Беларусь. Государственной программой развития охотничьего хозяйства на 2006–2015 гг. был предусмотрен комплекс мер по ведению охотничьего хозяйства, что позволило повысить доходность охотохозяйственной отрасли республики. Несмотря на принятые меры, темпы развития охотничьего хозяйства все же были недостаточны. В связи свыше сказанным в 2015 г. была разработана новая Государственная программа развития охотничьего хозяйства на 2016–2020 гг. Этим документом предусмотрено создание условий для максимального удовлетворения потребности граждан в охоте, продукции охоты и связанной с охотой рекреации, развития иностранного охотничьего туризма [2].

Для достижения этой цели необходимо обеспечить рост численности охотничьих животных, в первую очередь, копытных (лось, олень, косуля) до оптимального уровня и организовать их экологически устойчивое использование. Для охотничьих хозяйств эти виды животных являются наиболее значимыми в экономическом плане. В 2016 г. охотничьи ресурсы Беларуси составили почти 6 тыс. лосей, более 2,6 тыс. благородных оленей, порядка 19 тыс. кабанов, более 20 тыс. косуль. По сравнению с 2006 г. (с начала

действия Государственной программы развития охотничьего хозяйства на 2006–2015 гг.), численность охотничьих видов животных значительно увеличилась: лосей стало на 33% больше, благородных оленей – на 28%, кабанов – на 65% и косуль – на 31%. Для Узденского района характерно следующее количество копытных животных: лосей насчитывается 80 особей, косуль – 230 особей, благородных оленей – 60 [5, с. 143].

Одним из важнейших экологических параметров среды обитания, определяющих динамику численности диких копытных животных, является наличие кормовых ресурсов и их доступность. Для животных дендрофагов наибольшее значение имеет обеспеченность преобладающими в их питании в осенне-зимне-весенний период древесно-веточными кормами. Животные наиболее охотно держатся там, где имеются в достаточных количествах их излюбленные и хорошо доступные кормовые культуры. Поэтому возникла необходимость определить запасы этих кормов на территории Узденского района в аспекте экологической емкости среды.

Объект исследования: запасы древесно-веточных кормов для животных дендрофагов на территории Узденского района.

Цель работы: определить и сравнить запасы древесно-веточных кормов в лесных экосистемах в центральной части Беларуси на примере Узденского района.

Достижение сформулированной цели в работе разрешается с помощью ряда поставленных задач:

– определить степень абсолютной и относительной площади лесных насаждений;

– изучить состав лесных насаждений;

– провести учет древесно-веточных кормов в различных типах леса;

– определить запасы древесно-веточных кормов;

– определить экологическую (кормовую) емкость среды для животных дендрофагов.

Методы исследования: анализ, синтез, измерение, сравнение, беседа, обработка данных полевых материалов.

Глава 1. Теоретическая часть

1.1. Раздел 1. Лесные насаждения ГЛХУ «Узденский лесхоз»

ГЛХУ «Узденский лесхоз» Минского производственного лесохозяйственного объединения расположен в юго-западной части Минской области на территории Узденского и Дзержинского административных районах.

В соответствии с существующим лесорастительным районированием территории Беларуси, лесные насаждения ГЛХУ «Узденский лесхоз» находятся в зоне смешанных лесов, в Центральной подзоне грабово-дубово-тем-

нохвойных лесов. Располагаются в двух лесорастительных районах: Неменско-Предполесском и Березинско-Преполесском. Климатические условия района расположения лесхоза близки к средним показателям республики и в целом благоприятны для успешного произрастания хвойных пород (сосны и ели), твердолиственных пород (дуба, ясеня, клена), а также мягколиственных пород (березы, осины, ольхи черной), о чем свидетельствует высокая продуктивность насаждений выше перечисленных пород.

Леса на территории района расположены в основном компактно и состоят из крупных лесных массивов. Общая площадь земель лесного фонда составляет 47 тыс. га, в том числе площадь покрытых лесом земель – 43,2 тыс. га. Лесистость территории района – 39%. Это немного меньше, чем в среднем по республике – 39,5% [4].

Основными лесообразующими породами являются: сосна – 53,9% от общей площади лесов, береза – 19,2%, ель – 15,2%, ольха черная – 7,7%.

Леса лесхоза, как и все леса Республики Беларусь, согласно действующим нормативным и правовым документам, отнесены к зоне водоохранных лесов и разделены на I и II группы. Леса первой группы выполняют природоохранную функцию и занимают 73%, все остальные леса отнесены к эксплуатируемым лесам второй группы и составляют 27%.

Анализ типологической структуры лесов по сериям типов леса, показывает, что наиболее распространенной является серия мшистых (30,5%) типов. Значительную площадь занимают орляковая (19,0%), кисличная (15,5%), папоротниковая (8,8%) и черничная (8,7%) серии типов леса. Остальные типы леса имеют представительность от 4,6% до 0,1% покрытых лесом земель.

Относительно распределения покрытых лесом земель по группам возраста по лесному фонду лесхоза наметилась устойчивая тенденция уменьшения площади молодняков (на 23,9%). Отчетливо прослеживается падение площади сосновых, еловых, лиственничных, дубовых, ясеневых и черноольховых молодняков, но увеличивается площадь березовых и осиновых. Средневозрастные насаждения увеличились на 32,9%, приспевающие и перестойные – на 64,4%.

Средний класс бонитета насаждений лесхоза составляет 1,3. Он на 0,8 единицы выше среднего значения данного показателя для лесов Республики Беларусь. Высокопродуктивные леса ($1^б$ – II бонитеты) занимают 93,8% покрытых лесом земель, среднепродуктивные (III бонитет) – 4,1% и низкопродуктивные (IV – $V^б$ бонитеты) – 2,1%.

Низкополнотные древостои (0,3–0,4) занимают лишь 0,9% площади покрытых лесом земель, доля высокополнотных насаждений (0,8–1,0) составляет 40,8%; наибольшую представительность имеют древостои с полнотой [1].

1.2. Раздел 2. Древесно-веточные корма в рационе питания животных дендрофагов

Обеспеченность кормами диких копытных животных является одним из важнейших экологических параметров среды, определяющих жизнеспособность и динамику численности популяций животных. Поедаемые животными растения объединяются в группы кормов (веточных, кустарничковых, травянистых, культурных), доли которых в рационе меняются в зависимости от сезона года. К древесно-веточной группе относятся молодые побеги, листья, хвоя, почки, сережки, кора и луб деревьев и кустарников. Количество хвои, листьев и почек в угодьях зависит от состава и бонитета насаждений, его возраста и полноты. Запасы этих кормов исчисляются тоннами на гектар. Наибольшее их количество сконцентрировано в насаждениях старших классов возраста кисличной и орляковой серий типов леса, наименьшее – в вересковых и мшистых типах леса [6, с. 18].

Древесно-веточные корма для животных дендрофаговвлесных насаждениях представлены подростом – молодым поколением древесных пород и подлеском – кустарниками, не способными образовывать древостой, а на возобновившихся гарях и вырубках – молодняками различных древесных пород и кустарников.

Для копытных животных большое значение имеет обеспеченность полноценными древесно-веточными кормами, особенно в зимний период, т.к. именно в это время года в их рационе питания преобладают побеги древесных растений (подрост деревьев, молодые побеги кустарников). В зимнее время их количество в рационе питания животных дендрофагов составляет в среднем 88%, ранней весной – 39%, в весенне-летний период – 6%, осенний – 48%. При этом группа древесно-веточных кормов не только является основной в питании осенне-зимне-весеннего периода, но и наиболее стабильной, не зависящей от урожайности по годам. В тоже время количество поставляемой энергии и влаги в организм животного данной группой кормов является лимитирующим фактором в жизни рассматриваемых видов [7, с. 59].

Животные поедают древесно-кустарниковый корм выборочно, отдавая предпочтение излюбленным, наиболее питательным для них породам. Лось – наибольший дендрофаг, потребляет значительно большие объемы кормов, чем другие животные. Предпочитает сосновые и лиственные молодняки, вырубки. Среди пород основными видами корма являются береза, сосна, можжевельник, черемуха, крушина и др. В кормовом рационе лося в зимний период древесно-кустарниковая растительность составляет 99–100%. Суточная же потребность лося в древесно-веточных кормах зимой равна 12–15 кг, или 4% живой массы зверя. Благородный олень предпо-

читает долгомошные, черничные, мшистые типы леса. Из древесно-кустарниковой растительности оленем хорошо поедаются дуб, клен, бересклеты, ясень, осина, калина, рябина, крушина, можжевельник, сосна. Плохо – ель, береза, ольха серая, ольха черная, лещина. Зимой, в глубокоснежный период, доля древесно-веточного корма может доходить до 90%. Однако следует отметить, что древесно-веточные корма начинают преобладать в рационе оленей при высоте снежного покрова более 25 см. Суточная потребность взрослого оленя в зимних кормах составляет 10,6–13,5 кг. Для косули, которая является наименьшим дендрофагом, на первое место выходит не наличие и запас кормов в зимний период, а их доступность. Кормовое поле косули располагается от 0,4 до 1,5 м. В зимний период основу питания составляют древесно-веточные корма следующих пород – осины, липы, березы, клена, ивы. Суточная потребность косули в зимних кормах в среднем составляет 1,7 кг. Важной особенностью питания косули является то, что она никогда не объедает все растения вокруг себя, но, скусывая один или несколько побегов, идет дальше. В сочетании с одиночным (в основном) образом жизни это особенно ценно, так как исключает ущерб для сельского и лесного хозяйства, хотя при высокой плотности населения косуль на отдельных участках их кормовая активность может причинять определенный вред сельскохозяйственным и лесным культурам [3, с. 77].

Глава 2. Практическая часть

2.1. Раздел 1. Методика исследования

Для определения запасов древесно-веточных кормов в лесных экосистемах ГЛХУ «Узденский лесхоз» Минского государственного производственного лесохозяйственного объединения использовались таблицы кормовой продуктивности древесно-веточных пород, разработанные В. Ф. Дуниным и П. Г. Козло.

Работы проходили в несколько этапов:

1. Выделялись самые распространенные на территории исследуемого объекта (лесхоза) четыре типа леса – мшистые, орляковые, кисличные и черничные;

2. Для каждого из четырех типов леса в зависимости от его однородности намечалось по три пробные площадки размером 4×25м (100 м$^{2)}$ по исследованию запасов древесно-веточных кормов;

3. На пробных площадках проводили полный пересчет подроста и подлеска высотой до 3 м по ступеням высоты, равным 1 м.

4. По результатам пересчета, используя вспомогательные таблицы, устанавливали запас осенне-зимних древесно-веточных кормов в поясе потрав для отдельных пород, затем для пробной площадки в целом.

5. По данным пробных площадей рассчитали средний запас кормов на единицу площади (га) для каждого типа леса;

6. Определили запас осенне-зимних кормов на всей площади типов леса.

Величина запасов кормов была найдена путем умножения массы кормовых побегов с одной средневзвешенной модели по каждой ступени высоты на соответствующую численность стволов по формуле:

$$V_n = nv \quad (1),$$

где V_n – запас кормов определенной древесно-кустарниковой породы; *n* – количество стволов; *v* – масса кормовых побегов на одном стволике.

Для определения общего запаса кормов древесно-кустарниковой породы полученные запасы кормовых побегов каждой ступени высоты складывались между собой. Запас кормов на пробной площади $(V_{n.n})$ был рассчитан путем сложениязапасов всех пород древесно-кустарниковой растительности.

По запасу кормов в каждой ступени высоты были установлены их общиезапасы на пробной площади и на 1 га *(V)* в данном типе леса:

$$V = \frac{V_{n.n}}{S_{n.n}} \quad (2),$$

где *S n.n.* – площадь пробной площадки, га.

Такие расчеты были выполнены на всех пробных площадях. Зная количество пробных площадей в каждом типе леса (3) и запас кормов в них, вычисляем средний запас кормов (Vср.)на 1 га по формуле:

$$V_{ср.} = \frac{V_{n.n}}{n} \quad (3),$$

где *V n.n.* – сумма запасов кормов на 1 га на всех пробных площадях для данного типа леса; *n* – количество пробных площадей.

После получения вышеизложенных данных возникла необходимость рассчитать запасы кормов на всей площади лесхоза. Для этой цели средний запас кормов на 1 га в каждом типе леса был умножен на суммарную площадь участков, входящих в данный тип [3, с. 138].

Глава 3. Результаты исследований

В соответствии с поставленными задачами в результате обработки полевых материалов были получены следующие результаты.

Наибольший средний запас кормов на 1 га отмечается в березняке орляковом – 153 кг/га. Здесь запасы распространены по всей площади в основном равномерно. Чаще всего встречаются береза и сосна, а из подлесочных пород – рябина и крушина.

Практически идентичными оказались запасы зимних кормовых ресурсов в сосняке мшистом и березняке кисличном – 141 кг/га и 140 кг/га соответственно.

Наименьший запас кормов для животных-дендрофагов отмечен в ельнике черничном – 98 кг/га. Чаще всего в этом типе леса встречаются сосна и ель; из сопутствующих – осина, береза; из подлесочных пород – крушина и рябина. Эти угодья используются животными при переходах из одного кормового участка в другой или в малоснежные зимы.

Умножив средний запас кормов на 1 га в каждом типе леса на суммарную площадь участков, входящих в данное угодье, были получены следующие значения запасов кормов на всей площади Узденского лесхоза. Сосняк мшистый составляет 76,7% (1 802 т) от суммы всех запасов кормов. Благодаря значительной площади территорий (12 074 га), покрытых данным типом леса, при сравнительно небольших запасах на 1 га, общие запасы древесно-веточных кормов занимают первое место. Практически одинаковые общие запасы кормов на территориях березняка орлякового и березняка кисличного – 327 т и 405 т соответственно. Однако, в виду большого различия в площади занимаемых территорий (830 га – березняк орляковый, 2055 га – березняк кисличный), доли в сумме запасов четырех типов леса значительно отличаются: 5,7% и 13% дляорлякового и кисличного березняков соответственно. Наименьший суммарный запас кормов наблюдается в ельнике черничном – 201 т или 4,6%. Это обусловлено маленьким запасом кормов на 1 га и небольшой площадью данного типа леса.

Общий запас древесно-веточных кормов для животных-дендрофагов на всей территории Узденского лесхоза по четырем типам леса составил чуть больше 2 700 т. По данным ГНПО «НЦП Беларуси НАН по биоресурсам» запасы осенне-зимних древесно-веточных кормов Узденского района насчитывают 3 046 т. Разбежка в полученных и научно-обоснованных данных обусловлена тем, что в данной работе были исследованы лишь четыре самых распространенных типа леса. Недостающую часть запасов составляют корма других угодий: березняки багульниковые, ольсы папоротниковые, сосняки долгомошные и т.д.

Зная суммарный запас древосно-веточных кормов и количество животных дендрофагов, была рассчитана их кормовая емкость – 7 т. Исходя из того, что одному лосю в сутки необходимо 13 кг кормов, а осенне-зимний

период составляет 150–180 дней, потребность животного в кормах составляет около 2,5 т. Аналогичным образом были получены показатели кормовой емкости для косули и оленя благородного – 0,30 т и 1,8 т соответственно. Таким образом, на основании полученных данных, можно сделать вывод, что запасы древесно-веточных кормов не лимитируют популяции копытных в охотничьем хозяйстве Узденского лесхоза.

Выводы

По результатам проведенного исследования можно сделать следующие выводы.

Площадь лесных насаждений Узденского района является достаточной для обеспечения кормовыми ресурсами копытных животных.

Изученные в ходе исследовательской работы типы леса отличаются высокой кормовой продуктивностью в отношении древесно-веточных кормов. Из этого следует, что кормовая емкость территорий достаточно высока.

Полученные результаты дают возможность считать, что естественная кормовая база для копытных животных Узденского лесхоза достаточна для содержания относительно крупных и стабильно используемых популяций европейской косули, благородного оленя и лося. Это свидетельствует о низкой пищевой конкуренции животных дендрофагов на территории Узденского района.

На основании полученных данных впервыеУзденскому лесхозу были предоставлены сведения о запасах древесно-веточных кормов для животных дендрофагов, а также была предложена методика расчета запасов кормовых ресурсов.

Результаты данной исследовательской работы имеют перспективы развития в следующих направлениях:

– могут найти применение при проведении охотоустройства Узденским лесхозом;

– могут использоваться наряду с имеющейся в Узденском лесхозе информацией о фактической численности животных для определения их оптимальной численности, регулирования количества особей в популяции, обитающей на данной территории.

Исходя из определенного запаса древесно-веточных кормов, можно рекомендовать Узденскому лесхозу увеличить фактическую численность оленя благородного – 60 особей до оптимальной – 98 особей. Наряду с этим, можно немного уменьшить за счет охоты фактическую численность лося – 80 особей до оптимальной средней численности – 30 особей. Фактическая численность косули европейской считается в районе оптимальной и не требует регулирования количества особей.

При написании работы была налажена связь с ГНПО «Научно-практический центр Национальной академии наук Беларуси по биоресурсам» и ГЛХУ «Узденский лесхоз».

Литература

1. Государственное лесохозяйственное учреждение «Узденский лесхоз» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.uzdaleshoz.by. – Дата доступа: 17.03.2017.

2. Государственная программа развития охотничьего хозяйства на 2016–2020 гг. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.pravo.by/novosti/novosti-pravo-by/2015/april/10961. – Дата доступа: 15.03.2017.

3. Дунин, В. Ф. Лось в Беларуси: Экология и лесохозяйственное значение / В. Ф. Дунин, П. Г. Козло; под ред. А. Н. Курскова – Минск : Наука и техника, 1992. – 207 с.

4. Министерство лесного хозяйства Республики Беларусь [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.mlh.by. – Дата доступа: 19.03.2017.

5. Новицкая, Р. Туризм должен быть трендом / Р. Новицкая // Лесное и охотничье хозяйство. – 2011. – № 1. – С. 5–6.

6. Подошвелев, Д. А. Развитие охотничьего хозяйства Беларуси / Д. А. Подошвелев, Н. Т. Юшкевич, В. Ф. Литвинов // Научный журнал «Труды БГТУ». – 2016. – № 1. – с. 260.

7. Романов, В. С. Охотоведение: учеб. для студентов спец. лесное хозяйство / В. С. Романов, П. Г. Козло, В. И. Падайга. – Минск : БГТУ, 2004. – 470 с.

ЭКСКУРСИОННЫЙ МАРШРУТ «ДОРОГАМИ НЕИЗВЕСТНОЙ ВОЙНЫ»

Кончик Денис Сергеевич,
Козлов Алексей Дмитриевич,
учащиеся УО «Могилевский государственный областной лицей № 3»,
г. Могилев

В 2014 и в 2018 году внимание мировой общественности было обращено к двум памятным датам: 100-летию со дня начала и 100-летию со дня окончания Первой мировой войны. Научные конференции, открытие новых памятников и экспозиций музеев, кинопремьеры состоялись в России и Беларуси.

В последние десятилетия отношение к характеру войны принципиально изменилось: от империалистического в советской исторической литературе до отечественного в современной.

Негативная оценка советской историографии привела к тому, что события Первой мировой изучались крайне мало; подвиги, совершенные русской армией, обесценивались, преуменьшались, а некоторые страницы войны (например, создание женского батальона под руководством М. Бочкаревой) откровенно искажались.

Таким образом, сама война для нескольких поколений стала «забытой», «неизвестной».

Целью нашей работы является расширение знаний по истории Первой мировой войны через изучение памятных мест, связанных с событиями 1914–1918 гг. на территории Беларуси.

Перед собой мы ставили задачу разработать экскурсионный маршрут, включающий исторические объекты, связанные с событиями Первой мировой войны на территории Беларуси.

Наш маршрут связывает г. Могилев, г. Сморгонь, г. Брест, включает еще 25 населенных пункта на территории Минской, Брестской и Гродненской областей.

Ознакомившись с материалами Белорусского научно-исследовательского центра электронной документации (БелНИЦЭД), а именно с собранием электронных копий документов и материалов по истории Первой мировой войны, мы установили, что на территории этих 3 областей находится около 100 российских, польских, немецких, австрийских захоронений; большинство из них отмечено памятными знаками, памятниками. (Объем работы не позволяет приложить их список и краткое описание). Также сохранились оборонительные укрепления: доты, блиндажи.

Включить их всех в маршрут не представляется возможным. Мы остановились на тех из них, которые смогли объединить в транспортное кольцо.

Приблизительная протяженность маршрута – 1600 км.

Для более подробного изучения объектов предлагаем сделать маршрут 2-дневным. Проблему ночевки можно решить несколькими способами: размещение в гостиницах, в агроусадьбах, в туристических базах или центрах туризма, в палаточном лагере. Стоимость каждого варианта нами рассчитана.

Описание маршрута:

1. г. Могилев

Могилев стал неофициальной столицей Российской империи после того, как в августе 1915 года сюда из Баранович переехала Ставка Верховного Главнокомандующего. Вместе с императором Николаем II в город приехали члены Ставки, представители союзников по Антанте. По количеству упоминаний в прессе, по количеству указов, директив, под которыми значилось название нашего города, он не уступал столичным Петрограду и Москве.

Оживилась культурная жизнь города, когда сюда приехали труппы столичных театров. В Могилевском драматическом театре Николай II смотрел не только постановки, концерты, но и кадры кинохроники, которую привозили с фронтов [3, с. 179].

Подразделения Ставки (картографическая и фельдъегерская службы, охрана, дежурный генерал) размещались в здании, где сейчас находится областной краеведческий музей им. Евдокима Романова [2, с. 707].

Сохранилось здание гостиницы «Бристоль», в которой жили представители союзников и находилось офицерское собрание Ставки. В настоящее время здесь размещается учреждение образования «Могилевский государственный колледж искусств» (ул. Комсомольская, 12).

Также сохранилось здание, в котором жили члены Ставки и где в сентябре 1917 года до отправки в Быховскую тюрьму содержался под арестом Верховный Главнокомандующий русской армией Лавр Корнилов, выступивший против Временного правительства. В этом здании по ул. Ленинской, 35 в настоящее размещается старый корпус Могилевского государственного университета им. А. А. Кулешова [2, с. 708].

В судьбе Николая II Могилев стал последним городом, в котором он был императором. Покинув Могилев в разгар Февральской революции 1917 года, он возвратился сюда уже как «гражданин полковник Романов», чтобы проститься с членами Ставки. Эти события также происходили на нынешней площади Славы (тогдашней Губернаторской). Рядом с ней расположен парк (во времена Николая II – сад Дембовецкого), в котором в 2012 году возведен, а в 2016 году освящен Храм Святых Царственных мучеников и всех Новомучеников и Исповедников Русской Православной Церкви XX века.

Исторические объекты, связанные с событиями Первой мировой войны, расположены в г. Могилеве очень компактно. Их обзор в ходе экскурсии займет около 1 часа.

2. Движение в направлении Минска по трассе М-4

Расстояние около 200 км, продолжительность переезда около 3 часов. Это время можно использовать для просмотра художественного фильма «Батальонъ», фильма-реконструкции «Атака мертвецов: Осовец».

3. г. Минск

Первым объектом, который мы предлагаем посетить в г. Минск, является Минское братское кладбище. Здесь захоронены воины российской армии, погибшие и умершие от ран в годы Первой мировой войны.

В 2011 году состоялось перезахоронение останков солдат и освещение часовни в честь иконы Пресвятой Богородицы «Знамение» [5]. Здесь же установлен мемориальный знак на месте бывшего кладбища, на котором захоронено более 5 тысяч человек, умерших от ран в местных госпиталях.

Еще одним объектом посещения может стать храм-памятник в честь Всех святых и в память о жертвах, спасению Отечества нашего послуживших (или Всесвятский храм), который увековечивает память всех воинов, павших в разных войнах.

На территории Минской области на известно о местах 27 захоронений времен Первой мировой войны: 10 из низ – русские, 16 – немецкие, 1 – русско-немецкое. В наш маршрут мы включили посещение 2 из них – деревень Долгиново и Забродье.

4. д. Долгиново, Вилейский район, Минская область

Сохранилось русское военное кладбище 1915–1920 гг. [4].

5. д. Забродье, Вилейский район, Минская область

В деревне Забродье сохранилось 2 памятника, связанных с Первой мировой: памятник, надмогильные кресты на русском военном кладбище; памятник казаку русского войска Даниле Шевченко, погибшему от пули немецкого снайпера в 1915 году [4].

Далее мы продолжаем движение в сторону г. Сморгони, расположенному уже на территории Гродненской области.

6. г. Сморгонь, Гродненская область

Для себя значение этого города в годы Первой мировой войны мы открыли после интернет-моста, проведенного по инициативе учителей истории нашего лицея и СШ № 5 г. Сморгони. Из рассказа сморгонских школьников мы узнали, что линия фронта проходила через их город с сентября 1915 года по февраль 1918 года. Оборона Сморгони длилась 810 дней, превратив город в руины. Это единственный пример столь длительного сопротивления на всем фронте от Балтийского до Черного моря. Из 16 тысяч жителей, проживавших в Сморгони, после войны вернулось всего 130 человек [1, с. 43].

С целью увековечивания памяти героев Первой мировой войны в Сморгони 1 августа 2014 года состоялось открытие мемориала, созданного коллективом художников-скульпторов под руководством профессора Академии искусств, лауреата Государственной премии Республики Беларусь Анатолия Артимовича [6].

На территории Сморгонского района нам известно о 14 местах захоронений времен Первой мировой. В 6 из них захоронены солдаты русской армии, 6 захоронений – немецкие. Предлагаем включить в наш маршрут по Сморгонскому району посещение двух пунктов – деревни Крево и железнодорожной станции Залесье.

7. д. Крево, Сморгонский район

В дальней башне замка XIV века (известном в связи с подписанием Кревской унии 1385 г.) сохранился немецкий дот.

В 1966 году в Крево появился один из первых в СССР памятников воинам Первой мировой войны [9].

При посещении Крево можно рассказать подробнее о женском батальоне смерти М. Бочкаревой, воевавшем в этих местах летом 1917 года. В июле в ходе ожесточенных боев женщины отразили 14 атак врага. Около 30 из них погибли, около 70 были ранены [8]. Мария Бочкарева, «российская Жанна д'Арк», награждена двумя Георгиевскими крестами, двумя Георгиевскими медалями, медалью «За храбрость».

8. Железнодорожная станция Залесье

У железнодорожной станции находится памятник на месте русского воинского захоронения. На памятнике надпись: «Защитникам Родины, убитым в боях осенью 1915-го года» [4].

В годы войны в Залесье располагался военный госпиталь на 400 мест и стоял санитарный поезд, в котором сестрой милосердия работала младшая дочь Льва Толстого – Александра.

9. д. Подберезь, Воложинский район, Минская область

Около железной дороги есть холм, который местные называют Синяя Гора. На северном склоне горы расположено военное кладбище, где сохранился уникальный памятник. На надмогильном камне немецкие надписи готическим шрифтом, а чуть выше – выбитый профиль немца в каске. Это единственный пример в Беларуси, когда на захоронении Первой мировой сохранился портрет убитого. Видимо, человек этот был не рядовым. По другой версии, это не конкретный человек, а общий памятник солдатам [9].

10. д. Гировичи, Ивьевский район, Гродненская область

Сохранился металлический крест на месте немецкого воинского захоронения.

11. д. Дуды, Воложинский район, Минская область

Сохранилось немецкое воинское захоронение.

12. г.п. Рось, Волковысский район, Гродненская область

Сохранилась памятная плита на месте немецкого воинского захоронения.

13. д. Личицы, Волковысский район, Гродненская область

Сохранилась площадка с остатками массивного монумента на месте немецкого воинского захоронения.

14. д. Озериско, Волковысский район, Гродненская область

Сохранился крест на могиле немецкого воинского захоронения.

15. г. Пружаны, Брестская область

Сохранился каменный обелиск на месте захоронения австрийских, немецких, русских солдат.

16. г. Высокое, Каменецкий район, Брестская область

Сохранились надгробные плиты на месте захоронения австрийских и польских солдат.

17. д. Скоки, Брестский район, Брестская область

Здесь восстановлена усадьба, принадлежавшая магнатскому роду Немцевичей, находящаяся в 3 км от Бреста.

В ней с 11 сентября 1916 года по 10 мая 1918 года располагалась Ставка командующего германским Восточным фронтом генерал-фельдмаршала принца Баварского Леопольда. Благодаря этому сохранилось само здание.

15 декабря 1917 года в столовой комнате усадьбы в 23.00 по среднеевропейскому времени было подписано военное перемирие между советской Россией и Германией и ее союзниками, которое остановило военные действия на Восточном фронте.

С начала 2014 года открыт историко-мемориальный музей «Усадьба Немцевичей», часть экспозиции которого посвящена событиям Первой мировой. Ежегодно в декабре проводятся международные военно-исторические фестивали, реконструирующие события на Восточном фронте.

18. д. Карабаны, Мядельский район, Минская область

В километре севернее трассы находится кладбище, где наполовину сохранился уникальный памятник: в натуральную величину на надгробии сидит немецкий солдат, который держит в руках щит и меч. Есть старые фотографии, где солдат еще в целости и сохранности. Сейчас от солдата осталась ручка меча, одно колено, одно плечо [9].

19. д. Кривошин, Ляховичский район, Брестская область

Сохранился памятный знак и памятник из камня на месте немецких воинских захоронений.

20. г. Барановичи, Брестская область

Проезжая через г. Барановичи, напоминаем, что здесь с начала войны и до конца лета 1915 года располагалась Ставка Верховного Главнокомандующего. Первоначально это пост занимал дядя Николая II великий князь Николай Николаевич.

Также можно рассказать о Барановичской наступательной операции, предпринятой русской армией летом 1916 года.

Самый первый памятник героям Первой мировой был воздвигнут в Барановичах уже 8 июня 1915 года.

21. а/г Снов, Несвижский район, Минская область

Сохранилось кладбище русских солдат, погибших в 1916–1917 гг.: более 70 индивидуальных и братские захоронения. Установлена мемориальная плита.

Изучив памятные места, связанные с событиями Первой мировой войны на территории Беларуси, мы пришли к выводу, что война оставила тяжелый след на наших землях. Из 6 899 100 человек, проживавших в 1913 году на территории современной Беларуси около 70 тысяч погибли, сражаясь в рядах русской армии; погибло и умерло от болезней около 60 тысяч мирных жителей; было угнано в Германию и Австро-Венгрию около 50 тысяч; около 2 миллионов белорусов в годы войны стали беженцами [1, с. 94].

Сегодня Первая мировая перестает быть «забытой», «неизвестной». Ее история избавляется от ненужных идеологических штампов, оставляя в памяти народа моменты доблести, героизма, проявленного солдатами, защищавшими Родину. Наша работа – дань памяти их подвигу.

Предложенный нами экскурсионный маршрут является одним из способов увековечения памяти об этом событии. Разработка маршрута может способствовать развитию туристического потенциала республики, повышению ее туристической привлекательности в глазах как белорусов, так и гостей из ближнего и дальнего зарубежья.

Материалы, собранные нами в ходе исследования, также могут быть использованы при проведении уроков по истории Беларуси в 9-м классе, организации дополнительных занятий краеведческой направленности.

Литература

1. Бондаренко, В. В. Во имя памяти святой… Первая мировая война на белорусской земле: для ст. шк. Возраста / В. В. Бондаренко. – Минск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2014. – 112 с. : ил.

2. Борисенко, Н. С. Могилевщина – мой любимый Приднепровский край (сборник экскурсий). Части I–II / Николай Борисенко. – Могилев : Могилевская областная укрупненная типография, 2007. – 832 с.: ил.

3. Курков, И. Н., Пушкин, И. А. Могилевщина. Легенды, события, люди / Илья Курков, Игорь Пушкин. – Мн. : Медиафакт, 2004. – 304 с.

4. Архивы Беларуси [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://archives.gov.by/index.php?id=907386. – Дата доступа: 30.01.2019.

5. Западная Русь [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://zapadrus.su/ruszizn/414-2011-08-14-22-24-09.html. – Дата доступа: 03.02.2019.

6. Belarus.by [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.belarus.by/ru/press-center/press-release/memorial-pamjati-geroev-i-zhertv-pervoj-mirovoj-vojny-v-smorgoni-planirujut-otkryt-v-ijule-2014-goda_i_8759.html. – Дата доступа: 04.02.2019.

7. Posmotrim.by [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://posmotrim.by/article/bochkareva-mariya-leontevna-biografiya-kratko.html. – Дата доступа: 08.03.2019.

8. Комсомольская правда [Электронный ресурс] – Режим доступа:https://www.kp.by/daily/24120.4/342142/. – Дата доступа: 14.03.2019.

9. Беларусь сегодня [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.sb.by/articles/smorgonskiy-rubezh.html. – Дата доступа: 18.03.2019.

ВЕЛИКАЯ ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ВОЙНА В СУДЬБЕ МОЕЙ ШКОЛЫ

Конюхов Ян,
ученик
ГУО «Средняя школа им. Я. Купалы № 19 г. Минска»,
г. Минск

Все дальше в прошлое уходят события Великой Отечественной войны. Наше поколение имеет возможность лишь прикоснуться к этой войне в воспоминаниях живых свидетелей того времени и сведений, сохранившихся в документах. Школьный музей хранит много тайн, которые раскрывают экспонаты зала Боевой Славы, экскурсоводом которого я являюсь. Это и письма солдат, и воспоминания боевых командиров, и фотографии, вещи и предметы военных лет.

Актуальность этой работы заключается в том, что исследование станет еще одной строкой, которая дополнит недостающие страницы истории родной школы.

Гипотеза данной работы: память об истории школы в годы Великой Отечественной войны не померкнет, если учащиеся в ходе исследовательской деятельности будут продолжать поиск исторически правдивых фактов.

Научная значимость работы состоит в поиске, изучении и выявлении достоверных фактов, доказывающих, что школа является исторически значимым объектом времен Великой Отечественной войны.

Цель моей работы: выявить новые факты истории школы во время Великой Отечественной войны.

Задачи исследования:

– изучить литературу и периодическую печать о минском подполье и подпольной группе «Андрюша»;

– отыскать родственников членов подпольной группы «Андрюша»;

– доказать, что школа работала во время войны;

– исследовать информацию в архивах г. Минска об учителях, работавших во время войны в школе;

– на основе анализа и сопоставления исторического материала составить историю о жизни бывших учащихся школы – подпольщиков;

– систематизировать имеющийся материал о деятельности школы во время Великой Отечественной войны;

– подготовить текст музейной экскурсии.

Методы исследования: анализ и сопоставление документальных источников, систематизация и обобщение материала.

Практическая значимость данной работы в том, что выявленные материалы можно использовать при проведении классных часов в школе, создании летописи о родной школе, проведении уроков истории, написании творческих работ, создании экскурсионного материала для проведения экскурсий в школьном музее Народной Славы.

Война на долгих три года прервала учебу белорусских школьников. На оккупированной гитлеровцами территории было уничтожено 6177 школьных зданий, все детские дома, дошкольные учреждения, сожжены школьные и районные библиотеки, уничтожено все школьное оборудование, все школьные учебники. Часть уцелевших школьных зданий была превращена в полицейские участки, комендатуры, солдатские казармы и даже конюшни.

Нам, учащимся минской школы № 19 имени Янки Купалы, хотелось бы больше узнать о том, что было с нашей школой во время войны. Тем более, что некоторые интересные факты нам уже известны.

Наша школа уцелела после бомбежек, хотя была частично повреждена. Немцы восстановили ее и сразу же стали тут хозяйничать. Об этом писал Николай Николаев в документальной повести «Минские молодогвардейцы» [7], а также Антон Поляков в книге «Дорога в бессмертие» [8]. Из книг мы узнали, что немцы привезли швейное оборудование и обустроили на первом этаже швейные мастерские, где собирались перешивать, шить и чинить обмундирование для немецких солдат, ремонтировать обувь, стирать белье.

На втором этаже школы, в классах, где проходили уроки, расположились солдаты охраны. На третьем размещался лазарет для раненых и больных немецких солдат.

Подвальное помещение школы, когда-то оборудованное под бомбоубежище, оккупанты приспособили для хранения запасов оружия.

Собранная авторами документальных произведений информация свидетельствовала о том, что школа стала одним из очагов борьбы с оккупантами. Музейная экспозиция о подпольной группе «Андрюша», в состав которой входили учащиеся нашей школы, рассказывает о юных антифашистах и их подвигах.

Руководитель подпольной группы «Андрюша» Н. Кедышко и чащиеся нашей школы: Августин Головацкий, Леонид Ярош, Леонид Домбровский, Владимир Трушко

Группой руководил будущий Герой Советского Союза, а тогда молодой парень Николай Кедышко. «Особенно выросла и окрепла организация после того, как Николай Кедышко связался с ребятами Бондаревской улицы и Стадионного переулка. Здесь, неподалеку от 19-й школы, жили Августин Головацкий, брат и сестра Домбровские, Леонид и Мария Ярош, Владимир Трушко. Они знали друг друга с детства. Мальчишки занимались вместе в одной

Во время оккупации учились как младшие школьники, так и старшие. Запись в личном деле скорее была продиктована послевоенным временем: не навредить учителю. Тем более, что судьбы некоторых минских учителей, выходивших на работу во время оккупации, сложились весьма печально. Нам удалось получить такую информацию. Так, в архиве КГБ Беларуси [2] сохранились сведения об учительнице 19-й школы Софье Антоновне Андриевской. Софья Антоновна была арестована 31 декабря 1944 г. в Минске по адресу: ул. Высокая, д. 25, кв. 19. Осуждена 1 декабря 1945 г. как «социально опасный элемент» и за «работу учительницей во время немецкой оккупации» на 5 лет. Этапирована в Тюменскую область. Дальнейшая судьба неизвестна. Реабилитирована 26.05.1992.

Такая же судьба постигла еще одну учительницу нашей школы – Эвелину Петровну Липницкую, которая тоже была обвинена в том, что учила детей во время фашистской оккупации [3]. Эвелина Петровна была арестована 3 января 1945 г. в Минске по ул. Бондаревской, д. 17, кв.1. 7 марта 1946 г. она была приговорена к 1 году и 4 месяцам исправительно-трудовых лагерей и этапирована в Северо-Уральский лагерь МВД Свердловской области. Дальнейшая ее судьба неизвестна. Реабилитирована 17.12.1992 г.

Пострадала и еще одна учительница 19-й школы – Зефира Адольфовна Нагорная [4]. 17 декабря 1944 г. она была арестована в Минске по адресу: ул. Обувная, д. 34, кв. 1. Первого сентября 1945 г. она была приговорена к 3 годам ссылки. Но, видимо, доказательств вины все-таки было недостаточно, и поэтому 16 октября 1945 г. дело было остановлено, а педагог освобождена. Дальнейшая судьба Зефиры Адольфовны неизвестна. Но она была полностью реабилитирована 20 марта 1990 г.

Как бы там ни было, наша школа не стала средой онемечивания белорусской молодежи; напротив, ее ученики активно включились в борьбу с оккупантами. Поисковая деятельность в этом направлении нами продолжается.

Литература

1. Бараноўскі, Я. І. Belarus. Камітэт па архівах і справаводству, Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. – 1995.

2. Дело А. № 33559-с, хранится в архиве КГБ Беларуси.

3. Дело Л. № 35059-с, хранится в архиве КГБ Беларуси.

4. Дело № 30591-с, хранится в архиве КГБ Беларуси.

5. Лысов, Г. Дорога в бессмертие. Мн. : «Беларусь», 1967.

6. Мінскае антыфашысцкае падполле / Аўт.-М 61 укл. Я. І. Бараноўскі, Г. Дз. Кнацько, Т. М. Антановіч і інш. – Мн. : «Беларусь», 1995. – 256 с.

7. Николаев, Н. Минские молодогвардейцы. – Мн. : «Беларусь», 1968.

8. Новиков, И. Бессмертие Минска. – Мн. : «Беларусь», 1977.

9. Смирнов, Н. Минское подполье. «Негромкая история…», 2012.

АНАТОЛЬ РОГАЧ – ДАПЫТЛІВЫ ДАСЛЕДЧЫК БЕЛАРУСКАГА ПАВІЛЛЯ

Курыловіч Марыя,
вучаніца
ДУА «Вілейская гімназія № 1 «Логас»,
г. Вілейка

Для кожнага чалавека вельмі важна любіць не толькі ўсю Радзіму, але і той маленькі куточак, дзе ты нарадзіўся і вырас, дзе жывуць твая сям'я, сябры, дзе ты ўпершыню пайшоў у школу, навучыўся спасцігаць гэты свет.

Мне пашанцавала: наша сям'я зацікаўлена ў вывучэнні гісторыі роднага краю. А ўсё пачыналася з майго дзядулі Рогача Анатоля Валянцінавіча – беларускага краязнаўцы, даследчыка гісторыі Вілейшчыны і беларускага Павілля.

Для мяне падрабязнае знаёмства з жыццём дзядулі дало магчымасць зразумець, які ён быў цікавы чалавек і грамадзянін.

Нарадзіўся Анатоль Валянцінавіч Рогач 1 чэрвеня 1947 года ў вёсцы Каралеўцы Вілейскага раёна. Скончыў Іжанскую сярэднюю школу. Служыў у Савецкай Арміі. Ад 1967 года працаваў у Вілейскіх раённых электрычных сетках (РЭС), дзе прайшоў шлях ад простага электрыка да кіраўніка прадпрыемства. Узначальваў РЭС з 1988 года. У 1972 годзе скончыў завочна Беларускі інстытут механізацыі сельскай гаспадаркі [4].

Гэта быў чалавек, якога хапала на ўсё. Ён займаў высокую пасаду, быў дэпутатам Вілейскага раённага Савета дэпутатаў. У 2006 годзе стаў чэмпіёнам Беларусі ў завочнай гульні ў шашкі, за што яму было прысвоена званне майстра спорту, прадстаўляў Вілейшчыну на спаборніцтвах розных узроўняў. Але самым вялікім яго захапленнем было краязнаўства.

За свой жыццёвы шлях Анатоль Рогача паспеў напісаць сотні артыкулаў і зрабіць дзясяткі адкрыццяў, якія звязаны з Вілейскім краем. Выдаў 2 кнігі: пра электрыфікацыю Маладзечанскага раёна і пра паэта Адама Гурыновіча.

Упершыню ў беларускай даследчай літаратуры Анатоль Рогач склаў радавод Адама Гурыновіча, які ўтрымлівае 6 каленаў. У сваёй працы Анатоль Валянцінавіч паказвае, што Гурыновіч не толькі быў паэтам, збіраў фальклор, але займаўся гаспадарчымі справамі, падаваў надзеі як інжынер. Рогач даказаў, што Гурыновіч сустракаўся з Францішкам Багушэвічам, якому прысвяціў верш «Дзякуй табе, браце, Бурачок Мацею», знаходзіўся ў ліставанні з даследчыкам фальклору Янам Карловічам.

Літаратура

1. Макарэвіч, С. Край мой верасовы. Краязнаўчыя эсэ / С. А. Макарэвіч. – Вілейка : 2012. – 27 с.

2. Рогач, А. В. Зборнік краязнаўчых матэрыялаў і ўспамінаў пра зніклыя населеныя пункты Вілейскага раёна / В. А. Рогач. – Вілейка : 2007. – 33 с.

3. Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Вілейскага раёна. – Мн. : БЕЛТА, 2003. – 704 с.: іл.

4. Архіўныя матэрыялы сям'і Рогача.

ТУРЫСТЫЧНЫ ПАТЭНЦЫЯЛ СЯДЗІБНЫХ КОМПЛЕКСАЎ ГОМЕЛЬСКАГА ПАСОЖЖА

Кухарэнка Дар'я,
вучаніца
УА «Сярэдняя школа № 66 г. Гомеля»,
г. Гомель

У наш час адзначаецца павышаная цікавасць да гісторыі старадаўніх селішчаў, да адпачынку ў сядзібах – помніках архітэктуры, азнаямлення з традыцыямі, ладам жыцця і вытворчымі адносінамі вышэйшых пластоў грамадства мінулых стагоддзяў. Такія туры фармуюць асобны выгляд турыстычнай дзейнасці культурна-спазнавальнага характару – сядзібны турызм.

У Гомельскай вобласці своеасаблівы ландшафт спалучаецца з гісторыка-культурнымі помнікамі, ствараючы ўнікальную магчымасць для развіцця дадзенага кірунку турызму. Сядзібныя комплексы ўпрыгожваюць узгоркі, берагі рэк і азёр, надаючы ім веліч і высакароднасць. Яны з'яўляліся цэнтрамі не толькі культурнага жыцця, але і развіцця прамысловасці ў рэгіёне. Пры іх былі створаны бровары, першыя фабрыкі і заводы, цэнтры гандлю. Сядзібны турызм спрыяе захаванню гісторыі і традыцый гэтых месцаў, адраджэнню промыслаў. Гэта і абгрунтоўвае актуальнасць тэмы нашага даследавання.

Мэта працы – папулярызацыя геаграфіі і гісторыі свайго краю праз знаёмства са старадаўнімі сядзібнымі комплексамі, дзейнасцю іх уладальнікаў і створанымі культурнымі ландшафтамі.

На Гомельшчыне шматлікія сядзібы з'яўляліся культурнымі і эканамічнымі ўтварэннямі, якія адпавядалі агульнаеўрапейскім традыцыям і захоўвалі нацыянальныя асаблівасці. Сядзібамі валодалі такія вядомыя роды, як Аскеркі, Халецкія, Дзерналовічы, Хмыжоўскія, Юдзіцкія, Яленскія, Кя-

невічы і інш. [1, с. 426]. На сучасным этапе захавалася больш за 30 сядзіб, але большасць з іх патрабуе правядзення рэстаўрацыйных прац.

З мэтай развіцця сядзібнага турызму ў Гомельскай вобласці намі распрацаваны турыстычны праект «Старадаўнія сядзібныя комплексы Гомельскай вобласці», у які ўключаны тры экскурсійна-спазнаваўчыя маршруты: «Старадаўнія сядзібныя комплексы Гомельскага Палесся», «Старадаўнія сядзібныя комплексы паўночных раёнаў Гомельскай вобласці» і «Старадаўнія сядзібныя комплексы Гомельскага Пасожжа».

Маршрут «Старадаўнія сядзібныя комплексы Гомельскага Пасожжа» складаецца з шасці аб'ектаў: сядзібна-паркавы комплекс «Багуслаўскі фальварк» (г. Гомель), сядзіба Халецкіх (в. Хальч, Веткаўскі раён), жылы дом Цімафея Грошыкава (г. Ветка), сядзібна-прамысловы комплекс Добрушскай папяровай фабрыкі (г. Добруш), Купецкі дом (в. Агародня-Гомельская, Добрушскі раён), Паляўнічы домік у мястэчку Каранёўка Гомельскага раёна (малюнак).

Распрацаваны маршрут уключае як вядомыя турыстычныя аб'екты (напрыклад, сядзіба Халецкіх), так і тыя, пра якія ўспамінаюць рэдка (Купецкі дом, Багуслаўскі фальварак). На некаторыя з іх мы прапануем паглядзець як на цэнтры старадаўніх гандлёва-прамысловых комплексаў (г. Ветка і г. Добруш). Іх аб'ядноўвае першапачатковае прызначэнне, самабытная культура, своеасаблівая архітэктура і геаграфічнае становішча на карце.

Намі праведзена адзнака турыстычнай прывабнасці аб'ектаў маршруту. Яна дазволіла вызначыць каштоўнасць і важнасць асобных турыстычных рэсурсаў і іх комплексаў. Праведзенае даследаванне дазволіла выявіць моцныя і слабыя бакі галіны, на падставе чаго магчыма распрацаваць найбольш эфектыўныя механізмы павышэння ўзроўню прывабнасці рэгіёну.

Для разліку агульнага паказчыку па аб'ектах улічваліся рэйтынгі прывабнасці па наступных крытэрыях: гістарычная каштоўнасць сядзібы, архітэктурная каштоўнасць, мемарыяльная каштоўнасць, вядомасць аб'екта, наяўнасць музейнага фонду, захаванасць аб'екта, ландшафтна-прыродная каштоўнасць, наяўнасць турыстычнай інфраструктуры, транспартная даступнасць, эстэтычная прывабнасць комплексу, сучаснае выкарыстанне. Адзнака кожнага крытэрыя праводзілася па пяцібальнай шкале. Вынікі адзнакі дазволілі ранжыраваць вывучаемыя аб'екты па сумарным бале турыстычнай прывабнасці.

Гістарычная каштоўнасць сядзібы адлюстроўвае ў сабе час пабудовы сядзібнага комплексу. Чым старэйшы аб'ект, тым большы бал яму прысвойваецца. Усе сядзібы, якія ўваходзяць у распрацаваны маршрут, датуюцца XIX стагоддзем.

Асноўным паказчыкам архітэктурнай каштоўнасці з'яўляецца наяўнасць архітэктурнага стылю. Сярод пабудоў сустракаюцца розныя стылі: позні класіцызм (сядзіба Халецкіх), неаготыка (дом Цімафея Грошыкава, комплекс Добрушскай папяровай фабрыкі), сельскага барока (Купецкі дом), прысутнічаюць элементы рамантычнага стылю (Багуслаўскі фальварк). У будаўніцтве Дома Грошыкава прымалі ўдзел вядомыя італьянскія архітэктары, Паляўнічага доміка – архітэктары з Пецярбурга.

Сядзібы адлюстроўваюць гісторыю важных гістарычных падзей у маштабах горада, рэгіёну і краіны. Самы высокі бал па крытэрыі «мемарыяльная каштоўнасць» мае сядзібны комплекс Добрушскай папяровай фабрыкі, стварэнне і існаванне якой мела даволі высокі ўзровень значнасці для прамысловасці і эканомікі краіны.

На рэспубліканскім узроўні вядомыя сядзіба Халецкіх, жылы дом Цімафея Грошыкава (дзякуючы таму, што ў ім размяшчаецца цэнтр стараверскай культуры), комплекс Добрушскай папяровай фабрыкі (як найстарэйшы цэнтр папяровай прамысловасці).

Арыгінальныя музейныя экспазіцыі сабраны ў доме Цімафея Грошыкава (г. Ветка), экспазіцыі краязнаўчага характару прадстаўлены ў сядзібным комплексе г. Добруша, музей вытворчай дзейнасці сядзібы знаходзіцца на тэрыторыі Багуслаўскага фальварка.

На рэстаўрацыі ў наш час знаходзяцца сядзіба Халецкіх і Купецкі дом у п. Агародня-Гомельская. Астатнія аб'екты адноўлены і выкарыстоўваюцца ў турыстычнай і вытворча-турыстычнай дзейнасці.

Часткова захаваліся сядзібныя паркі вакол сядзібы Халецкіх і Паляўнічага доміка, фрагменты фруктовага саду ў сядзібе Багуслаўскі фальварк.

Турыстычная інфраструктура развітая ў гарадах Гомелі, Ветцы, Добрушы, дзе актыўна вядзецца турыстычная дзейнасць, і аб'екты, якія ўваходзяць у распрацаваны маршрут, задзейнічаны ў ёй.

Такім чынам, найбольшай турыстычнай прывабнасцю валодаюць старадаўнія сядзібныя комплексы ў гарадах Ветцы і Добрушы, дзякуючы наяўнасці і ўтрыманню музейных фондаў, развітай турыстычнай інфраструктуры. Уяўляюць цікавасць сядзіба Халецкіх і Паляўнічы домік. Першая несумненна павялічыць свой рэйтынг пасля правядзення поўнай рэканструкцыі. Перспектыўнымі турыстычнымі аб'ектамі з'яўляюцца Багуслаўскі фальварак і Купецкі дом. Гэтым аб'ектам патрабуецца большае ўкараненне ў турыстычную сферу, прыцягненне ўвагі турыстаў і распрацоўка цікавых экскурсій, выстаў, экспазіцый, майстар-класаў і інш.

Для вывучэння турыстычнага попыту на прадстаўлены маршрут скарыстаны метад анкетавання. Апытанні праведзены па распрацаванай анкеце ся-

род вучняў школы № 66 г. Гомеля, настаўнікаў дадзенай школы і жыхароў мікрараёна «Клёнкаўскі» горада Гомеля. Усяго апрацавана 140 анкет. Сядзібны турызм у большай ступені выклікае цікавасць сярод дарослага насельніцтва. Пры гэтым школьнікі лепш ведаюць сядзібныя комплексы сваёй мясцовасці. Самым наведвальным аб'ектам з прапанаванага спісу з'яўляецца Паляўнічы домік у в. Каранёўка. Усе ўдзельнікі апытання наведвалі палацава-паркавы ансамбль у г. Гомелі, аднак толькі 20% з іх былі ў сядзібе, гэта ў большасці школьнікі.

У час праведзенага даследавання былі выяўлены пазітыўныя аспекты і стрымальныя фактары, якія ўплываюць на рэалізацыю патэнцыялу сядзібнага турызму і дазваляюць вызначыць кірункі яго далейшага развіцця на тэрыторыі Гомельскай вобласці. У сучасных умовах эфектыўнаму развіццю і паўнавартаснай рэалізацыі прыроднага патэнцыялу і культурна-гістарычных рэсурсаў тэрыторый спрыяе фармаванне сядзібных комплексаў, прыдатных для выкарыстання з мэтай адпачынку і азнаямлення з гісторыяй, культурай і традыцыямі рэгіёну.

Асноўная праблема развіцця сядзібнага турызму ў Гомельскай вобласці і ў краіне ў цэлым, апроч разбуранага стану большасці сядзібаў, – гэта дэфіцыт дзяржаўнай увагі і фінансавання ў галіне аховы і аднаўлення сядзібных ансамбляў. Магчымыя шляхі рашэння праблем развіцця сядзібнага турызму – гэта аналіз сядзібнай спадчыны рэгіёну і стварэнне інфармацыйнай базы па сядзібах, маніторынг іх стану, стварэнне мэтавай праграмы па аднаўленні і папулярызацыі сядзібаў як турысцкага рэсурсу, прыцягненне пазабюджэтных сродкаў і інвестыцый, развіццё турыстычнай інфраструктуры вакол сядзібных комплексаў.

Гомельская вобласць уваходзіць у лік рэгіёнаў з традыцыйна развітым турысцкім сектарам. Разам з тым яна валодае шматлікімі перспектыўнымі магчымасцямі развіцця турызму. Стратэгічнай задачай з'яўляецца прыцягненне турыстычных патокаў шляхам стварэння новых запатрабаваных турпрадуктаў, у тым ліку сядзібных тураў, забеспячэння ўмоў для з'яўлення новых турыстычных накірункаў. Існуючы попыт на сядзібны турызм дазваляе пашырыць спіс наяўных прапаноў і працаваць у запатрабавальным накірунку.

Літаратура

1. Регионы Беларуси. В 7 томах. Том 3. Книга 2. Гомельская область / сост. Белова Т. В. [и др.]. – Минск : Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2013. – 512 с.

ГЕАГРАФІЧНЫЯ НАЗВЫ МАЛОЙ РАДЗІМЫ МАІХ ПРОДКАЎ

Лазько Анастасія,
вучаніца
ДУА «Гімназія № 56 г. Гомеля імя А. А. Вішнеўскага»,
г. Гомель

Мая маці і ўсе яе продкі нарадзіліся ў Лельчыцкім раёне Гомельскай вобласці. Гэта прыгожыя мясціны Беларускага Палесся, якія неаднойчы апісваліся пісьменнікамі і паэтамі, услаўляліся ў песнях – край лясоў і балот, бяскрайніх лугоў. Такая прыгожая і непаўторная малая Радзіма маіх продкаў.

З самага маленства я слухала асаблівую мову людзей гэтых мясцін. Цікавасць выклікалі геаграфічныя назвы, якія гучалі навокал. Здавалася, кожны куточак вёскі, пагорак, лес ці поле мелі сваю назву. Чаму і хто іх так назваў? На мае пытанні адказвалі прабабуля, бабуля, дзядуля і мая маці. Гэтая праца – вынік нашага сямейнага даследавання. Збор назваў урочышчаў пачала яшчэ мая бабуля, калі была загадчыцай мясцовай бібліятэкі, працягнула маці. І вось сёння мы разам змаглі абагульніць усе нашы каштоўныя знаходкі.

Геаграфічныя назвы з'яўляюцца сведкамі гістарычных падзей, якія адбываліся шмат гадоў таму. Яны адлюстроўваюць заняткі палешукоў, іх побыт і звычкі. Калі мы спасцігнем таямніцу іх узнікнення, перад намі раскрыецца малюнак жыцця продкаў. Мы павінны знайсці, вызначыць і захаваць гэты каштоўны пласт культуры родных мясцін, данесці яго да наступных пакаленняў. Такія назвы ніяк не замацаваны ў афіцыйных дакументах, таму могуць лёгка знікнуць разам са зменай пакаленняў. Гэтым і абгрунтоўваецца актуальнасць даследавання.

Мэта даследавання: выявіць мясцовыя назвы геаграфічных аб'ектаў малой Радзімы маіх продкаў, растлумачыць іх паходжанне, нанесці на геаграфічную карту.

Задачы:

– авалодаць метадамі тапанімічных даследаванняў;

– сабраць мікратапанімічныя назвы, зафіксаваць варыянты тлумачэння іх паходжання мясцовымі жыхарамі;

– скласці класіфікацыю тапанімічных назваў вывучаемай тэрыторыі;

– правесці аналіз паходжання мясцовых назваў;

– нанесці на геаграфічную карту тапанімічныя назвы тэрыторыі даследавання.

Навізна даследавання: збор і аналіз мікратапанімічных назваў вывучаемай мясцовасці праводзіца ўпершыню. Мы самастойна размаўлялі з мясцовымі жыхарамі з мэтай збору новых геаграфічных назваў, выяўлення іх

месцазнаходжання, зафіксавалі з дапамогай фотаздымкаў іх выгляд, нанеслі на геаграфічную карту, правялі аналіз паходжання. Вынікам даследавання сталі даведнік мікратапанімічных назваў і геаграфічная карта размяшчэння мікратапонімаў.

Гіпотэза даследавання: мясцовыя геаграфічныя назвы – гэта часцінка гісторыі асобнай сям'і, рода і цэлага пакалення жыхароў, іх патрэбна выявіць, захаваць і перадаць наступным пакаленням.

Аб'ектамі нашага даследавання з'яўляюцца дзве вёскі Лельчыцкага раёна – Ліпляны і Пабеднае, якія ўзніклі на гэтай тэрыторыі амаль 400 гадоў таму. Сучасныя геаграфічныя назвы ўрочышчаў сведчаць аб занятках людзей у мінулым.

Пры выкананні навукова-даследчай работы мы выкарыстоўвалі наступныя метады: геаграфічны, картаграфічны, гістарычны, лінгвістычны, экспедыцыйны і метад сацыялагічнага апытання. Толькі з дапамогай сінтэзу навук можна атрымаць годныя вынікі. Работа праходзіла ў некалькі этапаў: ад працы з картамі і літаратурай, збору палявых матэрыялаў да падрыхтоўкі картаграфічнага матэрыялу.

Мікратапанімічныя назвы вывучаемай тэрыторыі маюць разнастайнае паходжанне. Сярод іх ёсць назвы, якія адлюстроўваюць жывёльны і раслінны свет, прозвішчы мясцовых жыхароў, род заняткаў і побыт людзей і інш. Сустракаюцца назвы, якія маюць некалькі варыянтаў тлумачэння іх паходжання.

Падчас экспедыцыйных даследаванняў было сабрана больш за 60 мікратапонімаў, запісаны варыянты тлумачэння іх назваў мясцовымі жыхарамі. Геаграфічныя аб'екты былі нанесены на тапаграфічныя карты, зроблены самастойна фотаздымкі ўрочышчаў вёсак і наваколля.

Навукова-даследчая работа праходзіла ў некалькі этапаў: ад працы з картамі і літаратурай, збору палявых матэрыялаў да падрыхтоўкі картаграфічнага матэрыялу.

Тапаграфічнае імя амаль ніколі не бывае выпадковым і пазбаўленым значэння. На вывучаемай тэрыторыі можна выдзеліць некалькі тыпаў мікратапонімаў па паходжанні, якія прадстаўлены найбольш шырока. Гэта назвы, утвораныя:

– ад прозвішчаў і імёнаў заснавальнікаў, уладальнікаў ці першапасяленцаў (Осмаля, Максімаў круг, Маўрын круг);

– ад наймення раслін і жывёл (Ліпляны, Бярэзнікі, Елле);

– ад назваў заняткаў жыхароў або прылад працы (Каваліха, Завод, Ніўча);

– ад асаблівасцяў месцазнаходжання (Прыгарадная, Верхулессе);

– ад асаблівасцяў мясцовасці (Горы, Яма, Гліна);

– ад асаблівасцяў транспартных шляхоў (Макараў Брод, Валовы Брод).

наадварот пасля знішчэння чалавекам. Але назва захавалася і перанесена насельніцтвам на аб'ект новага прызначэння.

Падчас экспедыцыйных даследаванняў было сабрана больш за 60 мікратапонімаў, запісаны варыянты тлумачэння іх назваў мясцовымі жыхарамі. Геаграфічныя аб'екты былі нанесены на тапаграфічныя карты, зроблены самастойна фотаздымкі ўрочышчаў вёсак і наваколля.

Для тапонімаў мясцовасці характэрна пастаянная трансфармацыя: некаторыя назвы знікаюць, забываюцца, узнікаюць новыя. З часам адны геаграфічныя аб'екты зніклі, а іншыя атрымалі новую назву. Працэс утварэння тапонімаў працягваецца і ў наш час.

Асноўная наша мэта – працягваць даследаванні невядомых да сённяшняга дня назваў, паспець зафіксаваць іх, не страціць гэтыя гістарычныя каштоўнасці роднага краю разам з састарэлымі жыхарамі.

Літаратура

1. Хроніка Убарцкага Палесся / Аўтар-уклад. А. І. Атнагулаў. – Мн. : Тэхналогія, 2001. – 496 с.

САЛІГОРСКІЯ СЁСТРЫ ХАТЫНІ

Міхалковіч Мікіта,
вучань
ДУА «Зажэвіцкі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – сярэдняя школа Салігорскага раёна»,
аг. Зажэвічы, Салігорскі раён, Мінская вобласць

Гісторыя Вялікай Айчыннай вайны – гэта гісторыя цэлага пакалення людзей, якія далі нам магчымасць жыць на мірнай зямлі, будаваць шчаслівую будучыню.

Актуальнасць дадзенай тэмы ў тым, што з-за аддаленасці падзей, якія адбываліся ў гады Вялікай Айчыннай вайны, у сучаснай моладзі слабее пачуццё патрыятызму, мужнасці і грамадзянскага абавязку. Не дапушчальна ў нашым грамадстве адраджэнне антычалавечых тэорый, роднасных фашысцкай.

Мэта працы: вывучыць гісторыю населеных пунктаў Зажэвіцкага сельскага Савета, якія пацярпелі ў гады акупацыі, распаўсюджванне атрыманых звестак сярод навучэнцаў школы з мэтай павышэння ўзроўню ведаў аб трагедыі землякоў у гады Вялікай Айчыннай вайны.

Задачы:

– больш дэталёва вывучыць падзеі, якія адбываліся ў 1942, 1943 гадах на тэрыторыі Зажэвіцкага сельскага Савета;

– вывучыць дакументы, запісы відавочцаў падзей, якія адбываліся ў вёсках Зажэвіцкага сельскага Савета;

– наведаць месцы пахавання вёсак Зажэвіцкага сельскага Савета, спаленых разам з жыхарамі падчас акупацыйнага рэжыму.

Гіпотэза: фармаванне такіх маральных якасцяў, як маральнасць, гуманізм, патрыятызм, магчыма праз павышэнне ўзроўню інфармаванасці навучэнцаў аб гераічных старонках нашай гісторыі на прыкладзе ваеннай гісторыі сваёй малой Радзімы.

Метады даследавання: пошук і аналіз знойдзеных матэрыялаў аб спаленых вёсках, у тым ліку і ў сетцы Інтэрнэт; праца з фондам музея і бібліятэкі; даследаванне запісаў відавочцаў, архіўных матэрыялаў аб карных аперацыях на тэрыторыі сельскага Савета; аналіз і апісанне матэрыялаў.

Практычнае прымяненне вынікаў: стварэнне экскурсійнага маршруту для правядзення экскурсіі да памятных месцаў на месцы спаленых вёсак на тэрыторыі Зажэвіцкага сельскага Савета.

З гісторыі вёскі Бярозаўка

Заснавана вёска Бярозаўка заможнымі сялянамі-кулакамі, як называла іх новая савецкая ўлада. Неўзабаве хутар ператварыўся ў вялікі населены пункт, дзе ў 1930 годзе быў створаны калгас «9-га студзеня». З прыходам акупацыйнай улады калгасы яшчэ існавалі некаторы час. Падпольным райкамам партыі было дадзена ўказанне вывесці збожжа ў раён дыслакацыі партызанскіх атрадаў.

У студзені 1942 года Іван Лявонавіч Яфімчык, апошні старшыня калгаса, разам з партызанамі забраў зерне са складоў і пайшоў у лес. А ў пачатку сакавіка калгас ліквідавалі, зямлю і жывёлу раздалі жыхарам.

У маі такую ж аперацыю па вывазу збожжа было вырашана правесці і ў суседняй вёсцы Старыя Цярушкі. Партызаны, каб засцерагчы сябе, выставілі пост на дарозе Любань-Старобін у раёне вёскі Бярозаўка. Пасля даносу старобінская паліцыя вырашыла сарваць аперацыю, але натыкнулася на партызанскі пост. Завязаўся бой. Гэтая сутычка для Бярозаўкі стала фатальнай. Камендант загадаў спаліць вёску. Жыхароў сагналі ў два месцы побач з вёскай, якая з чатырох гадзін раніцы шугала агнём. Калі згас пажар, то аказалася, што няспаленымі засталіся толькі два дамы і пяць хлявоў.

З успамінаў Яфімчыка Уладзіміра Іванавіча, былога жыхара вёскі Бярозаўка. Сагналі мужчын для высвятлення, хто з іх мае сувязь з партызанамі. Нават пры пагрозе ўсіх растраляць такіх не выявілі. Усіх адпусцілі. На наступны дзень вёска зноў была ачэпленая паліцаямі і немцамі. Усіх, хто зна-

і на чыстай рускай мове абвясціў усім, што мы можам шукаць свае падводы з маёмасцю і ехаць назад дадому.

Вёска Сухая Міля так і не адрадзілася з попелу. На яе месцы цяпер два помнікі: на месцы хлява, дзе былі спаленыя і расстраляныя мужчыны, і на месцы іх пахавання.

З успамінаў Аляксандры Трафімаўны Самусевіч. У той страшны дзень Саша сядзела дома і чытала кнігу. Раптам на вуліцы пачуліся галасы жанчын і плач дзяцей. Саша з маці кінуліся да акна. Там рабілася, нешта незразумелае: усе беглі па вуліцы, але не самі – іх гналі пад дуламі аўтаматаў людзі ў форме.

Фашысты акружылі вёску, сагналі жыхароў у хату. Потым мужчын і жанчын падзялілі. Некаторыя хлопчыкі пайшлі да бацькоў. Мужчын сагналі ў хлеў, а жанчын з маленькімі дзецьмі павезлі ў Старобін. Ад'ехаўшы ад вёскі, машыны спыніліся. Жанчыны чулі стрэлы вінтовак і аўтаматныя чэргі. Усе ўсё зразумелі... разам з бацькамі загінулі і некаторыя хлопчыкі, Сашыны аднагодкі. Са Старобіна ў Сухую Мілю ніхто не вярнуўся. Жанчын і дзяцей адпусцілі, але загадалі ісці ў іншыя раёны. Саша з мамай трапілі ў вёску Новы Двор.

Спаленая вёска Хадыка

Колькасць двароў напярэдадні вайны – 23; жыхароў – 138. Колькасць знішчаных карнікамі двароў – 23; жыхароў – 136. Дата знішчэння – верасень 1942 года [3, с. 127].

Паводле легенды, назва вёскі пайшла ад імя лоўчага Хадыкі, які служыў у аднаго з князёў. Упершыню вёска згадваецца ў дакументах у 1912 годзе, калі некалькі жыхароў купілі зямлю ў мясцовага памешчыка.

Верасень 1942 года стаў фатальным і для жыхароў вёскі Хадыка.

З успамінаў Івана Мікалаевіча Казлоўскага. У верасні 1942 года немцы рухаліся па дарозе Скаўшын-Хадыка-Новая Грамата-Бярозаўка-Пагост. Фашысты забралі атару авечак і гналі ў Пагост. Партызаны даведаліся пра гэта і недалёка ад вёскі Камень адбілі атару. Немцы і паліцаі адправіліся ў Хадыку. Яны сагналі ўсіх жыхароў у калгасны склад і ўсіх расстралялі. Потым падпалілі хаты, а калі пачало цямнець, падпалілі склад і школу. Адзін хлопчык, якому было 9 гадоў, быў паранены. Ён ляжаў у кучы забітых людзей. Калі карнікі з'ехалі, ён выпаўз і накіраваўся ў Гадзень, дзе жылі яго сваякі.

Пасля вайны ніхто ў Хадыцы не сяліўся.

З успамінаў Галіны Парфёнаўны Андруховіч, былой жыхаркі вёскі Хадыка. Партызаны напалі на гарнізон у мястэчку Пагост, захапілі зброю, прадукты. Фашысты помсцілі за гэта. Калі я ўбачыла фашыстаў на вуліцы ў вёсцы, кінулася праз агарод у лес, які знаходзіўся метраў за сорак... мне пашанцавала: куля толькі зачапіла палец на левай руцэ і спадніца была пра-

бітая кулямі ў некалькіх месцах. Маю сваячку, Ганну Хаміцэвіч, фашысты схапілі ў нас у двары. Яны думалі, што гэта тая жанчына, якая дапамагае партызанам – мые бялізну, пячэ хлеб. Яе збілі да смерці, ад чаго яна памерла. Вярнуцца ў вёску я ўжо не магла. Над ёй стаяў чорны дым, даносіліся крыкі, плач, страляніна. Як высветлілася пазней, усіх жыхароў карнікі сагналі ў калгасны хлеў і зачынілі яго. Вакол паставілі кулямёты і падпалілі. Пазней было абвешчана, што ў вёсцы Хадыка было знішчана 75 партызанаў. На самай справе ў агні загінула 136 мірных жыхароў, 35 з якіх дзеці.

Літаратура

1. Делендик, Л. С. Сухомильская трагедия / Л. С. Делендик // Шахцёр. – 2004. – № 13 – С. 4.

2. Нарысы гісторыі Беларусі: у 2 ч. / рэдкал.: М. П. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – «Беларусь», 2 ч., 1995. – С. 560.

3. Памяць: Гісторыка-дакументальныя хронікі гарадоў і раёнаў Беларусі. Салігорскі раён. – Мн. : БЕЛТА, 2004. – С. 573.

4. Трагедия белорусских деревень, 1941–1944: Документы и материалы / Сост. Н. В. Кириллова, В. Д. Селеменев и др.; Редкол. В. И. Адамушко и др. – М. : Фонд «Историческая память», 2011. – С. 536.

5. Хатынский некрополь: Документы и материалы / Сост. В. И. Адамушко и др. Мн. НАРБ, 2014. – С. 250.

6. Хатынские Деревья жизни: Документы и материалы / Сост. А. Ф. Буболо и др. Мн. НАРБ, 2015. – С. 430.

7. Проект «Белорусские деревни, сожжённые в годы Великой Отечественной войны». – Режим доступа: http://db.narb.by/about/, свободный.

ОТЕЦ РУССКОЙ ФЕНОЛОГИИ – Д. Н. КАЙГОРОДОВ

Макаренко Кирилл,
ученик
ГУО «Средняя школа № 5 г. Новополоцка»,
г. Новополоцк

Изучая историю Беларуси, просто поражаешься, сколько великих людей дала миру Полоцкая земля: это и Евфросиния Полоцкая, и Симеон Полоцкий и Франциск Скорина. Этот список можно продолжать. Но есть те, чьи имена несправедливо забыты. Хотя их заслуги перед Полоцком, Российской империей и советской страной сложно переоценить. О них нужно говорить отдельно. Особое место в этом списке принадлежит Дмитрию Кайгородову,

которого считают отцом русской фенологии. Фенология – наука, изучающая закономерность и периодичность явлений в жизни животных и растений в соотношении с климатическими условиями. Узнав о том, что Дмитрий Никифорович родился и все свое детство и юность провел в Полоцке, было решено наиболее детально изучить его личность.

Были поставлены следующие задачи:

1. обобщение материалов о семье Кайгородовых, в частности о Д. Н. Кайгородове;

2. изучение его биографии и научной деятельности;

3. пропаганда краеведческого материала среди учащихся.

Была выдвинута гипотеза: несмотря на заслуги, имя Д. Н. Кайгородова сегодня малоизвестно.

Все это должно помочь в реализации главной цели – содействовать изучению, сохранению и приумножению исторического наследия г. Полоцка, популяризации имени Д. Н. Кайгородова. Была выбрана следующая схема работы.

Схема проведения исследования:

Период изучения – 2017/2018, 2018/2019 учебные годы.

Итог – подготовка материала к урокам истории Беларуси по теме «Наш край».

Построение исследовательского маршрута:

Теоретический этап:

1. знакомство с источниками по теме;

2. изучение жизни и деятельности Кайгородовых;

3. обработка итогов;

Практический этап:

1. работа в городских библиотеках Полоцка, Новополоцка, подготовка библиографической справки;

2. работа в Государственном зональном архиве и музеях г. Полоцка;

3. поиск мест, связанных с жизнью и деятельностью Кайгородовых в Полоцке;

4. проведение опроса учащихся Полоцкого государственного лесного колледжа;

5 оформление работы;

6. использование работы на уроках истории Беларуси, выступление на краеведческих конференциях.

Методы исследования:

Опрос, сбор и анализ архивных источников, изучение интернет-источников.

31 августа (12 сентября) 1846 г. в уездном городе Полоцке в семье преподавателя математики местного кадетского корпуса Н. И. Кайгородова ро-

дился сын Дмитрий. Начальное образование он получил дома. У отца была редкая и богатая библиотека, и мальчик имел возможность познакомиться с трудами по истории, военному делу, естественным наукам. Образованием сына занималась мать – Татьяна Никитична Якимова, дочь крупного сибирского фабриканта, одна из самых образованных женщин Полоцка того времени, а также старший брат Никифор.

После окончания Полоцкого кадетского корпуса он едет в Петербург, где проходит вольным слушателем курс Петербургского земледельческого (впоследствии лесного) института, а в 1872 г. получает звание «кандидата сельского хозяйства и лесоводства» и командируется для усовершенствования лесной технологии на два года за границу: в Саксонию, Швейцарию, Германию и Швецию. Вернувшись из-за границы в 1875 г., Дмитрий Никифорович получает в Петербургском лесном институте должность главы кафедры лесной технологии, а затем – кафедры лесного инженерного искусства, которой он руководит в течение 30 лет.

Как профессор лесной технологии Д. Н. Кайгородов является автором множества работ. Но вся читающая Россия знала и знает Кайгородова как выдающегося популяризатора родной природы.

Одним из первых в России Кайгородов высказал мысль о необходимости охраны природы. В 1882 г. он представил на съезде лесных хозяйств в Москве отчет на тему: «Какие можно было бы принять правильные меры, позволяющие остановить быстрый рост уничтожения леса и сдержать те отрицательные последствия, угрожающие природным богатствам».

В конце XIX в. профессор Кайгородов начал создавать русскую фенологическую сеть (сейчас она носит его имя), а с 1895 г. стал приобщать к ее созданию энтузиастов-наблюдателей. Свои фенологические записи Кайгородов систематизировал в «Дневнике Петербургской весенней и осенней природы». Профессор очень скромно оценивал свою работу, но при этом понимал, какую пользу эти данные принесут строителям и агрономам.

Для того, чтобы прояснить, насколько известно имя Д. Н. Кайгородова, непосредственно среди тех, кто сегодня занимается изучением леса и природоведения, нами был проведен опрос среди учащихся 2-го курса Полоцкого государственного лесного колледжа, включавший 5 простых вопросов. В нем приняли участие 32 человека.

– Знакомо ли Вам такое понятие, как фенология? Что оно означает?

– Какое явление называют феноиндикаторами?

– Кто является основателем фенологии?

– Знакома ли Вам такая личность, как Дмитрий Никифорович Кайгородов?

– Знакома ли Вам такая личность, как Алексей Иванович Кайгородов?

На первых два вопроса студенты ответили без особых трудностей.

98% отвечающих дали определение понятию фенология, а 92% определили, что называют феноиндикаторами. Третий и четвертый вопросы уже вызвали затруднения, т. к. всего лишь 10% верно определили имя основателя фенологии. Наиболее сложными оказались вопросы об исторических личностях – Д. Н. Кайгородова знает всего лишь 10% опрашиваемых, а вот климатолога А. И. Кайгородова определило 32% человек.

Становится грустно от того, что имя Д. Н. Кайгородова не увековечено ни в памятниках, ни в названиях улиц, поэтому основателя фенологии часто путают с его тезкой – членом-корреспондентом АН БССР Алексеем Ивановичем Кайгородовым, климатологом и геофизиком.

По-разному складываются человеческие судьбы. Сколько тех, кто благодаря своему таланту, огромной творческой энергии прославился при жизни, а потом был незаслуженно забыт. От понимания такой действительности хочется, насколько это зависит от каждого из нас, вернуть имена выдающихся людей из небытия.

В итоге те цели и задачи, которые были поставлены, мы выполнили. Наша гипотеза нашла подтверждение. Данная исследовательская работа может быть применена на уроках и факультативных занятиях по истории Беларуси, а также на уроках географии.

«ШАНХАЙ», ИЛИ ПОСЕЛОК КОСМОНАВТОВ

Макарчук Илья,
ученик
ГУО «Средняя школа № 5 г. Вилейки»,
г. Вилейка

На свете много разных стран,
Но есть одна страна –
Ее мы Родиной зовем,
А Родина – одна!
М. Пляцковский

Тема моей работы – «Шанхай», или поселок Космонавтов…»

Я выбрал эту тему неспроста. Во всем мире возрастает интерес к истории и культуре своей малой родины, чувство гордости за то место, где родился и живешь.

Я живу в небольшом и красивом городе – Вилейка. Свой город я люблю, ведь здесь я родился, живу, учусь, здесь работают мои родители. Мне очень интересна история моей малой родины.

Каждый день я езжу в школу, а она находится на «Шанхае». Но вот однажды на остановке «Автовокзал» одна женщина спросила: «Этот автобус следует к поселку Космонавтов?». Ей ответили: «Да». И мне стало интересно: «Шанхай» или поселок Космонавтов? Откуда такое название, официальное ли оно? Я поинтересовался у своей учительницы, а она предложила мне вместе найти ответы на эти вопросы. Так и началась моя исследовательская работа.

Цель исследования:

– выяснить, знают ли одноклассники, что школа находится не на «Шанхае», а в поселке Космонавтов;

– узнать, какое из названий официальное.

Задачи работы:

– провести анкетирование учащихся 3-х классов и выяснить, знают ли учащиеся, какое из названий является официальным;

– узнать, какие улицы связаны с названием поселка Космонавтов;

– посетить отдел архитектуры Вилейского РИК

– найти улицы, которые связаны с названием поселка Космонавтов;

– изучить различные источники с целью накопления информации;

– проанализировать и обобщить полученную информацию;

– рассказать о результатах исследования моим одноклассникам.

Гипотезы: я предполагаю, что «Шанхай» – неофициальное название микрорайона, где расположена моя школа. Не все учащиеся 3-х классов знают, что «Шанхай» – это поселок Космонавтов.

Свою работу по теме начал с посещения школьной библиотеки. Я попросил у Тамары Михайловны, нашего библиотекаря, книги о Вилейке. Их было мало, и они были напечатаны мелким шрифтом. Оказалось, что книги о нашем городе написаны для взрослых, а для детей таких нет. Ответов на свои вопросы я не нашел. Тогда мы вместе с классным руководителем пошли в отдел архитектуры Вилейского районного исполнительного комитета. Там мы встретились с архитектором Горлановым Дмитрием Сергеевичем. Но и там мы не получили нужной информации. Пришлось потратить немало времени и сил, чтобы найти то, что нас интересовало.

Мы обратились за помощью к главному редактору газеты «Шлях Перамогі» Гончару Сергею Николаевичу. Он подтвердил мою гипотезу, что «Шанхай» – неофициальное название микрорайона, где расположена моя школа, а официальное название – поселок Космонавтов. Сергей Николаевич рассказал, что поселок Космонавтов был основан в конце 60-х гг. XX века, когда началось строительство Вилейского водохранилища.

Поле, пустырь, трава по пояс. Участки по 5 соток выделялись застройщикам. Тесными рядами ставились «времянки». Молодые семьи строили свои дома, а для «очередников» возводились ведомственные домики. Поселок разрастался, появлялись все новые и новые улицы. А в Советском Союзе совершались новые полеты в космос. И легко было определить название улиц – Космонавтов,Терешковой, Николаева, Волкова, Пацаева, Добровольского, Шаталова.

И действительно, будто все космонавты собрались в густонаселенном, как в Шанхае, месте на окраине города. А почему Шанхай? Потому что микрорайон находится на горе, а дома строились близко друг к другу, как на Шанхае. Так и прижилось в народе – Шанхай.

Чтобы узнать точную дату застройки поселка Космонавтов, Сергей Николаевич посоветовал сходить в Вилейский краеведческий музей.

Я отправился в музей и встретился с научным сотрудником Каркотко Андреем Юрьевичем. Он рассказал, что поселок начал застраиваться в 1971 г. Я был очень рад, что получил нужную информацию.

Следующим этапом моей работы было провести анкетирование учащихся 3-х классов. Им был задан вопрос:«Знаете ли вы, какое официальное название микрорайона, где находится наша школа?»

Мне было очень интересно, знают ли учащиеся 3-х классов, какое официальное название поселка. Было опрошено 80 учащихся. Из них 26% знают, какое официальное название поселка, а 74% – не знают.

В ходе исследования я узнал много интересного о нашем поселке Космонавтов, о людях, в честь которых были названы улицы, о том, как богата история нашей страны. Считаю, что мы вправе гордиться и своим народом, и своим городом.

Изучив материалы об истории застройки поселка Космонавтов, я узнал, что его официальное название – не «Шанхай», а поселок Космонавтов. Мне была очень интересна информация о космонавтах, в честь которых были названы улицы в поселке. Для своих одноклассников я с мамой подготовил видеоролик о космонавтах, именами которых названы улицы микрорайона.

Из всего сказанного следует, что мои гипотезы подтвердились: «Шанхай» – неофициальное название микрорайона, где расположена моя школа. А результаты анкетирования подтверждают вторую мою гипотезу: не все учащиеся 3-х классов знают, что «Шанхай» – это поселок Космонавтов.

Наша работа имеет теоретическую и практическую значимость, полученный материал можно использовать в краеведческой работе, во внеклассной работе. Надеюсь, что он будет полезен для всех, кто интересуется историей родного края.

В будущем я продолжу работу по изучению родного края. Ведь без знания прошлого не может быть будущего!

Литература

1. Памяць. Вілейскі раён / Уклад. Коласава В. / Мінск, 2003.
2. Спецвыпуски газеты «Минская правда» за 1971–1974 гг.

ВЕКОВЫЕ ДЕРЕВЬЯ СТОЛБЦОВЩИНЫ

Макаревич Матвей,
ученик
ГУО «Средняя школа № 3 г. Столбцы»,
г. Столбцы

Однажды на зимних каникулах я гостил у своей бабушки в пос. Школьный Столбцовского района Минской области и, прогуливаясь по старому парку,увидел интересный дуб. В нем было большое дупло, которое выпалила молния. Меня удивили размеры этого дуба: пять человек с трудом могли обнять его. Я захотел узнать возраст этого дуба и других старых деревьев, которые растут рядом, выяснить, кто и когда их посадил. Для этого мы решили провести исследование.

Актуальность исследования:

– сохранение и изучение вековых деревьев имеет экологическое и культурное значение;

– каждое вековое дерево имеет свою уникальную историю.

Цель исследования:

– определить возраст старых деревьев.

Объект исследования: старые деревья в пос. Школьный Столбцовского района.

Предмет исследования: возраст деревьев.

Задачи:

– узнать, какие деревья можно считать памятниками природы;

– изучить историю усадьбы Хотова;

– определить необходимые параметры для установления возраста деревьев;

– получить заключение «Института экспериментальной ботаники НАН Беларуси».

Гипотеза исследования:

– предположим, что исследуемые деревья окажутся долгожителями, и их можно будет отнести к памятникам природы.

Методы исследования:

– анализ литературы и интернет-источников;

– наблюдение;

– проведение измерений и расчетов;

– фотографирование;

– опрос.

Теоретическая часть

1. Памятники природы

Из научной литературы я узнал, что памятниками природы называются уникальные природные объекты или природные комплексы, имеющие историческое, научное значение, которые являются частью природного ландшафта и обеспечивают сохранность биологического разнообразия отдельной местности, страны и Земли в целом.

На данный момент в Республике Беларусь зарегистрировано 330 ботанических памятников природы: 90 из них являются памятниками республиканского значения, а 240 – местного.

Количество памятников природы непостоянно: выявляются новые объекты растительного мира, которые являются уникальными, но при этом деревья постоянно погибают.

Я узнал, что ботаническими памятниками природы могут стать:

– деревья с окружностью ствола более 3 м (на расстоянии от земли 130 см);

– группа деревьев с окружностью стволов более 2,5 м;

– аллеи, парки, возраст которых больше 100 лет.

2. История усадьбы Хотова

От местных жителей и из источников интернета я узнал, что 225 лет назад пос. Школьный назывался усадьбой (двором) Хотова. Этой усадьбой почти 150 л владел известный дворянский род Ленских. Здесь были построен бровар (сейчас – спиртовой завод), большая, с каменными стенами, конюшня (сейчас используется для хранения зерна), и даже оранжерея, где выращивали редкие растения. А еще в 1934 г. на самом высоком месте владельцы усадьбы построили большой каменный костел Сердца Иисуса.

Пожилые жители рассказали мне, что у дворян Ленских был прекрасный парк. Здесь располагались аллеи, красивые поляны, окруженные деревьями и кустами, где любили ездить на лошадях и отдыхать хозяева и гости. Мы нашли старые фото, которым больше 100 лет. Поэтому сейчас многим из этих деревьев может быть около 150 лет.

Практическая часть

1. Определение возраста деревьев

В парке мы обнаружил многостарых деревьев. Это ели, сосны, дубы, лиственницы, клены, вязы, липы. Каждое дерево имеет периметр не менее 2 м. А окружность старого черного тополя составляла 5 м.

Мне было интересно наблюдать за старыми деревьями и фотографировать их. Я решил попробовать определить возраст некоторых деревьев. Из книг и энциклопедий я узнал, как это можно сделать, не уничтожая дерево.

Для этого надо знать длину окружности и диаметр ствола. Формула:

А= 1,6*Д +44,

где А – возраст дерева, Д – диаметр ствола на высоте 130 см.

Мы выбрали дерево на липовой аллее и произвели замеры. Сначала мы отложили высоту 130 см. Затем измерили длину окружности: она оказалась равна 200 см. Потом вычислили по специальной формуле диаметр:

200 / П (3,14) = 63,7 см

Вычисляем возраст: А= 1,6*63,7 +44=145 лет.

Возраст других лип составил 150 лет, 137 лет, а лиственницы – 157 лет.

Все деревья оказались очень старыми, поэтому могут быть признаны памятниками природы.

2. Обращение в «Институт экспериментальной ботаники НАН Беларуси»

Чтобы получить такое заключение, мы с мамой написали письмо в «Институт экспериментальной ботаники НАН Беларуси» с просьбой провести обследование деревьев, определить их точный возраст. И вот 31 октября приехала экспедиция. Сотрудники института провели обследование, взяли образцы керна многих старых деревьев с помощью специального бура Пресслера. Специалисты и мне передали кусочек керна липы. Древесный бур позволяет взять пробу древесины до середины ствола для подсчета годовых колец без спиливания дерева и узнать точный возраст дерева.

Специалисты института прислали нам результаты своих исследований.

Выводы

Проведенные исследования, измерения и вычисления подтвердили нашу гипотезу. Деревья, которые растут в старинном парке, являются долгожителями. Специалисты НАН точно установили, что парку 135 лет, а дубу – около 170 лет. Эти деревья могут быть объявлены памятниками природы после ряда процедур.

Заключение

В результате исследования и изучения старых деревьев я:

– увидел, какие красивые и разнообразные деревья растут в нашей местности;

– научился определять приблизительный возраст дерева;

– понял, что, сохраняя деревья, мы не только бережем природу, но и сохраняем нашу историю.

Поэтому мы решили поделиться нашим исследованием в статье, которую опубликовали в районной газете «Прамень» 09.11.2019.

Мы будем дальше собирать необходимые документы для того, чтобы деревья были официально объявлены памятниками природы, а для этого необходимы денежные средства или спонсирование.

Сейчас вековой дуб и участок старого парка в пос. Школьный Столбцовского района Минской области включены в базу «Редкие уникальные деревья и насаждения на территории Беларуси» (http://livemonuments.by/new/).

Хочется, чтобы эти прекрасные вековые деревья еще много лет радовали людей, были включены в экологическую тропу. Я верю, что на моей малой родине – Столбцовщине – появится еще один памятник природы. Новый настоящий хозяин расчистит парк, и в Школьный станут приезжать экскурсии, чтобы увидеть величие и могущество вековых деревьев, а местные жители смогут отдохнуть в этом живописном месте и прикоснуться к истории родного края.

Литература

1. Большая книга эрудита / под ред. Н. Рыльниковой. – М. : Махаон, 2007.

2. Б. Н. Головкин, М. Т. Мазуренко. Энциклопедическое издание «Я познаю мир». – М. : ООО «Издательство Астрель», 2002.

3. Интернет-ресурсы.

ШКОЛЬНЫЙ МУЗЕЙ«ВИЛЕЙЩИНА В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ» КАК ЦЕНТР ГРАЖДАНСКО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ

Малькевич Арина,
ученица
ГУО «Средняя школа № 3 г. Вилейки»,
г. Вилейка

Более 75 лет отделяют нас от грозных военных времен, но «…каждый в вечность уходящий час, но каждый камень нашей мирной кладки, но каждый колос, что растет для нас, – все память о товарищах любимых, когда-то не вернувшихся с войны», – как писал поэт Александр Твардовский.

Время неумолимо идет вперед, но вместе с тем оно не властно над памятью народа. К сожалению, в настоящее время подростки мало знают о подвигах героев Великой Отечественной войны и слабо ими интересуются. Поэтому и возникла необходимость укрепить живую связь времен и поколений, рассказать ребятам об истоках героизма на примерах гражданского долга и подвигов дедов. Памятью, данью уважения к тем, кто воевал, кто погиб на поле битвы, является музей «Вилейщина в годы Великой Отечественной войны», который был создан в Государственном учреждении образования «Средняя школа № 3 г. Вилейки» более 30 лет назад.

В небольшом кабинете размещены материалы, представляющие историческую ценность: документы, фотографии военных лет, письма с фронта, характеристики бойцов-воинов, наградные листы, ордена, медали, газетные статьи, воспоминания очевидцев, военные карты, схемы; книги с описанием жизни героев, планшеты, атрибуты военной одежды (гимнастерка, фуражка, пилотка, ремень, погоны), образцы и отдельные части оружия, гильзы, снаряды, личные вещи, рабочие инструменты, предметы быта партизан.

В числе экспонатов не случайные вещи и предметы, а те, которые действительно помогают представить боевую и историческую обстановку прошлого, фронтовую, партизанскую и тыловую жизнь периода Великой Отечественной войны. Весь собранный материал составляет фонд музея и учитывается в инвентарной книге.

Первый раздел экспозиции посвящен первым дням Великой Отечественной войны на территории Вилейщины и освобождению города от немецко-фашистских захватчиков в 1944 г. воинами 3-го Гвардейского Сталинградского корпуса, 7-й механизированной бригадой под командованием А. А. Асланова. Собран документальный материал о гибели восьми тысяч жителей Вилейки.

В разделе «Партизанское движение» можно познакомиться с материалами о развитии подполья на территории Вилейщины и деятельности Вилейского подпольного обкома партии во главе с И. Климовым. Основной фонд музея составляют листовки, фотографии, документальные материалы, переданные бывшей подпольщицей Анной Андреевой-Кашицкой, учителем средней школы № 3 г. Вилейки.

В разделе «Огненные деревни Вилейщины» собраны факты, подтверждающие карательные акции фашистских извергов, в результате которых на территории Вилейского района были сожжены 34 деревни.

Экспозиция «Узники фашистских концлагерей» оформлена по материалам воспоминаний бывшего директора школы А. И. Горчаковой, учителя А. Е. Бурак, которые в годы войны были малолетними узниками концентрационных лагерей г. Витебска и г. Молодечно.

В экспозиции «Наши земляки – участники Великой Отечественной войны» размещен документальный материал о Героях Советского Союза В. Лавриновиче и К. Зубовиче, сражавшихся в Восточной Пруссии и на II Украинском фронте.

Экспозиция «Педагоги СШ № 3 – участники Великой Отечественной войны» рассказывает о первом директоре школы И. С. Рынкевиче, который прошел всю войну и встретил победу в Чехии; о С. А. Шмырко, воевавшем в Восточной Пруссии; о комсомолке-подпольщице А. С. Андреевой и партизанах С. М. Ходос и И. И. Занковиче и других.

Систематическую поисковую исследовательскую работу возглавляет совет музея. Направления его работы затрагивают различные сферы деятельности учащихся: мы учимся давать адекватную оценку окружающему миру, жизненной ситуации, собственным возможностям, предполагаемой деятельности, развиваем навыки самостоятельной творческой работы с историческими источниками. Фонды музея с материалами, включенными в экспозиции, мы используем их для написания рефератов, исследовательских работ. Ведем архивный поиск, переписку, изучаем мемуарную литературу, организуем походы, проводим экскурсии.

В школе действует программа патриотического воспитания, разработанная на основе музейной педагогики. Основными направлениями деятельности всех участников образовательного процесса являются: участие в районной Вахте Памяти; сотрудничество с Вилейским краеведческим музеем, ветеранскими организациями, подшефной воинской частью г. Борисова; создание экспедиционных отрядов «Доброе сердце», «Возрождение исторической памяти», «Страницы военной истории», «Известные имена Отечества», «Спасибо за Победу», «Цветы Великой Победы»; шефство над памятниками воинов, погибших в годы Великой Отечественной войны; проведение брейн-ринга «Беларусь в годы Великой Отечественной войны» и конкурсов «История одной медали» и «Письма из 44-го»; организация выставки «Трофеи Великой Отечественной войны».

Активистами музея ведется запись воспоминаний ветеранов «Живые голоса истории», оформляется книга «Память». Рассказы ветеранов о годах военной молодости, пожелтевшие письма и документы фронтовых лет, очерки в газетах 40-х гг., осколки снарядов в музейных витринах, земля, привезенная с мест боев, – все это помогает нам ощутить не только разумом, но и сердцем грозное дыхание войны.

Кроме того, нами исследовано партизанское движение на Вилейщине, проведены экскурсии по местам дислокации партизанских бригад им. Доватора (д. Куренец), им. Фрунзе (д. Илья). Экспедиционные отряды побывали на месте деятельности партизанской бригады «За Советскую Беларусь»

(д. Лески). Продолжается поиск могилы неизвестного солдата в д. Красный Бережок Вилейского района. Благодаря исследованиям учащегося 9 класса В. Готовко мы узнали о летчике, погибшем в небе над Вилейкой в первые дни войны, Василии Ивановиче Панине, и организовали встречу с его внуком, проживающем в Москве.

Мы принимаем активное участие в республиканской акции «Великой Победе – 75!», проводим «Звездные походы» по местам воинской славы, посещаем с экскурсией Музей Великой Отечественной войны в белорусской столице и мемориальный комплекс, посвященный памяти жертв Минского гетто.

Рассматривая фотографии, военные документы, учащиеся приходят к выводу, что подвиги совершались не чудо-богатырями, а обыкновенными люди, которые стали героями потому, что жизнь их была освещена высокой целью. Моим сверстникам нужны героические образы, ибо с детства в их сознание должны входить такие понятия, как долг, ответственность, верность, подвиг, патриотизм.

Пополнение экспонатов осуществляется за счет поисково-исследовательской деятельности учащихся, родителей и педагогов, взаимодействия и сотрудничества с воинскими частями, краеведческими музеями г. Минска и г. Вилейки.

Память о Великой Отечественной войне – национальная святыня. Приобщение к этой памяти учащихся разных возрастов способствует формированию у них высоких нравственных качеств. Это основная задача нашего музея, который активно работает уже на протяжении 30 лет, рождает новые традиции и объединяет всю школу. Музей посещают не только учащиеся города, но и его гости. Чтобы узнать о работе музея, нужно перелистать книгу отзывов.

Материалы музея систематически используются учителями на уроках и на внеклассных мероприятиях. Разработаны методические рекомендации по использованию материалов музея во внешкольной работе.

Музей боевой славы живет и развивается, вовлекая новых учащихся в музейную деятельность, воспитывая бережное отношение к культурному и историческому наследию, любовь к малой родине.

Литература

1. Аблова, Р. Т. Это было в Белоруссии. Из истории борьбы молодежи в партизанских отрядах и подполье / Р. Т. Аблова. – М., 1957.

2. Беспалько, В. П. Слагаемые педагогических технологий / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.

3. Брюханов, А. И. В штабе партизанского движения / А. И. Брюханов. – Минск, 1980.

4. Всенародная борьба в Белоруссии против немецко-фашистских захватчиков в годы Великой Отечественной войны: в 3 т. – Минск, 1983–1985.

5. Память. Вилейский район. Минск : БелТА, 2003.

6. Сидорцов, В. Н. Методология истории: количественные методы и информационные технологии / В. Н. Сидорцов. – Минск : БГУ, 2003. – 143 с.

7. Тур, В. Музей как центр обучения истории / В. Тур, М. Шульман // Гісторыя. Праблемы выкладання. – 1998. – № 1.

8. Школьный музей. – Минск : Красино-принт, 2007.

ИСТОРИЯ ОДНОГО НАЗВАНИЯ: УЛИЦА БАРОНА НОЛЬКЕНА

Манешкина Вероника,
ученица
ГУО «Средняя школа № 13 г. Гомеля»,
г. Гомель

«Мы любим наш с тобою старый город, который вечно и красив и молод...» – эти слова из известной песни как будто специально написаны о нашем Гомеле и одной его конкретной части – Костюковке. Но на чем основана любовь и тяга к родным местам, к городу, где человек родился и вырос?

Изучение истории своей родины, своего края, есть ничто иное, как познание самого себя, ведь зная свои корни человек может сформировать фундамент, поддерживающий всю его жизнь. Гордость за родной край и его историческое прошлое придает уверенность в собственных силах и заставляет взвешено относиться к каждому своему поступку, ибо он будет взвешен потомками на весах истории и сравнен с достижениями предыдущих поколений.

Цель работы:

– знакомство с историей названия одной из улиц нашего города;

Основные задачи:

– воспитание патриотизма;

– знакомство с малоизвестными страницами истории г. Гомеля;

– развитие познавательного интереса к истории;

– привлечение внимания к истории своей малой родине.

Основной литературой для написания работы послужили материалы, опубликованные в газете «Гомельский стекловар», где был напечатан биографический очерк Витольда Ханецкого о его семье, связи рода Ханец-

ких и Нолькен, история их взаимоотношений, где также нашлось место рассказу о роли в этих отношениях имения Костюковка и города Гомеля. Важным источником информации также явились различные энциклопедические статьи и материалы из Интернета, в частности, http://baronss.ru/ – сайт, посвященный истории аристократических фамилий Российской империи, а также статьи, посвященные семье Нолькен на других сайтах. Очень содержательной и полезной оказалось статья «Белорусские ветви в генеалогии дворянских родов западноевропейского происхождения» из сборника «Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны», где исследуется происхождение семьи, судьба ее различных членов, и так далее.

История – интересное и неблагодарное занятие. Неблагодарное потому, что в ней всегда не хватает каких-то страниц, намеренно кем-то вырванных или объективно истлевших от времени. Мало кто знает, но до 1919 г. улица имени Ланге называлась улицей имени Нолькена.

Мы образно представляем наше небольшое исследование в виде путешествия в историю этой семьи.

Нолькен – баронский род, происходящий от вестфальского рыцаря Тонгеса Нольке, жившего в середине XVI в. В начале XVII в. Генрих Нолькен переселился в Швецию, а его потомки – на остров Эзель. Эрих-Матиас Нолькен (1694–1755) был шведским посланником в Санкт-Петербурге, потом канцлером. В 1747 г. был произведен шведским королем Фридрихом I в баронское достоинство. Род Нолькен внесен в дворянские матрикулы Курляндской и Лифляндской губернии, острова Эзеля и Рыцарского Дома Великого княжества Финляндского.

В отношении барона фон Нолькена, владевшего имением в Костюковке, можно сказать следующее: наш представитель фамилии принадлежал к польско-литовской линии рода Нолькен. Основателя и первого хозяина имения Костюковка (именно так оно и называлось!) второго стана, Гомельского уезда Могилевской губернии звали Станислав Иванович фон Нолькен. В 1855 г. Станиславу Ивановичу за заслуги перед Российской Империей были пожалованы поместья в Могилевской губернии, в том числе и земли нынешнего поселка Костюковка. Именно здесь барон фон Нолькен и основал свое родовое поместье. Сюда он и переехал, удалившись от дел, в 1870 г.

Нам в биографии Станислава Ивановича Нолькена особенно интересно следующее: и барон Нолькен, умерший в 1895 г., и его жена, урожденная Эмили фон Эссен, после смерти были похоронены на территории поселка Костюковка в фамильном склепе рода Нолькен, а их сын Карл Станиславович фон Нолькен стал Могилевским губернатором.

дорогой находился курган, сплошь заросший декоративным кустарником. Высота кургана составляла 4–5 метров, периметр – до 40 метров. Под курганом находился фамильный склеп с захоронениями родных барона Станислава Ивановича Нолькена, а возможно – и его самого. На склонах кургана среди кустарника и густой травы можно было увидеть пока еще нетронутые гранитные и мраморные плиты размером примерно 50 см на 30–40 см, с высеченными на них именами на латинском языке – фамилиями тех, кто покоился внутри склепа. Таких плит было около десятка. Со временем часть их исчезла, а часть была разбита, и их фрагменты с высеченными буквами и цифрами валялись рядом. Это он видел сам, когда, будучи восьмилетним мальчишкой, неоднократно забегал в эти места. А еще в его памяти остался пролом (лаз) внутрь склепа в форме неправильной окружности диаметром около метра. Влезать внутрь он не решился – было как-то жутковато. Сегодня он об этом сожалеет.

Однако надгробный камень барону Станиславу Ивановичу фон Нолькену был найден. Находился он на старом кладбище в поселке Костюковка. Важно добавить, что, хоть камень и был средних размеров, потребовалось 10 человек, чтобы погрузить его на машину, так как весил он около 500 килограммов. Несмотря на то, что он пролежал в земле длительный срок, все надписи хорошо сохранились. Камень очистили, отреставрировали и установили на территории предприятия, рядом с цехом полированного стекла. А через несколько дней после этого сюда приехали родственники барона фон Нолькена – Витольд Ханецкий с супругой. Они почтили память генерал-майора и зажгли поминальные свечи.

В представленной работе сделана попытка обратить внимание прежде всего на историю малой родины, показать, как изучение происхождения всего лишь одного названия может привести к интересным и неожиданным результатам, охватывающим судьбы различных людей и даже стран. Здесь в ознакомительном виде представлен путь семейства Нолькен, берущего свое начало в Вестфалии и через Швецию, Россию, Финляндию и Прибалтику попавшему в наши широты, история которого теснейшим образом переплелась с историей нашего города. Возможно, проделанная работа заставит кого-то по-другому взглянуть на свою улицу, свой дом, происхождение собственной фамилии, историю родной семьи.

ВЫКАРЫСТАННЕ ВОБРАЗА РАКІ ВІЛІІ Ў ТВОРАХ СУЧАСНЫХ ЛІТАРАТАРАЎ ВІЛЕЙШЧЫНЫ

Манчак Кацярына,
Шалкоўская Бажэна,
вучаніцы
ДУА «Вілейская гімназія № 2»,
г. Вілейка

Праз увесь час існавання чалавецтва жыццё людзей было непарыўна звязана з рэкамі. Нездарма першыя пасяленні ўзнікалі менавіта на рачных берагах. Рэкі прыносілі ежу на стол чалавека; паілі чыстай сцюдзёнай вадой; рэкі не давалі пасевам засохнуць у спёку, а жывёле засмагнуць без вады; рэкі з'яўляліся важнейшымі шляхамі зносін.

А яшчэ рэкі наталялі пяшчотай і харaством душу чалавека. Таму вобраз ракі займае пачэснае месца ў вуснай народнай творчасці («Пра рэчку Арыштантка» [1, с. 109], «Сож і Дняпро» [1, с. 109], «Паходжанне ракі Віліі» [1, с. 111], «Як нарадзіліся Нёман і Лоша» [1, с. 113], «Нёман і Лоша» [1, с. 115]).

Услаўлялі рэкі класікі сусветнай літаратуры, паэты і пісьменнікі. Дняпро стаў крыніцай натхнення для Тараса Шаўчэнкі і Мікалая Гогаля, Волга – для Максіма Горкага. А літоўская паэтэса Саламея Бачынскайтэ-Бучэне нават узяла сабе псеўданім Нерыс. У Беларусі ў першую чаргу мы называем Нёман – і прыгадваем Якуба Коласа.

Не менш вядомай за Нёман і праслаўленай ракой з'яўляецца Вілія. Асобныя творы прысвяцілі Віліі беларускія аўтары: Максім Танк, У. Караткевіч, Г. Каханоўскі і іншыя.

Тапанімічныя звесткі дазваляюць зрабіць высновы пра тое, што «менавіта так званыя полацкія крывічы далі славянскае імя нашай рацэ: Веля, альбо Велья, альбо Велея – «вялікая» (у беларускіх і рускіх тэкстах XIV–XVI стст. пісалася толькі праз «е»)» [14, с. 66]. Як бачым, рака мае некалькі назваў, і паходжанне кожнай з іх можна знайсці у народных легендах [1, с. 111].

У даведніках і ў навуковай літаратуры падаюцца звесткі пра месцазнаходжанне, даўжыню, шырыню, глыбіню Віліі, яе вытак і вусце; расказваецца пра жывёльны і раслінны свет на берагах і ў самой рацэ; апісваюцца буйныя населеныя пункты ўздоўж цячэння (Вілейка, Вільнюс, Каўнас) [14, 13].

Больш за 500 год таму на берагах Віліі ўзнікла паселішча, якое атрымала назву Вілейка. Цяпер гэта горад, раённы цэнтр з насельніцтвам амаль у 26 тысяч чалавек, які мае слаўную гісторыю, дзе ашчадна захоўваюцца, збіраюцца і памнажаюцца багатыя культурныя і літаратурныя традыцыі (раённы літаратурны-музычны фестываль «Светлае слова»).

Сярод тых, хто захоўвае і памнажае культурную і літаратурную спадчыну роднага краю – вілейскія літаратары, члены СПБ Ганна Новік, Іван Лашутка, Уладзімір Цанунін, Віктар Кажура, Бажэна Мацюк (гл. Дадатак 3. Вілейскія літаратары – члены СПБ).

Акрамя названых аўтараў на Вілейшчыне жыве і пацуе вялікая колькасць паэтаў, празаікаў, якія ўваходзяць у аматарскія літаратурныя аб'яднанні: «На Парнасе», «Натхненне», «Парасткі» і іншыя.

Вялікі ўклад у папулярызацыю як усёй беларускай літаратуры, так і творчасці мясцовых аўтараў уносіць музей «Літаратурная Вілейшчына» пры ДУА «Ільянская АСШ імя А. Грымаця».

Праводзячы падрыхтоўчую працу, мы заўважылі, што адносіны чалавека і ракі Віліі характарызуюцца ўзаемным уплывам.

Па-першае, сама рака і падзеі, звязаныя з ёй, служаць багатай асновай для сюжэтаў мастацкіх твораў мясцовых аўтараў. Гэтыя творы вызначаюцца тэматычнай разнастайнасцю.

Па-другое, літаратары, працуючы з гэтымі сюжэтамі, знаходзяць і выкарыстоўваюць новыя вобразы для характарыстыкі ракі.

Інфармацыю пра літаратурны рух на Вілейшчыне і саміх літаратараў мы атрымалі ў Вілейскай раённай бібліятэцы імя Ганны Новік, у Вілейскім краязнаўчым музеі, у музеі «Літаратурная Вілейшчына» пры ДУА «Ільянская АСШ імя А. Грымаця», у рэдакцыі газеты «Шлях перамогі», а таксама адшукалі у кнізе «Памяць. Вілейскі раён».

Для правядзення даследавання намі былі ўзяты творы сучасных вілейскіх аўтараў, змешчаныя ў дваццаці двух калектыўных і аўтарскіх зборніках. У прааналізаваных зборніках 14 з 45 аўтараў называюць раку Вілію. І ўпамінаецца назва гэтай ракі ў іх творах 71 раз.

Было заўважана, што літаратары Вілейшчыны выкарыстоўваюць у сваіх творах назву ракі ў некалькіх варыянтах: ужываецца як сучасная афіцыйная назва – Вілія, так і старажытнае найменне Вялля, а таксама дыялектны варыянт назвы – Вілля. Частата выкарыстання гэтых варыянтаў неаднолькавая:

– па-першае, у творах пераважае выкарыстанне афіцыйнай назвы – Вілія – 29 разоў;

– па-другое, старажытны варыянт назвы – Вялля – ужыты 28 разоў;

– па-трэцяе, акрамя афіцыйнай і старажытнай назваў, 8 разоў выкарыстоўваецца дыялектны варыянт – Вілля;

– па-чацвёртае, 1 раз выкарыстаны складаны назоўнік-гідронім Вялля-Вілія;

– па-пятае, назва ракі – Вілія – 4 разы ўпамінаецца ў загалоўках твораў;

– па-шостае, 1 раз ужыта слова Вілія ў назве зборніка;

Прааналізаваўшы 71 выпадак выкарыстання ў творах назвы ракі, мы прыйшлі да вываду, што назва Вілія выкарыстоўваецца з пэўнай мэтай паводле сэнсавай напоўненасці і аўтарскай задумы.

Для стварэння вобраза ракі Віліі літаратары карыстаюцца разнастайнымі паэтычнымі тропамі.

У першую чаргу варта адзначыць эпітэты, з дапамогай якіх ствараецца незабыўны вобраз роднай ракі.

Спачатку здаецца, што мы глядзім на гэту раку вачыма саміх аўтараў і бачым, якая яна дзівосна-прыгожая, як у вершы М. Томкавіч: «Вяллёю-Віліяй людзі назвалі / Прыгажуню (раку)…» [9, с. 72]. Тут прыгажуня – метафарычны эпітэт. Ці Вялля-краса ў казцы З. Губаравай-Крупскай [4, с. 16].

Або ў вершы І. Лашуткі: «Віліі блакітнай расцвілі лугі…» [7, с. 34]. Напэўна, яна блакітная ад таго, што само неба, зазірнуўшы ў глыбіню, не хоча развітвацца з пяшчотнай ласкай гуллівых хваляў. Ці, можа, блакітныя кветкі на лугах падарылі свой колер рачным хвалям?

А хвалі гэтыя не спяшаюцца, песцяцца пад сонцам, бо і сама рака спакойная, ціхая, як у вершы В. Кажуры: «Тут сонца шчодрае для ўсіх, / Вялля спакойная віецца…» [14, с. 32].

Але рака можа быць і гарэзлівай, вясёлай: «Мы з Кірылкам паплылі / Па гарэзлівай Вяллі» (З. Губарава-Крупская) [3, с. 20].

Аднак гэты спакой толькі знешні. Бо тое, што схавана ў глыбіні, – набытак стагоддзяў, вялікая тайна, загадка для сучаснікаў. Пра гэта і гаворыць С. Паўлоўскі: «Гнёт стагоддзяў мінулых не здолеў разбіць, / Раскапаць Перуна на паляне / Ці ў нетрах глыбокай Вяллі утапіць / Пасівелых стагоддзяў маўчанне…» [14, с. 108]. Па гэтай прычыне Вілля для аўтара – адвечная, старажытная: «Над адвечнай Віллёю-ракой, / Горад мой, ты сумуеш аб нечым…» [14, с. 110].

З. Губарава-Крупская, прадаўжаючы думку С. Паўлоўскага, сцвярджае, што Вілія яшчэ і вольная, свабодная, якую, як і нашых людзей, не змаглі скарыць шматлікія войны і нашэсці: «Як пры вольнай пры Віллі / Вілякі калісь жылі [3, с. 24].

І. Юшко, нібы падводзячы вынік усяму сказанаму, адным толькі словам узвялічвае раку: «Ля Віліі слаўнай, / На рэчцы Ільі…» [2, с. 96]. У гэтым слове змясціліся і прыгажосць, і гісторыя, і сучаснасць, і нават характар Віліі.

А характар у яе часам неспакойны, няўрымслівы, як у той змейкі, якая вывіваючыся хуценька прамільгне перад табой, бліснуўшы на сонцы срэбнай стужкай. Нездарма пра нашу раку яшчэ кажуць, што яна атрымала сваю назву ад таго, што не цячэ прама, а віляе. Таму і – Вілія.

Па гэтай прычыне, напэўна, і выкарыстаў такое параўнанне М. Кутас: «Там, дзе Вілія змейкаю / Атачыла бары, / Месца клічуць Вілейкаю / З дзён мінулых, старых…» [14, с. 34].

Калі з дапамогай эпітэтаў і параўнанняў мы бачым Вілію, захапляемся яе хараством, то метафары «вельмі лаканічна і разам з тым ёміста падаюць мастацкі вобраз, багаты па сэнсу» [9, с. 99].

Разнавіднасцю метафар з'яўляюцца адухаўленні і ўвасабленні. З дапамогай адухаўленняў рака нібы ажывае, паўстае перад намі нястомнай шчырай працаўніцай. Пра гэта піша Б. Мацюк: «Рэчка Вілія хвалі нястомна нясе…» [3, с. 57]. Або ў легендзе В. Кажуры «Сцяпан і Вельяна»: «Рэчку тую – у памяць Вельяны – / Людзі Віліяй сёння завуць. / Яе хвалі аб чыстым каханні / Скрозь стагоддзі паданні нясуць» [14; с. 30].

Калі ж паэты выкарыстоўваюць увасабленні, то гэта рака становіцца то гарэзлівай, як у вершы У. Цануніна: «Ціха Вілія хваляй казыча берагі» [8, с. 129]. То задуменна-пяшчотнай, калі вяртае дарослага ўжо чалавека ў гады яго маленства і юнацтва, абуджае самыя добрыя ўспаміны. Пра гэта гаворыць Б. Мякчыла: «Бераг юнацтва цалуе Вілля / Ціхай, пяшчотнаю хваляй…» [14, с. 68]. А яшчэ Вілія, несучы свае хвалі на даўгія кіламетры, сустракае на сваім шляху шматлікія ручайкі і рачулкі. І, як ветлівы і добразычлівы чалавек, не забывае прывітаць іх і нават пазнаёміцца: «Тут Нарачанка з Віліяй знаёмяцца, / І шчырых пацалункаў не злічыць. / Удалеч рэчкі-сёстры шпарка коцяцца, / І нельга, каб за імі не сачыць…» (Я. Машонскі) [16, с. 66].

З дапамогай паэтычных тропаў адлюстроўваецца ментальнасць сучасных вілейскіх аўтараў і разам з тым – своеасаблівасць іх літаратурнага почырку. Традыцыйна Вілія малюецца спакойнай, светлай, ціхаплыннай ракой. Аднак творцы бачаць яе і жартаўлівай, і гарэзліва-цікаўнай. Сярод названых мастацкіх сродкаў пераважаюць эпітэты і метафары (адухаўленні і ўвасабленні). Параўнанні выкарыстоўваюцца значна радзей.

Такім чынам, у творах сучасных літаратараў Вілейшчыны прадстаўлены шматгранны вобраз ракі Віліі: праз эпітэты, параўнанні, увасабленні адлюстроўваецца ментальнасць сучасных вілейскіх аўтараў і разам з тым – своеасаблівасць іх літаратурнага почырку: традыцыйна Вілія малюецца спакойнай, светлай, ціхаплыннай ракой, аднак творцы бачаць яе і жартаўлівай, і гарэзліва-цікаўнай.

Літаратура

1. Бяздоннае багацце: Легенды, паданні, сказы / Склад. А. І. Гурскі. – Мн. : Маст. літ., 1990. – 225 с.

2. Вілейскі звон: Вершы / Уклад. З. В. Губарава-Крупская. – Мінск : Радыёлаплюс, 2009. – 100 с.

3. Губарава-Крупская, З. В. Казкі-дарылкі для жэўжыка Кірылкі / З. В. Губарава-Крупская. – Мінск : Ковчег, 2012. – 56 с.

4. Губарава-Крупская, З. В. Краіна чароўных сноў / З. В. Губарава-Крупская. – Мінск : Беларускі кнігазбор, 2004. – 236 с.

5. Кажура В. В. І загучала слова... / В. В. Кажура. – Мн. : «Конкурс», 2016. – 208 с.

6. Кажура В. В. Маленькая азбука вялікай краіны / В. В. Кажура. – Мн. : «Пачатковая школа», 2018. – 36 с.

7. Кажура В. В., Кажура З. М. Рэха мінулых дзён / В. В. Кажура, З. М. Кажура. – Мн. : «Конкурс», 2018. – 128 с.

8. Край верасовы / Сост. С. В. Карпушин; ГУО «Минск. обл. ин-т развития образования». – Минск : МОИРО, 2011. – 128 с.

9. Лашутка, І. І. Край верасоў: Кн. Лірыкі / І. І. Лашутка. – Мн. : «Беларускі кнігазбор», 2000. – 112 с.

10. Лашутка, І. І. Свята дваіх: Вершы / І. І. Лашутка. – Мн. : Маст. літ., МП ІКА, 1992. – 61 с.

11. Лашутка, І. І. Святло Слова: Вершы / І. І. Лашутка. – Мн. : «Беларускі кнігазбор», 2003. – 84 с.

12. Любы край, дарагі: Зборнік вершаў і баек / Уклад. Зміцер Колас. – Мінск : Выдавец Зміцер Колас, 2009. – 96 с.

13. Мацюк Б. Ю. Самасць / Б. Ю. Мацюк. – Мн. : «Колорград», 2017. – 84 с.

14. Не перасохнуць звонкія крыніцы: Літаратурны альманах / З. Губарава-Крупская, Н. Далёкая, М. Пастарнак, Т. Пунінская, М. Томкавіч, У. Цанунін, Р. Шэрая. – Мінск : Ковчег, 2011. – 178 с.

15. Новік, Г. А. Барвовае лісце: Вершы / Г. А. Новік. – Вілейка : ЦРБ, 2005. – 84 с.

16. Новік, Г. А. Мая Вілейшчына: Выбранае / Г. А. Новік. – Мінск : Выдавецкая група «Нэссі», 1996. – 112 с.

17. Пад шэпат хваляў Віліі: Зборнік вершаў / Уклад. Ул. Сіўчыкаў; прадм. С. Законнікава. – Мінск : Радыёла-плюс, 2006. – 96 с.

18. Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Вілейскага раёна / Рэдкал.: Г. К. Кісялёў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БЕЛТА, 2003. – 704 с.

19. Пахоменко, А. Н. Вилия – река жизни / А. Н. Пахоменко. – Минск : «Орех», 2009. – 48 с.

20. Родная бацькоўская зямля: Літаратурна-мастацкі зборнік / Уклад. В. А. Колясава. – Мн. : «Беларускі кнігазбор», 2002. – 120 с.

21. Спатканне: Зборнік вершаў членаў літаратурнага аб'яднання «Майстэрства, фантазія, шчодрасць» пры Вілейскай гарадской цэнтральнай бібліятэцы / Уклад. Р. П. Соніч. – Вілейка : ЦРБ, 1994. – 100 с.

22. Цанунін У. Я. Пушчанскія галасы / У. Я. Цанунін – Мінск : Чатыры чвэрці, 2013. – 64 с.

23. Цанунін У. Я. «Зачараваная чаромха» / У. Я. Цанунін – Мінск : Чатыры чвэрці, 2015. – 86 с.

24. Цанунін У. Я. «У струменях часу» / У. Я. Цанунін – Мінск : Чатыры чвэрці, 2016. – 82 с.

25. Цанунін У. Я. Да вогнішча далёкага юнацтва / У. Я. Цанунін – Мінск : Чатыры чвэрці, 2017. – 48 с.

ДАСЛЕДАВАННЕ АРГАННАЙ КУЛЬТУРЫ ПАСТАЎШЧЫНЫ

Музычэнка Кацярына Сяргееўна,
Скрыпко Ларыса Андрэеўна,
вучаніцы
ДУА «Пастаўская гімназія»,
г. Паставы

Культура Беларусі багатая і шматаблічная ў розных сваіх праявах. Наша краіна мае грунтоўныя традыцыі і змястоўную спадчыну ў архітэктуры, літаратуры, фальклоры, народным мастацтве, танцах, адзенні і іншых напрамках. Адным з важных накірункаў развіцця культуры з'яўляецца музыка і звязаныя з ёй музычныя інструменты, выканальніцкае майстэрства, музычныя фестывалі, конкурсы. У гэтым шэрагу адметнае месца займаюць арганы і арганная культура.

«Кароль музычных інструментаў» – менавіта так называюць за велізарныя памеры, надзвычайны дыяпазон гучання і ўнікальнае багацце тэмбраў духавы арган. Музычны інструмент са шматвяковай гісторыяй, які перажыў перыяды шырокай папулярнасці і забыцця, служыў як для рэлігійных службаў, так і для свецкіх забаў. Унікальны арган і тым, што адносіцца ён да класу духавых інструментаў, але пры гэтым абсталяваны клавішамі. Асаблівасцю з'яўляецца і тое, што для ігры на ім выканаўца павінен віртуозна валодаць не толькі рукамі, але і нагамі.

На тэрыторыі Пастаўскага раёна ёсць арганы, якія выкарыстоўваюцца ў касцёльных службах каталіцкіх храмаў у Паставах, Лынтупах, Камаях, Лучаі, Дунілавічах, Варапаеве, Казлоўшчыне і Барэйках. Штогод увосень на Пастаўшчыне ладзяцца арганныя фестывалі. Аднак да цяперашняга часу арганы як музычныя інструменты ў нашым краі не вывучаліся, іх гісторыя не даследавалася, папулярызацыяй арганнай культуры амаль ніхто не займаўся. Так званыя фестывалі не маюць добрай рэкламы, бо праграмы звычайна абмяжоўваюцца выступленнямі 1–2 выканаўцаў. І гэта з'яўляецца значнай рэгіянальнай праблемай. Яе актуальнасць вызначаецца неабходнасцю пашырэння музычнай культуры сярод насельніцтва, улічваючы, што арганныя фестывалі плануецца ладзіць і надалей з магчымым пашырэннем іх статусу да рэспубліканскіх і, магчыма, міжнародных. Такая сітуацыя падштурхоўвае да збору грунтоўных звестак пра мясцовыя арганы і арганістаў, рэалізацыі шэрагу праектаў, якія паспрыяюць папулярызацыі арганнай культуры сярод мясцовага насельніцтва і турыстаў.

да караля інструментаў». На схему Пастаўскага раёна былі нанесены населеныя пункты, у якіх знаходзяцца касцёлы з арганамі. Гэта Лынтупы, Паставы, Камаі, Лучай. Паселішчы былі злучаны ніткай маршрута, у выніку чаго атрымалася турысцка-экскурсійнае кола. Патрапіць на маршрут можна з чатырох бакоў: з поўдня (Мінск, Маладзечна, Мядзел), з захаду (Вільнюс, Швянчёніс), усходу (Віцебск, Полацк, Глыбокае), з поўначы (Рыга, Даўгаўпілс, Браслаў). Паколькі на цяперашні час асноўны турысцкі паток на Пастаўшчыну ідзе з поўдня (Мінск), то і маршрут распрацоўваўся з улікам у першую чаргу гэтага накірунку. Ён можа выкарыстоўвацца з невялікай карэкцыяй і для іншых напрамкаў.

Намі распрацавана тэхналагічная карта маршрута, якая адлюстроўвае найбольш адметныя яго элементы.

Перспектывы далейшага даследавання праблемы бачуцца у больш дэталёвым вывучэнні арганаў і арганнай культуры на Пастаўшчыне, разумеючы, што інфармацыі аб арганах вельмі мала і гэта з'яўляецца сапраўднай праблемай. Праца можа прадстаўляць цікавасць для замежнікаў, якія прыехалі на экскурсію ці ж для тых, хто цікавіцца музыкай.

Перспектыўнае развіццё праекта заключаеца ў наступным: правесці паўторныя экспедыцыі ў Лынтупы, Камаі, Лучай для збору дадатковых звестак пра арганы; зрабіць якасны запіс гучання арганаў Пастаўшчыны ў выкананні мясцовых і вядомых у краіне арганістаў; укласці і выдаць музычны дыск «Гучаць арганы Пастаўшчыны»; разам з тэлекампаніяй «Паставы-ТБ» зняць дакументальны фільм пра арганы Пастаўшчыны; папулярызаваць турысцка-экскурсійны маршрут «Шлях да караля музыкі».

Літаратура

1. Арганы Беларусі // А. У. Бурдзялёў; А. М. Карлюкевіч, У. У. Андрыевіч. – Мінск : Выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2018. – С. 68–69; С. 204–205; С. 222–223; С. 308–309.

2. Быхавец, І. Лынтупы і наваколле. Гістарычны нарыс / І. Быхавец. – Паставы : Пастаўская ўзбуйнёная друкарня, 1993. – 84 с.

3. Драўніцкі, Я. Прафесар музыкі з Камай / Я. Драўніцкі. – Паставы : Сумежжа, 2008. – 24 с.

4. Зямчонак, І. Лучай. Гісторыя маёнтка, мястэчка і вёскі 1542–1998 / І. Зямчонак. – Паставы : «Сумежжа», 2004. – 67 с.

ДОКШИЦКИЙ ДЕТСКИЙ ДОМ. ИСТОРИЯ В ЛИЦАХ

Повелок Илья,
ученик
ГУО «Средняя школа № 2 г. Докшицы»,
г. Докшицы

Май 1945… Окончание войны…

Радость победы досталось дорогой ценой. Погибли миллионы, и десятки тысяч детей остались сиротами. Без семьи, без средств к существованию. Их ожидала улица, судьба беспризорников, а, возможно, малолетних преступников.

Этого нельзя было допустить, и государство взяло на себя решение этой проблемы. По всей стране открываются детские дома, в которых сироты получают возможность жить, учиться, осваивать азы рабочих профессий.

Многое уходит из памяти, предается забвению, но архивные документы позволяют с точностью воспроизвести то, что происходило на территории Докшицкого района в далекие времена. Фашистское нашествие в годы Великой Отечественной войны уничтожило много документальных свидетельств, поэтому в учреждении «Докшицкий районный архив» хранятся только документы послевоенной поры, которые мы использовали в рамках нашего исследования.

Великая Отечественная война оставила сиротами многих детей. На 01.12.1944 по республике официально насчитывалось 46000 (сорок шесть тысяч) сирот. К концу 1945 г. эта цифра возросла до 64000 (шестьдесят четырех тысяч) человек.

12.10.1943 СНК БССР и ЦК КП(б)Б принял постановление «Об устройстве детей, оставшихся без родителей». Согласно этому документу, организовывались специальные рейды с целью выявления беспризорников. На местах открывались детские дома-интернаты, устройством детей занимались руководители районо и директора детских домов [4, с. 56].

На 15.09.1945 в Беларуси открыты и работают 236 детских домов, в которых находятся более 24000 (двадцати четырех тысяч) воспитанников.

В 1944–1971 гг. в деревнях Новополье и Клинтенбург Докшицкого района был открыт Докшицкий детский дом.

30 июля 1944 г. на заседании исполнительного комитета Докшицкого районного Совета депутатов трудящихся было принято решение об открытии детского дома. Учитывая, что район сильно пострадал от немецко-фашистских захватчиков и много детей осталось без родителей, исполком решил:

открыть в районе Детский дом, отвести под него бывшее имение Новополье. На заседаниях исполкома Докшицкого районного Совета депутатов трудящихся неоднократно рассматривались вопросы о состоянии детского дома. В августе 1945 г. из Новополья он переведен в бывшее имение Контенбург (Клентенбург). В 1946 г. в детском доме было 130 воспитанников, в 1951 – 104 воспитанника.

Из личных дел воспитанников Докшицкого детского дома, хранящихся в государственном архиве в г. Докшицы, можно узнать многое из жизни детей, которых война оставила сиротами.

Дети поступали в Докшицкий детдом по путевкам Полоцкого областного отдела народного образования, Бегомльского районного отдела народного образования, решением других детских домов.

В графе анкеты «сведения о родителях» значится: погибли на фронте, убиты немцами, расстреляны за связь с партизанами, осуждены народным судом, пропали без вести, сведений о родителях не имеется, родственники привели в детдом из-за тяжелого материального положения и т.п. Грамотные дети самостоятельно описывали свой еще недолгий, но уже такой тяжелый жизненный путь: «отец мой погиб на фронте, мать пропала без вести», «пришла сама в детдом, т.к. не с кем жить».

В графе «место рождения» значится не только Докшицкий район, но и населенные пункты Полоцкого, Ушачского, Лепельского районов, а также города Ленинград, Смоленск. В графе национальность – «украинцы, русские, белорусы, татары и др.».

Это были дети 1932–1942 гг. рождения, которым необходимы были забота, обучение и воспитание.

В 1944 г. в штате Докшицкого детского дома были директор, бухгалтер, одна воспитательница, ночная няня, завхоз, повар, прачка, уборщица, сторож. Изначально директором детского дома была назначена Штеер Надежда Васильевна, затем Редькин Константин Иванович. В 1946 г. появилась должность пионервожатой.

Дисциплина среди педагогического и обслуживающего персонала была строгой. И для этого были основания. Так, в приказе Министерства просвещения БССР от 14.06.1948 № 142 указывалось на то, что в детдомах республики участились случаи чрезвычайных происшествий (побеги, увечья и смертность детей).

Дежурный воспитатель обязан был отвечать за порядок в детдоме, производить пробу обеда.

Первоочередное место в жизни детей занимала учеба.

Дети обучались не только школьным предметам, но и некоторым профессиональным навыкам. В детском доме были организованы швейная

1953 г. В Книге движения воспитанников за 1948–1953 гг. записано, что она убыла на учебу в ФЗУ г. Минска.

Докшицкий детский дом стал для его воспитанников необходимой опорой, а его сотрудники заменили детям, оставшимся без родителей, семью. Они сумели согреть детские души, воспитать трудолюбие, взаимовыручку, привить необходимые жизненные навыки, научили дружить.

Литература

1. Приказ № 43 по Докшицкому детскому дому от 15 декабря 1946 г. об исключении воспитанников в связи с убытием к найденным родителям.

2. Приказ № 1 по Докшицкому детскому дому от 1 января 1947 г. об о премировании за отличную учебу и дисциплину перечисленных воспитанников детского дома.

3. Приказ № 1 по Докшицкому детскому дому от 19 декабря 1946 г. об исключении воспитанников в связи с убытием на учебу.

4. Журнал «Беларуская думка», 2018. – № 1.

ПАСЁЛАК ПЕРАМОГА – ФАРПОСТ ГОМЕЛЯ

Петрыкава Карына,
вучаніца
ДУА «Сярэдняя школа № 31 г. Гомеля»,
г. Гомель

У кожнага чалавека ёсць малая радзіма. Месца, дзе ён нарадзіўся, дзе жылі яго продкі, дзе яго карані. У аднаго гэта вялізны горад, у другога – невялікі пасёлак, у трэцяга – маленькая вёсачка. Якім бы ні было гэтае месца, чалавек надоўга, калі не назаўсёды, прывязваецца да яго душой і целам, у пэўнай ступені атаясамлівае сябе з ім. Для таго, хто там нарадзіўся, гэта самае самае любімае і самае неабсяжнае месца на зямлі. Гэтую думку цудоўна пацвярджае верш вядомага паэта Васіля Жуковіча:

Малая радзіма... Правал паміж слоў,
Хоць нехта ў іх сплаў і паверыў;
Назваў нехта раптам святыню малой,
Аднёс яе ў шэраг памераў.
Існуе малы пералесак, лясок
І рэчка малая і поле...
Куток, дзе ступіў ты найпершы свой крок,
Малым не бывае ніколі!

Існуе малая трава і лаза,
Крыніцы вузенькае ложа.
Куток, дзе ты першае слова сказаў.
Малым называцца не можа.
Радзіма... У ёй да сканання вякоў
Прастору душа набывае.
Магчыма, бывае малая любоў,
Радзімы малой не бывае.

Я таксама нарадзілася і жыву ў невялікім пасёлку, гісторыю якога хачу расказаць.

У 2010 годзе, напярэдадні чарговага Дня Перамогі, 8 мая газета «Гомельская праўда» размясціла вялікі артыкул, прысвечаны пасёлку Перамога Гомельскага раёна Гомельскай вобласці. Гісторыя мястэчка, жыццё і лёс простых людзей, прыкметы сучаснага жыцця – усё гэта адлюстравана аўтарамі артыкула. Яны назвываюць Перамогу фарпостам, ахоўнікам горада.

Старажылаў пасёлка, якія памятаюць яго гісторыю і маглі б расказаць пра яго мінулае, становіцца ўсё менш. Таму вельмі важна скласці хаця б невялічкі гістарычны экскурс для знаёмства цяперашніх жыхароў з лёсам роднага мясэчка.

Пасёлак Перамога размешчаны за 1 км ад Гомеля, ва ўсходнім накірунку ад абласнога цэнтра па ходу аўтадарогі Гомель – Бранск на левым беразе ракі Іпуць. Планіроўка складаецца з паралельных прамалінейных вуліц, забудова пераважна сядзібнага тыпу. Як населены пункт, заснаваны наш пасёлак быў у Першую сусветную вайну (пачатак XX ст.). Вакол медыцынскіх складоў размяшчаўся тады армейскі полк. Вось ваеннаслужачыя, ажаніўшыся з мясцовымі прыгажунямі, і асядалі тут. У 1931 годзе жыхары пасёлка ўступілі ў калгас. Найбольш актыўная забудова тэрыторыі вялася пасля Вялікай Айчыннай вайны. Зараз больш чым 100-гадовы пасёлак мае 488 двароў, жыве каля 1423 жыхараў, з іх – 265 пенсіянераў (меней 20%). Як бачна, пасёлак малады па сваім дэмаграфічным складзе.

Як месца, цікавае для беларускіх археолагаў і краязнаўцаў, тэрыторыя пасёлка вядома тым, што паблізу (а можа, і непасрэдна на ёй?), недалёка ад вёскі Раманавічы, былі знойдзены стаянкі паляўнічых на аленя ўзростам 12 тыс. гадоў, прылады працы з крэмнію ўзростам звыш 7 тыс. гадоў, першыя доўгатэрміновыя паселішчы першабытнага чалавека ўзростам 4–5 тыс. гадоў. Відавочна, чалавека здаўна цягнулі да сябе пакрытыя лесам узгоркі ніжэй вусця Іпуці. На жаль, ні мясцовыя жыхары, ні друкаваныя крыніцы не дапамаглі даць адказ на пытанне, як узнікла назва пасёлка – Перамога. Таму можна толькі меркаваць, што яна нейкім чынам звязана з падзеямі Першай сусветнай вайны.

Для многіх людзей, як і для мяне, дзіцячыя гады звязаны з малавядомымі і малавывучанымі населенымі пунктамі ці раёнамі. А гісторыя кожнага, няхай невялікага, пасялення заўсёды багатая на факты. Гісторыя кожнага маленькага куточка цікавая сваімі, няхай і малымі, але значнымі падзеямі ў межах краіны.

Даведацца і зразумець, як тут жылі людзі да цябе, чым яны займаліся, у якіх умовах працавалі, да чаго імкнуліся – заўсёды карысны, цікавы і выхаваўчы занятак. Даследванне гісторыі майго пасёлка мяне зацікавіла, і я вырашыла працягнуць яго. Наступная мая праца будзе прысвечана гісторыі ўзнікнення назвы майго роднага пасёлка – Перамога.

Літаратура

1. Гарады і вёскі Беларусі: Энцыклапедыя. Т. 1, кн. 1. Гомельская вобласць. Мн. : БелЭн, 2004. 632 с.

2. «За минуту до Победы», артыкул Т. Кручэнка, газета «Гомельская праўда» ад 08.05.2010.

3. Рогалев А. Ф. «От Гомиюка до Гомеля : Городская старина в фактах, именах, лицах». Барк, 2006.

4. http://ru.wikipedia.org/wiki/Победа_(Гомельский_район).

5. http://gomeltrans.net/gomel/history/.

КАРТА ВІЛЕЙСКАГА РАЁНА РАСКАЗВАЕ... (ЯК УЗНІКЛІ НАЗВЫ ВЁСАК)

Прохарава Ангеліна,
вучаніца
ДУА «Пачатковая школа № 6 г. Вілейкі»,
г. Вілейка

Мы ведаем, што Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь Аляксандра Рыгоравіча Лукашэнкі 2018 год быў аб'яўлены Годам малой радзімы. Для некага малая радзіма – гэта родныя вёска, горад, для кагосьці – кавалачак дзікай прыроды. Я так сама люблю сваю Радзіму і хачу больш ведаць пра яе. Мая прабабуля Насця жыве ў вёсцы Карпавічы. Мы часта ездзім да яе, каб дапамагчы. І таму я добра ведаю гэту вёску.

Дзядуля кажа, што з Вілейкі да Карпавіч 48 кіламетраў і дарога да гэтай вёскі вядзе праз лес. Едучы па гэтай дарозе мы сустракаем шмат указальнікаў з назвамі вёсак. А назвы розныя і вельмі цікавыя. У іх упамінаюцца і дрэвы, і звяры, і птушкі.

Я ўжо ведаю, адкуль з'явілася назва вёскі Карпавічы. А чаму іншыя вёскі маюць такія назвы? Як яны ўзніклі? І чаму некаторыя назвы паўтараюцца або вельмі падобныя? Так з'явілася тэма маёй даследчай работы «Карта Вілейскага раёна расказвае... (як узніклі назвы вёсак)».

Каб знайсці патрэбны матэрыял, мы карысталіся кнігамі «Памяць. Вілейскі раён», «Кароткім тапанімічным слоўнікам Беларусі» В. Жучкевіча, картай Вілейскага раёна. З іх мы даведаліся, што сёння ў Вілейскім раёне 407 населеных пунктаў.

Але нас цікавілі толькі тыя, у назвах якіх упаміналіся пароды дрэў, кустарнікаў, словы «лес», «бор» «луг». Я налічыла 55 такіх назваў і размеркавала іх на дзве групы, каб растлумачыць, чаму з'явіліся гэтыя назвы і чаму людзі выбіралі пэўныя мясціны для жыцця [3].

Вілейскі раён багаты лясамі, таму найбольшая колькасць назваў і звязана са словамі «лес», «бор», «луг». Іх 14: Залессе, Ляскі, Лясная; Баравая, Баравыя, Бараўцы, Баркі, Барок, Боркі, Забар'е, Забор'е, Задні бор, Сухі бор; Гай.

Назвы гавораць пра тое, што спачатку людзі сяліліся ў лесе або за лесам, таму што ў лесе было многа звяроў, птушак, грыбоў, ягад, якія ішлі ў ежу. З дрэва ў лесе чалавек будаваў жыллё. А таксама мог лёгка развесці вогнішча, каб сагрэцца і згатаваць ежу. Са звярыных скур можна было пашыць вопратку. А яшчэ ў лесе чалавек мог схавацца ад ворага або ўкрыцца ад небяспекі. Мы ведаем, што бор – гэта сасновы лес, а гай – лісцёвы. Людзі сяліліся і там. Але на карце Вілейскага раёна толькі адна вёска мае назву Гай.

У лесе людзі жылі і на адкрытых месцах, палянах, пакрытых кустарнікамі, мохам. Так узніклі назвы Малінаўка; Берасніха, Верасы; Замошша.

Іншыя выбіралі бязлесныя мясціны, лугі, дзе было многа травы. На гэтых месцах людзі разводзілі жывёлу, апрацоўвалі зямлю пад збожжа. Таму і з'явіліся вёскі Лугавыя, Лугі; Мурожышча, Располле.

Вось і атрымліваецца, што чалавек спецыяльна выбіраў для жыцця пэўныя месцы, а від гэтага месца з часам станавіўся назвай населенага пункта. Пра гэта ў народзе існуе апавяданне «Палешукі і палевікі».

Чалавек даўно заўважыў, што дрэвы дапамагаюць і могуць нават лячыць.

Людзі лічылі, што дуб дае сілу, таму і сяліліся ў дубровах. Так з'явіліся вёскі Дубавое, Дубішча, Дубраўка, Новадубава, Старадубава.

Пра бярозу, асіну і лазу людзі казалі, што яны адганяюць злых духаў. Таму на карце Вілейскага раёна ёсць вёскі Бярозава, Падбярэззе, Асінаўка, Залазоўе, Лазавец, Лазавік, Лазова, Лазоўка. А на старыя лозы адсылалі людскія хваробы.

Мы сёння ведаем, што сасна – вечназялёнае дрэва. Таму людзі і лічылі, што гэта дрэва павінна даваць даўгалецце і бессмяротнасць. Гэтак узніклі назвы Сасноўшчына, Сосенка.

Вольху з даўніх часоў лічаць чароўным дрэвам. Шмат хто звяртаўся да яе з якімі-небудзь просьбамі. Таму ўзніклі назвы вёсак Альхоўка, Альшанка, Альшынка, Альшэўцы (Альшвічы), Вольшына.

Вяз дае сілу тым, хто змагаецца да канца і не здаецца (Вязавец, Вязаўшчына).

Елка – дрэва, якое сімвалізуе вечнае жыццё, зберагае дом ад навальніцы. Таму ў нашым раёне ёсць вёскі Ельня, Заельнікі, Яловае.

Назвы вёсак Падклённе, Чаромушкі, Ясянёўка таксама звязаны з назвамі дрэў.

Вось і атрымліваецца, што для жыцця людзі выбіралі месцы, дзе раслі тыя дрэвы, якія дапамагалі чалавеку.

Мне было цікава даведацца, ці ёсць адрозненні ў тым, што расказваюць пра назвы вучоныя і мясцовыя жыхары.

Аказалася, што паходжанне назваў вёсак у даследаваннях вучоных і паведамленнях мясцовага насельніцтва часта супадае. Напрыклад, Серка Валерый расказваў, што вёска Забор'е знаходзілася за борам. Таму яе так і назвалі. Тое самае паведаміў Савін Міхаіл пра вёску Забар'е.

А вучоны Васіль Жучкевіч піша, што «Забар'е, Забор'е – месца за борам. Назвы з асновай б о р шырока распаўсюджаны ў Беларусі» [1, с. 51].

Але ёсць і адрозненні. Пра назву вёскі Сліпкі Вадзім Жучкевіч кажа, што яна ўзнікла ад назвы пароды дрэва ліпа [1, с. 219]. А ў народзе думаюць інакш.

Сліпкі
(З ліпкі, Зліпкі)
Каля хаты – хата,
Каля тыну – тын:
Хто жыў небагата –
Тут сям'ю сяліў.
Зліпліся будынкі
У адзін, як ёсць.
«Гляньце, вёска Зліпкі,» –
Пасмяяўся хтось.
«Будзе вёска Зліпкі, –
Ветрам паплыло, –
І пачнецца з ліпкі
Новае сяло».
Можа, хтосьці жартам
Гэта гаварыў –
Толькі так назвалі
Вёску жыхары [2, с. 36].

Адрозненні мы знайшлі і пра вёску Чаромушкі. У народзе кажуць, что назва ўтварылася ах кустоў чаромхі, якіх там было шмат. А вучоны Жучкевіч тлумачыць інакш: пасля будоўлі у Маскве мікрараёна Чаромушкі так сталі называць месцы хуткай будоўлі [1, с. 374].

Такім чынам, можна зрабіць выснову:

– чалавек спецыяльна выбіраў месцы, дзе былі лепшыя ўмовы для жыцця, а від гэтага месца з часам станавіўся назвай населенага пункта;

– для жыцця людзі часта выбіралі месцы, дзе раслі пэўныя дрэвы, якія дапамагалі чалавеку, у сілу якіх чалавек верыў;

– і вучоныя, і мясцовыя жыхары аднолькава тлумачаць паходжанне назваў, але ёсць невялікія адрозненні;

– вёскі, у назвах якіх упамінаюцца пароды дрэў, кустарнікаў, словы «лес», «бор» «луг», размешчаны па ўсёй тэрыторыі раёна і знаходзяцца далёка адна ад адной, бо прыродныя ўмовы прыблізна аднолькавыя.

Літаратура

1. Жучкевич, В. А. Краткий топонимический словарь Белоруссии / В. А. Жучкевич. – Минск : БГУ, 1974. – 448 с.

2. Кажура, В. В. Гэта ўсё – Радзіма наша: зборнік вершаў Віктар Кажура, Бажэна Мацюк. – Мінск : Беларус. асац. «Конкурс», 2013 – 136 с.

3. Памяць: гіст.-дакум. хроніка Вілейскага раёна / рэдкал.: Г. К. Кісялёў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БЕЛТА, 2003. – 704 с.

ПУТЕШЕСТВИЕ ДИЛЕТАНТА

Рогач Татьяна,
ученица
ГУО «Средняя школа № 5 г. Вилейки»,
г. Вилейка

Скажите, пожалуйста, а вы любите путешествовать? Я хочу предложить вам совершить экскурсию по окрестностям Вилейки. А отправимся мы с вами на велосипедах.

Вилейский край имеет богатую и славную историю, уникальное культурное наследие. Видеть великое в малом должен научиться каждый из нас: знать историю своей семьи, своей улицы, своего города, своей страны.

Чтобы гордиться своей землей, необязательно жить среди знаменитых замков или в окружении пирамид. Природа щедро одарила нашу Вилейщину своими богатствами – лесами, полями, лугами, реками и озерами. Но есть

еще одна особенность этих пейзажей – камни. Большие валуны, мегалиты – тоже тайна. Чем могут привлечь внимание какие-то камни? Но ведь восхищаемся же мы незамысловатой архитектурой всемирно известного Стоунхенджа.

Актуальность данной работы заключается в разработке маршрута по изучению культурного наследия своей малой родины. Новизна ее в том, что впервые разработан экскурсионный маршрут Вилейка – аг. Куренец – д. Дядичи – аг. Любань – Вилейка.

При прохождении маршрута были использованы различные формы культурно-массовых мероприятий: встречи с жителями, беседы, фотографирование исторических памятников.

Итак, мы отправляемся. Наше путешествие начинается с Вилейского железнодорожного вокзала, который считается одним из самых старых зданий города. Его построили в 1906 г.

Железнодорожную станцию в уездном городе Вилейка Виленской губернии открывали торжественно 1 января 1907 г. В этот день паровоз с несколькими вагонами дал гудок и остановился на станции Вилейка. Вдоль путей было множество людей, дети облепили деревья, а впереди всех стояло уездное начальство. На торжестве играл духовой оркестр, а в Святомариинской и Святогеоргиевской церквях состоялись праздничные молебны. Все с большим нетерпением ожидали первый пассажирский поезд. Постояв несколько минут, он тронулся в направлении Молодечно до польской станции Седлец. В прошлом году началась реконструкция вокзала. Здесь планируется оборудовать пандусы, обновить в современном стиле дизайн зала ожидания, при этом полностью сохранив исторический облик здания. Во время работ на мансардном этаже вокзала нашли множество интересных вещей. Строители сразу позвонили в краеведческий музей и передали все в его фонды.

Наша следующая остановка – Вилейские районные электрические сети. На здании этой организации установлена памятная табличка в честь Анатолия Валентиновича Рогача. Он сочетал производственную и депутатскую деятельность с краеведческой, является одним из самых авторитетных исследователей жизни и творчества наших земляков: Адама Гуриновича, Игнатия Ходько, Эдварда Желиговского. Анатолий Рогач первым на Вилейщине и одним из первых в Беларуси обратил внимание на биографию автора первой украинской Конституции, уроженца Косуты Пилипа Орлика.

6 мая 1994 г. Игорь Михайлович Шалухо получил благословение митрополита Филарета на строительство в Вилейке православного храма.

Новый храм назван в честь святителя Тихона, Патриарха Всероссийского, пострадавшего за веру в 20-е гг. XX в. Проект церкви выполнил архитектор Михаил Иосифович Лукьянчик. Первоначально храм проектировался

как малый: небольшая крестильня – элемент храмового комплекса, строительство которого планировалось осуществить позднее.

Строительство храма велось с 1994-го по 1997 г. Церковь небольшая по размерам, высотой 21 м. Храм освящен в день памяти святителя Тихона 9 октября 1997 г.

Архитектура здания решена в византийском стиле. Тип храма – крестово-купольный. В плане церковь представляет собой фигуру креста – главного символа христианства, в центре – круглый высокий «барабан», увенчанный шлемовидным куполом.

Мемориал «Памяти исчезнувших деревень» – первый и единственный в Беларуси, посвященный населенным пунктам Вилейского района, которых не стало с 1939-го по 2009 г.

Он находится в очень живописном месте, на опушке леса. Символическая тропинка ведет по символической деревенской улице, где установлены огромные валуны с названиями сел и деревень, исчезнувших с лица земли во время Великой Отечественной войны.

Открылся мемориальный комплекс 30 июня 2009 г. Он состоит из именных валунов, посвященных 13 сельским Советам Вилейского района, г. Вилейке.

Мы приехали в агрогородок Куренец. Храм в Куренце на сегодняшний день – самый большой православный храм в Вилейском районе: его высота до креста составляет 37 м, высота внутри храма до потолка купола – 16 м.

Кроме церкви, в Куренце имеется еще несколько интересных объектов. Среди них особого внимания заслуживают: современное здание костела Непорочного Зачатия Девы Марии; несколько строений возведенных на рубеже XIX и XX вв., которые могут быть отнесены к рядовой исторической застройке; небольшой мемориал, посвященный событиям Второй мировой войны.

А вот в центре агрогородка Куренец установлен полутораметровый желтый самовар, – пожалуй, единственный в стране, из которого пьют только холодную воду.

Местные жители рассказали, что идея украсить обычную питьевую колонку принадлежит одному из местных жителей – Валерию Николаевичу Чернику. Теперь у агрогородка есть своя изюминка, возле которой можно не только сфотографироваться, но и набрать воды.

Валун «Гомсин камень Куренецкий» – большой валун возле д. Куренец Вилейского района. Крупнейший ледниковый валун Вилейщины, геологический памятник природы республиканского значения.

Камень очень большой, а когда-то был еще больше, пока в начале XX в. его частично не взорвали, после чего от него отвалились пять крупных ку-

сков. Гомсин камень относят к той группе культовых камней, которые в белорусской мифологии имеют названия камни-портные, или камни-сапожники. В таких камнях по легенде живут или черти, или змеи, или абстрактные сапожники-портные, которые очень ревностно и за небольшую плату шьют или одежду, или сапоги.

На северной окраине д. Дядичи на пашне находится глыба красно-бурого гранита, длина видимой части которой равна 4 м, высота – 1,5 м, вес – 24 т.

Любань. Местные жители свою деревню называют не Лю́бань, а Любáнь. Оказывается, раньше деревня называлась вовсе и не Любань, а Юховичи – потому что стояла как раз на краю большой Юховичской пущи.

Впервые Юховичи в летописях упоминаются в 1536 г. В это время здесь жили около сотни человек, семнадцать дымов – семнадцать хозяйств. Деревня эта принадлежала Великому князю. А жители за это платили налоги. Ну, какие налоги – курицу, гуся, вязанку грибов, мед отдавали.

Иван Любанский был родом из древнего шляхетского рода герба «Гримала», из польского г. Любань, оттуда и фамилия. И был он человек весьма целеустремленный: уже в двадцать лет был штатским военным комиссаром. А позже, в Минске, стал судьей Палаты повета по выбору депутатов. А позже – старшиной Минской криминальной палаты.

На окраине Любани, возле кладбища, стоит каменный крест. Кто его вытесал, никто сейчас точно рассказать не может, но говорят, относится он к IX в. А это значит, что уже тогда здесь жили люди и уже тогда они были христианами.

Экскурсии по родному краю – это сочетание краеведения с путешествием, что делает такой вид отдыха интересным для школьников, способствует органическому единству образовательного, воспитательного и оздоровительного процессов и одновременно оказывает влияние на интеллектуальную, эмоциональную и волевую сферу личности учащихся.

Человека делают счастливым три вещи: любовь, интересная работа и возможность путешествовать. Еще Святой Августин сказал, что мир – это книга. И кто не путешествовал по нему – прочитал в ней только одну страницу. В каждом уголке земли есть своя боль и красота, а значит, поэзия, своя неповторимость и печаль. Любовь к родному краю, родной культуре, к родному селу или городу, к родной речи начинается с малого – с любви к своей семье, к своему жилищу.

Литература

1. Вилейский край. Путеводитель / ГУ «Вилейский краеведческий музей». «Студыя R2» – Вилейка: 2016.

2. Ганчар, С. Гарадскі пантэон правадыроў // Шлях Перамогі. – 2016, № 65.

3. Ганчар, С. Гісторыя чыгункі праз Вілейку // Шлях перамогі. – 2017, № 1.
4. Дучыц, Л., Клічковіч, І. Язычніцтва. – Мінск, 2014.
5. Культурны ландшафт Вілейшчыны : матэрыялы вілейс. рэгіян. навук.-практ. канф., Вілейка, 26–27 ліп. 2003 г. / Этнагіст. цэнтр «Явар»; Рэдкал.: Тучыц, Л. У. і інш. / Мінск, 2004.
6. Ненадавец, А. М. Святло таямнічага вогнішча. – Мінск, 1993.
7. Памёр Анатоль Рогач // Рэгіянальная газета. – 2010, № 10.
8. Памяць. Вілейскі раён / Уклад. Коласава, В. / Мінск, 2003
9. Художественные сокровища Вилейского края / Вилейский районный исполнительный комитет; автор-составитель С. Г. Чеботарь ; фото: С. И. Глоба и др. / Минск, 2008.

МОЙ КЛЕЦК – РОДНАЯ СТОРОНА: РЕАЛИЗАЦИЯ ТУРИСТСКО-ЭКСКУРСИОННОГО ПРОЕКТА «АД ВЕКУ ДА ВЕКУ»

Соколовская Ангелина,
ученица
ГУО «Клецкая средняя школа № 2»,
г. Клецк

В нашем учреждении образования «Клецкая средняя школа № 2» Минской области реализуется туристско-экскурсионный проект «Ад веку да веку», основным направлением которого является организация пеших экскурсий по родному городу.

Девизом нашего проекта «Ад веку да веку» являются слова белорусского писателя Владимира Короткевича: «Любіце гэтую сваю святую зямлю аддана і да канца. Іншай вам не дадзена, ды й не патрэбна».

Основное направление нашей деятельности – организация пеших экскурсий по родному городу

Наши целевые ориентиры:

– развивать интерес к истории города, его традиций, памятников архитектуры, достопримечательностей;

– способствовать формированию чувства уважения, гордости за любимый город;

– содействовать творческой реализации личности.

Экскурсоводами являются учащиеся старших классов. Мы сами заинтересовались и с удовольствием откликнулись на предложение изучить маршруты и провести экскурсии даже во время летних каникул. Подготов-

зяйство». Ранее здесь располагался военный госпиталь. Экскурсоводы подробно излагают «биографию» сооружения, в которой немало увлекательных фактов. К примеру, после Великой Отечественной войны в здании находилась единственная на то время школа.

Кульминационным пунктом познавательной экскурсии стало место, где в далекие времена красовался Клецкий замок. Ребята помогают экскурсантам погрузиться в XVI в. с помощью уникальных изображений и рассказа. В завершение экскурсии ребята-экскурсоводы читают стихи местных поэтов о любви к родному краю.

Виртуальная экскурсия носит название «Современные святыни Клецка».

Из-за отдаленности объектов друг от друга она проводится именно таким образом. Здесь мы подробно можем узнать историю и сегодняшнее состояние Покровской и Свято-Воскресенской церквей, фарного костела (он же костел Святой Троицы), иешивы, молитвенного дома мусульман.

Отмечу, что в текст экскурсий включены стихи наших местных поэтов – Александра Жуковского, Ольги Лобажевич, Лилии Мелешко, Юрия Эверта. Информация для экскурсантов подается не сухими цифрами и фактами, а художественно-документальным повествованием. Все это придает словам юных экскурсоводов особую проникновенность.

На протяжении реализации проекта мы проводим экскурсии для учащихся нашей школы и школ района. Мы выступали с виртуальной экскурсией на отчетно-выборной профсоюзной конференции учителей района, на районном мероприятии «Крылья ангела», «Лидер», на районном празднике «Встреча поколений» и других районных мероприятиях. Материалы наших экскурсий мы используем в различных конкурсах туристско-экскурсионного и краеведческого направления.

Наш город красив в любое время года. Его лишь надо знать, чувствовать, любить. Узнать его поближе и еще больше полюбить помогает реализуемый в учреждении образования туристско-экскурсионный проект «Ад веку да веку».

Мой родны Клёцк, ты мне заўсёды быў
Крыніцай думак, мараў і жаданняў.
Заўсёды ты мне ветліва дарыў
Цяпло сустрэч і радасці спатканняў.
Мяне не вабяць пышныя сталіцы.
Я не зайздрошчу прыгажосці іх нічуць,
Дазволь табе, мой родны горад, пакланіцца,
На вернасць вечную ўрачыста прысягнуць.

Литература

1. Архивные материалы фонда ГУ «Музей истории Клетчины».
2. Архив газеты «Да новых перамог».
3. Бушенко, А. Клецк / А. Бушенко. – Минск, 1986.
4. Емельянов, Б. В. Экскурсоведение / Б. В. Емельянов. – М., Советский спорт, 2007.
5. Интернет-ресурсы.
6. Кусянкоў, М. С. Памяць / М. С. Кусянкоў. – Мінск : Маст. літ., 1999.
7. Позднеков, В. С. Материальная и духовная культура белорусского феодального города / В. С. Позднеков. – Минск, 2008.
8. Сайт dkmf.by/музей.
9. Чаропка, В. Клецк. Повязь часоў… / В. Чаропка // Беларускі гістарычны часопіс, 1998.
10. Черный, Д. Клецк / Д. Черный. – Минск, 1986.

ИСТОРИЯ ЛУНИНЕТЧИНЫ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ПАМЯТНИКАХ И НАХОДКАХ

Скрибка Егор,
ученик
ГУО «Средняя школа № 2 г. Лунинца»,
г. Лунинец

Заселение человеком территории Беларуси относится к каменному веку. Огромный период истории был бесписьменным, и свидетельством древнейшей истории людей являются археологические памятники, которые подвержены разрушению со стороны природы и человека. В настоящее время одной из самых важных задач является сохранение веками сложившихся природно-археологических ландшафтов.

Приступив к исследованию, мы изучили научно-популярную литературу, познакомились с материалами Лунинецкого краеведческого музея, Музея Белорусского Полесья в г. Пинске, побывали на местах стоянок и городищ, изучили их паспорта и провели натурное обследование, связались с Институтом истории Национальной академии наук Беларуси.

Нам стало известно следующее: всего в Беларуси было 5 оледенений, которые оказали влияние на формирование географического рельефа нашей страны. Самым мощным было третье, днепровское оледенение, когда ледник покрывал всю территорию Беларуси. После его таяния по всей Беларуси потекли могучие ледниковые реки. Волынская возвышенность и горы Карпаты не пустили сток воды на юг. Она остановилась перед ними, обра-

произошло значительно позже, чем были обнаружены первые стоянки людей на территории современной Беларуси; первый человек поселился на территории нашего района в эпоху мезолита;

– археологические исследования Лунинецкого района начались еще в 30 гг., то есть когда эта территория входила в состав Польши. Практически все находки были отправлены в Варшавский и Львовский музеи истории, где находятся по настоящее время;

– наиболее интенсивно велись археологические исследования на территории нашего района в 80-е гг. прошлого века. Исследовательские работы в д. Кожан-Городок, в урочище Гарбарова Гора проводили в 1964 г. Г. В. Штыхов, продолжили в 1980 г. Т. С. Скрипченко, в 1981 г. – профессор археологии М. Ф. Гурин; археологическая экспедиция под руководством археолога В. Ф. Исаенко исследовала стоянку каменного века в д. Лахва;

– на сегодняшний день Лунинецкий район можно назвать одним из слабо исследованных в археологическом плане, так как в середине 80-х гг. археологические исследования прекратились и не проводятся по настоящее время;

– из-за относительно слабой археолого-разведочной работы значительная часть археологических памятников не изучалась; большинство из них находятся в разрушенном или полуразрушенном состоянии;

– практически все материалы исследования и археологические находки хранятся в Институте истории НАН Беларуси, в Варшавском и Львовском музеях истории; в Лунинецком краеведческом музее хранятся только случайные археологические находки.

Литература

1. Памяць. Лунінецкі раён / Т. В. Конопацкая. – Мн. : Беларусь, 1995.

2. Археалогія Беларусі, т. 1. – Мн. : Беларуская навука, 1990.

3. Археалогія Беларусі, т. 2. – Мн. : Беларуская навука, 1990.

4. Археология и нумизматика. – Мн. : Беларуская наука, 1994.

5. Археологические памятники Белоруссии. Железный век / Л. Д. Поболь. – Мн. : Наука и техника, 1983.

6. Свод памятников истории и культуры Белоруссии. Брестская область. – Мн. : Белорусская советская энциклопедия имени Петруся Бровки, 1990.

7. Кажан-Гарадок 500-гадовы. Гістарычныя даследванні / В. Тумилович. – Лунінец, 2005.

8. Ад Цны да Случы / С. Нефидович. – Лунинец, 2010.

9. Колосов, Л. Солнечный камень // Лунінецкія навіны. 1 апреля 1997.

10. https://libcat.ru/ nauka…istoriya…gerodot-melpomena, 03.11.19.

ВОПЫТ ПРАВЯДЗЕННЯ КРАЯЗНАЎЧАГА ДАСЛЕДВАННЯ НА ПРЫКЛАДЗЕ ВЫВУЧЭННЯ ГІСТОРЫІ НЁМАНСКАЙ ВУЗКАКАЛЕЙНАЙ ЧЫГУНКІ

Стасевіч Алёна,
вучаніца
ДУА «Нёманская сярэдняя школа імя І. Д. Гурскага»,
аг. Магільна, Уздзенскі раён, Мінская вобласць

У мінулым годзе разам з аднакласнікамі і настаўнікамі я пайшла ў аднадзённы паход ва ўрочышча Апілкі, якое знаходзіцца недалёка ад вёскі Магільна. Гэта месца адпачынку мы выбралі таму, бо даведаліся, што ў пачатку XX ст. менавіта тут працаваў лесапільны завод (адкуль і пайшла назва Апілкі). Акрамя гэтага, ад лесапільнага завода была пракладзена вузкакалейная дарога да асноўнай чыгункі Масква–Брэст. Гэта інфармацыя мяне асабіста вельмі здзівіла і адначасова зацікавіла. Я вырашыла знайсці дадатковыя звесткі пра вузкакалейку, лесапільны завод і пра людзей, якія там жылі і працавалі.

Лесапільны завод ва ўрочышчы Апілкі

Успаміны Дземідовіч Ірыны Іосіфаўны і Пукача Палікарпа Пятровіча, а таксама кніга У. М. Кісялёва «Пуцявінамі Наднямоння» дазволілі больш яскрава ўявіць тыя часы, калі на Уздзеншчыне працавала чыгунка. Акрамя таго, быў складзены спіс рабочых, якія працавалі на лесазаводзе і вузкакалейцы ў міжваенны перыяд.

«Нёманская ветка». Так яе называлі мясцовыя жыхары. Вузкакалейная чыгуначная дарога, якая была пракладзена пасля Першай сусветнай вайны з лесасклада насупраць вёскі Магільна да чыгункі Масква–Брэст. (Слова «нёманская» ўзята ў двухкоссе, бо такой афіцыйнай назвы чыгунка не мела).

Лес розных памераў і прызначэння сюды сплаўлялі па Выні, Тур'і, Неманцу, Усе, Лошы. На лесаскладзе ён бракаваўся замежнымі пакупнікамі і пры неабходнасці праходзіў першапачатковую апрацоўку, пасля вывозіўся на чыгунку. Акрамя Германіі, лес адпраўляўся ў Гродна, Коўна, Кёнігсберг. Рудстойка ішла ў Польшчу і ў Венгрыю. Для немцаў перад вайной быў выкананы спецзаказ на 25 тыс. куб. м бярозы (можна не сумнявацца, што яна хутка вярнулася назад у Беларусь у выглядзе вінтовачных прыкладаў). Лесазавод падпарадкоўваўся Уздзенскаму леспрамгасу.

Аб маштабах гэтага прадпрыемства можна здагадацца паводле наступных лічбаў. Былы бухгалтар «нёманскай веткі» Павел Жук расказваў, што ў год за мяжу адсюль перапраўлялася каля 1,5 млн куб. м лесу. На заводзе і складзе працавала пастаянна 450 і сезонна 300 рабочых. У 1930 годзе

У выніку краязнаўчага даследавання я вызначыла, што каля 85% з 14 км насыпу дарогі захавалася і можна з лёгкасцю яго разгледзець. На працягу даследавання былі зроблены замеры, для вызначэння самай высокай кропкі насыпу. Ён складае 2,8 м. У працэсе падарожжа заўважыла адну заканамернасць: чым больш забалочаная мясцовасць, тым вышэйшы насып, і наадварот.

Літаратура

1. Кісялёў, У. М. Пуцявінамі Наднямоння. – Мн. : Полымя. – 1994.

ТАМ, ГДЕ КОГДА-ТО ЗВУЧАЛ ПОЛОНЕЗ, ИЛИ ЗАГАДКИ «СЕВЕРНЫХ АФИН»

Ткаченко Алина,
ученица
ГУО «Вилейская гимназия № 1 «Логос»,
г. Вилейка

Выбранная тема работы вызвана необходимостью больше узнать о культурном и историческом прошлом нашей малой родины и посвящена Михалу Клеофасу Огинскому и 20-летнему периоду жизни композитора на территории Вилейского района. «Михал Клеофас Огинский, воспитанный на идеях европейского Просвещения, мыслил не столько этническими, национальными, сколько государственными и общечеловеческими категориями. Он не отделял себя от единого тогда целого, называвшегося Речью Посполитой. Огинский неделим. Это наше общее достояние, которое должно сегодня служить добросовестному взаимопониманию» [3; с. 10].

Актуальность выбранной темы вызвана тем, что многогранная деятельность М. К. Огинского, его наследие связано с историей Беларуси, нашего Залесья и Гануты (д. Ручица). Для нас, жителей Вилейщины, учащихся Вилейской гимназии № 1 «Логос», важным является желание больше узнать о судьбе усадьбы Залесье, где, возможно, и был написан знаменитый полонез «Развітанне з Радзімай». Для достижения цели нами были поставлены следующие задачи: систематизировать краеведческий материал о роде Огинских, определить важность влияния Залесского периода на творчество М. К. Огинского, а также разучить и исполнить малоизученные фортепианные произведения композитора и его потомков.

В ходе исследования нами был изучен ряд документальных источников и архивные материалы краеведческих музеев. Особое внимание было уде-

Литература

1. Дадзіёмава, В. Міхал Клеафас Агінскі як вобраз музычнай культуры Беларусі: да 250-годдзя кампазітара / В. Дадзіёмава // Музы Нясвіжа: дваццаць гадоў мастацкага асветніцва : матэрыялы навук.-практ. канф., Нясвіж, 22 мая 2015 г. / склад. В. У. Дадзіёмава. – Нясвіж, 2015. – С. 169–175.

2. Огинский, М. К. Избранные произведения для фортепиано [Ноты] / М. К. Огинский [вступит. ст. И. Бэлза]. – Москва : Государственное музыкальное издание, 1954. – 56 с.

3. Залуский, А. Время и музыка Михала Клеофаса Огинского / А. Залуский. – Минск : Четыре четверти, 1999. – 191 с.

4. Ходзька, А. Залесье / А. Ходзька // Маладосць. – 2015. – № 1. – С. 143–150.

5. Трэпет, Л. В. Там, дзе гучалі паланэзы / Л. В. Трэпет. – Мінск : Полымя, 1990.

6. Залуский, И. Ген Огинского / И. Залуский. – Минск : Четыре четверти, 2015. – 348 с.

7. ДОСЬЕ: К 250-летию со дня рождения композитора Михала Клеофаса Огинского [Электронный ресурс] / БЕЛТА // БЕЛТА – Новости Беларуси. 2015. – 18 сент. – Режим доступа: http://www.belta.by/culture/view/dose-k-250-letiju-so-dnja-rozhdenija-kompozitora-mihala-kleofasa-oginskogo-163168-2015/.

8. Кляшчонак, Т. Міхал Клеафас Агінскі і Беларусь / Таццяна Кляшчонак // Беларускі гістарычны часопіс. – 2001. – № 2. – С. 79–90.

ТАИНСТВЕННЫМИ ТРОПАМИ ГОМЕЛЬЩИНЫ

Устименко Анастасия Витальевна,
ученица
ГУО «Средняя школа № 61 г. Гомеля»,
г. Гомель

Целью данного исследования является разработка зеленого маршрута с экомузеем в Гомельском районе. Маршрут получил название «Таинственными тропами Гомельщины».

Расстояние маршрута – 34.5 км (по данным сервиса Яндекс Карты на 2015 год). Время поездки на автомобиле – 43 минуты (без учета пробок и времени на отдых). Расход топлива – 3,4 литра (при расходе 10 литров на 100 километров). Мы предлагаем этот путь проехать на велосипеде с отдыхом в деревнях Кореневка, Контакузовка, Песочная Буда. Начало маршрута остановка «2 школа» в Новобелицком районе и конечный пункт маршрута – д. Грабовка, Грабовский парк (обязательный ночлег).

4. Свод памятников истории и культуры Белоруссии. Гомельская область. Минск, Белорусская Советская Энциклопедия имени Петруся Бровки, 1985. – 136 с.

5. Зеленые маршруты – Green ways / Программа развития ООН в Республике Беларусь, Европейский Союз [составитель В. А. Клицунова]. – Минск : Альтиора – Живые краски, 2010. – 15 с.

6. Гарады і вёскі Беларусі: Энцыклапедыя. Т. 1, кн. 1. Гомельская вобласць / С. В. Марцэлеў; рэдкалегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) і інш. – Мн. : БелЭн, 2004. – 632 с.

7. Электронные ресурсы: www.greenways.

8. В сельской школе под Гомелем «живет привидение панночки» // Гомельский католический портал [Электронный ресурс]. – Код доступа: http://odsgomel.org/rus/news/gomel/52072/.

ВЁСКА КУЛЬ: СТРАЧАНАЯ СПАДЧЫНА

Філіповіч Ружана Аляксандраўна,
вучаніца
ДУА «Сямёнавіцкая базавая школа»
Уздзенскага раёна Мінскай вобласці,
аг. Сямёнавічы

Усё мае сваё імя. Назвы скрозь, яны вакол нас. Яны жывуць сваім асабістым і агульным з намі жыццём. Тапаніміка – навука пра паходжанне геаграфічных назваў. Тапаніміку называюць мовай зямлі, бо геаграфічныя назвы апавядаюць нам пра характар народа, яго гісторыю, яго схільнасці і асаблівасці побыту.

Актуальнасць даследавання заключаецца ў тым, што, на жаль, тэму паходжання назваў чым далей час, тым складаней чымсьці дапоўніць. Старажылаў, якія могуць данесці да нас аповед пра паходжанне вёсак, усё менш. Таму трэба спяшацца сабраць хоць тое, што яшчэ можна адшукаць, вярнуць з нябыту забытыя назвы, каб надаць роднаму краю сваю адметнасць.

Праблема ў тым, што існуе шмат паданняў і легенд пра паходжанне назваў населеных пунктаў, але не ўсе мае землякі ведаюць паходжанне назваў сваёй малой радзімы.

Аб’ектам даследавання выступае наваколле вёскі Куль.

Прадметам даследавання з’яўляюцца падзеі, з’явы і людзі, якія паўплывалі на паходжанне назваў.

Мэта даследавання: складанне слоўніка тапонімаў, нанясенне тапонімаў на карту мясцовасці.

Задачы даследавання:

сабраць інфармацыю пра тапаніміку населенага пункта;

падабраць і прааналізаваць навуковую, даследчую літаратуру, матэрыялы інтэрнэт-рэсурсаў;

апытаць мясцовых жыхароў;

даследаваць вытокі геаграфічных назваў мясцовасці.

Гіпотэза: пераважаюць тапонімы, утвораныя ад прозвішчаў і імёнаў насельнікаў або заснавальнікаў, знакавых для населенага пункта, і ад геаграфічнага месцазнаходжання.

Метады даследавання:

тэарэтычны (вывучэнне і аналіз спецыяльнай літаратуры, вывучэнне архіўных дакументаў, фотаздымкаў, цікавых эпізодаў з жыцця жыхароў);

эмпірычны (апытванне старажылаў вёскі, родзічаў, анкетаванне, назіранне, абагульненне матэрыялу);

статыстычны (параўнальна-супастаўляльны аналіз атрыманай інфармацыі, апрацоўка вынікаў даследавання).

Навізна заключаецца ў адсутнасці даследавання па дадзенай тэме.

Я нарадзілася ў Мінску. Калі мне было чатыры гады, мае бацькі вырашылі пакінуць шумную сталіцу і пераехаць на радзіму маёй бабулі, мамы майго таты. Так наша сям'я апынулася ў вёсцы Куль. Сюды, у час школьных канікулаў, заўсёды любіў прыязджаць мой тата.

Ішоў час. Я падрастала. Тата знаёміў нас з цудоўнымі мясцінамі прынёманскага краю. У грыбную пару ён запрашаў нас у Воўчы Хвост. І мы неслі адтуль поўныя кашы грыбоў. А праз Лазараў Брадок ішлі летам па ягады.

Адкуль тата ведае такія назвы? Іх няма ні на адным дарожным указальніку. А вёска Куль? Адкуль пайшла яе назва?

У кнізе «Памяць» у артыкуле «З гісторыі населеных пунктаў» я прачытала:

Куль, вёска ў Сямёнавіцкім сельсавеце. Па пісьмовых крыніцах паселішча вядома з пачатку XX ст. як фальварак Магільнянскай воласці Мінскага павета, 1 гаспадарка, 9 жыхароў. Паводле перапісу 1926 г., пасёлак, 10 двароў, 50 жыхароў. Мясцовыя дзеці вучыліся ў Падсадскаўскай пачатковай школе. На 01.01.2000 г. 12 двароў, 23 жыхары.

Значыць, на месцы цяперашняй вёскі раней быў фальварак.

На месцы вёскі Куль былі два фальваркі: Куль і Емельянова.

У пасведчанні аб нараджэнні маёй бабулі Марыі Міхайлаўны, 1923 года нараджэння, месцам нараджэння пазначаны фальварак Емельянова Магільнянскай воласці Мінскага павета. Сюды пераехалі з вёскі Падсадскія мае прадзядуля і прабабуля Міхаіл Сямёнавіч і Марыя Васільеўна. З рэшткаў сядзібы былога ўладальніка фальварка яны пабудавалі хату і іншыя гаспа-

заснавальнікаў, знакавых для населенага пункта і ад геаграфічнага месцазнаходжання.

Даведаўшыся пра паходжанне назваў вёсак, я лепш пачала разумець мінулае продкаў, асаблівасці іх жыццядзейнасці, звычкі і традыцыі.

Вывучаныя тапонімы (акрамя вёскі Куль) не знойдзеш ні на адной сучаснай карце. Яны захоўваюцца толькі ў людской памяці. Іх ведае невялікая колькасць мясцовых жыхароў. Хутка гэтыя тапонімы пойдуць у нябыт. А так хацелася, каб назвы захаваліся!

Практычнае значэнне работы: сабраны матэрыял можа быць выкарыстаны ў адукацыйна-выхаваўчым працэсе. Даследаванне будзе карысным усім, хто цікавіцца гісторыяй роднага краю.

Літаратура

1. Баханькоў, А. Я. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы / А. Я. Баханькоў, І. М. Гайдукевіч, П. П. Шуба. – Мн. : Парадокс, 1998. – 414 с.

2. Інтэрнэт-рэсурсы:
www.google.ru/maps/@53.4009749,27.0606469,1811m/data=!3m1!1e3;
www.clubklad.ru/maps/5655/;
www.clubklad.ru/maps/5936/#map.

3. Лемцюгова, В. П. Тапонімы распавядаюць: навукова-папулярныя эцюды / В. П. Лемцюгова. – Мінск : Литература и Искусство, 2008. – 416 с.

4. Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Уздзенскага раёна. – Мн. : БЕЛТА, 2003. – 656 с.: іл.

5. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: больш за 65000 слоў / уклад.: І. Л. Капылоў і інш.; пад рэд. І. Л. Капылова. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2016. – 968 с.

СУПРАЦОЎНІЦТВА КАРЭСПАНДЭНТАЎ З ВІЛЕЙСКАГА ПАВЕТА З ГАЗЕТАЙ «НАША НІВА» Ў 1912 ГОДЗЕ

Хмарэнка Уладзіслаў,
вучань
ДУА «Вілейская гімназія № 2»,
г. Вілейка

Тэма дадзенай работы была прапанавана кіраўніцтвам Вілейскага краязнаўчага музея для паглыблення і пашырэння інфармацыі пра гісторыю Вілейшчыны.

СПРАВА СКАРЫНЫ ЖЫВЕ

Цыбулька Уладзіслаў,
вучань
ДУА «Сярэдняя школа № 6 г. Жодзіна»,
г. Жодзіна

Скарына! Кніг яго крылатых
Святло нам ззяе праз вякі.
Ён сеяў мудрасці зярняты,
Каб свет спазналі землякі.
Н. Ярмак

Пазамінулы год быў багаты на юбілейныя даты, сярод якіх самая значная – 500-гадовы юбілей першай друкаванай беларускай кнігі. Гэта падзея нагадвае, што паўтысячы гадоў таму на нашым небасхіле, асвятліўшы цемру Сярэднявечча, узышла зорка Францішка Скарыны, якога час паклікаў на вялікую справу – падараваць нашым продкам першую друкаваную кнігу.

Старажытныя рымляне гаварылі: «Напісанае застаецца». Кнігі вялікага беларуса ўспрымаюцца сёння як самая дарагая нацыянальная святыня, як сімвал усёй тысячагадовай беларускай культуры. Як запавет нашчадкам даносяцца да нас з XVI стагоддзя пранікнёныя і мудрыя словы Ф. Скарыны: «Любіце кнігу, бо яна – крыніца мудрасці, ведаў і навукі, лекі для душы» [2, с. 23].

У час, калі адбываецца адраджэнне і вяртанне сучаснікам Скарынавай спадчыны, варта і нам, дзецям XXI стагоддзя, працягваць і ўзмацняць папулярызацыю спраў беларускага першадрукара.

У сваім дакладзе я паставіў мэту прааналізаваць уплыў дзейнасці Скарыны на літаратуру аўтараў г. Жодзіна. Для дасягнення мэты мной было праведзена даследаванне дзейнасці Ф. Скарыны і вывучэнне творчасці аўтараў г. Жодзіна і маёй школы (ДУА «Сярэдняя школа № 6»).

Спачатку я сабраў статыстычныя дадзеныя аб аўтарах г. Жодзіна. У выніку мной было выяўлена, што ў г. Жодзіна жыве прыкладна 46 аўтараў – гэта людзі розных прафесій і ўзросту, усе яны жылі ці жывуць і працуюць у нашым горадзе. Мной была праведзена класіфікацыя празаікаў і паэтаў горада Жодзіна па жанры. Яскрава бачна, што колькасць паэтаў (82%) значна пераважае над колькасцю празаікаў (15%), драматургаў (2%) і крытыкаў (1%).

Каб зрабіць больш простым пошук інфармацыі пра аўтараў г. Жодзіна, я зрабіў спробу аналізу іх тэматыкі. У выніку было адзначана, што тэматыка

Грымовіч А., Крупскай Ю., Нікіфіравай А., Крыцука Я., Каляды К. Большая частка зборніка прысвечана філасофскім разважанням аўтараў.

На прэзентацыю кнігі «Пад школьным ветразем надзеі» (Мінск, 2014 г.) былі запрошаны шматлікія госці, аўтары вершаў розных гадоў, літаратары і выкладчыкі ВНУ г. Мінска – былыя вучні нашай школы. Былі і прадстаўнікі СМІ. Пра гэтую падзею быў змешчаны артыкул у газеце «Жодзінскія навіны» за 25 красавіка 2015 года.

На міжнародным форуме «Скориновские чтения 2015: книгоиздание и книгораспространение в контексте кросскультурных коммуникаций XXI века» ў тэматычным блоку «Развитие издательского дела и редактирования в контексте современных межкультурных коммуникаций» было прадстаўлена і выступленне вучаніцы нашай школы Салаўёвай Ірыны пад назвай «Выдавецкі праект «Пад школьным ветразем надзеі».

Паколькі 2019 год аб'яўлены Годам малой радзімы, я зрабіў спробу прааналізаваць некаторыя вершы пра любоў да роднай зямлі са зборніка «Пад школьным ветразем надзеі». З 16 аўтараў выдання да 35-годдзя школы гэта тэма найбольш яскрава прагучала ў сямі паэтаў нашай установы.

У сваім вершы «Юбілярцы» Г. В. Падаляк, які яна напісала да 100-гадовага юбілею сваёй роднай школы ў Глускім раёне Магілёўскай вобласці, піша:

…У кутку тым родным, пасярод палеткаў,
Краіна ведаў і дзівосаў ёсць –
Бярозаўская школа, ты, што кветка,
І сёння я твой ганаровы госць…

Акрамя параўнання школы з кветкай яна ўжывае ў гэтым вершы параўнанні дрэў з уладарамі, родную школу з краінай дзівосаў, а сваю маленькую вёсачку з жаданым кутам.

Стрыжанец А. І. – настаўніца рускай літаратуры – у сваім вершы «Горыч» таксама звяртаецца да тэмы роднай зямлі:

…Я хачу бачыць крокі свайго абуджэння,
Абуджэння свядомасці роднай зямлі…

Калі аналізаваць вершы былых вучняў нашай школы, то і для іх гэта тэма вельмі блізкая. Пляскач Святлана ў сваім вершы «Радзіма» пісала:

…Мая зямля – маё каханне –
Мой родны кут, дзе я жыву…

Сваю радзіму яна называе цудоўным краем у белым снезе плывучых ранніх аблокаў; чароўным краем, што як водар песні квітнеючых вясной лугоў.

Іншыя яе творы прысвечаны і тэме Вялікай Айчыннай вайны («Хатынь»), і маме («Мама»), і роднай мове («Спадчына мая»).

Вучаніца Нікіфарава Анастасія напісала паданне ў вершах «Адкуль пайшло Жодзіна», дзе па-мастацку ўзнавіла гісторыю ўзнікнення сваёй малой радзімы :

…Над Жодзінкай-рэчкай, дзе клёкат буслiны
Паўстаў слаўны горад, малой кут радзімы.
Лічылі яго маладым пэўны час,
Праславіў наш горад асілак-БелАЗ…

Метафары і эпітэты бачны як на працягу ўсяго твора, так і ў апошняй страфе.

…За ёю пабеглі ўслед раўчукі,
Дзясяткі і сотні бурлівай ракі,
Ракі, што са слёз пацякла, паплыла
І назву радзіме маёй надала…

Значная колькасць вершаў і Мікіты Крыцука змешчана ў зборніку «Пад школьным ветразем надзеі». Сярод іх таксама ёсць верш, прысвечаны роднай зямлі, у якім ёсць такія радкі:

…Па траве і пяску басанож я прайду,
Цеплыню зямлі-маці адчую,
Маляўнічыя хмары, рачную ваду,
Цішыню наваколля сухую…

Заключная частка

На аснове сабранага матэрыялу быў зроблены буклет «Справа Скарыны жыве», у якім адлюстраваны спіс аўтараў г. Жодзіна і іх твораў, жанравая і тэматычная класіфікацыя, кароткія звесткі аб некаторых аўтарах. Для ўсеагульнага доступу да вынікаў працы мной быў створаны сайт (https://sites.google.com/view/spravaskarinizhive/). На сённяшні дзень гэты матэрыял карыстаецца вялікай папулярнасцю сярод вучняў нашай школы і размешчаны на школьным сайце.

Краязнаўчы літаратурны матэрыял, які я сабраў і апрацаваў, быў размешчаны ў зале «Беларусіка і краязнаўства» бібліятэкі г. Жодзіна і Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі (маюцца станоўчыя водгукі).

Трэба адзначыць, што ён можа выкарыстоўвацца на ўроках гісторыі Беларусі, пазакласных мерапрыемствах і факультатыўных занятках, пры падрыхтоўцы да ўрокаў па сучаснай беларускай літаратуры.

Чалавецтва ідзе наперад, але галоўнае – чытаць, у гэтым і ёсць прызначэнне кнігі, шлях якой быў вельмі складаны і доўгі. Спадзяюся, што вынікі майго даклада паспрыяюць выхаванню пачуцця гонару за сваю маленькую радзіму, за аўтараў-жодзінцаў, створаць умовы для больш глыбокага спазнання краязнаўчай літаратурнай спадчыны.

Літаратура

1. Каралёў, А. Жодзінская хроніка. – Жодзіна, 2000 г.

2. Францыск Скарына і яго час. – Мінск, Беларуская савецкая энцыклапедыя імя П. Броўкі, 1988 г.

ГУМАНИТАРНЫЙ ПРОЕКТ «ЕДИНЕНИЕ ПАМЯТЬЮ»

Чабан Владислава,
ученица
ГУО «Узденская средняя школа № 1 имени А. С. Пушкина»,
г. Узда

Одна из первых улиц нашего города называлась «Вялікая». Многие жители нашего города, и улицы Ленинской в том числе, не знают ее историю. Именно здесь находилось в годы оккупации Узденское гетто. Еврейский район, как его называли нацисты, ограничивался территорией трех улиц города: Ленинской, Пролетарской и Октябрьской. В годы войны сюда было согнано около 300 еврейских семей со всего района.

28 июня 1941 г. Узденский район был полностью оккупирован немецкими войсками, и практически одновременно нацисты и их приспешники начали поголовное уничтожение евреев.

В городе Узда в 1939 г. жили 1143 еврея. Осенью 1939 г. в местечке появились беженцы – польские евреи, которые предупреждали, что немцы придут и убьют всех евреев, но почти никто этому не поверил. Узнав о нападении Германии на СССР, часть евреев Узды пыталась бежать на восток, но большинство вернулись, потому что немцы «перерезали» дороги.

Сразу после захвата Узды немцы создали городскую управу, а бывший мастер сапожной мастерской Брель стал бургомистром. Комендантом города

Обоснование социальной значимости. Социальная проблема, на решение которой направлен проект – это сохранение исторической памяти путем создания и установки мемориала. Памятные знаки – это, прежде всего, память о людях, которые отстояли свободу и независимость нашей Родины, которые пожертвовали своей жизнью ради Победы, людях, безвинно погибших в годы войны.

В год празднования 75-й годовщины Победы советского народа в Великой Отечественной войне, в рамках продолжающейся республиканской героико-патриотической акции «Великой Победе – 75!» благоустройство захоронений и создание мемориала, увековечивающих память жертв войны, будет особенно актуально.

Ожидаемые результаты реализации проекта

Создание мемориала обеспечит доступ и условия для посещения белорусскими и иностранными гражданами места гибели их родных и близких, даст возможность проведения для молодого поколения мероприятий патриотической направленности.

Благоустройство места скорби и поклонения, где захоронен прах более трех тысяч мирных жителей, военнопленных, партизан будет способствовать решению ряда важнейших задач, среди которых патриотическое воспитание подрастающего поколения, развитие культуры среди жителей района и страны и сохранение исторической памяти о трагических событиях минувшей войны.

ИМЯ МОЕЙ УЛИЦЫ

Чудновский Иосиф,
ученик
ГУО «Средняя школа № 28, г. Минска»,
г. Минск

Два с половиной года назад моя семья переселилась по новому месту жительства – в Центральный район столицы на улицу Червякова. Конечно, было понятно, что название улицы связано не с беспозвоночными животными, а с каким-то неизвестным мне, но очень важным для истории, культуры страны человеком.

Первые прогулки по улице показали, что она имеет свои особенности и достопримечательности. Среди них отметил близость к Минскому городскому дворцу детей и молодежи, трем паркам культуры и отдыха, в том числе

постоянно находили останки людей, память о которых будет храниться благодаря Мемориалу [6].

В Википедии при описании часовни Мемориального комплекса сообщается о том, что она построена в наше время, в августе 2011 года «…была освящена, …открыта с трех сторон, но чтобы избежать вандализма доступ к ней ограничен коваными решетками [там же]. Внутри часовни находятся религиозные мозаики, снаружи на специальных портиках расположены бронзовые барельефы Александра Невского, Дмитрия Донского, архангела Михаила. Подобные объекты – святыни истории и культуры народа – охраняются как законодательством о сохранении историко-культурного наследия, так и законодательными актами о правоохранительной деятельности, обороне и национальной безопасности.

За вопросы наименования и перенаименования, учета географических объектов, разрешения споров в данной области отвечает Топонимическая комиссия при Совете Министров нашей страны. Мы также можем участвовать в принятии важных решений по этим вопросам, изучать архивные источники, общаться с однофамильцами и возможными потомками легендарного А. Г. Червякова, испытывая гордость за страну, ее историю, многочисленных героев.

Литература

1. Бондаренко, В. Послевоенная топонимическая вакханалия: ПРОЕКТ «Минск старый и новый»; он же. Курьезные названия : Интернет-ресурс https://minsk-old-new.com/life/pereimenovaniya/poslevoennaya-toponimicheskaya-vakhanaliya.

2. Конопелько, Ю. Червяков – неизвестный герой белорусской истории. Рубрика «Карты Минска. Опросы» / Ю. Конопелько // Портал TUT.BY, 13 марта 2013: Интернет-ресурс https://news.tut.by/society/338742.html.

3. Закон Республики Беларусь «О наименовании географических объектов» № 190-З от 16.11.2010 // Национальный правовой портал : Интернет-ресурс https://belzakon.net/Законодательство/Закон_РБ/2010/318.

4. Ляўковіч, А. Александр Червяков. Всебелорусский староста / А. Ляўковіч // Звезда, 24 октября 2018.

5. Государственная власть СССР. Высшие органы власти и управления и их руководители. 1923–1991 гг. Историко-биографический справочник / сост. В. И. Ивкин. – М. : РОССПЭН, 1999.

6. Братское военное кладбище (Минск) // Википедия – свободная энциклопедия : Интернет-ресурс https://ru.wikipedia.org.

Нельзя не затронуть и еще одну особенность микрорайона: достаточно нетипичный для жителей второго по величине города Беларуси образ жизни, фактически – образ жизни сельских жителей. Это постоянная физическая активность в связи с наличием приусадебных участков, возможностью передвигаться по микрорайону пешком и проводить много времени на свежем воздухе.

Литература

1. Гарады і вёскі Беларусі: Энцыклапедыя. Т. 1, кн. 1. Гомельская вобласць. – Мн. : БелЭн, 2004.

2. Гомель. Историко-экономический очерк / ред.кол.: М. Ф. Бородич, И. С. Гребенчук, Е. Д. Диренок, К. Михальченко, Б. М. Томашов. – Мн. : Наука и техника, 1972.

3. Гомель: Энциклопедический справочник / Белорус. Сов. Энцикл.; ред.кол.: И. П. Шамякин (гл. ред.) и др. – Мн. : БелСЭ, 1990.

4. Памяць: Гісторыка-дакументальная хроніка Гомеля : У 2-х кн. / рэдкал.: Г. К. Кісялёў (гал. рэд.), А. Л. Петрашкевіч, І. А. Процкін і інш. – Мн. : БелТА, 1999.

5. Рогалев, А. Ф. Географические названия Гомельщины : учеб пособ. для студ. вузов. В 3-х ч. – Гомель : Гом. госуниверситет, 1991.

6. Рогалев А. Ф. От Гомиюка до Гомеля: Городская старина в фактах, именах, лицах. – Барк, 2006.

7. Халюшков, Н. Н. Новая Белица. Историко-документальный очерк. – Гомель : БелГУТ, 2010.

ЧЕЛОВЕК И ПЧЕЛА – ДВЕ ВЕРШИНЫ ЖИВОЙ ПРИРОДЫ

Чурин Георгий,
ученик
ГУО «Вилейская гимназия № 1 «Логос»,
г. Вилейка

Пчелы – это загадочное и идеальное творение природы. «Хотя эти чудесные существа и открыли нам некоторые из своих тайн, те загадки, которые они еще задают нам, неисчерпаемы», – писал известный немецкий ученый, лауреат Нобелевской премии К. Фриш.

Пчеловод – профессия древняя. На территории Беларуси пчеловодство было развито издавна и считалось одной из важных отраслей хозяйства, а мед и воск составляли основной предмет вывоза.

Сначала наши предки охотились за медом диких пчел (уничтожали весь мед), а затем, примерно в XVIII–XX вв., стали заниматься бортевым пчело-

3. Пракаповіч, І., Януш, А. Прыродна-гістарычны комплекс «Крыжоўкі»: турысцка-экскурсійны маршрут / Ігар Пракаповіч, Аліса Януш. – Мінск : Каўчэг, 2018. – 68 с.

ПАМЯТНИКИ ПРЕДСТАВИТЕЛЯМ ПРОФЕССИЙ В МИНСКЕ (ЭКСКУРСИОННЫЙ МАРШРУТ «ОТ ШКОЛЬНОЙ СКАМЬИ ДО НОБЕЛЕВСКОЙ ПРЕМИИ»)

Ероховец Мария,
ученица
ГУО «Средняя школа № 161 г. Минска»,
г. Минск

Технический и научный прогресс, обусловивший высокие строительные темпы, обернулся трагедией для человека, обезличиванием жизненного пространства, потерей его гармонии. Отсутствие внимания к окружению, многообразию, свойственное цивилизации массовости, так или иначе требует компенсации.

Одним из способов восстановления утраченного равновесия в современной архитектуре и градостроительстве стало применение малых архитектурных форм. Особая роль отводится городской скульптуре. Возникающая к месту и ко времени малая городская скульптура способна преобразить самое заурядное пространство или же усилить существующие достоинства и расставить акценты в насыщенном историческом центре.

Малые архитектурные формы широко представлены не только в столице. Городская скульптура плотно вошла в размеренную жизнь областных и районных центров, маленьких городов и поселков нашей страны. Сегодня необычных памятников по сей Беларуси не счесть. Зачастую о них не знают даже некоторые местные жители. Туристы же, случайно набредая на эти творения, приходят в неописуемый восторг.

Актуальность работы заключается в том, что в Беларуси продолжается Год малой Родины. Культурное наследие и туризм имеют большую связь. Многие страны ставят культурное наследие в качестве приоритета для устойчивого развития туризма. Поэтому вопросы сохранения памятников и исторических мест играют центральную роль в туристическом кластере. Сохранение архитектурного наследия больших и малых городов Беларуси, исторических городских и природных ландшафтов, культурных традиций должны быть первоочередными задачами в деле планирования устойчивого туризма.

Альгамец Валерыя Васільеўна *– студэнтка Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, eraolgomec@gmail.com*

Альфер Аляксандр *– вучань ДУА «Вілейская гімназія № 1 «Логас»*

Анасовіч Яна *– вучаніца ДУА «Вілейская гімназія № 1 «Логас»*

Антонава Галіна Францішкаўна *– загадчык аддзела культуры, маралі і права ўстановы «Рэдакцыя газеты «Светлы шлях»*

Антонава Ксенія Аляксандраўна *– настаўнік гісторыі, галоўны захавальнік фондаў Народнага музея баявой славы ДУА «Сярэдняя школа № 2», Kseni323@mail.ru*

Антончанка Яўген *– навучэнец ДУА «Гомельскі гарадскі ліцэй № 1»*

Аракелян Ганна Аляксандраўна *– вучаніца ДУА «Магілёўскі дзяржаўны абласны ліцэй № 3»*

Атраш Святлана *– вучаніца ДУА «Ліцвянскі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад-базавая школа Уздзенскага раёна»*

Аўсейчык Іна Вячаславаўна *– старшы навуковы супрацоўнік УК «Бабруйскі краязнаўчы музей», inovsei7@gmail.com*

Аўчыннікава Раіса Ілынічна *– старшыня секцыі тапанімікі ГА «Беларускае геаграфічнае таварыства», inovsei7@gmail.com*

Бабкова Ганна Уладзіміраўна *– студэнтка УА «Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт», 17is.babkova.h@pdu.by*

Баранава Ала Савічна *– дацэнт кафедры педагогікі УА «Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт», Albar55@mail.ru*

Барысевіч Уладзіслаў *– вучань ДУА «Вілейская гімназія № 1 «Логас»*

Берднік Андрэй Міхайлавіч *– студэнт УА «Палескі дзяржаўны ўніверсітэт»*

Бондар Ірына Генадзьеўна *– студэнтка УА «Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт», wifx@mail.ru*

Бондарава Алена Міхайлаўна *– загадчык аддзела інфармацыйна-пошукавых сістэм і аўтаматызаваных архіўных тэхналогій установы «Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці», bondarevalena80@gmail.com*

Жыжыян Сяргей Піліпавіч *– дырэктар ДУК «Быхаўскі раённы гісторыка-краязнаўчы музей», магістр гістарычных навук, bychov-museum-dir@yandex.by*

Жукаў Дзяніс Вітальевіч *– студэнт УА «Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт», 18is.zhukov.d@pdu.by*

Захаранка Наталля Іванаўна *– метадыст аддзела турызму і краязнаўства ДУА «Гомельскі гарадскі цэнтр дадатковай адукацыі дзяцей і моладзі», nesheli2@mail.ru*

Захарэвіч Іван Іванавіч *– настаўнік-дэфектолаг ДУА «НПК Эйгердоўскі дзіцячы сад – сярэдняя школа Іўеўскага раёна Гродзенскай вобласці», ivanzaxarevich@mail.ru*

Заяц Вікторыя Мікалаеўна *– загадчык аддзела навукова-асветнай і экскурсійнай работы Дзяржаўнай гісторыка-культурнай установы «Гомельскі палацава-паркавы ансамбль», pro@palacegomel.by*

Згірскі Юрый Іванавіч *– студэнт УА «Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт», 19is1.zgirskiy.y@pdu.by*

Іваноў Ігар Віктаравіч *– загадчык навукова-экспазіцыйнага аддзела Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і побыту, ivanavml80@gmail.com*

Ільініч Клаўдзія Валер'еўна *– загадчык інфармацыйна-бібліяграфічнага сектара аддзела абслугоўвання і інфармацыі Цэнтральнай гарадской бібліятэкі імя К. Маркса УК «Цэнтралізаваная сістэма дзяржаўных публічных бібліятэк г. Магілёва», bibliograf.mogilev@mail.ru*

Іўчанка Дзмітрый Аляксандравіч *– кіраўнік народнай Кінастудыі «Летапіс» ДУК «Талачынскі раённы цэнтр культуры і народнай творчасці», dm_ivchenko@tut.by*

Казлоў Аляксей *– вучань ДУА «Магілёўскі дзяржаўны абласны ліцэй № 3»*

Канапацкая Таццяна Васільеўна *– журналіст, прыход храма іконы Божай Маці «Спатоленне пагіблых», tatvaskon@rambler.ru*

Карнавушанка Аляксандра *– вучаніца ДУА «Сярэдняя школа № 19 г. Гомеля»*

Качаноўскі Мікалай Мікалаевіч *– дырэктар ПУВГП «Фарма-кампанія «Качаноўскі», kachanovskii_1954@mail.ru*

Квяткоўская Алеся *– вучаніца ДУА «Сямёнавіцкая базавая школа»*

Кірдзік Дзяніс Мікалаевіч *– студэнт УА «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка»*

Ключнікаў Андрэй Аляксандравіч *– старшы навуковы супрацоўнік Прыродна-экалагічнага музея НДіАУК «Нацыянальны Полацкі гісторыка-культурны музей-запаведнік», dreadnought1125@gmail.com*

Козыраў Канстанцін Дзмітрыевіч *– малодшы навуковы супрацоўнік ДУ «Гомельскі гісторыка-краязнаўчы музей», kosta.kz1999@mail.ru*

Кончык Дзяніс *– вучань ДУА «Магілёўскі дзяржаўны абласны ліцэй № 3»*

Конюхаў Ян *– вучань ДУА «Сярэдняя школа імя Я. Купалы № 19 г. Мінска»*

Кошур Святлана Андрэеўна *– краязнавец, член Гродзенскага абласнога аддзялення ГА «Саюз пісьменнікаў Беларусі», koshur_svetlana@tut.by*

Курачук Святлана Андрэеўна *– галоўны бібліёграф аддзела абслугоўвання і інфармацыі цэнтральнай раённай бібліятэкі ДУА «Кобрынская цэнтралізаваная бібліятэчная сістэма», kobrinlib@gmail.com*

Курыловіч Марыя *– вучаніца ДУА «Вілейская гімназія № 1 «Логас»*

Кухарэнка Дар'я *– вучаніца УА «СШ № 66 г. Гомеля»*

Лазько Анастасія *– вучаніца ДУА «Гімназія № 56 г. Гомеля імя А. А. Вішнеўскага»*

Лісаў Аляксандр Генадзьевіч *– загадчык кафедры філасофіі і паліталогіі УА «Віцебская дзяржаўная акадэмія ветэрынарнай медыцыны», alisov@tut.by*

Лушакова Святлана *– навучэнка ДУА «Гомельскі гарадскі ліцэй № 1»*

Лявонцьева Святлана Іванаўна *– галоўны захавальнік фондаў ДУК «Веткаўскі музей старавабрадніцтва і беларускіх традыцый імя Ф. Р. Шклярава»*

Ляшкова Крысціна Сяргееўна *– старшы навуковы супрацоўнік УК «Музей баявой садружнасці», museum-rossoni@mail.ru*

Мазоль Таццяна Іванаўна *– настаўнік беларускай мовы і літаратуры, кіраўнік музея «Зажэвічы: мінулае і сучаснасць» ДУА «Зажэвіцкі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад – сярэдняя школа Салігорскага раёна», tatyana_malyukevich@mail.ru*

Макаранка Кірыл *– вучань ДУА «Сярэдняя школа № 5 г. Наваполацка»*

Макарчук Ілля *– вучань ДУА «Сярэдняя школа № 5 г. Вілейкі»*

Макарэвіч Мацвей *– вучань ДУА «Сярэдняя школа № 3 г. Стоўбцы»*

Малькевіч Арына *– вучаніца ДУА «Сярэдняя школа № 3 г. Вілейкі»*

Сверж Святлана Аляксандраўна *– вядучы навуковы супрацоўнік Прыродна-экалагічнага музея НДіАУК «Нацыянальны Полацкі гісторыка-культурны музея-запаведнік», swetlana20062006@gmail.com*

Скіба Лізавета *– вучаніца ДУА «Сярэдняя школа № 161 г. Мінска»*

Скрабатун Юлія Ігараўна *– студэнтка УА «Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт», 17is.skrabatun.y@pdu.by*

Скрыбка Ягор *– вучань ДУА «Сярэдняя школа № 2 г. Лунінца»*

Скрыпко Ларыса *– вучаніца ДУА «Пастаўская гімназія»*

Стасевіч Алёна *– вучаніца ДУА «Нёманская сярэдняя школа імя І. Д. Гурскага»*

Сцяпанаў Віктар Міхайлавіч *– журналіст-фрылансс, stsiapanausmail@gmail.com*

Сяргеенка Наталля Алегаўна *– экскурсавод, куратар праекта «Мінулае ў сучасным», nspolacak@gmail.com*

Тарасава Марына Анатольеўна *– вядучы навуковы супрацоўнік навукова-фондавага аддзела УК «Магілёўскі абласны краязнаўчы музей імя Е. Р. Раманава», aniram.muz.@gmail.com*

Ткачэнка Аліна *– вучаніца ДУА «Вілейская гімназія № 1 «Логас»*

Траскевіч Рафаэл Рафікавіч *– студэнт УА «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка»*

Трусаў Алег Анатолевіч *– дацэнт кафедры гісторыі Беларусі і музеязнаўства УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў», кандыдат гістарычных навук, kafistbel@buk.by*

Трыгорлава Людміла Браніславаўна *– старшы навуковы супрацоўнік Краязнаўчага музея Полацкага філіяла Нацыянальнага Полацкага гісторыка-культурнага музея-запаведніка, mila.tr@tut.by*

Усціменка Анастасія *– вучаніца ДУА «Сярэдняя школа № 61 г. Гомеля»*

Філіповіч Антон *– навучэнец УА «Мінскі дзяржаўны абласны ліцэй»*

Філіповіч Ружана *– вучаніца ДУА «Сямёнавіцкая базавая школа» Уздзенскага раёна*

Хмарэнка Уладзіслаў *– вучань ДУА «Вілейская гімназія № 2»*

Хворастаў Дзяніс Віктаравіч *– аспірант кафедры гісторыі Беларусі і музеязнаўства УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»*

Цыбулька Уладзіслаў *– вучань ДУА «Сярэдняя школа № 6 г. Жодзіна»*

Цыганкова Анастасія Сяргееўна *– студэнтка УА «Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт», 18is.tsygankova.a@pdu.by*

Чабан Уладзіслава *– вучаніца ДУА «Уздзенская сярэдняя школа № 1 імя А. С. Пушкіна»*

Чапялова Марына *– навучэнка аб'яднання па інтарэсах «Юныя экскурсаводы» ДУДА «Аршанскі раённы цэнтр фізічнай культуры, турызму і краязнаўства дзяцей і моладзі»*

Чудноўскі Іосіф *– вучань ДУА «Сярэдняя школа № 28 г. Мінска»*

Чуйкова Ганна *– вучаніца ДУА «Сярэдняя школа № 31 г. Гомеля»*

Чурын Георгій *– вучань ДУА «Вілейская гімназія № 1 «Логас»*

Шалкоўская Бажэна *– вучаніца ДУА «Вілейская гімназія № 2»*

Шуракова Валянціна Леанідаўна *– дырэктар ДУ «Капыльскі раённы краязнаўчы музей», kopyl_muzey@tut.by*

Шпак Валянцін Лявонавіч *– краязнаўца, член Савета КК «Асіповіцкі раённы гісторыка-краязнаўчы музей», v.shpak@htg.by*

Шыталь Канстанцін Міхайлавіч *– краязнавец, ksz@tut.by*

Шышанаў Валерый Аляксеевіч *– намеснік дырэктара па навуцы КК «Віцебскі абласны краязнаўчы музей»*

Эверс Дар'я Аляксандраўна *– дырэктар КК «Клімавіцкі раённы краязнаўчы музей», darya_evers@mail.ru*

Януш Аліса *– вучаніца ДУА «Пастаўская гімназія»*

Ярмаковіч Людміла Сцяпанаўна *– краязнаўца, Milana30@tut.by*

ЗМЕСТ

**Секцыя «Асоба ў краязнаўстве:
з гісторыі біяграфій беларускіх краязнаўцаў»**

Антонава Г. Ф. ***Ніна Бохан: самабытная мастачка, якая малявала дываны і грошы*** 3

Антонава К. А. ***Трапезникова Евгения Анатольевна: учитель, краевед, поисковик*** 7

Аўсейчык І. В. ***Слово о бобруйском исследователе Валерии Мельникове*** 12

Аўчыннікава Р. І. ***Полацкая настаўніцкая семінарыя ў лёсе беларускага краязнаўцы Данілы Васілеўскага*** 15

Баранава А. С. ***Развитие белорусского краеведения в XIX–XX веках*** 21

Бондарава А. М. ***Личные документы краеведов, хранящиеся в государственных архивах Витебской области*** 26

Буракова А. С. ***Васіль Гузаў: «Для жывых і мёртвых я зрабіў усё, што мог…»*** 30

Галоўка С. А. ***Іван Андрэевіч – настаўнік*** 34

Гарбуноў А. А. ***С. А. Щербаков – живая легенда. К 80-летию барановичского краеведа*** 39

Жыжыян С. Ф. ***Краеведы Быховщины. Неизданное наследие*** 43

Захаранка Н. І. ***Педагоги-фронтовики: наследие и наследники*** 48

Канапацкая Т. В. ***«Все сущее увековечить…»*** 52

Козыраў К. Д. ***Вядомыя краязнаўцы Гомельскага раёна (у рамках даследавання «Лёс наш – Гомельскі раён»)*** 55

Кошур С. А. ***Алесь Вільчыцкі – рэдактар газеты «Беларуская справа»*** 60

Курачук С. Д. ***Асоба ў гісторыі малой радзімы Аляксей Міхайлавіч Мартынаў*** ***66***

Лісаў А. Г. ***Мікалай Каспяровіч: шлях ад школьнага краязнаўства да акадэмічнай навукі*** ***71***

Мазоль Т. І. ***З гісторыі льнаводства і ткацтва вёскі Зажэвічы Салігорскага раёна ў малюнках Івана Мікалаевіча Бялько*** ***77***

Мікула Я. І. ***О соотношении исторических данных местных краеведов и архивных научных изысканий в вопросе исследования деятельности Л. М. Гутцайта – руководителя слуцких мельниц в годы НЭПа*** ***80***

Мішына Р. І. ***Краевед. Историк. Человек*** ***84***

Муха Б. Іб. ***Арлоў Віктар Рыгоравіч – летапісец Пухавіччыны*** ***89***

Лявонцьева С. І., Нікіцін А. С. ***История династии резчиков старообрядческой слободы Радуль*** ***94***

Ракіцкая К. В. ***Педагог, географ, краевед. К 100-летию со дня рождения Моисеева Ивана Андреевича*** ***99***

Рысь А. М. ***Хранитель истории*** ***104***

Сяргеенка Н. А. ***Трагічныя і невядомыя лёсы заснавальнікаў Полацкага акруговага краязнаўчага таварыства – Івана Лубоўскага і Полацкага акруговага краязнаўчага музея – Сямёна Брэскага*** ***108***

Тарасава М. А. ***И. И. Филиппович (1912–1998): его место и роль в краеведении Могилевщины*** ***112***

Трусаў А. А. ***Мсціслаўскія краязнаўцы (М. Ткачоў, Л. Аляксееў)*** ***117***

Трыгорлава Л. Б. ***І. П. Дэйніс: архітэктурная спадчына, захаваная ў малюнках*** ***120***

Шпак В. Л. ***Краевед Владимир Зорин – чекист, чиновник, человек*** ***123***

Шыталь К. М. ***Генрык Віньча – першы глыбоцкі краязнаўца*** ***129***

Шышанаў В. А. ***Антон Бродовский – коллекционер, краевед, музейный деятель*** ***133***

Эверс Д. А. ***Алексей Кожемяко – исследователь периода Великой Отечественной войны на Климовщине*** ***137***

Ярмаковіч Л. С. ***Ян з Камарова. Светлой памяти Ивана Петровича Древницкого (06.05.1932 – 13.02.2018) посвящается*** ***141***

Секцыя «Экалагічнае краязнаўства і турыстычная дзейнасць»

Бугрова В. А. ***Падарожжа па Чашніцкай зямлі*** ***147***

Бусько С. І. ***Новыя накірункі і формы экалагічнага турызму ў Беларусі ў 2014–2019 гг.*** ***152***

Гайдук Т. І. ***Фэст экскурсаводаў і яго роля ў папулярызацыі турызму і краязнаўства ў Беларусі*** ***156***

Дзікусар Я. А. ***Белорусские горы, гряды и возвышенности как целевые объекты краеведческих исследований*** ***158***

Захарэвіч І. І. ***Археалагічныя даследаванні на тэрыторыі Іўеўскага раёна Гродзенскай вобласці*** ***162***

Заяц В. М. ***Туристическая деятельность как способ популяризации культурного наследия Гомельщины (на примере туристического маршрута «Гомель-Мозырь-Туров-Гомель»)*** ***167***

Іваноў І. В. ***Городская площадь Столбцов – запыленная книга на незнакомом языке. К вопросу об актуализации исторического центра города*** ***171***

Іўчанка Д. А. ***Поиск краеведов Беларуси с помощью киноконкурса*** ***175***

Ільініч К. В. ***Информационные ресурсы собственной генерации как способ сохранения и распространения исторического наследия*** ***178***

Качаноўскі М. М. ***Мая Радзіма – Качановічы*** ***182***

Ключнікаў А. А. ***Влияние мелиорации на экологическую обстановку Полотчины*** ***188***

Ляшкова К. С. ***Туристический потенциал Россонского района*** ***194***

Мілішкевіч Т. С. ***Роль и значение краеведческих музеев в формировании экологической культуры населения на примере деятельности Могилевского областного краеведческого музея им. Е. Р. Романова*** ***199***

Мельнікаў І. В. ***Экскурсія «Мяжа ля Заслаўя 1921–1941 гг.» як спосаб захавання гісторыі даваеннай савецка-польскай мяжы*** ***202***

Рудакоў У. А. ***Сядзіба Святаполк-Чацвярцінскіх у Жалудку як прыклад негатыўнага стаўлення да аховы гісторыка-культурнай спадчыны*** ***207***

Сверж С. А. ***История метеонаблюдений в Полоцке*** ***211***

Сцяпанаў В. М. ***Пешыя вандроўкі як шлях да вырашэння шэрагу праблем сучаснага грамадства*** ***217***

Хворастаў Д. В. ***Удзел краязнаўчага руху ў захаванні памяці аб Першай сусветнай вайне на тэрыторыі Беларусі*** ***220***

Шуракова В. Л. ***Копыльщина туристическая*** ***224***

Секцыя
Студэнцкая канферэнцыя «Моладзь і краязнаўства»

Бабкова Г. У. ***Дзікарослыя расліны ў купальскай абраднасці беларусаў Падзвіння: сімвалічны статус і рытуальныя функцыі*** ***229***

Бондар І. Г. ***Гендарныя аспекты шкаданоснай магіі ў народнай культуры беларусаў Падзвіння*** ***233***

Дзям'янаў С. А., Берднік А. М. ***Историко-географический анализ туристических объектов Пинского района*** ***237***

Жукаў Д. В. ***Вобраз чорта ў міфалагічных уяўленнях беларусаў Віцебшчыны пачатку XXI ст.*** ***242***

Згірскі Ю. І. ***Жыццё «за Польшчай» ва ўспамінах вясковага насельніцтва Докшыцкай гміны*** ***246***

Кірдзік Д. М. ***Яўхім Карскі і яго ўнёсак у развіццё беларускага краязнаўства*** ***250***

Альгамец В. В. ***Возможности туристского освоения малых городов Беларуси как комплексных объектов этнокультурного наследия*** ***253***

Скрабатун Ю. І. ***Места памяти о геноциде еврейского населения на примере Глубокского гетто*** ***255***

Траскевич Р. Р. ***Культовые исторические объекты, связанные с переправой Наполеоновской армии через реку Березину в войне 1812 г.*** ***259***

Цыганкова А. С. ***Краязнаўчая дзейнасць фальклорнага гурта «Варган» па вывучэнні каляндарнай абраднасці Падзвіння*** . . ***262***

Канферэнцыя школьнікаў
«Пазашкольнае краязнаўства: вопыт рэгіёнаў»

Альфер А. У. ***«Святло слова» Івана Лашуткі*** ***267***

Анасовіч Я. Я. ***Пряничное искусство: история одного промысла*** . . . ***271***

Антончанка Я. Э., Лушакова С. С. ***Имя на мемориальной доске: Иван Семенович Горунов – фронтовик, партизан, педагог*** ***276***

Аракелян А. А. ***Моя малая родина – деревня Княжицы Могилевского района*** ***280***

Атраш С. М. ***Вобразы мілыя роднага краю*** ***287***

Барысевіч У. А. ***Сімвал вечнага жыцця і вечнай памяці…*** ***291***

Вазміцель У. М. ***Бараньское подполье*** ***295***

Воўк А. А., Гайдулькіна Н. А. ***История одного учебного заведения: Могилевское женское епархиальное училище при духовном ведомстве*** ***300***

Вяржбіцкая А. К., Чапялова М. С. ***Экскурсионный семейный маршрут: Орша героическая*** ***303***

Вячорка К. А. ***Я – з роду ганчароў*** ***307***

Глуская А. І. ***Тайна книжного знака*** ***311***

Данілевіч Д. А. ***Геаграфічыя аспекты матэрыяльнай і духоўнай спадчыны роду Друцкіх-Любецкіх*** ***315***

Данілковіч У. В., Філіповіч А. А., Пазнякова А. У. ***Популяризация объекта культурного наследия инструментами интерактивного картографирования*** ***318***

Скіба Л. А. ***Дворец Бутримовича, или Пинский «мур»*** ***320***

Карнавушанка А. М. ***Крыніца маёй малой Радзімы*** ***324***

Квяткоўская А. І. ***Запасы древесно-веточных кормов в лесных экосистемах в аспекте экологической емкости среды для животных дендрофагов Узденского района*** ***328***

Кончык Д. С., Казлоў А. Д. ***Экскурсионный маршрут «Дорогами неизвестной войны»*** ***336***

Конюхаў Я. С. ***Великая Отечественная война в судьбе моей школы*** ***343***

Курыловіч М. А. ***Анатоль Рогач – дапытлівы даследчык беларускага Павілля*** ***347***

Кухарэнка Д. Р. ***Турыстычны патэнцыял сядзібных комплексаў Гомельскага Пасожжа*** ***350***

Лазько А. Ю. ***Геаграфічныя назвы малой Радзімы маіх продкаў*** ***354***

Міхалковіч М. А. ***Салігорскія сёстры Хатыні*** ***357***

Макаранка К. С. ***Отец русской фенологии – Д. Н. Кайгородов*** ***361***

Макарчук І. У. ***«Шанхай» или посёлок Космонавтов*** ***364***

Макарэвіч М. В. ***Вековые деревья Столбцовщины*** ***367***

Малькевіч А. А. ***Школьный музей «Вилейщина в годы Великой Отечественной войны» как центр гражданско-патриотического воспитания учащихся*** ***370***

Манешкіна В. Ю. ***История одного названия: улица барона Нолькена*** ***374***

Манчак К. В., Шалкоўская Б. А. ***Выкарыстанне вобраза ракі Віліі ў творчасці сучасных літаратаў Вілейшчыны*** ***378***

Музычэнка К. С., Скрыпко Л. А. ***Даследаванне арганнай культуры Пастаўшчыны*** ***383***

Павялок І. А. ***Докшицкий детский дом. История в лицах*** ***386***

Петрыкава К. С. ***Пасёлак Перамога – фарпост Гомеля*** ***389***

Прохарава А. Ю. ***Карта Вілейскага раёна расказвае... (як узніклі назвы вёсак)*** ***393***

Рогач Т. Д. ***Путешествие дилетанта*** ***396***

Сакалоўская А. С. ***Мой Клецк – родная сторона. Реализация туристско-экскурсионного проекта «Ад веку да веку»*** ***400***

Скрыбка Я. С. ***История Лунинетчины в археологических памятниках и находках*** ***404***

Стасевіч А. І. ***Вопыт правядзення краязнаўчага даследвання на прыкладзе вывучэння гісторыі Нёманскай вузкакалейнай чыгункі*** ***409***

Ткачэнка А. П. ***Там, где когда-то звучал полонез, или Загадки «Северных Афин»*** ***413***

Усціменка А. В. ***Таинственными тропами Гомельщины*** ***417***

Філіповіч Р. А. ***Вёска Куль: страчаная спадчына*** ***425***

Хмарэнка У. Д. ***Супрацоўніцтва карэспандэнтаў з Вілейскага павета з газетай «Наша Ніва» ў 1912 годзе*** ***429***

Цыбулька У. П. ***Справа Скарыны жыве*** ***434***

Чабан У. М. ***Гуманитарный проект «Единение памятью»*** ***438***

Чудноўскі І. Д. ***Имя моей улицы*** ***442***

Чуйкова Г. С. ***Залинейный микрорайон Новобелицкого района г. Гомеля – моя малая Родина*** ***448***

Чурын Г. А. ***Человек и пчела – две вершины живой природы*** ***451***

Януш А. А. ***Распрацоўка праекта аховы і рэкрэацыйнага выкарыстання прыродна-гістарычнага комплексу «Крыжоўкі»*** ***456***

Ерахавец М. А. ***Памятники представителям профессий в Минске (экскурсионный маршрут «от школьной скамьи до Нобелевской премии»)*** ***459***

Навукова-папулярнае выданне

ПЕРШЫ РЭСПУБЛІКАНСКІ КРАЯЗНАЎЧЫ ФОРУМ БЕЛАРУСІ
ў рамках Года малой радзімы

Зборнік матэрыялаў

У двух тамах
Том 2

Укладальнікі:
САПОЦЬКА Павел Міхайлавіч,
ЮШКЕВІЧ Юлія Валер'еўна

Матэрыялы публікуюцца
ў аўтарскай рэдакцыі

Адказны рэдактар *Л. Ф. Анцух*
Дызайн вокладкі *І. П. Бандаровіч*
Камп'ютарная вёрстка *М. Р. Аксой*
Карэктары: *У. С. Пучынскі, А. А. Федарэнка, С. Э. Далінскі*

12+

Падпісана да друку 11.12.2020.
Фармат 60×84/16. Папера афсетная. Друк лічбавы.
Ум. друк. арк. 27,67. Ул.-выд. арк. 26,78.
Наклад 140 паас. Заказ 800.

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
ТДА «Выдавецтва "Чатыры чвэрці"».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі
выдаўца, вытворцы, распаўсюдніка друкаваных выданняў
№ 1/139 ад 08.01.2014, № 3/219 ад 21.12.2013.
Вул. Б. Хмяльніцкага, 8-215, 220013, г. Мінск.
Тэл./факс: (+375 17) 331 25 42. E-mail: info@4-4.by